شرح العقيدة الطحاوية

EL-AKÎDETU’T-TAHÂVİYYE
VE
ŞERHİ

شرح العقيدة الطحاوية

[illegible] Tahâviyye

[illegible] Hanefî

Çeviri: [illegible]

Düzelti ve Redaksiyon: Hüseyin Cinisli

Sayfa Düzeni: AY-FA

Kapak: NÜANS

[illegible]

ISBN: 978-975-8810-45-1

[illegible] 21

[illegible]

2008 m./1429 h.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

PK. 591-Sirkeci

Tel: 0212 526 06 05 Fax: 522 49 98

www.guraba.com.tr

e-posta: guraba@hotmail.com

el-İmâm el-Kâdî el-Allâme
Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz ed-Dımeşkî el-Hanefî

EL-AKÎDETU'T-TAHÂVİYYE
VE
ŞERHİ

Çeviri
M. Beşir Eryarsoy

Yeni Baskıyı Hazırlayan
Hüseyin Cinisli

الغرباء
guraba

5

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKININ SUNUŞU

Şüphesiz, hamd Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, O'ndan yardım ve bağışlanma dileriz. Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kö-tülüklerinden O'na sığınırız. Allah'ın yol göstericilik ettiğini, hiç kimse saptıramaz, O'nun saptırdığına hiç kimse yol göstericilik edemez. Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hak ilâh yoktur. Yine şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve rasûlüdür. Salât ve selâmların en mükemmeli onun, âilesinin, ashâbının ve akîdede, amelde ve ahlakta onu kendine önder edinmiş olanların üzerine olsun.

Husûsen toplum olarak, ciddi inanç boşluğu yaşadığımız bu zamanımızda, Sünnet ve Cemaat ehli olarak isimlendirilmiş olan kurtulacak yegane fırkanın akîdesini öğrenip öğretmek ve yayılması için çalışmak, nihâî derecede elzemdir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashâbının üzerinde bulunduğu akîde olduğu için "İslâm İnancı" olarak isimlendirilmeyi hak eden yegane akîde de budur. Akîde, doğrudan kişinin cennetine ve cehennemine taalluk ettiği için, amelî ve ahlâkî bozukluklarda gösterilebilecek sınırlı müsamahaya, onda asla yer yoktur. İş; "iğne kadar delikten, deve kadar soğuk girer" sözünde, ifâdesini bulduğu gibi sıkı tutulmalıdır. Bu sebepten olsa gerek, imamların en celâletli ve azâmetli olanları, hep akîdeye yönelmiş; eğitim, öğretim ve te'lif ile akîdeye ihtimam etmişlerdir.

Bu bâbda, yayınevimizin gösterdiği gayret ve ihtimam, siz okuyucularımızın gözünden kaçmamış olmalıdır. *el-Akîdetu'l-Vâsıtiyye ve Şerhi*, *Sorulu Cevaplı İslam Akîdesi*, *Dört İmamın İ'tikâdı*, *Kitâbu't-Tevhîd*, *Şüpheleri Yok Eden Tevhîd Gerçeği*, *Üç Esas* ve buna benzer pek çok kitabımız, bu gayret ve ihtimamımızın delîlidir. Pek çok akîde eserimiz arasında *el-Akîdetu't-Tahâviyye ve Şerhi*'nin ise gerçekten özel bir yeri vardır. Bu akîdenin yazarı İmam Tahâvî'nin ve şârihi el-Kâdî İbn Ebi'l-İzz'in amelen, memleketimizde yaygın olan Hanefî mezhebine mensup, hatta bu mezhep içinde muhakkik, müdekkik ve ehl-i tercîh olan, iki imam olması da kitabın Türkçede neşrinin önemini artır-

mıştır. Buradan hareketle yayınevimiz, bu değerli eserin dilimize kazandırılmasını sağlamıştır. İmam Şafi'î *rahimehullah*'ın, kendi eseri *er-Risâle*'yi elli kez gözden geçirdiği ve her seferinde düzeltilecek bazı şeyler bulduğu nakledilmiştir. Te'lif bir eserde böyle iken, tercümede hataların daha çok bulunacağı malumdur.

Eserin önemine binâen bu baskıda, birinci baskıdaki bazı olumsuzluklar giderilmeye ve en mükemmele ulaşılmaya çalışılmıştır. Takdir edilir ki bir eserin doğruları içermesi kadar, bu doğruların güzel, anlaşılır, açık-seçik, metnin aslına olabildiğince sâdık bir tercüme ile ifâde edilmesi de eserden istifâde için oldukça önemlidir. Bunun sağlanabilmesi için, bu baskıda eser, baştan sona gözden geçirilerek, yeniden baskıya hazırlanmıştır.

Bu baskının önemli özellikleri:

1. Tercümede gâlip ve hâkim olan "dolambaçlı anlatım" ve zamirlerin tekrar edilmesi ile doğan "uzun cümleler" elden geldiğince düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu türde dolambaçlı bir anlatımın; ifâdelerin anlatım gücünü zayıflattığı, cümlelerdeki vurguyu yok ettiği, zihni dağıttığı ve anlamayı güçleştirdiği, bilinen bir husustur. Tercümede bazen tekrarlanan bu zamirler, cümle içinde birbirine karışmış, hangi zamirin kime ircâ edileceği bilinemez hale gelmiştir.

2. Türkçenin dil zevkine uygun olmayan, rahatsızlık veren ifâde kalıpları giderilmeye çalışılmıştır. Tercümede oldukça yoğun bir şekilde karşılaşılan bu ifâde kalıplarının örneklerinden birkaçı şöyledir:

a) Âyet ve hadislerin ardından "buyurmaktadır" demekle yetinilebilecek sayısız yerde, cümlenin akışını olumsuz etkileyerek "diye buyurmaktadır" denilmesi,

b) Sadece "etmiştir", "geçmiştir", "kılmıştır", "söylemiştir" demenin yeterli olduğu pek çok yerde "olmuş bulunmaktadır", "geçmiş bulunmaktadır", "etmiş bulunmaktadır", "kılmış bulunmaktadır", "söylemiş bulunmaktadır" gibi, "bulunmaktadır" kelimesinin gereksiz yere kullanılması,

c) Yerine göre, "bu sebeple", "bundan dolayı", "öyleyse", "buna göre", "buna binâen", "bu yüzden" gibi pek çok şekilde tercüme edilebilecek Arapça'daki «ف» atıf harfinin, neredeyse devamlı sûrette, cümleyi bazen ağırlaştıran, bazen anlamsız kılan, bazen de cümlede zâid olan "o bakımdan" kalıbıyla ter-cüme edilmesi,

d) "delildir" ya da "delilidir" demekle yetinilebilecek pek çok yerde "delil

teşkil etmektedir", "delil teşkil edecek" şeklinde abartılı bir ifâde kullanılması,

e) "Bunun sebebi" denilecek pek çok yerde "buna sebeb" denilmesi ve buna benzer iç gıcıklatan diğer ifâde kalıpları…

3. Gerekli yerlerde takdim ve tehirler ile cümlelerin daha güzel, açık, net ve vurgulu olması sağlanmaya çalışılmıştır.

4. Elden geldiğince tercüme hataları giderilip, düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu hatalar vehim ve sehiv eseri olup, kasten olmasa da bazen oldukça ciddî anlam değişmelerine yol açmıştır. Buna sadece birkaç örnek göstermek istiyoruz:

وتارة يقول: باتباعي لرسولك ومحبتي له، وإيماني به، وبسائر أنبيائك ورسلك وتصديقي لهم، ونحو ذلك فهذا من أحسن ما يكون من الدعاء والتوسل الاستشفاع

Bu paragraf, birinci baskıda şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Bazen dua edenler: Benim Rasûlüne tabi oluşum, ona olan sevgim ve î-mânım için diğer peygamberlerinin, rasûllerinin hakkı için ve onları tasdîk ettiğim için… gibi ifâdeler de kullanılabilir. Bunlar dua sırasında, tevessül ve şefaat istemek üzere kullanılan ifâdelerin en uygun olanlarıdır." (sayfa: 177)

Noktalama işaretleri dâhil hiçbir değişiklik yapmadan birinci baskıdan aldığımız bu tercümenin, doğru olan şekli şöyledir:

"Bazen de dua edenler: Rasûlüne tâbi oluşum, ona olan sevgim, ona ve diğer peygamber ve rasûllerine olan îmânım için ve onları tasdîk ettiğim için... gibi ifâdeler kullanırlar. Bunlar dua, tevessül ve şefaat istemek üzere kullanılabilecek ifâdelerin en güzelleridir."

Tercümenin tümünde bulunan Türkçe ifâde bozukluğu ve noktalama i-şaretlerinin başıboş serpiştirilmişliği bu paragrafın çevirisinde de göze çarpmaktadır. Ancak bundan daha büyük bir cinâyet tercümede işlenmiş ve iptal etmek için sayfalarca söz konusu ettiği bir bâtıl müellifin kendisine söylettirilmiştir.

ومعناها: أنه تعالى محيط بكل شيء وفوق كل شيء.

Yukarıdaki ibâre birinci baskıda şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Bunun da anlamı şudur: O herşeyi ve herşeyin üstündekileri kuşatıcıdır." (sayfa: 222, 4. paragrafın başı)

Tercümenin doğru şekli ise şöyledir:

"Bunun anlamı şudur: O her şeyi kuşatıcıdır ve her şeyin üstündedir."

Oldukça gariptir ki, müellif aynı sayfada, aynı ibâre hakkında Tahâvî metninde, bilinçli ya da bilinçsiz bir harfi iskât ederek tahrif yapanlardan söz etmektedir. Mütercimimiz de, bu tercümesi ile bilinçsiz tahrifçiler arasında yerini almıştır.

فإن نفي الرؤية ليس بصفة كمال ، إذ أن المعدوم لا يرى، وإنما الكمال في إثبات الرؤية ونفي إدراك الرائي إدراك إحاطة.

Bu ibâre, birinci baskıda şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Şüphesiz ki ru'yetin nefyedilmesi bir kemal sıfatı değildir. Çünkü olmayan bir şey görülmez. Kemal ancak ru'yetin isbat edilmesi (kabulü) iledir ve gören kimsenin bu görme idrakinin kuşatıcı bir idrak olduğunu iddia etmektir." (sayfa: 150, 4. paragraf)

Bu paragraftaki Türkçe ifâde bozukluğu bir tarafa, müellifin sözlerinin altı üstüne getirilmiş ve ona, dediğinin tam zıddı söylettirilmiştir. Tercümenin doğru şekli şöyledir:

"Şüphesiz ki ru'yetin nefyedilmesi bir kemâl sıfatı değildir. Çünkü olmayan bir şey de görülmez. Kemâl ancak, ru'yetin isbât edilip, gören kimsenin idrâkinin, kuşatıcı bir idrak olduğunun nefyedilmesindedir."

ومنشأ الضلال: من التسوية بين المشيئة والإرادة، وبين المحبة والرض،

Bu ibâre birinci baskıda şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Sapıklık meşiet ile iradeyi, muhabbet ile rızayı birbirine eşit görmekten kaynaklanmaktadır." (sayfa: 191, 2. paragraf)

Bu yanlış tercümenin yol açtığı birinci musibet; müellifin, sapıklığın nerden türediğine dâir oldukça önemli olan tesbitinin zâyi olması, ikincisi, müellifin asla söylemediği bir bâtılın ona söylettirilmiş olmasıdır. Tercümenin doğru şekli şöyledir:

"Sapıklık, meşîet ve irâdeyi, muhabbet ve rıza ile eşit görmekten kaynaklanmaktadır." İki tercüme arasındaki büyük anlam farkını izah etmeye gerek bile yoktur.

وطَرِيقُ أهلِ السنة: أن لا يَعْدِلُوا عن النَّصِّ الصحيح، ولا يُعَارِضُوا بمعقولٍ، ولا قولِ فلانٍ،

Bu ibâre birinci baskıda şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Ehl-i sünnetin izlediği yol ise sahih nass'tan ayrılmamak ve nass'lara şu aklî bir yargıdır, yahut ta bu filanın sözüdür diye karşı çıkmamaktır." (sayfa:

287, 3. paragraf)

Bu bozuk tercüme, anlaşıldığı kadarıyla Arapça metni anlamama sorunundan değil, Türkçe'de ifade edebilme yetersizliğinden kaynaklanmakta, sonuç olarak yanlış anlamaya yol açmaktadır. Bu tarzda Türkçe ifade yetersizliği, birinci baskının genel vasfıdır. Metin şöyle tercüme edilmeliydi:

"Ehl-i Sünnet'in izlediği yol: Sahîh nass'tan sapmamak ve nass'lara, aklî yargılarla veya birilerinin sözü ile karşı çıkmamaktır."

والكتابُ والسنة مملوءان بما يدُل على أن الرجل لا يثبُت له حُكْمُ الإيمان إلا بالعملِ مع التصديق

Bu ibâre birinci baskıda şu şekilde tercüme edilmiştir:

"Tasdik ile birlikte olmadıkça yalnızca amel ile kişi hakkında iman hükmünün sabit olmayacağına delil olan buyruklar, Kitap ve sünnette dolup taşmaktadır." (sayfa: 296, son paragraf)

Metnin doğru çevirisi şöyledir:

"Kitap ve Sünnet; kişi hakkında îmân hükmünün, *'beraberinde tasdîk olan amel'* bulunmadıkça sabit olmayacağına delâlet eden buyruklar ile dolup taşmaktadır."

Yukarıda geçen tercüme cinayetinin marifetiyle, "imanın kapsamına" dâir müellifin zikrettiği büyük bir esas kaybolmuş, müellifin bu esasa binâen, peşi sıra söylediği sözler ve zikrettiği deliller tamamen anlamını yitirmiştir.

Kitabın birinci baskısında bizim tesbit edip düzeltmeye çalıştığımız buna benzer tercüme hataları yüze yaklaşmıştır. Verdiğimiz bu örnekler tercüme hatalarının en vahîm olduğu yerler değil, sadece seçilmiş bazı örneklerdir. Bunlardan daha basit hatalar olduğu gibi daha ağır hatalar da mevcuttur.

5. Başı ve sonu arasında uyumsuzluk bulunan cümleler düzeltilmiştir. Üzüntüyle ifâde etmek gerekir ki kitabın ilk baskısı bu tarz cümlelerle doludur. Bize düşen.. şeklinde başlayan bir cümlenin, ..îmân etmektir.. şeklinde bitmesi gerekirken, ..îmân etmekle yükümlüyüz.. şeklinde bitirilmesi (sayfa: 238); Bu sözleriyle.. şeklinde başlayan cümlenin, ..çürütmeyi kast etmiştir.. şeklinde bitmesi gerekirken, ..çürütmek kastıyla dile getirmiştir.. şeklinde bitirilmesi (sayfa: 243), sadece sıradan seçilmiş iki örnektir. Cümle başları ile sonlarının bu şekilde uyumsuz gelmesi, zihnin konuyu takip etmesini oldukça güçleştirmekte idi. Bu baskıda, sayılamayacak kadar çok olan bu tarz uyumsuzluklar elden geldiğince düzeltilmiştir.

6. Kitabın el-Arnavut ve et-Türkî tarafından tahkik edilmiş nüshası esas alınarak, dipnotlardaki tahricler biraz daha genişletilmiştir.

7. Bu baskıda diğer baskıdan farklı olarak, Tahavî'ye ait metin kısmı ile İbn Ebi'l-İzz'e ait şerh kısmı daha belirgin bir şekilde birbirinden ayırt edilmiştir.

Bütün bunlara rağmen, yapılan bu yeni çalışma ile kitabın her türlü hatalardan yana sâlim hale geldiği söylenemeyebilir. Ancak elden gelen gayret sarf edilmiştir.

Yüce Allah'tan kitabın bu yeni şekliyle daha bir faydalı olmasını, sahîh akîdenin yayılmasına katkı sağlamasını ümid ediyoruz.

guraba

ARAPÇA YAYINA HAZIRLAYANIN TAKDİMİ

Hamd Allah'a mahsustur. Özetlenmiş bu baskıyı hazırlarken, Dr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî ve Şuayb el-Arnaût tarafından tahkik edilmiş baskıyı esas aldık. Ayrıca muhakkiklerin koydukları notlardan ve başlıklardan da yararlandık.

Bu baskıda, Şârih'in ifâdeleri ve lafızları eksiksiz bir şekilde dikkatle korunmuş, okuyucunun konuyu yeterli bir şekilde izlemesini olumsuz olarak etkileyebilecek ve ihtiyaç duyulmayacak türden tekrarlar, geniş açıklamalar, şârih'in asıl metinde izlediği yönteminin dışında kalan karşılıklı tartışmalarda ortaya konulan bir takım deliller ve bazı zayıf hadisler çıkarılmıştır.

Yüce Allah'tan, bu şerhin aslını faydalı kıldığı gibi bizim hazırladığımız bu özetini de faydalı kılmasını niyâz ederiz.

Allah, efendimiz ve peygamberimiz Muhammed'e, âile halkına ve ashâbına salât ve selâm eylesin.

Sâlih b. Abdirrahman el-Husayyin

GİRİŞ

1. el-Akîdetu't-Tahâviyye'ye Yapılmış Bazı Şerhler

2. Akîde'nin Müellifi İmam Tahâvî

3. Akîde'nin Şârihi İbn Ebi'l-İzz

1. EL-AKÎDETU'T-TAHÂVİYYE'YE YAPILMIŞ BAZI ŞERHLER

Tahâvî Akîdesi'ni elinizdeki şerhin müellifinden önce ve sonra Hanefî mezhebine mensup birçok ilim adamı şerh etmiştir.

Bu akîdeye şerh yazanların bazıları:

1. *İsma'îl b. İbrâhîm b. Ahmed eş-Şeybânî.* Basra'da, 14 Rebiu'l-Âhir 504 tarihinde doğmuş, 9 Cumade'l-u'lâ 629 Çarşamba günü vefât etmiştir.

2. *Necmuddîn Menkûbars b. Yalınkılıç Abdullah et-Türkî.* Vefâtı, 652 Hicri. Yazdığı şerhe **"en-Nûru'l-Lâmi' ve'l-Burhânu's-Sati' "** adını vermiştir.

3. Türkistan'daki bir şehir olan Tiraz'dan *Hibetullah b. Ahmed b. Muallâ b. Mahmûd Şücaûddin et-Türkistânî el-Hanefî.* 733 h. yılında vefât etmiştir.

4. *İbn es-Serrâc* diye bilinen *Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî ed-Dımeşkî el-Hanefî.* Dımeşk'de 771 h. yılında vefât etmiştir. *Keşfu'z-Zunûn* müellifinin dediğine göre, müellifi İbn Serrâc bu şerhine: **"el-Kalâid fî Şerhi'l-Akâid"** adını vermiştir.

5. *Sirâcuddîn Umer b. İshâk el-Hindî el-Ğaznevî el-Hanefî.* 773 h. yılında vefât etmiştir.

6. *Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ekmeluddîn el-Bâbertî el-Hanefî.* 786 h. yılında vefât etmiştir.

7. Hanefî mezhebine mensup Fakîh Molla *Ebû Abdillah Mahmûd b. Muhammed b. Ebî İshâk el-Kustantinî.* Hacı Halife'nin *Keşfu'z-Zunûn*'da belirttiğine göre bu şerhi 916 h. yılında bitirmiştir.

8. Hanefî mezhebine mensup Akhisarlı *Kâfî Hasen Efendi.*[1] 1025 h. yılında vefât etmiştir. Bu şerhine **"Nûru'l-Yakîn fî Usûli'd-Dîn"** adını vermiş, 1014 h. yılında Estergon Kal'ası'nın muhâsarası esnasında ta--mamlamıştır.

9. Müellifi bilinmeyen ve Seyfuddîn en-Nasırî'nin isteği üzerine yazılmış bir şerh. Bu şerh Cota (Gota)da 665, el-Mekteb el-Hindî, 1/4569'da kayıtlıdır.

10. *İbn bint el-Himyerî* diye bilinen Hanefî *Muhammed b. Ebî Bekr el-Ğazzî*'nin **"Şerhu Akâidi't Tahâvî"** adını verdiği ve 881 h. yılında tamamladığı şerh.

11. *el-Meydânî* diye meşhur hanefî mezhebine mensup İmam Allâme Fakîh eş-Şeyh *Abdulğanî b. Tâlib b. Hammâde el-Ğuneymî ed-Dımeşkî*'nin yazdığı şerh. 1298 h. tarihinde vefât etmiştir.

---

[1] Bu değerli ilim adamının te'liflerinden biri de **"Usûlu'l-Hukm fî Nizâmi'l-Âlemi"** isimli kitabıdır. Bu eser, konusunda oldukça değerli, son derece kıymetli bir kitaptır. Değerli ilim adamı Nevfân Recâ el-Hamûd'un tahkîki ile Ürdün Üniversitesi tarafından basılmıştır.

2. AKÎDE'NİN MÜELLİFİ İMAM TAHÂVÎ

Adı ve Nesebi

İmam Ebû Câ'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Seleme b. Abdilmelik el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî'dir. Tahâvî, Mısır'da Sa'-îd bölgesindeki kasabalardan Tahâ'ya nisbettir.

Doğumu ve Yetişmesi

Öğrencisi olan İbn Yûnus'un rivâyetine göre -ki doğrusu da budur- 239 h. yılında doğmuştur. 321 h. yılında vefât ettiği üzerinde de görüş birliği vardır. Yalnız İbnu'l-Nedîm, onun vefât tarihini 322 h. olarak vermektedir.

İmam Tahâvî, bir ilim ve fazîlet yuvasında yetişmiştir. Babası ilim ehli, şiir ve rivâyeti hususunda bilgi sahibi bir kişi idi. Annesi, İmam Şafi'î'nin ders halkalarına katılan ashâbından sayılır. Dayısı ise, İmam Şafi'î'nin yakın arkadaşları arasında en fakîh olan ve onun ilmini neşreden meşhûr, İmam el-Müzenî'dir. Altı temel hadis kitabının sahipleri hafız imamlar ile ve onların tabakalarında yaşayanlar ile çağdaştır. Bazıları ile aynı senedlerle, aynı rivâyetleri ortak olarak kaydetmiştir.

İlmî Seviyesinin Yükselmesi ve İçtihad Derecesine Ulaşması

Yirmi yaşına vardığında ilk görüşlerini terkederek fıkıh'ta Ebû Hanîfe'nin usûlüne yöneldi. Bu değişimin bazı sebebleri şunlardır:

1. Dayısı, Ebû Hanîfe'nin kitaplarını, çokça mütâlaa ettiğini, onları çokça incelediğini ve bu kitaplardan etkilendiğini görürdü. Muhammed b. Ahmed eş-Şerûtî kendisine: Niçin dayının mezhebine muhalefet ederek, Ebû Hanîfe'nin mezhebini tercih ettin, diye sorunca şu cevabı vermiş: "Çünkü dayımın, Ebû Hanîfe'nin kitaplarını uzun uzun tetkik ettiğini görüyordum. Bundan dolayı ben de o mezhebe geçtim."

2. İmam Şafi'î'nin ileri gelen arkadaşları ile Ebû Hanîfe mezhebine

mensup ilim adamları arasında, gözü önünde cereyan eden ve kendisinin doğrudan duyup, işittiği ilmî tartışmalar.

3. Her iki mezhebe dâir yazılmış eserler ve bunların her birisinde hakkında ihtilâfa düşülmüş meselelerde diğerlerinin görüşlerinin reddedilmesi. el-Müzenî *"el-Muhtasar"* adlı eserini te'lif etmiş ve bir çok meselede Ebû Hanîfe'nin görüşlerini reddetmiştir. Bunun üzerine Kadı Bekkâr b. Kuteybe ortaya çıkarak, onun görüşlerini reddeden bir kitap te'lif etmiştir.

4. Mısır ve Şam diyârına -Kadı Bekkâr b. Kuteybe, İbn Ebî İmrân ve Ebû Hâzim gibi- kadılık görevini îfâ etmek üzere gelen Ebû Hanîfe mezhebine mensup ilim adamları.

İşte bütün bunlarla birlikte, sahip olduğu fıtrî istidadı, çeşitli alanlar ile ilgili ilmî birikimleri ve içtihad mertebesine ulaşmak arzusu, onu her iki mezhebi derinlemesine incelemeye, bu iki mezheb arasında karşılaştırmalar yapmaya ve içtihadı ile ulaştığı görüşü tercih edip ona mensub olarak onu savunmaya itmiştir.

Ebû Ca'fer'in, bir mezhebten diğerine geçişinde garip kaçacak, yahut reddedilmeyi gerektirecek bir husus yoktur. Kendisinden önce yahut kendi çağdaşlarından birçok ilim adamı bir mezhebten bir diğer mezhebe geçmiş ve çağdaşları olan ilim adamlarından kimse, onlara tepki göstermemiştir. Mesela; İmam Şafi'î'nin Mısır'daki yakın arkadaşlarının bir çoğu, İmam Mâlik'e tâbi kimseler idi. Bunların arasında Tahâvî'nin hocaları da vardır. Onların bu davranışları taassub, taklid veya gereksiz bir ilmî yarışa girmekten kaynaklanmıyordu. Onlar bu işi delile, kanaat getirmeğe ve konuyu iyiden iyiye basiretle incelemeye bağlı olarak yapıyorlardı.

İbn Zûlâk dedi ki: Ben Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Ca'fer et-Tahâvî'yi şöyle derken dinledim: Babamı -Ebû Ubeyd b. Harbeveyhî'nin fazîletini ve ne kadar fakîh olduğunu söz konusu ederek- şöyle derken dinledim: Çeşitli meselelerle benimle müzâkere ederdi. Bir mesele hususunda, bir gün kendisine cevap verdim. Bana, Ebû Hanîfe'nin görüşü bu değildir,

dedi. Ben de ona şöyle dedim: Ey kadı! Ebû Hanîfe'nin söylediği herşeyi ben de kabul edip söyleyecek miyim? O da bana: Ben senin sadece bir mukallit olduğunu zannederdim. Bunun üzerine ona şöyle dedim: Peki, mutaassıp bir kimseden başkası, körü körüne taklid eder mi? O bana: Yahut ta ahmak bir kimseden, dedi.

Bu sözler Mısır'da büyük bir hızla yayılıp, bir darb-ı mesel haline geldi, insanlar bu sözü ezberledi.

İlim Adamlarının İmam Tahâvî Hakkında Söyledikleri:

İbn Asâkir *"Tarih"*inde (VII, 368) naklettiğine göre İbn Yûnus şöyle demiştir: "(Tahâvî) Sika, rivâyeti sağlam, fakîh, oldukça akıllı ve arkasından benzerini bırakmamış bir kişidir."

İbn Hacer *"el-Lisan"* (I, 276)'de naklettiğine göre Mesleme b. el-Kâsım "es-Sıla" adlı eserinde şöyle demiştir: "Sika, sebt, oldukça değerli, fakîh, ilim adamlarının farklı görüşlerini iyi bilen, tasnifte basîretli bir kimseydi."

İbnu'n-Nedîm *"el-Fihrist"* (260)'da şöyle der: "O ilim ve zühdü itibariyle zamanında eşsizdi."

*"el-Cevâhiru'l-Mudiyye"*de belirtildiği gibi İbn Abdilberr şöyle demiştir: "Kûfe'lilerin siyretini, haberlerini ve fıkıhlarını, insanlar arasında en iyi bilen, ayrıca bütün fukahânın görüşleri hakkında da bilgili olan biriydi."

İmam es-Sem'ânî de *"el-Ensâb"* adlı eserinde (VIII, 218) şöyle demektedir: "İmamdı, sika ve rivâyette sağlam bir kimseydi. Fakîh ve âlimdi. Geriye kendisine benzer kimse bırakmadı."

İbnu'l-Cevzî *"el-Muntazâm"* adlı eserinde (VI, 250) şöyle demektedir: "Rivâyet açısından sağlam, kavrayışlı, fakîh ve akıllı bir kimse idi." Torunu da aynı şeyleri söylemiş ve şunları ilâve etmiştir: "Fazîleti, doğruluğu, zahidliği ve veraı ittifakla kabul edilmiştir."

İbnu'l-Esîr *"el-Lubâb"* adlı eserinde (II, 276) şunları söylemekte-

dir: "O imamdı, hanefî mezhebine mensub bir fakîhdi. Sika ve rivâyeti sağlam bir kişiydi."

İmam ez-Zehebî *"Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ"* (XV, 27)de şunları söylemektedir: "İmam, allâme, büyük hafız, Mısır diyarının muhaddisi ve fakîhi..." Daha sonra şunları söylemektedir: "Bu imamın te'liflerini tetkik eden bir kimse onun ilimdeki mevkiini ve bilgilerinin genişliğini çok iyi anlar."

*"Büyük Tarih"*inde (Târîhu'l-İslâm) otuzüçüncü tabakada (kilerden söz ederken) şunları söylemektedir: "Fakîh, muhaddis, hâfız, ileri gelen bir kimse idi. Güvenilir, sağlam bir râvî, fakîh ve akıllı idi." *"Tezkiretu'l-Huffâz"* adlı eserinde de (s. 808) onun biyografisini kaydetmiştir.

es-Safedî *"el-Vâfî bi'l-Vefeyât"* (IIV, 9)'da şunları söylemektedir: "Güvenilir, üstün, fakîh ve akıllı birisiydi. Kendisinden sonra kendisi gibi birisini bırakmadı."

el-Yafi'î de şöyle demektedir: "Fıkıh ve hadiste oldukça ileri dereceye ulaşmış, çok faydalı eserler tasnif etmiştir."

İbn Kesîr de *"el-Bidaye"*de (XI, 186) şunları söylemektedir: "Hanefî mezhebine mensup fakihtir. Çok faydalı eserlerin müellifidir. Güvenilir ve sağlam râvîlerden ve ileri gelen hadis hafızlarından birisidir."

Suyûtî *"Tabakâtu'l-Huffâz"*da (s. 337) şunları söylemektedir: "İmam, büyük ilim adamı, hâfız ve harkulâde tasniflerin sahibi... sika, oldukça sağlam ve fakîh birisi idi. Kendisinden sonra (benzerini) bırakmadı."

ed-Davûdî *"Tabakâtu'l-Müfessirîn"*de (I, 74) şunları söylemektedir: "İmam, büyük âlim ve hâfız..."

Mahmud b. Süleyman el-Kefevî *"Tabakat"*ında, -el-Leknevî'nin *"el-Ferâidu'l-Behiyye"*de (s. 31) naklettiğine göre- şunları söylemiştir: "Oldukça üstün değerli bir imamdı, şöhreti her tarafa yayılmıştı. Onun güzel anısı sahifeler arasında dopdoludur. Hadis ve haberler bilgisi hu-

susunda imamdı... Oldukça üstün değerli ve itibarlı eserleri vardır."

Eserleri

Tahâvî akîde, tefsîr, hadîs, fıkıh, şurût (şartlar) ve tarihe dâir çeşitli eserler te'lif etmiştir. Bunlar oldukça güzel, köklü ve son derece faydalı eserlerdir.

Tarihçiler eserlerinden otuz kadarını kaydetmektedirler. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Şerhu Meâni'l-Âsâr.

2. Şerhu Muşkili'l-Âsâr.

3. Hanefî fıkhına dâir Muhtasaru't-Tahâvî.

4. Sunenu'ş-Şafi'î. Tahâvî bu eserinde (252 h. yılında) dayısından, onun da Şafi'î'den dinlediklerini bir araya getirmiştir.

5. el-Akîdetu't-Tahâviyye. Elinizdeki şerhin esas metnini teşkil etmektedir. Oldukça yaygın bir ünü vardır. Farklı mezheblerine rağmen Ehl-i Sünnet tarafından kabul görmüş, beğeni ile karşılanmış ve onu şerh edip açıklamışlardır.

6. eş-Şurûtu's-Sağîr.

Vefâtı

İmam Tahâvî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Mısır'da perşembe gecesine rastlayan Zulka'de 321 hicri'de vefât etmiş ve el-Karâfe'deki Benu'l-Eş'as mezarlığında defnedilmiştir.

3. AKÎDE'NİN ŞÂRİHİ İBN EBİ'L-İZZ

Adı ve Nesebi

İmam, büyük ilim adamı Sadruddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Alaiddîn Ali b. Şemsiddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Şerefiddîn Ebû'l-Berekât Muhammed b. İzziddîn Ebi'l-İzz Sâlih b. Ebi'l-İzz b. Vuheyb b. Atâ b. Cubeyr b. Câbir b. Vehb'dir. Aslı Ezraî'dir. Hanefî mezhebine mensup Dımeşk'lı ve Sâlihî(ye)lidir. "İbn Ebi'l-İzz" diye bilinir.

Doğumu

Biyografik eserler onun 22 Zu'l-Hicce 731 yılında doğduğunu ittifakla kabul etmektedir.

Âilesi

Şârih, oldukça ünlü, ilim ve önderlik alanında üstün şânı bulunan bir âileye mensubtur. Bu âile başından beri Dımeşk'de Hanefî mezhebinin önderliğini yapmakla bilinegelmiştir. Bu âileden yetişen ilim adamları ders, kaza ve fetvâ makamlarını işgal edegelmişlerdir.

Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1- Babası Kadı Alauddîn Ali b. Ebi'l-İzz el-Hanefî, 746 h. yılında vefât etmiştir.

2- Dedesi Kadı Şemsuddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Muhammed b. Ebi'l-İzz, Hanefî mezhebine mensup, ileri gelen ilim adamlarından, önderlerinden ve birçok ilim dalında oldukça üstün bir seviyeye gelmiş olanlarındandır.

3- Dedesinin babası Muhammed b. Ebi'l-İzz Sâlih b. Ebi'l-İzz Dımaşk'de 723 h. yılında vefât etmiştir.

Yetişmesi

İşte İbn Ebi'l-İzz, ilmî yapıdaki bir âilede, ilim tahsili ve tedrisinin

oluşturduğu böyle bir ortamda yetişmiştir. Yüce Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu fıtrî istidad, bilgiye aşırı düşkünlük ve susamışlık, oldukça parlak bir zihnin, onun ilim ve bilgi noktasında büyük bir dereceye ulaşmasında açısından çok büyük katkısı olmuştur. Sahip olduğu bu konumu dolayısıyla ders vermiş, hatiplik yapmış, eserler te'lif etmiştir. Bilgi bakımından kemâl derecesine ulaşmamış, yüksek bir mevkiye gelmemiş ve aklı da bu konuda gereken eğitimden geçmemiş kimselerin asla ulaşamadığı ilmî makam ve mevkileri üstlenmiştir.

Babası hanefî mezhebine mensub olduğundan dolayı hiç şüphesiz kendisi de hanefî mezhebini dikkatli bir şekilde okuyup incelemiş, meselelerini ortaya çıkarmış ve insanlar arasında bu konuda oldukça özel bir konuma ulaşmış olmalıdır. Dımeşk ve Mısır'da hanefî mezhebi kadılığı görevini üstlenmiş olması bu kanaati pekiştirmektedir.

Mezhebi

Şârih *rahimehullah* bütün fertleri Ebû Hanîfe mezhebine mensub ve büyük çoğunluğu da bu mezhebin hâkimliğini yapmış bir âile ortamında yetişmiştir. Bu mezhebi babasından, oldukça dikkatli bir şekilde ders olarak okumuş, bu da ona, bu mezhebte kadılık görevini üstlenme ehliyetini kazandırmıştır. Ayrıca bu eğitim onu, bu mezhebin tedris edilmesi için vakfedilmiş medreselerde ders verme ehliyetine de sahip kılmıştır. Ancak O, önce Yüce Allah'ın tevfîki, daha sonra da sahip olduğu fıtrî istidad ve bilgiye susamışlığı, ilim ehli kimselerin mezheb ve görüşlerine dâir geniş bilgisi ve bunları tam anlamıyla kuşatmış olması ile bunlar arasında karşılaştırma yapabilmekteki üstün kudreti sayesinde taklid boyunduruğundan kurtulabilmiştir. Çeşitli görüş ve mezheb kana-atleri arasında, delilinin güçlülüğü ve karşıt delil ortaya konulamadığı için doğru olduğunu açıkça tesbit ettiği görüş ve mezhebi tercih edebilmiştir. İsterse bu, kendisinin bağlı bulunduğu mezhebin görüşüne muhalif olsun.

"*el-İttibâ'*" adlı risalesinde (s. 88) şunları söylemektedir: "Faydalı ilim talep edenin görevi: Allah'ın Kitabını iyice bellemek ve üzerinde iyice düşünmektir. Aynı şekilde sünnetten de kendisi için mümkün olanı

bellemesi gerekir. Bundan kana kana içmeli, doyasıya öğrenmelidir. Ayrıca konuşmasını düzeltecek, Kitap ve Sünneti, selef-i sâlihîn'in bunların manaları ile ilgili sözlerini kavramasına yardımcı olacak kadar dil ve nahiv öğrenmelidir. Sonra da Ashab-ı Kiram'dan başlayarak ve herhangi bir özelleştirme söz konusu olmaksızın kendisi için mümkün olan, onlardan sonra gelen ilim adamlarının görüşlerini tetkik etmelidir. Eğer icma ile kabul ettikleri bir görüş varsa, onu bırakıp başka bir görüşe yönelmez. Anlaşmazlığa düştükleri bir husus varsa, o takdirde herhangi bir hevâ, heves ve taassub söz konusu olmadan delillerini incelemelidir. Bundan sonra ise, artık Allah kime hidâyet vermişse doğruyu bulan odur, kimi de saptırmışsa onun doğruya iletecek bir dost bulduğunu göremezsin."

O, kendi çağında müslümanların içine düştükleri tefrika, ayrılık ve zayıflığın sebebinin ne olduğu hakkında şu görüşte idi: Bunun sabebi, mezhebî taassup ve belli bir mezhebe mensup olanların herbirisinin kendi mezheblerinin daha hak olduğuna, bütün fer'î meselelerde diğer mezheplerin değil de, onun taklid edilmesinin vâcibliğine i'tikâd etmeleridir.

Yine o, bu görüş ayrılığını genişleten diğer bir etkenin; medrese ve vakıflar yapanların, vakıf şartnamelerinde kullandıkları ifâdeleri sürdürmeleri ve devam ettirmeleri olduğu kanaatindeydi. Bu vakfın sahipleri, medreselerin filan kimselere, diğer medresenin de filan kesime vakfedilmesini şart koşmaları üzerine herbir kesim kendi kabul ettiği kanate sıkı sıkıya yapışmış ve başkasından yüz çevirmiştir. Bundaki maksat ise böyle bir vakıftan (gelirlerinden) mahrum olmamaktır. Ayrıca buna, bu gibi şartların ve benzerlerinin sahîh olup olmaması şüphesini de, bir de vakfedenin şartının şarî'in nassı gibi olduğu görüşünü de eklemek lazım. Şüphe ile arzu bir araya gelince artık hastalık daha bir kök saldı.

Üstelik bazı vakfediciler câhildir. Onların herbirisinin tayin ve tesbit ettikleri bu kesimi tayin etmeye iten, sadece o taife ve o taifenin imamı lehine duydukları taassubtan ibarettir.

Onların asıl maksatları doğrudur, bu da şeriat ilimlerinin canlan-

dırılmasıdır. Bundan dolayı onların yaptıkları vakfın ilim adamlarına tahsis edilmesi doğru fakat bunu o ilim adamları arasından filan taifeye tahsis etmeleri bâtıldır. Çünkü yapılması gereken vakfedenlerin koştukları şartların şeriat ölçüsüne vurulmasıdır. Bu ölçüye uygun olan görüş kabul edilir, aksi takdirde reddedilir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Bir takım kimselere ne oluyor ki Allah'ın Kitabında yer almayan şartlar koşuyorlar. Allah'ın Kitabında yer almayan herbir şart -yüz tane olsa dahi- bâtıldır."

Yine onun görüşüne göre bu ayrılık ve tefrikanın iyice yerleşmesinin sebeblerinden birisi de her mezhebe mensub ayrı bir hâkimin görevlendirilmesidir. Bundan dolayı birçok haklar kaybolmuştur. Onun görüşüne göre kesinlikle başka bir görüş kabul etmemek şartıyla muayyen bir imamın görüşü ile amel etmekle her zaman insanların menfaatleri gerçekleştirilemez. Onların ayrılığa düştüklerinin görülmesi esnasında tefrikaya düşmelerinin yasaklanması bu ayrılıkları sürdürmelerine göz yummaktan daha iyi idi. Ayrılık üzerinde ısrar etmeye iten hususları işlemelerinin engellenmesi daha uygundu. Böyle bir ayrılık yani herbir taifeye (mezheb mensublarına) bağlı bir hâkimin tayin edilmesi İslâm'ın ilk dönemlerinde yoktu. Bu el-Melik ez-Zâhir Baybars döneminde 664 yılında ortaya çıkmış bir iştir.

Yine Beyt-i Haram'ın yanında, Şam'daki Emevi Camiinde ve diğer mescitlerde düzenli ve muayyen birer imam tayin edip herbir imamın, dışına çıkmamak üzere belli şekillerde namaz kılmaya bağlılığı da bu tefrikanın etkenlerinden ve daha da artmasının sebeblerindendir. Halbuki cemaatin ve birliğin sağlanması için namaza aykırı fiillerle birlikte korku namazı kılmak meşru bir ameldir. Korku namazının meşru oluşu, herbir mescitte birden fazla imam tayin etme işlemini durdurmak için yeterli bir delildir.

Özetle: Onun görüşüne göre, ümmetin yapısını zayıf düşüren, yıkım ile karşı karşıya getiren tefrika sebebleri; mezhep taassubu, ayrı ayrı her mezheb için medreseler inşa etmek, dört mezhebe göre ayrı ayrı hakimler görevlendirmek, herbir mescitte herbir mezhebe ayrı imam ihdas etmek.

Bulunduğu Görevler

Şârih'in hayatı ilim alanında ve ilme hizmette oldukça güzel sonuçlar vermiş, pekçok gayretlerle dolup taşmıştır: Bu meyanda ders vermiş, okutmuş, kitap te'lif etmiştir. Biyografik eserler ışığında yaptıklarını aşağıdaki şekilde özetlememiz mümkündür:

1- Kaymaziyye medresesinde 748 h. yılında hocalık. O sırada henüz onyedi yaşından fazla değildi. Bu medrese hanefî mezhebine aitti.

2- Rükniyye medresesinde hocalık görevi. (777 h.) Bu da hanefîlere ait bir medresedir.

3- Hanefî Kadı el-Humam'ın vefâtından sonra el-Aziyye el-Berrâniyye'de 784 h. yılı Rebiu'l-Âhir ayında ders vermeye başladı.

4- Yine hanefî mezhebine göre ders veren medreselerden birisi olan el-Cevheriyye'de de ders verip hocalık yapmıştır.

Büyük bir ihtimalle şarih, vakfedicinin hem hanefî mezhebine mensup hem de onların dışında kalan değişik ilim talebelerine vakfetmiş olduğu el-Ğazziyye Medresesi dışında hanefî mezhebine has olan bu medreselerde sadece hanefî mezhebini tedris etmekle kalmamıştır. Çünkü o eğer Şeriat koyucu'nun nasslarına muhalefet varsa, vakfedenin şartnâmesinde koşmuş olduğu şartlara bağlı kalmanın vâcib olduğu görüşünde değildi. Onun görüşüne göre muayyen bir kesime vakfetmek ve vakfı münhasıran onlara ayırmak birçok bakımdan tutarsız idi:

a- Evvela bu, insanlar arasında tefrikanın daha da bir yerleşip kök sal-masının etkenlerindendir.

b- Bu medreselerde ders verme görevini üstlenen hocalar bu medreselerin kendisi için vakfedildiği mezhebi öğretmek ile sınırlı kalıyorlar. Bu ise onun bu mezhebin delillerini derinlemesine inceleyip, bu mezheb lehine taassub göstermesine, bu mezhebin düşmüş olduğu hataları tenkide dayanamayan zayıf deliller ile savunmasına iter.

c- Böyle bir medresede tedris edilen fıkhı, ders alan öğrenciler de bu hoş olmayan taassubu güçlendirir ve onlarda tenkid, karşılaştırma ve

tercih melekesini zayıflatır, hayatları boyunca mukallit kalırlar.

Bu yüzden, ders verirken ele aldığı çeşitli meseleler hakkında imamların görüşlerini enine boyuna ele almış olması, delillerini, gerekçelerini ortaya koyup bunlar arasında gerekli mukayeseyi yapmış olması sonra da delili daha kuvvetli ve nassa daha uygun olanı tercih etmeye yönelmiş olması ihtimali uzak değildir. Bundan maksadı ise öğrencilerini taklid mertebesinden, ittibâ' mertebesine taşıyacak ve böylelikle bağımsız bir kişilik sahibi olmalarını sağlayacak sağlıklı fıkıh bilgisi edinme melekesini geliştirmek istiyordu.

5- İnsanların İslâmî kültürlerini geliştirmek, kamuoyunu uyanık tutmak, sağlıklı bir şekilde kamuoyunu yönlendirmekte hatipliğin önemli bir rolü olduğundan dolayı şârih el-Efram Camii hatipliğini de üstlenmişti.

6- Aynı şekilde el-Belka bölgesinin stratejik yeri olan Husbân'da da hatiplik görevini üstlenmişti.

7- Muharrem 777 h. tarihinde Mısır hakimliğine tayin edilen amcasının oğlu Necmu'd-Din'in yerine vekâleten Dımaşk'ta 776 h. yılının sonlarında hanefî mezhebi hakimliği görevini üstlenmiştir. Daha sonra Necmuddîn yüz gün görev akabinde hakimlikten affedilmeyi istedi ve Dımaşk'a nakledildi. Onun yerine Mısır'daki hanefî mezhebi kadılığını şarih bu yılın Cumade'l-Ahire yılında üstlendi. İki yıl kadar hakimlik yaptıktan sonra affedilmeyi istedi ve istifası kabul edildi. Sonra da Dımaşk'a el-Kaymaziyye ile el-Cevheriyye'deki görevlerine ve hatipliğe geri döndü.

Eserleri

Biyografik eserler onun birçok eserinden söz etmektedir. Bunların bazıları:

1- Selef'in yöntemi üzere İslâm akîdesine dâir derinlemesine incelemeler, oldukça güçlü ve mükemmel tahkikler ihtivâ eden *bu nefis şerh.*

2- *et-Tenbîh alâ Müşkilâti'l-Hidâye.* es-Sehavî ve başkaları zikretmiştir.

3- *Fıkhî sorulara verilen cevapları ihtivâ eden bir risâle.*

Bu risalenin ilk sahifesinde şunlar yer almaktadır: Bunlar muhalif mezhebe mensup kimseye namazda uymanın sahîh olduğunu, cumayı edâ ettikten sonra kılınan dört rek'atın hükmünü, elbiseye değen abdest suyunun hükmünü ihtivâ eden ve oldukça değerli, faydalı bir takım notları içeren bir risaledir. Bu risale büyük ilim adamı muhik (hak ehli) ve muhakkik Ali b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ebi'l-İzz el-Hanefî *rahimehullah*'ın te'lifidir. Gerçekten yazdıklarını mükemmel ve güzel yazmıştır. Oldukça faydalı satırlarla maksadını dile getirmiştir.

4- *en-Nûru'l-Lâmi' fî mâ Yu'melu bihî fi'l-Camî'.* Burada cami'den kasıt Emevî Câmi'dir.

5- *el-İttiba'.* İki defa basılmıştır. Birincisi Pakistan, Lahor'da 1401 h. yılında, ikincisi Amman'da 1405 h. yılında. Bu çağdaşı Ekmelu'd-Din Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî (vefâtı 786 h.)nin te'lif ettiği bir risaleye bir reddiyedir. Bu ilim adamı yazdığı bu risalesinde Ebû Hanîfe -*Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- mezhebini taklid etme kanaatini tercih ediyor ve bunu teşvik ediyordu. İbn Ebi'l-İzz ise sözü geçen bu risalede açıklanmaya muhtaç bir takım yerler tesbit ettiğinden yasak kılınmış tefrikaya düşülür ve helâke götüren hevâya tâbi olunur korkusu ile bu açıklanması gerekli noktalara dikkat çekmek istemişti.

Bu reddiyesinde tam anlamıyla tevfîk'a mazhar olmuştur. O *rahimehullah* ilmi bir yöntem izlemiştir. Onun izlediği bu yöntem tam anlamıyla edeble hareket ettiğini, delilinin kuvvetli olduğunu, ufkunun genişliğini, yerilen taassubtan uzak olduğunu, kalpleri birleştirmeyi ve engelleri ortadan kaldırmayı ısrarla arzu ettiğini ortaya koyan bir reddiyedir.

Vefâtı

İmam büyük ilim adamı Sadruddîn Ali b. Ebî Ca'fer, Zülka'de 792 h. yılında vefât etti ve Sefh Kasyun'da defnedildi. Yüce Allah ona bol bol rahmet eylesin.

EL-AKÎDETU’T-TAHÂVİYYE VE ŞERHİ

[MÜELLİFİN MUKADDİMESİ]

Hasbiyallahu ve Ni'me'l-Vekîl

(Allah bana yeter, O ne güzel vekildir.)

Hamd Allah'a mahsustur, O'ndan yardım diler, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiğini kimse saptıramaz. O'nun saptırdığını da kimse doğru yola iletemez.

Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hak ilâh yoktur. O, bir ve tektir, O'nun hiçbir ortağı yoktur. Yine şehâdet ederim ki Efendimiz Muhammed O'nun kulu ve Rasûludur. Allah'ın pek çok salât ve selâmı onun, âile halkının ve ashâbının üzerine olsun.

Hamd ve salâttan sonra;

[Usûlu'd-Dîn *(Akâid)* İlmi, İlimlerin En Şereflisidir]

Usûlu'd-Dîn ilmi, ilimlerin en şereflisidir. Çünkü her ilim dalının şerefi, konusunun şerefinden gelir. Yine o, fer'î hükümlerin fıkhına nisbetle, büyük fıkıh (fıkh-ı ekber)dir. Bundan dolayıdır ki İmam Ebû Hanîfe *rahimehullah* usûlu'd-dîn ile ilgili ve bir kaç sahifede topladığı görüşlerini *el-Fıkhu'l-Ekber*[1] diye adlandırmıştır.

Kulların bu ilme olan ihtiyaçları bütün ihtiyaçların üzerindedir. Bu ilme duydukları zorunluluk diğer bütün zorunlulukların ötesindedir.

---

(1) Ehl-i Sünnet i'tikâdını içeren, hacim itibariyle küçük bir risâledir. Mısır'da, Allâme Fakîh el-Molla Aliyyu'l-Kârî el-Herevî el-Mekkî (v. 1014 hicrî) şerhi ile birlikte basılmıştır. Aliyyu'l-Kârî şerhinde, bu şerhten pek çok alıntılar yapmış ancak ismini zikretmemiştir.

Çünkü kalpler için hayat, nimetler ve itminan; rabblerini, ma'bûd ve yaratıcılarını isim, sıfat ve fiilleriyle tanımadıkça, bununla birlikte her şeyden çok O'nu sevmedikçe ve bütün gayretleri diğer yaratılmışlar bir tarafa, sadece O'na yakınlaşmaya yönelik olmadıkça, mümkün değildir.

Usûli'd-dîn'e ait ilimleri, akılların kendi başına etraflı bir şekilde bilip, idrâk etmeleri imkânsızdır. Bundan dolayı azîz ve rahîm olan Allah, rahmetinin gereği olarak kendisini tanıtan, yoluna çağıran, çağrılarını kabul edenleri müjdeleyen, kendilerine muhalefet edenleri korkutup uyaran peygamberler göndermiş; davetlerinin anahtarını, risâletlerinin özünü, şanı yüce ma'bûdu isim, sıfat ve fiilleriyle tanımak olarak tesbit etmiştir.

İlkinden sonuncusuna kadar risâletin bütün hedef ve maksatları bu ilim üzerine binâ edilir. Sonra bunu, iki büyük asıl takib eder:

Birincisi, kendisine ulaştıran yolun tarifidir. Bu da emir ve yasaklarını içeren şeriatidir.

İkincisi, kendisine ulaşmalarından sonra bu yolu izleyenlere verilecek olan ebedî nimetlerin tarifidir.

[İnsanlardan Allah'ı En İyi Tanıyanlar O'na Ulaştıracak Yola En Çok Uyanlardır]

İnsanlar arasında Allah *azze ve celle*'yi en iyi tanıyanlar, kendisine ulaştıran yola en çok uyan ve huzuruna varacakları vakit O'nun yolunu izleyenlerin durumunun, ne olacağını en iyi bilen kimselerdir. İşte bundan dolayı Yüce Allah, Rasûlüne indirdiklerine, gerçek hayat ona bağlı olduğu için *rûh;* hidâyet, ona bağlı olduğundan ötürü *nûr* ismini vermiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Kullarından dilediğine emrinden bir rûh indirir." *(40/el-Mu'min, 15)*; *"Sana da böylece emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitab nedir, îmân nedir bilmezdin, fakat biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyete ilettiğimiz bir nûr kıldık ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin. Göklerde ne var, yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yoluna; şunu bilin ki bütün işler Allah'a döner."* *(42/eş-Şûrâ, 52-53)*

Rasûlün getirdikleri dışında hiçbir şeyde "rûh" yoktur. Rasûlün getirdikleriyle aydınlanmanın dışında hiçbir "nûr" yoktur.

Yine o, Yüce Allah'ın buyurduğu gibi şifânın ta kendisidir: *"De ki: O, îmân edenler için bir hidâyet ve bir şifâdır."* *(41/Fussilet, 44)* Her ne kadar o, mutlak olarak bir hidâyet ve bir şifâ ise de bundan yararlananlar yalnız mü'minlerdir, bundan dolayı [bu âyette] özellikle onlar söz konusu edilmişlerdir.

Yüce Allah, Rasûlünü hidâyet ve hak din ile göndermiştir. Onun getirdikleri dışında hiçbir şeyde hidâyet yoktur.

[İcmâlî Îmân Her bir Ferde Farzdır]

Şüphe yok ki, Allah Rasûlünün getirdiklerine, icmalî (toplu) ve genel olarak îmân etmek her bir ferd üzerine farzdır. Yine şüphe yok ki, Allah Rasûlünün getirdiklerini tafsilatı ile bilmek farz-ı kifâyedir. Çünkü bu, Allah'ın, Rasûlü aracılığı ile gönderdiklerini tebliğ etmek kapsamında, Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde düşünmek, onu akledip, kavrayıp anlamanın çerçevesi içerisindedir. Yine kitabın ve hikmetin bilinmesi, zikrin korunması, hayra çağırıp iyiliği emrederek kötülükten alıkonulması, Yüce Rabbin yoluna hikmet ile güzel öğüt ile davet edilmesi, en güzel yol hangisi ise onunla mücadele edilmesine dâhildir. Bu yüzden tafsilî îmân kullara kifâye yoluyla farzdır.

[İ'tikâd ve îmândan] Muayyen olarak her birine farz olanın [ne olduğuna] gelince; bu, onların güçlerinin, ihtiyaçlarının, bilgilerinin, tek tek yerine getirmekle emrolundukları şeylerin çeşitliliği kadar çeşitlilik arz eder. İlmin az bir bölümünü dahi dinlemekten âciz olan yahut ta nun inceliklerini kavrayamayan kimselere, elbetteki bunlara gücü yeten kimselere farz olan şeyler farz değildir. Nassları duymuş ve bunları kavramış kimselere [i'tikâd ve îmândan] vâcib olan şeyler, nasları duymamış kimselere vâcib değildir. Müftü, muhaddis ve hâkim olmayan kimselere vâcib (farz) olmayan şeyler, bu konumda olan kimselere vâcibtir.

[Genel Olarak İ'tikâdî Konularda Sapmanın Sebebi]

Bilinmelidir ki, bu konuda sapıtanların yahut bu hususta hakkı bilmekten acze düşenlerin genelinin, bu hallerinin sebebi, Rasûlün getirdiklerine tâbi olmakta kusurlu hareket etmeleri ve bu yolu bilmeye ulaştıran dikkatli düşünme ve istidlâli terketmeleridir. Allah'ın Kitabından yüz çevirince sapıtmışlardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır. Kıyâmet günü de onu, kör olarak haşrederiz. Der ki: Rabbim! Niçin beni kör haşrettin, halbuki ben görüyordum. Buyurur ki: Böyle! Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun; bu günde sen böylece unutulursun." (20/Tâhâ, 123-126)*

İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle der: "Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup, içindekiler gereğince amel eden kimselere dünya hayatında sapıtmamayı, âhiret hayatında bedbaht olmamayı garantilemiştir." Daha sonra da bu âyet-i kerîme'yi okumuştur.

Nitekim, Tirmizî ve ondan başkaları Ali *radıyallahu anh*'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Pek yakında bir takım fitneler baş gösterecektir." Ben: Bunlardan kurtuluş yolu nedir? Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Şöyle buyurdu: "Allah'ın Kitabı. Onda sizden öncekilerin bilgisi, sonrakilerin haberi, aranızdaki (anlaşmazlık)ların hükmü vardır. O, hakkı bâtıldan ayırandır, o bir şaka, bir eğlence değildir. Herhangi bir zorba (zorbalıktan dolayı) onu terkedecek olursa, Allah belini kırar. Kim ondan başkasında hidâyet ararsa, Allah o kimseyi saptırır. O, Allah'ın kopması mümkün olmayan ipidir. O, hikmet dolu zikir (öğüt)dir. O, dosdoğru yoldur. O, hevâların saptırmadığı, dillerin kendisi ile karışmadığı, hayret verici şeyleri bitip tükenmeyen bir kitaptır. İlim adamları ondan doymaz. Ona dayanarak söz söyleyen doğru söyler, gereğince amel eden mükâfat kazanır. Ona göre hükmeden adâlet yapar, ona davet edip çağıran dosdoğru yola iletilmiş olur."(1) Bundan başka pek çok âyet ve hadis aynı manaya delâlet

(1) Tirmizî (2908); Dârimî (2/435); Beğavî, Şerhu's-Sunne (1181). Senedinde cumhûr

etmektedir.

tarafından itham edilen el-Hâris b. Abdillah el-A'ver vardır.

Rasûlleri vasıtası ile teşrî buyurmuş olduğu dinine muvâfık olanlar dışında, Yüce Allah ne öncekilerin ne de, sonrakilerin, din diye kabul edip izledikleri hiçbir yolu kabul etmeyecektir.

Yüce Allah şu buyrukları ile peygamberler dışında, kulların kendisini nitelendirdikleri her türlü nitelikten kendini tenzîh etmiştir:

"İzzet sahibi olan Rabbim onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir. Rasûllere selâm olsun, âlemlerin Rabbi Allah'a da hamd olsun." *(37/es-Saffat, 180-182)* Yüce Allah [bu âyette önce] kâfirlerin kendisini nitelendirmelerinden, zatını tenzîh etmiş, sonra rasûllere selâm buyurmuştur. Bunun sebebi, rasûllerin O'nun hakkında beyân ettikleri tüm vasıfların her türlü eksiklik ve kusurdan uzak olmasıdır. Arkasından da kemâl derecesinde hamde layık olduğunu ortaya koyan sıfatlara yalnızca kendisi sahip olduğundan dolayı, hamdin kendisine mahsus olduğunu belirtmektedir.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolunu en hayırlı olan nesiller de aynen takip etti. Bunlar da ashab-ı kiram ve güzel bir şekilde onlara tâbi olanlardır. Onların önce olanları, sonra gelenlerine bunu tavsiye ediyor, sonra gelen de bu hususta kendisinden önce gelene uyuyordu. Hepsi birden Peygamberleri Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uyuyorlar, onun yolunu izliyorlardı. Nitekim Yüce Allah Kitab-ı Azîz'inde şöyle buyurmaktadır: *"De ki: İşte bu, benim yolumdur, ben basiret üzere Allah'a davet ediyorum. Ben de, bana tâbi olanlar da."* *(12/Yûsuf, 108)*

Eğer [bu âyetteki] *"bana tâbi olanlar da"* buyruğu *"davet ediyorum"* buyruğundaki zamire atfedilmiş ise bu, ona tâbi olanların da Allah'a davetçi olduklarına delildir. Şâyet ["ben" anlamındaki] munfasıl zamire atfedilmiş ise, bu takdirde [mana] ona tâbi olanların, onun getirdikleri hususunda başkalarından daha çok basiret sahibi oldukları hususunda açıktır. Her iki anlam da doğrudur.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* apaçık bir tebliğ ile tebliğ etmiş, basiret sahibi olanlara, delilleri açık seçik beyân etmiştir. Nesillerin en hayırlısı da onun yolunu izlemiştir. Onlardan sonra öyle kötü nesiller

geldi ki, hevâlarına uyup tefrikaya düştüler. Bunun üzerine Yüce Allah bu ümmetin dininin temel esaslarını koruyacak kimseler takdir buyurmuştur. Nitekim doğru sözlü peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu buyruğuyla bunu böylece haber vermektedir:

"Ümmetimden bir taife (kesim) hak üzere galip kalmaya devam edeceklerdir. Onları yardımsız bırakıp terk edenlerin onlara bir zararları olmayacaktır."[1]

[Ebû Ca'fer et-Tahâvî]

Hicrî 200. yıldan sonra İslâm âlimleri arasından bu vazifeyi yerine getirenlerden birisi de İmam Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî et-Tahâvî'dir. Bu imam 239 h. yılında doğmuş, 321 h. yılında vefât etmiştir.

İmam *rahimehullah*, selef-i sâlihîn'in izlediği yolu bize haber vermiş ve Kûfe'li İmam Ebû Hanîfe en-Nu'man b. Sâbit ile onun iki arkadaşı Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Himyerî el-Ensârî ile Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî *rahimehumullah*'ın üzerinde bulundukları i'tikâdı ve kendisiyle âlemlerin Rabbine ibâdet ettikleri dîni nakletmiştir.

Aradan zaman geçtikçe kaçınılmaz olarak bid'atler çıktı ve sahiplerinin kabul edilsin diye te'vîl diye adlandırdıkları tahrîfler çoğaldı. Tahrîf ile te'vîl arasındaki farkta hakkı bulanlar azaldı. Böylece, sözü, zâhirinden başka, lafzın genel hatları ile muhtemel olan bir başka anlamına taşımak -ortada bunu gerektirecek bir karine bulunmasa dahi- te'vîl diye isimlendirilir oldu. Fesâd da buradan başladı. Tahrîflerini te'vîl diye adlandırınca kabul gördü ve te'vîl ile tahrîf arasındaki fark doğruyu bulamayanlar arasında süratle yayıldı.

Bundan dolayı mü'minlerin, delillerin açıklık kazanmasına ve deliller ile ilgili şüphelerin ortadan kaldırılmasına ihtiyaçları doğdu. Sözler çoğaldı, yaygaralar koptu. Bunun sebebi bâtıla dalanların şüphelerine

---

[1] Hadis bu lafızlar ile: Müslim (1920); Tirmizî (2230); İbn Mâce (10). Bundan başka yaklaşık lafızlar ile: Buhârî (3640, 7311, 7459); Müslim (1921).

kulak asmaları, selef tarafından ayıplanan, tetkik edilmesini, kendisiyle uğraşılmasını, kulak verilmesini yasakladıkları, yerilmiş olan kelâma dalmalarıdır. Selef'in kelâma karşı takındıkları bu tavır, Rab'lerinin şu emrine uymaktan başka bir şey değildi: *"Âyetlerimiz hakkında [bâtıla] dalanları gördüğün zaman, ondan başka bir söze dalıncaya kadar hemen onlardan yüz çevir."* *(6/el-En'âm, 68)* Şüphesiz ki âyet onları da kapsamına almaktadır.

Tahrîfin ve inhirâfın her birinin mertebeleri vardır. Bazen küfür olur, bazen fısk olur, bazen bir masiyet olur, bazen de hata olur.

[Peygamberlerin Sonuncusu Nebîmiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve selem*]

O halde üzerimize farz olan, rasûllere ve Allah'ın onlara indirdiklerine tâbi olmaktır. Allah, bu rasûllerin sonuncusu olmak üzere Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i göndermiştir. Onu peygamberlerin sonuncusu kılmış, Kitabını kendisinden önce indirilmiş semâvî kitaplara hâkim kılmış, üzerine hem Kitabı hem de hikmeti indirmiştir. Onun davetini cinlere de, insanlara da kıyâmet gününe kadar baki kalmak üzere umumî kılmıştır. Onun peygamberliği ile artık kulların Allah'a karşı öne sürebilecekleri bir delilleri de kalmamıştır.

Yüce Allah onun vasıtası ile herbir şeyi beyân etmiş, hem kendisi hem de ümmeti için dini, haber ve emir olarak kemâle erdirmiştir. Peygamberine itaat etmeyi kendisine itaat, ona karşı gelip isyan etmeyi kendisine isyan etmek olarak belirlemiştir. Kendi zâtına yemin ederek aralarındaki anlaşmazlıklarda rasûlünün hükmüne başvurmadıkları sürece iman etmiş olamayacaklarını bildirmiştir. Münafıkların ondan başkasının hükmüne yönelmek istediklerini, Allah'a ve Rasûlüne çağrıldıkları vakit -ki bu Allah'ın Kitabına ve Rasûlünün sünnetine çağrılmaları demektir- alabildiğine uzaklaştıklarını, sadece iyilikte bulunmak ve uyumsuzlukları gidermek istediklerine dâir iddialarını haber vermiştir.

Tıpkı kelâmcıların ve felsefe ile uğraşanların pek çoğunun ve başkalarının dediği gibi: Bizler, eşyayı hakikatleri ile hissetmek yani idrâk e-

dip bilmek istiyoruz. [Şu sözlerde onlarındır:] Bizler, deliller ile -ki adını akliyyât koymuşlardır, gerçekte ise [akliyyât dedikleri ve delil olarak öne sürdükleri] câhiliyyâttan ibarettir- Allah Rasûlünden nakledilen, naklî deliller arasında bir uyum sağlamak istiyoruz, yahut ta bizler şeriat ile felsefeyi uyuşturmak istiyoruz, derler.

Yine tıpkı: Zâhidlik taslayan ve tasavvufla uğraşan bid'atçilerin pek çoğunun dediği gibi: Bizler ancak güzel amelde bulunmak istiyoruz. Hakikat adını verdikleri, gerçekte ise câhillik ve sapıklık olan bâtıllar ile şeriatı uyuşturmak istediklerini söylerler.

Yine tıpkı birçok idareci ve yöneticinin dediği gibi: Bizler güzel siyaset ve idare ile iyilikte bulunmak istiyoruz. Böylelikle onunla [koyduğumuz kanun, ilke ve prensiplerle] şeriatın arasını bulmaya çalışıyoruz... Ve buna benzer çeşitli iddialar…

[Hakkın Tamamı Rasûlün Getirdiğindedir; O Yeterli ve Kâmildir]

Din ile ilgili herhangi bir hususta Rasûlün getirdiğinden başkasını hakem kılmak isteyen, bunun da güzel bir iş olduğunu zanneden; böylelikle Rasûlün getirdikleri ile ona muhâlif olan şeyleri birbiriyle uzlaştırmaya çalışan her kişi, münafıklarla ilgili dile getirilen halden bir pay sahibidir.

Hâlbuki Rasûlün getirdikleri yeterli ve kâmildir ve hakkın tamamı ona dâhildir.

Ancak ona müntesip olanların birçoğu kusurlu davranmış, Rasûl'ün getirdiği; kelâmî ve i'tikâdî hususların, ibâdet ile ilgili hallerin, yönetim ve siyaset ile ilgili hükümlerin birçoğunu öğrenmemişlerdir. Yahut ta zanlarına göre ve taklidçilikleri sebebiyle, Rasûlün getirdiği şeriate, o şeriatten olmayan şeyleri nisbet etmiş ve gerçekte şeriatın kendisinden olan birçok şeyi de şeriatın dışına çıkarmışlardır.

[Bir taraftan] bunların câhillikleri, dalâletleri ve kusurlu davranışları sebebi ile [diğer taraftan] ötekilerin haksızlıkları, câhillikleri ve münafıklıkları dolayısıyla, münafıklık çoğalmış ve risâlet ilminin pek çoğu

ortadan kalkmıştır.

Hâlbuki Allah Rasûlünün getirdiklerinin tam anlamıyla araştırılması, üzerinlerinde güçlü bir şekilde ve dikkatle durulması, eksiksiz bir şekilde gayret edilmesi gerekirdi. Tâ ki öğrenilsin, i'tikâd olunsun ve onun getirdikleri gereğince zâhiren ve bâtınen amel edilsin. Böylelikle Kitap hakkıyla okunmuş ve ondan hiçbir şey ihmal edilmemiş olur.

Kul bunların bir bölümünü bilmekten yahut amel etmekten aciz olursa, Allah Rasûlünün getirdiklerinden kendisinin aciz düştüğü şeyleri [başkalarına] yasaklamamalıdır. Aksine âcizliği dolayısıyla kınanmaktan kurtulmuş olmakla yetinmelidir. Bununla birlikte başkalarının kendisinin âciz olduğu şeyi yerine getirmelerinden dolayı sevinmeli, bundan memnun olmalı ve kendisi de bunları yerine getirmeyi arzu etmelidir. Bir kısmına îmân ederken, bir kısmını terk etmemelidir. Bilakis, Kitabın tümüne îmân etmelidir. Ondan olmayan herhangi bir rivâyet yahut ta herhangi bir görüşü ona sokmaya karşı kendisini korumalı yahut ta Allah tarafından gelmemiş olan bir şeye i'tikâd veya amel ederek tabi olmamalıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bilip dururken hakkı bâtıla karıştırmayın ve hakkı da gizlemeyin." (2/el-Bakara, 42)*

İşte bu, hayırda öne geçenlerin izlediği yoldur. Kıyâmet gününe kadar güzel bir şekilde onlara tâbi olanların yolu da budur. [İhsan ile tâbi olanların] ilkleri tâbiînin ilklerinden oluşan seleftir. Sonra onlardan sonrakiler ve vasat ümmet nezdinde imam olduklarına tanıklık edilmiş bulunan din imamları gelir.

[Kelâm İlminin Kötülenmesi ile İlgili Selef'ten Gelenler]

Ebû Yûsuf *rahimehullah*'ın Bişr el-Merîsî'ye şöyle dediği nakledilmiştir: "Kelâmı bilmek cehalettir. Kelâmı bilmemek ise ilimdir. Kişi kelâm'da önder seviyesine varacak olursa, ona ya 'zındık' denilir yahut zındıklıkla itham edilir." Burada "kelâm'ı bilmemek" ile onun doğru olmadığına inanmayı kasd etmiş olmalıdır; çünkü bu da [yani kelâmın bâtıl olduğu inancı da] faydalı bir ilimdir. Ya da "kelâm'ı bilmemek" ile ondan yüz çevirmeyi ve ona itibar etmemeyi kasd etmektedir. Şüphesiz

böyle bir tutum da, kişinin ilmini ve aklını korur. Bu açıdan ona da [yani, ona itibar etmeyi terk etmeye ve ondan yüz çevirmeye de] bir ilim olarak itibar edilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir: "Her kim ilmi kelâm ile taleb ederse zındıklaşır. Her kim malı kimya ile taleb ederse iflas eder. Her kim de hadisin ğarîb olanını taleb ederse yalan söyler."

İmam Şafi'î *rahimehullah* şöyle demiştir: "Kelâm ehli hakkındaki hükmüm: Kuru hurma dalları ve ayakkabılarla dövülmeleridir. Aşiretler ve kabileler arasında dolaştırılmalı ve: 'Kitab ve Sünneti terkedip kelâma yönelenin cezası işte budur' denilmelidir."[1]

Mezheb alimlerimiz, fetvâlarda şunu kaydederler: Bir kimse beldesindeki ilim adamlarına bir vasiyette bulunacak olursa, kelâmcılar onun kapsamına girmez. Yine bir kimse kitapları arasından ilim kitapları olanların vakfedilmesini vasiyet edecek olsa selef'in fetvâsına göre o kitapları arasındaki kelâm kitapları satılır. Bu anlamdaki fetvalar *el-Fetâvâ ez-Zahîriyye*'de zikredilmiştir. O halde Rasûlün getirdiğine tabi olmaksızın, usûl ilmine (akâid bilgisine) vusûl (ulaşmak) nasıl beklenebilir? Şair ne güzel söylemiş:

"Ey sabah erkenden ilme koşan,
Bil, köledir tüm ilimler ilm-i rasûle,
Kökü düzeltmek için dalı arayan,
Nasıl gaflet edersin aslu'l-usûle."

Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*'e [her kapalılığı] açan, [her meseleyi bitirip] sonlandıran ve [birçok manayı] toplayan sözler verilmiştir.[2] O, küllî bilgiler ile ve her yönden mükemmel, başlangıç ve son

---

[1] el-Beyhakî, *Menâkıbu'ş-Şafi'î* (1/462); el-Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Ha-dîs* (168); el-Hâfız İbn Hacer, *Tevâli't-Te'sîs* (64); Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nube-lâ* (10/29).

[2] Konuyla ilgili hadis için bkz: Buhârî (2977, 2998, 7013, 7273); Müslim (523); Nesâî (6/3,4); Tirmizî (1555). Ebû Hureyre radıyallahu anh'den rivâyet edilen hadis şöyledir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "[Bir çok manayı] toplayan [vecîz] sözlerle gönderildim." Müslim'e ait diğer bir rivâyet:

ilimleriyle gönderilmiştir. Ancak, her ne zaman bir kimse bid'at ortaya atacak olsa ona cevap vermekte sözü uzattılar. Derken bundan dolayı sonrakilerin –öncekilerin hilâfına- sözleri çok oldu, bereketi ise, az. Öncekilerin ise sözleri az, bereketi çoktur. Asla sapık ve câhil kelâmcıların dedikleri gibi değildir: [Dediler ki:] "Selef'in izlediği yol daha esenlikli ve sağlıklıdır, bizim izlediğimiz yol ise daha hikmetli ve ilmîdir." Fıkha müntesib olan ve onların kıymetlerini takdir edemeyen kimselerin söyledikleri gibi de değildir: [Dediler ki:] "Onlar, fıkhî hükümleri istinbât etmek için, kaidelerini ve hükümlerini tesbit etmek için vakit ayırmadılar. Onların bundan başka uğraşları vardı. Ancak sonrakiler bunlar için özellikle vakit ayırdılar. Bundan dolayı daha fakîhtirler."

Bunların hepsi, selef'in kadru kıymetini ve ilimlerinin derinliğini, tekellüflerinin azlığını ve basiretlerinin kemâlini anlamaktan mahrum olmuşlardır. Allah'a yemin ederim, onlardan sonra gelenlerin ayrıcalıkları sadece kendilerini zora koşmak ve selef'in asıllarına riayet etmeye, kâidelerini tesbit edip, düğüm noktalarını bağlamaya gayret ettiği hususların kıyı ve köşeleriyle uğraşmaktan ibarettir. Selef her hususta en üstün maksatlara tâlib olmaya gayret ederdi. Öyleyse sonradan gelenlerin durumu farklıdır, öncekilerin hali ayrıdır. Allah her şey için bir ölçü tesbit etmiştir.

Bu akîde metnini birden çok ilim adamı şerhetmiştir. Ancak ben bir takım şârih'lerin yerilmiş kelâm ehline kulak verdiklerini, onlara dayanıp ve onların ifâdeleri ile konuştuklarını gördüm.

[Selef Bazı Sözlerle Konuşmayı, O Sözler Hakkı da Bâtılı da Kapsadığı İçin Hoş Karşılamazlardı]

Selef cevher, cisim, araz ve buna benzer lafızları kullanmayı yalnızca, sahîh anlamlar için yeni terimler oluşları sebebiyle kerih görmüş değillerdir. Meselâ, sahîh ilimlerdeki lafızlar için kullanılan terimler gibi. Onlar, hakka delâlet etmeyi ve bâtıl ehline karşı delil getirmeyi de kötü görüyor değillerdi. Aksine onlar bu gibi terimleri, yalan ve hakka muha-

---

"Verildi" şeklindedir.

lefet içerdiklerinden ve ondan da öte Kitab ve Sünnet'e muhalif oluşlarından dolayı kerih görmüşlerdir. Bundan dolayı bu kelimeleri kullananların; âlimleri bir tarafa, mü'minlerin avamının yanındaki yakîn ve bilgiye bile sahip olmadıklarını görürsün.

Onların ortaya attıkları önermeler hem hakkı, hem de bâtılı içerdiğinden ötürü şüphe ve tartışmalar çoğalmış, kîlu kâl/dedikodu yaygınlık kazanmış, bundan dolayı da sahîh şeriate ve sarîh akla aykırı, anlatılması ve aktarılması oldukça zor pek çok görüşler ortaya atmışlardır. İleride: [müellifimiz İmam Tahâvî'nin:] *"Her kim bilemeyeceği şeyleri bilmek isterse..."* sözlerini açıklayacağımız da buna dâir daha geniş açıklamalar gelecektir.

Bu "akîde"yi, kullandıkları ibarelerde selef'in yolunu izleyerek, onların izinden giderek ve onların ortaya koydukları bilgilerden hareketle şerh etmek istedim. Belki bu yolla ben de onların izledikleri yola katılır, onlardan biri sayılır, onlar arasında haşredilebilirim: *"Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle birlikte"* olurum. *"Onlar ne iyi arkadaştırlar."* *(4/en-Nisâ, 69)*

Diğer taraftan insanların daha muhtasar olan kitaplara meylettiğini gördüğümden, ben de açıklamalarımda sözü uzatmaktan uzak durdum. *"Başarım ancak Allah iledir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim."* *(11/Hûd, 88)* O bize yeter, O ne güzel vekildir.

[el-İmâm el-Kâdî

İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî]

[EL-AKÎDETU'T-TAHÂVİYYE VE ŞERHİ]

[Metin]

نَقُولُ فِي تَوحِيدِ اللَّهِ مُعْتَقِدِينَ بِتَوفِيقِ اللَّهِ: إِنَّ اللَّهَ وَاحِدٌ لاَ شَرِيكَ لَهُ

"Yüce Allah'ın tevhîdi hakkında, Allah'ın tevfîkine inanarak: Deriz ki: Şüphesiz ki Allah birdir, O'nun hiçbir ortağı yoktur." [1]

[Şerh]

[Peygamberlerin İlk Daveti: Tevhîd]

Bil ki; tevhîd rasûllerin davet ettikleri ilk husustur. Yoldaki aşamaların ilki ve Yüce Allah'a doğru yol alanın gerçekleştirmesi gereken ilk makamdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun biz Nûh'u kavmine gönderdik de: Ey kavmim Allah'a ibâdet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur... dedi."* *(7/el-A'raf, 59)* Hûd *aleyhisselam* da kavmine: *"Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur."* *(7/el-A'raf, 65)* demiştir.

Sâlih *aleyhisselam* kavmine: *"Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin. Sizin*

---

(1) Bu şerh boyunca akîdenin metni, farklı bir yazı karakteri ve büyüklükte yazıya ortalanmış ve bloklanmış olarak, Arapça aslı ile birlikte gelecektir.

O'ndan başka ilâhınız yoktur." (7/el-A'râf, 73) demiştir.

Şuayb *aleyhisselam* kavmine: *"Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin. O'ndan başka ilâhınız yoktur."* (7/el-A'râf, 85) dedi. Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun biz her ümmet arasında: Allah'a ibâdet edin ve tâğût'tan kaçının diyen bir peygamber göndermişizdir."* (16/en-Nahl, 36)

Bir başka yerde de şöyle buyrulmaktadır: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka hak ilâh yoktur. O halde yalnız bana ibâdet edin."* (21/el-Enbiyâ, 25)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan başka hak ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhidlik edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum."[1]

[Mükellefin İlk Sorumluluğu: Şehâdet Getirmek]

İşte bundan dolayı mükellefe ilk vâcib olan şeyin ne olduğu hakkında doğru olan: *Allah'tan başka hak ilâh olmadığına şehâdet etmektir.* Yerilmiş kelâm erbâbının sözlerinde ifâde edildiği gibi [mükellefe ilk vacip olan şey] düşünmek yahut düşünmeye yönelmek ya da şüphe etmek değildir. Selef imamlarının tümü, kulun emrolunduğu ilk şeyin, iki şehâdet olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Ergenlik yaşına gelmeden önce bu şekilde şehâdet getiren kimselerin ergenliğin akabinde, bunu yenilemekle emrolunmayacağını da ittifakla kabul etmişlerdir. Hatta buluğa erdiği vakit yahut ta -bu görüşte olanlara göre- temyiz çağına ulaştığında taharet (abdest) ve namaz kılması emrolunur. Ancak onlardan hiçbir kimse; -şehâdet kelimesinin ikrar edilmesi müslümanların ittifakı ile vâcib ve onun vâcibliği namazın vâcibliğinden önce olduğunu halde- velisinin böyle birine, şehâdet kelimesini yenilemeyi emretmesi gerektiğini söylememişlerdir. Zaten o, bu vâcibi bundan daha önce edâ etmiş olur.

Burada fukaha'nın söz konusu ettiği bazı meseleler vardır: Bir kimse namaz kıldığı halde, şehâdet kelimelerini söylemez yahut ta İs-

---

[1] Buhârî (25); Müslim (22); İbn Hibbân (175 ve 219); İbn Mende, Îmân (25); Beğavî, Şerhu's-Sunne (33). Abdullah b. Ömer hadisi olarak rivâyet etmişlerdir.

lâm'a ait bunun dışında amelleri yerine getirdiği halde şehâdet kelimelerini söylemeyecek olursa, bu kişi[nin] Müslüman[lığı sâbit] olur mu, olmaz mı? Doğru olan; böyle bir kimsenin İslâm'a ait herhangi bir şeyi yerine getirmekle Müslüman[lığının sâbit] olacağıdır.

Buna göre ilk olarak İslâm'a tevhîd ile girilir ve dünyadan da son olarak onunla çıkılır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Her kimin söylediği son söz lâ ilâhe illallah olursa cennete girer."(1)

O halde tevhîd, hem ilk vâcibdir, hem de son vâcibdir.

[Tevhîdin Türleri ve Anlamları]

Tevhîd, işin başı ve sonudur. [Bunu söylerken] kasdımız ulûhiyyet tevhîdidir. Çünkü tevhîd şu üç türü ihtivâ etmektedir:

1. Sıfatlara dâir açıklamalar.

2. Rubûbiyyet tevhîdi ve herşeyi yaratanın yalnızca Allah olduğu.

3. Ulûhiyyet tevhîdi: Bu da hiçbir ortağı olmaksızın yalnızca Allah'ın ibâdete müstehak olmasıdır.

[Sıfatların Tevhîdi]

Birincisi: Allah'ın sıfatlarını inkar edenler, sıfatları nefyetmeyi tevhîd adının kapsamına dâhil etmişlerdir. Cehm b. Safvân ve onun görüşlerini benimseyenler gibi. Derler ki: Allah'ın sıfatları olduğunu kabul etmek vâcib (varlığı zorunlu Allah)'in birden çok olmasını gerektirir.

Bu da, bozukluğu zorunlu olarak bilinen bir görüştür. Çünkü bütün sıfatlardan soyutlanarak isbât olunmuş bir zâtın, hâriçte varlığı tasavvur edilemez. Ama zihin bazen imkânsız olan birşeyi varsayabilir ve tasarlayabilir. Bu da, ta'tilin en ileri derecesidir.

[Rubûbiyyet Tevhîdi]

---

(1) İbn Hibbân (719). Ebû Hureyre hadisi olarak rivâyet etmiştir.

İkincisi: Rubûbiyyet tevhîdidir. Herşeyi yaratanın O olduğunu, kâinatta sıfat ve fiilleri birbirine denk iki yaratıcı olmadığını ikrar etmek, buna örnektir.

Âdemoğullarından bilinen herhangi bir topluluk, tevhîdin bu türünde inkara sapmamışlardır. Aksine kalpler, fıtrî olarak O'nun varlığını diğer bütün varlıklardan daha ileri derecede ikrâr ve itiraf edecek şekilde yaratılmıştır. Nitekim Yüce Allah'ın bize aktardığına göre peygamberler de böyle demişlerdir: *"Peygamberleri şöyle demişti: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında mı şüphe ediyorsunuz?"* (14/İbrâhîm, 10)

Tevhîdin bu türünü bilmezlikten gelmekle ve yaratıcıyı inkar ediyor gözükmekle bilinen en ünlü kişi Firavun'dur. Buna rağmen o da, buna kesinlikle inanıyordu. Nitekim Mûsâ *aleyhisselam* ona şöyle demişti: *"Elbette biliyorsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimse indirmedi."* (17/el-İsrâ, 102)

Yüce Allah bir başka yerde ondan ve kavminden şöylece söz etmektedir: *"Kalpleri onlara iyice inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebiyle onları (bilerek) inkâr ettiler."* (27/en-Neml, 14)

Bundan dolayı Firavun bilen bir kimsenin bilmezden geldiğini ortaya koyan bir üslûp ile inkâr ederek: *"Âlemlerin Rabbi de nedir?"* dediğinde Mûsâ *aleyhisselam* şu cevabı vermişti: *"Göklerin, yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz. (Firavun) etrafında bulunanlara: İşitmiyor musunuz? dedi. (Mûsâ): O sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir, dedi. (Firavun) Dedi ki: Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir.(Mûsâ): Doğunun batının ve onların aralarında olanların Rabbidir, eğer akıl ederseniz, dedi."* (26/eş-Şuarâ, 24-28)

Herhangi bir topluluğun: Sıfat ve fiilleri itibariyle birbirine denk, kainatın iki tane yaratıcısı vardır, dediği bilinmemektedir. Mecusî'lerden Seneviyye ile biri nûr, diğeri karanlık olmak üzere iki esasın bulunduğunu kabul eden ve âlemin de bunlardan meydana geldiğini ileri süren Maniheist'ler dahi, nûrun karanlıktan hayırlı olduğunu, övülmeye değer ilâhın o olduğunu, karanlığın ise kötü ve yerilmiş olduğunu ittifakla ka-

bul etmişlerdir.

Teslis'i [üçlü tanrıyı] kabul eden Hristiyanlara gelince; Bunlar, âlemin biri diğerinden ayrı üç rabbi olduğunu ileri sürmemektedirler. Aksine onlar âlemin yaratıcısının bir olduğunu ittifakla kabul ediyor ve: "Baba, oğul ve ruhu'l-kudüs'ten ibaret olan bir tek ilâhın adı ile" derler.

Teslis'e dâir görüşleri kendi içerisinde çelişkili ve tutarsızdır. Hulûl [Allah'ın beşerin bedenine girdiğine dâir] görüşleri ise bundan daha bozuktur. Bundan dolayı hem bunu anlamakta, hem de bunu yorumlayıp ifâde etmekte birbirleriyle çelişkiye düşmüşlerdir. Onların hiçbirisi bunu aklın kabul edebileceği bir şekilde ifâde edememektedir. Hemen hemen iki kişi dahi bu hususu aynı anlama gelen ifâdelerle dile getirmezler. Çünkü onlar "zatı itibariyle birdir, unsurları itibariyle üçtür(!)" derler. Unsurları da kimi zaman özelliklerle, kimi zaman sıfatlarla, kimi zaman da şahıslarla açıklarlar.

Yüce Allah kullarını, bu görüşleri iyice anlayıp, kavradıktan sonra tutarsızlıklarına hükmedebilecekleri bir şekilde yaratmıştır. Genel olarak onlar, birbirine her bakımdan denk iki yaratıcıyı kabul etmezler.

Burada anlatmak istediğimiz şudur: Kâinatın her bakımdan birbirine denk iki ayrı yaratıcısının olduğunu kabul eden dinî hiçbir topluluk yoktur. Buna rağmen kelâm, mantık ve felsefe ehlinden pek çoğu kendilerini bunun isbâtı ve beyânı için yormuşlardır. Hatta aralarından bu konuyu akıl yoluyla beyân etmekten âciz olduklarını itiraf edenler ve bunun ancak sem' (vahiy) yoluyla algılanabileceğini iddia edenler dahi vardır.

Aklî ilimler ile uğraşanlar nezdinde meşhûr olan bunun; *Temânu' Delili* ile isbatlanmasıdır. Temânu' Delili de şudur: Eğer kainatın iki yaratıcısı bulunsa –ve mesela birisi bir cismi hareket ettirmek isterken diğeri durdurmak isteyip yahut birisi ona hayat vermek isterken öbürü öldürmek isteyip- biribirleriyle anlaşmazlığa düşerlerdi. Bu durumda, ya ikisinin de maksadı gerçekleşir yahut onlardan birisinin maksadı gerçekleşir ya da onlardan hiçbirisinin istediği olmaz.

Birincisi imkânsızdır, çünkü iki zıt şeyin bir arada bulunmasını gerektirir.

Üçüncüsü de imkânsızdır, çünkü o taktirde cisim hakkında hareketin de sükûnun da söz konusu olmaması gerekir, bu da imkânsızdır. Aynı şekilde her ikisinin de âciz olmasını gerektirir. Âciz bir varlık ise ilâh olamaz. Onlardan birisinin maksadı gerçekleşir, diğerininki gerçekleşmeyecek olursa o vakit maksadı gerçekleşen gücü yeten ilâh demektir, diğeri ise âcizdir ve ilâh olmaya elverişli değildir.

Bu ilkeye dâir tamamlayıcı açıklamalar ilgili bahislerde ele alınmıştır.

[Ulûhiyyet Tevhîdi, Rubûbiyyet Tevhîdini de Kapsar]

Yine aklî ilimlerle uğraşanların pek çoğunun bâtıl zanlarına göre Temânu' Delili Yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti"* *(21/el-Enbiyâ, 22)* buyruğunda ifâde edilmektedir. Çünkü onların inancına göre açıklayıp ortaya koydukları rubûbiyyet tevhîdi, Kur'ân'ın beyân ettiği ve rasûllerin davet ettiği ulûhiyyet tevhîdi ile aynı şeydir.

Oysa durum böyle değildir. Aksine rasûllerin davet ettiği ve indirilen kitapların dile getirdiği tevhîd, rubûbiyyet tevhîdini de ihtivâ eden ulûhiyyet tevhîdidir. O da, hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bir ve tek olarak Allah'a ibâdet etmektir. Çünkü Araplardan Allah'a ortak koşan müşrikler, rubûbiyyet tevhîdini kabul ediyorlardı. Gökleri ve yeri yaratanın bir ve tek olduğunu itiraf ediyorlardı.

Nitekim Yüce Allah onlara dâir bize şöyle haber vermektedir: *"Andolsun ki onlara: Göklerle yeri kim yarattı, diye sorsan, onlar elbette; Allah diyeceklerdir."* *(31/Lukmân, 25)*; *"De ki: Yer ve oradakiler kimindir, eğer biliyorsanız (söyleyin.) Onlar: Allah'ındır, diyeceklerdir. De ki: O halde iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"* *(23/el-Mu'minun, 84-85)* Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer buyruklar oldukça çoktur.

Onlar, putların kâinatı yaratmakta Allah'a ortak olduklarına inanmıyorlardı. Aksine onlar da Hint, Türk, Berber ve diğer ümmetlerin

müşrikleri ile aynı durumda idiler. Kimi zaman [ibâdet ettikleri] putların, peygamber ve sâlihler olduklarına inanırlar, onları şefaatçı edinirler ve onlarla Allah'a yakınlaşmaya çalışırlardı. İşte Arapların şirkinin esası budur. Yüce Allah Nûh kavminin söylediklerini bize şöyle nakletmektedir: *"Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Ved, Suva, Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr'i terketmeyin, dediler." (71/Nûh, 23)*

Buhârî'nin *Sahîh*'inde, tefsir kitaplarında, peygamber kıssalarında ve diğerlerinde İbn Abbas'tan ve selef'ten ondan başka kimselerden şöyle dedikleri nakledilmiştir: Bunlar, Nûh kavmi arasında bir takım sâlih kimselerin isimleridir. Bunlar öldükten sonra kabirlerinin başında beklemeye başladılar, sonra onların sûretlerini yaptılar. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, onlara ibâdet etmeye başladılar. Sonra bu putlar Arap kabilelerine geçti. İbn Abbas bu kabileleri tek tek zikretmektedir.[1]

Müslim'in *Sahîh*'inde, Ebû'l-Heyyâc el-Esedî'den şöyle dediği sabittir: Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh* bana: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in beni gönderdiği şey için, seni göndereyim mi? Yükseltilmiş hiçbir kabir bırakma, mutlaka düzelt ve hiçbir put bırakma mutlaka yık."[2]

Buhârî ve Müslim'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefâtı ile sonuçlanan hastalığında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Allah Yahudilere ve Hıristiyanlara lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescidler edindiler." O, bu sözleriyle yaptıklarından (ümmetini) sakındırıyordu. Âişe *radıyallahu anhâ* dedi ki: Eğer böyle olmasaydı, onun kabri açıkta bırakılırdı, fakat kabrinin mescid edinilmesini hoş karşılamadı(ğından bu yapılmadı.)[3]

Yine Buhârî ve Müslim'de kaydedildiğine göre; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, vefâtı ile sonuçlanan hastalığında Habeşistan'da bulunan bir kiliseden söz edildi. O kilisenin güzelliği ve içindeki resimlerden bahsedildi. Şöyle buyurdu: "Onlar öyle kimselerdir ki, aralarından sâlih bir kişi öldü mü, kabri üzerinde bir mescid binâ eder ve o mescitte bu

---

(1) Buhârî (4920), Kitâbu't-Tefsîr, Nûh sûresinin tefsîri bölümü.

(2) Müslim (969); Ebû Dâvûd (3218); Tirmizî (1049); Nesâî (4/88, 89); Ahmed (1/96)

(3) Buhârî (1330, 1390, 4441); Müslim (529)

sûretleri yaparlardı. Onlar kıyâmet gününde Allah'ın huzurunda yaratılmışların en şerlileridirler."[1]

Müslim'in *Sahîh*'inde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefâtından beş gün önce şöyle dediği nakledilmektedir: "Sizden öncekiler peygamberlerinin ve sâlihlerinin kabirlerini mescit edinirlerdi. Dikkat edin, sakın kabirleri mescit edinmeyin. Ben sizlere bunları yasaklıyorum."[2]

Şirkin sebeblerinden birisi de yıldızlara ibâdet etmek ve yıldızların tabiatlarına uygun düştüğü zannedilen putlar edinmektir. İbrâhîm *aleyhisselam* kavminin şirki -denildiğine göre- bu kabilden idi. Melekleri ve cinleri Allah'a ortak koşup, onlar adına putlar yapmak ta böyledir.

Bütün bunlar yaratıcının varlığını kabul ediyorlar. Kâinatın iki yaratıcısı bulunduğunu söylemiyorlardı, fakat bu aracıları şefaatçi edinmişlerdi. Nitekim Yüce Allah şu buyruğuyla onlar hakkında şöyle haber vermektedir: *"Ondan başka veli (dost ve ilâh)ler edinenler: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz (derler.)" (39/ez-Zümer, 3)*

Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: *"Allah'tan başka kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere tapar ve: Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir, derler. De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Haşa, O, ortak tuttukları herşeyden münezzeh ve yücedir." (10/Yûnus, 18)*

Peygamberleri yalanlayan, geçmiş ümmetler arasındaki müşriklerin durumu da böyledir. Nitekim Yüce Allah bize Sâlih *aleyhisselam*'ın kıssası arasında Yüce Allah adına onu ve âile halkını öldüreceklerine dâir yemin eden dokuz kişiden söz etmektedir. Bu müfsit ve müşrikler Yüce peygamberlerini ve onun âile halkını öldürmeye, Allah adına yemin etmişlerdi. Bu da onların, müşriklerin îmânı ile Allah'a îmân ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

---

[1] Buhârî (427, 434, 1341, 3873); Müslim (528); Ebû Avâne, Müsned (1/400); İbn Ebî Şeybe (3/344).

[2] Müslim (532); Ebû Avâne (1/401); İbn Sa'd (2/240).

Böylelikle istenen tevhîdin, rubûbiyyet tevhîdini de ihtivâ eden ulûhiyyet tevhîdi olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Sen yüzünü hanîf olarak dine, insanların üzerine yaratıldığı, Allah'ın fıtratına doğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir. Dosdoğru din işte budur, fakat insanların çoğu bilmezler"* buyruğundan itibaren: *"... Hemen ümitlerini kesiverirler." (30/er-Rûm, 30-36)* buyruğuna kadar tevhîdin bu türü açıklığa kavuşturulmaktadır..

Yüce Allah bir başka yerde de: *"Gökleri ve yeri yaratan... Allah hakkında mı şüphe ediyorsunuz?" (14/İbrâhîm, 10)* buyurmaktadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmaktadır: "Her doğan fıtrat üzere doğar, ama anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da Mecûsî yapar."[1]

Burada -bazılarının ileri sürdükleri gibi- buyrukların anlamı kişi tevhîdi de şirki de bilmez bir halde yaratılır demektir, denilemez. Çünkü kaydettiğimiz âyet-i kerîmeler ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* 'in aziz ve celil olan Rabbinden bize naklettiği (kudsî hadisteki) şu buyruğu böyle olmadığını ortaya koymaktadır: "Ben kullarımı hanîfler olarak yarattım. Sonra şeytanlar onları sağa sola sürüklediler..."[2]

Az önce kaydedilen hadis-i şerifte buna delil olacak bir husus da vardır. Çünkü: "Onu Yahudi yahut Hıristiyan ya da Mecûsî yaparlar" buyurduğu halde, onu müslüman yaparlar, buyurmamaktadır. Yine bir rivâyette: "Millet üzere (İslâm dini üzere) doğar" denilirken diğerinde de "bu millet (İslâm dini) üzere doğar" denilmektedir.[3]

Ebû Hanîfe *rahimehullah*'dan nakledildiğine göre; kelâm ehli bir takım kimseler, rubûbiyyet tevhîdinin kabulü ile ilgili olarak onunla bir tartışmaya girişmek istediler. Onlara dedi ki: Bu mesele hakkında sizinle konuşmadan önce bana şu hususta görüşünüzü bildirin: Dicle nehri üzerinde gidip gelen öyle bir gemi var ki, yiyecek, eşya ve buna benzer

---

(1) Mâlik (1/241); Buhârî (1358, 1359, 1385, 4775, 6599); Müslim (2658); İbn Hibbân (129, 130, 133).

(2) Uzun bir hadisin parçasıdır. Müslim (2865).

(3) Müslim (2865).

pekçok malzemeyi bizzat kendi kendine yüklüyor ve yine kendi kendine dönüyor, kendi kendine demirliyor. Kendi kendine yükünü boşaltıyor ve aynı şekilde geri dönüyor. Bütün bunlar herhangi bir kimsenin idaresi söz konusu olmaksızın cereyan ediyor. Ne dersiniz? Onlar: Bu imkânsız bir şeydir. Kesinlikle böyle bir şey olmaz, deyince onlara: Bir gemi için bu imkânsız olduğuna göre yukarısıyla, aşağısıyla bütün bu kâinatta böyle bir şey nasıl olur.

Bu hikaye yine Ebû Hanîfe dışında başka kimselerin başından geçmiş olarak da nakledilmektedir.

[Kur'ân Ulûhiyyet Tevhîd'ine Dâir Açıklamalar ile Doludur]

Kur'ân, tevhîd'in bu türünün anlatılması, açıklanması, ona dâir misaller verilmesi ile dopdoludur.

Kur'ân-ı Kerîm'in rubûbiyyet tevhîd'ini ortaya koyduğu, Allah'tan başka yaratıcı olmadığını beyân ettiği ve bunun bağlayıcı bir sonucu olarak O'ndan başka hiçbir kimseye ibâdet edilmemesi gerektiğini vurguladığı buyruklar bunlar arasındadır. Böylelikle rubûbiyyet tevhîd'ini ikincisine [yani Allah'tan başkasına ibâdet etmemek demek olan ulûhiyyet tevhîd'ine] delil olarak göstermektedir. Zîrâ onlar birincisini kabul ediyor, fakat ikincisi hakkında tartışıyorlardı. Böylelikle Yüce Allah onlara şunu açıklıyordu: "Madem ki Allah'tan başka bir yaratıcı olmadığını, kullara faydalı olan şeyleri ulaştıranın, zarar verecek şeyleri kendilerinden uzaklaştırıp önleyenin O olduğunu, bu hususta O'nun hiçbir ortağının bulunmadığını biliyorsunuz, o halde neden O'ndan başkasına ibâdet ediyor ve O'nunla birlikte başka ilâhlar ediniyorsunuz?" Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi:

"Allah'a hamd olsun, seçtiği kullarına da selâm olsun, de. Allah mı hayırlı yoksa koştukları ortaklar mı? Gökleri ve yeri yaratıp sizin için gökten bir su indiren mi? Onunla öyle göz alıcı bahçeler bitirdik ki onlardan bir ağaç bile bitiremezdiniz. Allah'ın yanı sıra başka bir ilâh mı? Hayır, onlar sapan bir topluluktur." *(27/en-Neml, 59-60)*

Yüce Allah bu âyetlerin herbirisinin sonunda: *"Allah'ın yanı sıra*

başka bir ilâh mı?" diye sormaktadır. Yani, Allah ile birlikte bunları yapan başka bir ilâh mı? Bu inkâr anlamında bir sorudur. Böyle bir şeyin olmadığını ihtivâ eder. Onlar da zaten bunları Allah'tan başka yapan bir kimsenin olmadığını kabul ediyorlardı. Böylelikle bu, onlara karşı bir delil olarak sunulmuş oluyordu.

Şu aklî ilimlerle uğraşanların ve sûfîlerden onlara muvâfakat edenlerin, tevhîddeki en son seviye ve ulaşılacak en ileri derece olarak kabul ettikleri rubûbiyyet tevhîdi, rasûllerin *aleyhimusselam* kendisiyle gönderildikleri, kitapların kendisi için indirildiği tevhîde dâhildir. Şu husus bilinmeli ki yaratıcının isbâtına ve peygamberlerin doğruluğuna dâir delillerde olduğu gibi bunun da [ulûhiyyet tevhîdinin de] pek çok delilleri vardır. İnsanların bir ilme ihtiyaçları ne kadar çok olursa, onun delilleri de daha bir açık olması Allah'ın kullarına rahmetidir.

[Kur'ân'da Verilen Örnekler, Dînî Hedefler İçin, Faydalı Aklî Ölçülerdir]

Allah Kur'ân'da, insanlar için her türde örnekler vermiştir. Bunlar ise dînî maksatlar uğrunda ortaya konulmuş faydalı, aklî ölçülerdir. Ancak Kur'ân [kelâmcıların metodlarının zıddına] hüküm ve delil noktasında [sadece] hakkı beyân eder. Zaten hakkın ötesinde sapıklıktan başka ne olabilir ki? Yine Kur'ân ittifakla kabul edilmiş, zorunlu olarak bilinen önermeleri delil olarak ortaya koyar ve bunlara dâir delil getirmeye hâcet görmez. Anlatımlarda izlenecek en açık seçik yol fazlalıkların aradan çıkarılmasıdır. Bu da Kur'ân'ın izlediği yoldur. Bu da, Kur'ân'da delillendirme yönteminin yer almadığını zanneden câhillerin iddiasının aksinedir. Şüphe ve tartışmaların aksine Kur'ân, delillendirme yollarını genişçe açıklar ve maksadına dâir deliller gösterir.

Sıfat ve fiillerde birbirine denk iki yaratıcının varlığını kabul etmek anlamında Rubûbiyyette ortak koşmak, bütün insanlar tarafından olabilirliğinin imkânsızlığı, kesinlikle bilinen bir husustur. Ancak müşriklerden bazıları, âlemde kısmî bazı şeyleri yaratan bir yaratıcının olduğu inancına sahip olmuşlardır. İki tanrı kabul eden (seneviyye)lerin ka-

ranlık hakkındaki görüşü ile, Kaderiye'nin canlıların fiilleri ile ilgili görüşü, dehrî filozofların feleklerin hareketi ile ilgili yahut nefislerin hareketleri ya da tabiî cisimlerin hareketleri ile ilgili görüşleri bu kabildendir. Bütün bunlar bazı şeylerin, Yüce Allah'ın yaratması dışında, yaratılmış olduğunu kabul etmektedirler.

Onlar bu bakımdan kısmî olarak rubûbiyyette ortak koşarlar. [Aynı şekilde] Arap ve Arap olmayan müşriklerden pek çoğunun da Allah'ın yaratması söz konusu olmaksızın ilâhlarının, bir takım faydaları sağladıklarını yahut bir takım zararları önlediklerini zannetmeleri mümkündür.

[Yüce Allah'ın Ortağının Bulunmasına İmkân Yoktur]

[Bu şekilde] insanlar arasında Allah'a, Rubûbiyyette ortak koşmak görülen bir husus olduğundan dolayı Kur'ân şu buyruklarında olduğu gibi bunun bâtıl olduğunu açıkça beyân etmiştir: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. O-nunla birlikte herhangi bir ilâh da yoktur. Eğer olsaydı bu takdirde herbir ilâh yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (23/el-Mu'minûn, 91)

Şimdi apaçık, son derece özlü bu lafızlarla ortaya konulmuş bu gözkamaştırıcı delil üzerinde dikkatle düşünelim. Hak olan ilâhın mutlaka yaratıcı ve fail olması gerekir. Kendisine ibâdet edene fayda sağlamalı ve ona gelecek zararı önleyebilmelidir. Eğer Allah subhânehu ile birlikte mülkünde ortak bir başka [hak] ilâh olsaydı, onun da bir takım yaratıkları ve fiilleri olması kaçınılmazdı. Ve böyle bir ortaklığa da razı olmaması gerekirdi. Aksine gücü yettiği takdirde o, ortağını kahreder, tek başına mülke kendisi sahip olur ve tek başına ulûhiyyeti elinde tutardı. Bunu yapabilecek olsaydı, elbette yapardı. Eğer buna güç yetiremeyecek olursa kendi yarattığı ile başbaşa kalır ve bu yarattıklarını alır, bir kenara çekilir. Nitekim dünyadaki hükümdarlar da eğer biri diğerini yenik düşüremiyor ve ötekine üstünlük sağlayamıyor ise kendi ülkesinin egemenliği ile bir kenarda tek başına durur.

O halde şu üç husustan birisinin olması kaçınılmazdır:

• Ya herbir ilâh kendi yarattığını ve egemenliğini bir başına alır ve sürdürür.

• Yahut biri diğerine üstünlük sağlar;

• Yahut ta hepsi de kendileri üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunan, buna karşılık kendilerinin üzerinde tasarruf imkânını bulamadıkları bir tek kişinin kahrı ve mülkü altında olurlar ve bu kişi tek başına ilâh olur, kendileri ise her bakımdan boyun eğdirilmiş ve başkası tarafından ihtiyaçları giderilen kullar olurlar.

Bütün âlemin nizamının düzen içerisinde olması, işinin son derece sağlam yürütülmesi; onu çekip çevirenin, idare edenin, bir tek ilâh, bir tek mâlik ve egemen ve bir tek rab olduğunun en açık bir delilidir. Yaratılmışların, O'ndan başka hiçbir ilâhı yoktur. O'ndan başka bir Rab'leri de yoktur. Nitekim Temânu' Delili de kainatın yaratıcısının bir olduğunu, ondan başka hiçbir rabbi bulunmadığını, dolayısıyla bu rabbin dışında bir ilâhlarının da bulunmadığını ortaya koymaktadır. İşte yaratışta ve var edişte temanû' bu olduğu gibi, ibâdet ve ulûhiyyette de bu şekilde temanû' söz konusudur. Yani kainatın, birbirine denk iki yaratıcı rabbinin bulunması mümteni' (imkânsız) olduğu gibi; kainattaki varlıkların kendisine ibâdet edilen iki ilâhlarının bulunması da imkânsızdır.

Kainatın birbirine denk iki yaratıcısının varlığının bi-zâtihi imkânsız olduğu bilgisi, fıtratta karar kılmış ve açık akıl tarafından bâtıllığı bilinen bir husustur. Aynı şekilde iki ilâh olması da böyledir.

O halde [üzerinde durduğumuz bu] âyet-i kerîme hem fıtrat'ta yer etmiş olan rubûbiyyet tevhîdine muvâfakât etmekte, hem de onun bağlayıcı bir gereği olan ulûhiyyet tevhîdine delâlet etmektedir.

Bu âyet-i kerîme'nin manasına yakın bir hususu şu âyet-i kerîme dile getirmektedir: *"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* *(21/el-Enbiyâ, 22)*

Bu âyet göklerde ve yerde birden çok ilâhın bulunmasının imkânsız olduğuna, tek bir ilâhtan başkasının olamayacağına, delâlet etmektedir. Yine bu âyet, bu bir ve tek olan ilâhın, Yüce Allah'tan başkası ola-

mayacağına delildir. Göklerde ve yerde düzenin bozulması, ikisinde de bir ve tek Allah'tan başka birden çok ilâh bulunmasının kaçınılmaz sonucu-dur.

Göklerin ve yerin düzeni ancak, her ikisinde de Yüce Allah'ın bizzat kendisinin ilâh olmasına bağlıdır. Eğer kainatta kendisine ibâdet olunan iki ilâh olacak olursa, kainatın tümünün düzeni bozulur. Çünkü kainatın düzeni ancak adâlet iledir. Adâletle gökler ve yer dimdik ayakta durur. Kayıtsız ve şartsız olarak en büyük zulüm şirk, en ileri derecedeki adâlet tevhîd'dir.

* * *

[Ulûhiyyet Tevhîdinin, Rubûbiyyet Tevhîd'ini Kapsaması]

Ulûhiyyet tevhîdi, rubûbiyyet tevhîdini de içerir, ama aksi söz konusu değildir. Çünkü yaratmaya kadir olamayan, âciz demektir. âciz varlığın ise ilâh olması uygun değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O'na, o hiçbir şey yaratamayan, bizzat kendileri yaratılmış olan şeyleri mi ortak koşuyorlar?" (7/el-A'raf, 191) Yine Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Hiç yaratan yaratamayana benzer mi? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"* (16/en-Nahl, 17)

[Ma'rifet ve İsbât Tevhîdi ile Taleb ve Kasd Tevhîdi]

Şunu da belirtelim ki; Allah'ın rasûllerinin davet ettiği ve kitapların kendisi için indiği tevhîd iki çeşittir:

1. Ma'rifet ve İsbât Tevhîdi
2. Taleb ve Kasd Tevhîdi

Birincisi [Ma'rifet ve İsbât Tevhîdidir, bu da:] yüce Rabbin zâtının hakikatini, sıfatlarını, fiillerini, isimlerini ve bütün bunlarda hiçbir benzerinin olmadığını, kendisinin ve rasûlünün haber verdiği gibi isbât ve kabul etmektir. Kur'ân, tevhîdin bu türünü son derece açık seçik bir şekilde ortaya koymuştur. el-Hadîd ve Tâhâ sûrelerinin baş tarafları, el-

Haşr sûresinin sonları, es-Secde sûresinin ve Âl-i İmrân sûresinin başları, İhlâs sûresinin tamamı ve diğer pek çok buyruk buna örnektir.

İkincisi Taleb ve Kasd Tevhîdidir. *"De ki: Ey kâfirler..." (el-Kâfirûn, 109. sûre)* sûresi, *"De ki: Ey kitab ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz..." (3/Al-i İmrân, 64)* âyeti, *"kitabın indirilmesi..." (ez-Zumer, 39. sûre)* diye başlayan sûrenin başı ve sonları, Yûnus sûresinin baş tarafları, ortaları ve sonları el-A'raf sûresinin baş tarafları ve sonları ile el-En'âm sûresinin tamamı, tevhîdin bu türüne dâir açıklamalar içerir.

[**Kur'ân'ın** Sûre**leri Çoğunluk**la Tevhîdin **İki** Türünü de **İçerir**]

Kur'ân sûrelerinin büyük çoğunluğu hatta sûrelerin tamamı, tevhîdi her iki türüyle içermektedir. Çünkü Kur'ân ya Yüce Allah'ın isimleri, sıfatları ve fiilleri hakkında haber vermektedir ki, bu *ilmî ve haberî tevhîd*'dir. Yahut ta hiçbir şeyi O'na ortak koşmaksızın yalnızca O'na ibâdete, O'nun dışında tapınılan varlıkları terketmeye davet etmektedir ki, bu da *irâdî ve talebî tevhîd*'dir. Yahut bir emir, bir yasak ve itaatine bağlanma isteğini dile getirmektedir. Bu da tevhîd'in hukuku ve tamamlayıcı unsurlarıdır.

Ya O'nun, tevhîd'ini kabul edenlere lütuf ve ihsanlarını haber vermekte, dünyada onlara neler yaptığını, âhirette onlara ne gibi ikramlarda bulunacağını bildirmektedir. Bu O'nu tevhîd etmenin mükâfatıdır.

Yahut müşriklere dâir ve dünya hayatında onlara verdiği ibretli cezalar ile âhirette karşı karşıya kalacakları cezaları bildiren haber mahiyetindedir. Bu buyruklar da tevhîd'in hükmünün dışına çıkanların cezasını bildirir.

Buna göre Kur'ân'ın tümü tevhîd, tevhîd'in hukuku, tevhîd'in mükâfatı ile şirk, müşrikler ve onların cezaları hakkındadır.

Yine, Yüce Allah bu tevhîd ile kendi zatı hakkında şâhidlikte bulunmuş, melekleri, nebîleri ve rasûlleri de tevhîde şâhidlik etmişlerdir. Nitekim, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah kendisinden başka hak ilâh olmadığına şâhidlik etti, Melekler ve ilim sahipleri de adâleti ayakta tutarak şâhidlik ettiler: O'ndan başka hak ilâh yoktur. Mutlak galiptir,*

Hakîmdir. Şüphesiz Allah nezdinde din islâm'dır." (3/Âl-i İmrân, 18-19)

Bu âyet-i kerîme tevhîd'in hakikatini isbâtı ve bütün sapık grupların reddini içermektedir. Şâhidliğin en üstün ve değerlisini, en büyüğünü, en adâletlisini ve en doğrusunu, şâhidlerin en yücelerini ve hakkında şâhidlik edilenlerin en değerlisini bu âyet kapsamına almıştır.

[**Şehâdetin Anlamı** ve Mertebeleri]

Selef'in [bu âyette ki] *"(Allah.....) şâhidlik etti"* ifâdesinin anlamı ile ilgili açıklamaları: Hüküm vermek, yargıda bulunmak, bildirmek, açıklamak ve haber vermek anlamları etrafında döner dolaşır. Bunların hepsi doğru açıklamalardır ve aralarında çelişki yoktur. Çünkü şâhidlik etmek, şâhidin söylediği sözü ve verdiği haberi içerdiği gibi, onun bir şe

3,,,,,yi bildirmesini, haber verip açıklamasını da içerir. Bunun da dört metre-besi vardır:

Birinci Mertebe: Kendisine şâhidlikte bulunulan hususa, sıhhatine ve subutuna dâir; ilim, ma'rifet ve i'tikâddır.

İkinci Mertebe: Bunu –başkalarına öğretme söz konusu olmaksızın- kendi nefsinde konuşmak, hatıra getirmek, sözlü olarak ifâdet etmek veya yazmaktır.

Üçüncü Mertebe: Şâhidlikte bulunulan hususu başkasına öğretmek, haber vermek ve açıklamaktır.

Dördüncü Mertebe: Şâhidlikte bulunulan hususun içeriği ile sorumlu tutmak ve onu emretmektir.

Yüce Allah'ın, adâleti ayakta tutarak, kendi zâtı hakkında vahdâniyyete dâir yaptığı şâhidlik bu dört mertebenin hepsini içermektedir.

Eğer [âyetteki] maksat sadece şâhidlikte bulunmak olsaydı, [kullar] onu dâir bir bilgi edinemezler, ondan faydalanamazlar ve onunla aleyhlerine delil ortaya konulmuş olmazdı. Tam aksine bu şâhidlik, kullar için bir beyânı, onları, hakkında şâhidlik olunan şeye delâlet etmeyi ve öğretmeyi kapsamaktadır. Nitekim kullardan şâhidlik eden bir kimsenin

nezdinde, şâhidlik yapacağı herhangi bir husus bulunur da onu açıklamayıp, gizlerse, kimse ondan faydalanmaz ve onunla herhangi bir delil ortaya konulmuş olmaz.

Şâhidlikten ancak açıklanması halinde yararlanılabildiğine için; Allah *subhânehu* da bu şâhidliği: İşitme (sem'), görme (basar) ve akıl'dan ibaret üç yolla tam anlamı ile açıklamıştır.

[İşitme (sem') Yoluyla Açıklaması]

İşitme; okunan ve herşeyi en ileri derecede beyân edip açıklayan âyetleri, işitme yoluyla, Allah'ın bütün kemâl sıfatlarını, vahdaniyyeti ve diğer hususları bize öğretmesidir. Bu hususta durum, bazı ihtimaller öne sürerek, insanı hayrete düşüren, Allah'ın Kitâb-ı Azîz'ini ve Rasûl-i kerîm'ini kendisiyle vasfettiği "beyân" vasfını nefyeden Cehmiyye'nin, Mutezîle'den onlara muvâfakat edenlerin ve sıfatlardan bazısını inkar eden muattılanın öne sürdüğü gibi değildir.

Nitekim Yüce Allah [Kitabının beyân edici ve açıklayıcı özelliklerini] şu buyruklarıyla dile getirmektedir: *"Hâ. Mîm. Mu-bîn (açıklayıcı) Kitap hakkı için..."* *(43/ez-Zuhruf, 1-2)*; *"Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir."* *(12/ Yusuf, 1)*; *"Elif, Lâm, Râ. Bunlar Kitabın ve açık açık anlatan Kur'ân'ın âyetleridir."* *(15/el-Hicr, 1)*; *"Bu, insanlar için bir açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür."* *(3/Âl-i İmrân, 138)*; *"Bilin ki; peygamberimize düşen açıkça tebliğ'den ibarettir."* *(5/el-Mâide, 92)*; *"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri (Kur'ân'ı) indirdik."* *(16/en-Nahl, 44)*

Aynı şekilde sünnet de, Kur'ân'ın delâlet ettiği hususları açıklamak ve pekiştirmek üzere varid olmuştur. Yüce Rabbimiz dinimizin esasları hakkında bizleri filanın görüşüne, filanın zevkine, filanın vecdine, asla muhtaç kılmamıştır.

Bundan dolayı Kitab ve Sünnet'e muhalefet edenlerin kendi aralarında da ayrılıklar içerisinde olduklarını, tutarsız iddialarda bulunduklarını görüyoruz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size*

din olarak İslâm'ı beğenip seçtim." (5/el-Mâide, 3) Dinin tamamlanması için Kitab ve Sünnet'in dışında herhangi bir şeye ihtiyaç yoktur. İşte Şeyh Ebû Ca'fer et-Tahâvî *rahimehullah* ileride gelecek olan şu sözlerinde bu hususa işaret etmektedir: "Bu konuda ne kendi görüşlerimize dayanarak te'vîl yaparız, ne de hevâlarımızın etkisi ile vehm'e kapılırız. Çünkü Allah *azze ve celle* ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e teslim olanların dışında, kimse dîni hususunda selâmete erişemez."

Yüce Allah'ın yaratmış olduğu ve gözle görülen âyet ve belgelerine gelince: Bunlara bakıp, üzerinde durmak, düşünmek ve bunları O'nun kavlî ve sem'î âyetlerinin delâlet ettiği hususlara delil olarak kullanmak gerekir.

Akıl ise hem bu âyetleri/belgeleri, hem diğer âyetleri/belgeleri bir arada mütâlaa eder, peygamberlerin getirdiklerinin doğruluğunu kesin olarak ortaya koyar. Böylelikle sem'î, basarî, aklî ve fıtrî şehâdet ittifak etmiş olur.

[Allah Her Peygamberi Beraberinde Doğruluğuna Delâlet E-den Bir Hüccet ile Göndermiştir]

Allah *subhânehu*, adâletinin, merhametinin, ihsanının ve hikmetinin kemâli dolayısıyla ileri sürülecek bir mazeret bırakmayı istemediği ve delili ile gerçekleri ortaya koymayı sevdiğinden ötürü; göndermiş olduğu herbir peygamberle birlikte mutlaka, haber verdiği hususların doğruluğuna delil olacak bir âyet (belge ve mucize) de göndermiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adâleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mîzânı indirdik."* (57/el-Hadid, 25); *"Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun. (Biz o peygamberleri) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik.)"* (16/en-Nahl, 43-44); *"De ki: Size benden önce nice peygamberler apaçık delilleri ve dediğinizi getirmişlerdi..."* (3/Âl-i İmrân, 183); *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa (bil ki) senden önce apaçık delillerle, sahifelerle, aydınlatıcı kitaplarla gelmiş nice peygamberler de yalanlanmıştır."* (3/Âl-i İmrân, 184); *"Allah hak ile Kitab'ı ve mîzânı indirendir..."*

(42/eş-Şûrâ, 17)

Peygamberlerin getirmiş olduğu âyetlerden, belgelerden ve kesin delillerden daha güzel bir âyet ve belge olabilir mi? Bunlar, Yüce Allah tarafından peygamberler lehine bir şâhidliktir. Allah onları kulları için de en ileri derecede açıklamıştır.

Yüce Allah'ın isimlerinden birisi de "el-Mu'min"dir. Bu ismin iki açıklamasından biri şudur: O, doğru söyleyenleri (sâdıkları) doğruluklarına dâir ortaya koyduğu tanık, delil ve belgelerle tasdîk edendir. Bundan dolayı O'nun, kullarına, rasûllerinin tebliğ etmiş olduğu vahyin hak olduğunu açıkça ortaya koyacak afakî ve enfüsî âyetleri göstermesi kaçınılmazdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu, kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem afâk'ta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz."* *(41/Fussilet, 53)* Burada gerçeğin ta kendisi olduğu, kendilerine gösterileceğinden sözü edilen şey *"Kur'ân'dır."* Çünkü bir önceki âyette: *"De ki: Söyleyin bana eğer o Allah tarafından ise..."* *(41/Fussilet, 52)* diye ondan söz edilmiştir. Âyet'in sonunda da: *"Rabbinin herşeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?"* *(41/Fussilet, 53)* buyrulmaktadır.

Yüce Allah, bu buyruklarıyla Rasûlünün lehine onun getirdikleri haktır diye şâhidlik etmekte, kullara buna tanıklık eden yaratacağı ve fiilî âyetlerini göstereceğini vaad etmektedir. Daha sonra bütün bunlardan daha büyük ve daha üstün olan bir hususu söz konusu etmektedir. Bu da Yüce Allah'ın herşeye şâhid (tanık) olmasıdır. Onun isimlerinden birisi de "eş-Şehîd"dir. Yani hiçbir şey O'ndan kaybolmaz, hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Aksine O herşeye muttali' ve herşeye tanıktır. O herşeyi bütün incelikleriyle çok iyi bilir.

İşte bu O'nun isim ve sıfatları ile yapılan bir istidlâldir. Birincisi O'nun buyruk ve sözleriyle bir istidlâl idi. Âfakî ve enfüsî âyetlerle istidlâl ise O'nun fiilleriyle ve yaratıklarıyla istidlâldir.

[Yüce Allah'ın İsim, Sıfat ve Fiilleriyle Vahdâniyyetine Delil Getirmek]

Allah'ın isim ve sıfatları nasıl delil gösterilir? Çünkü böyle bir yolla delil göstermek ıstılâhta alışılagelmiş bir yol değildir, denilirse cevabımız şu olur:

Yüce Allah inkâr, ta'tîl, teşbîh ve temsîl ile kirlenmemiş fıtratlara şunu yerleştirmiştir: O, isimlerinde ve sıfatlarında kemâl sahibidir. Kendi zâtını vasfettiği ve Rasûllerinin onu nitelendirdiği her sıfata sahiptir. O'nun kemâlinden yaratılmışlara gizli kalanlar, bu konuda bildiklerinden çok daha büyüktür.

Herşeye tanık olması ve herbir şeye muttali olması, O'nun mukaddes kemâlindendir. Öyle ki göklerde olsun, yerde olsun gizli ve açık tek bir zerre dahi O'nun için gayb değildir. Bu niteliğe sahip olan zata, kulların başkalarını ortak koşmaları, O'ndan başkasına ibâdet etmeleri, O'nunla birlikte başka bir ilâh edinmeleri nasıl uygun olur?

Yine hiç O'nun kemâline yakışır mı ki? Kendisi hakkında en büyük yalanı uydurup, düzen ve hakkında gerçeğe uygun olmayan haberler yayan kimseye herhangi bir tepki göstermesin, bir de tutsun bu konuda ona yardım edip, destek versin, şanını yüceltsin, duasını kabul etsin, düşmanını helâk etsin, onun elinde bütün beşerî güçleri âciz bırakacak şekilde âyetler ve deliller ortaya çıkartsın; hem de bütün bunları Allah'a karşı yalan söyleyen ve iftira düzen bir kimse için yapsın?

Bilinen bir husustur ki O herbir şeye tanıktır. O'nun kudreti, hikmeti, izzeti ve kemâli böyle bir şeyi kabil değildir. Bunun mümkün olacağını kabul edebilen bir kimse insanlar arasında Allah'ı tanımak imkânından en uzak olan kimsedir.

Kur'ân bu yöntem ve bu üslup ile dopdoludur. Bu havas'ın izlediği bir yoldur. Onlar Yüce Allah'ı, fiilleri üzerine delil getirir, O'na yakışan fiillerin ve yakışmayanların neler olduğunu böylece delillendirirler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer bazı sözleri uydurup bize isnâd etseydi. Biz onu elbette kuvvetle yakalardık. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı." (69/el-Hakka, 44-47)* Bu hususa dâir daha geniş açıklamalar - Yüce Allah'ın izniyle- ileride gelecektir.

Yine Yüce Allah'ın isim ve sıfatları O'nun vahdaniyyetine ve şirkin bâtıl olduğuna da delil gösterilir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"O Allah'tır ki O'ndan başka hak ilâh yoktur. Melik (biricik egemen) dir. Kuddûs'dur* (noksanlık gerektiren herşeyden münezzehtir), *Selâm'dır* (zât ve fiillerinde hür türlü kusurdan uzaktır), *Mü'mindir* (peygamberlerini mucizelerle doğrulayıp, tasdîk edendir), *Müheymin'dir* (kullarının yaptıkları herşeyi görüp, gözetleyendir), *Azîzdir (*herşey O'nun hükmüne boyun eğer, hükmüne karşı konulamayandır), *Cebbâr'dır* (halleri düzelten ya da hükmüne boyun eğmeye mecbur edendir), *Mütekebbirdir* (büyüklük ve azamette eşsiz olandır), *Allah koştukları ortaklardan münezzehtir."* *(59/el-Haşr, 23)* Kur'ân'da daha bunun gibi pek çok âyet-i kerîme vardır.

Bu yolu izleyenler pek azdır. Bu yolu ancak havâs olanlar bulabilirler. Çoğunluğun kullandığı delil gösterme yolu ise, görülen âyet ve belgeler iledir. Çünkü bu hem daha kolay izlenen bir yoldur, hem de daha geniş kapsamlıdır. Yüce Allah da yarattıklarından kimini kimine üstün kılandır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bir araya gelip, toplanmış özellikler ondan başkasında bir araya gelip toplanmış değildir. O hem delildir, hem de kendisi hakkında delil gösterilendir. Hem tanıktır, hem de kendisi lehine tanıklık olunandır. Yüce Allah, Rasûlünün doğruluğuna delâlet edecek bir belge isteyenlere şöyle seslenmektedir: *"Kendilerine karşı okunup duran, sana indirdiğimiz bu Kitap onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki bunda îmân eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır."* *(29/el-Ankebût, 51)* ve devamı...

[Tevhîd **Açısından İnsanların** En Kâmilleri Nebî ve Rasûllerdir]

Peygamberlerin kendisiyle gönderildiği ve kitapların kendisi için indirildiği tevhîd'in, ulûhiyyet tevhîdi olduğu -daha önce işaret olunduğu üzere- bilindikten sonra artık; tevhîd'i üçe taksim edip, birincisi avam'ın tevhîd'i; hakikatlerle sabit olan ikinci tür havass'ın tevhîd'i, kıdem ile kaim olan havass'ın da havass'ının tevhîd'i üçüncü tür tevhîd olarak kabul edenlerin; bu taksimlerine iltifat edilmez. Hiç şüphesiz tev-

hîd bakımından insanların en mükemmelleri nebî'lerdir. Rasûller ise bu hususta onlardan da daha mükemmeldir. Rasûllerden ulu'l-azm diye bilinenleri ise tevhîd bakımından onların en mükemmelleridir. Bunlar ise Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed *aleyhimussalâtu vesselam* dır.

Tevhîd bakımından bunların da en mükemmelleri iki halil Muhammed ve İbrâhîm *aleyhimesselam* dırlar. Çünkü bu ikisinin ilim, marifet, hâl, insanları davet etmek ve cihâd'ları itibari ile tevhîd'in gereklerini yerine getirdikleri şekilde hiçbir kimse yerine getirebilmiş değildir. O halde rasûllerin ortaya koydukları, kendisine davet ettikleri diğer ümmetlerle uğrunda cihâd ettikleri tevhîd'den daha mükemmel ve daha ileri bir tevhîd söz konusu değildir. Bundan dolayı Yüce Allah peygamberine bu hususta o rasûllere uymalarını emretmiştir. Nitekim Yüce Allah, İbrâhîm *aleyhisselam*'ın kavmi ile şirkin tutarsızlığı, buna karşılık tevhîd'in doğruluğu ile ilgili tartışmasını ve onun soyundan gelen peygamberleri söz konusu ettikten sonra: *"İşte bunlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetine uy." (6/el-En'âm, 90)* buyurmaktadır. O halde Allah'ın Rasûlüne kendilerine uymasını emrettiği kimselerin tevhîd'inden daha mükemmel bir tevhîd söz konusu olamaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ashab'ına sabaha erdikleri vakit şöyle dua etmelerini emrederdi: *"İslâm fıtratı, ihlas kelimesi, Nebîmiz Muhammed'in dini ve hanif bir müslüman olan, asla müşriklerden olmamış atamız İbrâhîm'in milleti üzere sabaha erdik."*[1].

[Hadiste geçen] İbrâhîm'in milleti, tevhîd'dir.

Muhammed'in dini de onun Allah'tan getirdiği söz, amel ve i'tikâddır.

İhlas kelimesi, Allah'tan başka hak ilâh olmadığına şâhidlik etmektir.

İslâm fıtratı, Yüce Allah'ın kullarına emretmiş olduğu kendisini sevmeleri ve hiçbir şeyi ortak koşmaksızın yalnız O'na ibâdet etmeleri,

---

(1) Ahmed (3/406); Dârimî (2/292);

ubudiyyet ile zilletle boyun eğerek, emirlerine bağlı kalarak ve O'na yönelerek teslim olmaları demektir.

İşte havas'ın da havas'ının tevhîd'i budur. Kim bundan yüz çevirecek olursa en beyinsizden daha beyinsizdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kendine kıyan sefihden başkası hiç İbrâhîm'in milletinden yüz çevirir mi? Andolsun ki biz onu dünyada beğenip, seçmişizdir. O âhirette de muhakkak o sâlihlerdendir. Hani Rabbi ona: "Teslim ol" dediği zaman: Alemlerin Rabbine teslim oldum, demişti."* (2/el-Bakara, 130-131)

[Kelâmcıların Yöntemlerine İhtiyacımız Yoktur]

Selim bir hissi ve kendisiyle ayırt etme gücüne sahip olduğu bir aklı bulunan kimsenin istidlâlde kelâmcıların koyduğu ölçülere, cedel'e, onların terimlerine ve yöntemlerine kesinlikle ihtiyacı yoktur. Hatta belki bunlar sebebiyle şaşkınlığa, sapıklığa, şekke götürecek bir takım şüphe ve tereddütlere de düşebilir. Gerçek şu ki tevhîd, ancak kalbi bu gibi olumsuzluklardan kurtulan kişiye faydalı olur. İşte Allah'ın huzuruna, ancak kendisi ile varanların kurtulacağı kalb-i selîm de budur.

Şüphesiz havas'ın ve havas'ın da havasının tevhîd'i olduğu iddia edilen ikinci ve üçüncü tür tevhîd, kişiyi çoğu sûfî'lerin kendisine soyundukları yok oluşa (fena'ya) götürür. Bu da genelde ittihad (yaratıcı ile yaratılmışların birliği) kanaatine ulaştıran çok tehlikeli bir yoldur.

Yüce Allah'ın Rasûlüne indirmiş olduğu Allah'ın kelâmı budur. Allah Rasûlünün sünneti budur. Rasûlden sonra gelen en hayırlı neslin ve âriflerin önderleri olan imamların yolları budur.

Onların sözlerinde fena bulmaktan hiç sözedilmiş midir? Onlardan herhangi birisi böyle bir taksim'e kalkışmış mıdır? Bunun ortaya çıkış sebebi Harici'lerin aşırılığını andıran dinde ileri derecede aşırılıktan başkası değildir.

Hatta bu, Hıristiyanların dinlerindeki aşırılığa benzer. Yüce Allah ise dinde aşırıya gitmeyi yermiş ve bunu yasaklayarak şöyle buyurmuştur: *"Ey kitap ehli! Dininizde aşırıya gitmeyin. Allah'a karşı hak olandan*

başkasını söylemeyin." (4/en-Nisâ, 171); *"De ki: Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş, birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan sapagelmiş bir kavmin hevâ ve heveslerine uymayın."* (5/el-Mâide, 77)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmaktadır: "İşi zora koşmayın, Allah da aleyhinize olmak üzere işi zora koşar. Şüphesiz sizden öncekiler işi zora koştular, Allah da aleyhlerine olmak üzere işi sıkı tuttu. İşte onlardan arta kalanlar manastırlarda ve kiliselerdedirler. Nitekim Allah şöyle buyurur: *"Bizim kendilerine farz kılmaksızın, kendiliklerinden ortaya koydukları bir ruhbanlık."* (57/el-Hadid, 27)" Hadisi Ebû Dâvûd rivâyet etmiştir.[1]

* * *

[1] Ebû Dâvûd (4904); Ebû Ya'la (3694)

[Metin]

وَلَا شَيْءَ مِثْلُهُ

"Hiçbir şey O'nun benzeri değildir."

[Şerh]

[Allah'ın Benzersiz Olmasının Anlamı]

Ehl-i Sünnet zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde hiçbir şeyin Allah'ın misli/benzeri olmadığında ittifak etmişlerdir. Ancak teşbîh lafzı insanların dilinde birden çok anlama gelme ihtimali olan mücmel bir lafız haline gelmiştir. Bu lafızla kimi zaman doğru bir mana kasd edilmektedir. Bu da, Kur'ân'ın reddettiği, aklın da delâlet ettiği Yüce Rabbin özellikleri itibariyle, yaratılmışların hiçbir sıfatı ile nitelendirilmeyeceği, hiçbir sıfatında mahlukat'tan hiçbir şeyin O'nun benzeri olmadığıdır.

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." (42/eş-Şûrâ, 11) buyruğu *Muşebbihe*'ye [Allah'ı herhangi bir şekilde mahlukata benzetenlere] reddiyyedir. [Âyetin devamındaki] *"O herşeyi işitendir, görendir."* buyruğu da [Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyen] *Muattıla*'ya reddiyyedir.

Buna göre yaratıcının sıfatlarını yaratılmışların sıfatları gibi kabul eden yerilmeyi hak etmiş, bâtıl'ın peşinden giden *Muşebbihe*dendir. Yaratılmışların sıfatlarını, yaratıcının sıfatı gibi kabul eden bir kimse de küfürleri itibariyle Hıristiyanlara benzeyen birisidir.

Teşbîh lafzı ile Yüce Allah'ın hiçbir sıfata sahip olmadığı anlamını kastedenler de vardır. Bunlara göre: O'nun kudreti vardır, ilmi vardır, hayatı vardır denilemez. Çünkü kul da bu sıfatlara sahiptir. Bu iddianın kaçınılmaz sonucu olarak; O hayy'dır, alîmdir, kadîr'dir de denilemez. Çünkü kul da bu isimlerle isimlenmektedir. Aynı şekilde O'nun kelâmı, işitmesi, görmesi, görülmesi ve bundan başkaları da denilemez.

[Muattılanın bir kısmı] Allah'ın mevcûd, alîm, kadîr, hayy olduğu hususunda Ehl-i Sünnet'e muvâfakat etmişlerdir. Yaratılmışlar için de mevcûd, hayy, alîm ve kadîr denilebilir. Bu, nefyedilmesi gereken bir

teşbîhtir denilemez. Çünkü bu Kitab, Sünnet ve sarîh aklın delâlet ettiği bir husustur. Bu hususa aklı başında hiçbir kimse muhalefet etmez. Çünkü Yüce Allah bazı isimlerle hem kendi zâtını, hem de kullarından bazılarını adlandırmıştır. Yine sıfatlarına bir takım isimler koymuş ve onlardan bazılarıyla yarattıklarının sıfatlarını isimlendirmiştir. Ancak aynı isimi taşıyanların birbirlerinin aynı olması gerekmez.

O kendi zatına hayy, alîm, kadîr, raûf, rahîm, azîz, hakîm, semî', basîr, melik, mü'min, cebbar ve mütekebbir gibi isimler verdiği gibi; kimi kullarına da bu isimleri vermiştir. Mesela: *"O ölüden diriyi (hayyı) çıkartır."* *(6/el-En'âm, 95)*; *(30/er-Rûm, 19)* buyurduğu gibi; *"Ve ona alîm bir oğul müjdesi verdiler."* *(51/ez-Zariyat, 28)* diye de buyurmaktadır.

Başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: *"Biz ona halîm bir oğul müjdesi verdik."* *(37/es-Saffat, 101)*; *"Peygamber mü'minlere karşı raûf ve rahîm'dir"* *(9/et-Tevbe, 128)*; *"Biz onu semî' ve basîr kıldık."* *(76/el-İnsan, 2)*; *"Azîz'in karısı dedi ki..."* *(12/Yûsuf, 51)*; *"Onların gidecekleri yerde de bir melik vardı."* *(18/el-Kehf, 79)*; *"Hiç mü'min olan kimse..."* *(32/es-Secde, 18)*; *"Allah her cebbar'ın kalbini işte böyle mühürler."* *(40/el-Mu'min, 35)* [Görüldüğü gibi bu âyetlerde Allah yaratılmışlardan bazısını kendi isimleri ile isimlendirmiştir.] Malumdur ki, her hayy olan hayy'a, her alîm olan alîm'e, her azîz olan azîz'e benzemez. Diğer isimler de böyledir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O'nun ilminden kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar."* *(2/el-Bakara, 255)*; *"O'nu ilmiyle indirmiştir."* *(4/en-Nisa, 166)*; *"O'nun ilmi dışında hiçbir dişi ne gebe kalır, ne de doğurur."* *(35/Fatır, 11)*; *"Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren hem de çetin kuvvet sahibi olan"* *(51/ez-Zariyat, 58)*; *"Kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha üstün güce sahip olduğunu görmezler mi?"* *(41/Fussilet, 15)*

Câbir *radıyallahu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize Kur'ân'ın bir sûresini öğretircesine bütün hususlarda istihâre yapmayı öğretir ve şöyle buyururdu: "Sizden herhangi bir kimse bir iş hakkında karar verirse, farzın dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra da şöyle dua etsin: Allah'ım senin *ilminle* senden hayırlısını

diliyorum. *Kudretinle* bana güç vermeni diliyorum. O pek büyük lütfundan senden dilerim. Çünkü Sen *kadîr*'sin, benim gücüm yetmez. Sen *bilirsin*, ben bilmem. Sen gaybları en iyi *bilensin*. Allah'ım eğer şu işin benim için dinimde, dünya hayatımda ve âkıbeti itibariyle hayırlı olduğunu biliyor isen -yahut ta: dünyamda ve âhiretimde diye buyurdu- onu benim için takdir et ve bana onu kolaylaştır. Sonra da onu benim için mübarek kıl. Eğer şu işin benim için dinimde, hayatımda ve akıbeti itibariyle -yahutta dünyamda ve âhiretimde diye buyurdu- kötü olduğunu biliyor isen onu benden uzaklaştır, beni de ondan uzak tut. Hayır nerede ise onu benim için takdir buyur, sonra da beni ona razı kıl. (Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*) buyurdu ki: İhtiyacının adını zikreder." Hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.[1]

Nesâî ve başkalarının rivâyet ettiği Ammâr b. Yasîr hadisin de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu duayı yaparmış: "Allah'ım, gaybı dâir ilminle, bütün mahlukata yeten kudretinle senden istiyorum: Hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat. Eğer ölüm benim için hayırlıysa da canımı al. Allah'ım, gizlilikte ve açık hallerimde senden korkmayı senden dilerim. Kızgınken ve hoşnutken hak söz söylemeyi dilerim. Zenginken ve fakirken (israftan uzak) orta yollu olmayı dilerim. Senden bitip tükenmeyecek nimetler, ardı arkası kesilmeyecek göz aydınlığı dilerim. Hakkımdaki kaza ve takdirinden sonra (o hususta) beni hoşnut kılmanı dilerim. Ölümden sonra senden rahat bir yaşayış isterim. O *kerîm yüzüne* bakmak lezzetini, sana kavuşma şevkini -hiçbir zarar görmeksizin, saptırıcı bir fitneye de maruz kalmaksızın- dilerim. Allah'ım Sen bizi îmân ziynetiyle süslendir ve hidâyete ermiş, doğru yolu bulmuş kimselerden kıl."[2]

[Allah'ın Sıfatlarını Kabul Etmek O'nu Teşbîh ve Tecsîm Değildir]

[Yukarıdaki âyet ve hadislerde görüldüğü gibi] Allah da, Rasûlü de Yüce Allah'ın sıfatlarını ilim, kudret ve kuvvet olarak isimlendirmişler-

(1) Buhârî (1162, 6382, 7390); Tirmizî (480); Ebû Dâvûd (1538).

(2) Nesâî (3/54); İbn Ebî Âsım (129, 425).

dir. Yüce Allah [yaratılmışları da aynı sıfatlarla nitelendirerek] şöyle buyurmaktadır: *"Sonra zayıflığın ardından kuvvet... yaratır."* *(30/er-Rûm, 54)*; *"Şüphesiz o kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi."* *(12/Yûsuf, 68)*

Yaratılmışların ilminin Allah'ın ilmi, onların kuvvetinin Allah'ın kuvveti gibi olmadığı malumdur. Bunun benzerleri pek çoktur ve bütün akıl sahipleri tarafından kabul edilen bir husustur. Bundan dolayı Yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirmiş olduğu *rıza*, *gazap*, *sevgi*, *buğz* ve buna benzer herhangi bir sıfatın varlığını kabul etmeyen ve buna karşılık bunları kabul etmek teşbîhi ve tecsîmi gerektirir iddiasında bulunanlara şöyle denilir: Sizler de yaratılmışların sıfatlarının benzerlerini Allah hakkında isbât ediyor, onun *irade*, *kelâm*, *semi'* ve *basar* sahibi olduğunu kabul ediyorsunuz. Sizin kabul etmeyip, Allah ve Rasûlünün kabul ettiği sıfatlarda da, kabul ettiğiniz sıfatlar için söyledikleriniz geçerlidir. Çünkü aralarında herhangi bir fark yoktur.

"Biz hiçbir sıfatın varlığını kabul etmiyoruz" diyecek olurlarsa onlara şöyle denilir: Sizler O'nun *hayy*, *alîm*, *kadîr* gibi bir takım güzel isimlerini kabul ediyorsunuz. Kula da bu isimler verilebilir. Buna karşılık Rabbe ait olduğu kabul edilen bu tür isimlerin, kuldaki bu isimlerin benzerini ifâde ettiği de söylenmez. O halde Allah'ın isimleri hakkında söylediğinizin bir benzerini, O'nun sıfatları hakkında da kabul etmelisiniz.

[Yaratıcı ile yaratılmış arasında] ortak olan isim ve sıfatları reddeden bâtıl iddiaların sahibi *Muattıla*dandır. Bu isim ve sıfatların birbirinin benzeri, misli olduğunu kabul eden kimse de, bâtıl iddiadaların sahibi bir *Müşebbihe*dir. Allah en iyi bilendir.

Çünkü [yaratan ile yaratılan] isimlendirmede aynı olsalarda, bu aralarında benzerliği gerektirmez. Yüce Allah'ın kendisine özel *vücud'u*, *ilmi* ve *kudreti* vardır. Diğer sıfatlarda da böyledir. Kulun bunlardan herhangi bir hususta O'na ortaklığı söz konusu değildir. Aynı şekilde kulun da kendine özel *vücud, ilim* ve *kudret* gibi sıfatları vardır. Yüce Allah kulun bu özelliklerinde ona ortak olmaktan münezzehtir.

[Yaratan ile yaratılan] *var olmak, ilim* ve *kudret* sahibi olmak, isimlerini taşımakta ittifak etseler dahi, bu müştereklik mutlak olarak zi-

hinlerde var olan, isimlerin konulduğu şeylerde ise söz konusu olmayan bir müşterekliktir. İsimlerin konulduğu şeylerde ise iştiraklik/ortaklık değil ihtisaslık/özellik vardır.

İşte bu; aklî yöntemi kullananlardan pek çoğunun tutarsızlıklara düştüğü bir konudur. Çünkü onlar isimlerdeki ittifakın Rabbin varlığının, kulun varlığı gibi olmasını gerektirdiği vehmine kapılmışlardır.

Bu husustaki hata ve yanlışlığın aslı şudur: Onlar genel ve külli olarak her eşyanın taşıdığı ismin kendisi hakkında ve bu ismi taşıyan her varlık hakkında mutlak ve külli manada sabit olduğunu vehmetmişlerdir. Oysa durum böyle değildir. Çünkü hariçte var olan bir şeyin, mutlak ve külli olarak var olması gerekmez. Aksine muayyen ve belli bir özellikte var olabilir. Bu isimlerle, Yüce Allah isimlendirildiğinde onların müsemmâsı da artık muayyen ve ona hastır. Bu isimler kula verildiğinde kula özel müsemmaları vardır. Buna göre Allah'ın varlığında ve hayatında O'ndan başkasının O'na ortaklığı (onun gibi olması) söz konusu değildir. Hatta muayyen herhangi bir varlığın varlığında bile başkası onunla ortak olmadığına göre, yaratıcının varlığında böyle bir ortaklık nasıl düşünülebilir? Görmüyor musun? "Bu, onunla aynıdır" dediğinde [bile] kendisine işaret edilen tek bir şey olduğu halde, birbirinden farklı iki yön söz konusudur.

İşte bu ve benzeri açıklamalarla *Müşebbihe*'nin bu noktadan hareket ettiklerini ve bu konuda hakka fazladan bir şeyler kattıkları için sapıttıklarını açıkça görmüş oldun. *Muattıla*'nın ise benzerliği bir yönüyle nefyetmeye tutunup, hakka bir şeyler katarak saptıklarını gördün. Yüce Allah'ın Kitabı sağlıklı ve doğru çalışan akılların kavrayabilecekleri katıksız hakka delâlet etmektedir ve bu, hiçbir sapması söz konusu olmayan mutedil haktır.

Sıfatları nefyedenler Yüce Allah'ı, herhangi bir hususta yaratılmışlara benzemekten tenzîh etmekle iyi ve güzel hareket etmişler. Ancak aynı zamanda Yüce Allah için sabit olan hususları da nefyettikleri için çirkin bir iş yapmışlardır. *Müşebbihe* ise sıfatları kabul etmekle iyi bir tutum sergilemiş, ancak işi teşbîh ile ileriye götürdükleri için kötülükte

bulunmuşlardır.

[Yaratıcının sıfatları ile yaratılmışların sıfatları arasından] benzerliğin söz konusu olmadığı ortaya çıktığına göre, aradaki farkı açıklamak için yalnızca [sıfatı sahibine] izafette bulunmak yeterlidir. Eşitliğin söz konusu olmaması, müşterek lafzın delâlet ettiği kadarıyla bir müşterekliğin varlığına varlığına engel değildir. Biz bu yolla gaybî hususları kavrayabiliyoruz. Eğer bu müşterek mana bulunmamış olsaydı, bu kavrayışta hiçbir şekilde mümkün olmazdı.

[Metin]

وَلَا شَيْءَ يُعْجِزُهُ

"Hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz."

[Şerh]

[Yüce Allah'ın Kudretinin Kemâli ve Âcizliğin O'ndan Nefyi]

Kudretinin kemâli dolayısıyla hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Muhakkak Allah herbir şeye güç yetirendir."* (2/el-Bakara, 20); *"Allah herşeye muktedir olandır."* (18/el-Kehf, 45); *"Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir şey Allah'ı âciz bırakacak değildir. Muhakkak O en iyi bilendir, herşeye güç yetirendir."* (35/Fâtır, 44); *"O'nun Kürsî'si gökleri ve yeri kuşatmıştır. Gökleri ve yeri korumak O'na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür."* (2/el-Bakara, 255)

[Âyetteki] *"O'na ağır gelmez"* buyruğu, O'nu âciz bırakmaz, güç gelmez. O'na zor ve sıkıntılı gelmez, demektir. Böyle bir şeyin nefyedilmesi zıttının kemâl derecesinde O'nun hakkında sâbit olduğunu götserir. Aynı şekilde Kitap ve Sünnette Yüce Allah'ın sıfatları hakkında gelen herbir nefy ifâdesi onun zıttının kemâlinin Allah hakkında sâbit olduğunu gösterir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: Adâletinin kemâlinden dolayı: *"Rabbin hiçbir kimseye zulmetmez."* (18/el-Kehf, 49).

İlminin kemâlinden dolayı: *"Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şey O'na gizli kalmaz."* (34/Sebe', 3).

Kudretinin kemâlinden dolayı: *"Bize bir yorgunluk da dokunma-*

dı." (50/Kâf, 38).

Hayatının ve kayyûmiyyetinin kemâlinden dolayı: *"O'nu ne bir uyuklama alır, ne de bir uyku."* (2/el-Bakara, 255)

Celâlinin, azametinin ve kibriyâsının kemâlinden dolayı: *"Gözler O'nu idrak etmez."* (6/el-En'âm, 103)

Yoksa, tek başına nefiyde, övgü yoktur.

[Nefy ve İsbat Konusunda Selef'in Yöntemi]

Bundan dolayı Yüce Allah'ın Kitabında sıfatların isbâtı tafsilî olarak, nefiy mücmel olarak gelmiştir. Bu da, kötülenmiş kelâm ehlinin yolunun tam tersidir.

Onlar nefyi tafsilatlı olarak işlerken, isbattan mücmel olarak söz eder ve şöyle derler: O cisim değildir, şahıs değildir, beden değildir, sûret değildir, et değildir, kan değildir, kişi değildir, cevher değildir, araz değildir, renkli değildir, tadı yoktur, kokusu yoktur, elle yoklanmaz, ısısı yoktur, soğukluğu yoktur, rutubeti yoktur, kuruluğu yoktur, boyu yoktur, eni yoktur, derinliği yoktur. Bir araya parçaları toplanmaz, parçaları birbirinden ayrılmaz, hareket te etmez, sakin de değildir. Kısımlara, parçalara ayrılmaz, kısım, parça, cüz organ ve azaları yoktur. Yönleri yoktur, sağ solunun varlığı, önü arkası, yukarısı altı söz konusu değildir. Hiçbir mekan O'nu kuşatmaz, O'nun üzerinden zaman geçmez. Ne O'na temas etmek düşünülebilir, ne de O'nun uzlete çekilmesi düşünülebilir. Mekânlara hulûl'u (İçlerine girmesi) yoktur, yaratılmışların sonradan oluşlarına delâlet eden hiçbir sıfat ile nitelendirilemez. Sonlu olmakla da nitelendirilemez, bir alan kapladığı, herhangi bir cihette yol aldığı da söylenemez. Mahdut değildir, kaderler O'nu kuşatamayacağı gibi perdeler de O'nu kapatamaz. Ve daha buna benzer, Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'nin Mutezile'den naklettiği diğer sözler...[1]

Bu ifâdeler arasında hak olanı da vardır, bâtıl olanı da vardır. Kitab ve Sünneti bilen bir kimse bunu açıkça anlar. Bu şekildeki mücerred

---

[1] Makâlâtu'l-İslamiyyîn (155, 156)

nefy ifâdelerinde övgü yoktur. Bununla birlikte edebin sınırlarını aşan ifadeler de vardır. Çünkü bir kimse sultana: Sen çöpçü değilsin, odun kıran değilsin, hacamat yapan değilsin, dokumacı değilsin, diyecek olursa sözleri doğru olsa bile sultan böyle diyen kimseyi bu nitelendirmeleri dolayısıyla te'dib eder. Övgüde bulunmak isteyen kişi nefyi özlü bir şekilde bir araya getirerek: Sen yönettiklerden hiçbir kimseye benzemiyorsun. Sen onlardan daha üstün, daha şerefli ve daha değerlisin, diyecek olursa hem nefyi toparlayıp bir araya fgetirmiş olur, hem de edebi korumuş olur.

[Hakkı, Şer'î Lafızlarla İfade Etmek]

Hakkı, nebevî ve ilâhî şer'î lafızlarla dile getirmek, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın izlediği yoldur. *Muattıla* ise şârîin dile getirdiği isim ve sıfatlardan yüz çevirir, bu sıfatların anlamları üzerinde düşünmezler. Bid'at olarak ortaya attıkları mana ve lafızları, i'tikâd edilip inanılması, güvenilip kabul edilmesi gereken muhkem anlam ve lafızlar olarak kabul ederler.

Hak, sünnet ve îmân ehli ise Allah ve Rasûlünün söylediklerini inanılması ve itimad edilmesi gereken hakkın ta kendisi olarak değerlendirirler. Onların sözlerinden ya büsbütün yüz çevirirler yahut ta durumunu etraflı bir şekilde açıklarlar. Onun hakkında Kitab ve Sünnet ile hüküm verilir, Kitab ve Sünnet hakkında onunla hüküm verilmez.

Anlatmak istediğimiz şudur: Onların i'tikâdları selbîliktir [yani, olumsuz anlatımlardır.] O şöyle değildir, o böyle değildir. [Akîdelerindeki] isbât [olumlu ifâdeler] ise pek azdır. O alîm'dir, kadîr'dir, hayy'dır gibi. Sözü edilen nefyin bir çoğu ne Kitap ve Sünnetten alınmıştır, ne de kendileri dışında sıfatları isbat edenlerin izledikleri aklî yollardan alınmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hiçbir şey O'nun gibi değildir. O herşeyi işitendir, herşeyi görendir (semî'dir, basîr'dir.)"* (42/eş-Şûrâ, 11)

Bu buyrukta nefyin manasını da ortaya koyan bir isbât vardır. Böylece bu buyruktan Yüce Allah'ın kastının şu olduğu anlaşılmaktadır:

Kemâl sıfatlarına tek başına O sahiptir. Yüce Allah, kendi zâtını nitelendirdiği ve rasûllerinin O'nu vasfettiği sıfatlara sahiptir. Sıfatlarında da, isimlerinde de, fiillerinde de O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Ayrıca O'nun, yarattıklarından hiçbir kimsenin muttali' olmadığı sıfatları da vardır.

Nitekim sıkıntılı haller için yaptığı duasında doğru sözlü rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Allah'ım sahip olduğun ve kendi zâtını isimlendirdiğin yahut Kitabında indirdiğin yahut kullarından birisine öğrettiğin yahut ta gayb ilminde kendi nezdinde sakladığın her bir ismin ile senden, Kur'ân'ı, kalbimin baharı, göğsümün nûru, hüznümün uzaklaştırıcısı, keder ve üzüntümün gidericisi kılmanı niyaz ederim."[1]

Şeyh *rahimehullah*'ın "Hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz" ifâdesi yerilmiş türden bir nefy değildir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir şey Allah'ı âciz bırakmaz. Muhakkak O en iyi bilendir, herşeye güç yetirendir."* (35/Fâtır, 44)

[Görüldüğü üzere] Yüce Allah âyet-i kerîme'nin sonunda aczinin söz konusu olamayacağına dâir delili zikrederek dikkat çekmektedir. Bu [delil] ilim ve kudretinin kemâlidir. Âcizlik, ya bir işi yapmak isteyen kimsenin o işi yapma gücü bulunmadığındandır; yahut ta o işi bilmediğindendir.

Zerre ağırlığınca bir şey bile Allah'ın ilminden dışarıda olamaz ve O herbirşeye güç yetirendir. Akıl ve fıtratların kabul ettikleri apaçık gerçeklerden birisi de O'nun kudret ve ilminin kemâl derecesinde olduğudur. O halde âcizlik O'nun hakkında söz konusu olamaz. Çünkü kudret ile âcizlik arasında belli bir çelişki vardır. Ayrıca âciz olanın ilâh olması uygun değildir. Yüce Allah bundan alabildiğine yüce ve münezzehtir.

---

[1] Ahmed (1/391); İbnu's-Sunnî (342); Ebû Ya'la (2/246); Bezzâr (1/304); İbn Ebî Şeybe (10/253); Taberânî, Kebîr (10352); İbn Hibbân (2372); Hâkim (1/509). Hadis hasendir.

* * *

[Metin]

وَلَا إِلَهَ غَيْرُهُ

"O'ndan başka hak ilâh yoktur."

[Şerh]

[Tevhîd Kelimesi: **Lâ İlâhe İllallah**]

İşte bu, daha önce açıklandığı üzere bütün peygamberlerin kendisine davet ettiği tevhîd sözüdür. Tevhîdi ortaya koyan bu kelimenin nefy ve isbât ile gelmesi hasrı gerektirmesinden dolayıdır. [Yani önce ulûhiyyet nefyedilmiş sonra Allah *azze ve celle* için isbât edilmiştir. Böylece ulûhiyyetin sadece Allah'a ait olduğu vurgulanmıştır.] Çünkü mücer-red isbâtta, aksi olma ihtimali söz konusu olabilir.

Allah bilir, bundan dolayı Yüce Allah: *"Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır"* buyurduktan sonra: *"O'ndan başka hak ilâh yoktur. Rahmân'dır, Ra--hîm'dir."* *(2/el-Bakara, 163)* buyurmaktadır. Çünkü herhangi bir kimsenin aklına şöyle şeytanî bir vesvese gelebilir: Bizim ilâhımızın bir tek ilâh olduğunu kabul edelim. Ama bizden başkalarının O'ndan başka ilâhları olabilir. Böyle bir vehmi bertaraf etmek için Yüce Allah [âyetin sonunda]: *"O'ndan başka hak ilâh yoktur"* buyurmaktadır.

[Metin]

قَدِيمٌ بِلَا ابْتِدَاءٍ، دَائِمٌ بِلَا انْتِهَاءٍ

"(Allah) Başlangıçsız olarak kadîm, sonsuz olarak dâimdir."

[Şerh]

[Kıdem ve Bekâ Sıfatları]

Yüce Allah: *"O evveldir ve âhirdir." (57/el-Hadid, 3)* buyurmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Allah'ım Sen Evvelsin, senden önce hiçbir şey yoktur ve sen Âhirsin, senden sonra hiçbir şey yoktur."(1)

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Başlangıçsız olarak kadîm'dir, sonsuz olarak dâim'dir" ifâdesi Yüce Allah'ın "el-Evvel ve el-Âhir" isimlerinin anlamınıdır. Bu iki sıfatın Allah hakkında sâbit olduğu fıtratlarda yer etmiş bir gerçektir. Çünkü bütün varlıkların sonunun zâtı itibariyle varlığı zorunlu olanda sonlanması -teselsülün arkasını kesmek için- kaçınılmazdır.

Canlıların, bitkilerin, madenlerin sonradan yaratılmış olduklarını gördüğümüz gibi bulut, yağmur ve daha başka atmosfer olaylarının da sonradan meydana geldiklerini görüyoruz. Gerek bu meydana gelen olaylar, gerekse başkaları mümteni' (var olmaları imkânsız) şeyler değildir. Çünkü mümteni' olan bir varlık asla var olmaz. Yine bunlar, [mümteni' olmadıkları gibi] zâtları itibariyle varlıkları zorunlu da değildir. Çünkü zâtı itibariyle varlığı zorunlu olan, yokluk kabul etmez. Bu varlıklar ise bir zamanlar yoktu, sonradan var oldu. Bunların bir zamanlar olmayışları varlıklarının zorunlu olmadığını, var oluşları da varlıklarının imkânsız olmadığını ortaya koyar. Var olması da, yok olması da mümkün olan bir varlığın varlığı kendinden olmaz.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Yoksa onlar hiçbir şey olmaksızın mı yaratıldılar? Ya da yaratan kendileri mi?" (52/et-Tûr, 35)* Yani Allah *subhânehu* şöyle buyurmaktadır: Bir yaratıcı olmadan mı var oldular? Yoksa kendi kendilerini mi yarattılar? Bilinen bir gerçektir ki sonradan var edilmiş bir varlık, kendiliğinden var olmaz. Var olması da, yok olması da mümkün olan bir varlığın, varlığı da, yokluğu da kendinden değildir. Bizzat kendi kendisini var e-demez. Kendisini var eden bu-

---

(1) Müslim (2713); Ebû Dâvûd (5051); Tirmizî (3397); İbn Mâce (3783). Uzunca bir hadisten alıntıdır. Hadisin tamamında Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem Zâhir* ve *Bâtın* isimlerini de tefsîr etmiştir.

lunursa var olur, aksi takdirde yok olur. Yokluğu yerine varlığı mümkün, varlığı yerine de yokluğu mümkün olan herbir varlığın varlığı kendinden olmadığı gibi, yokluğu da mutlaka gerekli değildir

[Kelâmcıların Yöntemlerinden Doğru Olanlar Kur'ân'ın Zikrettikleridir]

Fazîlet sahibi bir kimse kelâmcı ve felsefecilerin söz konusu ettiği aklî yöntemlerin nihaî durumu üzerinde iyice düşünecek olursa, bunların doğru olanlarının esas itibariyle en açık ve en özlü bir üslûpla Kur'ân'da söz konusu edilen aklî yöntemlerden ibaret olduğunu görür. Yine Kur'ân'ın izlediği yollardaki beyânın eksiksiz ve mükemmel bir tahkik derecesinde olduğunu ve kelâmcıların yanında ise, buna benzer yöntemlerin asla bulunmadığını tesbit eder. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki biz de sana hakkı ve açıklamanın daha güzelini getirmişizdir."* (25/el-Furkân, 33)

Bizler [başkalarına] gizli kalmış bir takım önermeleri ve nazarî bir takım delilleri delil olarak ortaya koymanın faydasız olduğunu söylemiyoruz. Çünkü gizlilik ve açıklık nisbî meselelerdendir. Kimi insanlar için açık-seçik olan bir husus, başkaları için gizli ve saklı olabilir. Aynı kimse kimi halde farkedemediği ve kendisi için gizli kalan bir hususu bir başka halde açıkça görüp tesbit edebilir.

Yine önermeleri, hafî de olsalar bazı kimseler kabullenir, bazı kimseler de bunlardan çok daha açık ve belirgin olanlar hakkında tartışırlar.

Bazen de kişinin araştırma ve inceleme ile öğrendiklerinden dolayı yaşadığı sevinç; açık ve zâhir hususlar arasından bilip öğrendiklerine oranla daha ileri derecede olur.

Şüphesiz ki yaratıcının isbât edilme bilgisi ve O'nun varlığının zorunluluğu, zarurî olarak bilinen ve fıtrî bir husustur. Bazı insanların bu hususta nazarî bir takım yöntemlere başvurma ihtiyacını hissettirecek bir takım şüpheleri ortaya çıksa bile bu, böyledir.

[Kelâmcıların, Esmâu'l-Husnâsından Olmadığı Halde "el-Ka-

dîm"i Yüce Allah'ın İsimleri Arasına Sokmaları]

Kelâmcılar Yüce Allah'ın isimleri arasına "el-Kadîm" ismini sokmuşlardır. Halbuki bu Esmâu'l-Husnâ'dan değildir. Çünkü Kur'ân'ın kendisiyle nâzil olduğu Arap dilinde "el-Kadîm" başkasından daha önce olan hakkında kullanılır. Mesela eski olan bir şeye "bu kadîm'dir" denilir. Yeni olan bir şeye de "bu hadîs'dir [yenidir]" denilir ve Araplar bu ismi ancak başkasından önce olan hakkında kullanırlar. Asla yok olmamış hakkında kullanmazlar. Nitekim Yüce Allah [kadîm'i bu manada kullanarak] şöyle buyurmaktadır: *"Sonunda o kuruyup incelen eski (kadîm) hurma dalı gibi olur."* *(36/Yâsîn, 39)*

[Âyette geçen] el-urcunu'l-kadîm [:eski hurma dalı], ikincisinin varlığı zamanına kadar kalabilendir, yenisi ortaya çıktı mı birincisine kadîm denilir.

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Onunla hidâyet bulamadıkları için: 'Bu eski (kadîm) bir uydurmadır' diyecekler."* *(46/el-Ahkâf, 11)* Yani zaman itibariyle önceliklidir. Yine bir başka yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Gördünüz mü şu sizin ve önceki (el-akdamûn) atalarınızın ibâdet ettiklerini"* *(26/eş-Şuara, 75-76)* Burada kulanılan "el-akdem" kelimesi "el-kadîm"in mübalağalı kipidir.

Yüce Allah'ın isimleri arasında "el-Kadîm"i sokmaya gelince, bu kelâmcıların çoğunun sözleri arasında meşhur olmuştur. Selef ve halef'ten pek çok kimse ise bunu benimsememiştir. İbn Hazm bunlardan birisidir.

Şüphesiz ki bu isim eğer tekaddümün bizzat kendisi hakkında kullanılacak olursa, evet, elbetteki varlığı sonradan olan herşeyden önce var olan kadîm olmaya başkalarına göre daha layıktır. Ancak Yüce Allah'ın isimleri kendileri ile övülenin özelliğine delâlet edecek en güzel isimlerdir. Sözlükte önce oluş (tekaddüm) ise [her şey hakkında kullanılabilir bir] mutlak'tır. Sonradan olan herşeyden önceye has bir ifâde değildir. Bundan dolayı Esmâu'l-Hüsnâ'dan olamaz.

Şeraitte ise bu, "el-Evvel" ismi ile dile getirilmiştir ve bu, "el-ka-

dîm" den daha güzeldir. Çünkü, "el-Kadîm"in hilafına, bu isim, ondan başka bütün varlıkların sebebinin O'na ait olduğu ve O'na bağlı olduğu anlamını içermektedir. Yüce Allah'ın isimleri ise, el-Husnâdır. Yalın olarak sadece "el-hasene: güzel isimler" değildir.

[Metin]

لَا يَفْنَى وَلَا يَبِيدُ

"Ne sonu gelir, ne de yok olur."

[Şerh]

Bu, Yüce Allah'ın beka'sının devamlılığını ifâde etmektir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *"Onun (yeryüzünün) üzerindeki her şey fanidir. Celâl ve ikram sahibi Rabbinin yüzü ise kalıcıdır."* *(55/er-Rahmân, 26-27)*

Yok olmak (fenâ) ve sonu gelmek (beyd) mana itibariyle birbirine yakın kelimelerdir. Bu şekilde onların bir arada zikredilmeleri te'kid içindir. Aynı zamanda bu daha önce belirttiği: "O, sonu gelmez dâimdir" sözünü de açıklamakta ve pekiştirmektedir.

[Metin]

وَلَا يَكُونُ إِلَّا مَا يُرِيدُ

"O'nun dilediğinden başkası olmaz."

[Şerh]

[Bu Kainatta Olan Her Şey O'nun Dilemesi İledir]

Bu, *Kaderiyye* ve *Mutezile*'nin görüşlerine bir reddiyyedir. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın bütün insanların îmân etmesini irade ettiğini, [buna karşılık] kâfirin küfrü irade ettiğini iddia etmişlerdir. Kitab, Sünnet ve sahîh akla aykırılığından dolayı bu görüşleri fâsid ve merdûdtur. Bu meşhur "kader meselesi"dir. Yüce Allah dilerse ileride de buna dâir daha

geniş açıklamalar gelecektir.

Kaderiyye'ye bu ismin veriliş sebebi, kaderi inkâr etmeleridir. Kaderi ileri sürerek gerekçe gösteren *Cebriyye*'ye de aynı şekilde Kaderiyye denilmiştir. Ancak birinci kesime bu adın verilmesi daha çok görülen bir durumdur.

[İrade ile Sevmek Arasındaki Fark]

Ehl-i Sünnet ise şöyle derler: Yüce Allah kaderî olarak günahları[n olmasını] irade etse de, onları sevmez, razı değildir ve onları emretmez. Bilakis O, günahlara buğzeder, onlara öfkelenir, onlardan hoşlanmaz ve onları yasaklar. Bütün selef'in görüşü budur. Onlar: Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz, derler. Bundan dolayı fukahâ ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Yemin eden bir kimse: Vallahi eğer Allah dilerse [inşâ-Allah] şu işi yapacağım, der ve o işi yapmaz ise [yapmadığı iş] ister vâcib ister müstehab olsun yeminini bozmuş olmaz. Eğer [yemininde] Allah bunu seviyorsa, derse [gereğini yerine getirmediğinde] eğer bu iş vâcib ya da müstehab ise yeminini bozmuş olur.

Ehl-i Sünnet'in muhakkikleri derler ki: Allah'ın Kitabında irade iki türlüdür. Birisi *kaderî, kevnî* ve *halkî* (yani yaratmaya dâir) irade, diğeri ise *dinî, emrî* ve *şer'î* iradedir.

Şer'î irade: Muhabbet ve rızayı içerir.

Kevnî irade ise, bütün mevcudâtı kapsayan ilâhî meşîettir. Bu, Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibidir: *"Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar, kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır."* *(6/el-En'âm, 125)* Nûh *aleyhisselam* hakkındaki şu buyruk ta buna benzer: *"Eğer Allah sizi saptırmak isterse ben size öğüt vermek istesem bile, bu öğüdüm size fayda vermez."* *(11/Hud, 34)*; *"Fakat Allah dilediğini yapar."* *(2/el-Bakara, 253)*

Dinî, şer'î ve emrî iradeye gelince; buna da Yüce Allah'ın şu buyrukları örnektir: *"Allah size kolaylık diler, güçlük istemez."* *(2/el-Bakara, 185)* *"Allah size açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve*

hikmet sahibidir. Allah tevbelerinizi kabul etmek ister, şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. Allah sizden (yükümlülükleri) hafifletmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır." (4/en-Nisâ, 26-28); *"Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi, üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister."* (5/el-Mâide, 6); *"Ey ehl-i beyt, Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister."* (33/el-Ahzab, 33)

İnsanların çirkin işler işleyen kimseler hakkında, Allah'ın sevmediğini, o işe razı olmadığını ve emretmediğini anlatmak maksadı ile söyledikleri: Bu adam Allah'ın istemediği bir işi yapıyor, şeklindeki sözlerinde geçen irade budur.

Kevnî iradeye gelince bu da müslümanların: Allah'ın dilediği olur ve O'nun dilemediği olmaz, şeklindeki sözlerinde dile getirilen iradedir.

İrade sahibinin bizzat bir işi yapmak istemesi ile bir işi başka birisinin yapmasını istemesi arasındaki fark gayet açıktır. İrade sahibi bir işi bizzat yapmak isterse, burada kendi fiiline taalluk eden iradenin varlığı söz konusudur. Başkasından bir işi yapmasını isteyecek olursa bu başkasının fiilinin istenmesidir.

İnsanlar için her iki türüyle de irade aklen kabul edilebilir. Emretmek ise, birincisine değil ikinci tür iradeye bağlıdır. Yüce Allah kullarına bir emir verdiğinde emir verdiği kimseye emrettiği hususu yerine getirmek üzere yardımcı olmayı murad edebileceği gibi, o fiili yapmasını istemesine rağmen yardım etmeyi dilemeyebilir.

Yüce Allah'ın emri hususundaki görüş ayrılıklarını sona erdirecek tahkîk şudur: O'nun emir vermiş olması iradesini gerektirici midir, değil midir? Yüce Allah, rasûlleri vasıtası ile insanlara kendilerine faydalı olacak şeyleri emretmiş, zararlı olacak şeyleri yasaklamıştır. Fakat onlardan kimilerinin fiillerini yaratmayı murat etmiş sonra o fiili yaratmayı dilemiş ve kişiyi o işin faili kılmıştır. Kimilerinin de fiillerini yaratmayı dilememiştir. Yüce Allah'ın kullarının fiillerini ve mahlukattan diğerlerini yaratması ile, açıklama sûretindeki kullara olan emri ayrı şeylerdir. Bu emir kulun faydasına yahut zararına olan şeyleri açıklamaktan ibarettir.

Yüce Allah Firavun'a, Ebû Leheb'e ve diğerlerine îmân etmelerini emretmekle yerine getirmeleri halinde kendilerine faydalı olacak ve hallerini düzeltecek şeyleri açıklamış olmaktadır. Onlara emir vermiş olması, yardımcı olmasını gerektirmez. Hatta, onlar için böyle bir fiili yaratması ve bu hususta onlara yardımcı olması –bu fiil Allah'a ait olduğu için- bazen [onlar için] bir çeşit mefsedet dahi olabilir.

Şüphesiz ki O her ne yaratırsa bir hikmet ile yaratır. Emredilen bir fiil, emrolunan tarafından işlendiği zaman onun faydasına olması, [emredilen] o işi emredenin bizzat yapması yahut emrettiği şahsın o işi yapmasını takdir etmesi durumunda da faydalı olmasını gerektirmez. O halde yaratma ciheti ile emretme ciheti arasında bir fark vardır. Nitekim kimi zaman bir kimse başka birisine iyiliğini isteyerek faydalı olacak şeyleri açıklayarak –yapacağı o işte ona yardım etmeyi istemeyecek olsa bile- bazı emirler verip bazı yasaklamalar getirir.

Çünkü başkasına verdiğim emir ve nasihatlerin her zaman kendi maslahatıma olmaya bilir, o hususta benim ona yardımcı olmam da, benim maslahatıma olmayabilir. Hatta benim maslahatım bunun zıttını irade etmek doğrultusunda da olabilir. İşte bir kimsenin iyiliğini istemek sûretiyle başkasına emretmesi ayrı bir şeydir, o işin bizzat kendi faydasına yapması ayrı bir şeydir. Yaratılmışlar hakkında böyle bir ayrım mümkün olduğuna göre Yüce Allah hakkında böyle bir ayırımın mümkün olması daha evlâdır.

Maksat şudur: Hikmet sahibi bir yaratılmışın, başkasına bir emir verdiği halde ona bu hususta yardımcı olmaması mümkündür. Yaratıcı hakkında bu, -hikmetle olması durumunda- öncelikli olarak mümkündür. Bir kimseye bir emir verir ve emrettiği o hususta ona yardımcı olacak olursa, o emrolunan hususu yaratması, emri meydana getirmesi, o işi yaratmakla birlikte onu sevdiğini de ortaya koyar. Böylece bu yaratmak itibariyle irade ettiği bir şey olduğu gibi, emretmek itibariyle de irade edip dilediği bir şeydir.

Emrolunan işi yapmak üzere yardımcı olmadığı kimseye gelince bu durumda bu emrolunan ile Yüce Allah'ın emri taalluk etmekle birlik-

te, yaratması taalluk etmez. Bunun sebebi, yaratmasının ona taalluk etmesini gerektiren hikmetin bulunmayışı; bunun yerine zıttını yaratmasını gerektiren hikmetin söz konusu oluşudur. Birbirine zıt iki şeyden birisini yaratmak, diğer zıt şeyi yaratmaya aykırıdır.

Kulun, Rabbinin huzurundaki zilletini, duasını, tevbesini, günahlarının keffâreti olmasını, kalbinin incelmesini gerektiren ve ondan büyüklenmeyi, azameti, haddi aşmayı gideren hastalığı yaratmak fiili; elbetteki bütün beraberinde bu maslahatlar gerçekleşmeyen sağlığı yaratmanın zıttınadır. Aynı şekilde hastalık sebebiyle meydana gelen iyiliklerin benzerinin mazlum tarafından elde edilmesine sebeb olan zalimin zulmünun yaratılması da bunca maslahatı gerçekleştirmeyen adâleti yaratması ile çelişmektedir. Her ne kadar bizzat o zalimin maslahatı adâletli davranmasına bağlı ise de bu, böyledir.

Yüce Allah'ın yaratma ve emretmesindeki hikmetlerini geniş geniş açıklayabilmek, insan aklının bilmekten âciz olduğu bir husustur. *Kaderiyye* fâsid bir yöntem izleyerek bunun sebeblerini açıklamaya çalıştılar ve bu hususta Yüce Allah'ı yaratıklarına benzettiler. O'nun takdirindeki hikmeti asla göz önünde bulundurmadılar.

[Metin]

لَا تَبْلُغُهُ الْأَوْهَامُ، وَلَا تُدْرِكُهُ الْأَفْهَامُ

"Vehimler O'na erişemez. Kavrayışlar O'nu idrâk edemez."

[Şerh]

[İnsanlar Yüce Rab'lerini İsim ve Sıfatlarıyla Tanıyabilirler]

Yüce Allah: *"Onlar ise bilgileri ile O'nu kuşatamazlar."* *(20/Tâhâ, 110)* buyurmaktadır.

es-Sıhâh (adlı sözlükte) el-Cevherî şöyle demektedir: Bir şeyi vehmetmek, onu öyle zannetmek demektir. Bir şeyi fehmetmek (kavramak) ise onu bilmek demektir.

Buna göre Şeyh *rahimehullah*'ın maksadı şudur: Hiçbir zan O'na ulaşamaz ve hiçbir bilgi O'nu kuşatamaz. Vehm'in, olacağı umulan yani şu nitelikte olduğu zannolunan şey; fehm'in, aklın elde ettiği ve kendisini kuşattığı şey olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın keyfiyetini [yani nasıllığını] ise kendi zatından başka hiç kimse bilemez. Biz O'nu ancak sıfatlarıyla bilebiliriz. O Ehad'dır, Samed'dir. Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiçbir kimse de O'nun dengi değildir.

"Allah... O'ndan başka hak ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi yalnız O'nundur..." (2/el-Bakara, 255);

"O Allah'tır ki O'ndan başka hak ilâh yoktur, Melik'tir, Kuddûs'tür, Selam'dır, Mü'mindir, Muheymin'dir, Azîz'dir, Cebbâr'dır, Mütekebbir'dir. Allah koştukları ortaklardan münezzehtir. O Allah'tır ki yaratandır, yoktan var edendir. Sûret verendir, en güzel isimler yalnız O'nundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu tesbih eder. O Azîz'dir, Hakîm'dir." (59/el-Haşr, 23-24)

[Metin]

وَلَا يُشْبِهُ الْأَنَامَ

"O hiçbir yaratılmışa benzemez."

[Şerh]

[**Allah'ı Yarattıklarına** Benzemekten Tenzîh]

Bu yaratıcı *subhânehu ve teâlâ*'yı yaratılmışlara benzeten *Müşebbihe*'nin görüşlerine bir reddiyyedir. Nitekim Allah *azze ve celle* şöyle buyurmaktadır: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."* (42/ eş-Şûrâ, 11)

Bundan kasıt bid'at ehlinin ileri sürdükleri gibi sıfatları nefyetmek değildir. Ebû Hanîfe *rahimehullah*'ın *el-Fıkhu'l-Ekber* adlı eserindeki ifadeler arasında şu da vardır: "O yarattıklarından hiçbir şeye benzemez, yarattıklarından hiçbir şey de O'na benzemez." Bundan sonra da şunları söylemektedir: "O'nun bütün sıfatları yaratılmışların sıfatlarından fark-

lıdır. O *bilir* ama bizim bilmemiz gibi değil. O *kudret* sahibidir ama bizim kudretimiz gibi değildir. O *görür* ama bizim görmemiz gibi değil."[1]

Nuaym b. Hammâd şöyle der: "Kim Allah'ı yarattıklarından bir şeye benzetirse kâfir olur. Kim de Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatlarından birisini inkâr ederse o da kâfir olur. Allah'ın kendi zâtını, Rasûlünün de O'nu vasfettiği sıfatların hiçbirisinde *teşbîh* yoktur."

İshak b. Rahaveyh der ki: "Kim Allah'ı sıfatlarını açıklarken O'nun sıfatlarını, Allah'ın yarattıklarından herhangi bir kimsenin sıfatlarına benzetirse, o, azîm olan Allah'a kâfir olmuştur."

Yine o şöyle demiştir: "Cehm'in ve onun yolundan gidenlerin alâmeti alışageldikleri şekilde ve yalan yere Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in müşebbihe olduklarını iddia etmektir. Bilakis onlar *Muattıla*'dır."

[Cehmiyye'nin Alâmeti]

Aynı şekilde selef imamlarının pek çoğu da şöyle demiştir: *Cehmiyye*'nin alâmeti Ehl-i Sünnet'i, *"müşebbihe"* diye nitelemektir. Çünkü Allah'ın sıfat ve isimlerini kabul etmeyen ne kadar kişi varsa mutlaka bu isim ve sıfatları kabul edenleri *"müşebbihe"* diye adlandırırlar.

Yüce Allah'ın yarattıklarından hiçbir varlığın O'na benzemediğini söylemek, O'nun yarattıklarından herhangi birisine benzemesini reddetmeyi de içerir. Bundan dolayı Şeyh *rahimehullah*: "O hiçbir yaratılmışa benzemez" sözleriyle yetinmiştir.

[Yaratılmış diye tercüme edilen, Arapça] Enâm kelimesi, insanlar demektir. Bütün mahlukattır veya ruh sahibi herbir varlıktır veya insanlar ve cinlerdir, diye de açıklanmıştır. Ancak Yüce Allah'ın: *"Yere gelince onu da enâm için alçalttı." (55/er-Rahmân, 10)* buyruğu diğer açıklamalardan daha çok birinci açıklamanın lehine tanıklık etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[Metin]

---

[1] Fıkhu'l-Ekber ve Şerhi, Molla Aliyyu'l-Kârî (15, 31, 32).

حَيٌّ لَا يَمُوتُ، قَيُّومٌ لَا يَنَامُ

"O Hayy'dır, ölmez, Kayyûm'dur, uyumaz."

[Şerh]

[Hayat ve **Kayyûmiyyet Sıfatları**]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah O'dur ki O'ndan başka hak ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur, O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku." (2/el-Bakara, 255)* Bu buyrukta uyuklamanın ve uykunun nefyedilmesi, O'nun hayat ve kayyûmiyyetinin kemâline delildir. Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Elif, Lam, Mim. Allah O'dur ki O'ndan başka hak ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O sana kitabı hak ile indirdi." (3/Âl-i İmrân, 1-3)*; *"Yüzler Hayy ve Kayyûm'a zillet ile boyun eğmiş olacaktır." (20/Tâ'hâ, 111)*; *"O ölümsüz diriye dayan ve O'nu hamd ile tesbih et." (25/el-Furkan, 58)*; *"O, Hayy (diri) olandır. O'ndan başka hak ilâh yoktur." (40/el-Mu'min, 65)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Allah uyumaz, zaten ona uyumak ta gerekmez."(1)

Şeyh *rahimehullah* teşbîhi nefyettikten sonra Allah ile yarattıkları arasındaki ayrılığı ortaya koyan hususlara Yüce Allah'ın yarattıklarından başka ve kendine has sıfatlara sahip olduğu işaret etmektedir. İşte bu sıfatlardan birisi O'nun ölümsüz hayat sahibi *(Hayy)* olmasıdır. Çünkü *Bâki* (ebedi kalıcı) hayat sıfatı yalnızca Yüce Allah'a has'tır. Yarattıklarının ise, böyle bir vasıfları yoktur, çünkü onlar ölürler.

Kendine has sıfatlardan birisi de O'nun uyumayan *Kayyûm* olmasıdır. Çünkü O, uyumamak ve uyuklamamak sıfatlarına özel olarak sahiptir. Yarattıkları ise, böyle değildir, onlar uyurlar.

Bu ifâdelerde, teşbîhin nefyedilmesinin sıfatları nefyetmek olmadığına da işaret vardır. Aksine O, zatının kemâli dolayısıyla bütün kemâl sıfatlara sahiptir.

---

(1) Müslim (189, 293); İbn Mâce (195); Ahmed (4/395);

Ebedi kalıcı hayata sahip olan *Hayy* elbette geçici bir hayata sahip olan hayy'a benzemez. Bundan dolayı dünya hayatı bir meta, oyalanma ve bir oyundur: *"Bu dünya hayatı bir eğlenceden ve bir oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise asıl hayat yurdu işte orasıdır."* *(29/el-Ankebût, 64)*

Dünya hayatı bir uyku, âhiret hayatı da uyanıklık gibidir. Âhiret hayatı yaratılmışlar için olduğundan ötürü kamil bir hayattır, denilemez. Çünkü bizler *el-Hayy*, hayat zatının ayrılmaz sıfatı olan kimsedir, diyoruz. Yaratılmışa bu (âhiretteki) daimi hayatı bağışlayan da O'dur. O hayatın devamlı olması, Allah'ın onu devam ettirmesiyle olmuştur. Yoksa devamlılık bizatihi onun ayrılmaz bir sıfatı olduğundan değildir. Yüce Rabbin hayatı ise böyle değildir. O'nun diğer sıfatları da aynı şekildedir. Kısacası yaratıcının sıfatları kendisine layık olduğu şekildedir. Yaratılmışların sıfatları da kendilerine layık olan şekildedir.

[Hayy ve Kayyûm İsimlerinin Diğer Esmâu'l-Husnâ İle İlişkisi]

Yüce Allah'ın bütün güzel isimleri (Esmâu'l-Husnâ) O'nun bu iki ismi etrafında döner, dolaşır. Bütün isimlerin anlamları bu ikisine raci'dir. Çünkü *hayat* bütün kemâl sıfatlar için gereklidir. Kemâl sıfatlarından herhangi birisinin bulunmaması ancak hayat sıfatının zayıflığından ötürüdür. Yüce Allah'ın hayatı en mükemmel ve eksiksiz şekliyle söz konusu olduğundan dolayı, onun isbâtı; nefyedilmesi hayatın kemâline aykırı olan her türlü kemâlin isbâtını da gerektirmektedir.

Kayyûm'a gelince bu da ihtiyaçsızlığının ve kudretinin kemâlini gerektirir. O kendi zâtı ile kâim'dir. Hiçbir şekilde başkasına muhtaç değildir. Başkasının varlığını devam ettirendir. O'ndan başkasının, varlığını devam ettirmesi ancak O'nun devam ettirmesine bağlıdır.

Böylelikle bu iki isim bütün kemâl sıfatları en mükemmel bir şekilde kapsamış olmaktadır.

[Metin]

خَالِقٌ بِلَا حَاجَةٍ، رَازِقٌ بِلَا مُؤْنَةٍ

"Muhtaç olmayarak yaratandır. Külfetsiz olarak rızık verendir."

[Şerh]

[Yaratma ve Rızık Verme Sıfatları]

"Cinleri de insanları da bana ibâdet etmekten başka bir maksat ile yaratmadım. Ben onlardan bir rızık da istemiyorum, Beni yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan." (51/ez-zariyât, 56-58); *"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise, kimseye muhtaç olmayandır, her hamde layık olandır."* (35/Fâtır, 15); *"Allah gani olandır (muhtaç değildir). Muhtaç olanlar ise sizlersiniz."* (47/Muhammed, 38); *"De ki: Ben gökleri ve yeri yaratan Allah'tan başkasını mı dost edinecek mişim? Ve O yediriyor ama yedirilmiyor."* (6/el-En'âm, 14)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Ebû Zerr *radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurmaktadır: "(Yüce Allah buyuruyor ki): Ey kullarım, eğer ilkinizle, sonunuzla, insanınızla, cinninizle aranızdan en ileri derecede takvâ sahibi kimsenin kalbi gibi takvâlı olsanız bu, benim mülküme hiçbir şey katmaz. Ey kullarım, ilkinizden, sonuncunuza kadar insanlarınızla, cinlerinizle aranızdan en günahkar kişinin kalbine sahip olsanız, bu benim mülkümden hiçbir şey eksiltmez. Ey kullarım ilkinizden, sonuncunuza kadar insanınızla, cinninizle hep bir düzlükte dikilseniz ve [sonra kullarım] benden dileklerde bulunsalar, Ben de her birine dileğini verecek olsam bu ancak bir iğne denize daldırıldığı zaman ne kadar eksiltebiliyorsa bendekinden ancak o kadarını eksiltir..." Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.(1) Külfetsiz olarak rızık vermesi, zorlanmaması, ağır gelmemesi demektir.

[Metin]

---

(1) Müslim (2577); Ahmed (5/160); Tirmizî (2495); İbn Mâce (4257); Tayâlisi (423); Hâkim (4/241);

مُمِيتٌ بِلَا مَخَافَةٍ، بَاعِثٌ بِلَا مَشَقَّةٍ

"Korkusuzca öldüren, meşakkatsizce diriltendir."

[Şerh]

[Öldürme ve Diriltme]

Ölüm, felsefecilerin ve onlara muvafakat edenlerin aksine bir varlık sıfatıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır." (67/el-Mülk, 2)* Yok olan bir şey yaratılmış olmakla nitelendirilemez. Hadis-i şerif'te de şöyle buyrulmuştur: "Kıyâmet gününde ölüm siyah-beyaz renkli bir koç halinde getirilip, cennet ile cehennem arasında boğazlanacaktır."(1)

Eğer ölüm bir araz ise Yüce Allah onu tıpkı sâlih amel hakkında varid olmuş şu buyrukta olduğu gibi bir ayn'a (cisme) dönüştürecektir: "Sâlih amel kişiye güzel bir genç delikanlı sûretinde gelir. Çirkin amel ise en çirkin bir sûrette gelir."(2) Kur'ân hakkında da şöyle buyrulmuştur: " O rengi solmuş bir genç sûretinde gelir."(3)

Bakara sûresi ile Âl-i İmrân sûresi hakkında onların kıyâmet gününde gelecekleri ve "sahiplerini (bu sûreleri okumaya devam eden kimseyi) gölgelendirecek iki bulut yahut iki gölgelik ya da saf saf dizilmiş iki kuş sürüsü olacaklarını" belirtilmiştir.(4)

Sahîh'de [Buhârî'de]: "Kulların amellerinin semaya yükseldiği"(5) belirtilmektedir. Allah dilerse, öldükten sonra diriliş ve kabirlerden çıkış ile ilgili açıklamalar ileride gelecektir.

---

(1) Ahmed (3/9); Buhârî (4730); Müslim (2849); Tirmizî (3156).

(2) Ahmed (4/287, 295, 296); Hâkim (1/37); Tayâlisî (753).

(3) Ahmed (5/348, 352); İbn Mâce (3781); Dârimî (2/450); İbn Ebî Şeybe (10/492).

(4) Ahmed (5/348, 352); Dârimî (2/450); Abdurrezzâk (5991).

(5) Mâlik (1/211, 212); Ahmed (4/340); Buhârî (799); Ebû Dâvûd (770); Nesâî (2/196); Beğavî (632).

[Metin]

مَا زَالَ بِصِفَاتِهِ قَدِيمًا قَبْلَ خَلْقِهِ، لَمْ يَزْدَدْ بِكَوْنِهِمْ شَيْئًا لَمْ يَكُنْ قَبْلَهُمْ مِنْ صِفَتِهِ، وَكَمَا كَانَ بِصِفَاتِهِ أَزَلِيًّا كَذَلِكَ لَا يَزَالُ عَلَيْهَا أَبَدِيًّا

"O mahlukatı yaratmadan önce de sıfatları ile kadîm idi. Onları var etmekle önceden sahip olmadığı bir sıfata sahip olmuş değildir. Sıfatları ile ezelî olduğu gibi aynı sıfatlara sahip olarak ebedîdir."

[Şerh]

[Yüce Allah Ezelî ve Ebedî Olarak Kemâl **Sıfatlarına Sahiptir**]

Yüce Allah gerek zatî, gerek fiilî sıfatları itibariyle ezelî ve ebedî olarak kemâl sıfatlarına sahiptir. Yüce Allah'ın daha önceden sahip değilken, sonradan herhangi bir sıfata sahip olduğuna inanmak caiz değildir. Çünkü O'nun sıfatları kemâl sıfatlarıdır. Bu sıfatların olmayışı bir eksikliktir. Daha önceden zıttı ile muttasıf iken, sonradan kemâli elde etmiş olması düşünülemez.

Fiilî sıfatları, ihtiyarî sıfatları ile benzeri sıfatları ileri sürerek bu görüşün reddedilmesi mümkün değildir. *Yaratmak, sûret vermek, hayat vermek, öldürmek, daraltmak (kabz), yaymak (bast), dürmek (et-tay), istivâ, gelmek, gitmek, nüzul, gazab* ve *rıza* buna benzer gerek kendisinin, gerek Rasûlünün kendisini vasfettiği sıfatlar [bu fiilî ve ihtiyarî sıfatlara] örnektir. Bizler [bu sıfatların] te'vîlini, yani künhünü ve hakikatini idrak edemesek de, [Allah bu sıfatlara ezelî olarak] sahiptir. Bu konuda ne kendi görüşlerimize dayanarak *te'vîle* dalarız, ne de hevalarımıza uyarak *vehimlerde* bulunuruz. Ancak bunun aslî manası bizim tarafımızdan bilinmektedir.

Nitekim İmam Mâlik *radıyallahu anh*'a Yüce Allah'ın: *"Sonra 'Arş'a istivâ etti." (7/el-Araf, 54)* buyruğu ile ilgili olarak: Nasıl istivâ etti? diye sorulunca şu cevabı vermişti: 'İstivâ'nın ne demek olduğu bilinen bir hu-

sustur, keyfiyet/nasıllık ise meçhul'dür.' Bu haller bazı vakitlerde ortaya çıkıyor, bazılarında çıkmıyorsa da yine böyledir. Tıpkı şefaat ile ilgili meşhûr hadisteki şu ifâdede olduğu gibi: "Gerçek şu ki Rabbim bugün öyle gazaba gelmiştir ki ne daha önce ne de bundan sonra böyle gazaplanmayacaktır."(1)

Çünkü bu itibar ile böyle bir hudûs [sonradan meydana geliş Allah hakkında] imkânsız [mümteni'] değildir ve bu gibi şeyler hakkında önceden bu yoktu, sonradan meydana gelmiştir, ifâdeleri kullanılamaz. Nitekim dün de konuşabilme gücüne sahip olmakla birlikte bugün konuşan bir kimse hakkında, o kimse yeni konuşmaya başladı, denilemez. Eğer küçüklük ve dilsizlik gibi bir rahatsızlık sebebiyle daha önceden konuşamıyor, sonra da konuşmaya başlamışsa o takdirde o yeni konuşmaya başladı, denilebilir. Herhangi bir rahatsızlık olmaksızın susup, konuşmayan bir kimse kuvvet itibariyle (potansiyel olarak) mütekellim'dir. Yani o dilediği zaman konuşabilir. Konuşması halinde ise ona fiilen mütekellim denilir. Yazma esnasında yazmayı bilenin hali de böyledir. O, o durumda fiilen kâtip'tir. Fiilen yazmadığı vakit kâtip (yazmayı bilen) bir kişi olmanın sınırı dışında değildir.

Yerilmiş kelâm ilminde söz konusu edilen hâdis'lerin (yaratılmışların) Yüce Rabbe hulûl'ü ile ilgili açıklamalara gelince ne Kitapta, ne de sünnette buna dâir nefyedici veya isbât edici bir ifâde vardır. Bu ifâde kapalı bir ifâdedir. Eğer bununla Yüce Allah'ın mukaddes zatına sonradan yaratılmış mahlukatından hiçbir şeyin hulûl etmeyeceği kastediliyor, yahut ta önceden sahip olmadığı yeni bir sıfata sahip olmayacağı anlatılmak isteniyorsa bu doğru bir ifâdedir. Şâyet bununla o istediğini yapmıyor, dilediği vakit dilediği şekilde söz söylemiyor, mahlukata benzemeksizin gazap etmiyor, hoşnut olmuyor yahutta kendi celal ve azametine yakışacak şekilde inmek, istivâ etmek, gelmek gibi kendi zatını vasfettiği vasıflar ile vasıflandırmayarak bu gibi ihtiyarî sıfatları nefyetmek maksadı ile söyleniyorsa bu bâtıl bir nefiydir.

Şeyh *rahimehullah*: *"O mahlukatı yaratmadan önce bu sıfatları ile*

(1) Buhârî (3340, 3361, 4712); Müslim (194); Ahmed (2/435); Tirmizî (2434).

kadîm idi..." sözleri *Mutezile*, *Cehmiye* ve *Şia*'dan onlara muvafakat edenlerin görüşlerinin reddine dâirdir. Çünkü onlar şöyle demişlerdir: Yüce Allah önceden kadir değil iken sonradan fiile veya söz söylemeye kadir olmuştur. Çünkü daha önceden imkânsız iken o fiil veya kelâm mümkün olmuştur ve zatî imkânsızlıktan, zatî imkâna bir dönüşüm olmuştur. İbn Küllâb, el-Eş'arî ve onlara muvafakat edenler ise şöyle demişlerdir: Bu fiilin ondan [suduru] daha önceden imkânsız iken mümküne dönüşmüştür.

Onlara [İbn Küllâb, Eş'ariyye ve onlara muvafakat edenlere] göre *kelâm* (söz söylemek) *meşîet* ve *kudretin* kapsamına dâhil değildir. Aksine o başlı başına bir şeydir ve O'nun zâtının ayrılmaz bir vasfıdır.

[Cehmiyye'nin, Allah Hakkında Öncesi Olmayan Sonradan Olma Olayların İmkânsız Olduğuna Dâir İddiası]

Bu sözlerin aslı *Cehmiyye*'ye aittir. Onlar şöyle derler: Sonradan olma olayların kesintisiz olması imkânsızdır. Çünkü sonradan olma şeyler için bir başlangıç gerekir. Sonradan olma şeyler için bir başlangıcın olmaması imkansızdır. Buna göre yüce yaratıcının meşîetine bağlı olarak devamlı fail ya da mütekellim olmasına imkân yoktur. Hatta buna muktedir olması dahi imkânsızdır, çünkü imkânsız olan bir şeye kadir olmanın da imkânı yoktur.

Böyle bir iddia fâsiddir, çünkü bu, alemin sonradan oluşunun da mümkün olmadığına delâlet eder. Halbuki o sonradan meydana gelmiştir. Sonradan olan bir şey önceden yokken meydana geldiğine göre mutlaka mümkün olması gerekir. Mümkün oluşun ise, sınırlı bir vakti yoktur. İmkanın var olamayacağı bir vakit düşünülemez. Öyleyse bir fiilin imkânı, cevazı ve sıhhati için belli bir başlangıç söz konusu değildir. O halde [Yüce Allah için] fiilin her zaman için mümkün, caiz ve sahîh olması gerekir. Buna bağlı olarak yüce Rabbin buna kadir olması da gerekir. O halde [Allah hakkında] başlangıcı söz konusu olmayan hâdis olayların var olabileceği de kabul edilmelidir.

Hiç şüphesiz inanç sahiplerinin büyük çoğunluğu şöyle derler: Yü-

ce Allah'ın dışındaki herbir varlık yaratılmıştır. Önceden yokken, sonradan var edilmiştir. İşte rasûllerin sözleri de budur, onlara tabi olan müslümanların, yahudilerin, hristiyanların ve başkalarının da kabul ettikleri budur.

Fıtraten bilinen gerçeklerden birisi de şudur: Mef'ulün (fiilin eserinin) fail'i ile birlikte olması ve her zaman onunla birlikteliği elbetteki imkânsız ve muhal bir şeydir. Gelecekte hâdislerin teselsülü, Yüce Allah'ın kendisinden sonra hiçbir şeyin olmadığı *el-Âhir* olmasına engel teşkil etmediğine göre, geçmişte de hâdis'lerin teselsülünün mümkün görülmesi de Yüce Allah'ın kendisinden önce hiçbir şey bulunmayan *el-Evvel* olmasına aykırı değildir. Çünkü Yüce Allah ezelden beri ve her zaman için dilediğini yapmak ve dilediği sözü söylemek vasfına sahiptir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İşte böyle; Allah dilediğini yapar, buyurdu."* *(3/Âl-i İmrân, 40)*; *"Fakat Allah dilediğini yapar."* *(2/el-Bakara, 253)*; *"Arş'ın sahibidir, Mecîd'dir, ne dilerse yapandır."* *(85/el-Burûc, 15-16)*; *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona (mürekkep olup) katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi."* *(31/Lukmân, 27)*; *"De ki: Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o denizler tükenir."* *(18/el-Kehf, 109)*

[Metin]

لَيْسَ مُنْذُ خَلَقَ الْخَلْقَ اسْتَفَادَ اسْمَ "الْخَالِقِ"، وَلَا بِإِحْدَاثِ الْبَرِيَّةِ اسْتَفَادَ اسْمَ "الْبَارِي"

"O "el-Hâlık" adını mahlukatı yarattığından itibaren kazanmadığı gibi, "el-Bâri'" ismini yaratıkları meydana getirmekle kazanmış değildir."

[Şerh]

Şeyh *rahimehullah*'ın ifâdelerinin zâhirine göre, hâdislerin geçmişteki teselsülü mümkün değildir. Ancak bunu gelecekte imkânsız görmediğine delâlet eden sözleri ileride gelecektir. O da şu sözleridir: *"Cennet ve*

cehennem yaratılmıştır. Ebediyyen fenâ bulup yok olmazlar." Cumhur'un görüşü budur. Bunun hem geçmişte, hem de gelecekte imkânsız olduğunu kabul edenlerin görüşlerinin tutarsız olduğundan şüphe yoktur. Nitekim el-Cehm ve ona tabi olanların görüşü budur. Onlar cennet ve cehennemin -Yüce Allah dilerse- ileride gelecek olan deliller dolayısıyla yok olacağı görüşünü kabul etmişlerdir.

* * *

[Metin]

لَهُ مَعْنَى الرُّبُوبِيَّةِ وَلَا مَرْبُوبَ، وَمَعْنَى الْخَالِقِ وَلَا مَخْلُوقَ

"O, Rab'lık edilecek hiçbir varlık yokken rubûbiyyetin manasına sahipti. Hiçbir mahluk yokken de hâlık olma manasına sahipti."

[Şerh]

Yani Yüce Allah'ın, kendisine Rab'lık edilecek hiçbir varlık yokken de "Rab" sıfatı vardı. Hiçbir yaratık var olmadan önce de "hâlık" sıfatına sahipti.

[Bu akîdeyi] şerh eden bazı ilim ehli de şöyle söylemiştir: "Burada rubûbiyyetin manası ve hâlık oluşun manası" ifâdesini kullanmış "hâlıkıyet" dememiştir. Çünkü *hâlık* bir şeyi sadece yokken varlık âlemine çıkartandır. *Rab*'bın ise pek çok manaları vardır. Bunlar ise mülk, hıfz, tedbir ve bir şeyi tedrici olarak kemâl derecesine ulaştırmak demek olan terbiyedir. Şüphesiz ki O bütün bu hususiyetleri kapsayan bir lafız olan Rubûbiyyet tabirini kullanmıştır."

Ancak bu ifâdeler söz götürür. Çünkü *"halk etmek"* aynı zamanda takdir etmek manasına da kullanılır.

[Metin]

وَكَمَا أَنَّهُ مُحْيِي الْمَوْتَى بَعْدَمَا أَحْيَا اسْتَحَقَّ هَذَا الِاسْمَ قَبْلَ إِحْيَائِهِمْ، كَذَلِكَ اسْتَحَقَّ اسْمَ الْخَالِقِ قَبْلَ إِنْشَائِهِمْ

"O hayat verdikten sonra ölüleri dirilten olduğu gibi onlara hayat vermeden önce de bu isme müstehaktır. Aynı şekilde bütün yaratıkları var etmeden önce de O hâlık ismine müstehaktı."

[Şerh]

Yani Yüce Allah ölüleri diriltmeden önce de ölüleri diriltmek vasfına sahiptir. Aynı şekilde yaratıkları yaratmadan önce de hâlık vasfına sahiptir. O bu sözleriyle Mutezile'yi ve onların görüşlerini kabul edenleri ilzam etmektedir.

[Metin]

ذَلِكَ بِأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، وَكُلُّ شَيْءٍ إِلَيْهِ فَقِيرٌ، وَكُلُّ أَمْرٍ عَلَيْهِ يَسِيرٌ، لَا يَحْتَاجُ إِلَى شَيْءٍ (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)

"Çünkü O, herşeye kâdir'dir, herşey O'na muhtaçtır. Her iş O'nun için kolaydır. O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. "Hiçbir şey O'na benzemez. O herşeyi işitendir, herşeyi görendir." ***(42/eş-Şûrâ, 11)***

[Şerh]

[Kudret Sıfatına İlişkin Hususlar ve Mutezilenin Reddi]

Bu sözleriyle mahlukatı yaratmadan önce ezelde sıfatlarının sabit olduğuna işaret etmektedir. Burada "herşey (kül)" sözü ile bunun kapsamı hakkında açıklamada bulunmamız gerekmektedir. Bu tabir, bulunduğu konumdaki kapsamı ilgili karine'ler ışığında o makama uygun

olarak anlaşılmalıdır. Bu da Yüce Allah'ın izniyle ileride "Kelâm Meselesi" ile ilgili açıklamalar esnasında gelecektir.

Mutezile Yüce Allah'ın: *"Allah herşeye gücü yetendir". (2/el-Bakara, 284)* buyruğundan anlaşılan manayı tahrîf ederek şöyle demişlerdir: O kudreti çerçevesinde olan herşeye *kâdir*'dir. Kulların fiillerine gelince *Mutezile*'ye göre onlara *kâdir* değildir. Kendi aralarında: Bu fiillerin benzerlerine muktedir midir, değil midir? hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Ancak durum dedikleri gibi olsaydı bu: O, bildiği herşeyi bilendir. Yarattığı herşeyin yaratıcısıdır... ve buna benzer anlamsız diğer ifâdeler türünde olurdu. Böylelikle Allah'ın her şeye kadir olması demek olan kudretinin kemâl vasfını reddetmişlerdir.

Ehl-i sünnet'e gelince, onlara göre Yüce Allah herşeye kadîr'dir. Bütün mümkinât bunun kapsamına dâhildir. Zâtı itibariyle muhal (imkânsız) şeylere gelince bir şeyin aynı anda ve aynı durumda hem var, hem yok olması gibi böyle bir şeyin de hakikati yoktur ve bunun varlığı da düşünülemez. Akıl sahibi kimselerin ittifakı ile de buna "şey" dahi denilemez. Yüce Allah'ın kendi zatının bir benzerini yaratması, kendi zatını yok etmesi ve buna benzer imkânsız şeyler bu kabildendir.

İşte bu esas Yüce Allah'ın umumi ve eksiksiz rubûbiyyetine îmân etmektir. Allah'ın her şeye kâdir olduğuna îmân etmeyen bir kimse, O'nun her şeyin Rabbi olduğuna îmân etmiş olmaz. Yine O'nun herşeye kâdir olduğuna îmân etmedikçe de rubûbiyyetinin eksiksizliğine ve kemâline îmân etmiş olamaz.

[Mümkün Ancak Mevcut Olmayan Hariçte "**Şey**" **Değildir**]

Onlar mümkün ancak var olmayan şeyler hususunda; o bir "şey" midir? değil midir? diye görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İşin gerçeği şudur: Olmayan bir şey hariçte bir "şey" değildir.

Ancak Yüce Allah olacak şeyleri olmadan önce bilir, bunu yazar ve bazen onu söz konusu edip olacağını haber verir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"Şüphesiz kıyâmetin sarsıntısı pek büyük bir*

şey'dir." (22/el-Hacc, 1)

O halde bu ilim, zikredilmesi ve Kitapta yazılması itibariyle bir şey'dir. Hariçte var olan bir "şey" değildir. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"O bir şeyi murad etti mi ona emri sadece: Ol, demektir, derhal oluverir."* (36/Yasin, 82) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: *"Seni daha önce ben yarattım ve sen hiçbir "şey" değildin."* (19/Meryem, 9)

Yani o Yüce Allah'ın ilminde bir "şey" olarak mevcut olsa da henüz hariçte var olan bir "şey".değildi. Bir başka yerde de şöyle buyrulmaktadır: *"İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki o anılmaya değer bir "şey" bile değildi."* (76/ed-Dehr, 1)

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." buyruğu *Müşebbihe*'ye bir reddiyedir. [Âyetin devamındaki:] *"O herşeyi işitendir, görendir."* (42/eş-Şûrâ, 11) buyruğu da *Muattıla*'ya reddiyyedir.

Yüce Allah kemâl sıfatlarına sahiptir. Bu sıfatlarında O'na benzeyen hiçbir varlık yoktur. Yaratılmışlar her ne kadar işiten ve gören olmakla nitelendirilebilir iseler de, mahlukatın işitmesiyle görmesi yüce Rabbin işitmesi ve görmesi gibi değildir. Sıfatların isbâtı teşbîhi gerektirmez. Zira yaratılmışların sıfatları kendilerine yakıştığı gibidir; yaratıcının sıfatları da kendisine yakıştığı gibidir.

Yüce Allah'ın kendi zâtını vasıflandırdığı sıfatlar ve yaratılmışlar arasında Rabbini en iyi tanıyan, O'nun hakkında vâcib ve mümteni' (imkânsız) olan şeyleri en iyi bilen, ümmetine en samimi bir şekilde öğüt veren, ümmetin en fasih'i, maksadını açıklama gücüne en ileri derecede sahip olan [Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*' in] Yüce Allah'ı vasfettiği sıfatlar, nefy edilemez. Çünkü bunlardan herhangi birisini nefyeden kimse Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*' e indirileni inkâr etmiş olur.

Yüce Allah kendi zâtını vasfettiği sıfatlarla nitelendirildiğinde, yarattıklarından hiçbirisine benzetilmemelidir. Çünkü O'nun gibi hiçbir şey yoktur. O'nu yaratıklarından birisine benzeten kâfir olur.

Buhârî'nin hocası Nuaym b. Hammâd el-Huzaî der ki: "Allah'ı mahlukatına benze-ten kâfir olur. Allah'ın kendi zâtını vasfettiği bir sıfatı inkar eden de kâ-fir olur. Allah'ın kendi zatını ve Rasûlünün O'nu vasfettiği sıfatlarda teşbîh yoktur."

[Buna dâir daha geniş açıklamalar] ileride Şeyh Tahâvî *rahimehullah*'ın: "Her kim (sıfatları) nefyetmekten ve teşbîhten sakınmayacak olursa ayağı kayar ve tenzîhi isabet ettirmemiş olur" ifâdeleri [esnasında] gelecektir.

[Kemâlin İsbâtını İçeren En Yüce Örnek (el-Meselu'l-A'lâ) Yalnız Yüce Allah'a Aittir]

Yüce Allah zâtını, "en yüce mesel"in yalnız kendisine ait olmasıyla nitelendirmiş ve şöyle buyurmuş: *"Kötü örnek -esasen- âhirete îmân etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır."* *(16/en-Nahl, 60)*; *"Göklerde ve yerde en yüce örnek yalnız O'nundur. O Azîz'dir, Hakîm'dir."* *(30/er-Rûm, 27)*

Bu buyruklarıyla Yüce Allah kusurları, eksiklikleri ve kemâlsizliği içeren kötü örneği, düşmanları olan müşriklere ve putlarına nisbet ederken, bütün kemâl sıfatları içeren "en yüce örneğin" de yalnız kendisine ait olduğunu bildirmektedir.

Yüce Allah'ın kemâl sıfatlarını kabul etmeyen bir kimse kötü örneği Allah'a izafe etmiş ve kendi zatını nitelendirmiş olduğu, mutlak kemâl demek olan en yüce örneği reddetmiş olur. Bu da, hem varlıkla ilgili hususları, hem de bir mevsûfta ne kadar çok ve mükemmel olursa başkalarından o kadar daha kâmil ve yüce oluşu gerektiren subutî manaları içermektedir.

Yüce Rabb sıfatları en çok ve en mükemmel olan olduğundan dolayı "en yüce örnek" O'nundur ve O buna kendi dışındaki bütün varlıklardan daha layıktır. Daha doğrusu, mutlak anlamı ile en yüce örneklikte iki ortak olması imkansızdır. Çünkü her ikisi her bakımdan birbirlerine

eşit olacak olurlarsa biri diğerinden daha yüce olamaz. [Dolayısıyla bu durumda "en yüce" denilemez.] Eğer eşit olmazlarsa, o halde bu sıfata aralarından sadece birisi sahip demektir. [Yani "en yüce" bir tanedir.] O halde en yüce örneğe sahip olanın bir benzerinin yahut onu andıran bir varlığın bulunması imkansızdır.

[Metin]

خَلَقَ الْخَلْقَ بِعِلْمِهِ

"O bütün mahlukatı ilmiyle yaratmıştır."

[Şerh]

"Halketti (ha-la-ka)" var etti, meydana getirdi, yoktan vücuda getirdi, demektir. Bu aynı zamanda takdir etti, anlamında da kullanılır. Yaratmak (el-halk) mastardır ve burada yaratılan (mahluk) anlamındadır.

Yani Yüce Allah mahlukatını onları bilerek yaratmıştır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: *"Yaratan bilmez mi hiç o latiftir. Herşeyden haberdardır." (67/el-Mülk, 14)*; *"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başka bunları hiç kimse bilemez. Karada ve denizde ne varsa* (hepsini) *O bilir. Bir yaprak düşmeye görsün mutlaka onu bilir. Yeryüzünün karanlıklarında* (düşen) *tek bir tane* (bile olsa) *onu bilir. Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir Kitaptadır. O geceleyin sizi öldüren, gündüzün de ne kazandığınızı bilendir." (6/el-En'âm, 59-60)* Bunda Mutezile'ye reddiyye de vardır.

İmam Şafi'î *rahmetullahi aleyh*'in arkadaşı İmam Abdulazîz el-Mekkî "*el-Hayde*" adlı kitabında, Bişr el-Merîsî ile birlikte Me'mun'un huzurundaki Allah'ın ilmi ile ilgili tartışmasını nakletmektedir. Bişr dedi ki: Ben: O câhil değildir, diyorum. Bunun üzerine (Abdulazîz el-Mekkî) ona söyletmek maksadı ile ilim sıfatı ile ilgili soruları tekrarlayıp durdu. Bişr de: O, câhil değildir, deyip durdu. Yüce Allah'ın ilmiyle alim olduğunu itiraf etmeyince İmam Abdulazîz şunları söyledi: Câhilliğin nefyedilmesi övgü sıfatı değildir. Çünkü: Bu sütunlar câhil değildir, derken

onların bilgili olduğunu isbât etmiş olmam. Yüce Allah peygamberleri, melekleri ve mü'minleri ilim sahibi olmakla övmüştür, câhil olmamakla değil. Bilgi sıfatını kabul eden câhilliği zaten nefy etmiş olur, ancak câhilliği nefy eden bir kimse ilmi isbât etmiş olmaz. Bütün insanların Yüce Allah'ın kendi zâtı için isbât ettiğini isbât etmeleri, kendi zâtı hakkında nefyettiğini nefyetmeleri ve söz konusu etmediği hususlarda, susmaları gerekir.

Yüce Allah'ın ilmine dâir aklî delile gelince: Câhillikle birlikte eşyayı var etmesi imkansızdır. Çünkü O'nun eşyayı var etmesi iradesi ile olur. İrade ise isteneni tasavvur edebilmeyi gerektirir. İsteneni tasavvur etmek ise, isteneni bilmektir. O halde var etmek iradeyi, irade de ilmi gerektirmektedir. Var etmek buna göre ilmi gerektiren bir husustur.

Diğer taraftan mahlukat öyle sağlam ve öyle mükemmel yaratılmıştır ki bu, bunları var edenin alîm olmasını gerektirir. Çünkü sapasağlam ve mükemmel olarak yapılmış bir fiilin, alim olmayan birisinden sadır olması imkansızdır.

Diğer taraftan mahlukat arasında alim olanlar da vardır ve ilim bir kemâl sıfatıdır. Hâlık'ın ise alim olmaması imkansız bir şeydir. Bunun da iki yolu vardır:

1. Bizler zorunlu olarak yaratıcının yaratılmıştan daha mükemmel olduğunu biliyoruz. Varlığı vâcib (zorunlu) olanın mümkin olandan daha mükemmel olduğunu biliyoruz. Yine zorunlu olarak şunu bilmekteyiz: Eğer biz birisi âlim, diğeri de âlim olmayan iki şeyin varlığını kabul edersek, âlim olan daha mükemmeldir. Eğer yaratıcı âlim olmasa, varlığı mümkün olanın ondan daha mükemmel olması gerekirdi. Bu ise imkânsızdır.

2. Varlığı mümkün varlıklar –yani mahlukat arasındaki- her ilim, O'ndan gelmiştir. Fiili, kemâl derecesinde olan ve bu şekilde varlıkları yoktan mükemmel olarak var edenin, kemâlden uzak olması imkansızdır. Bilakis O, buna en müstehak olandır. En yüce örnek yalnız Allah'ındır. Onunla yaratılmışlar ne temsilî kıyaslarda, ne de kapsamlı kıyaslarda eşit olamazlar. Aksine yaratılmışlar hakkında sâbit olan her bir

kemâle yaratıcı daha hak sahibidir. Herhangi bir yaratılmışın münezzeh olduğu herbir husustan yaratıcının tenzîh edilmesi daha evladır

[Metin]

وَقَدَّرَ لَهُمْ أَقْدَارًا

"Ve O, yarattıklar için kaderler takdir etmiştir."

[Şerh]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Herşeyi yaratıp, onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir." (25/el-Furkan, 2)*; *"Çünkü biz, herşeyi bir kader ile yarattık." (54/el-Kamer, 49)*; *"Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir." (33/el-Ahzâb, 38)*; *"O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip, yol gösterendir." (87/el-A'lâ, 2-3)*

Müslim'in, *Sahîh*'inde Abdullah b. Amr *radıyallahu anhumâ*'nın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle dediğine dâir rivâyet vardır: "Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce bütün mahlukatın kaderlerini takdir buyurdu ve Arş'ı da su üzerinde idi."(1)

[Metin]

وَضَرَبَ لَهُمْ آجَالًا

"Onlar için eceller tayin etmiştir."

[Şerh]

Yani Allah *subhânehu* mahlukatın ecellerini takdir ve tayin etmiştir. Öyle ki onların ecelleri geldi mi ne bir an geri kalırlar, ne de bir an öne geçerler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Artık ecelleri geldiği zaman ne bir an geri kalabilirler. Ne de öne geçebilirler." (10/Yûnus, 49)*; *"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimse ölemez. Bu vâdesiyle yazılmış bir yazıdır." (3/Âl-i İmrân, 145)*

Müslim *Sahîh*'inde Abdullah b. Mes'ûd'dan şöyle nakletmektedir:

---

(1) Müslim (2653); Ahmed (2/169); Tirmizî (2156).

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hanımı Ummu Habibe dedi ki: Allah'ım eşim Rasûlullah ile, babam Ebû Sufyan ile kardeşim Muaviye ile gözümü aydın et. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Sen Yüce Allah'tan tesbit edilmiş eceller, sayılı hükümler, paylaştırılmış rızıklar için dilekte bulundun. Yüce Allah hiçbir şeyi vaktinden önce acele etmez, hiçbir şeyi de vadesinden sonraya bırakmaz. Eğer sen Yüce Allah'tan seni cehennem ateşi azabından, kabir azabından korumasını dilemiş olsaydın, bu hem daha hayırlı hem de daha üstün olurdu."(1)

Buna göre maktul kişi eceliyle ölür. Yüce Allah birisinin hastalık sebebiyle, diğerinin öldürülme sebebiyle, bir başkasının göçük altında kalması sebebiyle, ötekinin yangın, berikinin suda boğulmak sebebiyle ve bunun dışındaki çeşitli sebeblerle öleceğini bilmiş, takdir etmiş ve hükme bağlamıştır. Yüce Allah hem ölümü ve hayatı hem de ölüm ve hayatın sebebini yaratandır.

Şunu bil ki, dua bazı hususlar hakkında meşrû ve faydalı, bazıları hakkında değildir. Bundan dolayı Yüce Allah dua'da haddi aşanları sevmez. İmam Ahmed *rahimehullah* kendisine uzun ömür verilmesi için dua edilmesinden hoşlanmaz ve: Bu kestirilip bitirilmiş bir iştir, derdi.

[Metin]

وَلَمْ يَخْفَ عَلَيْهِ شَيْءٌ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَهُمْ، وَعَلِمَ مَا هُمْ عَامِلُونَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَهُمْ

"Yaratıkları yaratmadan önce hiçbir şey O'na gizli değildi. Onları yaratmadan önce, onların ne şekilde amel edeceklerini biliyordu."

[Şerh]

Yüce Allah olmuşu, olacağı, olmamış olanı, eğer olacak olsa nasıl olacağını bilir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer geri dön-*

---

(1) Müslim (2663, 32, 33); Ahmed (1/390).

dürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler." *(6/el-En'âm, 28)* Her ne kadar onların geri döndürülmeyeceklerini biliyor ise de eğer döndürülecek olurlarsa tekrar aynı şeylere geri döneceklerini haber vermektedir. Nitekim yine şöyle buyurmaktadır: *"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şâyet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner, giderlerdi."* *(8/el-Enfâl, 23)*

Bunda: O (Allah), birşeyi yaratmadan ve var etmeden önce onu bilemez, diyen *Rafızî* ve *Kaderiyye*'nin görüşlerine reddiye vardır. Bu da kader meselelerinin, fer'î meselelerinden birisidir.

[Metin]

وَأَمَرَهُمْ بِطَاعَتِهِ، وَنَهَاهُمْ عَنْ مَعْصِيَتِهِ

"Onlara kendisine itaat etmeyi emretmiş ve isyan etmeyi yasaklamıştır."

[Şerh]

Şeyh *rahimehullah* yaratmak ve kaderi söz konusu etmesinden sonra emir ve nehyi söz konusu etmesi mahlukatı kendisine ibâdet etmek için yaratmış olduğuna işaret etsin diyedir. Yüce Allah -nitekim- şöyle buyurmaktadır: *"Ben cinleri de, insanları da ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım."* *(51/ez-Zariyat, 56)*; *"O, hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır."* *(67/el-Mülk, 2)*

[Metin]

وَكُلُّ شَيْءٍ يَجْرِي بِتَقْدِيرِهِ وَمَشِيئَتِهِ، وَمَشِيئَتُهُ تَنْفُذُ ، لَا مَشِيئَةَ لِلْعِبَادِ إِلَّا مَا شَاءَ لَهُمْ، فَمَا شَاءَ لَهُمْ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ

"Her şey O'nun takdiri ve meşîeti ile cereyan eder.

O'nun meşîeti gerçekleşir. Allah'ın onlar için dilediğinden başka kulların meşîeti yoktur. Hulâsa onlar hakkında dilediği olur, dilemediği asla olmaz."

[Şerh]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Muhakkak ki Allah alîmdir, hakîmdir."* (76/el-İnsan, 30); *"Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."* (81/et-Tekvir, 29); *"Eğer onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsalardı ve herşeyi karşılarında toplasaydık. Onlar yine de Allah dilemedikçe îmân etmezlerdi... Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı."* (6/el-En'âm, 111-112); *"Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan îmân ederlerdi."* (10/Yûnus, 99); *"Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse göğsünü İslâm'a açar, kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü gökyüzüne tırmanıyormuş gibi daraltır, sıkıştırır."* (6/el-En'âm, 125) Yüce Allah, Nûh *aleyhisselam*'ın, kavmine söylediği şu sözleri de bize aktarmaktadır: *"Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez."* (11/Hûd, 34) Yine Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar."* (6/el-En'âm, 39)

Yüce Allah'ın dilediğinin olacağına, dilemediğinin de olmayacağına delil olan buna benzer daha pek çok buyruk vardır. Allah'ın mülkünde Allah'ın dilemediği bir şeyin olması nasıl olur!? Allah kâfirin îmân etmesini dilemiş, kâfir de kâfir olmayı dilemiş ve böylelikle kâfir'in dileği Allah'ın meşîetini yenik düşürmüş diye iddia eden kimseden daha kâfir ve yolca daha sapık kim olabilir? Yüce Allah onların söylediklerinden münezzehtir, üstündür.

Denilse ki: Bunun, Yüce Allah'ın şu buyrukları ile birlikte anlaşılması zordur: *"Müşrikler: Allah dileseydi, biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık, diyeceklerdir."* (6/el-En'âm, 148); *"Ortak koşanlar dediler ki: Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibâdet etmezdik..."* (16/en-Nahl, 35); *"Ve de-*

diler ki: Rahman dileseydi, biz onlara ibâdet etmezdik. Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar ancak temelsiz bir zanda bulunuyorlar." (43/ez-Zuhruf, 20). Yüce Allah [bu âyetlerde] onları Allah'ın meşîetini şirk koşmalarına gerekçe gösterdikleri için yermektedir. Nitekim İblis de insanları saptırmayı Yüce Allah'a izafe edince şu buyruklarla yerilmiştir: *"Rabbim, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyanı) süslü göstereceğim."* (15/el-Hicr, 39)

Böyle bir soruya bir kaç türlü cevap verilmiştir. Bu cevapların en güzellerinden birisi şudur: Yüce Allah'ın, onların bu tavırlarını reddetmesinin sebebi, Allah'ın meşîetini rızasına ve sevmesine delil göstermeleridir. Çünkü onlar şöyle demişlerdi: Eğer o bu yaptığımızdan hoşlanmasaydı ve gazap etseydi, bunu dilemezdi. Böylelikle onlar O'nun meşîetini rızasına delil yaptılar. Yüce Allah da onların bu kanaatlerini reddetmektedir.

Yahut ta Yüce Allah onların: "Allah'ın meşîeti o hususu emrettiğine bir delildir" şeklindeki inanışlarını reddetmiştir.

Ya da O, kaza ve kaderini ileri sürerek, şeriatine, rasûlleriyle göndermiş olduğu emrine, kitabındaki hükümlerine karşı çıkışlarını reddetmektedir. Çünkü onlar genel meşîeti bu işe itici bir unsur olarak değerlendirmişlerdi. Onlar Allah'ın meşîetini tevhîd cihetiyle söz konusu etmemişler, aksine meşîeti O'nun emrine karşı çıkmak, O'nun şeriatını çürütmek üzere söz konusu etmişlerdi.

Nitekim zındıkların ve câhillerin yaptıkları da budur. Onlara bir emir verildiğinde yahut bir yasak bildirildiğinde kaderi delil gösterirler. Nitekim bir hırsız Ömer *radıyallahu anh* karşı kaderi gerekçe göstermeye kalkışmış, o da ona: Ben de Allah'ın kaza ve kaderi gereği senin elini kesiyorum, demiştir. Buna da Yüce Allah'ın şu buyruğu tanıklık etmektedir: *"Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar işte böyle yalanlamışlardı."* (6/el-En'âm, 148)

Böylelikle onların maksatlarının yalanlamak olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Çünkü onların bu iddiası bizzat fiillerinden öncedir. Allah'ın bunu takdir etmeyeceğini nereden biliyorlardı? Gayba mı muttali ol-

muşlardı?

[Âdem ile Mûsâ *aleyhisselam* **Arasındaki Tartışma İle İlgili Hadis]**

Eğer, Âdem *aleyhisselam*'ın, Mûsâ *aleyhisselam*'a kaderi gerekçe göstermesi hakkında ne dersiniz: Nitekim Âdem: Sen beni Yüce Allah'ın, yaratılışımdan kırk yıl öncesinden hakkımda yazmış olduğu bir iş dolayısıyla mı kınarsın? demiş Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Adem'in, Mûsâ *aleyhisselam*'a karşı susturucu delil getirmiş olduğuna yani, onu yenik düşürdüğüne dâir tanıklık etmiştir[1]; denilirse, buna şöyle cevap verilir: Bu hadis Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahîh olarak nakledildiği için bunu kabul eder, dinler ve itaat ederiz. Kaderiyye'nin yaptığı gibi reddederek ve râvî'sini yalanlayarak karşılık vermeyiz. Anlamsız te'vîllere de başvurmayız. Ancak sahîh olan şudur: Adem *aleyhisselam* kaza ve kaderi günahına delil ve gerekçe olarak göstermemiştir. Çünkü o Rabbini de günahını da çok iyi bilen birisi idi. Hatta [değil onun gibi birisi] onun mü'min evlatlarından bir kişi bile [günahları için] kaderi delil göstermez, çünkü bu bâtıl birşeydir. Mûsâ *aleyhisselam* da Allah'ın da tevbesini kabul ettiği bir günahı dolayısıyla Âdem'i kınamayacak kadar hem babasını tanırdı, hem de günahını bilirdi. Hem babasını Yüce Allah seçmiş, beğenmiş ve hidâyete iletmiştir. Buradaki kınama sadece çocuklarını cennetten çıkartan musibet dolayısıyladır. Adem *aleyhisselam* da işlediği hataya ve günaha değil, musibete kaderi delil göstermiştir. Çünkü kader musibetler halinde delil gösterilebilir, ayıplamak ve kusur ortaya koymak maksadıyla kader delil gösterilemez.

Hadis hakkında yapılan en güzel açıklama budur. Takdir olunan musibetlere teslimiyet icab eder. Bu da Yüce Allah'a Rab olarak razı olmanın mükemmelliğinin bir göstergesidir. Günahlara gelince; kulun günah işlemek gibi bir hakkı yoktur. Günah işleyecek olursa mağfiret dilemesi ve tevbe etmesi görevidir. Kusurlardan dolayı tevbe eder, musibetlere karşı da sabreder. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın va'di hak'tır. Günahın için de mağfiret*

[1] Buhârî (2309, 4736); Müsdlim (2652); Mâlik (2/898); Humeydî (1115); Ahmed (2/248); Ebû Dâvûd (4701); İbn Mâce (80); Tirmizî (2134).

dile." (40/el-Mu'min, 55); *"Şâyet sabreder ve sakınırsanız, onların hilekârlıklarının size zararı olmaz."* (3/Âl-i İmrân, 120)

İblis'in söylediği nakledilen: *"Rabbim, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki..."* sözlerine gelince; bu sözleri dolayısıyla kaderi günahına delil gösterdiğinden dolayı yerilmiştir, yoksa kaderi itiraf ve kabul ettiğinden dolayı değil. Nûh *aleyhisselam*'ın şu sözlerine dikkat edelim: *"Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez ve nihayet ancak O'na döndürüleceksiniz."* (11/Hûd, 34) Şair ne güzel söylemiş:

"Senin dilediğin olur, ben dilemesem bile,

Ve eğer sen dilemezsen benim dileğim olmaz."

[Metin]

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، وَيَعْصِمُ وَيُعَافِي فَضْلًا، وَيُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ، وَيَخْذُلُ وَيَبْتَلِي عَدْلًا

"Bir lutuf olmak üzere dilediğine hidâyet verir, dilediğini korur ve afiyet verir. Adâletinin gereği olarak da dilediğini saptırır, yardımsız bırakır ve belâlara maruz kılar."

[Şerh]

Bu ifâdeler, *Mutezile*'nin kulların daha çok menfaatine (aslah) olanı yapmasının Allah'a vâcib olduğu şeklindeki kanaatlerine bir reddiyedir. Bu da hidâyete iletmek ve saptırmak meselesidir.

Mutezile der ki: Allah'tan hidâyetin anlamı, doğru yolu açıklaması demektir. Saptırmanın anlamı ise kula sapık (dall) adını vermek yahut ta kulun kendi nefsinde sapıklığı yaratması esnasında Yüce Allah'ın kul hakkında dalâlet ile hüküm vermesidir. Bu açıklamanın temeli kulların fiilleri, kendileri tarafından yaratılır, şeklindeki bozuk kanaatleridir.

Bizim söylediğimizin delili de Yüce Allah'ın şu buyruğudur: *"Mu-*

hakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin, fakat Allah dilediğine hidâyet verir." (28/el-Kasas, 56) Eğer hidâyet vermek, yolu açıklamaktan ibaret olsaydı, peygamberin hidâyete erdirememesini söz konusu etmek doğru olmazdı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sevene de, sevmeyene de yolu açık açık göstermiştir. Bir başka yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer dileseydik her nefse elbette hidâyetini verirdik." (32/es-Secde, 13)*; *"İşte Allah kimi dilerse böylece saptırır, kimi de dilerse hidâyete kavuşturur." (74/el-Müddessir, 31)*

Eğer hidâyet verme, her kişi hakkında genel olan Allah'ın beyânı demek olsaydı, bunun Allah'ın meşîeti kayıtlanması doğru olmazdı. Nitekim Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: *"Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı ben de* (cehennemde) *hazır edilenlerden olurdum." (37/es-Saffat, 57)*; *"Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar." (6/el-En'âm, 39)*

[Metin]

وَكُلُّهُمْ يَتَقَلَّبُونَ فِي مَشِيئَتِهِ بَيْنَ فَضْلِهِ وَعَدْلِهِ

"Onların [yaratılmışların] tamamı, O'nun meşîeti çerçevesinde lutfu ve adâleti arasında gider, gelirler."

[Şerh]

Onların hali Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirdiği gibidir: *"Sizi yaratan O'dur. Artık kiminiz kâfir oluyor, kiminiz de mü'min oluyor." (64/et-Teğabun, 2)* Yüce Allah kimi îmâna iletir ve hidâyet verirse bu, O'nun lutfuyladır. [Bundan dolayı] hamd yalnız O'nadır. Kimi de saptırırsa bu da O'nun adâleti iledir. [Bundan da dolayı] Hamd yalnız O'nundur. Yüce Allah dilerse bu hususa dâir daha başka açıklamalar da gelecektir. Çünkü Şeyh *rahmetullahi aleyh* kader'e dâir açıklamalarını tek bir yerde, bir arada zikretmemiş, değişik yerlerde söz konusu etmiştir. Ben de bu konuyu onun tertibine uygun olarak ele aldım.

[Metin]

وَهُوَ مُتَعَالٍ عَنِ الْأَضْدَادِ وَالْأَنْدَادِ

"O zıdları ve niddleri bulunmaktan çok çok yücedir."

[Şerh]

Zıd: Muhalif, *Nidd*: Denk demektir.

Yüce Allah'a karşı çıkacak kimse olamaz. Aksine O'nun dilediği herşey olur, dilemediği hiçbir şey olmaz. O'nun hiçbir benzeri de yoktur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Kimse de O'nun dengi değildir." (112/el-İhlâs, 4)*

Şeyh *rahimehullah* Yüce Allah'ın zıddının ve niddinin bulunmadığını söylemekle, Mutezile'nin kul kendi fiilini kendi yaratır şeklindeki iddialarının reddine işaret etmektedir.

[Metin]

لَا رَادَّ لِقَضَائِهِ، وَلَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ، وَلَا غَالِبَ لِأَمْرِهِ

"O'nun kazasını reddedecek yoktur. Kimse O'nun hükmünü erteleyemez, kimse O'nun emrine karşı koyamaz."

[Şerh]

Hiçbir şey Allah'ın kazasını geri çeviremez, hiçbir kimse O'nun hükmünü erteleyemez. Kimse O'nun emrine karşı koyamaz. Aksine O, vâhid ve kahhâr olan Allah'tır.

[Metin]

آمَنَّا بِذَلِكَ كُلِّهِ، وَأَيْقَنَّا أَنَّ كُلًّا مِنْ عِنْدِهِ

"Bütün bunlara îmân ettik ve bütün bunların O'ndan geldiklerine yakînen inandık."

[Şerh]

Îmân ile ilgili açıklamalar Yüce Allah'ın izniyle biraz sonra gele-

cektir. Yakîn, suyun havuzda karar kılması anlamında istikrar bulmak, yerleşmek demektir.

Meydana gelen herbir olayın Allah'tan geldiğine inanıyoruz. Yani, herşey O'nun kaderi, kazası, iradesi, meşîet ve tekvini ile olur. Buna dâir açıklamalar da Yüce Allah'ın izni ile yerinde gelecektir.

* * *

[Metin]

وَإِنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُصْطَفَى، وَنَبِيُّهُ الْمُجْتَبَى، وَرَسُولُهُ الْمُرْتَضَى

"Ve muhakkak Muhammed O'nun seçilmiş kulu, seçkin peygamberi, kendisinden razı olunmuş Rasûlüdür."

[Şerh]

[Şeyh'in sözlerinde geçen] Seçilmişlik/ıstıfâ, seçkinlik/ictibâ ve razı oluş/irtizâ birbirine yakın anlamlardadır.

Bil ki, yaratılmışların kemâli, Yüce Allah'a ubudiyyeti gerçekleştirmelerine bağlıdır. Kul ubudiyyetini ne kadar ileri derecede gerçekleştirirse kemâli o kadar artar, derecesi o kadar yükselir. Herhangi bir şekilde kulun ubudiyyetin sınırları dışına çıkabileceğini ve ubudiyyetin sınırlarının dışına çıkmanın daha bir mükemmellik olduğunu vehmedenler hiç şüphesiz insanların en câhilleri ve en sapıklarıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Rahmân evlat edindi, dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır." (21/el-Enbiyâ, 26)* Ve buna benzer daha pek çok âyet-i kerîme vardır.

Yüce Allah makamların en şereflisinde peygamberinden "abd: kul" diye söz etmektedir. Nitekim isra ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Kulunu geceleyin... götüren (Allah) münezzehtir." (17/el-İsrâ, 1); *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu O'na ibâdet etmek için kalktığı zaman..."* (72/el-Cin, 19); *"Kuluna vahyettiğini vahyetti."* (53/en-Necm, 10); *"Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içinde iseniz..."* (2/el-Bakara, 23) O, bu kulluk ile dünyada da, âhirette de insanların önüne geçirilmeye hak kazanmıştır.

Bundan dolayı Mesih *aleyhisselam* kıyâmet gününde sair peygamberlerden sonra kendilerine şefaat etmesi için talepte bulunulacağında şöyle diyecektir: "Günahının geçmişi de, geleceği de kendisine bağışlanmış bir kul olan Muhammed'e gidiniz."[1] Bu mertebeye Allah'a ubûdiyyeti tekmîl ettiği için ulaşmıştır.

"Ve muhakkak Muhammed" ifâdesi önceden geçmiş bulunan "şüphesiz ki Allah bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur" ifâdesine atfedilmiştir. Yani bunlar da onun baştaki: "Allah'ı tevhîd hususunda deriz ki..." sözlerinin bir devamıdır.

[Peygamberlerin Nübüvvetlerinin Delilleri]

Kelâm ve aklî ilimlerle uğraşanlarca izlenmesi adet olmuş yol, peygamberlerin peygamberliğini mucizelerle ispatlamaktır. Ancak onların pek çoğu peygamberlerin peygamberliğini yalnızca mucizeler yoluyla bilmektedir. Onlar bunu birbiriyle çelişen çeşitli yollarla ortaya koymaya çalışmışlar. Birçoğu peygamberlerin dışındaki kimselerden olağan üstü olaylar görülebileceğini kabul etmezler. Hatta velilerin kerametlerini, büyüyü ve buna benzer hususları inkar etmişlerdir.

Mucizelerin sağlıklı bir delil olduklarında şüphe yoktur. Ancak delil sadece mucizelere munhasır değildir. Çünkü peygamberlik iddiasında ya doğru sözlülerin en doğrusu yahut yalancıların en yalancısı bulunur. Câhillerin câhili olmadıkça da bu iki şahsiyeti birbirine karıştırmaya imkan yoktur. Hatta onların halleri ve durumları gerçek mahiyetlerini ortaya koyar ve bununla gerçek durumları anlaşılır. Peygamberlik iddiası

---

[1] Uzunca şefaat hadisinden bir parçadır. Buhârî (4476, 6565, 7410); Müslim (193, 322); Ahmed (3/116, 244, 247); Tayâlisî (2010); İbn Mâce (4312).

dışında bile doğruyu yalancıdan ayırd etmenin bir çok yolu olduğuna göre, peygamberlik iddiasında bu söz konusu olmaz mı? Hassan *radıyallahu anh*'ın şu beyiti ne kadar da yerindedir:

"Onda, herşeyi açıkça ortaya koyan belgeler bulunmamış olsaydı bile,

Onun apaçık durumu sana işin gerçeğini anlatmaya yine yeterdi."

Yalancılar arasında peygamberlik iddiasında bulunmuş herkesin câhilliği, yalancılığı, hayasızlığı, şeytanların onu etkileri altına almış oldukları, asgari seviyede ayırdetme gücü bulunan herkes tarafından mutlaka açıkça görülür ve anlaşılır. Şüphesiz ki rasûl insanlara bir takım hususları haber verir bildirir, bir takım hususları emreder. Doğruluğunu açıkça ortaya koyacak bir takım işler yapması da kaçınılmazdır.

Yalancının da vermiş olduğu emirlerde, haberlerde ve yaptığı işlerde pek çok yönden yalan söylediği mutlaka ortaya çıkar. Hatta aynı iddiada bulunan her iki kişiden birisi doğru, diğeri yalancı ise; şüphesiz doğru söyleyenin doğruluğunun, yalan söyleyenin de yalancılığının -bir süre sonra dahi olsa- mutlaka ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü doğruluk, iyilikten ayrılmaz. Yalancılık ta kötülükten ayrılmaz.

Nitekim Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Doğruya sımsıkı sarılın, çünkü doğruluk iyiliğe iletir. Şüphesiz ki iyilik te cennete ulaştırır. Kişi doğru söylemeye devam ettikçe doğruluğun yollarını araştırıp, durdukça sonunda Allah nezdinde çok doğru sözlü (sıddîk) olarak yazılır. Yalandan da sakının, çünkü yalan günaha götürür. Günah ise cehenneme ulaştırır. Kişi yalan söyleyip, yalanı araştırmaya devam edip durdukça sonunda Allah nezdinde de yalancı (kezzâb) diye yazılır."[1]

İşte bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkar üzerine inerler. Onlar (şeytanın yalanlarına) kulak verirler ve onların ço-*

---

(1) Buhârî –muhtasar olarak- (6094); Müslim (2607); Ebû Dâvûd (4989); Buhârî, Edebu'l-Müfred (386).

ğu yalan söylerler. Şairlere gelince bunlara da sapkınlar ve azgınlar uyar. Görmedin mi onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler." (26/eş-Şuarâ, 221-226)

Kâhin vb.leri her ne kadar bazen gaybî bir takım şeyleri haber veriyor ve bu haberleri doğru çıkıyor görünse dahi, onların yalan ve dolanları haber verdikleri şeyin bir melekten öğrenilmemiş olduğunu ve onların peygamber olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bundan dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Sayyad'a: "Ben sana bir şey sakladım" deyince, O: (Sakladığın) ed-duh'dur demiş. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de: "Yıkıl karşımdan! Sen hiçbir zaman gerçek değerinin üstüne çıkamayacaksın"[1] buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözleriyle, sen ancak bir kâhinsin demek istemişti. Yine bu şahıs, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e: "Bana doğru haber de gelir yalan haber de"[2] demişti. Yine; "ben su üstünde bir arş görüyorum"[3], demişti. Onun bu gördüğü, şeytanın arş'ı idi.

Ayrıca Yüce Allah şairlere, azgınların (el-ğâvûn) uyduklarını açıklamıştır. Ğâvî (azgın) ise hevâ ve arzusunun peşine takılan kimse demektir, isterse sonunda bu kendisi için zararlı olsun.

Rasûlü, onun doğruluğunu, vefakârlığını, sözlerinin ameline uygunluğunu bilen bir kimse; kesin olarak onun şair ya da kâhin olmadığını bilir.

İnsanlar çeşitli delillerle doğru olanı yalancıdan ayırt edebilirler. Hatta bir takım sanat ve ilimler ile ilgili iddialarda bulunanlar için dahi bu böyledir. Bir kimse çiftçilik, dokumacılık ve yazı yazmayı bilmek; yahut ta nahiv, tıp, fıkıh ve buna benzer ilimleri bilmek iddiasında bulunsa bile (bilip bilmediği) kolaylıkla anlaşılır.

Nübüvvet mutlaka rasûlün sahip olması gereken bir takım ilim ve amelleri içerir. İlimlerin de, amellerin de en şereflisi odur. O halde bu

---

(1) Buhârî (1354, 3055, 6173, 6618); Müslim (2930); Ebû Dâvûd (4329); Tirmizî (2250); Ahmed (2/148).

(2) Buhârî (6273); Müslim (2930).

(3) Müslim (2925); Tirmizî (2248). Rasûlullah *sallallahu leyhi ve sellem* de ona: "Sen denizin üstündeki İblis'in arş'ını görüyorsun" demişti.

hususta doğru söyleyen ile yalan söyleyen birbirine nasıl karıştırılabilir? Şüphesiz ki muhakkak ilim adamları bir, iki ve üç kişinin verdiği haber ile birlikte bazen zaruri (kesin) bilgiyi hasıl edecek karineler bulunabileceğini kabul etmişlerdir. Mesela bir kimsenin bir başkasının hoşnutluğunu, sevgisini, nefretini, sevincini, kederini ve buna benzer nefsî bir takım hallerini yüzündeki ifâdelerden bilmesi buna örnektir. Bunları ifadeye dökmek mümkün olmayabilir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer dilersek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak yüzlerinden tanırdın."* *(47/Muhammed, 30)* Daha sonra da: *"Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin"* buyurmaktadır. Şöyle denilmiştir: Bir kimse içinden bir şey gizledi mi mutlaka Yüce Allah onu yüzü ve dilinden kaçırdığı sözler ile dışarıya yansıtır.

[Karine'lerle, Haber Verenin Doğruluğunun Bilinmesi]

Haber veren kimsenin doğru ya da yalan söylediği beraberinde bulunan karinelerle bilinebildiğine göre bir kimsenin kendisinin Allah'ın rasûlü olduğu iddiası nasıl bilinemez? Böyle birisinin doğru mu söylediği, yalan mı söylediği nasıl anlaşılamaz? Bu hususta çeşitli delillerle doğru söyleyen yalancıdan nasıl ayırt edilemez?

Bundan dolayı Hatice *radıyallahu anhâ*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisine vahiy geldiğinde söylediği şu sözlerinde tamamen doğru olduğunu biliyordu: "Ben, bana bir kötülük olacağından korktum. O: Asla, Allah'a yemin ederim ebediyyen Allah seni rüsvay etmez. Çünkü şüphesiz ki sen akrabalık bağlarını gözetir, doğru konuşur, bitkin kimseyi bineğin üzerinde taşır, misafire ikram eder, yoksula kazandırır, hak'kın musibetlerine karşı (başkalarına) yardımcı olursun, demişti."(1)

O, bile bile yalan söylemiş olmaktan korkmamıştı. O kendisinin yalan söylemediğini pekâlâ biliyordu. Onun korkusu, kendisine kötü bir şeyin arız olacağından dolayı idi. İşte bu ikinci konumu da reddedecek şeyleri Hatice *radıyallahu anhâ* söz konusu etti. Bu ise onun tabiatında bu-

(1) Buhârî (3, 4953, 6982); Müslim (160); Ahmed (6/153).

lunan üstün ahlakî değerler ve güzel karakterler idi. Yüce Allah'ın övülmeye değer ahlakî özellikleri fıtratında yerleştirdiği, yerilen ve kötü huylardan tenzîh ettiği bir kimseyi asla mahcup etmeyeceği de Yüce Allah'ın bilinen bir sünnetidir.

Nitekim Necaşî de, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in haber verdiği hususlara dâir huzurunda bulunanlardan soru sorup da onlardan Kur'ân okumalarını istemiş, Kur'ân okumaları üzerine şunları söylemişti: "Şüphesiz ki bu ve Mûsâ'nın getirdikleri elbetteki aynı ışık kaynağından gelmektedir."(1)

(1) Uzunca bir hadisin bir parçasıdır. İbn Hişâm (1/334, 337); Ahmed (1/201, 203 ve 5/290, 292)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Varaka b. Nevfel'e gördüklerini haber verdiğinde de böyle olmuştur. Varaka, hristiyanlığa girmişti. İncil'i de Arapça olarak yazardı. Hatice *radıyallahu anhâ* ona dedi ki: "Amcacığım, kardeşinin oğlunun söylediklerini bir dinle. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gördüklerini ona bildirince şunları söylemişti: İşte bu Mûsâ'ya vaktiyle gelen Nâmûs'un (Cebrail'in) ta kendisidir."[1]

Bizans Kralı Hirakl (Heraklieus) da aynı durumdadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisini İslâm'a davet etmek üzere bir mektup yazdığında, o da o vakit oralarda bulunan Arapların getirilmesini istemişti. Ebû Sufyan da Kureyş'e mensup bir grup ile birlikte, bir ticaret kervanı ile Şam'a gelmişti. Hirakl onlara Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in durumu ile ilgili sorular sordu. Ebû Sufyan'a sorarken, diğerlerine de yalan söyleyecek olursa onu yalanlamalarını emretti. Böylelikle onlar susmak sûretiyle Ebû Sufyan'ın vermiş olduğu haberlere muvafakat ettiklerini göstermiş oldular.

Onlara: Ataları arasında hükümdar var mıydı? dedi. Hayır, dediler.

Peki bundan önce bu sözü söyleyen bir kimse olmuş muydu? diye sordu. Yine: Hayır, dediler.

Onlara: Aranızda soylu birisi midir? diye sordu. Onlar, evet dediler.

Onlara: Bu sözlerini söylemeden önce onu yalancılıkla itham ediyor muydunuz? diye sordu. Onlar: Hayır, hiç yalanını tesbit etmedik, dediler.

Onlara: İnsanların zayıf ve güçsüzleri mi yoksa ileri gelenleri mi ona uydu? diye sordu. Ona zayıf kimselerin uyduğunu söylediler.

Onlara: Peki ona uyanlar artıyor mu, eksiliyor mu? diye sorunca, arttıklarını söylediler.

Dinine girdikten sonra beğenmediğinden ötürü dininden çıkan bir

---

[1] Buhârî (3, 4953, 6982); Müslim (160); Ahmed (6/153).

kimse oluyor mu? diye sordu. Hayır, dediler.

Onunla hiç savaştınız mı? diye sorunca da, evet dediler.

Aralarındaki savaşın durumunu da sorduğunda şöyle dediler: Bazen biz yeniliyoruz, bazen biz ona galip gelebiliyoruz.

Onlara: Hiç antlaşmasını bozuyor mu? diye sordu. Bozmadığını söylediler.

Size neyi emrediyor? diye sorunca da şöyle dediler: Bir ve tek olarak Allah'a ibâdet etmemizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamamızı emretmekte, atalarımızın taptıklarından uzak durmamızı söylemekte, bize namazı, doğruluğu, iffetli olmayı, akrabalık bağlarını gözetlemeyi buyurmaktadır.

İşte bunlar toplam olarak on sorudan fazladır. Daha sonra onlara sorduğu bu sorulardaki delilleri açıklayarak şunları söyledi:

Ben size: Ataları arasında bir hükümdar olup olmadığını sordum. Bana: Hayır, dediniz. Ataları arasında hükümdar bulunsaydı, ben atasının hükümdarlığının peşine düşmüş, diyecektim.

Onun bu sözlerini ondan önce aranızda başka bir kimse söyledi mi? diye sordum size, Siz: Hayır, dediniz. Derim ki: Eğer bunu ondan başka birisi daha önceden söylemiş olsaydı, bu da kendisinden önce söylenmiş sözü tekrarlayan bir adamdır, diyecektim.

Size: Bu sözlerini söylemeden önce onu yalancılıkla itham ediyor muydunuz? diye sordum. Siz: Hayır, dediniz. Derim ki: İnsanlara karşı yalan söylemeyen bir kimse kalkıp ta Allah'a karşı yalan söylemez.

Size: İnsanların güçsüzleri mi ona uyuyorlar, yoksa ileri gelenleri mi? diye sordum. Siz: Güçsüzleri, dediniz. İşte -işin başında- peygamberlere uyanlar onlar olur.

Sonra şöyle dedi: Size: Ona uyanlar artıyor mu, eksiliyor mu? diye sordum. Siz: Hayır, artıyorlar dediniz. Tamamlanıncaya kadar îmânın durumu budur.

Size: Dinine girdikten sonra beğenmeyerek aralarından dininden

dönen oluyor mu? diye sordum. Siz: Hayır, dediniz. İşte îmân böyledir. Onun huzuru kalplere karıştı mı kimse artık ondan nefret etmez.

İşte bu, doğruluğun ve hakkın alâmetlerinin en büyüklerindendir. Yalan ve bâtıl'ın işin sonunda ortaya çıkması kaçınılmaz bir şeydir. O vakit, o işin arkasından gidenler dönerler ve baştan beri ona girmeyenler de ondan uzak kalırlar. Yalan ancak kısa bir süre revaç bulur, sonra ortadan kalkar.

Yine ben size: Sizinle, onun arasında savaşın durumu nedir? diye sordum. Siz: Değişken olduğunu söylediniz. İşte peygamberler böylece sınanırlar ve sonunda akıbet onların olur.

(Devamla) dedi ki: Size antlaşmalarında durmamazlık ediyor mu? diye sordum. Siz: Hayır, dediniz. İşte peygamberler hep böyledir. Onlar antlaşmalarını bozmazlar.[1]

Hirakl, peygamberlerin adetlerini, Allah'ın onlar hakkındaki sünnetlerini kimi zaman Allah'ın onları zafere kavuşturup kimi zaman onları sınadığını, onların sözlerinde durmamazlık etmediklerini bildiğinden bu alâmetlerin rasûllerin alâmetleri olduğunu da bilmişti. Yüce Allah'ın peygamberler ve mü'minler hakkındaki sünnetinin bollukla ve darlıkla onları sınamak olduğunu da bilmişti. Böylelikle şükür ve sabır derecelerine ulaşmaları sağlanmaktadır.

Nitekim, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*den gelen sahîh hadiste şöyle buyrulmuştur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah mü'min hakkında bir kaza takdir buyurdu mu mutlaka bu, mü'min için hayırlıdır ve bu ancak mü'min için böyledir. Ona bir bolluk isabet ederse şükreder, bu onun için bir hayır olur. Yine ona bir darlık ve sıkıntı isabet ederse sabreder, bu da onun için bir hayır olur."[2]

Yüce Allah, Uhud gününde düşmanlarına zafer verişindeki hikme-

---

(1) Buhârî, (7, 51, 2681, 2804, 2941, 2978); Ahmed (1/262). Şârih hadisi nakleder-ken bazı takdim ve tehirler yapmış, hadisi mana ile rivâyet etmiş ve bazı lafızlar eklemiştir. Hadisin nassını görmek için kaynaklara müracaat ediniz.

(2) Müslim (2999); Ahmed (4/332).

ti Kur'ân-ı Kerîm'de beyân ederek şöyle buyurmaktadır: *"Sizler daha da yükselecekken -eğer müminler iseniz- gevşemeyin, üzülmeyin."* *(3/Âl-i İmrân, 139)* Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: *"Elif, Lam, Mim. İnsanlar îmân ettik demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?"* *(29/el-Ankebut, 1-2)* ve buna benzer Yüce Allah'ın yarattıklarındaki sünnetine ve akılları hayrete düşüren hikmetine delâlet eden pek çok âyet ve hadis daha vardır.

(Herakliyus) devamla dedi ki: Ve ben size onun neleri emrettiğini sordum. Bana: Allah'a ibâdet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı emrettiğini, size namaz kılmanızı, zekat vermenizi, doğruluğu, iffetli olmayı, akrabalık bağlarını gözetmeyi emrettiğini ve size atalarınızın tapındıklarını yasakladığını söylediniz. İşte bunlar bir peygamberin vasıflarıdır.

Ben bir peygamberin gönderileceğini biliyordum, fakat bu peygamberin aranızdan çıkacağını zannetmiyordum. Onun yanında olmayı, ona ulaşabilmeyi candan arzulardım. Eğer bir hükümdar olmasaydım, şüphesiz yanına giderdim. Eğer söyledikleri gerçek ise pek yakında şu ayaklarımın bastığı yerlere sahip olacaktır.

Bu sözlere muhatap Ebû Sufyan b. Harb idi. O zamanlar o Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e insanlar arasında en ileri derecede düşmanlık ve kin besleyen kâfir bir kimse idi.

Ebû Sufyan b. Harb dedi ki: Yanından çıkarken arkadaşlarıma şunları söyledim: Bu Ebû Kebşe'nin oğlunun işi artık gerçekten ilerlemiştir. Gerçek şu ki Sarıoğullarının hükümdarı artık onu ta'zim ediyor. Ben o andan itibaren Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in işinin ortaya çıkıp, üstünlük sağlayacağına inanıp durdum ve nihayet Allah, İslâm'ı benim hoşuma gitmiyorken bulunduğum yere kadar soktu.(1)

Bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Kalpte bir şeylerin hasıl olması bazı şeylerin toplanması ile mümkündür ve bunların bir bölümünün olması ile onlar gerçekleşmeyebilir. Hatta kimi zaman insan

---

(1) Az önce geçen hadisin devamıdır.

tokluk, suya kanmışlık, şükür, sevinç ve gam gibi halleri bir takım hususların bir arada bulunması sonucu bir anda elde edebilir, diğer taraftan bunların bir bölümüne de sahip olmayabilir. Ancak onların bir bölümü bu işin bir kısmını da gerçekleştirebilir.

İşte bir haber ile ilim sahibi olmak ta böyledir. Haber-i vâhid, kalpte bir tür zan hasıl eder. Arkasından bir başka haber daha gelir ve nihayet bu ilim ifâde edecek noktaya kadar ulaşır, sonunda artar ve güçlenir. İşte doğruluğa ve yalana dâir delillerle benzerleri de bu şekildedir.

Yine Yüce Allah peygamberlerine ve mü'minlere lütuf ve ihsanlarına delâlet edecek, diğer taraftan onları yalanlayanlara verdiği cezayı gösterecek bir takım eserleri dünyada bırakmıştır. Tufan'a dâir mütevatir haberler ile Fir'avun'un ve askerlerinin suda boğulmasına dâir haberler gibi. Şanı Yüce Allah eş-Şuarâ sûresinde Mûsâ, İbrâhîm, Nûh ve onlardan sonra gelen peygamberlerin kıssalarını tek tek söz konusu ettikten sonra herbir kıssanın sonunda şunları söylemektedir: *"Şüphesiz ki bunda bir âyet (delil) vardır. Fakat çoğu îmân etmediler. Şüphe yok ki Rabbin Azîz'dir, Rahîm'dir."* *(26/eş-Şuarâ, 67-68)*

Özetle; yeryüzünde ben Allah'ın rasûlüyüm, diyen bunlara bir takım kimselerin tabi olduğuna, bir takım kimselerin muhalefet ettiğine, Allah'ın rasûllere ve mü'minlere yardım ettiğine, güzel akıbeti onlara tahsis edip düşmanlarını cezalandırdığına dâir bilgi mütevatir bilgilerin en üstünü, en açığıdır.

Bu hususlara dâir haberlerin nakledilmesi, geçmiş İran hükümdarları, Hipokrat, Calinos, Batlamyus, Sokrat, Eflatun, Aristo ve onlara tabi olmuş tıp ve felsefe bilginlerine dâir nakledilegelmiş haberlerden daha açık, daha kat'î ve güçlü delillere dayalıdır.

Bugün bizler peygamberlerin, onlara dost ve düşman olanların durumları ile ilgili bilgileri, tevatür yolu ile bildiğimize göre kesin olarak onların da doğru söyleyen ve hak üzere kimseler olduklarını pek çok yönden bilebilmekteyiz:

1. Onlar ümmetlere kendilerinin muzaffer olacaklarını, diğerleri-

nin ilahi yardımdan mahrum kalacaklarını, güzel akıbetin de kendilerinin olacağını haber vermişlerdir.

2. Gerçekleşen şekil bilindiği takdirde Yüce Allah'ın onlara nasıl yardım ettiği ve düşmanlarını da nasıl helak ettiği açıkça anlaşılır. Firavun'un suda boğulması, Nûh kavminin suda boğulması ve diğer halleri bilindiği takdirde; peygamberlerin de doğru söyledikleri anlaşılır.

3. Peygamberlerin getirdikleri şeriatleri ve bu şeriatlerinin teferruatını bilen bir kimse, onların insanların en bilgilileri olduklarını açıkça anlar. Câhil ve yalancı birisinin böyle bir şeyi ortaya koyamayacağını, onların getirdikleri şeriatın rahmet, maslahat, hidâyet ve hayrı içerdiğini, onların insanlara faydalı olacak şeyleri gösterip, zararlı olacak şeylerden de alıkoymak istediklerini anlar. Bütün bunlar ise ancak insanlara en ileri derecede hayır ve faydalıyı gerçekleştirmeyi gözeten, son derece merhametli ve iyi bir kimseden sadır olduğunu açıkça ortaya koyar.

Hiç şüphesiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğine delâlet eden mucizeleri ve bunları etraflı bir şekilde açıklamanın yeri burası değildir. Beyhakî ve buna benzerleri bu hususta özel ve bağımsız eserler yazmışlardır.

[Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Risaletini İnkâr Etmek, Yüce Allah'a Dil Uzatmaktır]

Hatta onun risaletini inkar etmek, Allah *tebâreke ve teâlâ*'ya dil uzatmaktır. Onu zulme ve mantıksızlığa nisbet etmektir. -Yüce Allah bundan oldukça yüce ve münezzehtir.- Hatta bu, tamamıyla Allah'ı red ve inkâr etmektir.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğini inkar edenlere göre, doğru sözlü bir peygamber değil de zalim bir hükümdar olup Yüce Allah'a iftira etmiş, O'na karşı yalanlar uydurmuş, arkasından helal ve haram koyacak noktaya kadar işi götürmüş, farzlar koymuş, şer'î hükümler belirlemiş, önceki dinleri neshedip, boyunlar vurmuş, hak ehli oldukları halde peygamberlere tabi olanları öldürmüş, onların kadınlarını esir almış, mallarını, ülkelerini ganimet

almış ve yeryüzünü fethini tamamlayıncaya kadar bunları sürdürmüştür.

Bütün bunları da Yüce Allah'ın kendisine verdiği emirlere nisbet edip Rabbi'nin kendisini sevdiğini ileri sürmüştür. Bütün bunlara rağmen Yüce Rab onun hak ehline bütün bunları yaptığını; yirmiüç yıl boyunca bu iftiralarını sürdürmeye devam ettiğini gördüğü halde, onu desteklemiş, ona yardım etmiş, devamlı şanını yüceltmiştir. Buna karşılık beşerin alışageldiğinin çok ötesinde harikulade şekillerle ona zaferin sebeblerini ve imkanlarını hazırlamıştır. Bundan daha ileri derecede olmak üzere dualarını kabul etmiş, düşmanlarını helak edip, şanını yüceltmiştir... Evet bütün bunlar olurken onu yalanlayanlara göre O, -haşâ- son derece yalancı, iftiracı ve zalim bir kimse ise, hiç şüphesiz Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim hiçbir kimse olmayacağına göre; bu peygamber onlara göre sair peygamberlerin şeriatini iptal ettiğine, değiştirdiğine, Allah'ın dostlarını öldürdüğüne ve her zaman da onlara karşı zafer kazanmaya devam ettiğine göre; Yüce Allah da onun bu halini onayladığına, onu azaba çarptırmayıp, onun şah damarını koparmadığına göre... onun peygamberliğine itiraz edenlerin de: Kainatın hiçbir yaratıcısı, idare edicisi yoktur, demeleri gerekir. Eğer kainatın herşeye muktedir, hikmeti sonsuz bir idare edicisi olsaydı, elbetteki böyle birisini yaptıklarından alıkoymalı ve ona en ağır bir şekilde karşılık vermeliydi, onu sâlih olan insanların intikamını alacak şekilde ibretli bir cezaya çarptırmalıydı. Çünkü hükümdarlara bundan başkası yakışmadığına göre hükümdarların da üstünde mutlak egemen ve hakimler hakimi olanın başka türlü yapması nasıl düşünülebilir?

Şüphesiz Yüce Allah onun adını yüceltmiş, davetini muzaffer kılmıştır. Her yerde ve herkesin gözü önünde peygamberliğinin doğruluğuna şâhidlik edilmiştir. Bizler bir çok yalancının ortaya çıktığını, bir güç ve kuvvet sahibi olduğunu inkar etmiyoruz, ancak böylelerinin işleri kemâl noktasına erişmemiş, bunların varlıkları uzun süre devam etmemiştir. Aksine Yüce Allah rasûllerini ve onlara tabi olanları böylelerine musallat kılmış, onların köklerini koparmış ve imha etmişlerdir. Önceden beri görülegelen Allah'ın sünneti budur. Hatta kâfirler dahi bunu

bilirler.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Yoksa onlar: 'O bir şairdir, biz onun zamanın ızdırap veren musibetine uğramasını bekliyoruz' mu diyorlar? De ki: 'Bekleyedurun, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.'"* *(52/et-Tur, 30-31)* Yüce Allah'ın kemâlinin, hikmetinin ve kudretinin kendisine karşı yapılan bir takım iftiraları olduğu gibi kabul edeceğini reddettiğine dikkat etmemiz gerekir. Hatta böylelerini Yüce Allah'ın kullarına ibret kılması da kaçınılmazdır. Kendisine karşı iftiralarda bulunanlara uygulayageldiği sünneti böyle cereyan edegelmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Yoksa onlar: 'Allah'a yalan iftira etti' mi diyorlar? Allah dilerse senin de kalbini mühürler."* *(42/eş-Şûrâ, 24)* Burada şartın cevabı sona ermektedir. Daha sonra Yüce Allah muallak olmayan kat'î bir haber vermektedir: O, bâtılı imha eder ve hakkı gerçekleştirir. Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. Çünkü: 'Allah hiçbir insana bir şey indirmedi' dediler."* *(6/el-En'âm, 91)* Yüce Allah, rasûl göndermesini ve konuşmasını nefyeden kimselerin kendisini hakkı ile takdir edemediklerini haber vermektedir.

[Nebî ile Rasûl Arasındaki Fark]

İlim adamları nebî ile rasûl arasında bir takım farkların varlığından söz etmişlerdir. Bu husustaki açıklamaların en güzeli şudur: Yüce Allah gökten kendisine haber verdiği kimseye, eğer başkasına tebliğ'de bulunmasını emretmişse o kişi hem nebî, hem rasûl'dür. Eğer ona, başkasına tebliğ etmesini emretmemiş ise o kimse sadece nebî'dir, rasûl değildir. Buna göre rasûl, nebî'den daha özeldir. Her bir rasûl, bir nebî'dir. Fakat her bir nebî, rasûl değildir. Ancak risalet mahiyeti itibariyle daha genel kapsamlıdır. Nübüvvet, risaletin bir parçasıdır. Zira risalet, nübüvveti de diğer hususları da kapsamına alır. Ancak rasûl'lerin kapsamına nebî'ler ve diğerleri girmez. Hatta durum tam aksinedir. Buna göre risalet özü ve mahiyeti itibariyle daha geneldir, ona mazhar olan kimseler açısından ise daha özeldir.

Rasûller göndermek -özellikle Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i

göndermesi- Yüce Allah'ın insanlara en büyük nimetlerindendir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki Allah mü'minlere, içlerinde kendilerinden bir rasûl göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. O rasûl onlara Allah'ın âyetlerini okur, onları arındırır, onlara Kitap ve Hikmeti öğretir Halbuki daha önce onlar gerçekten apaçık bir sapıklık içinde idiler." (3/Âl-i İmran, 164)*; *"Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik." (21/el-Enbiya, 107)*

[Metin]

وَأَنَّهُ خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ

"O, peygamberlerin sonuncusudur."

[Şerh]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Fakat o Allah'ın rasûlü ve nebîlerin sonuncusudur." (33/el-Ahzab, 40)* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmaktadır: "Benim ve diğer peygamberlerin misali güzel bir şekilde inşa edilmiş ve sadece bir tek kerpiç yeri boş bırakılmış bir köşke benzer. Gezip görmek isteyenler o köşkü dolaşır, güzel yapılmış olmasına hayret ederler. O kerpiç'in boş bırakılan yeri dışında hiçbir tarafını da ayıplamazlar. İşte o boş kerpiç'in yerini dolduran ben oldum. Benimle bu bina tamamlandı ve benimle bütün rasûller mühürlendi." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.[1]

Yine şöyle buyurmuştur: "Benim isimlerim vardır. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben Allah'ın benimle küfrü mahvettiği Mahî (mahvedici)yim. Ben insanların ayaklarımın izi üzere haşredileceği Haşir'im. Ben kendisinden sonra peygamber gelmeyecek Âkib'im."[2]

Müslim'in *Sahîh*'inde Sevbân'dan şu hadis rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Gerçek şu ki; benim ümmetimden otuz tane yalancı çıkacaktır. Hepsi peygamberlik iddia ede-

---

(1) Hadisi bu lafızlarla İbn Asâkir *Târîhu Dımeşk*'de rivâyet etmiştir. Yaklaşık lafızlarla Buhârî (3535); Müslim (2286) rivâyet ederler.

(2) Buhârî (3532, 4896); Müslim (2354); Tirmizî (2842); Dârimî (2/317, 318).

cektir. Ben, peygamberlerin sonuncusuyum, benden sonra peygamber yoktur."[1]

Müslim'deki diğer bir rivâyette Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Altı hususiyet ile sair peygamberlere üstün kılındım. Bana Cevâmiu'l-Kelim (özlü sözler) verildi. (Düşmanımın kalbine) salınan korku ile bana yardım olundu, ganimetler bana helal kılındı. Yeryüzü benim için hem (teyemmüm ile) temizlenme aracı, hem de mescit kılındı, bütün insanlara peygamber olarak gönderildim ve bütün peygamberlerin sonuncusu benim."[2]

[Metin]

وَإِمَامُ الْأَتْقِيَاءِ

"Müttakîlerin imamıdır."

[Şerh]

İmam kendisine uyulan kimse demektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ancak kendisine uyulsun diye gönderilmiştir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin."* *(3/Âl-i İmran, 31)* Şüphesiz ki ona tabi olan ve ona uyan herkes, takvâ sahibi kimselerdendir.

[Metin]

وَسَيِّدُ الْمُرْسَلِينَ

"Rasûllerin efendisidir."

[Şerh]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kıyâmet gününde Âdem oğullarının efendisi benim. Kabri, üzerinden yarılacak

---

[1] Bu, bir hadisin parçasıdır ve bu parçası Müslim'de yoktur. Ancak hadisin aslı Müslim (2889)'dadır. Hadisi bu şekliyle Ebû Dâvûd (4252); Ahmed (5/287); Ebû Nuaym, Hılye (2/289) rivâyet etmişlerdir.

[2] Müslim (523); Tirmizî (1553); Ahmed (2/411); Beğavî (3617).

ilk kişi benim. İlk şefaatçi ve şefaatı kabul olunacak ilk kişi de ben olacağım."[1] Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir. Şefaat hadisinin baş taraflarında da: "Ben kıyâmet gününde insanların efendisiyim"[2] buyurmaktadır.

Müslim ve Tirmizî'de Vâsile b. el-Eska *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini rivâyet ederler: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Şüphesiz ki Allah, İsmailoğulları arasından Kinane (oğullarını) seçti. Kinane arasından da Kureyş'i seçti. Kureyş'ten, Haşimoğullarını seçti. Haşimoğullarından da beni seçti."[3]

[Peygamberler Arasındaki Fazîlet Farkı]

Denilse ki: Bu açıklamaya göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisinin açıklanması zordur: "Benim Mûsâ'dan daha fazîletli olduğumu söylemeyiniz. Çünkü kıyâmet gününde insanlar baygın düşecekler, kendine gelip ayılacak ilk kişi ben olacağım. Mûsâ'nın Arş'ın ayağını tutmuş olarak göreceğim. Bilemiyorum, acaba benden önce mi ayılmış olacak, yoksa Yüce Allah'ın (ilgili âyet-i kerîmede) istisnâ ettiği kimselerden mi olacak."[4] Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir. Peki bu husus ile onun: "Ben, Âdemoğullarının efendisiyim ama övünmüyorum."[5] hadisini bir arada nasıl anlayabiliriz?

Bunun cevabı şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu sözü söylemesinin bir sebebi vardı. Çünkü bir yahudi: Mûsâ'yı seçip insanlara üstün kılan hakkı için, diye yemin etmiş, bunun üzerine bir müslüman ona bir tokat atmış ve şöyle demişti: Rasûlullah bizim aramızda iken sen bu sözleri nasıl söylersin? Bunun üzerine yahudi gelip, kendisine tokat vuran müslümanı şikayet etti. Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*

---

(1) Müslim (2278); Ebû Dâvûd (4673); Ahmed (2/540); İbn Ebî Şeybe (11/477).

(2) Buhârî (3340, 4712); Müslim (194); Tirmizî (2436); Ahmed (2/435, 436)

(3) Müslim (2276); Tirmizî (3612); Ahmed (4/107); Beğavî (3613).

(4) Buhârî (2411, 3408, 6517, 6518); Müslim (2373, 160); Ebû Dâvûd (4671); Beğa-vî (4302).

(5) Ahmed (3/2); Tirmizî (3617); İbn Mâce (4308).

bu sözü söyledi.

Çünkü üstün tutmak eğer hamiyyet ve asabiyyet cihetiyle olursa, nefsin hevası saikiyle yapılırsa yerilen bir şeydir. Hatta bir kimse hamiyyet ve asabiyyet duygusuyla savaşacak olursa, o takdirde cihâd bile yerilen bir şey olur. Çünkü Yüce Allah övünmeyi haram kılmıştır. Bununla birlikte şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmışızdır." (17/el-İsra, 55)*; *"İşte biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle konuşmuş, kimisini de bir çok derecelerle yükseltmiştir." (2/el-Bakara, 253)* Böylelikle yerilen hususun övünmek cihetiyle üstün tutmak, yahut ta üstünlüğü az kabul edileni eksik görmek maksadıyla üstün tutmak olduğu anlaşılmaktadır. İşte -eğer sâbit ise- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Peygamberler arasında benim üstünlüğümü ileri sürmeyiniz."[1] buyruğu da buna göre açıklanır. Bu hadis, Mûsâ *aleyhisselam* hadisinde rivâyet edilmiştir. Buhârî'de ve başkasında yer almaktadır. Ancak bazı kimseler şöyle derler: Mûsâ hadisinin hilafına bu hadiste bir illet vardır. Mûsâ hadisi ise, hadis alimlerinin ittifakı ile sahîhtir ve onda illet yoktur.

Bazıları da [bu konuda] başka bir cevap vermişlerdir ki o da şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Beni Mûsâ'dan üstün tutmayınız" sözü ile: "Beni peygamberler arasında üstün tutmayınız" buyruğu özel olarak üstün tutmayı yasaklamaktadır. Yani muayyen olarak kimi rasûl, kimisinden üstün kılınmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Ben, Âdemoğullarının efendisiyim ve bundan dolayı övünmüyorum" buyruğu genel anlamıyla bir üstün tutmadır ve bu ona engel değildir. Bu da şuna benzer: Filan kişi belde ahalisinin en fazîletlisidir, denilecek olursa tek tek onlar hakkında söz konusu edilmez. Halbuki onlardan birisi hakkında filan kişi senden daha fazîletlidir, denilirse durum bundan farklıdır. Tahâvî *rahimehullah*'ın da *Şerhu Meâni'l-Asâr* bu cevabı verdiğini gördüm.[2]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet olunan: "Benim, Yû-

---

(1) Buhârî (3414); Müslim (2373, 159).

(2) Bkz: İmam Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr* (4/315, 316).

nus'tan daha fazîletli olduğumu ileri sürmeyiniz." şeklindeki rivâyete ve bazı şeyhlerin: Ben, bana pek çok mal verilmedikçe, size bu hadisi açıklamayacağım demesi üzerine, ona çok miktarda malı verdikten sonra yani: Yûnus'un Allah'a balığın karnında iken yakınlığı benim miraç gecesinde Allah'a olan yakınlığım gibidir, diye açıklayıp bunu çok büyük bir açıklama olarak değerlendirmelerine gelince; bu, onların hem Allah'ın kelâmını, hem de Rasûlünün kelâmını lafız ve mana itibariyle bilmediklerini gösterir.

Şüphesiz ki bu hadisi bu lafzı ile güvenilen hadis kitaplarının sahiplerinden hiçbiri rivâyet etmemiştir. *Sahîh*'teki lafzı şöyledir: "Herhangi bir kulun: Ben, Metta oğlu Yûnus'tan daha hayırlıyım, demesi yaraşmaz."[1] Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "Her kim: Ben Metta oğlu Yûnus'tan hayırlıyım derse, yalan söylemiş olur." İşte bu lafız umuma delâlet etmektedir. Yani herhangi bir kimsenin kendisini Metta oğlu Yûnus'tan daha fazîletli görmemesi gerekir. Burada müslümanların Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i, Yûnus *aleyhisselam*'dan üstün tutmalarını yasaklayan bir husus yoktur.

Çünkü Yüce Allah, Yûnus *aleyhisselam* hakkında balığın onu yuttuğunu ve bu haliyle kınanmış olduğunu belirtmektedir. Yani o, kendisi dolayısıyla kınanacak bir iş yapmıştı. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ve balık sahibini (Yûnus'u da an). Hani (o, kavmine) öfkelenerek gitmiş ve bizim onu asla sıkıştırmayız sanmıştı. Karanlıklar içinde: 'Senden başka hak ilah yoktur, Seni tenzîh ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum' diye seslenmişti." (21/el-Enbiya, 87)*

Bazı kimselerin içinden kendisinin Yûnus'tan daha kâmil olduğu kanaati uyanabilir ve böyle bir makama ihtiyacı olmadığını zannedebilir. Zira kendisine göre kınanmayı gerektirecek bir iş yapmamıştır. Her kim böyle bir zanna kapılırsa, yalan söylemiş olur. Hatta Yüce Allah'ın kullarından herbirisi, Yûnus *aleyhisselam*'ın söylediği: *"Senden başka hak ilah yoktur, Seni tenzîh ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum"* sözlerini söyler. Nebîlerin ilki de sonuncusu da bu [ve benzeri] sözleri söylemişlerdir. Nebîlerin ilki Adem *aleyhisselam* şöyle demişti: *"Rabbimiz, biz*

---

[1] Buhârî (3415, 3416, 3431); Müslim (2376); Ebû Dâvûd (4669).

ken-dimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki za-rarlara uğrayanlardan oluruz." (7/el-A'raf, 23)

Sonuncuları, en fazîletlileri ve efendileri olan Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de istiftah hadisi diye bilinen Ali b. Ebî Tâlib ve başkaları yoluyla gelen sahîh hadisteki: "veccehtu vechî" duasının sonunda şu duayı yaptığı rivâyet edilmektedir: "Allah'ım sen melik'sin, senden başka hak ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin, ben Sen'in kulunum. Ben kendime zulmettim, günahımı itiraf ettim. Bütün günahlarımı bana bağışla, Sen'den başka günahları bağışlayan yoktur."[1]

Mûsâ *aleyhisselam* da şöyle demiştir: *"Rabbim, gerçekten ben nefsime zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle dedi, O da ona mağfiret etti. Çünkü O, Ğafûr'dur, Rahîm'dir."* (28/el-Kasas, 16) Aynı şekilde Yûnus *aleyhisselam* hakkında: *"Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi (Yûnus) gibi olma."* (68/el-Kalem, 48) denilerek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona benzemesi yasaklanmış, buna karşılık şu buyruğu ile Ulu'l-Azm peygamberlere benzemesi emredilmiştir: *"Rasûllerden büyük azim sahipleri gibi sen de sabret."* (46/el-Ahkaf, 35)

Bir kimse: Ben ondan hayırlıyım derse, fazîletli olanın bile kendisinden daha aşağı mertebede olana karşı övünme hakkı yoksa, daha faziletli olmayan nasıl övünebilir? Şüphesiz ki Yüce Allah böbürlenen ve övünen hiçbir kimseyi sevmez.

Müslim'in *Sahîh*'inde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Bana alçak gönüllü olmanız, vahy edildi; ta ki kimse kimseye karşı böbürlenip, övünmesin. Kimse kimseye karşı azgınlık etmesin."[2]

Buna göre Yüce Allah genel olarak bütün mü'minlere karşı övünülmesini yasakladığına göre; şerefli bir peygambere karşı övünme hak-

---

(1) Müslim (771); Tirmizî (3417, 3418, 3419); Ebû Dâvûd (760); Nesâî (2/129); Ahmed (1/94, 95); Tayâlisî (152).

(2) Müslim (2865, 64); Ebû Dâvûd (4895); İbn Mâce (4179); Buhârî, Edebu'l-Müfred (428)

kında ne denilir? İşte bu yüzden: "Bir kulun ben Metta oğlu Yûnus'tan hayırlıyım demesi yakışmaz" buyurmuştur. İşte bu herkese Yûnus *aleyhisselam*'dan üstün olduğunu iddia etmesini ve ona karşı övünmesini yasaklayan genel bir nehiydir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Âdemoğullarının efendisi olduğunu haber vermesine gelince, bizler bunu ancak onun haber vermesi sonucu bilebiliriz, zira ondan sonra onun Allah nezdindeki büyük kadrini bize haber verecek hiçbir peygamber gelmeyecektir. Nitekim kendisinden önceki peygamberlerin fazîletlerini de bize bildiren odur. Allah'ın salat ve selamları hepsinin üzerine olsun. İşte bundan dolayı bu sözlerinin hemen akabinde bir rivâyette geldiği üzere: "Bununla birlikte övünmüyorum" demiştir. Acaba Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kimse: İsrâ (ve miraç) ile, Rabbinin huzuruna götürülen ve kendisi mukarreb, muazzam ve mükerrem bir peygamber olanın makamı, kınanmış olduğu halde, balığın karnına bırakılanın makamı gibidir; diyebilir mi? Tazim olunan ve yakınlaştırılanın makamı, mihnete düşürülen ve te'dib edilenin makamı ile kıyas edilir mi?

Bir peygamber yakınlaştırılmanın en ileri derecesinde iken diğeri te'dib ile karşı karşıyadır. Şimdi Allah Rasûlünün söylemediği bir lafza dönüştürüp, tahrîf edecek şekilde bu manayı delil diye gösterenin yaptığına bir bakın!

[Metin]

وَحَبِيبُ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Âlemlerin Rabbi'nin habîbidir."

[Şerh]

[Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Halîlliği]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında muhabbetin en yüksek mertebesi olan halîllik mertebesi sâbittir. Nitekim gelen sahîh rivâyette şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah İbrâhîm'i halîl edindiği gibi, beni

de halîl edinmiştir."[1]; "Eğer ben yeryüzü ahalisinden bir halîl edinecek olsaydım, şüphesiz Ebû Bekir'i halîl edinirdim; fakat sizin bu arkadaşınız (mübârek zâtını kastediyor) Rahmân'ın halîlidir."[2]

Her iki hadis de sahîh'tir. Bu iki hadis "halîllik İbrâhîm'e, muhabbet de Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ait bir makamdır. Buna göre; İbrâhîm halîlullah, Muhammed de O'nun habîbidir" diyenlerin görüşlerini çürütmektedir. Yine Sahîh de: "Ben herbir halîl'in, halîlliğinden uzak olduğumu bildiririm."[3] buyurduğu nakledilmiştir.

[Halîllik özel olarak İbrâhîm ve Muhammed *aleyhimesselam* hakkında sâbit olduğu halde] Muhabbet, ondan başkası hakkında da sâbittir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah ihsan edicileri sever." (3/Âl-i İmrân, 134)*; *"Şüphesiz Allah takva sahiplerini sever." (3/Âl-i İmrân, 76)*; *"Muhakkak Allah çokça tevbe edenleri ve çokça arınıp temizlenenleri sever." (2/el-Bakara, 222)*

Böylelikle halilliğin İbrâhîm'e, muhabbetin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hâs olduğunu söyleyenlerin sözlerinin tutarsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Tam aksine halîllik her ikisine hâs'tır, muhabbet ise umumidir. "İbrâhîm, Allah'ın halîlidir. Şunu bilin ki ben ise Allah'ın habib'iyim ve övünmüyorum."[4] ifâdelerinin de yer aldığı Tirmizî'nin, İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan rivâyet ettiği hadis sâbit değildir.

Şunu bil ki Yüce Allah'ın muhabbet ve halîllik ile vasıflandırılması diğer sıfatlarında olduğu gibi, Allah'ın celal ve azametine yakışacak şekildedir. Yüce Allah irade, sevgi, muhabbet ve hullet türünde sıfatlar ile sadece nass'larda varid olduğu şekliyle vasıflandırılır.

[Metin]

---

(1) Müslim (532).

(2) Bu lafız ile İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*inde (11/473) sâbittir. Benzer lafızlar ile Müslim (2383); Tirmizî (3656); İbn Mâce (93); Ahmed (1/377, 389, 409); Beğa-vî (3867).

(3) Müslim (532).

(4) Tirmizî (3620); Dârimî (1/26). Senedinde Zum'a b. Sâlih ve Seleme b. Vehrâm isimli iki zayıf râvî vardır. Bundan dolayı Tirmizî de: Hadis ğarîbdir, der.

وَكُلُّ دَعْوَى النُّبُوَّةِ بَعْدَهُ فَغَيٌّ وَهَوًى

"Ondan sonraki herbir nübüvvet iddiası aşırı bir sapıklık ve hevâya uymadır."

[Şerh]

[Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Sonra Her Peygamberlik Güden Yalancıdır]

Onun peygamberlerin sonuncusu olduğu sabit olmuştur. Buna göre, ondan sonra peygamberlik iddiasında bulunan herkesin yalancı olduğu bilinmiş olur.

Eğer peygamberlik iddiasında bulunan bir kimse harikulade mucizeler ve doğru delil ve belgeler ortaya atacak olursa, onun yalancı olduğu nasıl söylenilebilir? denilemez. Biz buna karşı şöyle cevap veririz: Böyle bir şeyin var olması tasavvur dahi edilemez. Çünkü bu, imkansızı var saymak kabilindendir. Yüce Allah, onun peygamberlerin sonuncusu olduğunu haber verdiğine göre; peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin bu iddiasında, yalancı olduğuna dâir emare ve delillerin ortaya çıkmaması imkansızdır.

Sapıklık (el-ğayy); doğru yolda oluşun aksidir. Hevâ ise nefsin arzu ettiği şeyden ibarettir. Yani böyle bir iddiada bulunmak delile dayalı olarak değil de nefsin hevâsına tabi oluş sebebiyle ortaya atılır. Bu sebeple böyle bir dava bâtıl olur.

[Metin]

وَهُوَ الْمَبْعُوثُ إِلَى عَامَّةِ الْجِنِّ، وَكَافَّةِ الْوَرَى، بِالْحَقِّ وَالْهُدَى، وَبِالنُّورِ وَالضِّيَاءِ

"Bütün cinlere ve bütün insanlara hak, hidâyet, nur ve aydınlık ile genel olarak gönderilmiş bir peygamberdir."

[Şerh]

Onun genel olarak bütün cinlere gönderilmiş olduğunu ele alacak olursak, Yüce Allah bizlere cinlerin şu sözleri söylediklerini nakletmektedir: *"Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul edin." (46/el-Ahkaf, 31)* Aynı şekilde el-Cin sûresi onun cinlere de peygamber olarak gönderilmiş olduğuna delil teşkil etmektedir.

Bütün insanlara gönderilmiş bir peygamber oluşuna gelince; Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz, seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve korkutucu (bir peygamber) olarak gönderdik." (34/Sebe', 28)*; *"De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin hükümranlığı kendisinin olan, kendisinden başka hak ilah olmayan, hem dirilten, hem öldüren Allah'ın size, hepinize gönderdiği rasûlüm." (7/el-A'raf, 158)*; *"Şu Kur'an bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup, uyarmam için vahyolundu." (6/el-En'âm, 19)* Yani bu Kur'ân kime ulaşırsa onu da uyarmam bana emredilmiştir. Yine bir başka yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Seni insanlara bir rasûl olarak gönderdik. Şâhid olarak Allah yeter." (4/en-Nisa, 79)*; *"İçlerinden bir adama: 'İnsanları uyar, îmân edenlere Rableri katında kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdk olduğunu müjdele diye!' vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki?" (10/ Yûnus, 2)*; *"Hak ile bâtıl'ı ayıranı (furkan'ı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir!" (25/el-Furkan, 1)*; *"Kendilerine kitap verilenlerle, ümmîlere de ki: Siz de İslâm'a girdiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse, muhakkak hidâyet bulmuş olurlar. Yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğ'dir." (3/Âl-i İmrân, 20)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Benden önce hiçbir peygambere verilmemiş, beş husus bana verildi: Bir aylık mesafeden (düşmanımın kalbine salınan) korku ile bana yardım edildi. Yeryüzü benim için hem bir mescit, hem bir temizlenme aracı (tahûr) kılındı. Ümmetimden herhangi bir kimse namaz vaktine erişti mi hemen namazını kılsın. Ganimetler bana helal kılındı, benden önce de kimseye helal kılınmadı. Bana şefaat ta verildi. Benden önceki peygamberlerin herbiri özel olarak kendi kavmine gönderilirken, ben genel olarak bütün insanlara peygamber olarak gönderildim." Bu hadisi Buhârî

ve Müslim, *Sahîh*'lerinde rivâyet etmişlerdir.[1]

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Bu ümmetten Yahudi olsun, Hıristiyan olsun herhangi bir kimse benim peygamberliğimi işitir de bana îmân etmezse mutlaka cehennem ateşini boylar." Bunu da Müslim rivâyet etmiştir.[2]

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bütün insanlara gönderilmiş olduğu İslâm dininde zorunlu olarak bilinen gerçeklerdendir.

Bazı Hıristiyanların: O sadece Araplara gönderilmiş bir rasûldür, şeklindeki sözlerinin bâtıl olduğu açıkça ortadadır. Çünkü onlar eğer risaletinin doğruluğunu kabul ediyorlarsa haber verdiği bütün hususlarda onu tasdîk etmeleri icab eder. O da genel olarak bütün insanlara Allah'ın bir Rasûlü olarak gönderilmiş olduğunu söylemiştir. Rasûl ise asla yalan söylemez. O halde onun kesin olarak tasdîk edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü o, ayrıca elçilerini dört bir yana göndermiş ve yine onlarla birlikte her tarafa mektuplarını da göndermiştir. Kisrâ'ya, Kayser'e, Necaşî'ye, Mukavkıs'a vs. yerlerdeki hükümdarları bu yolla İslâm'a davet etmiştir.

"Hak, hidâyet, nur ve aydınlık ile (gönderilmiştir)" şeklindeki ifadelerine gelince, bunlar getirdiği din ve şeriatın niteliklerindendirler O da, Kur'ân ve diğer deliller yoluyla apaçık ve göz kamaştırıcı delillerle desteklenmiştir. Aydınlık [diye tercüme edilen ziyâ] nur'dan daha mükemmeldir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Güneşi ışık saçıcı (ziyâ), ay'ı nurlu yaratan O'dur."* (10/Yûnus, 15)

[Metin]

وَإِنَّ الْقُرْآنَ كَلَامُ اللَّهِ، مِنْهُ بَدَأَ بِلَا كَيْفِيَّةٍ قَوْلًا، وَأَنْزَلَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَحْيًا، وَصَدَّقَهُ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى ذَلِكَ حَقًّا، وَأَيْقَنُوا أَنَّهُ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى بِالْحَقِيقَةِ، لَيْسَ بِمَخْلُوقٍ

[1] Buhârî (335, 438, 3122); Müslim (521); Nesâî (1/209, 211); Dârimî (1/322, 323).

[2] Hadisi benzeri bir lafız ile Müslim (153); İbn Mende, Îmân (401) rivâyet etmişlerdir.

كَكَلَامِ الْبَرِيَّةِ، فَمَنْ سَمِعَهُ فَزَعَمَ أَنَّهُ كَلَا مُ الْبَشَرِ فَقَدْ كَفَرَ، وَقَدْ ذَمَّهُ اللّٰهُ وَعَابَهُ وَأَوْعَدَهُ بِسَقَرَ، حَيْثُ قَالَ تَعَالَى: (سَأُصْلِيهِ سَقَرَ)، فَلَمَّا أَوْعَدَ اللّٰهُ بِسَقَرَ لِمَنْ قَالَ : (إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ)، عَلِمْنَا وَأَيْقَنَّا أَنَّهُ قَوْلُ خَ الِقِ الْبَشَرِ، وَلَا يُشْبِهُ قَوْلَ الْبَشَرِ

"Şüphesiz ki Kur'ân, Allah'ın kelâmıdır. Keyfiyyetsiz ve sözlü olarak O'ndan sadır olmuştur. Allah onu rasûlüne vahiy olarak indirmiştir. Mü'minler de bu şekilde onu hak bilerek tasdîk etmişlerdir. Onun hakikaten Allah'ın kelâmı olduğuna kesinlikle inanmışlardır. O yaratılmışların sözü gibi mahluk değildir. Her kim Kur'ân'ı işitir de onun insan kelâmı olduğunu iddia ederse kâfir olur. Allah böylesini kınamış, ayıplamış ve onu Sekar (cehennem) ile tehdit etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben onu Sekar'a sokacağım." ***(74/el-Müddessir, 26)*** **Yüce Allah; "Bu insan sözünden başka bir şey değildir."** ***(74/el-Müddessir, 25)*** **diyen kimseleri Sekar ile tehdit ettiğine göre; kesin olarak şunu bilmiş ve inanmış oluyoruz ki: O insanları yaratanın sözüdür ve insanların sözüne hiçbir şekilde benzemez."**

[Şerh]

[Kur'ân Allah'ın Kelâmıdır, Yaratılmış Değildir]

Bu oldukça şerefli bir kâide, dinin esaslarından büyük bir esastır. İnsanlar arasından bir çok taife bu hususta sapmışlardır. Tahâvî *rahimehullah*'ın bu ifâdeleri, üzerinde iyice düşünen kimselerin de göreceği gibi Kitap ve Sünnet'in delâlet ettikleri hakk'ın ta kendisidir. Buna şüphe ve tereddütlerle, bâtıl görüşlerle değişmemiş, selîm fıtratlar tanıklık ederler.

Allah'ın kelâmını meselesinde insanlar dokuz farklı görüş ortaya

atmışlardır:

1. Yüce Allah'ın kelâmı feyz yolu ile nefislere ulaşan manalardır. Bu ya -bazılarına göre- akl-ı fa'al'dan gelir, yahut başkasındandır. Bu Sabiî'lerle, felsefecilerin görüşüdür.

2. Allah'ın, onu kendisinden ayrı olarak yaratmış olduğu bir mahluktur. Bu da Mutezile'nin görüşüdür.

3. Kelâm, Allah'ın zatı ile kaim başlı başına bir manadır. Bu da emir, nehiy, haber, bir takım istekler ve taleplerdir. Eğer bu Arapça olarak ifâde edilirse Kur'ân, İbranice ifâde edilirse Tevrat'tır. Bu ise İbn Küllâb ile ona muvafakat eden Eş'arî ve diğerlerinin görüşüdür.

4. Kelâm ezelde bir araya gelip toplanmış, ezeli harf ve seslerdir. Bu da kelâm'cılarla, hadis'çilerden bir kesimin görüşüdür.(1)

5. Kelâm bir takım harf ve sesler olup Yüce Allah'ın önceleri mütekellim değil iken daha sonradan söylediği sözlerdir. Bu da Kerramiyye'nin ve diğerlerinin görüşüdür.

6. Yüce Allah'ın kelâmı, Onun ihdas ettiği ve zatı ile kaim ilim ve iradesidir. Bu da "el-Mu'teber" isimli eserin müellifinin görüşüdür. er-Razî de "el-Metalibu'l-Âliye" adlı eserinde buna meyleder.

7. Yüce Allah'ın kelâmı kendi zatı ile kaim bir manayı ifâde eder. Bu da onun başkasında halkettiğidir. Bu da Ebû Mansur el-Mâturîdî'nin(2) görüşüdür.

8 Kelâm, kadim ve ilahi zat ile kaim bir mana ile Onun başkasında halkettiği sesler hakkında ortak olarak kullanılan bir tabirdir. Bu da Ebû'l-Mealî ve ona tabi olanların görüşüdür.

---

(1) Müellifin hadisçilerden bir kesime nisbet ettiği bu görüş hatırı sayılır hiçbir hadis imamı tarafından dile getirilmemiştir. Dolayısıyla bu nisbet sahîh olmasa gerektir. Bu ancak hadis ilmi ile de uğraşan bazılarının görüşü olabilir.

(2) Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, Semerkand'ın köylerinden birine nisbetle el-Mâturîdî denilmiştir. Kelâmcıların imamlarındandır. Fı-kıh, usûl, akâid ve tefsîr dallarında tasnîfleri vardır. 333 hicrî senesinde vefât et-miştir.

9. Yüce Allah ezelden beri, dilediği takdirde ne zaman ister ve nasıl dilerse öyle konuşur. O işitilebilecek bir ses ile konuşur. Muayyen ses kadîm olmasa da, nev'î olarak kelâm kadîm'dir. Hadis ve sünnet imamlarından nakledilen görüş te budur.

Şeyh *rahimehullah*'ın: *"Şüphesiz ki Kur'ân Allah'ın kelâmıdır"*, şeklindeki sözleri daha önce söylediği: *"Muhakkak Allah birdir, O'nun hiçbir ortağı yoktur"* sözleri ile bilahare belirttiği: *"Muhakkak Muhammed, Allah'ın seçtiği kuludur"* şeklindeki sözlerine atfedilmiştir ve bütün bunlar: *"Allah'ın tevhîd'i hakkında şunu söylüyoruz..."* sözleriyle ilgilidir.

"Allah'ın kelâmı ondan sözlü olarak ve keyfiyyetini bilmediğimiz bir şekilde sadır olmuştur" sözleri Mutezile'ye ve diğerlerine bir reddiyyedir. Çünkü Mutezile, az önce görüşlerine işaret edildiği gibi, Kur'ân'ın Yüce Allah'tan sadır olmadığını iddia eder ve şöyle derler: Ke-lâm'ın Allah'a izafe edilmesi beytullah, nâkatullah demek gibi izafet-i teşrif'tir. Onlar bu sözleriyle kelimeleri yerlerinden oynatıp tahrîf ediyorlar ve bu iddiaları bâtıldır.

Yüce Allah'a izafe edilenler ya bir takım manalardır yahut ta aynî hususlardır. Aynî şeylerin Yüce Allah'a izafe edilmesi, teşrif içindir ve bunlar O'nun yaratıklarıdır. Beytullah ve nakatullah gibi. Halbuki mana ifâde eden hususların O'na izafe edilmesi böyle değildir. Allah'ın izni, kudret'i, izzet'i, celal'i, kibriyâ'sı, kelâm'ı, hayatı, yüceliği, kahr-u galebesi gibi bütün bunlar O'nun sıfatlarındandır. Bunlardan herhangi birisinin mahluk olmasına imkân yoktur.

[Kelâm Sıfatıyla İlgili Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in Görüşü]

Kelâm ile vasfedilmek, kemâl sıfatlarındandır. Bunun zıttı ise eksiklik sıfatları arasında yer alır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Mûsâ'nın kavmi onun ardından ziynet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini (ilah) edindiler. Onun kendileriyle konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar."* (7/el-A'raf, 148)

Buzağıya tapanlar, kâfirliklerine rağmen bu hususta Mutezile'den daha ileri derecede Allah'ı bilen kimseler imiş. Çünkü onlar Mûsâ'ya:

Senin de Rabbin konuşmuyor, demediler. Yine Yüce Allah o buzağı hakkında şöyle buyurmuştur: *"Onun hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?" (20/Tâhâ, 89)* Böylelikle buzağının söz söyleyemediğini ve konuşamadığını ortaya koymanın onun ilah olamayacağına delil olan bir nakisa (eksiklik) olduğu anlaşılmaktadır.

Onların bu husustaki şüphelerinin en ileri derecesi şöyle söylemeleridir: Allah'ın konuştuğunu söylemek kaçınılmaz olarak, teşbîh ve tecsîme götürür. O zaman onlara şöyle denilir: Bizler, Yüce Allah kendi celaline yakışan bir şekilde konuşur, dersek, onların şüpheleri de ortadan kalkmış olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bugün ağızlarına mühür vururuz ve neler kazandıklarını elleri bize söyler ve ayakları şâhidlik eder." (36/Ya'sin, 65)*

Biz bunların konuşacaklarına îmân ederiz, ancak nasıl konuşacaklarını da bilemeyiz. Nitekim Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: *"Derilerine: 'Niçin aleyhimize şâhidlik ettin?' diyecekler. Onlar da diyecekler ki: 'Herşeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu.'" (41/Fussilet, 21)* Çakılların ve yemeklerin konuşması[1], taşın selam vermesi[2], hep bunlar ciğerden yükselen ve ağızdan çıkan ses olmaksızın, harflerin mahreçlerine dayalı olmadan meydana gelmiş şeylerdir.

İşte Şeyh *rahimehullah*: *"Keyfiyyetsiz ve sözlü olarak O'ndan sadır olmuştur"* sözleri ile buna işaret etmiştir. Yani bu söz O'ndan çıkmıştır. Ancak O'nun bu sözü nasıl söylediği ve bunun keyfiyyeti bilinememektedir. Bu hususu: *"Sözlü olarak"* diyerek te'kid etmiş ve hakikati belirten bu ifâdeyi bilhassa zikretmiştir. Nitekim Yüce Allah da mecaz'ı nefyeden ve hakikati ispatlayan mastarı zikrederek, Mûsâ ile konuştuğunu te'kidli olarak şöylece ifâde etmiştir: *"Ve Allah Mûsâ ile özel bir sûrette ve kat'î olarak konuştu." (4/en-Nisâ, 164)* Şimdi söyler misiniz, hakkın ötesinde sapıklıktan başka ne vardır?

---

(1) Buhârî (3579); Ahmed (1/460); Tirmizî (3633).

(2) Müslim (2277); Ahmed (5/89, 95); Tirmizî (3624); Dârimî (1/12).

Bazıları yedi kıraat imamlarından birisi olan Ebû Amr b. el-Alâ'ya şöyle demiş: Ben senin bu buyruktaki "Allah" lafzını nasb ile (Mûsâ, Allah ile konuştu anlamına gelecek şekilde) okumanı istiyorum. Böylelikle konuşanın Allah değil, Mûsâ olduğu anlaşılmış olacaktır. Bunun üzerine Ebû Amr ona şu cevabı verdi: Diyelim ki ben bu âyet-i kerîme'yi senin dediğin şekilde okudum ya Yüce Allah'ın: *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi de onunla konuşunca..."* *(7/el-A'raf, 143)* buyruğunu ne yapacaksın? Mutezilî ne diyeceğini şaşırdı.

[Yüce Allah'ın Cennetliklerle ve Başkalarıyla Konuşması]

Yüce Allah'ın cennetliklerle ve başkaları ile konuşacağına dâir Kitap ve sünnet'teki deliller ne kadar da çoktur! Mesela Yüce Allah: *"Çok merhametli Rab'lerinden: 'Selam' denir (onlara)"* *(36/Yasin, 58)*

Buna rağmen Rabb'bin kelâmının/konuşmasının tamamının tek bir mana olarak düşünülmesi nasıl doğru olabilir? Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz Allah'a olan ahid'lerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler yok mu, işte onlar için âhirette hiçbir nasip yoktur. Allah kıyâmet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz..."* *(3/Âl-i İmrân, 77)* Yüce Allah onlarla konuşmayı terketmekle onları tahkir edecektir. Yani O, onlarla onları şereflendirecek şekilde konuşmayacaktır. Çünkü Yüce Allah bir başka âyet-i kerîme'de cehennemde kendilerine: *"Yıkılın içerisine, Bana da söz söylemeyin"* *(23/el-Mu'minun, 107)* buyuracaktır. Eğer Yüce Allah mü'min kullarıyla konuşmayacak olsaydı, bu durumda onlar ve düşmanları eşit olurlardı ve düşmanları ile konuşmayacağına dâir özelliklerini dile getirmesinin de hiçbir faydası olmazdı.

Buhârî, *Sahîh*'inde şöyle demektedir: "Yüce ve Mübarek olan Rabbin cennetliklerle konuşmasına dâir bab". Daha sonra burada pek çok hadisleri zikretmektedir. Cennetliklerin en üstün ve değerli nimeti şanı yüce ve mübarek olan Allah'ın yüzünü görmeleri, onlarla konuşması olacaktır. Bunu red ve inkar etmek, cennet nimetlerinin özü, en yücesi, en fazîletlisi ve kendisi olmasaydı cennetliklere cennetin hoş gelmeyeceği böyle bir nimeti inkar etmektir.

[Kelâm Allah'ın Bir Sıfatıdır ve Mahluk Değildir]

Yüce Allah'ın: *"Allah herşeyi yaratandır."* *(13/er-Rad, 16)* buyruğunu delil göstererek: "Kur'ân da bir şeydir, o halde o da "herşey" genel ifâdesinin kapsamına girmektedir, buna göre o da mahluktur" şeklinde delil ileri sürmek, en hayret edilecek işlerden birisidir. Çünkü Mutezile'ye göre kulların hiçbir fiili Allah tarafından yaratılmamıştır. Aksine bütün fiilleri yaratanlar kullardır, onları Allah yaratmaz. Onlar kulların fiillerini buradaki "herşey" genel ifâdesinin dışına çıkartmış, Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olmasına ve mahluk türünde her şey kendisiyle yaratılmasına rağmen, Allah'ın kelâmını bu "herşey" ifâdesinin genel kapsamına soktular. Çünkü bütün yaratılmışlar Allah'ın emriyle yaratılırlar. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emriyle musahhar kılınmıştır. İyi bilin ki yaratma da, emretme de yalnız O'nundur."* *(7/el-A'raf, 54)*

Görüldüğü gibi burada Yüce Allah, *yaratmak* ve *emretmek* arasını ayırmıştır. Eğer *emir* de yaratılmış olsaydı, onun da bir başka emir ile yaratılmış olması diğerinin de sonsuza kadar bir başka emir ile yaratılmış olması gerekirdi. O takdirde teselsülü kabul etmemiz gerekirdi ki, [Allah hakkında] teselsül bâtıl'dır. Onların iddialarını sürdürmeleri halinde sonuç olarak ilim, kudret ve buna benzer bütün sıfatlarının da yaratılmış olmasını gerektirir. Bu ise apaçık bir küfürdür. Çünkü O'nun ilmi de bir şeydir, kudreti de bir şeydir, hayatı da bir şeydir. Böylelikle bunlar da "herşey" ifâdesinin genel çerçevesine girer ve önceden yokken sonradan yaratılmışlar arasında sayılırlar. Şanı Yüce Allah onların söylediklerinden alabildiğine yüce ve münezzehtir.

Hem Yüce Allah'ın başkası ile kaim bir kelâm ile mütekellim olması nasıl doğru kabul edilebilir? Bunu doğru kabul edecek olursak, o takdirde cansız varlıklarda yaratmış olduğu kelâmın da O'nun kelâmı olması gerekirdi. Aynı şekilde canlılarda yarattığı kelâmın da böyle olması icab ederdi ve bu takdirde ise konuşan ile konuşturan arasında farkın olmaması gerekirdi. Halbuki derilerin: *"Bizi Allah konuşturdu."* *(41/Fussilet, 21)* diyeceği bildirilmektedir. Allah konuştu demeyeceklerdir. Hatta bu iddiaya göre Yüce Allah'ın başkalarında yaratmış olduğu bü-

tün kelâmları söyleyen mütekellim olması gerekirdi. Bu söz ister yalan, ister uydurma, ister küfür, ister hezeyan olsun farketmez. Yüce Allah bundan münezzehtir. Nitekim vahdet-i vücutçular bu kanaatin peşine takılıp, gitmişlerdir. İbn Arabî şöyle demiştir:

"Varlık alemindeki herbir söz O'nun kelâmıdır.
Bizim için farketmez nesir ya da nazım olması."(1)

"*Küll:* her" kelimesinin umumi ifâdesi, kullanıldığı yere göre değişir. Bu ise karînelerle bilinecek bir husustur. Nitekim Yüce Allah'ın: *"O rüzgar Rabbinin emri ile herşeyi helak eder. Onların meskenlerinden başka birşey görülmez oluverdi." (46/el-Ahkaf, 25)* buyruğundan bunu anlayabiliriz. Onların meskenleri de bir "şey" olmasına rağmen rüzgarın tahrip ettiği *"herşey"* umum ifâdesinin kapsamına girmemiştir. Çünkü maksat adeten rüzgarın tahrip etmesi kabil olan ve helâk edilip, tahrip edilmeyi hakketmiş olan herbir şeyi tahrip ettiğini anlatmaktır.

Yüce Allah'ın bize Belkıs'ın söylediğini naklettiği: *"Kendisine her şeyden verilmiş." (27/en-Neml, 23)* buyruğu da bu şekildedir. Buradaki *"herşey"*den kasıt hükümdarların gerek duyacakları herşeydir. Böyle bir kayıt ise ifâdenin karînelerinden anlaşılmaktadır. Zira hüdhüd'ün maksadı onun hükümdarlık işlerinde eksiksiz bir kraliçe olduğunu ve onun hükümdarlığını tamamlamak için ayrıca başka bir şeye gereğinin bulunmadığını anlatmaktır. Buna benzer ifâdeler pek çoktur.

["Allah Her Şey'in Yaratıcısıdır" Buyruğunun Anlamı]

Buna göre Yüce Allah'ın: *"O herşeyi yaratandır." (13/er-Rad, 16)* buyruğundan kasıt, *yaratılmış olan herbir şeydir.* Yüce Allah'ın dışındaki bütün varlıklar ise yaratılmış varlıklardır. Buna göre bu genel ifâdenin kapsamına kesinlikle kulların fiilleri de girmektedir. Ancak bu genel ifadenin kapsamına Yüce Yaratıcının girmesi mümkün değildir. Sıfatları da O'nun gayrısı değildir. Çünkü O, bütün kemâl sıfatlara sahiptir. Sıfatlarının da, O'nun mukaddes zatından ayrılmaları kabil değildir. Sıfatlarının, O'ndan ayrı olması düşünülemez. Nitekim daha önce; "O, mahlu-

(1) Futûhâtu'l-Mekkiyye (4/199)

katı yaratmadan, önce kadîm olarak sahip olduğu sıfatlara halen sahiptir" sözleri açıklanırken de buna işaret edilmişti.

[Kur'ân'ın Yaratıldığını İddia Edenlerin Delillerinin Tutarsızlığı]

Kur'ân'ın yaratıldığını ileri sürenlerin: (إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا)*"Muhakkak biz onu Arapça bir Kur'ân olarak takdir ettik." (43/ez-Zuhruf, 3)* buyruğunu delil getirmeleri ne kadar çürük ve tutarsız bir delildir! Çünkü Arapçada ["takdir ettik" diye tercüme edilen] bu fiil [ce-a-le], eğer "yaratmak" anlamında kullanılırsa tek bir mef'ule geçiş yapar. Şu buyruklarda olduğu gibi: (وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ)*"Karanlıkları ve aydınlığı var eden [ve ceale]..." (6/el-En'âm, 1)* (وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ*وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ) *"Ve canlı herşeyi sudan yarattık. [ve cealna] Hala îmâna gelmezler mi? Ve yer onları çalkalamasın diye onda sağlamlaştırıcı kazıklar yarattık.[ve cealna]" (21/el-Enbiya, 30-31)* buyruklarında görüldüğü gibi. [Bu anlamıyla bu fiil, hep tek bir mef'ule geçiş yapmıştır.]

Eğer bu fiil iki mef'ul'e geçiş yapacak olursa o takdirde "yaratmak" anlamına gelmez. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا) *"Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın hem Allah'ı üzerinize kefil kılmışken [cealtumu] (nasıl bozarsınız?.)" (16/en-Nahl, 91)*; (وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ) *"Allah'ı yeminlerinize engel kılmayın.[La tec'alu]" (2/el-Bakara, 224)*; (الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ) *"Onlar ki Kur'ân'ı parçalara ayırdılar. [cealu]" (15/el-Hicr, 91)*; (وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ) *"Elini boynuna bağlı kılma [La tec'al]"* [illegible] (وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ) *"Allah ile beraber başka bir ilah edinme![La tec'al]." (17/el-İsra, 39)*; (وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا) *"Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler.[ve cealu]" (43/ez-Zuhruf, 19)* Ve bunun benzeri daha bir çok âyet vardır. İşte Yüce Allah'ın: (إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا)*"Muhakkak biz onu Arapça bir Kur'ân olarak takdir ettik." (43/ez-Zuhruf, 3)* buyruğu da bu şe-kildedir.

Onların Yüce Allah'ın: *"O mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, o ağaçtan ona şöyle seslenildi." (28/el-Kasas, 30)* buyruğunu Yüce Allah'ın kelâmı ağaçta yaratması üzerine, Mûsâ'nın sesi o ağaçtan işitmiş oldu-

ğuna dâir delil göstermeleri de ne kadar tutarsızdır! Çünkü onlar bu kelimeden önceki ve sonraki sözleri göremeyecek kadar basiretsizlik sergilemişlerdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Mûsâ oraya varınca, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından seslenildi."* Nidâ (seslenmek) uzaktan gelen sözdür. Mûsâ *aleyhisselam* seslenişi vadinin kıyısından işitti. Sonra da şöyle buyrulmaktadır: *"O mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, o ağaçtan..."* yani nida o mübarek yerde ağacın yakınından olmuştu. Nitekim bizler: Evden Zeyd'in sözünü duydum, deyince, buradaki "evden" sesin çıkış noktasını (ibtidau'l-ğaye'yi) ifâde eder. Yoksa evin konuştuğunu ifâde etmez. Eğer kelâm ağaçta yaratılmış olsaydı: *"Ey Mûsâ, muhakkak Ben alemlerin Rabbi olan Allah'ım." (28/el-Kasas, 30)* sözlerini söyleyenin de ağaç olması gerekecekti. Acaba alemlerin Rabbi dışında bir kimse: *"Muhakkak Ben alemlerin Rabbi olan Allah'ım"* demiş olabilir mi? Eğer bu ifâdeler Allah'tan başkasından çıkmış ise o takdirde Firavun'un: *"En yüce rabbiniz benim." (79/en-Nâziât, 24)* sözünün de doğru olması gerekirdi. Çünkü onlara göre her iki söz de mahluktur ve Allah'tan başkası tarafından söylenmiştir. Onlar esasen bozuk olan temel kâidelerine dayanarak iki söz arasında fark gözeterek şöyle söylemişlerdir: O, Yüce Allah'ın ağaçta yarattığı bir kelâmdır, diğeri ise Firavun'un yarattığı bir kelâmdır. Böylelikle onlar tahrîf ve tebdil ettiler ve Allah'tan başka bir yaratıcının varlığına inanmış oldular. Kulların fiilleri (ef'alü'l-ibad) meselesinde de Yüce Allah'ın izniyle buna dâir açıklamalar gelecektir.

Denilse ki: Yüce Allah: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür." (69/el-Hakka, 40); (81/et-Tekvir, 19)* buyurmuştur. Bu da, bu Kur'ân'ı rasûlün ihdas ettiğine delildir. Bu rasûl ister Cebrail, isterse de Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* olsun.

Buna şöyle cevap verilir: Rasûlün söz konusu edilmesi, onun kendisini rasûl olarak gönderen adına tebliğ'de bulunduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü burada: O bir meleğin yahut bir peygamberin sözüdür, denilmemektedir. Böylelikle, onun bu sözleri kendisini bu Kitap ile gönderen adına tebliğ ettiğini anlıyoruz, yoksa bu, kendiliğinden bu sözü meydana getirmiş olduğu anlamına gelmez.

Aynı şekilde rasûl bu iki âyetten birisinde Cebrail'dir, diğerinde Muhammed'dir. Her ikisinde de Kur'ân'ın onlara izafe edilmesi, bu izafetin tebliğ için olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira onlardan birisi bu Kur'ân'ı ihdas etmiş olsaydı, diğerinin ihdas etmesine imkân olmazdı.

Aynı şekilde "güvenilir bir rasûl" diye buyrulmuş olması, onun tebliğ etmek için kendisiyle gönderilen söze hiçbir ilave yapmamış, ondan hiçbir şey eksiltmemiş olduğunun da delilidir. Aksine o kendisi ile gönderilenden yana güvenilir bir kimsedir. O kendisini rasûl olarak gönderen adına tebliğde bulunur.

Diğer taraftan şanı Yüce Allah, Kur'ân'ı bir beşer sözü kabul edenlerin kâfir olduklarını beyân etmiştir. Muhammed de bir beşerdir. Kendisinin ortaya koymuş olduğu anlamı ile Kur'ân'ı Muhammed'in sözü olarak kabul eden bir kimse kâfir olur. Kur'ân-ı Kerîm bir beşer sözüdür, demek ile onun cinlerden yahut meleklerden birisinin sözüdür, demek arasında da fark yoktur. Çünkü söz ilk olarak kime ait ise onun sözü kabul edilir. Tebliğ etmek maksadıyla onu söyleyenin sözü kabul edilmez. Mesela bir kimse birisinin: "Durun, sevgiliyi hatırlamaktan ve onun evine yakınlaşmaktan dolayı ağlayalım" dediğini işitirse; bu İmriu'l-Kays'ın şiiridir, der. Yine bir kimse birisinin:

"Ameller ancak niyetler iledir ve herkes için ancak niyet ettiği neyse o vardır."(1) sözünü söylediğini duyarsa, bu Allah Rasûlünün sözüdür, der. Eğer o kimsenin: *"Elhamdulillahi Rabbi'l-Alemîn. er-Rahmani'r-Rahîm. Maliki Yevmi'd-Dîn İyyake Na'budu ve İyyake Nestaîn"* dediğini işitecek olursa eğer bunu bilen birisi ise, bu Allah'ın kelâmıdır, diyecektir. Aksi takdirde: Ben bunun kimin kelâmı olduğunu bilmiyorum, diyecektir. Bir kimse: Hayır biliyorsun diyecek olursa, onu yalanlayacaktır.

İşte bundan dolayı bir kimse bir diğerinden nazım yada nesir olarak bir söz işitecek olursa: Bu kimin sözüdür? Bu senin sözün müdür, yoksa bir başkasının sözü müdür? diye sorar.

---

(1) Buhârî (1, 54, 2529, 3898, 5070); Müslim (1907); Ebû Dâvûd (2201); Tirmizî (1647); İbn Mâce (2427); Nesâî (1/58); Ahmed (1/25).

[Allah'ın Kelâmının Mahluk Olmadığı Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Tarafından İttifakla Kabul Edilmiştir]

Özetle dört mezhebe ve selef ve halef arasından diğerlerine mensup bütün Ehl-i Sünnet, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu ve mahluk olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Ancak bu noktadan itibaren müteahhir'ler: Yüce Allah'ın kelâmı acaba zatı ile kaim tek bir mana mıdır? Yoksa O, Yüce Allah'ın daha önceden mütekellim değilken sonradan Allah konuşarak meydana gelen harfler ve sesler midir? Yoksa o ezelden beri dilediği takdirde ne zaman ve ne şekilde isterse konuşabilen bir mütekellim midir? Kelâm nevî olarak mı kadimdir? Hususlarında farklı görüşleri vardır.

Eğer insanlar selîm fıtratları ve dosdoğru akılları ile başbaşa bırakılmış olsalardı, aralarında herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıkmazdı. Fakat şeytan bazı insanlara muğalatalarından bir muğalata telkin etmiş ve bununla onları biribirlerine düşürmüş, aralarında ayrılıklar çıkarmıştır: *"Muhakkak ki Kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette uzak bir ayrılık içindedirler."* *(2/el-Bakara, 176)*

Tahâvî *rahimehullah*'ın sözlerinin delâlet ettiği husus şudur: Yüce Allah ezelden beri ne zaman isterse ve dilediği şekilde mütekellimdir ve O'nun kelâmı nev'î itibariyle kadîm [tek tek parçaları itibariyle hâdistir. Yani kelâm Allah'ın ezelî bir sıfatıdır, Allah ezelî olarak bu sıfata sahiptir. Ancak vukuu itibariyle Allah dilediği zaman kelâm buyurduğu/konuştuğu için hâdistir, kadîm ya da ezelî değildir.] Ebû Hanîfe *radıyallahu anh*'ın *el-Fıkhu'l-Ekber*'deki sözlerinin zâhirinden anlaşılan da budur. Çünkü o şöyle demektedir: "Kur'ân Allah'ın kelâmıdır, Mushaflarda yazılıdır, kalplerde hıfzedilip ezberlenmiştir, dillerle okunur, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilmiştir. Bizim Kur'ân'ı telaffuz edişimiz ise mahluktur, onu yazmamız mahluktur, onu kıraat edişimiz mahluktur. Kur'ân'ın kendisi ise mahluk değildir. Yüce Allah'ın Kur'ân'da Mûsâ ve diğer peygamberlerden (hepsine salat ve selam olsun) nakletmiş olduğu sözler ile Firavun ve İblis'ten bize naklettiklerinin hepsi de Allah'ın kelâmıdır, onlar ile ilgili bize verdiği haberlerdir. Allah'ın kelâmı da mahluk değildir. Mûsâ'nın ve diğer mahlukların kelâmı

ise mahluktur. Kur'ân-ı Kerîm ise Allah'ın kelâmıdır, onların kelâmı değildir. Mûsâ *aleyhisselam* Yüce Allah'ın kelâmını işitmiştir. O, Mûsâ *aleyhisselam* ile konuşunca, ezelden beri sıfatlarından bir sıfat olan kelâmı ile konuşmuştur. O'nun bütün sıfatları ise mahlukatın sıfatlarından farklıdır. O bilir ama bizim bilgimiz gibi değil, O kudret sahibidir fakat bizim kudretimiz gibi değil, O görür bizim görmemiz gibi değil, O konuşur ama bizim konuşmamız gibi değil."[1]

"Mûsâ ile konuştuğunda sıfatlarından bir sıfat olan kelâmı ile konuşmuştur" sözlerinden şu anlaşılmaktadır: Yüce Allah, Mûsâ gelince onunla konuştu, yoksa o ezelden ebede kadar sürekli olarak "ey Mûsâ" deyip durmaz. Nitekim bu husus Yüce Allah'ın şu buyruğundan açıkça anlaşılmaktadır: *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelip, Rabbi de onunla konuşunca..." (7/el-A'raf, 143)*

Böylelikle bu ifâdelerden, onun (Ebû Hanîfe'nin) mezhebine mensup olup şöyle diyenlerin görüşlerinin reddedildiği anlaşılmaktadır: Kelâm zât ile kaim ve işitilmesi düşünülemeyen bir tek manadır. Yüce Allah sesi havada yaratır. Nitekim, Ebû Mansur, el-Mâturîdî ve başkaları böyle demiştir.

"O, Yüce Allah'ın ezelden beri sıfatlarından bir sıfatı olan kelâmı..." ifâdesi de: Yüce Allah daha önceden mütekellim değil iken, sonradan kelâm vasfına sahip olmuştur, diyenlerin görüşlerini reddetmektedir.

Özetle söyleyecek olursak Mutezile'nin, kelâm'ın Allah'ın meşîet ve kudreti ile alakalı olduğuna ve dilediği vakit konuştuğuna, onun peyderpey söz söylediğine dâir getirdikleri bütün deliller haktır, kabul edilmesi gerekir.

Kelâm Allah'ın zatı ile kaim'dir. O, O'nun bir sıfatıdır. Sıfat da ancak mevsuf ile var olabilir, diyenlerin [Eş'arî ve Mâturîdîlerin] sözleri de bir hak'tır, kabul edilmesi ve böyle söylenmesi gerekir.

Buna göre her iki kesimin görüşlerinde doğru olanın alınıp kabul

---

[1] Fıkhu'l-Ekber ve Şerhi, (s: 50)

edilmesi gerekir. Onların kabul ettiği görüşlerden, şeriat ve aklın reddettiği şeylerden de uzak durmak gerekir.

Bize: Bu, hâdis'lerin (sonradan meydana gelmiş olayların) onunla kaim olmasını gerektirir diyecek olurlarsa, biz de şöyle cevap veririz: Bu mücmel (açıklanması gereken) bir ifâdedir. Sizden önce bu anlamı ile hâdis'lerin varlığını ileri gelen imamlardan inkar eden kimlerdir? Diğer taraftan Kur'ân ve sünnetin nass'ları bunu içerdiği gibi aynı şekilde imamlardan gelen açık ifâdeler de, aklın apaçık gerçekleri ile birlikte bunu dile getirmektedir.

Şüphesiz insanları muhatap alan ve onlara Yüce Allah'ın söz söylediğini, seslendiğini, özel olarak konuştuğunu ve buyruklar verdiğini haber veren rasûller, onlara bunların Yüce Allah'tan ayrı bir takım mahluklar olduklarını da anlatmaya kalkışmamışlardır. Aksine onlara anlatmak istedikleri şey şu olmuştur: Bizzat konuşan Yüce Allah'ın kendisidir ve konuşmak (kelâm) başkasıyla değil, onunla kaimdir. O sözü söyleyen ve buyuran O'dur. Nitekim Âişe *radıyallahu anhâ* İfk (iftiraya maruz kalışını anlatan) hadisinde şunları söylemiştir: "Şüphesiz kendi nazarımda ben, Yüce Allah'ın benim hakkımda Kur'ân'da okunacak bir vahiy sûretinde kelâm söylemeye değmeyecek kadar önemsiz idim."[1]

Eğer bütün bunlardan, mefhumlarından anlaşılandan farklı şeyler kastedilmiş olsaydı, elbetteki bunların da açıklanması icab ederdi. Zira açıklamanın gerek duyulan vakitten sonraya ertelenmesi caiz değildir.

Söz söyleyip, kelâm ile konuşmakla birlikte sözün ve kelâm'ın kendisi ile kaim olmayıp aksine o kelâm'ın başkası ile kaim olduğu, söz söyleyen ve mütekellim bir kimsenin varlığını, ne akıl bilir, ne de dilde böyle bir şey vardır. Eğer onlar bu iddiaları ile teşbîhten çekinip kaçındıklarını ileri sürecek olurlarsa, o takdirde başka sıfatları da kabul etmesinler. Çünkü onlar: O bilir ama bizim bilgimiz gibi değil, diyecek olurlarsa biz de: O da konuşur ama bizim konuşmamız gibi değildir der ve diğer bütün sıfatlarının da böyle olduğunu söyleriz.

---

[1] Uzunca bir hadisin parçasıdır. Buhârî (3661, 4141, 4750); Müslim (2770); Ahmed (6/197); Ebû Dâvûd (4735).

Acaba kendisiyle kudretin kaim olmadığı bir kâdir, kendisi ile hayatın kaim olmadığı bir hayy'ın varlığı akıl kabul edebilir mi?

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de: "İyinin de, kötünün de asla kendilerinden öteye gidemediği Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile (Allah'a) sığınırım."[1] buyurmuştur. Aklı başında bir kimsenin o mahluk olan bir şey ile sığınmıştır, demesi mümkün olabilir mi? Aksine Peygamber'in şu buyrukları da böyledir: "Gazabından rızana, cezalandırmadan afiyetine sığınırım."[2]; "Hissettiğim ve kendisinden çekindiğim şeylerin kötülüklerinden Allah'ın izzetine ve kudretine sığınırım."[3]; "Altımızdan yerin dibine geçirilmekten, Senin azametine sığınırım."[4]

İşte bütün bunlar Yüce Allah'ın sıfatlarıdır. Bu hususlar ilgili yerlerinde genişçe açıklanmıştır. Ben burada sadece bir işarette bulunmak istedim.

Hanefîlerin müteahhir olanlarının pek çoğu kelâm'ın bir tek mana olduğunu, birden çok oluşun, çokluğun, parçalanmanın ve kısımlara ayrılmanın, medlul'de değil de delâletlerde hasıl olduğunu kabul etmiş, şöyle demişlerdir: Kur'an'ın bu ibareleri, mahluktur ve Allah'ın kelâmına delâlet edip, Allah'ın kelâmı da bunlarla ifâde edildiğinden dolayı onlara "kelâmullah" adı verilmiştir. Eğer bu Arapça ifâde edilirse o Kur'ân'dır, İbranice ifâde edilirse Tevrat'tır. Kur'an ile Tevrat arasında farklı olan şeyler yaratılmış ibarelerdir, kelâm değildir. Bu ibarelere mecazen Allah'ın kelâmı denilir.

Bu fâsid bir sözdür. Zira bu, Yüce Allah'ın: *"Zinaya yaklaşmayın."* *(17/el-İsra, 32)* buyruğunun anlamının; *"Namazı dosdoğru kılın."* *(2/el-Bakara, 43)* buyruğunun anlamı ile aynı olmasını gerektirir. Diğer taraftan Ayete'l-Kürsî'nin ihtivâ ettiği mananın deyn (borçlanma âyeti) ile aynı anlama, İhlas sûresinin anlamının "Tebbet" sûresi ile aynı anlama gelmesini gerektirmektedir. Kişi bu görüşü düşündükçe tutarsızlığını daha

(1) Ahmed (3/419); İbnu's-Sunnî (642).

(2) Müslim (486); Ebû Dâvûd (879); Tirmizî (3491); Mâlik (1/214); İbn Mâce (3841).

(3) Müslim (2202).

(4) Ebû Dâvûd (5074); Nesâî (8/282).

yakından kavrar ve bunun selef'in konu ile ilgili sözlerine muhalif olduğunu anlar.

Gerçek şu ki Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'ân [onların iddia ettiği gibi] mecazî değil hakiki olarak Allah kelâmındandır. Yüce Allah'ın kelâmının ise sonu yoktur. O dilediği şeyi, dilediği zaman, dilediği gibi söylemek/konuşmak vasfına sahiptir. Ezelî ve Ebedî olarak bu, böyledir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: Rabbimin sözleri için, denizler mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden o denizler tükenir."* (18/el-Kehf, 109); *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa, yine de Allah'ın sözleri tükenmezdir. Muhakkak Allah Azîz'dir, Hakîm'dir."* (31/Lukmân, 27)

[Yüce Allah'ın Kelâm'ı]

Allah'ın kelâm'ı göğüslerde mahfûz olan, dillerle okunan, mushaflarda yazılı olandır. Nitekim Ebû Hanîfe *rahimehullah el-Fıkhu'l-Ekber*'inde böyle demiştir. Yüce Allah'ın bütün bu yerlerdeki kelâmı hakikî manasıyladır. Eğer: Mushaflarda yazılı olan Allah'ın kelâm'ıdır, denilecek olursa bundan sahîh ve hakikî bir mana anlaşılır. Eğer onun hakkında; bu filanın hattı ve yazısıdır, denilecek olursa bundan da sahîh ve hakikî bir mana anlaşılır. Eğer: Bunda kendisi ile yazıldığı bir mürekkep vardır, denilecek olursa bundan da sahîh ve hakikî bir mana anlaşılır. Eğer Mushaflarda mürekkep vardır, denilecek olursa, elbetteki buradaki "zarf" anlamı ile "onda gökler ve yer vardır, onda Muhammed ve İsa vardır" ve buna benzer sözlerinden anlaşılacak zarf manasından farklı olacaktır. Bu iki mana da bir kimsenin: Onda filan hattat'ın hattı vardır, sözündeki manadan farklıdır. Bu üç mana da bir kimsenin: Orada Allah'ın kelâmı vardır, sözünün ihtivâ ettiği manadan farklıdır. Bu manalar arasındaki farklara dikkat etmeyen bir kimse sapıtır ve doğruyu bulamaz.

Aynı şekilde okuyanın fiili olan kıraat ile yüce yaratıcının sözü

olan okunan sözler arasındaki fark da böyledir. Bu farkı tesbit edemeyen bir kimse de aynı şekilde sapıtmış olur. Eğer bir kimse bir kağıtta: "Şunu bil ki Allah'ın dışındaki herşey bâtıl'dır." mısrasının bilinen bir hattat'ın yazısı ile yazılmış olduğunu görecek olsa, elbetteki o kimse: Bu hakikî olarak Lebid'in sözlerindendir. Bu hakikî anlamda filan kimsenin hattıdır derse; buradaki iki ifâdesi de bir gerçektir. Bu da gerçekten bir mürekkeptir, der ve buradaki gerçekler birbirlerine karışmazlar.

"*Kur'ân*" kelimesi aslında mastar'dır. Bazen bu kelime zikredilerek onunla okumak kastedilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"Sabah Kur'ân'ını da (yani namazda Kur'ân okumayı da) Çünkü sabah Kur'ân'ı (namazı) tanık olunan (bir namaz)dır." (7/el-İsra, 78)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz."[1]

Bazen de "Kur'ân" lafzı ile "makrû' (okunan şey)" kastedilmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman, o koğulmuş şeytan'dan Allah'a sığın." (16/en-Nahl, 98)*; *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız." (7/el-A'raf, 204)* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki bu Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir."[2]

Buna benzer sözü edilen her iki anlama da delâlet eden daha pek çok âyet ve hadis vardır. Buna göre hakikatlerin aynî, zihnî, lafzî ve resmî (şekilsel) varlıkları vardır. Fakat ayn'lar önce bilinir, sonra onlar zihinde hatırlanır, sonra yazılır. İşte bunların (Kur'ân lafızlarının) mushaf'ta yazılması dördüncü mertebedir.

Kelâm'a gelince; Kendisi ile mushaf arasında herhangi bir vasıta yoktur. Bilakis zihni ya da dil ile alakalı herhangi bir araç olmaksızın yazılandır. Onun "öncekilerin kitaplarında bulunması" ile "yayılmış bir sahifede" veya "meknun bir kitapta bulunması" arasındaki fark gayet

---

(1) Ebû Dâvûd (1468); Ahmed (4/283, 285, 296); İbn Mâce (1342); İbn Hibbân (660).

(2) Mâlik (1/201); Şâfi'î, Risâle (283); Buhârî (2419, 4992, 5041); Müslim (818); Ebû Dâvûd (1475); Tirmizî (2944).

açıktır.

Kur'ân hakkında: *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır." (26/eş-Şuarâ, 196)* buyruğundan kasıt onun şanının, niteliklerinin önceki kitaplarda söz konusu edildiği ve indirileceğinin haber verildiğidir. Nitekim Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* de onların nezdinde bulunan kitaplarda yazılı idi. Zira Kur'ân'ı Yüce Allah, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirmiştir. Onun dışında hiçbir kimseye asla indirmiş değildir. İşte bundan dolayı Yüce Allah burada "*kitaplarda* (ez-zubur)" diye buyurmuş "*sahifelerde*" de, "er-rak" da da dememiştir. Çünkü "zubur" kelimesi "zebur" kelimesinin çoğuludur. "ez-Zebr" ise yazmak ve toplayıp bir araya getirmek demektir. Buna göre Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında* (zubur) *da vardır."* buyruğu öncekilerde yazılıdır, anlamındadır. Zaten bizzat lafzın kendisinde ve lafzın türeyişinde kastedilen manayı açıklayan ifâdeler de vardır. Bunlar Kur'ân'ın beyânının mükemmelliğini, karışıklıktan uzak ve arınmışlığını da açıklamaktadırlar. Bu da Yüce Allah'ın: *"Onlar ki onu yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulurlar." (7/el-A'raf, 157)* buyruğunu andırmaktadır. Bundan maksat ise onun kitaplarında anılmış olduğunu göreceklerdir, demektir.

Burada Yüce Allah'ın: *"Yayılmış sahifeler içinde (râk)" (52/et-Tur, 3)* yahut: *"O levh-i mahfuz'dadır." (85/el-Buruc, 22)* yahut: *"Korunan bir kitaptadır." (56/el-Vakıa, 78)* buyrukları ise bundan farklıdır. Çünkü burada zarfta amel eden ya kevn, istikrar, husûl ve buna benzer umumi fiillerden bir fiildir yahut ta o bir kitapta yazılıdır, yahut ta bir rak'ta (sahifelerde) yazılıdır şeklinde bir takdiri ifâde söz konusudur.

Kitap lafzı kimi zaman yazım yeri anlamında kullanılır, kimi zaman da yazılı söz anlamında kullanılır. Söylenen sözün kitapta yazılması ile dışarıda var olan ayn'ların kitapta yazılışı arasında bir ayırıma gitmek gerekir. Çünkü bu ayn'ların ancak isimleri orada yazılır. Kişi bu husus üzerinde düşündükçe aradaki farkı da açıkça anlar.

Yüce Allah'ın kelâmının harici hakikatine gelince; bu O'ndan yahut ta O'nun adına tebliğ edenden işitilendir. Kişi bunu işitecek olursa

onu bilir ve beller. Buna göre Yüce Allah'ın kelâmı o kimse tarafından işitilir, bilinir ve bellenmiş olur. Onu işiten kişi söyleyecek olursa o takdirde o kimse, o sözü okumuş ve tilavet etmiş olur. O sözü yazacak olursa, o takdirde bu söz onun tarafından yazılmış ve resmedilmiş olur. Bütün bu yönleriyle o söz bir hakikattir ve sözün nefyedilmesi sahîh olamaz ama mecazi ifâdenin nefyi sahîh'tir. Buna göre: Mushaf'ta Allah'ın kelâmı yoktur demek, caiz olmadığı gibi Kur'ân okuyan bir kimsenin okuduğu Allah'ın kelâmı değildir de denilemez. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Taki Allah'ın kelâmını dinlesin." (9/et-Tevbe, 6)* Halbuki bu kimse Allah'ın kelâmını Allah'tan işitmiş olmayacaktır. O ancak Allah adına onu tebliğ eden kimseden işitecektir. Ayet-i kerîme: İşitilen şey Allah'ın kelâmının tabiridir. Yüce Allah'ın kelâmının kendisi değildir, diyenlerin sözlerinin tutarsız olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Yüce Allah burada: *"Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin"* buyurmuş, bunun yerine: Taki o Allah'ın kelâmını anlatan ifâdeleri dinlesin, buyurmamıştır. Sözlerde de aslolan hakikattir. Bir kimse: [Eş'arîlerin ve Mâturîdîlerin dediği gibi] Mushaflarda yazılı olan Allah'ın kelâmının anlatımıdır yahut Allah'ın kelâmının nakledilmesidir. Mushaf'larda Allah'ın kelâmı yoktur; diyecek olursa şüphesiz Kitab'a, Sünnet'e ve ümmetin selef'ine muhalefet etmiş olur ki; sapıklık olarak bu kadarı yeter.

Tahâvî *rahimehullah*'ın sözleri: "Kelâm Allah'tan işitilmesi tasavvur olunamayan tek bir manadır. İşitilen, indirilen, okunan ve yazılan ise Allah'ın kelâmı değildir. Sadece onun anlatımıdır" diyenlerin sözlerini reddetmektedir. Çünkü Tahâvî *rahimehullah* şöyle demektedir: "Allah'ın kelâmı O'ndan başlamıştır." Selef'ten başkaları da böyle söylemiştir. Onlar: O, O'ndan başlamıştır, O'na dönecektir derler. "O'ndan başlamıştır" demelerinin sebebi Mutezile'den Cehmiyye ile diğerlerinin: O kelâm'ı belli bir yerde halketti ve kelâm o yerden ortaya çıktı, demeleridir. Bu sebeple selef: "Kelâm O'ndan başlamıştır" demişlerdir. Yani, Kur'ân'ı kelâm sıfatı ile söyleyen O'dur. Bu sebeple, O'ndan başlamıştır. Bazı mahlukattan başlamış değildir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafın-*

dandır." (39/ez-Zümer, 1); *"Fakat benden sadır olan... sözü hak olmuştur."* (32/es-Secde, 13); *"De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs... Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (16/en-Nahl, 102)

Selef'in: O'na dönecektir, sözlerinin anlamına gelince, [bir gün] Kur'ân kalplerden ve mushaf'lardan kaldırılacak, geriye ne kalplerde, ne mushaf'larda ondan tek bir âyet kalmayacaktır. Nitekim bu husus bir çok rivâyette dile getirilmiştir.[1]

* * *

---

(1) İbn Mâce (4049). Hâkim (4/473).

[Akıl Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Söylediğini İdrâk Etmekten Âcizdir]

"Keyfiyyetsiz olarak" ifâdesi O'nun kelâm sıfatı ile Kur'ân'ı nasıl söylediğinin bilinemeyeceği anlamındadır ve bu kelâmının mecaz olmadığını ifâde eder.

"Rasûlüne vahiy yoluyla indirmiştir" İfadesi şu demektir: O, Kur'ân'ı Rasûlüne, meleğin dili ile indirmiştir. Melek Cebrail Kur'ân'ı Yüce Allah'tan işitmiş, onun Rasûlü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* melekten işitmiş ve insanlara okumuştur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz onu insanlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Kur'ân olarak (indirdik). Biz onu kısım kısım indirdik."* *(16/el-İsra, 106)*; *"Onu kalbinin üzerine uyarıcılardan olasın diye apaçık bir Arapça lisan ile Rûhu'l-Emîn indirdi."* *(26/eş-Şuara, 193-195)*

Buna karşı; "O zaman Kur'ân'ın indirilmesi, yağmurun indirilmesi, demirin indirilmesi, davarlardan sekiz çiftin indirilmesi gibi bir şeydir" diye itiraz edilmiştir.

Buna cevabımız şudur: Kur'ân-ı Kerîm'in indirilişi ile ilgili olarak onun Allah'tan indirildiği zikredilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Hâ. Mîm. Kitabın indirilmesi, hükmünde galip en iyi bilen Allah'tandır."* *(40/el-Mü'min, 1-2)*; *"Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır."* *(39/ez-Zümer, 1)*; "(Bu kitap) *"Rahmân, Rahîm olan Allah tarafından indirilmiştir."* *(41/Fussilet, 2)*; *"O hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmiştir."* *(41/Fussilet, 42)*; *"Şüphesiz biz onu mübarek bir gecede indirdik. Muhakkak biz, korkutup uyaranlarız. O gecede hikmetli her bir iş tarafımızdan bir emir ile ayrılır. Muhakkak biz, gönderenleriz."* *(44/ed-Duhan, 3-5)*; *"Eğer siz doğru söyleyenler iseniz, o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım."* *(28/el-Kasas, 49)*; *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* *(6/el-En'âm, 114)*; *"Onu Rûhu'l-Kudüs, Rabbinden hak olarak indirmiştir."* *(16/en-Nahl, 102)*

Yağmurun indirilmesi ise "semadan indirilmiş olmak" ile kayıtlandırılmıştır. Yüce Allah: *"O gökten bir su indirmiştir." (13/er-Rad, 17)* buyurmaktadır. Sema yükseklik demektir. Bir başka yerde yağmurun bulutlardan indirildiği, bir diğer yerde sıkıcı bulutlardan indirildiği zikredilmektedir. Demirin ve davarların indirilmesi ise mutlak olarak geçmektedir. Peki bu indirme ile diğer indirme birbirine nasıl benzer ve böyle bir indirme ötekine nasıl benzetilebilir?

Demir, hiç şüphesiz dağlarda bulunan maden yataklarından çıkartılır ve dağlar yerden yüksektedir. Denildiğine göre demir madeni ne kadar yüksekten çıkıyorsa, o kadar kalitelidir.

Davarlar ise doğmak sûretiyle yaratılırlar, bu ise erkeklerin sülblerinde bulunan suyun, dişilerin rahimlerine indirilmesini gerektirir. İşte bundan dolayı "indirdi (enzele)" buyrulmuş, "nezzele (peyderpey indirdi)" diye buyrulmamıştır. Daha sonra da ceninler annelerin karınlarından yerin üzerine inerler. Bilindiği gibi davarların erkekleri çiftleşme esnasında dişilerinin üzerine çıkarlar. Erkeğin suyu da yukardan dişilerin rahmine akar. Dişi yavrusunu doğurduğunda yukardan aşağı doğru bırakır. İşte buna göre Yüce Allah'ın: *"Ve sizin için davarlar-dan sekiz çift indirdi." (39/ez-Zümer, 6)* buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır: Birisine göre buradaki "min:...dan" cinsin beyânı içindir, ikincisine göre bu gayenin başlangıç noktasını bildirmek içindir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da bu iki açıklamanın kabul edilme ihtimali vardır: *"Size kendi nefislerinizden eşler ve davarlardan da çiftler yaratmıştır." (42/eş-Şûrâ, 11)*

Tahâvî'nin: "Mü'minler de bu şekilde onun hak olduğunu bilip tasdîk etmişlerdir" sözlerinde, sözü edilen şekliyle Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğuna ve Allah tarafından indirildiğine dâir açıklamalarına işaret etmektedir. Yani Ashab-ı Kiram'ın ve onlara ihsan ile tâbi olanların görüşü budur. İşte selef-i sâlih denilenler de bunlardır. Elbetteki bu, doğru ve gerçektir.

* * *

[Kelâm-ı Nefsi Görüşünün Reddi]

Tahâvî *rahimehullah*: "Onun hakikaten Allah'ın kelâmı olduğuna, mahlukatın kelâmı gibi yaratılmış olmadığına kesinlikle inanmışlardır" sözlerinin zâhiri ile, Mutezile'nin ve diğerlerinin kanaatlerini reddetmektedir. Onun "hakikaten" ifâdesi: "kelâm, Yüce Allah'ın zâtı ile kâimdir ve ondan hiç kimse tarafından işitilmemiştir, o ancak kelâm-ı nefsî olarak vardır" diyenlere bir reddiyyedir. Çünkü kelâm-ı nefsî ile kaim olup o kelâmıyla konuşmamış kimsenin kelâmı hakkında: "Bu hakiki bir kelâmdır" denilemez. Aksi takdirde dilsizin de konuşabilen bir kimse olması gerekirdi. Bu, Mushaf'ta bulunanlar için onların Kur'ân olduğu söylendiğinde Allah'ın kelâmı olmamasını, Allah'ın kelâmı olmayıp onun tabiri ve ifâdesi olması gerekirdi. Nitekim dilsiz bir kimse bir kişiye işaretle bir şeyler anlatmaya kalkışsa, o kişi de onun maksadının ne olduğunu anlayarak dilsizin kendisine işaret ettiği manayı ifâdelendirecek şekilde yazacak olursa yazılan bu ifâdeler, yazan şahsın dilsizin anlatmak istediği manayı ifâdelendiren sözleri olur. Bu örnek onların söylediklerine son derece uygundur. Her ne kadar hiçbir kimse Yüce Allah'a -haşa- "dilsiz" demiyorsa da onlara göre melek Yüce Allah'tan nefsi ile kaim olan bir manayı kavramış, ancak ondan herhangi bir harf ya da bir ses işitmemiş, aksine mücerred olarak manayı kavramış, sonra onu ifâdelendirmiştir. Buna göre Kur'ân nazmını ve Arap diliyle bunun te'lifini ortaya koyan melek'tir. Yahut ta Yüce Allah, melek'ten ayrı hava gibi bazı cisimlerde bu ibareyi yaratmıştır.

Kelâm tek bir manadır, diyen kimselere şöyle denilir: Mûsâ *aleyhisselam* bu mananın tamamını mı işitmiştir? Yoksa bir bölümünü mü?

Eğer bu kimseler tamamını işitmiştir, diyecek olurlarsa, Mûsâ'nın Allah'ın kelâmının tamamını işittiğini iddia etmiş olacaklardır. Bunun tutarsızlığı ise açıkça ortadadır. Eğer bir bölümünü işitmiştir, diyecek olurlarsa Allah'ın kelâm'ının kısımlara ayrıldığını kabul etmiş olacaklardır. Yüce Allah'ın kendisi ile konuştuğu yahut ta ona kelâmından bir şeyler indirmiş bulunduğu herkes hakkında da bu söz konusudur.

Yüce Allah meleklere: *"Şüphesiz ki Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" (2/el-Bakara, 30)* buyurduğunda yine onlara: *"Âdem'e secde edin" (2/el-Bakara, 34)* diye emrettiğinde ve buna benzer buyrukları ile ilgili olarak; acaba bu Allah'ın kelâmının tamamı mıdır? Yoksa bir bölümü müdür? diye sorulacak olur da onlar: Bu Allah'ın kelâm'ının tamamıdır, diyecek olurlarsa; hiç şüphesiz ki bu hakka karşı bile bile bir büyüklenme ve inatlaşmadır. Eğer bir bölümüdür, diyecek olurlarsa Allah'ın kelâm'ının taaddüdünü de itiraf etmiş olacaklardır.

Yüce Allah'ın kelâmı nefsî ile kâim bir manadır, diyenlerin görüşlerini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu buyrukları reddetmektedir: "Şüphesiz ki bizim bu kıldığımız namazda insanların kelâmından olan bir şeylerin söylenmesi uygun değildir."[(1)]; "Muhakkak Allah emrinden dilediği şeyi ihdas eder. İhdas ettiklerinden birisi de; namazda konuşmayınız, buyruğudur."[(2)]

İlim adamları namaz kılan bir kimsenin namazın maslahatı haricinde ve kasten konuşması durumunda namazının bâtıl olacağıda ittifak etmişlerdir. Yine hepsinin ittifakına göre kalpten geçen düşünceler halinde bir takım dünyevî hususların tasdîk ve talep edilmesi namazı iptal etmez. Namazı sadece bunları konuşmak iptal eder. Böylelikle Müslümanların ittifakı ile kalpten geçen bu ifâdelerin bir kelâm (söz söyleme) olmadığı anlaşılmış olmaktadır.

Aynı şekilde Buhârî ile Müslim'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Şüphesiz ki Yüce Allah ümmetime nefislerinden (içlerinden) geçirdikleri düşünceleri konuşmadıkça yahut gereğince amel etmedikçe bağışlamıştır."[(3)]

Bu buyruğuyla konuşmadığı sürece kişinin içinde geçireceği düşünceleri Yüce Allah'ın affedeceğini haber vermektedir. Böylelikle içten geçenler ile konuşmanın arasını ayırmış ve Yüce Allah'ın konuşulmadıkça kişiyi içinden geçireceklerinden dolayı sorumlu tutmayacağını ha-

---

(1) Müslim (537); Ebû Dâvûd (930); Nesâî (3/14).

(2) Ebû Dâvûd (924); Nesâî (3/19); Ahmed (1/376, 377, 409); İbn Ebî Şeybe (2/73).

(3) Buhârî (2527, 2529, 6664); Müslim (127); Ebû Dâvûd (2209); İbn Mâce (2040).

ber vermiştir. Maksat ilim adamlarının ittifakıyla; dil ile bunları söylemedikçe kişinin sorumlu tutulmayacağını anlatmaktır. Bundan, dilde "kelâm"ın bu olduğu anlaşılıyor. Çünkü şari' de bizlere ancak Arap diliyle hitap etmiştir.

Aynı şekilde Sünen'de kaydedildiğine göre Muaz *radıyallahu anh*: Ey Allah'ın Rasûlü bizler gerçekten konuştuğumuz şeylerden dolayı sorumlu tutulacak mıyız? diye sormuş. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "İnsanları cehennem ateşine başaşağı dillerinin biçtiklerinden başka bir şeyin mi yıktığını zannediyorsun?"[1]

Böylelikle kelâmın ancak dil ile söylenen sözler olduğunu açıklamış olmaktadır. Buna göre "kavl (söz)" ile "kelâm (söz söylemek, konuşmak)" lafızları ile bunlardan türeyen ister mazi, ister müzari, ister emir olsun, ister ism-i fail olsun Kur'ân'da, sünnette ve diğer Arapça ifadelerde kullanılacak olursa lafız ve manayı birlikte ifâde eder. Sahabe ve onlara güzel bir şekilde tâbi olanlar arasında "kelâm"ın neye ad olduğu hususunda herhangi bir görüş ayrılığı ve tartışma olmamıştır. Bu hususta tartışma ancak bid'at ehli alimlerinden müteahhirler arasında ortaya çıkmış, sonra da yayılmıştır.

"Şüphesiz ki: Allah'ın kelâmı O'nun yüce zatı ile kaim bir tek manadır. Okunan, ezberlenmiş bulunan, Mushaf'larda yazılı olan ve Kur'ân okuyandan dinlenilen sözler ise Yüce Allah'ın kelâmının nakledilmesi (hikayesi)dir ve o mahluk'tur" diyen kimseler elbetteki mana itibariyle Kur'ân'ın yaratılmış olduğunu -farkında olmadan- söylemiş olurlar.

Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: 'Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler.'"* (17/el-İsra, 88)

Acaba Yüce Allah bu buyruğunda nefsinde bulunan kelâma mı işaret etmektedir, yoksa okunan ve okunduğu zaman duyulan kelâmına mı işaret etmektedir? Şüphesiz ki burada işaret şu okunup, işitilen, duyulan kelâmadır. Zira Yüce Allah'ın zâtında bulunana işaret söz konusu

---

[1] Tirmizî (2616); Ahmed (5/231); İbn Mâce (3973).

değildir, o indirilmiş de değildir, okunan bir söz de değildir, dinlenen bir söz de değildir.

Yüce Allah'ın: *"Benzerini getiremezler"* buyruğu ile acaba: Onlar hiç işitmedikleri, bilip tanımadıkları, benim nefsimde bulunan kelâmın benzerini getiremezler mi demektir? Halbuki yüce yaratıcının nefsinde bulunana ulaşmaya, O'nun nefsinde neler olduğuna vakıf olmaya, asla imkan yoktur.

Eğer: O, bu sözleriyle nefsinde bulunan kelâmın nakledilenine (hikaye edilenine) ve kelâmının ifâde ve tabirine -ki bu da okunan, yazılan ve dinlenen kelâmdır- işaret etmiştir. Zatındaki kelâm'a işareti söz konusu değildir, diye cevap verirlerse; şunu belirtelim ki; böyle bir görüş Kur'ân'ın açıkça mahluk olduğunu iddia etmektir. Hatta onlar bu hususta Mutezileden daha ileri bir küfürdedirler. Çünkü bir şeyin nakledilmesi, onun gibisi veya benzerdir. Bu ise Yüce Allah'ın sıfatlarının hikaye edilen, nakledilen şeyler olduklarını açıkça ifâde etmek demektir. Eğer okuduğumuz bu Kur'ân bir nakil ve hikaye olsaydı, şüphesiz ki insanlar Allah'ın kelâmının bir benzerini ortaya koymuş olacaklardı. Bu durumda benzerini ortaya koymaktan aciz kalmalarından nasıl söz edilebilir!?

Buna bağlı olarak onların iddiasına göre Kur'ân gerçekte ses ve harf olmayan bir kelâmın ses ve harf ile nakledilmiş olması anlamına gelir. Kur'ân ise, ancak belli bir takım sûreler, satıra geçilmiş âyetler ve tertemiz sahifelerde kaydedilmiş bir kitaptır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Haydi onun gibi uydurulmuş on sûre meydana getirin."* *(11/Hûd, 13)*; *"Aksine o kendilerine ilim verilmiş olanların kalplerinde (hıfzedilmiş) apaçık âyetlerdir. Ayetlerimizi ancak zalim olanlar bile bile inkar eder."* *(29/el-Ankebut, 49)*; *"O, çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sahifelerdedir."* *(80/Abese, 13-14)* Kur'ân'ı okuyana, okuduğu herbir harf karşılığında on hasene yazılır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: " Ama ben sizlere "*Elif, Lam, Mim*" tek bir harftir, demiyorum. Aksine "elif" bir harftir, "lam" bir harftir ve "mim" bir harf-

tir."[1]

Kur'ân hafızların göğüslerinde hıfzedilmiş, okuyanların dillerinden dinlenilen kelâmdır. Hafızuddîn en-Nesefî *rahimehullah* "el-Menâr" adlı eserinde şunları söylemektedir: "Şüphesiz ki Kur'ân hem nazmın, hem de manaların adıdır." Onun dışında başka usûl alimleri de böyle söylemişlerdir.

Ebû Hanîfe *rahimehullah*'a nisbet edilen "namazda iken farsça (Kur'ân meali) okumak yeterlidir" şeklindeki görüşe gelince o bu görüşünden vazgeçmiş ve şöyle demiştir: Arapça okumaya gücü yetenin, başka dilde kıraati caiz değildir.

İlim adamları şöyle demişlerdir: Eğer Arapça dışında bir dille okuyacak olursa bu kimse ya tedavi edilmesi gereken bir delidir, yahut ta öldürülmesi gereken bir zındık'tır. Çünkü Yüce Allah Kur'ân'ı bu dilde konuşmuştur ve i'caz da Kur'ân-ı Kerîm'in hem nazmı hem de manası ile ortaya çıkar.

[Kur'an'ın Allah'ın Kelâmı Olduğunu İnkar Etmenin Hükmü]

Tahâvî *rahimehullah*'ın: "Her kim Kur'ân'ı işitir de onun insan kelâmı olduğunu iddia ederse kâfir olur." sözlerine gelince, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu inkar edip, o Muhammed'in ya da ister melek, ister bir beşer olsun onun dışındaki yaratılmışlardan birisin sözüdür, diyenlerin kâfir olacağında hiçbir şüphe yoktur.

Ama Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu ikrar ve itiraf eder, arkasından te'vîllerde bulunup, tahrîf'lere saparsa, o: *"Bu insan sözünden başka bir şey değildir."* *(74/el-Müddessir, 25)* diyenlerin küfre götüren sözlerinden bazısında onlara muvafakat etmiş olur. Böyleleri şeytanın ayaklarını kaydırdığı kimselerdir. İleride Tahâvî'nin: "Kıble ehline mensup herhangi bir kimseyi bir günah dolayısıyla -onu helal kabul etmedikçe- tekfir etmeyiz" sözlerine dâir açıklamalarda bulunurken -Yüce Allah dilerse- buna dâir açıklamalar gelecektir.

---

[1] Tirmizî (2910); Dârimî (2/429).

[Kur'ân Hem Lafzı Hem de Manası İtibariyle Mucizedir]

Tahâvî'nin: "(Kur'ân) insan sözüne hiçbir şekilde benzemez" ifadesi şu demektir: Kur'ân en şerefli, en fasîh ve en doğru sözdür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?"* *(4/en-Nisa, 87)*; *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* *(17/el-İsra, 88)*; *"De ki: 'Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin.'"* *(11/Hud, 13)*; *"De ki: 'Öyleyse eğer doğru söyleyenler iseniz, siz de onun benzeri bir sûre getirin.'"* *(10/Yûnus, 38)*

Arapların en fasihleri bu sözlere muhatap olmuş, ileri derecedeki düşmanlıklarına rağmen, onun bir sûresinin dahi benzerini meydana getirmekten acze düşmüşlerdir. Böylelikle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Kur'ân'ın Allah katından olduğu iddiasında doğruluğu ve -sadece birisiyle değil-hem nazmı, hem de manası itibariyle mucize olduğu ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan O, Arapça bir Kur'ândır. Onda hiçbir eğrilik yoktur ve apaçık bir Arapça'dır. Buna göre onun benzerinin söz konusu olmayacağının belirtilmesi sadece kelime ve harfler bakımından değil, aynı zamanda hem onun gibisini söylemek hem de nazım ve mana itibariyle onun benzerini ortaya koymak bakımındandır. İşte sûrelerin başlarında bulunan mukatta' harfler de buna işaret etmektedir. Yani, Kur'ân onların konuştukları dil ve konuşma üslubuyladır.

Mukatta' harflerden sonra özellikle Kur'ân'ın söz konusu edildiğini görmüyor musun? Nitekim Yüce Allah'ın şöyle buyurmaktadır: *"Elif, Lam, Mim. İşte bu kitap(dır ki) onda hiçbir şüphe yoktur."* *(2/el-Bakara, 1-2)*; *"Elif, Lam, Mim. Allah (O'dur ki) O'ndan başka hak ilah yoktur. Hayy'dır, Kayyum'dur. Sana hak ile kitabı kısım kısım indirmiştir."* *(3/Âl-i İmrân, 1-3)*; *"Elif, Lam, Mim, Sad. (Bu) sana indirilmiş bir kitaptır."* *(7/el-A'raf, 1-2)*; *"Elif, Lam, Ra. İşte bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir."* *(10/Yûnus, 1-2)*

Bu şekilde başlayan diğer sûreler de böyledir. Bunlarla Yüce Allah

şuna dikkatlerini çekmekteydi: Bu şerefli rasûl size, sizin bilmediğiniz, tanımadığınız bir şey getirmiş değildir. Aksine o, size kendi dilinizle hitap etmektedir.

Ancak bozuk görüşlere sahip olanlar, Yüce Allah'ın Kur'ân'ı, kelâm'ı olarak söylemiş olduğunu, Cebrail'in de bunu işitmiş olduğunu nefyetmek ve reddetmek için bunu bir yol olarak kullanmaktadırlar. Nitekim onlar Yüce Allah'ın: *"Hiçbir şey O'nun gibi değildir." (42/eş-Şûrâ, 11)* buyruğunu da O'nun sıfatlarını nefyetmek için bir yol olarak kullanırlar. Halbuki âyet-i kerîme'de onların bu iddialarını reddedecek ifâdeler vardır. Çünkü Yüce Allah hemenonun ardından: *"O, herşeyi işitendir, görendir." (42/eş-Şûrâ, 11)* buyurmaktadır. Nitekim Yüce Allah'ın: *"Onun gibi bir sûre getirin." (10/Yûnus, 38)* buyruğunda da harfleri [Allah'ın kelâmı olmadığını söyleyerek] nefyedenlerin görüşleri reddedilmektedir. Şüphesiz ki Yüce Allah: *"Onun gibi bir sûre getirin"* buyurmuş, onun gibi bir harf yahut bir kelime getirin, dememiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de en kısa sûre ise üç âyet-i kerîme'den ibarettir. Bundan dolayı [İmam] Ebû Yusuf *rahimehullah* ve [İmam] Muhammed *rahimehullah* şöyle demişlerdir: Yeterli kıraatin asgari miktarı üç kısa âyet veya bir uzun âyettir. Çünkü bundan daha aşağısı ile i'caz tahakkuk etmemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[Metin]

وَمَنْ وَصَفَ اللّٰهَ بِمَعْنًى مِنْ مَعَانِي الْبَشَرِ فَقَدْ كَفَرَ، فَمَنْ أَبْصَرَ هٰذَا اعْتَبَرَ، وَعَنْ مِثْلِ قَوْلِ الْكُفَّارِ انْزَجَرَ، وَعَلِمَ أَنَّهُ بِصِفَاتِهِ لَيْسَ كَالْبَشَرِ

"Yüce Allah'ı insanlara ait hususiyetlerden birisi ile vasf eden kimse kâfir olur. Artık kim basiretiyle bunları kavrarsa ibret alır ve kâfirlerin sözlerine benzer sözler söylemekten uzak durur. Yüce Allah'ın sıfatlarının insanların sıfatlarına benzemediğini de kat'î olarak bilmiş olur."

[Şerh]

[Yüce Allah'ın Sıfatları, İnsanların Sıfatlarına Benzemez]

Kur'ân-ı Kerîm'in hakiki olarak Allah'ın kelâmı olduğunu ve O'ndan başladığını belirttikten sonra, Yüce Allah'ın sıfatlarının, insanların sıfatları gibi olmadığına dikkat çekerek isbâtın peşisıra teşbîhi de nefyetmiştir.

Yani Yüce Allah mütekellim olmakla nitelendirilse de, insanın kendileri vasıtasıyla mütekellim sayılabileceği hususlardan herhangi birisiyle vasfedilemez. Çünkü Yüce Allah hiçbir şeye benzemez, O herşeyi işitendir, görendir.

Teşbîh'e ve ta'til'e yönelmeksizin Allah'ın sıfatlarını kabul edenler ile ilgili olarak verilen şu misal ne kadar da güzeldir! Katıksız ve içenlerin boğazlarından rahatlıkla geçen bir süt ta'til'in pislikleri arasından ve teşbîh'in kanı arasından çıkar. Muattıla, yokluğa ibâdet eder; Müşebbihe ise bir puta ibâdet eder. İleride Tahâvî *rahimehullah*'ın: "Her kim sıfatları nefyetmekten ve teşbîh'ten sakınmayacak olursa ayağı kayar ve tenzîhi isabet ettiremez" sözlerinde ve yine: "(Doğru yol) teşbîh ile ta'til arasıdır" sözlerin de gelecektir. Yani, İslâm dini bu ikisi arasında izlenen bir yoldur. Şüphesiz ki ta'til -ileride Yüce Allah'ın izniyle belirteceğimiz sebebler dolayısıyla- teşbîh'ten de kötüdür. Yüce Allah'ın kendi zatını ve rasûlünün de Yüce Rabbini vasfetmiş olduğu ifâdelerde asla teşbîh söz konusu değildir. Aksine yaratanın sıfatları kendisine yakışan şekildedir. Yaratılmışın sıfatları da kendisine yakışan şekildedir.

"Kim basiretle buları anlarsa ibret alır" sözleri şu demektir: Sıfatların isbâtı, teşbîhin nefyi ve teşbîh'e sapanlara yönelik tehditlerle ilgili söylenenleri basîret gözüyle inceleyen bir kimse ibret alır ve kâfirlerin sözlerine benzer sözler söylemekten uzak durur.

[Metin]

وَالرُّؤْيَةُ حَقٌّ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ، بِغَيْرِ إِحَاطَةٍ وَلَا كَيْفِيَّةٍ، كَمَا

نَطَقَ بِهِ كِتَابُ رَبِّنَا :(وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ). وَتَفْسِيرُهُ عَلَى مَا أَرَادَهُ اللَّهُ تَعَالَى وَعَلِمَهُ .وَكُلُّ مَا جَاءَ فِي ذَلِكَ مِنَ الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ عَنِ الرَّسُولِ ρ فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَمَعْنَاهُ عَلَى مَا أَرَادَ ، لَا نَدْخُلُ فِي ذَلِكَ مُتَأَوِّلِينَ بِآرَائِنَا، وَلَا مُتَوَهِّمِينَ بِأَهْوَائِنَا، فَإِنَّهُ مَا سَلِمَ فِي دِينِهِ إِلَّا مَنْ سَلَّمَ لِلَّهِ Y وَلِرَسُولِهِ ρ، وَرَدَّ عِلْمَ مَا اشْتَبَهَ عَلَيْهِ إِلَى عَالِمِهِ

"Cennet ehlinin ru'yeti (Allah'ı görmesi) -ihata ve keyfiyyetin idraki söz konusu olmaksızın- Rabbimizin Kitabının dile getirdiği şekliyle bir gerçektir: "O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rab'lerine bakıcıdırlar." ***(75/el-Kıyâme, 22-23)*** **Bunun açıklanması Yüce Allah'ın murad ettiği ve bildiği şekildedir. Bu hususta Rasûlullah** ***sallallahu aleyhi ve sellem*****'den sahîh olarak gelmiş heyşey buyurduğu gibidir ve bunların manası murad ettiği şekildedir. Şahsi görüşlerimizle te'vîller yaparak ve hevâlarımıza göre vehimlere kapılarak bu konulara dalmayız. Çünkü (bu gibi hususlarda) Allah** ***azze ve celle*****'ye ve Rasûlüne teslim olup kendisi için müteşabih olanların bilgisini, bilenlere havale edenler dışında hiç kimse dininde selâmete eremez."**

[Şerh]

[Cennetliklerin Rab'lerini Görmeleri]

"Cennetteki" *ru'yetullah* hususunda [hakka] muhalefet edenler *Cehmiyye* ve *Mutezile* ile *Hâricî*'lerden ve *İmâmiye*'den onlara tabi olanlardır. Bunların görüşleri Kitap ve Sünnet ile merdûd ve bâtıldır. Sahabe-i kiram, tabiîn ve dinde önderlikleri bilinip kabul edilmiş İslâm'ın

imamları, hadis ehli, diğer taifeler ile sünnet ve cemaate intisap eden kelâmcılar ru'yetin subutunu ifâde etmişlerdir.

Bu mesele usûluddîn meselelerinin en şereflilerinden ve üstünlerindendir. Bu, doğruyu araştırmaya soyunanların ve bu uğurda yarışanların ulaşmak istedikleri amaç olmuştur. Ancak Rab'lerinden perdelenenler O'nun kapısından kovulanlar bu amaca ulaşmaktan mahrum kalmışlardır.

Şeyh *rahimehullah*, bu husustaki delillerden sadece Yüce Allah'ın: *"O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Rab'lerine bakıcıdırlar."* *(75/el-Kıyâme, 22-23)* buyruğunu zikretmiştir. Konu ile ilgili delillerin en açık olanı budur. Adına te'vîl dedikleri tahrîften başka bir yolu kabul etmeyenlere gelince; elbette öldükten sonra diriliş, cennet, cehennem ve hesap ile ilgili nassların te'vîli, te'vîl erbabı için bu âyet-i kerîme'yi te'vîl etmekten daha kolaydır. Çünkü, nassları te'vîl ve tahrîf ederek gerçek yerlerinden ve manalarından uzaklaştıran, iptalci kimse; istediği taktirde bu nassları te'vîl edenlerin bulduğu kadar bunları da te'vîl etmeye pekâlâ yol bulabilir.

[Fâsid Te'vîllerin Din ve Ehli Üzerindeki Zararları]

İşte bu, dünyayı da, dini de fesâda boğan şeydir. Yahudilerin ve Hıristiyanların Tevrat ve İncil'in nass'ları hakkında yaptıkları da buydu. Yüce Allah, onların yaptıklarının benzerini yapmaktan bizleri sakındırmıştır. Ancak bâtılın peşinden koşanlar, onların yolunu izlemekten başka bir şey kabul etmediler.

Fâsid te'vîlin dine ve ehline zararı ne kadar da büyüktür! Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesi fâsid bir te'vîlden dolayı değil miydi? Cemel ve Sıffin günlerinde cereyan eden olaylar, Hüseyin *radıyallahu anh*'ın şehit edilmesi ve Harre günü meydana gelen olaylar hep fâsid bir te'vîlden dolayı değil mi? Hâricî'lerin ayaklanmaları, Mutezile'nin kenara çekilmesi, Rafızi'lerin redleri ve ümmetin yetmişüç fırkaya ayrılması fâsid te'vîlden başkasıyla mı olmuştur?

Ayet-i kerîme'de, görmenin; yeri olan yüze izafe edilmesi, gözle

bakmak hakkında açık seçik bir anlatımı sağlamak için fiilin geçişinin "ilâ" edatı ile yapılması ve ifâdede, hakikatinin hilafına ve gerçek manasından başka bir anlamda kullanıldığına delâlet edecek hiç bir karînenin bulunmaması, evet bütün bunlar, Allah'ın bu ifâde ile kasdının: "Yüzde bulunan göz ile azîz ve celil olan Rabbe bakmak" olduğunu göstermek hususunda gayet açıktır.

[Nazarın, Kullanımına Göre Değişik Anlamlara Gelmesi]

"Nazar" kelimesinin, sıla'ları ile (onunla birlikte kullanılan lafızlarla) ve kendisi ile teaddi etmesi (geçiş yapması)ne göre çeşitli kullanımları vardır. Eğer bu fiil bizzat geçişli olarak kullanılırsa durmak ve beklemek (tevakkuf ve intizar) anlamlarına gelir. Yüce Allah'ın: "*Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım*" *(57/el-Hadid, 13)* buyruğunda olduğu gibi.

Eğer "fî" edatı ile geçiş yapacak olursa tefekkür ve ibret almak anlamlarına gelir. Yüce Allah'ın: ": *Onlar göklerin ve yerin hükümranlığı hakkında düşünmezler mi?" (7/el-A'raf, 185)* buyruğu gibi.

Eğer "ilâ" edatı ile geçiş yaparsa gözlerle görmek anlamına gelir. Yüce Allah'ın: "*O halde meyvesine, meyve verdiği zaman bir bakıverin.*" *(6/el-En'âm, 99)* buyruğunda olduğu gibi. [Nazar kelimesi ilâ edatı ile gelmesinin yanı sıra bir de Allah'ın görüleceğine ilişkin âyette olduğu gibi] görmenin mahalli olan yüze izafe edilirse nasıl [anlamı bakmaktan başka bir şey] olur?

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Orada onlara diledikleri herşey var. Yanımızda fazlası da var." (50/Kaf, 35)* Taberî der ki: Ali b. Ebî Tâlib ve Enes b. Mâlik *radıyallahu anhumâ* bu âyetteki "fazlalık" ile kasdedilenin azîz ve celîl olan Allah'ın yüzüne bakmak olduğunu söylemişlerdir.

Yine Yüce Allah: *"İhsanda bulunanlara da el-husna ve daha da fazlası vardır" (10/Yûnus, 26)* buyurmaktadır. Buradaki "el-husnâ"dan kasıt cennettir. Fazlalıktan kasıt ise, Yüce Allah'ın kerîm yüzüne bakmaktır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de, ondan sonra sahabe-i kiram da

bunu böyle açıklamışlardır. Nitekim Müslim'in *Sahîh*'inde Suheyb'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Yüce Allah'ın: *"İhsanda bulunanlara el-husnâ ve daha da fazlası vardır"* buyruğunu okudu ve şöyle dedi: "Cennet ehli cennete, cehennemlikler de cehenneme girdiklerinde bir münadi şöyle seslenecektir: Ey cennetlikler, şüphesiz ki sizin Allah'ın nezdinde verilmiş bir sözünüz vardır. O size vermiş olduğu sözünü yerine getirmek ister. Cennetlikler: O da nedir? derler. Terazilerimizi ağır bastırmadı mı? Yüzlerimizi ağartmadı mı ve bizi cennete sokmadı mı? Cehennem ateşinden kurtarmadı mı? Bunun üzerine Yüce Allah hicabı kaldırır ve O'na bakarlar. Kendi zatına bakmalarından daha çok sevecekleri bir şeyi onlara vermemiştir.[1] İşte ziyade de budur."

Bu hadisi Müslim'den başkaları da çeşitli senedlerle ve farklı lafızlarla rivâyet etmişlerdir. Bunların hepsinin içerdiği mana şudur: Fazlalık'tan kasıt aziz ve celil olan Allah'ın yüzüne bakmaktır.

Sahabe *radıyallahu anhum* da bunu böylece açıklamışlardır. İbn Cerîr bunu, aralarında Ebû Bekir es-Sıddiyk, Huzeyfe, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve İbn Abbas *radıyallahu anhum*'un da bulunduğu bir topluluktan rivâyet etmektedir.

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Hayır, muhakkak ki onlar o günde Rab'lerinden elbette perdelenmiş olacaklardır." (83/el-Mutaffifin, 15)* Şafi'î ve onun dışında bir takım imamlar bu âyet-i kerîme'yi cennetliklerin ru'yetine delil göstermişlerdir. Bunu Taberî ve başkaları el-Müzenî'den o da eş-Şafi'î'den nakletmektedir. Hakim dedi ki: Bize el-Asam anlattı, bize er-Rabî' b. Süleyman anlattı, dedi ki: Ben Muhammed b. İdris eş-Şafi'î *rahimehullah*'ın huzurunda bulundum. Ona es-Saîd denilen bölgeden bir kağıt gelmişti. Orada şu ifâdeler yer alıyordu: Azîz ve celîl olan Allah'ın: *"Hayır, muhakkak ki onlar o günde Rab'lerinden elbette perdelenmiş olacaklardır." (83/el-Mutaffifin, 15)* buyruğu hakkında ne dersin? Şafi'î dedi ki: Onlar gazaba uğrayarak perdelenmiş olacaklarına göre bu buyrukta O'nun gerçek dostlarının Allah'ın rı-

---

[1] Müslim (181); Tirmizî (2555); İbn Mâce (187); Ahmed (4//332).

zasına nail olarak O'nu göreceklerine delil vardır.

* * *

[Ru'yetullah'ı Reddeden Mutezile'nin Kanaatlerinin Çürütülmesi]

Mutezile'nin Yüce Allah'ın: *"(Allah) buyurdu ki: Beni asla göremezsin."* *(7/el-A'raf, 143)* buyruğu ile: *"Gözler ona erişemez."* *(6/el-En'âm, 103)* buyruğunu delil göstermelerine gelince, aslında bu iki âyet de onların aleyhlerine birer delildir.

İlk âyet çeşitli açılardan ru'yeti isbâtlamaya delil olarak getirilmiştir. Şöyle ki:

1. Kendi döneminde insanlar arasında Rabbini en iyi tanıyan, Allah'ın kelimi ve şerefli Rasûlünün mümkün olmayan ve kendisi için caiz de olmayan bir dilekte bulunması düşünülemez. Aksine bu onlara göre de imkansız işlerin en büyüklerinden birisidir.

2. Yüce Allah Mûsâ'nın böyle bir istekte bulunmasını reddetmemektedir. Nûh *aleyhisselam* ise Rabbinden oğlunu kurtarmasını dileyince, onun böyle bir dilekte bulunmasını reddederek: *"Ben câhillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."* *(11/Hud, 46)* buyurmuştur.

3. Yüce Allah: *"Beni asla göremezsin"* buyurmuş, ama: "Ben görülmem, benim görülmem imkansızdır yahut ben görülen bir varlık değilim" buyurmamıştır. Her iki cevap arasındaki fark ise açıkça ortadadır. Nitekim bir kimsenin elbisesi altında bir taş varsa bir başkası onun yiyecek bir şey olduğunu sansa ve: Onu bana ver de yiyeyim dese, buna verilecek doğru cevap: Bu yenilecek bir şey değildir, şeklindedir. Eğer bu şey yenecek bir şeyse, sen onu asla yiyemezsin demek o zaman doğru olur. İşte bu da Yüce Allah'ın görülen bir varlık olduğunu göstermektedir. Ancak Mûsâ *aleyhisselam*'ın bu dünya yurdunda Yüce Allah'ı görmeye gücü tahammül edemezdi. Çünkü dünya hayatında insanlar Yüce Allah'ı görebilecek güce sahip değildir. Bunu da şöylece açıklayabiliriz:

4. Yüce Allah: *"Beni asla göremezsin fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse, sen de beni görebileceksin." (7/el-A'raf, 143)* buyruğuyla Allah, kuvvet ve salabetine rağmen dağın dahi bu dünyada Allah'ın ona tecellisi (görünmesi) karşısında sebat gösteremeyeceğini bildirmiştir. Peki oldukça zayıf olarak yaratılmış olan insan buna nasıl tahammül edebilir?

5. Yüce Allah dağı karar kılabilecek, yerinde durabilecek hale getirmeye kadirdir ve bu mümkündür. Yüce Allah, kendisinin görülmesini buna bağlamıştır. Eğer bu imkansız bir şey olsaydı, bu: Eğer dağ yerinde durursa, ben de yemek yiyeceğim, içeceğim ve uyuyacağım demeye benzerdi. Çünkü onlara (ru'yeti inkâr edenlere) göre bunların hepsi aynı şeylerdir.

6. Yüce Allah'ın: *"Rabbi o dağa tecelli edince/görününce onu paramparça etti" (7/el-A'raf, 143)* buyruğunda belirtildiği üzere; mükafatı da, cezası da söz konusu olmayan bir cansız varlık olan dağa tecellisi/görünmesi caiz olduğuna göre, rasûllerine ve gerçek dostlarına lutuf ve ihsan yurdu olan cennette tecelli etmesi/görünmesi nasıl imkansız görülebilir? Ama Yüce Allah burada, Mûsâ *aleyhisselam*'a dağın bu dünya yurdunda Allah'ın ru'yeti karşısında sebat edemeği gibi; insanların daha zayıf olduğunu [ve buna asla dayanamayacaklarını] öğretmiştir.

7- Yüce Allah Mûsâ ile konuşmuş, ona seslenmiş, onunla münacatta bulunmuştur. Konuşma ve konuşturması caiz görülen muhatabına vasıtasız olarak kelâmını işittirmesi mümkün olan bir varlığın görülmesinin de mümkün olması öncelikle söz konusudur. İşte bundan dolayı Allah'ın kelâmı inkar olunmadıkça ru'yetinin de inkar edilmesine imkan yoktur. İşte bunlar her iki inkarı bir arada işlemişlerdir.

Onların, görülmemeyi ifâde eden buyruğun "len: asla" ile gelmesinin ebediyet anlamı ifâde ettiğini ve bunun âhirette de Allah'ın ru'yetinin nefyedildiğine delâlet ettiğini iddia etmelerine gelince, böyle bir iddia fâsiddir. Çünkü görülmeyiş, ebedîlik ifâde eden bir kayıtla bile gelse bu, nefyin âhirette de devam edeceğine delâlet etmez. Hele [bu âyette olduğu gibi ebedîlikle kayıtlanmadan] mutlak olarak kullanılırsa, nasıl

böyle bir anlam çıkartılabilir? Mesela Yüce Allah'ın: *"Ebediyyen onu (ölümü) temenni etmezler." (2/el-Bakara, 95)* buyruğuna rağmen diğer bir âyette: *"Ey malik, Rabbin hakkımızda (ölümle) hüküm versin diye seslenecekler." (43/ez-Zuhruf, 77)* buyruğunda olduğu gibi. Eğer bu âyetteki "len" edatı mutlak olarak ebedilik ifâde etseydi, ondan sonra gelen bir fiil ile sınırlanamazdı. Oysa burada sınırlandırma söz konusudur. Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Babam izin verinceye kadar asla bu yerden ayrılmam." (12/Yusuf, 80)* Böylelikle "len" edatının ebedi nefy anlamını ifade etmediği ortaya çıkmaktadır.

eş-Şeyh Cemaluddîn b. Mâlik *rahimehullah* da şöyle demiştir:

"Her kim "len" ile nefyin müebbet olduğu görüşüne sahip olursa,

Onun o görüşünü reddet ve diğer görüşü destekle."

İkinci âyete gelince [ki o: *"Gözler ona erişemez" (6/el-En'âm, 103)* âyetidir]: Bu âyet de gayet güzel ve ince bir sûrette Allah'ın görüleceğine delildir. Şöyle ki: Yüce Allah bu âyeti zatını övmek siyakında zikretmiştir. Bilindiği gibi övmek ancak subutî sıfatlarla söz konusu olur. Katıksız yokluk bir kemâl değildir, onunla hiç kimse övülmez. Yüce Rabbimiz sıfatın nefyi ile ancak, o nefiy varlıkla ilgili bir hususu içeriyorsa övülebilir.

Mesela, O'nun uyuklamasının ve uyumasının nefyedilmesi sûretle övülmesi buna örnektir. Bu Yüce Allah'ın kayyûmiyetinin kemâlini içerir. Hayatın kemâlini içeren ölümü nefyetmek, kudret kemâlini içeren yorgunluk ve bitkinliği nefyetmek, rubûbiyyetinin, ulûhiyyetinin ve kahrının kemâlini içeren ortağının, zevcesinin, oğlunun ve yardımcısının olduğunu nefyetmek, O'nun samed oluşunu belirtip muhtaç olmayışının kemâlini içeren yemenin ve içmenin nefyedilmesi, vahdaniyetinin, mahlukatına muhtaç olmayışının kemâlini içeren, izin vermedikçe şefaatin gerçekleşmeyeceğinin belirtilmesi, adâlet, ilim ve muhtaç olmayışının kemâlini içeren zulmün nefyedilmesi, ilim ve kuşatıcılığının kemâlini içeren unutmanın, herhangi bir şeyin ilmi dışında kalışının nefyedilmesi, zat ve sıfatlarının kemâlini içeren O'na benzer varlığın bulunduğunun nefyedilmesi hep bunun örneğidir.

İşte bundan dolayı subutî bir hususiyet içermeyen katıksız bir yokluk ile övülmek söz konusu olamaz. Çünkü yok olan şey, kendisiyle nitelenen zâtın bir ortağıdır. Kamil olan bir zât ise, kendisi ile olmayan bir varlık arasında ortak olan bir özellikle vasfedilemez. O halde buyruğun anlamı şöyledir: O görülür ama idrak edilmez ve kuşatılamaz.

Buna göre Yüce Allah'ın: *"Gözler O'na erişemez."* *(6/el-En'âm, 103)* buyruğu O'nun azametinin kemâline, herşeyden büyük olduğuna delâlet etmektedir. Azametinin kemâli dolayısı ile kuşatılacak bir sûrette O'nun idrak edilmesi söz konusu değildir. Çünkü "idrâk" bir şeyi kuşatmak ve ihata etmek demektir ve bu ru'yetten (görmekten) daha ileri bir şeydir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İki topluluk birbirini görünce Mûsâ'nın arkadaşları: 'İşte şimdi idrak edildik (kıstırıldık)' dediler. (Mûsâ): Asla, dedi."* *(26/eş-Şuara, 62)* Burada Mûsâ *aleyhisselam* görüldüklerini reddetmedi. Onun reddettiği idrak edilmek (yetişilmek) idi. Buna göre "ru'yet" ve "idrak"in biri diğeriyle bulunabilir de, onsuz da olabilir. Yüce Allah tıpkı bilindiği halde bilgiyle kuşatılamadığı gibi, görülür fakat idrak edilemez.

Bu âyetten ashab-ı kiram'ın ve imamların anladıkları budur. Nitekim ilgili âyetin tefsirinde onların görüşleri zikredilmiştir. Hatta şu gördüğümüz güneşi bile gerçek mahiyetiyle görenin idrak etmesi mümkün değildir.

[**Ru'yetullah İle İlgili Hadislerin Tevatür Derecesine Oluşu**]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen ve ru'yetullah'a delâlet eden hadisi şerifler ile ashabının bu husustaki sözleri mütevatirdir. Bu hadisleri Sahîh, Müsned ve Sünen kitaplarının müellifleri rivâyet etmişlerdir.

Bu hadislerden birisi şudur: Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: "Bazıları: Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyâmet gününde Rabbimizi görecek miyiz? diye sordular. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: Ondördünde ay'ı görmekte herhangi bir zorluk, bir sıkıntı çekiyor musunuz? Hayır, ey Allah'ın Rasûlü dediler. Önünde herhangi bir bulut

yokken güneşi görmekte bir sıkıntı çeker misiniz? buyurdu. Onlar yine: Hayır, dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: Şüphesiz ki sizler de O'nu, böyle göreceksiniz."[1] Hadisi Buhârî ve Müslim uzun bir şekilde rivâyet etmişlerdir.

Ebû Said el-Hudrî yoluyla gelen ve aynı şekilde Buhârî ve Müslim'de yer alan hadis de bunun benzeridir.[2]

Cerîr b. Abdullah el-Becelî rivâyet ettiği hadiste şöyle demektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte oturuyorduk. O on dördündeki günündeki ay'a baktı ve şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki sizler bunu gördüğünüz ve onu görmek için itişip kakışmadığınız gibi, Rabbinizi de ayan beyân göreceksiniz."[3] Hadisi-Buhârî ve Müslim *Sahîh*'lerinde rivâyet etmişlerdir.

Daha önceden geçen Suheyb *radıyallahu anh*'ın hadisini de Müslim ve başkaları rivâyet etmişlerdir.

Ebû Mûsâ *radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadis de şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Gümüşten iki cennet vardır. Bunların kapları da içindekileri de gümüştendir. Altından da iki cennet vardır. Bunların da kapları ve içindekileri altındandır. Adn cennetinde bulunan topluluk ile Rableri *tebâreke ve teâlâ*'yı görmeleri arasında yüzü üzerindeki Kibriya Rida'sından başka engel yoktur." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.[4]

Ru'yet ile ilgili hadisleri yaklaşık otuz sahabi rivâyet etmiştir.

Kim bu hadisleri gereği gibi bilecek olursa kesinlikle bunları söyleyenin Allah Rasûlü olduğuna inanır. Eğer ben bu eserde kısa anlatım yo-

---

(1) Buhârî (7437); Müslim (182); Ebû Dâvûd (4730); Tirmizî (2560); Ahmed (2/275, 293, 368); İbn Huzeyme, Tevhîd (170); İbn Mende, Îmân (802, 803, 804).

(2) Buhârî (7439); Müslim (183); İbn Mende, Îmân (810); İbn Huzeyme (169).

(3) Buhârî (554, 573, 4851); Müslim (633); İbn Mende, Îmân (791, 792, 793); İbn Mâce (177); Tirmizî (2554); Ebû Dâvûd (4729); Ahmed (4/360, 362).

(4) Buhârî (4878, 4880); Müslim (180); Tirmizî (2530); İbn Mâce (185); el-Lâlekâi (834); el-Âcurrî (262).

lunu seçmeseydim, konu ile ilgili bütün hadisleri kaydederdim.

Bu hadisleri bilmek isteyenlerin Nebevî hadisleri dinlemeye gayret göstermeleri gerekir. Çünkü bu hadislerde Yüce Allah'ın görüleceğinin isbâtı ve bunun yanı sıra dilediği takdirde, dilediği kimselerle konuşacağının, kıyâmet gününde aralarında hükmetmek üzere yaratılmışların bulunduğu yere geleceği, O'nun bütün âlemin fevkınde olduğu, kullarına tecelli edeceği/görüneceği, O'nun güleceği ve buna benzer diledikleri zaman Cehmiyye'yi adeta yıldırım çarpmışa döndürecek türden daha başka sıfatlar da yer almaktadır.

[Usûluddîn Ancak Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün Sünnetinden Öğrenilebilir]

Nasıl olur da İslâm dininin esasları Allah'ın kitabından ve Rasûlünün sünnetinden başka yerden öğrenilir? Nasıl olur da Allah'ın kitabı, Allah Rasûlünün ve dilleriyle Kur'ân'ın nazil olduğu ashabın tefsir ettiği şekilden başka tür tefsir edilir?

Yüce Allah'ın görülmesinin, güneşin ve ay'ın görülmesine benzetilmesi Allah hakkında bir teşbîh değildir. Bu ancak, görmenin görmeye benzetilmesidir. Yoksa görülenin, görülene benzetilmesi değildir.

Dinin esaslarını Kitaptan ve sünnetten değil de şunun bunun sözlerinden öğrenmiş bir kimse bu konuda nasıl konuşabilir? Eğer bu kimse bunları Allah'ın Kitabından aldığını iddia ettiği halde; Allah'ın Kitabına dâir açıklamaları hadis tenkitçilerinin seçip güvendikleri güvenilir kimseler yoluyla bize ulaştırılmış Rasûlü'nün hadislerinden almıyor ve onlara bakmıyor, ashab-ı kiram'ın ve onlara güzel bir şekilde tabi olanların sözlerine müracaat etmiyor ise şunu bilsin ki; onlar bize sadece Kur'ân'ın nazmını değil, hem nazmını hem de manasını naklettiler. Onlar, Kur'ân'ı çocukların öğrendiği gibi öğrenmiyorlardı. Kur'ân'ı ihtivâ ettiği manalarıyla birlikte öğreniyorlardı. Onların yolunu izlemeyen bir kimse ancak şahsi görüşüne dayanarak söz söyler. Kendi görüşüne dayanarak ve Allah'ın dini olduğu zannı ile söz söyleyip bunları Kitap ve sünnetten öğrenmeyen kimseler hiç şüphesiz isabet etseler dahi günah-

kârdırlar. Kitap ve sünnetten alarak söz söyleyen bir kimse hata etse bile ecir kazanır. Ancak isabet ettiği takdirde onun alacağı ecir katlanır.

Tahâvî *rahimehullah*'ın: *"Ru'yet cennetlikler için haktır"* sözlerine gelince, özellikle cennet ehlini söz konusu etmesinden, başkalarının onu görmeyeceği anlamı çıkmaktadır. Cennet ehlinin cennette, Rab'lerini göreceklerinde hiçbir şüphe yoktur. Aynı şekilde cennete girmeden önce Mahşer'de de O'nu göreceklerdir. Nitekim bu, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen rivâyetlerde de sabit olmuştur. Ayrıca Yüce Allah'ın: *"Ona kavuşacakları gün onlara sağlık dileği selam'dır." (33/el-Ahzab, 44)* buyruğu da buna delâlet etmektedir.

Mahşerdekilerin Yüce Allah'ı görmesi hususunda üç farklı görüş vardır:

1. Onu ancak mü'minler görecektir.

2. Mü'minleriyle ve kâfirleriyle bütün mahşer halkı, O'nu görecekler. Sonra kâfirler ile arasına hicab girecek ve bundan sonra kâfirler onu bir daha görmeyeceklerdir.

3. Mü'minlerle birlikte -diğer kâfirler müstesnâ olmak üzere- münafıklar da Allah'ı görecektir. Mahşerde duranlar ile konuşması hususundaki görüş ayrılıkları da aynı şekildedir.

[Yüce Allah'ın Dünyada Gözle Görülemeyeceği Hususunda İttifak Vardır]

Ümmet, Yüce Allah'ın dünyada, gözleriyle hiçbir kimse tarafından görülmeyeceğini ittifakla kabul etmişler ve bu konuda sadece Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*'in görmesi hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Onlardan kimisi Allah Rasûlünün Yüce Allah'ı gözüyle gördüğünü kabul etmezken, kimisi de gördüğünü kabul etmektedir. Kadı Iyad *eş-Şifâ* adlı eserinde Ashab-ı Kirâm'ın ve onlardan sonra gelenlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Rabbini görüşü ile ilgili görüş ayrılıklarını

nakletmiştir. Âişe *radıyallahu anhâ*'nın, Allah Rasûlünün baş gözüyle Rabbini gördüğünü kabul etmediği ve bunu kendisine: Muhammed Rabbini gördü mü? diye soran, Mesrûk'un sorusuna olumsuz cevap vererek dile getirdiğini görüyoruz. O, şöyle demiştir: "Bu söylediklerinden tüylerim diken diken oldu." Sonra da sözlerine şöyle devam etti: "Kim sana Muhammed Rabbini görmüştür diye anlatırsa, bil ki yalan söylemiş olur."[1]

Daha sonra Kadı Iyad şunları söylemektedir: Bir topluluk Aişe *radıyallahu anhâ*'nın görüşünü kabul etmiştir. İbn Mes'ud'dan nakledilen meşhur görüşüde budur. Ebû Hureyre'den bu hususta farklı rivâyetler gelmiştir. Hadis, fıkıh ve kelâm alimlerinden bir topluluk da Peygamberimizin Allah'ı gördüğünü kabul etmemiş ve Yüce Allah'ın dünyada görülmesinin imkansız olduğunu ifâde etmişlerdir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği nakledilmiştir: "O, Rabbini gözleriyle görmüştür."[2] Atâ da yine İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet eder: "O, Rabbini kalbiyle görmüştür."[3]

Daha sonra (Kadı Iyad) çeşitli görüşler ve faydalı bilgiler zikretmekte ve şunları söylemektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında Allah'ı gözüyle gördüğünü kabul etmeye gelince bu konuda kat'î bir delil ve nass yoktur. Bu hususta dayanak en-Necm sûresindeki âyet-i kerîme'dir. O âyet-i kerîme ile ilgili görüş ayrılıkları ise nakledile gelmiştir, gördüğü anlamına gelme ihtimali de mümkündür.

Kadı Iyad *rahimehullah*'ın bu söylediği hakkın kendisidir. Allah'ın dünyada görülmesi mümkündür, çünkü mümkün olmasaydı Mûsâ *aleyhisselam* böyle bir talepte bulunmazdı. Ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Rabbini baş gözüyle gördüğüne dâir bir nass varid olmuş değildir. Aksine Rabbini görmediğine dâir deliller varid olmuştur. Bu da Müslim'in *Sahîh*'indeki şu rivâyettir:

Ebû Zerr *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e:

---

(1) Buhârî (4855, 7380); Müslim (177); Ahmed (6/49, 50); Tirmizî (3068, 3287); İbn Hibbân (60).

(2) Buhârî (4716); Tirmizî (3134).

(3) Müslim (176); Tirmizî (3281); İbn Huzeyme, Tevhîd (131).

Rabbini gördün mü? diye sordum. O: "Bir nur'dur. O'nu nasıl görebilirdim."[1] demiştir. Başka bir rivâyette: "Bir nûr gördüm" şeklindedir.

Yine Müslim'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî *radıyallahu anh*'dan rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize ayağa dikilerek irad ettiği hutbesinde beş hususu dile getirip şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah uyumaz, O'nun uyuması da gerekmez. O adâlet terazisini kaldırır ve indirir. Gecenin ameli O'na gündüzün amelinden önce, gündüzün ameli de gecenin amelinden önce yükseltilir. O'nun hicabı nûr -bir rivâyette de: nâr-dır. Eğer onu açacak olursa, yüzünün parıltıları mahlukatından gözünün ulaştığı her şeyi mutlaka yakardı."[2]

Buna göre Ebû Zerr *radıyallahu anh*'ın rivâyetinde yer alan: "Ben bir nûr gördüm" sözünün anlamı -Allahu a'lem- onun bu hicabı gördüğü demektir. "O bir nûr'dur. O'nu nasıl görebilirim?" sözleri ise şu demektir: Hicab olan nûr, O'nun görülmesine engeldir. Ben, O'nu nasıl görebilirdim? Yani nûr benimle O'nun arasındadır, O'nu görmemi engelleyecek bir hicab iken nasıl onu görebilirdim? İşte bu hadis Yüce Allah'ın dünyada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından baş gözüyle görülmediğini açıkça ifâde etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[Sahîh ve Fâsid **Te'vîl**]

Tahâvî'nin: "İhata ve keyfiyyetin idraki söz konusu olmaksızın" sözlerine gelince, bu O'nun, azâmetinin ve yüceliğinin kemâlinden dolayıdır. Çünkü bilinmekle birlikte bilgiyle kuşatılamayacağı gibi gözler de O'nu idrâk edebilir, ne de kuşatabilir. Yüce Allah: *"Gözler O'nu idrak edemez." (6/el-En'âm, 103)* buyurduğu gibi: *"Bilgileriyle O'nu asla kuşatamazlar." (20/Tâhâ, 110)* diye de buyurmaktadır.

"Bunun açıklaması da O'nun murâd edip bildiği şekildedir ... Şahsi görüşlerimizle te'vîller yaparak ve hevâlarımıza göre vehimlere kapılarak bu konulara dalmayız" sözleriyle; Mutezile'nin ru'yet ile ilgili Kitap ve Sünnet nass'larında yaptığını yapmayız, demek istemiştir. Çünkü bu

---

(1) Müslim (178); İbn Mende, Îmân (770); Ahmed (5/147).

(2) Müslim (179); Ahmed (4/405); İbn Mâce (195); İbn Mende (775, 776).

hem Yüce Allah'ın hem de O'nun Rasûlünün kelâmını yerinden oynatarak tahrîf etmektir.

Sahîh olan te'vîl sünnetin getirdiklerine muvâfık olan te'vîldir. Fâsid te'vîl de ona muhalif olandır. İfadelerin akışının delâlet etmediği ve beraberinde onu gerektiren karînelerin bulunmadığı bir manaya çekilerek yapılan her bir te'vîl, hiç şüphesiz ap açık beyân edenin ve hidâyete iletenin, kelâmı ile kastetmediği bir te'vîldir.

Çünkü onu kastetmiş olsaydı, hiç şüphesiz zâhirine muhalif olan manaya delâlet eden karîneler, söylenen sözün etrafını kuşatmış olurdu, ta ki; o sözü dinleyen yanılmaya düşmesin, işi karıştırmasın. Çünkü Yüce Allah, kelâm'ını apaçık bir beyân ve bir hidâyet olarak indirmiştir. Eğer söylediği sözüyle zâhirinin hilafını murâd etmiş ise ve herkesin hatırına gelen ilk manadan başkasına delâlet edecek karineler yoksa, bu söz beyân da olmaz, hidâyet te olmaz. Çünkü te'vîl söz söyleyenin muradını haber vermekten ibarettir. Yeni bir söz söylemek değildir.

İşte bu konuda insanların bir çoğu hataya düşmektedir. Şüphesiz ki maksat konuşanın sözü ile ne kastettiğini kavramaktır. Bu lafzın manası şudur, denildiğinde konuşanın kastettiği haber verilmiş olur. Eğer verilen haber sözü söyleyenin maksadına mutabık değilse, bu, sözü söyleyen kimse hakkında bir yalan olur.

Sözü söyleyenin murâdını bilmenin bir çok yolu vardır. Bunlardan birisi: Bununla kasdettiği anlamı [bizzat] açıklamasıdır.

Bir yolu da şudur: Sözü söyleyen kimse sözlükte manası açık bir lafzı kullanır ve o sözleriyle birlikte bu manayı kastetmediğini ortaya koyacak herhangi bir karine ile beyânda bulunmaz. [Böylelikle sözü söyleyenin murâdının lafzın açık manası olduğu bilinir.] Ya sözleri ile birlikte, o sözlerin hakikî ve sözlükteki anlamlarını kastettiğini ve böylece kullandığını ortaya koyacak deliller de varsa nasıl olur?

Yüce Allah'ın: *"Allah Mûsâ ile gerçekten konuştu."* *(4/en-Nisâ, 164)* buyruğu ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Sizler öğle vaktinde, sizinle güneş arasında bulut olmadığı halde güneşi gördüğünüz gibi

Rabbinizi de ayan beyân göreceksinizdir."[1] sözleri buna benzer.

Bu gibi buyrukları işiten kimse bu sözleri söyleyenin maksadını kat'î olarak anlar.

Sözü söyleyenin maksadını haber veren; te'kid edici karineler ve lafzın kendisi için konulan hakikî manası ile kullanıldığına delâlet eden şeylerle haber verirse, verdiği haber doğrudur. Eğer sözü delâlet etmediği bir manaya, o manaya delâlet ettiğini ortaya koyacak bir karine yokken te'vîl ederse, sözü söyleyenin maksadının ne olduğuna dâir verdiği haber; sözü söyleyen hakkında bir yalandır. Şahsi reye dayalı bir te'vîl ve heva'ya dayanan bir vehimdir.

İşin hakikati şudur: Bir kimsenin; biz bunu böyle yorumlarız yahut bunu böylece te'vîl ederiz demesi, aslında lafzın delâlet ettiği ve sözlükteki manasından başka bir manaya yorumlaması demektir. Çünkü onunla tartışan kişi, bu sözleri delil olarak getirince kendisi de bu buyruğun varid olduğunu reddetme imkanına sahip olamadığından, bu sefer o sözün manasını kabul etmeme yoluna gider ve: Ben bunu zâhirinin hilafına göre yorumlar ve öylece kabul ederim, der.

Eğer: Te'vîlin sizin sözünü etmediğiniz bir başka manası vardır. O da şudur; bir lafız ile hakikatinin ve zâhirinin kastedilmesinin muhal olduğu ve lafzın geçersizliğine hüküm vermenin de mümkün olmadığı durumlarda, o lafzın varid oluşunu ve zâhirinin de kastedilmemiş olmasını, onun mecazi manasının kastedildiğine delil kabul ediyor, onu bu manaya delâleten yorumladık baştan bu manaya geldiğini söylemedik, denilirse;

Buna şöyle cevap veririz: İşte bu mana, söz söyleyen kimsenin o manayı kastettiğini haber vermektir. Böyle bir haber de ya doğrudur, ya da yalandır. Hem hakikat ve zâhir anlamının hilafını kastedecek, hem de o sözü işitene kastettiği manayı açıklamayacak şekilde söz söylemek imkansızdır. Aksine; söz söyleyen, mutlaka gerçek maksadını pekiştirecek

---

[1] Yakın ifadelerle Ebû Sa'îd hadisi olarak Buhârî (4581) ve Müslim (183) rivâyet etmişlerdir.

şekilde karineleri de sözüyle birlikte açıklar.

Bizler sözü söyleyen kimsenin bazen söylediği sözleriyle -uygun düşen yerlerde- dinleyen için sözünü muammaya dönüştürme maksadını güttüğü takdirde, sözlerinin zâhirinden anlaşılanın aksini kastedebileceğini imkansız görmüyoruz. Ancak burada kabul etmediğimiz husus şudur: Eğer sözleriyle, beyânı, izahı ve maksadını kavratmayı murad etmiş ise, söyledikleri ile sözlerinin hakikatinin ve zâhirinin aksini kastetmiş olmasını kabul edemiyoruz. Peki, ya sözü söyleyen kimse mecazı nefyettiğini belirten ifâdelerle sözlerini te'kid etmiş ve birden çok tekrarlamış, buna dâir misaller vermiş ise, buna ne denilir?

[Sahîh **Nakil İle** Sarîh Ak**ıl Arasında Çelişki** Olamaz]

Tahâvî *rahimehullah*'ın: "Çünkü (bu gibi hususlarda) Allah *azze ve celle*'ye ve Rasûlüne teslim olup kendisi için müteşabih olanların bilgisini, bilenlere havale edenler dışında hiç kimse dininde selâmete eremez." ifâdelerinden kasıt şudur: Dinlerinde selâmete erenler ancak, Kitap ve Sünnet'in nass'larına teslim olan; şüphe, tereddüt ve fâsid te'vîller ile yahut ta: "Akıl, naklin delâlet ettiğinin aksine tanıklık etmektedir" veya "akıl naklin esasıdır. Onunla çelişir ise biz akla öncelik tanırız" diyerek nass'lara itiraz etmeyenlerdir.

Esasen akıl ile nakil arasında çatışma asla olamaz, fakat böyle bir yanlış kanaat uyanacak olursa eğer nakil sahîh ise ma'kul (aklî) olduğu iddia edilen o şey, aslında meçhuldür. Böyle bir iddiada bulunan kimse eğer gerçek anlamıyla düşünecek olursa, bunu açıkça anlar.

Eğer nakil sahîh değilse, aklen kabul edilen gerçeklere karşı koymaya elverişli de değil demektir. Çünkü sarîh akıl ile sahîh nakilin birbirleriyle çelişmeleri hiçbir zaman düşünülemez.

Diğer taraftan çatışma halinde akla öncelik tanıyan kimselerin iddialarına karşı şöyle denilebilir: Akıl ile nakil çatışacak olursa naklin öncelenmesi gerekir. Çünkü bu iki şeyin medlulünü bir arada bulundurmak, çelişik iki şeyi bir arada kabul etmek demektir. Onların ortadan kaldırılması ise çelişik iki şeyi ortadan kaldırmak olur.

Akla öncelik tanımak da imkansızdır, çünkü akıl sem'î bilgilerin doğruluğuna delâlet etmekte ve rasûlün verdiği haberlerin kabul edilmesinin vâcib olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğer nakli iptal edecek olursak, aklın delâlet ettiğini iptal etmiş oluruz. Aklın delâletini iptal edecek olursak, aklın nakle muarız olmaya elverişli olmadığı da ortaya çıkar. Çünkü delil olamayan bir şey, herhangi bir şeyle çatışabilmeye elverişli de değildir. O halde aklın takdim edilmesi, aklın öncelenmemesini gerektirir. Buna göre aklın öncelenmesi de caiz değildir, bu da çok açık ve belirgin bir gerçektir. Çünkü sem'î delillerin doğruluğuna ve sıhhatine delâlet eden, verdiği haberin haber verene mutabık olduğunu ortaya koyan yine aklın kendisidir.

Eğer delâletin bâtıl olması -nakil bâtıl olduğu için- mümkün ise bu durumda aklın da sağlıklı bir delil olmaması gerekir. Akıl, sağlıklı bir delil olmazsa öncelenmesi şöyle dursun herhangi bir şekilde ona tabi olmak da caiz olmaz. O halde aklın, nakle takdim edilerek öncelik tanınması bizzat akla karşı değerini küçültücü bir tenkittir.

[Rasûl'e Tam Anlamıyla Teslimiyetin Vacipliği]

O halde yapılması gereken Allah Rasûlü'ne tam anlamıyla teslimiyet göstermek, emrine bağlanmak ve ondan gelen haberleri kabul ve tasdik ile karşılamaktır. Aklî'dir, adını verdiği bâtıl hayallerle ona karşı çıkmamak yahut onu herhangi bir şüphe ve tereddüt ile karşılamamak ya da başka insanların görüşlerini, zihinlerinin çöplerini onun önüne geçirmemektir. Onu Peygamber olarak göndereni ibâdet, inkıyâd, tevbe ve tevekkül ile tevhîd ettiği gibi Allah Rasûlü'nü de yalnızca onun hükmüne başvurarak, ona teslimiyet göstererek, ona bağlanıp itaat ederek tevhîd etmelidir. [Bu konuda Allah Rasûlüne başkasını ortak etmemelidir.]

Bu iki tevhîd var demektir. Bu iki tevhîd bir arada olmadıkça, kulun Allah'ın azabından kurtulması mümkün değildir. (1) Rasûl olarak gönderenin tevhîdi (2) Rasûle ittiba tevhîdi. [İttiba tevhîdi ise şudur:] Rasûlden başkasının hükmüne başvurmamalı, Rasûlün dışındakilerin

hükmüne razı olmamalı, Allah Rasûlünün emrini uygulamayı ve haberini tasdîk etmeyi; şeyhinin sözüne, imamının yahut ta mezhebine mensup olanların, kendisine bağlı olduğu taifenin, yahut ta'zim ettiği kimselerin kanaatlerine arzetme şartına bağlamamalıdır. Öyle ki onlar kendisine izin verirse, Allah Rasûlünün buyruğunu uygular, haberini kabul eder. Aksi takdirde rahatını bozmak istemeyen birisi olursa bu işi onlara havale eder ve kendisi Allah Rasûlünün emrinden ve haberinden yüz çevirir ya da o sözü gerçek manalarından uzaklaştırarak tahrîf eder. Bu tahrîfini de te'vîl ve yorumlamak diye adlandırır, biz bunu te'vîl eder ve böyle yorumlarız, der.

Şüphesiz ki, kulun Rabbinin huzuruna -Allah'a şirk koşmak dışında- her türlü günahla çıkması O'na böyle bir durumla kavuşmasından daha hayırlıdır.

Tam aksine kişiye, sahîh bir hadis ulaşınca, onu bizzat Allah Rasûlünden işitmiş gibi kabul etmelidir. Böyle bir durumda onu kabul etmeyi ve gereğince ameli; filanın görüşüne, filanın sözüne ve mezhebine sununcaya kadar ertelemesi hiç uygun düşer mi? Aksine başka hiçbir şeye iltifat etmeksizin böyle bir emrin gereğini yerine getirmekte elini çabuk tutması farzdır.

Filanın görüşüne muhaliftir diye, O'nun buyruğunu içinden çıkılamayacak bir müşkil olarak görmemelidir. Aksine O'nun buyruğu dolayısıyla başkalarının görüşleri izah edilemeyecek sözler olarak görülmelidir. O'nun nass'ına herhangi bir kıyas ile karşı çıkılamaz. Aksine O'nun nass'ı dolayısıyla bütün kıyas'lar bir kenara atılır.

Görüş sahiplerinin aklî adını verdikleri hayalî gerçekler dolayısıyla O'nun söylediği sözleri hakikatinden uzaklaştırıp tahrîf etmemek gerekir. Çünkü böyle bir durumda aklî denilen şey aslında bilinmeyen bir meçhul'dur ve doğru olmaktan uzaktır. O'nun söylediği sözü kabul etmeyi, kim olursa olsun filan ve filanın sözlerine uygun düşmesi şartına bağlamak doğru olamaz.

İmam Ahmed dedi ki: Bize Enes b. Iyad anlattı. [O da dedi ki:] Bize Ebû Hazim, Amr b. Şuayb'dan anlattı. O da babasından, o da dede-

sinden naklen dedi ki: Ben ve kardeşim öyle bir mecliste bulunduk ki onu kırmızı tüylü develere değişmem. Kardeşimle birlikte gittik, bir de baktık ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından yaşlı bir topluluk O'nun kapılarından birisinin önünde oturuyorlar. Onları birbirlerinden ayırmak istemediğimizden biraz kenarda bir yerde oturduk. Bu sırada Kur'ân'dan bir âyet-i kerîme'yi söz konusu ettiler, hakkında görüş alışverişinde bulundular ve sonunda yüksek sesle tartışmaya koyuldular. Rasûlullah kızgın bir şekilde dışarı çıktı, yüzü kıpkırmızı kesilmişti, üzerlerine toprak saçıyor ve şöyle buyuruyordu: "Yavaş olun ey kavmim, sizden önceki ümmetler bununla helak oldular. Peygamberlerine muhalefet etmeleri ve Kitapları birbiriyle çarpıştırmaları sebebiyle (helak oldular.) Şüphesiz ki Kur'ân'ın bir bölümü, diğer bir bölümünü yalanlayacak şekilde nazil olmamıştır. O, biri diğerini tasdîk edecek şekilde nazil olmuştur. Ondan bildiğiniz kadarıyla amel edin ve bilmediğiniz bölümlerini de bilenlere havale edin."[1]

Şüphesiz ki Yüce Allah, zâtı hakkında bilgisizce söz söylemeyi haram kılmıştır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"De ki: 'Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır'".* (7/el-A'râf, 33); *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme."* (17/el-İsra, 36)

Buna göre kula düşen Allah'ın peygamberleriyle gönderdiği ve kitaplarında indirdiği hususları, tâbi olunması gereken bir hak olarak bilip kabul etmek, bunların hak ve doğru olduklarını tasdîk etmektir, onların dışında kalan insanların diğer sözleri ise ona arzedilir. Eğer ona uygun düşerse, o da haktır, muhalif olursa bâtıl'dır.

Eğer ifâdelerdeki kapalılıktan dolayı sahibinin maksadı bilinmez yahut ta maksadı bilinmekle birlikte acaba Allah Rasûlünün getirdikleri bunu tasdîk mi ediyor, yoksa yalanlamakta mıdır? Bilemez ise onun

---

[1] Ahmed (2/181, 185, 195, 196); Abdurrezzâk, Musannef (20367); İbn Mâce (85); Buhârî, Ef'alu'l-'İbâd (s:43); Beğavî (121).

hakkında kendisi tutar ve ilimsiz hiçbir söz söylemez. Çünkü ilim hakkında delil bulunan şeydir. İlmin faydalı olanı da Allah Rasûlünün getirdiğidir. Bazen Allah Rasûlünden başkasından da ilim gelebilir. Ancak bu tıp, hesap, çiftçilik gibi dünyevî işlerle alakalıdır. Ulûhiyyete dâir meselelerle dinî bilgilere gelince bunlara dâir bilgi sadece Allah Rasûlünden gelendir, başkasından değil.

* * *

[Metin]

وَلَا تَثْبُتُ قَدَمُ الْإِسْلَامِ إِلَّا عَلَى ظَهْرِ التَّسْلِيمِ وَالِاسْتِسْلَامِ

"İslâm'ın ayağı ancak teslim oluşun ve teslimiyet gösterişin üzerinde sapasağlam durabilir."

[Şerh]

[Teslimiyet]

Şeyh *rahimehullah*'ın kullandığı bu ifâde bir çeşit istiaredir. Çünkü bildiğimiz maddi ayak ancak bir şeyin üzerinde sağlamca durabilir. Yani iki vahyin [Kur'ân ve Sünnet'in] nass'larına teslim olup onlara sıkı sıkıya bağlanan, onlara itiraz etmeyen, şahsi görüşünü, aklını ve kıyasını ileri sürerek onlara itiraz etmeyen kimselerin dışındakilerin İslâm'ı sağlam bir şekilde yer etmez.

Buhârî, İmam Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'den *rahimehullah* şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Risalet Allah'tandır, rasûle düşen tebliğdir, bize düşen ise teslimiyet göstermektir." Bu söz gerçekten kapsamlı ve faydalıdır.

[Aklın, Naklin Önüne Geçirilmesi Şüphesinin Reddi]

Akla ve nakle dâir verilen şu misal ne kadar güzeldir: Nakle göre

aklın durumu, alim ve müçtehid bir kimse ile avamdan olan mukallidin durumuna benzer. Hatta bundan çok daha da aşağılardadır Çünkü avamdan olan bir kimsenin alim olma imkanı vardır. Fakat alim olan bir kimsenin rasûl ve peygamber olma imkanı yoktur.

Avamdan mukallit bir kimse bir alimi tanır ve avamdan başka bir kişiyi o alime yönlendirir, daha sonra fetva veren o alim ile o alime gitmesini söyleyen kimse arasında görüş ayrılığı ortaya çıkarsa, fetva soran kimsenin kendisini o alime yönlendirenin değil, fetva veren alimin görüşünü kabul etmesi gerekir. Eğer kendisini o alim şahsa gönderen kişi: Doğru benim dediğimdir, fetva veren o alimin dediği değil, çünkü onun müftü olduğuna dâir bilginin kaynağı benim. Şâyet sen o fetva verenin görüşünü benim görüşümün önüne geçirecek olursan onun fetva verecek durumda olduğunu bilmeni sağlayan asıl kaynağı çürütmüş olursun. Bu ise o aslın bir fer'î durumunda olanı da çürütmeyi gerektirir.

Bu durumda fetva soran kişi ona şöyle der: Sen onun fetva verecek durumda olduğuna şâhidlik edip ona yönlendirdiğin zaman, kendinin değil de onun taklid edimesi gereğine de şâhidlik etmiş oldun. Benim sana belli bir bilgide uymam her meselede sana uymamı gerektirmez. Senden daha bilgili olan fetva veren o şahsa muhalefet ederken hataya düşmen, senin onun fetva verecek durumda olduğuna dâir bilgide de yanılmanı gerektirmez. Bununla birlikte fetva ehli olanın da bazen hata edebileceğini bilmesi gerekir.

Akıl da, Allah Rasûlünün Yüce Allah'tan haber verdiği hususlarda masum (hatadan korunmuş) olduğunu, onun bu hususta hata etmesinin caiz olmadığını, bundan dolayı ona teslimiyet gösterip emrine bağlanmanın zorunlu olduğunu bilir.

Bizler de İslâm dininden zorunlu (kesin) olarak şunu öğrendik: Eğer bir kimse Allah Rasûlüne: Senin bize öğrettiğin bu Kur'ân'ın ve bize getirdiğin bu hikmetin ikisi de bizim akıllarımız vasıtasıyla bilip öğrendiğimiz pek çok husus ile çelişki içermektedir. Bizler senin doğru söylediğini ancak akıllarımızla kavradık. Eğer akıllarımızla çelişmesine rağmen söylediğin bütün hususları kabul edecek olursak, bu bizim ken-

disi vasıtasıyla senin doğru söylediğini bildiğimiz akla yönelik bir tenkid olur. Bundan dolayı senin söylediğin sözlerden ortaya çıkan çelişkilerin ve kendisine itiraz ettiğimiz sözlerinden bir hidâyet alamayacağımıza ve bir ilim öğrenemeyeceğimize inanıyoruz; diye itiraz eden herhangi bir kimse elbetteki Allah Rasûlünün getirdiklerine îmân etmiş olmaz. Rasûl de bu tutumunun sahibinden razı olmaz.

Çünkü akıllar birbirlerinden farklıdır, şüpheler pek çoktur, şeytanlar ise kesintisiz olarak nefislere vesveseler telkin edip dururlar. Öyleyse herkesin, Allah Rasûlünün haber verdiği ve emrettiği bütün hususlar hakkında buna benzer bir itiraz ileri sürmesi mümkündür. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: *"Rasûle düşen tebliğden başkası değildir."* *(24/en-Nur, 54)*; *"Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?"* *(16/en-Nahl, 35)*; *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi -kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin diliyle gönderdik, artık Allah kimi dilerse saptırır, kimi dilerse de doğru yola iletir."* *(14/İbrâhîm, 4)*; *"Size muhakkak ki Allah'tan bir nûr ve apaçık bir kitap gelmiştir."* *(5/el-Mâide, 15)*; *"Ha, Mim. Herşeyi apaçık bildiren kitaba yemin olsun ki..."* *(43/ez-Zuhruf, 1-2 ve 44/ed-Duhan, 1-2)*; *"Bunlar apaçık kitabın âyetleridir."* *(12/Yusuf, 1)*; *"O uydurulan bir söz değildir; fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, insanlara gerekli herşeyin açıklayıcısı, îmân edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir."* *(12/Yusuf, 111)*; *"Ve biz sana bu kitabı herşeyi açıklayan bir hidâyet, bir rahmet ve müslümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik."* *(16/en-Nahl, 89)* Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer buyruklar pek çoktur.

O halde Allah Rasûlü Allah'a ve âhiret gününe îmân hususunda, ya hakka delâlet edecek sözler söylemiştir yahut söylememiştir. İkincisinin kabulü mümkün değildir, çünkü bâtıldır. Eğer o, hakka dâir çeşitli anlamlara gelme ihtimali bulunan ve kapalı sözler konuşmuş ise, bu apaçık bir tebliğde bulunmamış anlamına gelir. Halbuki nesillerin en hayırlıları onun tam anlamıyla tebliğ ettiğine dâir tanıklıkta bulunduğu gibi, o büyük konumda Yüce Allah'ı da tanık tutmuştur. Her kim Allah Rasûlünün dinin esasları ile ilgili olarak açık seçik bir tebliğde bulunmadığını ileri sürecek olursa şüphesiz ki ona iftira etmiş olur.

[Metin]

فَمَنْ رَامَ عِلْمَ مَا حُظِرَ عَنْهُ عِلْمُهُ، وَلَمْ يَقْنَعْ بِالتَّسْلِيمِ فَهْمُهُ، حَجَبَهُ مَرَامُهُ عَنْ خَالِصِ التَّوْحِيدِ، وَصَافِي الْمَعْرِفَةِ، وَصَحِيحِ الْإِيمَانِ

"Her kim alıkonulduğu bir ilmi öğrenmeyi talep eder, anlayışı teslimiyet ile tatmin olmaz ise, bu talebi katıksız tevhîd'i, sâfî marifeti ve sağlıklı îmânı elde etmesine engel olur."

[Şerh]

[Dini Hususlarda Bilgisizce Söz Söylemek Yasaklanmıştır]

Bu da daha önce geçen sözleri vurgulamakta ve dini esaslar hakkında, hatta başka hususlarda bile bilgiye dayalı olmaksızın söz söylemekten daha da sakındırmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur."* *(17/el-İsra, 36)*; *"İnsanlardan bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar. Onun hakkında şu yazılmıştır: 'O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür.'"* *(22/el-Hacc, 3-4)*; *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevasına uyandan daha sapık kim olabilir ki?"* *(28/el-Kasas, 50)*; *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevasına uyarlar. Halbuki andolsun ki Rab'lerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."* *(53/en-Necm, 23)* ve buna benzer bu hususu dile getiren daha pek çok âyet-i kerîme vardır.

Ebû Umame el-Bahilî *radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Bir kavim eğer üzerinde bulunduğu hidâyetten saparsa, mutlaka ona tartışma (cedel) verilir." Daha sonra da Yüce Allah'ın: *"Onlar bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler."* *(43/ez-Zuhruf, 58)* buyruğunu okudu. Bu hadisi

Tirmizî rivâyet etmiş ve: Hasen bir hadistir, demiştir.[1]

Âişe *radıyallahu anhâ*'dan da şöyle dediği nakledilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Şüphesiz ki Allah'ın en çok buğzettiği kişi düşmanca ve inat ederek haksızca tartışan kimsedir." Bu hadisi Buhârî ve Müslim, *Sahîh*'lerinde rivâyet etmişlerdir.[2]

[Tevhîd'i Eksik Olan Teslim Olmaz]

Şüphesiz ki Allah Rasûlüne gereği gibi teslimiyet göstermeyen bir kimsenin tevhîd'inde eksiklik vardır. Bu kimse Allah'tan herhangi bir hidâyete sahip olmaksızın ya kendi görüş ve hevâsına göre söz söyler yahut ta aynı türden görüş sahibi birilerini taklit eder. Allah Rasûlünün getirdiklerinin çerçevesinin dışına çıktığı oranda tevhîd'i de eksik olur. Çünkü o, bu tavrıyla Allah'tan başkasını ilah edinmiş demektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kendi hevâsını ilah edinmiş kimseyi gördün mü?" (45/el-Câsiye, 23)* Yani nefsinin arzuladığı şeylere ibâdet edineni gördün mü? demektir.

Esasen dünyaya fesat, Abdullah b. el-Mubarek *rahmetullahi aleyh*'in de söylediği gibi şu üç kesimden girmiştir:

"Günahların kalpleri öldürdüğünü gördüm.
Hatta bunlar üzerinde ısrar etmek kişiyi zelil bile kılar.
Günahları terketmek kalplere hayat verir.
Nefsine baş kaldırmak senin için hayırlı olandır.
Söyle bana hükümdarlardan, kötü "ahbâr" ile kötü "rahipler"den
Başkası mıdır dini ifsat eden?"

Çünkü zalim hükümdarlar, zalimce siyasetleri ile şeriata itiraz eder, ona karşı çıkar ve onu Allah'ın ve Rasûlünün hükmünün önüne geçirirler.

Ahbâr'a gelince, onlar da şahsi görüşleriyle ve bozuk kıyasları ile şeriatın dışına çıkan alimlerdir. Onların bu görüşleri Allah ve Rasûlünün

---

[1] Tirmizî (3250); İbn Mâce (48); Ahmed (5/525).

[2] Buhârî (2457); Müslim (2668); Tirmizî (2976); Nesâî (8/248); Ahmed (6/55).

haram kıldığını helal, mübah kıldığını haram kılmayı, onun geçersiz kıldığını muteber, muteber kıldığını geçersiz kılmayı, kayıtlı olarak kabul ettiğini mutlak olarak kabulü, mutlak olarak kabul ettiğini de kayıtlı kabulü ve buna benzer yanlış tutumları içerir.

Burada "rahipler"den kasıt ise câhil mutasavvıflardır. Bunlar zevkler, vecdler, hayaller, bâtıl ve şeytanî keşifler ile îmânın ve şeriatın hakikatlerine itiraz edenlerdir. Halbuki onların bu halleri Allah'ın, hakkında izin vermediği bir dini teşri' kılmak, peygamberi vasıtası ile teşri' buyurduğu dini iptal etmek, îmânın hakikatlerinin yerine şeytanın aldatmalarını ve nefislerin hazlarını geçirmek demektir.

Kötü yöneticiler derler ki: Siyaset ile şeriat çatışırsa biz siyaseti öne geçiririz. Diğerleri derler ki: Akıl ile nakil çatışırsa akla öncelik veririz. Zevk ve vecd sahipleri derler ki: Zevk ve keşif şeriatın zâhiri ile çatışacak olursa biz de zevke ve keşfe öncelik veririz.

[Ebû Hâmid el-Gazzalî'nin Cedel ve Kelâm İlmi İle İlgili Görüşleri]

Ebû Hamid el-Gazzalî *rahmetullahi aleyh* İhyâu Ulûmiddîn adını verdiği eserinde şunları söylemektedir:

"Cedel (diyalektik, tartışma) ve kelâm ilimleri de, tıpkı nücum (yıldız) ilmi gibi yerilmiş midir, yoksa mübah mıdır veya teşvik mi edilmiştir? diye sorulacak olursa: Şunu bil ki bu hususta insanlar aşırılık ve haddi aşma durumundadırlar. Kimisi o bir bid'attir ve haram'dır, kulun şirkin dışında her ne günahla olursa olsun Allah'ın huzuruna gitmesi, O'nun huzuruna kelâm öğrenmiş olarak çıkmasından daha hayırlıdır, der. "Kimisi de o ya kifaye yoluyla farzdır, yahut ta farz-ı ayn'dır, amellerin en fazîletlisidir, Allah'a yakınlaştırıcı en üstün işlerdendir, çünkü o tevhîd ilmini tam anlamıyla gerçekleştirir, Allah'ın dini onunla müdafaa edilir, der. Şafi'î, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Sufyan ve selef'ten bütün hadis imamları kelâm ilminin haram olduğu görüşünü kabul etmişlerdir" Gazalî böyle dedikten sonra bu imamlara ait çeşitli sözleri de nakleder daha sonra sözlerini şöyle sürdürür:

"Seleften olan hadis alimleri, kelâm ilminin haramlığı üzerinde it-

tifak etmişlerdir. Bu hususta işi sıkı tuttuklarına dâir onlardan gelen rivâyetler sayılamayacak kadar çoktur. Onlar şöyle derler: Hakikatleri en iyi bilenler ve başkalarına göre lafızların dizilişi noktasında en fasih olanlar kendileri olmalarına rağmen ashab'ın o hususta söz söylemeyişleri sadece ondan ortaya çıkacak kötülüklerden dolayıdır. Bundan dolayı da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Mütenattı'lar helak olmuşlardır"[1] buyurmuştur. Yani, işi derinlemesine araştırmaya kalkışan ve gereksiz yere sonuna kadar tetkike koyulanlar helak olurlar, demektir. Yine bu görüşlerine şunu delil gösterirler: Eğer bu (kelâm ilmi) dinden olsaydı, hiç şüphesiz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emrettiği en önemli hususlardan birisi olurdu. Kelâm ilminin yolunu öğretir ve onunla uğraşanlardan da övgüyle söz ederdi."

Daha sonra onların diğer delillerini de zikreder, arkasından öbür kesimin delillerini de belirtir ve sonra;

"Peki senin tercih ettiğin görüş nedir? diye sorarsan" sorusunu ortaya atar ve buna etraflı olarak cevap vererek der ki: "Kelâm ilminde bir fayda da vardır, onun bir zararı da vardır. Kelâm ilminden yararlanma halinde yararlı olması göz önünde bulundurularak helal yahut mendub ya da vâcib olabilir. Bu da, durumun gereğine göre değişir. Ondan zarar görülmesi ve zararlı olma hali söz konusu olursa, zararlı oluşunu göz önünde bulundurarak haram olur.

"Zararına gelince; şüpheleri ortaya çıkarması, akîdeleri karıştırması, onları kesin ve kat'î kanaatler olmaktan çıkarmasıdır. Bu ise başta hasıl olan bir iştir ve sonunda bu şüpheler, hakkında şüphe bulunan deliller ile geri dönerler. "Bu durumda kişiler arasında da farklılıklar vardır. İşte hakka i'tikâd hususundaki zararı budur." Ayrıca bid'at'çilerin i'tikâdını pekiştirmek, onların kalplerinde bulunan kanaatleri sağlamlaştırmak bakımından da bir zararı vardır. Çünkü böylelikle onların iddiaları da ortaya çıkar ve bu iddialar üzerinde ısrarları daha bir artar. Ancak kelâm'ın zararı tartışma dolayısıyla ortaya çıkan taassub vasıtası ile olur.

---

[1] Müslim (2670); Ebû Dâvûd (4608); Ahmed (1/376).

"Faydasına gelince, bazen onun hakikatleri gerçek manası ile bilip, ortaya çıkarmak gibi bir faydası olduğu zannedilebilir ama ne yazık ki kelâm bu yüce maksadı gerçekleştirmeye yeterli değildir. Hatta ondaki karıştırıcılık ve saptırma özelliği, gerçeği açığa çıkarıp tanıtma özelliğinden daha ileri derecededir..."

Devamla der ki: "Sen bu sözleri hadisle uğraşan yahut Haşeviyye'ye mensup bir kimseden işitmiş olsaydın, diyebilirdim ki: İnsanlar bilmediklerinin düşmanıdırlar ama sen bu sözleri kelâm'dan gerçekten haberdar olan bir kimseden işitiyorsun. Sonra bunu gerçek şekliyle öğrendikten ve kelâmcıların ulaştığı derecenin en ileri noktasına varacak kadar bu ilimde derinleşip bu noktadan daha da ileri giderek kelâm ilmine uygun diğer ilimlerde de derinleşen birisinden dinliyorsun. Bu sözlerin sahibi kesin olarak anladı ki; hakikatleri bu yolla öğrenmeye giden yol kapalıdır. Yemin olsun ki kelâm ilmi her ne kadar bazı hususları açıklayabiliyor ve bazı noktaları tanıtabiliyorsa da bu oldukça nadir görülen bir durumdur."[1] Gazzali *rahimehullah*'tan naklettiğim bölümler burada sona ermektedir.

Bu hususta onun gibi bir kimsenin söylediği söz elbetteki kat'î bir delildir. Selef'in kelâmdan hoşlanmayışlarının sebebi yalnızca, sahîh anlamları yeni bir takım terimlerle ifâde etmekten dolayı değildir. Nitekim onlar doğru bilgileri anlatmak için bir takım terimleri kabul etmişlerdir. Yine onlar kelâmdan, hakka delâletinden ve bâtıl ehline karşı delil getirmelerinden dolayı hoşlanmamış değildirler.

Onların kelâm'dan hoşlanmamalarının sebebi hakka aykırı ve yalan bir takım iddialar içermesidir. Onların Kitab'a, Sünnet'e ve onda bulunan sahîh ilimlere aykırı düşmeleri de bu sebeblerden birisidir. Diğer taraftan kelâmcılar bu doğru bilgilere ulaşan yolu izlenemez hale getirmişlerdir. Bu konuda faydalarının az olmalarına rağmen bu gerçekleri ispatlamak için de uzun uzadıya söz söylemiş durmuşlardır. Onların bu yaptıkları ulaşılması çok zor bir dağın tepesinde bulunan son derece cılız bir deve etini andırır. Tepeye giden yol rahat değil ki ulaşılabilsin, bu de-

---

(1) İhyâu Ulûmiddîn 1/94, 97.

ve eti de semiz değildir ki oradan buraya taşımaya değsin.

Onların sahip oldukları bilgilerin en güzelleri, Kur'ân'da daha doğru bir şekilde açıklanmış ve daha güzel bir şekilde ifâde edilmiştir. Onların bütün sahib oldukları işi zorlamak, uzatmak ve içinden çıkılamaz bir hale sokmaktan ibarettir. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Eğer dünyalık uğrunda yarış olmasaydı,
Münazara kitapları da el-Muğni de, el-Amed de[1] yazılmazdı,
Onlar güya düğümleri çözüyorlarmış,

(1) el-Muğnî ve el-Amed Mu'tezile'nin önderlerinden Kadı Abdulcebbâr'ın kelam ilmine dair yazdığı iki kitaptır.

Fakat ortaya attıkları şeyler düğümleri sadece artmıştır."

Onlar ortaya koydukları bilgi ile şüphe ve tereddütleri bertaraf ettiklerini iddia ederler. Halbuki fazîlet ve zeka sahibi bir kimse çok iyi bilir ki bu yolla şüphe ve tereddütler daha bir artmıştır.

[Lafızların Anlamlarını Sınırlandırmakta Allah ve Rasûlünün Buyrukları Esastır]

Şifanın, hidâyetin, ilim ve yakîn'in Allah'ın Kitabından ve Rasûlünün sözünden değil de şu şaşkın kimselerin sözlerinden hasıl olması imkansızdır.

Aksine yapılması gereken şudur: Allah ve Rasûlünün sözleri asıl alınmalı, bu sözlerin manası üzerinde düşünülmeli, akledilmelidir. Bunların delili ve belge yönü bilinmelidir. Aklî mi yoksa sem'î ve haberî bir delil mi olduğu, neye delâlet ettiği bilinmelidir. İnsanların bu hususta ona muvafakat ya da muhalefet eden sözleri ise, mücmel ve müteşabih olarak ele alınmalı ve bu sözlerin sahiplerine şöyle denilmelidir: Bu lafızların şu şu anlama gelme ihtimali olabilir. Eğer onlar bununla Allah Rasûlünün verdiği habere uygun olanı kastettiklerini söylerlerse kabul edilir. Eğer onlara muhalefet eden şeyleri kastettiklerini açıklarlarsa bu görüşleri reddedilir.

Mesela mürekkeb, cisim, mütehayyiz, cevher, cihet, hayyiz, araz ve buna benzer lafızlar bu kabildendir. Bu lafızlar bu terimleri kullananların kastettikleri anlamlarıyla ne Kitapta, ne de Sünnette kullanılmamıştır. Hatta dilde bile, onların terimleştirdikleri anlamda kullanılmış değildir. Hatta onlar bu kavramları, kendilerinden başkalarının kasdetmedikleri bir anlamda kullanıp ifâde etmek gibi bir özelliğe dahi sahiptirler. Böylelikle onlar bu terimleri başka bir takım tabirlerle açıklarlar. Kur'ân'ın ortaya koymuş olduğu aklî ve sem'î delillere incelenir. Bu hususta gerekli ve ayrıntılı açıklamalar buradan alınacak olursa neyin hak, neyin bâtıl olduğu açıkça ortaya çıkar.

[Sapıklığın Sebebi, Allah ve Rasûlünün Sözünlerini Düşünmekten Yüz Çevirmektir]

Sapıklığın sebebi Allah ve Rasûlünün sözleri üzerinde düşünmekten yüz çevirmek, Yunan kaynaklı sözlerle ve çeşitli görüşlerle uğraşmaktır.

Bunlara kelâmcılar denilmesinin sebebi onların daha önceden bilinmeyen bir ilmi dile getirmiş olmaları değildir. Faydası olamayan fazladan söz söyledikleri/kelâm ettikleri için kelâcı olarak adlandırılmışlardır. Bu ise duyu organlarıyla bilinen hususları izah etmek için yaptıkları kıyaslamalardır. Her ne kadar onların bu kıyasları ve benzeri hususlar, duyularla algılanan şeyleri kabul etmeyenlere ve başka hususlarda faydalı olsa da bu, böyledir.

Nass'ın varlığına rağmen yahut ta aklen bildikleri şeyler olduğu iddiasıyla nass'a karşı çıkmakla birlikte; kendi görüşünü yahut zevkini ya da siyasetini ortaya koyup söz söyleyen herkes, Rabbinin emrine teslimiyet göstermeyen İblis'e benzemiş olur. O teslimiyet gösterecek yerde şöyle demişti: *"Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın."* (7/el-A'raf, 12); *"Peygambere itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse zaten Biz seni onların üzerine bir gözetleyici göndermedik."* (4/en-Nisa, 80); *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Ğafur'dur, Rahim'dir."* (3/Âl-i İmrân, 31); *"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça îmân etmiş olmazlar."* (4/en-Nisa, 65)

Görüldüğü gibi Yüce Allah peygamberinin hükmüne başvurmadıkça hükmüne razı olarak kabul etmedikçe ve tam anlamıyla teslim olmadıkça îmân etmiş olamayacaklarına dâir kendi zâtına yemin etmektedir.

[Metin]

فَيَتَذَبْذَبُ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ، وَالتَّصْدِيقِ وَالتَّكْذِيبِ، وَالْإِقْرَارِ وَالْإِنْكَارِ، مُوَسْوَسًا تَائِهًا، شَاكًّا زَائِغًا ، لَا

مُؤْمِنًا مُصَدِّقًا، وَلَا جَاحِدًا مُكَذِّبًا

"(Böyle bir kimse) vesveselere kapılmış, şaşkın, şüphe ve tereddüt içerisinde, yolunu şaşırmış bir halde; küfür ile îmân, tasdîk ile yalanlama, ikrar ile inkâr arasında bocalar. Ne tasdîk eden bir mü'mindir, ne de yalanlayan ve inkâr eden bir kimsedir."

[Şerh]

[Kelâm **ilmi, bizzat bu ilmin ileri gelenlerinin itirafına göre şaşkınlığa sebebtir**]

"Bocalar" Tereddüt ve çalkantı içerisinde gider gelir demektir.

Şeyh *rahimehullah* Kitap ve Sünneti bırakarak yerilmiş olan kelâm ilmine yönelen yahut ta kelâm ilmi ile Kitap ve Sünneti birleştirmeye çalışan, çatışmaları halinde nass'ı te'vîl edip reye yahut ta farklı görüşlere havale eden ve sonunda hayret, sapıklık ve şüpheye varanların hepsinin halini nitelendirmektedir.

Nitekim el-Hafîd İbn Rüşd -ki filozofların ekollerini ve görüşlerini insanların en iyi bilenler biridir- *Tehâfutu't-Tehâfut* adlı eserinde şunları söylemektedir: "Kim ulûhiyyete dâir meselelerde önemsenebilecek bir söz söylemiştir ki?"

el-Âmidî de aynı şekilde [şaşkınlığa düşmüştür], halbuki o, çağdaşlarının en üstünü ve oldukça büyük meselelere vakıf bir kimse idi. el-Gazzalî *rahimehullah*'ın da son hali kelâmî meselelerde duraklamak ve şaşkınlığa düşmek olmuştur. Daha sonra bütün bu yollardan yüz çevirmiş, Allah Rasûlünün hadislerine yönelmiştir. Buhârî göğsü üzerinde olduğu halde vefât etmiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer er-Razî de böyledir. O "lezzetlerin kısımları" hakkında te'lif ettiği kitabında şunları söylemektedir:

"Akılların öne gitmesinin sonunda varacakları yer ayak bağı olmaktır.

Âlemlerin çabasının nihaî noktası da sapıklıktır.
Ruhlarımız, cisimlerimizden uzak ve yalnız kalmıştır.
Dünyamızdan elde ettiğimiz, eziyet ve vebalden ibarettir.
Ömrümüz boyunca yaptığımız araştırmalardan hiçbir fayda sağlayamadık.
Ömür boyunca toplayıp durduğumuz kîl-u kâl'den başka.

Ben kelâmî yolları ve felsefî yöntemleri iyice tetkik ettim. Onların hasta olan kimseye şifa sunamadıklarını, susuz kimsenin susuzluğunu gideremediklerini gördüm. En uygun yol olarak Kur'ân'ın yöntemini gördüm. Allah'ın subutî sıfatları hakkında, mesela: *"Rahman olan Allah 'Arş'a istivâ etmiştir."* *(20/Tâhâ, 5)*; *"Güzel söz yalnız O'na yükselir."* *(35/Fatır, 10)* buyruklarını okuyabilirsiniz. Nefyedici (selbî) sıfatlar hususunda da: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* *(42/eş-Şûrâ, 11)*; *"Onlar ise bilgileri ile O'nu kuşatamazlar."* *(20/Tâhâ, 110)* buyruklarını okuyabilirsiniz." Sonra da şunları söylemektedir: "Her kim benim geçirdiğim deneyimlerin benzerlerini geçirecek olursa, benim şu bildiklerimin benzerine ulaşır."

Aynı şekilde Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulkerim eş-Şehristanî de; kelâmcılarda ve felsefecilerde şaşkınlık ve pişmanlıktan başka bir şey bulamadığını şu beyitleriyle dile getirmektedir:

"Andolsun bütün ilim yuvalarını gezip dolaştım,
Ve ben bu belli başlı yerler arasında (hakikati) arayıp durdum.
Gördüğüm sadece şaşkın bir kimsenin avucunu koyması
Sakalının üzerine yahut ta pişmanlıkla dişlerini gıcırdatmasıydı."

Ebû'l Mealî el-Cüveynî *rahimehullah* da böyle demiştir: "Ey Arkadaşlarım! Kelâmla uğraşmayınız. Eğer ben kelâm'ın beni şu ulaştığım noktaya ulaştıracağını bilmiş olsaydım, onunla hiç uğraşmazdım.

Vefâtı esnasında da şunları söylemiştir: "Ben o çok dalgalı denize daldım. Müslümanları ve ilimlerini bir kenara bıraktım. Onların bana yasakladıkları şeye girdim. Şimdi eğer Rabbim rahmetiyle beni kuşatmayacak olursa, İbnu'l-Cüveynî'nin vay haline! İşte ben annemin akîdesi üzerine ölüyorum, ya da: Nisabur acuzelerinin akîdesi üzere ölüyorum" demiştir.

Fahruddîn er-Razî'nin en gözde talebelerinden birisi olan Şemsuddîn el-Husrev Şahî de bir gün yanına gelmiş fazîlet sahibi birisine: Neye inanıyorsun? diye sormuş. O: Müslümanların inandıklarına, demişti. Şemsuddîn ona: Bunu son derece huzurlu bir kalp ve kesin bir inanca sahip olarak mı kabul ediyorsun? deyince o: Evet cevabını vermiş, bunun üzerine ona: Bu nimet dolayısıyla Allah'a şükretmelisin. Bana gelince Allah'a yemin ederim neye inandığımı bilemiyorum, neye inandığımı bilemiyorum, neye inandığımı bilemiyorum; demiş ve sakalı ıslanıncaya kadar ağlamıştı.

Irak'ın meşhur üstün şahsiyetlerinden İbn Ebi'l-Hadid de şöyle demektedir:

"Düşüncenin çözülmez bilmecesi sende,
Ne yapacağımı şaşırdım ve ömrümü tükettim.
Akıllar senin uğrunda yolculuk yaptı fakat,
Yolculuğun eziyetinden başka bir kâr sağlayamadı.
Allah'a yemin ederim, yalan yere iddia ettiler,
Senin düşünme ve nazar ile bilineceğini.
Yalan söylüyorlar, çünkü sözünü ettikleri,
Beşer takatinin dışında bir şeydir."

el-Huneci ölümü esnasında şunları söylemiştir: Bütün bildiklerim mümkün (varlığı ve yokluğu eşit) olan varlığın onu (varlığını) tercih edene ihtiyacı vardır'dan ibarettir. Arkasından şunları söylemektedir: Muhtaç oluş ise olumsuz bir sıfat'tır. İşte ben hiçbir şey bilmemiş olarak ölüp gidiyorum.

Bir diğeri de şöyle demiştir: Yatağıma uzanıyorum, yorganı başıma çekiyorum ve tan yeri ağarıncaya kadar bir bunların, bir ötekilerin delillerini karşılaştırıyorum ve sonunda onların hiçbirisini tercih edemiyorum.

Bu hale ulaşan bir kimsenin haline Allah merhamet edip acımayacak olursa, zındıklaşır gider. Nitekim Ebû Yusuf *rahimehullah* böyle demiştir: "Kim dini kelâm ile öğrenmeye kalkışırsa zındık olur, kim malı kimya yoluyla elde etmeye çalışırsa iflas eder. Hadislerin ğarîbini öğrenmeye kalkışan da yalan söyler."

Şafi'î *rahimehullah* da şöyle demektedir: "Kelâm ehli hakkındaki hükmüm: Kuru hurma dalları ve ayakkabılarla dövülmeleridir. Aşiretler ve kabileler arasında dolaştırılmalı ve: 'Kitab ve Sünneti terkedip kelâma yönelenin cezası işte budur' denilmelidir.".

Yine o şöyle demiştir: "Ben kelâm ehlinin öyle bir takım sözlerine vakıf olduk ki, bir müslümanın o sözleri söyleyebileceğini zannetmiyorum. Yüce Allah'a şirk koşma dışında kulun Allah'ın yasakladığı herşeye müptelâ olması, hiç şüphesiz kelâma müptelâ olmasından daha hayırlıdır."

Bunlardan herhangi birisinin ölüm esnasında koca karıların inançta izledikleri yola dönerek, onların ikrar ettiklerini ikrar ve kabul ettiğini, daha önce kat'î olarak kabul edip bellediği ve bu inanç şekline muhalif o inceliklerden yüz çevirdiklerini görüyoruz. Çünkü artık onların bozukluklarını açıkça görmüş yahut ta doğru ve sağlıklı görüşler olduklarını açıkça görememiştir. Sonunda onların -eğer azaptan kurtulabilecek olurlarsa- küçük çocuk, kadın ve bedevî'lerden ilim ehline tabi olanlar seviyesine düştüklerini görüyoruz.

Böyle bir hastalığın faydalı ilacı ise kalplerin gerçek doktorunun – *Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun*- gece namazına kalktığında, namazının başında yaptığı nakledilen şu duadır: "Cibril'in, Mikail'in ve İsrafil'in Rabbi, gökleri ve yeri yoktan var eden, gizliyi ve açığı bilen Allah'ım! Kullarının arasında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm verecek olan sensin. Hakkında anlaşmazlığa düştükleri gerçekler ile ilgili olarak izninle beni doğru yola ilet. Çünkü şüphesiz ki sen dilediğini dosdoğru yola iletensin."[1]

Böylelikle o, Rabbine, Cebrail, Mikail ve İsrafil'in Rabbi oluşu ile tevessül ederek dua etmiş ve hak ile ilgili olarak hakkında ihtilaf edilen hususlarda izniyle kendisini doğru yola iletmesini dilemiştir.

Çünkü kalplerin hayatı hidâyet iledir. Yüce Allah da bu üç meleği hayat ile ilgili olarak görevlendirmiştir. Cebrail kalplerin hayat bulması-

---

[1] Müslim (770); Tirmizî (3416); Ebû Dâvûd (776); Nesâî (3/212).

nın sebebi olan vahiy ile görevli melektir. Mikail bedenlerin ve diğer canlıların hayat bulmasının sebebi olan yağmur ile görevli olan melektir. İsrafil ise alemin hayat bulmasına, ruhların tekrar bedenlerine dönmesine sebeb olan Sûr'a üfürmekle görevli olan melektir. Hayat ile görevli bu büyük ruhların rabbi olduğunu dile getirerek dua etmesinin arzu edilen şeyin elde edilmesinde büyük bir tesiri vardır. Yardım Allah'tandır.

[Metin]

وَلَا يَصِحُّ الْإِيمَانُ بِالرُّؤْيَةِ لِأَهْلِ دَارِ السَّلَامِ لِمَنِ اعْتَبَرَهَا مِنْهُمْ بِوَهْمٍ، أَوْ تَأَوَّلَهَا بِفَهْمٍ، إِذْ كَانَ تَأْوِيلُ الرُّؤْيَةِ وَتَأْوِيلُ كُلِّ مَعْنًى يُضَافُ إِلَى الرُّبُوبِيَّةِ بِتَرْكِ التَّأْوِيلِ وَلُزُومِ التَّسْلِيمِ، وَعَلَيْهِ دِينُ الْمُسْلِمِينَ

"Cennette Allah'ın görülmesini herhangi bir vehim ile kabul eden yahut belli bir anlayışa göre te'vîl edenlerin ru'yetullaha îmânları sahîh olamaz. Zira ru'yetullah'ın da, rubûbiyyete izafe edilen herbir hususun da, asıl te'vîli, te'vîli terketmek, teslim yoluna bağlanmaktır. Müslümanların dini de bu yol üzeredir."

[Şerh]

[Ru'yetullah'ı İnkar Ya Da Te'vîl Edenlere Reddiyye]

Tahâvî *rahimehullah* bu sözleriyle Mutezile'nin ve onların ru'yetullah'ı reddeden görüşlerini kabul edenlerin, aynı şekilde Yüce Allah'ı yarattıklarından birisine benzetenlerin (Müşebbihe'nin) görüşlerinin merdûd olduğuna işaret etmektedir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Sizler ondördündeki ay'ı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksinizdir."(1) Burada görüldüğü gibi benzetme görülene değildir. Benzetme görme ile

(1) Buhârî (7437); Müslim (182).

ilgilidir. Bu da ru'yetin gerçekleşmesinin kastedildiği ve bunun tahakkuk edeceği hususunda konu ile ilgili ihtimalleri bertaraf etmek noktasında gayet açık bir ifâdedir. Bundan daha ileri bir ifâde ve açıklama olabilir mi?

Eğer böyle bir nass'ın te'vîline kalkışılacak olursa, nass'ın açık ifadelerini nasıl delil olarak kullanabilir? Bu nass'ın: Sizler ayın on dördünde ay'ı bildiğiniz gibi Rabbinizi de bileceksiniz, anlamına gelme ihtimali olabilir mi?

Bu yanlış te'vîle de Yüce Allah'ın: *"Rabbinin Fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi?"* *(105/el-Fil, 1)* âyeti ile buna benzer "kalbî (manevi) fiiller" diye bilinen ve "görmek" fiilinin kullanıldığı diğer fiiller delil götserilerek; böylece açıklanamaz mı?

Şüphesiz ki "görmek" bazen basar (göz) ile bazen de kalp ile olur. Kimi zaman da rüyada görmek ve buna benzer şekillerle gerçekleşir. Ancak kullanılan ifâdelerde bir manayı diğerlerinden ayırarak öne çıkartan bir takım karineler de mutlaka bulunur. Konuşan kimsenin sözlerinde anlamlardan herhangi birisini ön plana çıkartacak bir karine bulunmayacak olursa, bu ifâde mücmel olur ve bilmece halini alır. Beyân edici ve açıklayıcı olmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Önünde bulut bulunmayan öğle vaktindeki güneşi gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz"[1] ifâdesindeki karine ve beyândan daha ilerisi olabilir mi? Acaba bu gibi ifâdelerdeki görmek, gözle görmekle mi, yoksa kalp ile görmekle mi alakalıdır? Böyle bir husus Yüce Allah'ın, kalbine körlük verdiği kimseler dışındakilere hiç gizli saklı kalır mı?

Bizi bu te'vîle mecbur kılan aklın Yüce Allah'ın görülmesinin imkansız olduğunu kabul etmesi, O'nun görülmesinin düşünülemeyeceği şeklindeki hükmüdür, denilecek olurlarsa cevabımız şudur:

Bu sizin iddianızdır. Akıl sahibi kimselerin çoğunluğu bu hususta size muhalefet etmektedirler. Aklen bunu imkansız kabul etmeyi gerektiren hiçbir husus yoktur. Hatta akla bi-zâtihi var olan fakat görülmesi imkansız olduğu söylenen bir varlıktan söz edilecek olsa, akıl böyle bir

---

[1] Buhârî (7439); Müslim (183).

şeyin imkansız olduğuna hüküm verecektir.

"Cennette Allah'ın görülmesini herhangi bir vehim olarak kabul eden..." yani Yüce Allah'ın şu sıfatta görüleceği vehmine kapılarak bir çeşit teşbîhi hatırlatan kanaate sahip olan, demektir. Bu vehimden sonra eğer vehim sonucu sahip olduğu bu vasfı kabul edecek olursa, şüphesiz bu kişi Müşebbihe'den olur. Eğer bu vehmi dolayısıyla görüleceğini kökten inkar ederse, ta'til edici bir inkârcı olur.

Yapılması gereken yalnızca bu vehmi bertaraf etmek ve nefyi hak ve bâtıl olan herşeyi kuşatacak şekilde umumileştirmemektir. Bâtıl olan bir şeyi reddetmek maksadıyla hakkı da, bâtıl'ı da reddetmeye kalkışmamalıdır. Aksine yapılması gereken bâtıl'ı reddedip hakkı kabul etmek olmalıdır.

[İlerde gelecek olan]: "Her kim nefiyden ve teşbîhten kendisini korumayacak olursa ayağı kayar ve tenzîhi isabet ettiremez" sözleriyle Tahâvî, bu hususa işaret etmiştir.

Mutezile'ye mensup bu kimseler bunu (ru'yeti) nefyetmek ile Allah'ı tenzîh ettiklerini iddia ediyorlar.

Hiç kemâl sıfatlarının nefyedilmesiyle tenzîh olur mu? Şüphesiz ki ru'yetin nefyedilmesi bir kemâl sıfatı değildir. Çünkü olmayan bir şey de görülmez. Kemâl ancak, ru'yetin isbat edilip gören kimsenin idrakinin kuşatıcı bir idrak olduğunun nefyedilmesindedir. Tıpkı ilimde olduğu gibi. Onun bilinmesinin nefyedilmesi kemâl değildir. Aksine kemâl, ilmin isbatı ve ilimle O'nun kuşatılmasının nefyi ile olur. Yani Yüce Allah bilgi ile kuşatılamayacağı gibi görmekle de kuşatılamaz.

[Te'vîl'in Müteahhirîn'e Göre Anlamı]

Tahâvî *rahimehullah*'ın: "Yahut belli bir anlayışa göre te'vîl edenlerin..." ifâdesi: Yani bu kimse nass'ın zâhirine ve herbir Arab'ın ru'yetin manasından anladığına muhalif bir te'vîlde bulunup böyle bir anlayışa sahip olduğunu iddia edecek olursa... demektir.

Sonraki alimlerin ıstılahında "te'vîl": Lafzın zâhirinden başka bir

manaya yorumlanması anlamına dönüşmüştür. Böylelikle tahrîf ediciler nass'lara musallat olmuşlar ve: Bizler görüşümüze muhalif olan nass'ları te'vîl ederiz, demişler ve tahrîf'e onu süslemek, kabul edilmesini sağlamak amacıyla te'vîl adını vermişlerdir. Yüce Allah ise bâtılı süsleyenleri yermiş ve şöyle buyurmuştur: "*Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler fısıldarlar.*" *(6/el-En'âm, 112)*

Asıl muteber olan anlamlardır, lafızlar değildir. Nitekim hakkın deliline karşı nice süslü ve delil diye ileri sürülmüş bâtıl ile karşı çıkılmıştır.

Tahâvî *rahimehullah*'ın buradaki ifâdeleri daha önce geçen: "Görüşlerimize dayanarak te'vîlde bulunup hevâlarımıza dayanarak vehimlere dalıp bu hususlara girişmeyiz" sözlerini andırmaktadır.

Daha sonra bu hususu: "Çünkü ru'yetin de, rubûbiyyetin anlamına izafe olunan herbir hususun da asıl te'vîli, te'vîli terk etmek, teslime sarılmaktır. Müslümanların dini de bu yol üzeredir" sözleriyle pekiştirmektedir.

Maksadı ise gerçekte tahrîf olan ve te'vîl adını verdikleri türden te'vîli terketmektir. Ama Tahâvî Yüce Allah'ın: buyruğunda emretmiş olduğu gibi edepli bir yol tutup, en güzel yol ile mücadelesini sürdürmüştür."*Ve onlarla en güzel yol hangisi ise onunla mücadele et.*" *(16/en-Nahl, 125)*

Onun maksadı kendisine te'vîl denilen herbir şeyi terketmek olmadığı gibi, Kitap ve Sünnetteki tercihi gerektiren bir delil dolayısıyla bir takım kimselerin hatırı için zâhir olarak anlaşılan gerçeklerden herhangi birisini terketmek te değildir. Kitap ve Sünnetin yanlışlığına delâlet eden selef'in mezhebine aykırı bid'at olarak ortaya çıkmış fâsid te'vîlleri ve Yüce Allah hakkında bilgiye dayanmaksızın söz söylemeyi terki kastetmektedir.

Ru'yetullah'ın delillerini ve Allah'ın yüksekte oluşunun delillerini te'vîl etmek de; O'nun Mûsâ *aleyhisselam* ile gerçekten konuşmadığını İbrâhîm'i halîl edinmediğini söylemek de fâsid te'vîllerdendir.

"Te'vîl" lafzı zaman içerisinde asıl manası dışında kullanılır olmuştur.

[Kitap ve Sünnet'te Te'vîl'in Anlamı]

Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün Sünnetinde te'vîl, sözün sonuçta ulaştığı hakikat demektir. Buna göre haberin te'vîli, haber olarak verilen şeyin kendisi demektir. İşin te'vîli de emrolunan fiilin kendisi demektir. Nitekim Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* rukûunda şöyle derdi: "Allah'ım, Rabbimiz seni tesbih eder ve sana hamdederiz. Allah'ım bana mağfiret buyur. O bu sözleriyle Kur'ân'ı te'vîl ediyordu."[1]

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden (te'vîlinden) başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin çıkacağı (te'vîlinin gerçekleşeceği) günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi... derler.*" *(7/el-A'raf, 53)*

Rüyanın te'vîl edilmesi (yorumlanması), amelin te'vîl edilmesi de buradan gelmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Babacığım, işte bu önceleri gördüğüm rüyanın te'vîlidir (gerçekleşmesidir.)*" *(12/Yusuf, 100)*; "*Bu hem daha hayırlı, hem de te'vîl (sonuç) itibariyle daha güzeldir.*" *(4/en-Nisa, 59)*; "*Dayanamadığın şeylerin te'vîlini sana haber vereyim*" buyruğundan itibaren: "*İşte senin dayanamadığın şeylerin te'vîli (iç yüzü) budur.*" *(18/el-Kehf, 78, 82)*

Böyle bir te'vîlin varlığını ve bunun ile alakalı emir ve nehiylerin ilmini kim inkar edebilir?

Allah ve âhiret günü hakkında haber vermek gibi haber türünden olan hususlara gelince; bunun hakikati demek olan te'vîli bilinemeyebilir. Çünkü bunlar mücerred haber vermekle bilinmeyen şeylerdir. Zira haber veren kimse eğer haber verilen hususu tasavvur edememişse yahut bundan önce bunu bilmiyor ise hakikati demek olan te'vîlini mücerred haber vermekle bilemez. İşte Yüce Allah'tan başka kimsenin bilmediği

[1] Buhârî (817, 4968); Müslim (484); Ebû Dâvûd (788); İbn Mâce (889); Nesâî (2/190).

te'vîl budur. Ancak böyle bir te'vîlin söz konusu olamayacağını söylemek muhataba kavratma kastı güdülen mananın da bilinemeyeceğini söylemeyi gerektirmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de üzerinde iyiden iyiye düşünülmesini Allah'ın emretmemiş olduğu hiçbir âyet yoktur. Kendisiyle neyin kastedildiğini bilinmesini sevmediği hiçbir âyet indirmemiştir. Her ne kadar onun te'vîlinin bir bölümü ancak Yüce Allah tarafından bilinebiliyor ise de bu böyledir. İşte Kitap, sünnet ve selef'in sözlerinde te'vîlin anlamı budur. Bu te'vîl ister zâhire uygun olsun, ister olmasın farketmez.

[Müfessirlere Göre **Te'vîl Allah'ın Kelâmının Açıklanması ve Anlamının** Beyân Edilmesidir]

İbn Cerîr ve benzeri bir çok müfessire göre te'vîl'den kasıt, sözün açıklanması ve beyân edilmesi demektir. Bu ister ifâdenin zâhirine uygun olsun, ister olmasın farketmez. Bu da bilinen bir terimdir. Bu te'vîl de tefsir gibidir. Doğru olanı övülmeye değerdir, bâtıl olanı da reddedilmelidir.

Yüce Allah'ın: "*Halbuki onun te'vîlini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise...*" *(3/Âl-i İmrân, 7)* âyetinde iki kıraat şekli vardır. Bir kıraate göre;: "Allah'tan başka" lafzı üzerinde vakıf (durak) yapılır. Diğer kıraate göre burada vakıf yapılmaz. Her iki kıraat te haktır.

Birinci kıraat şekline göre maksat: Te'vîlinin ilmini Yüce Allah'ın yalnız kendisine tahsis ettiği ve özü itibariyle müteşâbih olanlardır. İkincisi ise ilimde derinleşmiş olanların tefsirini bildikleri izafî (göreceli) müteşabih kastedilir. Buradaki tefsir'den kasıt da te'vîl ile aynı şeydir.

"Allah" lafzı üzerinde durak yapanlar te'vîlin, manayı açıklamak şeklindeki tefsir anlamını kastetmezler. Çünkü bu, Yüce Allah'ın, Rasûlüne bütün ümmetin de, rasûlün de manasını bilemediği bir söz indirmiş olması anlamına gelir. İlimde derinleşmiş olanların da: "*Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir*" *(3/Âl-i İmrân, 7)* demenin ötesinde anlamı ile ilgili herhangi bir pay sahibi olmaları söz konusu olmaz. Bu kadarcık bir sözü ilimde derinleşmiş olmayan mü'minler de söyler. Hal-

buki ilimde derinleşmiş olanların bu hususta diğer mü'minlerin avamından ayrıcalıklarının olması gerekir.

Nitekim İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Ben onun te'vîlini bilen ilimde derinleşmiş kimselerdenim." Gerçekten de doğru söylemiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun için şöyle dua etmiştir: "Allah'ım, onu dinde fakih kıl ve ona te'vîli öğret."[1] Bunu Buhârî ve başkaları rivâyet etmişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in duası ise asla reddolunmaz.[2]

Mücahid dedi ki: Mushaf'ı başından sonuna kadar İbn Abbas'a arzettim. Her âyette onu durduruyor ve onun hakkında ona soru soruyordum.[3]

Kur'ân'ın tamamının manaları ile ilgili açıklamalarda bulunup, söz söylediğine dâir ondan gelen nakiller mütevatir derecesine ulaşmıştır. O herhangi bir âyet hakkında: Bu, Yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin te'vîlini bilemediği müteşabih türündendir, dememiştir.

Usûl'de mezhep alimlerimizin: Müteşabih sûrelerin baş taraflarında bulunan mukatta' harflerdir, şeklindeki sözlerine gelince -bu görüş İbn Abbas'tan da rivâyet edilmektedir- bu harflerin anlamı hakkında çoğu kimseler söz söylemiştir. Eğer bunların manaları biliniyor ise müteşabih'in manası bilinmiş demektir. Eğer bilinmiyor ise işte müteşabih denilen buyruklar bunlardır ve bunların dışında kalanlar manası bilinen buyruklardır; anlatılmak istenen budur.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın: "*Ondan bir kısım âyetler muhkem'dir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihtir.*" *(3/Âl-i İmrân, 7)* buyurmaktadır.

Buradaki harfler ise mushaf'ın âyetlerini sayanların çoğunluğuna göre âyet değildirler.

---

(1) Ahmed (1/266, 314, 328); -farklı bir lafızla- Buhârî (143); Müslim (2477).

(2) Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Yüce Allah'tan üç şey istediğini, ikisinin verilip bir duasının kabul edilmediği için bak: Müslim (2889).

(3) Taberî (1/90); İbn Sa'd (5/466).

Fukahâ ve mütekellim'in müteahhir olanlarının sözlerinde te'vîl: Gerektirici herhangi bir delâlet dolayısı ile tercihe değer olan bir ihtimali bırakıp, ikinci derecede tercih edilebilecek bir ihtimale göre lafzı yorumlamaktır.

İşte gerek haber kipi ile gerek talep uslubu ile varid olmuş bir çok ifâde hakkında insanların anlaşmazlığa düştükleri te'vîl şekli budur. Bu tür te'vîllerin sahîh olanları Kitap ve Sünnet'in nass'larının delâlet ettiğidir. Bunlara aykırı olan te'vîl fâsid te'vîldir.

Bu tür açıklamalar, ilgili yerlerinde genişçe yapılmıştır. *et-Tabsira* adlı eserde belirtildiğine göre Nusayr b. Yahya el-Belhî, Ömer b. İsmail b. Hammad b. Ebi Hanife'den, o Muhammed b. el-Hasen'den *rahimehullah* rivâyet ettiğine göre; ona Yüce Allah'ın sıfatlarını söz konusu edip te zâhiri itibariyle teşbîhe götüren âyet ve haberler hakkında soru sorulmuş, şöyle cevap vermiştir: Biz bunları geldiği şekilde alırız, onlara îmân ederiz ve bu nasıl, bu da nasıl olur demeyiz.

Ayrıca şunun da bilinmesi gerekir: Küfrü gerektiren fâsid mana ne nass'ın zâhirinden anlaşılandır, ne de nass'ın muktezasıdır. Nass'tan bunu anlayan kimsenin bu anlayışının sebebi kavrayışındaki bir kusur ve bilgisinin eksikliğidir.

İnsanların bazılarının söyledikleri sözlerin anlaşılıp, aktarılmasıyla ilgili olarak: "Ne kadar doğru sözü ayıplayan kimse vardır/bunun hastalıklı anlayıştır" denildiğine göre; sözlerin en doğrusu ve en güzeli olan Yüce Allah'ın buyruklarının (yanlış anlaşılması) hakkında ne denilebilir? Çünkü O'nun bu Kitabı: "*Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır.*" *(11/Hud, 1)* Bu gibi yanlış te'vîllerde bulunanların sözlerinin gerçek manası şudur: "Kur'an ve hadisin zâhirî ifâdeleri küfür ve sapıklıktır. Onda inanılmaya elverişli yeterli bir açıklama yoktur. Tevhîd ve tenzîh onlarda gereği kadar açıklanmamıştır." İşte yanlış te'vîllerde bulunanların ifâdelerinin gerçek anlamı budur.

Hakikat şu ki: Kur'ân'ın delâlet ettiği herbir şey, hakkın ta kendisidir. Bâtıl olan bir şeye Kur'ân'ın delâlet etmesi mümkün değildir. Bu hu-

susta [bizimle] tartışanlar, [Kur'an'ın] mutlaka başka türlü yorumlanması gereken bir bâtıl'a delâlet ettiğini iddia ediyorlar.

[Yanlış Te'vîl'in Sakıncaları]

Bunlara şöyle denilir: Açtığınız bu kapı ile gerçekten az sayıda bazı noktalarda mümin kardeşlerinize yardım ettiğinizi zannetseniz de şunu bilin ki; çeşitli müşrik ve bid'atçiler önünde asla kapatamayacağınız ve aleyhinize sonuç verecek bir kapı açmış durumdasınız.

Kur'ân'dan anlaşılan delâleti şer'î herhangi bir delil olmaksızın başka yöne çevirmeyi yol edindiğiniz zaman, hangi nass'ın te'vîl edilmesinin uygun olacağı, hangisinin uygun olmayacağı hususunu tesbitte kullanılacak ölçü ne olacaktır?

Eğer: Aklî delilin kat'î bir şekilde imkansız olduğuna delâlet ettiği şeyleri te'vîl ederiz. Aksi takdirde kabul ederiz; diyecek olursanız size şöyle denilir: Aklî bakımdan kat'î olanı hangi akıl ile tartacağız? Şüphesiz ki Karmatî ve Batınî olan bir kimse kat'î delillerin şeriatın zâhirinden anlaşılan hükümlerin bâtıl olduğuna delâlet ettiğini iddia eder.

Filozof kendisine göre kat'î delillerin, cesetlerin öldükten sonra diriltilmesinin bâtıl olduğuna delâlet ettiğini iddia etmektedir.

Mutezile'ye mensup bir kimse kat'î delillerin Yüce Allah'ın görülmesinin imkansız olduğunu ortaya koyduğunu iddia ederken aynı zamanda Yüce Allah'ın zâtı ile ilim, kelâm ya da rahmetin kaim olmasının imkansız olduğunu da ileri sürmektedir.

Kısacası sahipleri tarafından aklî delillerin gerektirdiği te'vîller olarak ileri sürülen te'vîl çeşitleri burada sayılamayacak kadar çoktur.

Bu durumda iki büyük sakınca da kaçınılmaz olur:

1. Böyle bir şeyin aklen mümkün olup olmadığı hususunda enine boyuna oldukça uzun ve etraflı araştırmalar yapmadan önce Kitap ve Sünnet'in anlamlarından hiçbir şeyi kabul etmeyeceğiz. Kitap hakkında anlaşmazlığa düşmüş herbir kesim aklın, kendi kabul ettikleri görüşlere delâlet ettiğini iddia etmektedir. Bu durumda işin sonu şaşkınlıktır.

2. Artık kalpler Rasûlün verdiği haberlerinden hiçbir şeyi katiyetle kabul etmez bir hal alır. Çünkü maksadın zâhir'den anlaşılan olduğuna güvenilmez. Te'vîller birbiriyle çatışır durur. Kitap ve Sünnet'in Allah'ın kullarına haber verdiği hususlara delâlet ve irşad etme özelliğinden uzaklaştırılması gerekir. Halbuki peygamberin özelliği haber vermektir. Kur'ân en büyük haberdir (en-Nebeu'l-Aziym'dir.) Bundan dolayı te'vîlcilerin Kitap ve Sünnetin nass'larını dayanak almak için değil, görüşlerini desteklemek için zikrettiklerini görüyoruz. Şâyet aklın kendisine delâlet ettiğini iddia ettikleri hususa uygun düşerse bu nassları kabul ederler, eğer muhalif olursa ona göre te'vîl ederler. Bu ise zındıklık ve ahkamdan sıyrılıp kurtulmanın kapısını açmaktır. Yüce Allah'tan esenlik dileriz.

[Metin]

وَمَنْ لَمْ يَتَوَقَّ النَّفْيَ وَالتَّشْبِيهَ زَلَّ وَلَمْ يُصِبِ التَّنْزِيهَ

"Nefy etmekten ve teşbîhten sakınmayan bir kimsenin ayağı kayar ve tenzîhi isabet ettiremez."

[Şerh]

[Nefy ve **Teşbîh Kalp Hastalıklarındandır**]

Nefy ve *teşbîh* kalp hastalıklarındandır. Çünkü kalbî hastalıklar iki türdür. Şüphe hastalığı ve şehvet hastalığı. Her ikisi de Kur'ân'da söz konusu edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Edalı ve yumuşak söylemeyin ki kalbinde hastalık olan kimse umutlanmasın." (33/el-Ahzab, 32)* Bu şehvet hastalığıdır.

Bir başka yerde Yüce Allah: *"Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırdı." (2/el-Bakara, 10)* buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince, onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı." (9/et-Tevbe, 125)* buyurmuştur. Bu da şüphe hastalığıdır ve şehvet hastalığından daha aşağılatıcıdır, Çünkü şehvet hasta-

lığının şehvetinin gereğini yerine getirmekle şifa bulacağı umulabilir. Şüphe hastalığının ise -eğer Yüce Allah o kimseye rahmetiyle yetişmeyecek olursa-şifası yoktur.

Sıfatlar ile ilgili meseledeki şüphe hastalığı sıfatların nefyedilmesi ve teşbîhidir. Nefy şüphesi teşbîh şüphesinden daha kötüdür. Çünkü nefy şüphesi hem Rasûlün getirdiklerini yalanlamak, hem de reddetmektir. Teşbîh şüphesi ise Allah Rasûlünün getirdiklerinde aşırıya gidip, haddi aşmaktır. Yüce Allah'ın yarattıklarına benzetilmesi küfürdür, çünkü O: *"O'nun gibi hiçbir şey yoktur"* *(42/eş-Şûrâ, 11)* buyurmaktadır. Sıfatların nefyedilmesi de küfürdür, zira Yüce Allah: *"O herşeyi işitendir, herşeyi görendir"* *(42/eş-Şûrâ, 11)* buyurmaktadır.

[Teşbîh'in İki Çeşidi]

Bu teşbîh'in iki çeşidinden birisidir, çünkü teşbîh iki türlüdür. Birisi yaratıcıyı yaratılmışa benzetmektir. İşte kelâmcıların reddetmek ve iptal etmek (çürütmek) için çalışıp durdukları teşbîh budur. İnsanlar arasında bu teşbîh'e yönelenler ikinci tür teşbîh'te bulunanlara göre daha azdır.

İkincileri ise yaratılmışı yaratana benzetirler. Mesih'e ibâdet edenler, Uzeyr'e, güneşe, ay'a, putlara, meleklere, ateşe, suya, buzağıya, kabirlere, cinlere ve buna benzer sair varlıklara ibâdet edenler, hep bu kabildendir. İşte peygamberlerin kendilerine gönderildiği ve kendilerini Allah'a hiçbir şey ortak koşmaksızın bir ve tek olarak ibâdet etmeye davet ettikleri kimseler bunlardır.

[Metin]

فَإِنَّ رَبَّنَا جَلَّ وَعَلَا مَوْصُوفٌ بِصِفَاتِ الْوَحْدَانِيَّةِ، مَنْعُوتٌ بِنُعُوتِ الْفَرْدَانِيَّةِ، لَيْسَ فِي مَعْنَاهُ أَحَدٌ مِنَ الْبَرِيَّةِ

"Şüphesiz ki Yüce ve Celil olan Rabbimiz vahdaniyet sıfatları ile mevsuftur. Bir ve tek olmak vasıflarına sahip-

tir. Yaratılmışlardan hiç kimse bu sıfatların manasına sahip değildir."

[Şerh]

[Yüce Allah'ın Tenzîh'i]

Tahâvî *rahimehullah*, Yüce Rabbin tenzîh'inin, kendi zâtını olumlu ya da olumsuz olarak vasfettiği şeylerle O'nu vasfetmek olduğuna işaret etmektedir. Onun buradaki ifâdeleri İhlas sûresinin manasından alınmıştır.

"Vahdaniyet sıfatları ile mevsuftur" sözleri Yüce Allah'ın: *"De ki: O Allah'tır, bir ve tek'tir"* buyruğundan alınmıştır.

"Bir ve tek olmanın vasıflarına sahiptir" sözleri Yüce Allah'ın: *"Allah Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır"* buyruğundan;

"Mahlukat arasından hiçbir kimse O'nun gibi değildir" sözleri Yüce Allah'ın: *"Ve hiç kimse O'nun benzeri ve dengi değildir"* buyruğundan alınmıştır. Aynı zamanda bu ifâdeler daha önce geçen sıfatların isbatı ve teşbîh'in nefyedilmesi ile ilgili ifâdeleri pekiştirmektedir.

[Arapça metinde geçen] *Vasıf* ve *na't* kelimeleri eş anlamlı iki kelimedir. Anlamlarının birbirlerine yakın olduğu da söylenmiştir. Buna göre vasıf zât hakkında, na't ise fiil hakkında kullanılır.

[Arapça metinde geçen] *Vahdaniyet* ile *ferdaniyet* de (bir ve tek olmak) böyledir. Aralarında fark olduğu da söylenmiştir. Buna göre vahdaniyet zât içindir, ferdaniyet de sıfatlar içindir.

O halde Yüce Allah zâtında bir ve tek, sıfatlarında da eşsizdir. Bu mana ise gerçektir, bu konuda hiçbir kimsenin tartışması yoktur. Fakat kullanılan ifâdelerde bir çeşit tekrar vardır. Tahâvî *rahimehullah*'ın akîdesinde buna benzer bir kaç yerde tekrarı vardır.

Yüce Allah'ın: *"Hiçbir şey O'nun gibi değildir."* *(42/eş-Şûrâ, 11)* buyruğu Yüce Allah'ın tenzîhini ifâde etmek bakımından, müellifin: "Yaratılmışlardan hiç kimse bu sıfatların manasına sahip değildir" ifâdelerin-

den daha mükemmeldir.

[Metin]

وَتَعَالَى عَنِ الْحُدُودِ وَالْغَايَاتِ ، وَالْأَرْكَانِ وَالْأَعْضَاءِ وَالْأَدَوَاتِ، لَا تَحْوِيهِ الْجِهَاتُ السِّتُّ كَسَائِرِ الْمُبْتَدَعَاتِ

"O, sınırlardan ve nihaî noktalardan yüce ve münezzehtir. Erkân, organ ve araçlardan münezzehtir. Altı cihet -sonradan yaratılmış diğer mahlukat gibi- O'nu ihata etmez."

[Şerh]

Şeyh *rahimehullah*'ın bu ifâdelerini açıklamaya geçmeden önce bir mukaddimede bulunmak istiyorum. O da şudur: Bu gibi lafızların kullanılması hususunda insanların üç görüşü vardır:

Bir kesim bunları kabul etmezler. Bir başka kesim kabul ederler, üçüncü kesim ayrıntıya girerler. Bunlar selef'e tabi olanlardır. Bu lafızları kullanan bunlarla neyi kastettiğini açıklamadan benimsemez, onlarla neyi nefyettiğini belirtmeden nefyetmezler.

Çünkü müteahhirûn nezdinde diğer terimsel lafızlarda olduğu gibi, bu lafızların terim manalarında bir çeşit kapalılık ve müphemlik ortaya çıkmıştır. Onların hepsi bu gibi terimleri aynı lafzi manalarda kullanmamaktadırlar.

Bundan dolayı bu lafızları mutlak olarak kabul etmeyenler bununla hakkı da bâtılı da nefyedebilmekte ve bunları kabul edenlerden, onların aslında benimsemedikleri görüşleri nakletmektedirler.

Bu lafızları kabul edenlerin bazıları da onlara, bu hususta ne Kitapta, ne de Sünnet'te onların nefyedilmelerine veya isbât (kabul) edilmelerine dâir hiç bir şey varid olmadığı halde selef'in görüşüne, Kitabın ve mizan'ın (sağlıklı ölçülerin) delâletine muhalif bâtıl bir anlamı, sokabilmektedirler.

Bizim Allahu teâlâ'yı, kendisinin ve Rasûlünün nitelendirmediği vasıflar ile nefy ya da isbat (olumlu ya da olumsuz olarak) vasfetme hakkımız yoktur. Çünkü bizler ancak tâbi kimseleriz, bid'atçi kimseler değiliz.

O halde bu hususta yani sıfatlar meselesinde konunun iyice tetkik edilmesi gerekir. Allah ve Rasûlünün sâbit olarak belirttiklerini biz de kabul ederiz. Allah ve Rasûlünün nefyettiklerini biz de nefyederiz. Nefy ve isbat hususunda nass ile varid olmuş lafızlara bağlı kalarak, Allah ve Rasûlünün isbat ettiği lafız ve manaları biz de kabul ederiz, onların nass'larının reddettikleri lafız ve manaları da reddederiz.

[Nass'larda Vârid Olmuş Lafızları Kullanmak]

Hakkında ne nefy ne de isbât varid olmamış lafızlara gelince, bu lafızlar, kullananların maksadı incelenmeden mutlak olarak kullanılmazlar. Eğer maksat doğru ise kabul edilir. Şu kadar var ki, bu maksatları nasslarda varid olmuş lafızlarla ifâdelendirmek ve gerek olmadıkça mücmel (kapalı) lafızlar kullanmamak gerekir.

Bu lafızlar ancak, onlarla beraber maksadın ve gereğin ne olduğunu açıklayan karinelerle birlikte kullanılmalıdır. Mesela bu hitaplar kullanılmadığında, maksadın tam anlamıyla ifâde edilememesi gibi bir durum söz konusu ise, bu gibi lafızları kullanma yoluna gidilebilir.

Tahâvî *rahimehullah* buradaki ifâdeleriyle Müşebbihe'nin görüşlerini reddetmek istemiştir. Allah bir cisimdir, O'nun cüssesi ve organları vardır diyen ve buna benzer kanaatler ileri süren Dâvûd el-Cevâribî ve benzerlerinin görüşlerini reddetmektedir. Yüce Allah böylelerinin söylediklerinden alabildiğine yücedir.

Burada Tahâvî'nin nefy'den kastettiği mana, doğrudur. Ancak ondan sonra gelen bir takım kimseler bu nefylerinin genel çerçevesine hak ve bâtıl olan şeyleri sokmuşlardır. Bundan dolayı bu hususun açıklanmaya ihtiyacı vardır. Şöyle ki: Selef, insanların Yüce Allah'ın haddini (sınırını) bilemeyeceklerini ve O'nun sıfatlarından hiçbirisini aynı şekilde sınırlandıramayacaklarını ittifakla kabul etmişlerdir.

Ebû Dâvûd et-Tayalisî der ki: Süfyan, Şu'be, Hammad b. Zeyd, Hammad b. Seleme, Şerik ve Ebû Avane ne bir had'den söz ederler, ne benzetirler, ne temsil ederlerdi. Onlar hadisi rivâyet ederler ve: Nasıl? demezlerdi. Onlara soru sorulacak olursa, bu hususta bildikleri sağlam rivâyetlerle cevap verirlerdi. Nitekim ileride Tahavî'nin: "O, mahlukatını kendisini kuşatabilmekten yana aciz bırakmıştır" ifâdeleri açıklanırken bu husus bir daha ele alınacaktır.

Böylelikle Şeyh'in maksadının şu olduğu anlaşılmaktadır: Yüce Allah herhangi bir kimse tarafından sınırlarıyla kuşatılmaktan yüce ve münezzehtir. Yoksa bu; O, mahlukatından ayrı değildir, onlardan ayrı bir varlık ve onlardan farklı değildir, manasında kullanılmamıştır.

Rükünler, azalar ve araçlar gibi lafızlara gelince, bunları kabul etmeyenler el ve yüz gibi kat'î delillerle sâbit bir takım sıfatları da reddetmeye yol edinmektedirler. Ebû Hanîfe *radıyallahu anh* "el-Fıkhu'l-Ekber" adlı eserinde şunları söylemektedir: "Onun eli, yüzü ve nefsi vardır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de el'den, yüz ve nefis'ten söz etmektedir. O halde bunlar O'nun keyfiyetleri bilinmez sıfatıdır. O'nun eli, kudreti ve nimeti demektir, denilemez. Çünkü bu, sıfatı iptal etmektir."

İmam (Ebû Hanîfe *radıyallahu anh*)ın bu söyledikleri kat'î delillerle sabittir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İki elimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu?*" *(38/Sad, 75)*; "*Halbuki kıyâmet gününde arz bütünü ile O'nun avucundadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır.*" *(39/ez-Zümer, 67)*; "*O'nun yüzünden başka herşey helâk olacaktır.*" *(28/el-Kasas, 88)*; "*Celal ve İkram sahibi Rabbinin vechi (yüzü) ise kalıcıdır.*" *(55/er-Rahmân, 27)*

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*(İsa aleyhisselam dedi ki): Sen nefsimde olanı bilirsin ama ben senin nefsinde olanı bilemem.*" *(5/el-Mâide, 116)*; "*Rabbiniz kendi nefsi üzerine rahmeti yazdı.*" *(6/el-En'âm, 54)*; "*Ve seni kendi nefsim için seçtim.*" *(20/Tâhâ, 41)*; "*Allah size kendisinden (nefsinden) sakınmanızı emrediyor.*" *(3/Âl-i İmrân, 28)*

Şefaat hadisi diye bilinen hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* insanların Âdem'in yanına gideceklerini ve ona şunları söyleyeceklerini bildirmektedir: "Ve Allah seni eliyle yarattı, meleklerine sana sec-

de ettirdi ve sana herşeyin isimlerini öğretti."[1]

El'den kasıt kudrettir, diyenlerin te'vîlleri doğru değildir. Çünkü Yüce Allah'ın: "*İki elimle yarattığım*" *(38/Sad, 75)* buyruğunun kudretimle yarattığım anlamına gelmesi sahîh olamaz. Bu doğru kabul edilecek olursa, İblis'in de: Beni de aynı şekilde kudretinle yarattın. Bundan dolayı onun bana bir üstünlüğü söz konusu değildir, diye cevap vermesi söz konusu olurdu. İblis, kâfir olmasına rağmen Rabbini Cehmiye fırkasından daha iyi tanıyordu.

Onların: "*Görmezler mi ki biz onların faydasına kendi ellerimizle var ettiğimiz davarlar yarattık. İşte kendileri bunlara sahiptirler.*" *(36/Yasin, 71)* buyruğunda lehlerine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü Yüce Allah burada lafzî olan iki çoğul kelime arasında bir uyum olsun ve böylelikle mülkiyete ve azamete delâlet etsin diye "elleri" çoğul zamirine izafe etmiş ve çoğul olarak zikretmiştir. Burada tekil zamire izafe edilerek "iki elimle" diye buyrulmadığı gibi, çoğul zamire eli izafe ederek "iki elimizle" şeklinde de iki lafız da kullanılmamıştır. Buna göre Yüce Allah'ın: "*Ellerimizle var ettiğimiz*" ifâdesi Yüce Allah'ın: "*İki elimle yarattığım*" buyruğunun asla bir benzeri değildir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de aziz ve celil olan Rabbi hakkında şöyle buyurmuştur: "O'nun hicabı nurdur. Eğer O'nu açacak olursa, yüzünün parıltıları mahlukatından gözünün ulaştığı herbir şeyi mutlaka yakardı."[2]

Bununla birlikte bu sıfatlar hakkında "bunlar organlar, azalar, araçlar yahut rükünlerdir" denilemez. Çünkü rükün mahiyetin bir parçasıdır. Yüce Allah ise bir ve tek'tir, samed'dir. Asla parçalara ayrılmaz, O bundan yüce ve münezzehtir. Organlarda ise ayırma ve parçalara bölme anlamı vardır. Yüce Allah bundan da münezzehtir. Nitekim Yüce Allah'ın: "*Onlar Kur'ân'ı azalara (parçalara) ayırdılar.*" *(15/el-Hicr, 91)* buyruğu da bu kabildendir.

Azalarda, onlar vasıtasıyla kazanmak ve faydalanmak manası var-

---

[1] Buhârî (4476).

[2] Müslim (179).

dır. Araçlar da bu şekildedir, bir takım menfaatleri sağlamak ve bir kısım zararları önlemek için onlardan yararlanılır. Bütün bu hususlar ise Yüce Allah'tan uzaktır. Bundan dolayı Yüce Allah'ın sıfatları arasında bunlardan hiç söz edilmez.

O halde şer'î lafızların manaları doğrudur ve yanlış ihtimallerden uzaktır. Bundan dolayı Allah hakkında nefy ya da isbat kastıyla kulanılacak şer'î lafızlardan uzaklaşmamak gerekir. Böylelikle fâsid herhangi bir mana isbât edilmesin, doğru herhangi bir mana da nefyedilmesin. Bütün bu mücmel (açık ve net olmayan) lafızlar haklı olan tarafından da bâtıl peşinde olan tarafından da kullanılabilecek durumdadır.

["Cihet" Lafzı]

Cihet lafzı ile bazen var olan şey kastedilebilir, bazen de olmayan bir şey kastedilebilir. Bilindiği gibi varlık sadece yaratan ve yaratılandan ibarettir. Eğer "cihet" lafzı ile Yüce Allah'tan başka bir varlık kastediliyor ise bu bir mahluktur. Yüce Allah'ı ise hiçbir şey kuşatamaz, yaratıklarından hiçbir şey O'nu kuşatamaz. O bundan yücedir.

Eğer "cihet" ile olmayan bir şey kastediliyor ve bu da alemin üstünde olarak kabul ediliyor ise şunu belirtelim ki alemin dışında var olan sadece Yüce Allah'tır. Eğer: O bu itibarla bir cihettedir, denilecek olursa bu maksat doğru olabilir. Yani O, alemin fevkındedir. O bütün mahlukatın nihayetinde, bütün mahlukatın üstünde ve onlardan yücedir.

Allah'ın yücelerde oluşunu nefyetmek kastı ile cihet lafzını kabul etmeyenler, delilleri arasında şunları zikrederler: Bütün cihetler (yönler) yaratılmıştır, O ise yaratılmış olan bu yönlerden önce vardır. O'nun bir cihette olduğunu söyleyen kimsenin o takdirde alemin bir parçasının kadim olduğunu kabul etmesi de gerekir, yahut ta Yüce Allah'ın önceleri cihetten müstağni iken, sonradan bir cihette bulunduğunu kabul etmesi gerekir.

Bu ve benzeri lafızlar ancak şunu ifâde eder: O mahlukatından hiçbir şeyin içinde değildir. Ona ister cihet adını verelim, ister vermeyelim, elbetteki bu doğru bir kanaattir. Ancak cihet var olan bir şey değildir,

aksine itibari bir şeydir ve şüphesiz ki cihetlerin sonu yoktur. Sonsuz olan bir şeyde var olmayan bir şey ise yok demektir.

[Tahâvî'nin; "Altı cihet O'nu kuşatamaz" sözünden maksat]

Tahâvî'nin *rahimehullah* "Diğer mahlukat gibi altı yön (cihet) O'nu kuşatamaz" sözü mahlukatından hiçbir şey O'nu kuşatamaz demektir ve anlamı itibariyle doğrudur, gerçektir. Aksine O, herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstünde olandır. İşte Tahâvî'nin kastettiği mana budur, çünkü ileride o şöyle diyecektir: "O Yüce Allah herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstündedir." "Diğer yaratıklar gibi altı yön O'nu kuşatamaz" sözleri ile "O herşeyi kuşatandır ve her şeyin üstündedir" sözlerini bir arada ele alacak olursak, onun maksadının Yüce Allah'ı hiçbir şeyin ihtivâ edemediğini, hiçbir şeyin onu kuşatamadığını, O'nun dışındaki yaratıklara benzemediğini, Yüce Allah'ın herşeyi kuşatan ve herşeyin üstünde olduğunu kastettiği anlaşılır.

[Metin]

وَالْمِعْرَاجُ حَقٌّ، وَقَدْ أُسْرِيَ بِالنَّبِيِّ ρ، وَعُرِجَ بِشَخْصِهِ فِي الْيَقَظَةِ إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ إِلَى حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الْعُلَا، وَأَكْرَمَهُ اللَّهُ بِمَا شَاءَ، وَأَوْحَى إِلَيْهِ مَا أَوْحَى :(مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى). فَصَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْآخِرَةِ وَالْأُولَى

"Mi'rac haktır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **İsra ile (geceleyin) yürütülmüştür. Uyanık bir halde bedeni ile mi'rac'la göklere yükseltilmiştir. Daha sonra da Yüce Allah'ın dilediği yüceliklere çıkartılmıştır. Allah, ona dilediği ikramlarda bulunmuş ve vahyettiği şeyleri vahyetmiştir. "Kalp gördüğünü yalanlamadı"** ***(53/en-Necm, 11),*** **dünyada da, âhirette de Yüce Allah'ın salât ve selâmı olsun ona."**

[Şerh]

Mi'rac (yukarı doğru yükselmek) anlamındaki "el-uruc"dan gelen ve kendisi ile yukarı doğru çıkılan alet anlamındadır. Bu da merdiven ayarında bir şeydir, ancak onun nasıl olduğunu bilemeyiz. Bu da diğer gaybî hususlar hükmündedir. Ona îmân eder, keyfiyetini bilmek için ayrıca uğraşmayız.

[İsra ve Mi'rac Rasûlullah sallallahu aleyhi **ve sellem uyanık**-ken **gerçekleşmiştir]**

Tahâvî *rahimehullah*: "Uyanıkken bedeniyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İsra ile (geceleyin) yürütülmüştür." diyerek İsra'ya işaret etmektedir.

İsra ile ilgili hadislerden sabit olduğu üzere: İsra,Nebi *sallallahu aleyhi ve sellem* uyanıkken ve beden ile gerçekleşmiştir. Sahîh olan budur. Burak'a binerek, Cebrail *aleyhisselam*'ın arkadaşlığı ile Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya kadar gitmiş, Mescid-i Aksa'da inmiş ve peygamberlere imam olarak namaz kıldırmış, Burak'ı mescidin kapısının halkasına bağlamıştır. Beytu Lahm'de inip, orada namaz kıldığı söylenmiş ise de hiçbir şekilde peygamberimizden böyle bir rivâyet sahîh olarak gelmemiştir.

Daha sonra Beytu'l-Makdis'ten aynı gece dünya semasına yükseltilmiştir. Cebrail onun için kapının açılmasını istemiş ve ona kapı açılmıştır. Orada insanların ilk atası Adem'i görmüş, ona selam vermiştir. Adem *aleyhisselam* ona; hoşgeldin demiş, selamını almış ve peygamberliğini ifâde etmiştir.

Daha sonra ikinci göğe çıkartılmış, yine ona kapının açılması istenmiştir. Orada da Zekeriya oğlu Yahya'yı ve Meryem oğlu İsa'yı görmüş, onlarla karşılaşmış, onlara selam vermiş, onlar da onun selamını alarak güzel bir şekilde onu karşılamış, peygamberliğini ifâde etmişlerdir.

Daha sonra üçüncü göğe çıkartılmış, orada da Yusuf *aleyhisselam*'ı görmüştür. Ona selam vermiş, o da selamını almış, güzel bir şekilde karşılamış, peygamberliğini ifâde etmiştir.

Daha sonra dördüncü göğe yükseltilmiştir. Orada İdris *aleyhisse-*

lam'ı görmüş, ona selam vermiş ve o da onu güzel bir şekilde karşılayıp peygamberliğini dile getirmiştir.

Arkasından beşinci göğe çıkartılmıştır. Orada da İmran oğlu Harun'u görmüştür. Ona selam vermiştir. O da onu güzel bir şekilde karşılayarak, peygamberliğini ifâde etmiştir.

Daha sonra altıncı göğe yükseltilmiştir. Orada da Mûsâ *aleyhisselam* ile karşılaşmış, ona selam vermiş, o da onu güzel bir şekilde karşılayarak, peygamberliğini dile getirmiştir. Onun yanından ayrılıp gidince Mûsâ *aleyhisselam* ağlamıştır, ona ne diye ağladın diye sorulunca bu sefer: Benden sonra peygamber olarak gönderilen bir kimsenin ümmetinden cennete gireceklerin sayısı, benim ümmetimden oraya gireceklerin sayısından daha fazladır diye ağlıyorum, diye cevap vermiştir.

Daha sonra yedinci semaya çıkartılmıştır. Orada da İbrâhîm *aleyhisselam* ile karşılaşmış ve ona selam vermiştir. O da onu güzel bir şekilde karşılayarak, peygamberliğini dile getirmiştir.

Sonra Sidretu'l-Müntehâ'ya çıkartılmıştır. Daha sonra da el-Beytu'l-Ma'mur ona yükseltilmiştir. Sonra da yüce ve isimleri mukaddes, cebbar olan Allah'ın huzuruna çıkartılmıştır. O'nun huzuruna bir yayın kirişlerinin bağlandığı noktalar kadar yahut daha da yakın olacak şekilde yakınlaşmıştır.(1)

---

(1) Bu cümle Buharî'nin *Sahîh*'inde Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemr yoluyla yer alan fazlalıklardan biridir ve Şerîk'in tek başına rivâyet ettiği yanılmalarından sayı-lır. Aslında şârih'in (İbn Ebi'l-İzz'in) buna dikkat çekmesi gerekirdi. el-Hattabî der ki: Bu rivayette varid olan sarkıp, yaklaşmanın Yüce Allah'a nisbet edilmesi genel olarak bütün selef'e, ilim adamlarına, önceki ve sonraki tefsir alimlerinin kanaatine muhaliftir. Bu hadis Enes'ten, Şerîk'ten başkasının yoluyla da rivayet edilmiştir. Ancak bu ağır lafızlar o rivayette yoktur. Bu da, rivayetteki bu lafız-ların Şerîk tarafından katılmış olduğu kanaatini pekiştirmektedir. Abdulhak el-İşbilî de *"el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn"* adlı eserinde şunları söylemektedir: Burada Şerîk meçhul bir fazlalık katmış ve bilinmeyen bir takım lafızlar zikretmiştir. İsra ile ilgili hadisleri bir hafızlar topluluğu rivayet etmiştir. Bununla birlikte Şerîk'in zikrettiği bu lafzı onlardan zikreden hiç kimse yoktur. Şerîk ise hafız değildir. İbn Kesîr *Tefsîr*'inde (4/3) şunları söylemektedir: Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemr bu

Orada kuluna vahyettiklerini vahyetti. Ona elli vakit namazı farz kıldı, geri döndü, Mûsâ'nın yanına vardığında, Mûsâ ona: Sana ne emrolundu? dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: Elli namaz, deyince o: Senin ümmetin bunun altından kalkamaz. Rabbinin huzuruna dön ve O'ndan ümmetinin yükünü hafifletmesini dile, dedi. Bu hususta Cebrail *aleyhisselam*'ın fikrini almak istercesine Cebrail'e dönüp baktığında, dilersen böyle yap diye işarette bulundu.

Bunun üzerine Cebrail, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yüce ve mübarek olan Allah'ın huzuruna -O yerinde iken- çıkarttı. -Buhârî'nin *Sahîh*'indeki ve bazı rivâyet yollarındaki lafız bu şekildedir.- Bunun üzerine Yüce Allah üzerinden on vakti kaldırdı. Tekrar indi ve Mûsâ'nın yanından geçti, durumu ona haber verdi. Yine ona: Rabbine geri dön, O'ndan yükünü hafifletmesini dile, dedi.

---

rivâyetinde başka rivâyetlerle çatışan lafızları zikretmiştir. O bu hadisi kötü bir şekilde hıfzetmiş ve iyice tesbit (zabt) edememiştir. Hafız Ebû Bekr el-Beyhakî şöyle der: Şerik'in rivâyetinde, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Rabbini gördüğü iddiasında bulunanların kanaatine uygun münferi-den naklettiği bir fazlalık vardır. O bununla: "Daha sonra aziz olan cebbar Rab yaklaştı, sarktı ve bir yayın kirişlerinin bağlandığı iki nokta veya daha yakın bir mesafeye geldi" sözlerini kastetmektedir. Aişe, İbn Mes'ud ve Ebu Hureyre ra-dıyallahu anhum'un bu âyetlerdeki "görme"yi Cebrail'in görülmesine yorumla-maları ise daha doğrudur. İbn Kesîr der ki: Bu meselede Beyhakî'nin söyledik-leri hakkın kendisidir. Çünkü Ebu Zerr: Ey Allah'ın Rasûlü, Rabbini gördün mü? diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: O bir nurdur, O'nu nasıl görebilirim" diye cevap vermiştir. Bir başka rivâyette de: "Ben bir nur gör-düm" demiştir. Bunu da Müslim rivayet etmiştir. Yüce Allah'ın:"Sonra yakla-şıp, sarktı" *(en-Necm, 53/8)* buyruğunda kastedilen Cebrail aleyhisselam'dır. Nitekim bu husus *Buhârî* ve *Müslim*'de, mü'minlerin annesi Aişe'den ve İbn Mes'ud'dan böylece sabit olmuştur. Aynı şekilde Ebu Hureyre'den gelen ve *Sa-hih-i Müslim*'deki rivayette böyledir Bu âyet-i kerime'nin bu şekilde tefsir e-dilmesi hususunda Ashâb-ı Kirâm arasından onlara muhalefet eden bir kimse-nin olduğu bilinmemektedir. Bu hadiste yine Şerik'ten başkasının zikretmeyip tek başına Şerik'in naklettiği bir başka lafız da vardır ki yine müellifimiz bu laf-zı burada kaydetmiştir. O da: "Cebrail onu yüce ve mübarek olan cebbar'ın hu-zuruna –o yerinde olduğu halde- götürünceye kadar yükseltti" ifadeleridir.

Bu şekilde Mûsâ *aleyhisselam* ile yüce ve mübarek olan Allah arasında gidip geldi ve sonunda bu elli vakit beş vakte indi. Mûsâ ona tekrar Rabbine geri dönüp yükünün hafifletilmesini dilemesini istediği halde, o: Artık Rabbimden haya etmeye başladım. Bunun yerine razı oluyor ve teslim oluyorum, dedi.

Bu sefer bir münadi'nin şöyle seslendiği işitildi: Ben farzımı aynen emrettim ve kullarımın yükünü de hafiflettim.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in aziz ve celil olan Rabbini baş gözü ile görüp görmediği hususunda ashab'ın farklı görüşlerinden, doğru olanın onu kalbiyle gördüğü, baş gözü ile görmediği olduğuna dâir açıklamalar önceden geçmişti.

Yüce Allah'ın: *"Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı." (53/en-Necm, 11)*; *"Andolsun ki onu diğer bir inişte de görmüştü." (53/en-Necm, 13)* buyruklarına gelince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahîh olarak gelen rivâyete göre; burada görüldüğünden söz edilen kişi Cebraildir. Onu iki sefer yaratılmış olduğu aslî sûretinde görmüştür.

İsra'nın uyanıklık halinde ve beden ile birlikte olduğunun delillerinden birisi de Yüce Allah'ın: *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir." (17/el-İsra, 1)* buyruğudur. Nasıl ki insan beden ve ruhun toplamını ifâde ediyorsa, kul da beden ve ruh'un toplamından ibarettir. İfadenin mutlak olarak kullanılması halinde bilinen anlamı budur. Doğrusu da budur, o halde İsra da bu şekilde gerçekleşmiştir ve bu aklen imkansız bir şey değildir.

Önce Beytu'l-Makdis'e, götürülmenin hikmeti nedir? diye sorulacak olursa, cevabı şudur: -Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mi'rac'a yükseldiği iddiasının doğruluğunun ortaya çıkması için olmuştur. Kureyş ona (iddiasının doğruluğunu isbatlamak için) Beytu'l-Makdis'in sıfatlarının neler olduğunu sormuştu. O da onlara sıfatlarını, niteliklerini anlatmış[1] ve yolda gelmekte

---

[1] Buhârî (3886, 4710); Müslim (170). Bu hadisin mufassal bir şâhidi de sahîh bir sened ile Ahmed (1/309)'da geçmektedir.

olan kervanlarının halini dahi onlara haber vermişti.[1]

Eğer onun semaya yükselişi doğrudan Mekke'den olsaydı, bu husus gerçekleşmezdi. Zira onlara sema ile ilgili haber vermiş olsaydı, buna muttalî olmalarına da imkan olmazdı. Halbuki onlar Beytu'l-Makdis'i tanıyorlardı. Onlara da bunun niteliklerini haber vermişti.

Mi'rac hadisinde, üzerinde iyice düşünen kimsenin açıkça anlayacağı gibi birçok açıdan Yüce Allah'ın uluvv sıfatının sabitliğine delil vardır. Başarı Allah'tandır.

[Metin]

وَالْحَوْضُ الَّذِي أَكْرَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ -غِيَاثًا لِأُمَّتِهِ- حَقٌّ

"Yüce Allah'ın ona ikram ve ümmetine de bir yardım olmak üzere lutfedeceği Havz da haktır."

[Şerh]

[Havz ve Nitelikleri]

Havz'dan söz eden hadisler tevatür derecesine ulaşmıştır. Bu hadisleri otuz küsur sahabi *radıyallahu anhum* rivâyet etmiştir. Hocamız Şeyh İmaduddîn İbn Kesîr *-Allah onu rahmetine gark etsin-* "*el-Bidaye ve'n-Nihâye*" adını taşıyan tarihe dâir büyük eserinin son taraflarında bu rivâyetlerin bütün yollarını tesbit etmiştir.[2]

Bu hadislerden birini Buhârî *rahimehullah* rivâyet etmektedir. Enes b. Malik *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Benim Havz'ım Eyle ile Yemen'deki San'a arası kadardır. Onda bulunan ibrik'ler ise semadaki yıldızların sayısı kadardır."[3]

Yine Enes'den gelen rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ashab'ımdan bir takım insanlar Havz'ın etrafında yanıma gelecekler. Ben onları tanıyacağım, ama benden uzaklaştı-

---

(1) Bkz: Ahmed (1/374), Tefsîru İbn Kesîr (3/15).

(2) Bkz: el-Bidâye ve'n-Nihâye (1/337-373)

(3) Buhârî (6580); Müslim (2303); Ahmed (3/230); Tirmizî (2444).

rılacaklar. Ben: Onlar benim arkadaşlarım!? diyeceğim, bana şöyle diyecek(ler): Senden sonra ne gibi bid'atler ortaya çıkardıklarını bilmezsin."(1) Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.

İmam Ahmed'in rivâyetine göre de Enes b. Malik *radıyallahu anh* şöyle demiştir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir uykuya daldı, tebessüm ederek başını kaldırdı. Ya o kendilerine söyledi, yahut onlar ona: Ne diye güldün? diye sordular. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Az önce bana bir sûre indirildi." Sonra da: "*Bismillahirrahmanirrahiym. Muhakkak Biz sana Kevser'i verdik*" sûresini sonuna kadar okudu ve sonra şöyle buyurdu: "el-Kevser'in ne olduğunu bilir misiniz?" Onlar: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Şöyle buyurdu: "O azîz ve celîl olan Rabbimin bana cennette vermiş olduğu bir nehirdir. Onda pek çok hayırlar vardır. Kıyâmet gününde ümmetim o nehre gelecekler. Onun üzerindeki kaplar yıldızların sayısı kadardır. Onlardan bir kul (ona yaklaşmaktan) alıkonulunca, ben şöyle diyeceğim: Rabbim, o benim ümmetimdendir. Şöyle denilecek: Senden sonra ne bid'atler çıkardıklarını bilemezsin."(2)

Bu hadisi Müslim de rivâyet etmiştir ve ondaki lafız şöyledir: "O Rabbimin bana vaadettiği bir nehirdir. Onda pekçok hayır vardır. O kıyâmet gününde ümmetimin kendisine gelecekleri bir havuzdur" geri kalan bölümleri ise az önceki rivâyet gibidir.

Bunun anlamı şudur: Bu Kevser'den Havz'a doğru iki kanal bol bol su akmaktadır. Havz ise Sırat'tan önce Arasat'tadır. Çünkü ondan ayrılmaktadır ve topukları arkasına gerisin geri dönmüş bir takım kimseler ona yaklaştırılmayacaktır. Bu gibi kimseler ise Sırat'ı da geçemeyeceklerdir.

Buhârî ve Müslim, Cündeb b. Abdullah el-Becelî *radıyallahu anh*'dan böyle dediğini rivâyet etmektedirler: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Ben sizden önce Havz'a ulaşmış olacağım."(3)

---

(1) Buhârî (6582); Müslim (2304).

(2) Ahmed (3/102); Müslim (400).

(3) Buhârî (6589); Müslim (2289); Ahmed (4/313); Humeydî (779).

Buhârî Sehl b. Sa'd el-Ensarî *radıyallahu anh*'dan şöyle rivâyet eder: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Şüphesiz sizden önce Havz'a varmış olacağım, benim yanıma gelen (ondan) içer. İçen ise ebediyyen bir daha susamaz. Benim yanıma hiç şüphesiz kendilerini tanıdığım, kendilerinin de beni tanıdıkları bir takım kimseler de gelecektir. Sonra benimle onların arasına engel konulacaktır." Ebû Hazim dedi ki: Ben onlara bu hadisi anlatırken, en-Nu'man b. Ebi Ayyaş benim sözlerimi işitince dedi ki: Sen bunu Sehl'den böylece mi dinledin, ben: Evet, dedim. O da dedi ki: Ben de şâhidlik ederim ki Ebû Said el-Hudrî'den bunu dinledim ve o fazladan şunları da söylüyordu: " Bunun üzerine ben şöyle diyeceğim: Onlar benim ümmetimdendirler. Bana: Senden sonra neleri (bid'at olarak) ihdas ettiklerini bilmezsin denilecek, bu sefer ben: Benden sonra değişiklikler yapanlar, benden uzak olsunlar, benden uzak olsunlar."[1]

[Hadis'lere Göre Havz'ın Nitelikleri]

Havz'ın niteliklerine dâir varid olan hadislerden çıkan sonuç şudur: Bu Havz, oldukça büyüktür. Çok şerefli bir su kaynağıdır. Suyu; sütten daha beyaz, kardan daha soğuk, baldan daha tatlı, kokusu miskten daha güzel olan Kevser ırmağından gelir. Bu Havz son derece geniştir, eni ve boyu aynıdır. Her bir köşesi arasındaki mesafe bir aylıktır. Bazı hadislerde de: "Ondan içildikçe o daha da artar ve genişler. O misk'ten olan yumuşak toprak ve çakıllar arasından çıkar."

Hiçbir şeyin acze düşüremediği yaratıcının şanı ne yücedir!

Bazı hadislerde de varid olduğuna göre: "Herbir peygamberin bir Havzı vardır. Peygamberimizin Havzı ise bunların en büyüğü, en değerlisi ve gelip su içeceklerinin sayısı en fazla olanlarıdır." Lütuf ve keremiyle Yüce Allah bizi onlardan kılsın.

[Metin]

وَالشَّفَاعَةُ الَّتِي ادَّخَرَهَا لَهُمْ حَقٌّ، كَمَا رُوِيَ فِي الْأَخْبَارِ

[1] Buhârî (7050). Şârih'in burada zikrettiği rivâyet mana iledir. Buhârî'nin lafızlarında az miktarda farklılık vardır. Müslim (2290); Ahmed (5/333).

"Haberlerde de rivâyet edildiği üzere onun, onlara (ümmetine) sakladığı şefaati de haktır."

[Şerh]

[Şefaat ve Çeşitleri]

Şefaat çeşitlidir. Bunların kimisi ümmet tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Kimisinde de Mutezile ve onlara benzer bid'at ehli olanlar muhalefet etmişlerdir.

• *Birinci Tür Şefaat:* Bu ilk şefaat olan büyük şefaattir. Peygamber ve rasûllerden sair kardeşleri arasından bizim peygamberimize mahsustur. Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun.

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde ve başka eserlerde, çok sayıda sahabi'den *radıyallahu anhum* şefaate dâir hadisler gelmiştir.

Bunlardan biri Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivâyet edilmiştir. Dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir et getirildi. Bu etten ona kol kısmı verildi. Çünkü o, kol etini severdi, ondan bir lokma koparıp aldı. Sonra şöyle buyurdu: Kıyâmet gününde ben insanların efendisiyim. Bunun niye böyle olduğunu biliyor musunuz? Allah öncekileri ve sonrakileri bir düzlükte toplayıp bir araya getirecek. Davetçi onların seslerini işitir, göz onlara nüfuz eder. Güneş oldukça yaklaşır, insanlar güç yetiremeyecekleri ve kaldıramayacakları kadar gam, keder ve sıkıntı duyarlar. İnsanlardan kimisi diğerine şöyle der: İçinde bulunduğunuz durumu görmez misiniz? Neyle karşı karşıya olduğunuza bakmaz mısınız? Rabbinizin yanında size şefaatçi olacak bir kimseyi ne diye arayıp bulmuyorsunuz?

İnsanların kimi diğerine: Babanız Âdem(e gidin), diyecek. Bunun üzerine Âdem'in yanına giderler. Ey Âdem derler, sen insanlığın atasısın. Allah seni eliyle yarattı, sana ruhundan üfledi. Meleklere emir verdi, sana secde ettiler. Haydi Rabbinin huzurunda bize şefaat et. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Nelerle karşı karşıya olduğumuza bakmaz mısın?

Âdem der ki: Rabbim bugün öyle gazaba gelmiştir ki ne bundan önce ne de bundan sonra da asla benzeri görülmeyecektir. O bana ağaca yaklaşmayı yasaklamıştı, bense emrine karşı geldim. Nefsim, nefsim(i), nefsim(i kurtarayım bana yeter.) Benden başkasına gidin, Nuh'a gidin. Bunun üzerine Nuh'a giderler ve: Ey Nuh derler. Sen Allah'ın yeryüzü insanlarına gönderdiği ilk rasûlsün. Allah seni şükreden bir kul diye adlandırdı. Rabbinin huzurunda bizim için şefaat et, içinde bulunduğumuz bu durumu görmez misin? Ne hale geldiğimize bakmaz mısın?

Bunun üzerine Nuh *aleyhisselam* şöyle diyecek: Bugün Rabbim öyle bir gazaplanmış ki, ne bundan önce böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. Benim kabul edilecek bir duam vardı, onu da kavmime karşı beddua ederek kullandım. Şimdi nefsim, nefsim, nefsim (kurtulsun yeter, diyorum.) Benden başkasına gidin, İbrâhîm'e gidin.

Bunun üzerine İbrâhîm'e giderler ve şöyle derler: Ey İbrâhîm, sen Allah'ın nebisi ve yeryüzü insanları arasından Halîlisin. İçinde bulunduğumuz bu durumu görmez misin? Sıkıntılarımızın ulaştığı bu dereceye bakmaz mısın? Şöyle der: Bugün Rabbim öyle bir gazaplanmış ki ne bundan önce böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. Sonra İbrâhîm *aleyhisselam* söylediği yalanları zikreder.(1) Nef-

---

(1) Buharî, Eyyub'dan, o Muhammed b. Sîrin'den, o Ebu Hureyre *radıyallahu anh*'dan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: İbrahim *aleyhisselam* sadece üç defa yalan söylemiştir. Bunlardan ikisi Yüce Allah'ın zatı uğrundadır. "Ben hastayım" sözü ile; "hayır, onu bu büyükleri yapmıştır" sözleridir. (Devamla) dedi ki: Bir gün Sara ile birlikte birlikte zorbalardan bir zorbanın bulunduğu bir yere geldi. O zorbaya şöyle denildi: Burada, beraberinde insanların en güzellerinden bir kadın bulunan bir adam vardır. Bunun üzerine bu zorba kişi ona bir adam göndererek Sara hakkında soru sordurdu: Bu kimdir? dedi. O da: Kız karde-şimdir, dedikten sonra Sara'ya varıp şunları söyledi: Ey Sara, yeryüzünde ben-den ve senden başka îmân eden bir kimse yoktur. Bu kişi bana senin kim oldu-ğuna dair soru sordu. Senin kız kardeşim olduğunu söyledim. Beni yalancı çı-karma. Zorba Sara'ya elçi gönderdi. Sara, onun yanına girince, eliyle onu yaka-lamak istedi. Fakat ona engel olundu. Bu sefer: Allah'a dua et, sana hiç zarar vermeyeceğim, dedi. Allah'a dua etti ve eski haline kavuştu. İkinci bir defa onu yakalamak isteyince, önceki

sim, nefsim, nefsim (onu kurtarayım bana yeter.) Haydi Mûsâ'ya gidin.

Mûsâ'ya giderler ve Ey Mûsâ derler: Sen Allah'ın Rasûlüsün, Allah seni risaletleriyle ve seninle konuşmasıyla diğer insanların üstüne seçip çıkarmıştır. Rabbinin huzurunda bize şefaat eyle. İçinde bulunduğumuz bu hali görmez misin? Sıkıntılarımızın ne dereceye ulaştığına bakmaz mısın?

Mûsâ onlara şöyle der: Bugün Rabbim öyle bir gazaplanmıştır ki ne bundan önce böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. Ben ise öldürmekle emrolunmadığım bir canı öldürdüm. Nefsim, nefsim, nefsim (onu kurtarayım yeter.) Benden başkasına gidin, İsa'ya gidin.

Bunun üzerine İsa'ya giderler. Ey İsa, derler: Sen Allah'ın Rasûlü, Meryem'e ilka ettiği kelimesisin ve O'nun emrinden bir ruh'sun. Beşikte iken insanlar ile konuştun, Rabbinin huzurunda bize şefaat eyle. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Sıkıntılarımızın ne derece olduğuna bakmaz mısın?

Bunun üzerine İsa onlara şöyle der: Şüphesiz Rabbim bugün öyle bir gazaplanmıştır ki ne bundan önce böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. -Ve herhangi bir günahından söz etmeyerek-: Benden başkasına gidin, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gidin, der.

Bunun üzerine bana gelirler ve: Ey Muhammed, derler. Sen Allah'ın Rasûlüsün, peygamberlerin sonuncususun, Allah geçmiş ve gelecek günahlarını sana bağışlamıştır. Rabbinin huzurunda bize şefaat eyle,

---

gibi hatta daha da şiddetli bir şekilde alı konuldu. Yine: Benim için Allah'a dua et, sana zarar vermeyeceğim dedi. Tekrar Allah'a dua etti ve serbest bırakıldı. Perdedârlarından birisini çağırarak şöyle dedi: Siz-ler bana bir insan getirmediniz, olsa olsa bana bir şeytan getirmişsiniz. Bunun üzerine ona Haceri hizmetçi olarak verdi. Sara, İbrahim *aleyhisselam* ayakta durmuş namaz kılıyorken yanına geldi ve eliyle: Ne oldu? diye sordu, o: Allah o kâfirin –ya da facirin- tuzağını başına geçirdi ve Hacer'i hizmetçi olarak verdi. Ebu Hureyre dedi ki: Ey semanın suyunun oğulları, işte anneniz budur. (Bk. Fethu'l-Bârî 6/391-394)

içinde bulunduğumuz hali görmez misin? Sıkıntılarımızın ne dereceye ulaştığına bakmaz mısın?

Bunun üzerine kalkar, Arş'ın altına gelirim. Azîz ve Celîl Rabbim'e secde ederim. Sonra Yüce Allah, bana lutufta bulunur ve benden önce hiçbir kimseye ilham etmediği türden O'na güzel övgüler ve hamd-u sena'larda bulunmayı ilham eder. Bunun üzerine Ya Muhammed denilir, başını kaldır, iste, sana verilecek, şefaatta bulun şefaatin kabul olunacak. Bunun üzerine: Ey Rabbim, ümmetimi, ümmetimi isterim. Rabbim, ümmetimi ümmetimi isterim. Rabbim, ümmetimi ümmetimi isterim, diyeceğim. Şöyle denilecek: Ümmetinden üzerinde hesap bulunmayan kimseleri cennet kapılarından sağ kapıdan girdir, ayrıca diğer kapılarda da onlar insanlarla ortak gireceklerdir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki cennet kapılarının her iki kanadı arası Mekke ile Hecer yahut ta Mekke ile Busra arası kadardır."

Bu hadisi bu manada Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir. Lafız İmam Ahmed'indir.[1]

Çokça hayret edilecek bir husus var ki, o da şudur: Hadis imamları bir çok rivâyet yollarıyla bu hadisi kaydetmelerine rağmen -Sur hadisinde de varid olduğu gibi-[2] Yüce Allah'ın insanlar arasında hüküm vermek üzere gelmesi için yapılan ilk şefaati söz konusu etmezler. Çünkü burada maksat budur ve hadisin başının nakledilmesi bunu gerektirir. İnsanlar Adem ve ondan sonraki diğer peygamberlerin şefaatlerini, insanlar arasında hükmedilmesi ve bulundukları sıkıntılardan rahatlamaları için isteyeceklerdir. Nitekim hadisin diğer rivâyet yollarından açıkça anlaşılan da budur. İşte onlar bu noktaya vardıktan sonra, ümmetin isyankarlarına şefaati ve cehennem ateşinden çıkartılmalarını söz konusu ederler.

---

(1) Ahmed (2/435-436); Buhârî (4712); Müslim (193).

(2) Taberânî (25/266). Gerçekten uzun bir hadistir. Senedinde zayıf bir râvî olan İsmail b. Rafi' ve meçhul bir râvî olan Muhammed b. Yezîd (veya Ziyâd) vardır.

Selef'in hadisin sadece bu bölümünü nakletmekle yetinmekten maksatları sanki cehenneme girdikten sonra herhangi bir kimsenin oradan çıkartılacağını inkar eden Hariciler ile Mutezile'den onlara tabi olan kimselerin görüşlerini reddetmek içindir. Bu sebebten dolayı onların görüşlerini açıkça reddeden ifâdeler taşıyan hadisin bu kadarlık bölümünü zikretmekle yetinirler, böylelikle hadislere aykırı olan ve bid'at olarak benimsedikleri görüşlerini de nass ile reddetmiş oluyorlar.

• *İkinci ve üçüncü tür şefaat* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, hasenâtı ve seyyiâtı birbirine eşit kimseler hakkındaki şefaati ki bunların cennete girmeleri için şefaat edecektir. Ayrıca cehenneme götürülmeleri emrolunmuş bir takım kimseler hakkında cehenneme girmemeleri için yapacağı şefaattir.

• *Dördüncü tür şefaat* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cennete giren kimselerin amellerinin mükâfatının gerektirdiği derecelerden daha yukarıya çıkartılması hususundaki şefaatidir. Mutezile sadece bu şefaati kabul etmekle (selef'e) muvafakat etmiş, bunun dışındaki diğer konumlar hakkında -bu hususlardaki hadislerin mütevatir olmasına rağmen- muhalefet etmişlerdir.

• *Beşinci tür şefaat* ise bir takım kimselerin hesapsız olarak cennete girmeleri için yapılacaktır. Bu tür şefaate Ukkaşe b. Mihsan'ın hadisinin delil gösterilmesi uygundur. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* cennete hesapsız olarak girecek yetmişbin kişi arasına kendisinin de girmesi için Rasûlullah'ın duasını istemişti. Hadis Buhârî ile Müslim'de rivâyet edilmiştir.[1]

• *Altıncı tür şefaat* azabı hakeden kimselerin azabının hafifletilmesi için olacaktır. Amcası Ebû Talib'in azabının hafifletilmesi için şefaat etmesi gibi.[2]

Bu tür şefaati söz konusu ettikten sonra Kurtubî, et-Tezkire adlı e-

(1) Buhârî (5811, 6542); Müslim (216, 217); İbn Mende (970). Yine Müslim bir benzerini İmrân b. Husayn hadisi olarak (218)'de rivâyet etmiştir.

(2) Buhârî (2883, 2608); Müslim (209).

serinde şunları söylemektedir: Şâyet Yüce Allah: *"Şefaatçilerin şefaatleri onlara fayda vermez." (74/el-Muddessir, 48)* buyurmuştur, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Evet, böyle birine cehennemden çıkartılıp cennete giren günahkâr muvahhidlere sağladığı fayda gibi, cehennem ateşinden çıkmak şeklinde bir faydası dokunmayacaktır.

- *Yedinci tür şefaat*, önceden de geçtiği üzere bütün mü'minlere cennete girme izninin verilmesi için yapacağı şefaattir. Müslim'in Sahîh'inde, Enes *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ben cennetteki ilk şefaatçiyim."[1]

---

[1] Müslim (196); Dârimî (1/27); Ahmed (3/140); İbn Mende (885, 886, 889, 890).

• *Sekizinci tür şefaat* ümmeti arasından cehenneme giren, büyük günah işlemiş kimselere yapacağı şefaattir. Bu şefaati sebebiyle, cehennem ateşinden çıkartılacaklardır. Bu tür şefaat ile ilgili hadisler mütevatir olarak gelmiştir. Bu ilim Hariciler ile Mutezileye gizli kalmış, hadislerin sıhhatini bilmediklerinden ve bunu bilenlerinin de inat edip, bid'atlerini sürdürmelerinden ötürü bu hususa muhalefet etmişlerdir.

Bu şefaatte melekler, diğer peygamberler ve mü'minler onunla ortaktırlar.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şefaati dört defa yapacaktır.

Şefaatin bu türü ile ilgili rivâyet edilmiş hadislerden biri Enes b. Malik *radıyallahu anh* yoluyla gelendir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Şefaatim ümmetim arasından büyük günah işlemiş kimselere olacaktır."(1) Bu hadisi İmam Ahmed rivâyet etmiştir.

Buhârî *rahimehullah* kitabının "et-Tevhîd" adlı bölümünde şu rivâyeti kaydetmektedir: Bize Süleyman b. Harb anlattı, bize Hammad b. Zeyd anlattı. Bize Ma'bed b. Hilal el-Anezî anlattı, dedi ki: Basra halkından bir kaç kişi bir araya geldik ve hep birlikte Enes b. Malik'in yanına gittik. Bizim için şefaat hadisini sorsun diye beraberimizde Sabit el-Bünânî'yi de aldık. Onu evinde bulduk, kuşluk namazını kıldığını gördük. Yanına girmek üzere izin istedik, o da bize izin verdi, döşeği üzerinde oturuyordu.

Biz Sabit'e: Şefaat hadisinden önce ona hiçbir şey sorma, dedik. Dedi ki: Ey Hamza'nın babası, bunlar senin Basra ahalisinden kardeşlerindir. Sana şefaat hadisini sormaya geldiler. Bunun üzerine şöyle cevap verdi: Bize Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı ve buyurdu ki: "Kıyâmet gününde insanlar dalgalar gibi birbirlerinin arasına karışacaklardır. Âdem'in yanına varacaklar ve Rabbinin huzurunda bizim için şefaat et, diyecekler. O: Ben bu işin ehli değilim, diyecek ama size İbrâhîm'i

---

(1) Hadis tarikleri ve şâhidleriyle sahîhtir. Ebû Dâvûd (4739); Tirmizî (2435); Ahmed (3/213); Tayâlisî (2026); Ebu Nuaym, Hılye (7/261).

tavsiye ederim. Çünkü o Rahmân'ın halil'idir.

Bunun üzerine İbrâhîm'e gidecekler, o da: Ben bu işin ehli değilim diyecek ama ben size Mûsâ'yı tavsiye ederim, çünkü o kelimullahtır.

Bunun üzerine Mûsâ'ya gidecekler, o da: Ben bu işin ehli değilim diyecek ama size İsa'yı tavsiye ederim, çünkü o Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Bu sefer İsa'ya gidecekler, o da ben bu işin ehli değilim diyecek ama size Muhammed'i tavsiye ederim.

Bunun üzerine yanıma gelecekler ben de: İşte bu işin ehli benim diyeceğim. Rabbimin huzuruna varmak üzere izin isteyeceğim, bana izin verilecek. Şu anda hatırlayamadığım övücü sözlerle O'na hamdetmek üzere bana ilham verecektir. Ben de bu övücü sözlerle O'na hamd edeceğim ve huzurunda secdeye kapanacağım. Ey Muhammed, başını kaldır denilecek. Söyle sözün dinlenecek, şefaat et şefaatin kabul edilecek, dile dilediğin sana verilecek. Ben de şöyle diyeceğim: Rabbim ümmetimi (isterim) ümmetimi. Bunun üzerine şöyle denilecek: Git ve kalbinde arpa ağırlığı kadar îmân namına bir şey bulunan herkesi çıkart. Ben de gidip denileni yapacağım, sonra dönecek ve o övücü sözlerle O'na hamd edeceğim, tekrar O'nun için secdeye kapanacağım. Ey Muhammed, başını kaldır, denilecek, söyle sözün dinlenecek, şefaat et şefaatin kabul olunacak, dile istediğin verilecek. Ben, Rabbim ümmetimi (isterim) ümmetimi diyeceğim.

Bu sefer: Git, kalbinde zerre yahut ta bir hardal tanesi ağırlığınca imandan eser bulunan herkesi çıkart! denilecek. Ben de gidip denileni yapacağım, sonra tekrar geri dönüp Yüce Allah'a o övücü sözlerle hamd-u sena'da bulunacağım. Sonra tekrar O'nun için secdeye kapanacağım. Ey Muhammed, başını kaldır denilecek, söyle sözün dinlenecek, dile isteğin verilecek, şefaat et şefaatin kabul olunacak. Ben: Rabbim ümmetimi (dilerim) ümmetimi diyeceğim. Bu sefer bana şöyle diyecek: Git kalbinde îmân namına hardal tanesi ağırlığından daha, daha, daha küçük eser bulunan kimseleri bul ve onları ateşten çıkart. Ben de gidip denileni yapacağım."

(Ma'bed devamla) dedi ki: Enes'in yanından çıkıp gidince, bir de

el-Hasen'e uğrasak dedim O, o sırada Ebû Halife'nin evinde saklanıyordu, gücü kuvveti yerindeydi. İşte ona gitsek de bize Enes b. Malik'in naklettiği hadisi ona da nakletsek (dedim), onun yanına gittik. Ona selam verdik. Yanına girmek üzere bize izin verdi. Ona Ey Ebû Said dedik, yanına kardeşim Enes b. Malik'in yanından geldik. Biz şefaat hususunda bize naklettiği hadisin bir benzerini görmedik. (Hasan-ı Basrî) Dedi ki: O neymiş deyince, biz de ona hadisi naklettik ve buraya kadar geldik, ondan sonra: Devam edin, dedi. Biz: Bize bundan fazlasını söylemedi, dedi ki: O gücü kuvveti yerindeyken bu hadisi yirmi sene öncesinden önce bana nakletti. Bilemiyorum size neden nakletmedi? Unuttuğundan mıdır? Yoksa sizin buna bel bağlayacağınızdan çekindiğinden midir?

Biz de: Ey Ebû Said o zaman sen bize anlat, dedik. Bunun üzerine güldü ve: İnsan çok aceleci yaratılmıştır dedi. Bunu size hatırlatmamın sebebi size bunu nakletmek isteyişimden başkası değildir. Size naklettiği şekilde hadisi bana da nakletti (sonra) dedi ki: "(Peygamber) buyurdu ki: Sonra dördüncü defa geri dönerim, o öğücü sözlerle yine O'na hamd-u sena'larda bulunurum. Sonra O'nun huzurunda secdeye varırım. Ey Muhammed, başını kaldır denilecek, söyle sözün dinlenecek, dile isteğin verilecek, şefaat et şefaatin kabul edilecek. Bunun üzerine şöyle diyeceğim: Rabbim la ilahe illallah diyen kimseleri çıkartmam için bana izin ver. Şöyle buyuracak: İzzetim, celalim, kibriyam ve azametim hakkı için ben oradan la ilahe illalah diyeni mutlaka çıkartacağım."[1] Bu hadisi Müslim böylece rivâyet etmiştir.

Yine Sahîh(-i Müslim) de Ebû Said el-Hudrî *radıyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şunu rivâyet etmektedir: "Yüce Allah buyuracak: Melekler, peygamberler, mü'minler hep şefaat etti. Geriye merhametlilerin en merhametlisi(nin şefaati) kaldı. Bunun üzerine ateşten bir avuç alır ve böylece oradan hayır namına hiçbir şey işlememiş bir topluluğu çıkartır."[2]

Şefaat hususunda insanların üç görüşü vardır:

---

(1) Buhârî (7510); Müslim (193, 326); İbn Mâce (4312); Ahmed (3/116).

(2) Uzunca bir hadisin parçasıdır. Müslim (183, 302); Ahmed (3/94).

[Birinciler,] Müşrikler, Hıristiyanlar ve şeyhler ve başkaları hususunda aşırıya kaçmış olan bid'at'çilerdir. Onlar ta'zim ettikleri kimselerin Allah nezdindeki şefaatini dünyada bilinen şefaat gibi değerlendirirler.

[İkinciler,] Mutezile ve Harici'lerdir. Bunlar peygamberimizin ve başkalarının büyük günah işlemiş kimseler hakkındaki şefaatini kabul etmezler.

[Üçüncüler,] Ehl-i sünnettir. Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*'in büyük günah işlemiş kimseler hakkındaki şefaatini de, başkalarının şefaatini de kabul ederler. Fakat hiçbir kimse Allah kendisine izin vermedikçe ve onun için belil bir sınırı tesbit etmedikçe şefaat edemeyecektir. Nitekim Sahîh'te yer alan şefaat hadisinde de böyle denilmektedir: "Onlar Âdem'e, daha sonra Nuh'a, sonra İbrâhîm'e, sonra Mûsâ'ya, sonra İsa'ya giderler. İsa *aleyhisselam* da onlara şöyle der: Muhammed'e gidiniz, çünkü o Allah'ın günahlarının geçmişini de, geleceğini de kendisine bağışladığı bir kuldur. Bunun üzerine bana gelecekler, ben de yola koyulup gideceğim. Rabbimi gördüğümde O'nun huzurunda secdeye kapanacağım. O vakit şu anda güzelce ifâde edemeyeceğim, bana ilham edeceği övücü sözlerle Rabbime hamd edeceğim. Ey Muhammed başını kaldır diyecek, söyle sözün dinlenecek, şefaat et şefaatın kabul olunacak. Bunun üzerine, Rabbim ümmetimi (isterim) diyeceğim. Bana bir sınır çizilecek onları cennete girdireceğim. Sonra tekrar gidip secdeye kapanacağım, yine bana bir sınır tesbit edilecek..."[1] Bunu üç defa zikretmektedir.

[Dünyada Peygamber'den ve Başkalarından Şefaat İstemenin Hükmü]

Dua esnasında dünyada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ve başkalarını şefaatçi kılmaya ve bu yolla dilekte bulunmaya gelince; bunun etraflı bir şekilde ele alınması gerekir. Çünkü dua eden kimse bazen

---

[1] Uzun şefaat hadisinin bir parçasıdır. Buhârî (4476, 7516); Müslim (193); İbn Mâce (4312).

"peygamberinin hakkı" yahut "filanın hakkı için" diyerek Allah'ın mahlukatından herhangi bir kimseyi zikredip, Allah'a and vermektedir. Bu, iki açıdan sakıncalıdır:

1- Evvela bu Allah'tan başkasının adı ile yemin etmektir.

2- İkinci olarak herhangi bir kimsenin Allah'ın üzerinde hakkı bulunduğuna inanmaktadır.

Allah'tan başkası adına yemin caiz değildir. Hiç kimsenin de Allah'ın kendisi üzerinde bir hak olarak tesbit etmiş olması hali dışında, Allah üzerinde hakkı yoktur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Mü'minlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır.*" *(30/er-Rûm, 47)*

Yine Buhârî ve Müslim'de sabit olduğu üzere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Muaz *radıyallahu anh*'a -terkisinde bulunuyor iken- şöyle dediği sabit olmuştur: "Ey Muaz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun? Ben: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedim. Şöyle buyurdu: Onun kulları üzerindeki hakkı O'na ibâdet etmeleri, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Peki onlar bunu yaptıkları takdirde, kulların Allah'ın üzerindeki haklarının ne olduğunu biliyor musun? Ben, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedim. Şöyle buyurdu: O'nun üzerindeki hakları onlara (O'na hiçbirşeyi ortak koşmayanlara) azab etmemektir."[1]

Bunlar Yüce Allah'ın eksiksiz kelimeleriyle ve sâdık olan va'di ile yerine getirmesi vâcib olmuş haklardır. Yoksa kulun bizzat kendisinin Allah üzerinde -mahlukun mahluk üzerinde olduğu şekilde- hiçbir hakkı yoktur. Çünkü Yüce Allah, her türlü hayrı kullarına nimet olarak ihsan edendir. Onlara va'di dolayısıyla kendilerine verilmesi gereken hakları ise, onlara azab etmemektir. Bu ise kendisi adına yemin edilmeye elverişli olmayan bir husustur. Bundan dolayı da (bu hakkı ileri sürerek) O'ndan bir istekte bulunulmaz, bu vesile edilemez. Çünkü ancak Yüce Allah'ın sebep olarak tayin ettiği şey sebep olabilir.

---

[1] Buhârî (2856, 5967, 6267); Müslim (30); Tirmizî (2645); İbn Mâce (4296).

Müsned'de yer alan Ebû Said *radıyallahu anh*'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ettiği hadise gelince: Orada namaza yürüyerek giden kimsenin: "Senden bu yürüyüşümün hakkı adına ve dilekte bulunanların senin üzerindeki hakkı adına dilekte bulunuyorum."[1] şeklinde söylediği sözlerine gelince, bu Allah'ın kendi zâtına vâcib kılmış olduğu ve kendisine dua eden kimselerin kendi üzerindeki hakkını dile getirmektedir. Dua eden ve istekte bulunanlara dualarını kabul etme hakkını veren O'dur. İbadet edenlere mükafat elde etme hakkını veren O'dur. Şu beyitlerin sahibi ne güzel söylemiş:

"Kulların O'nun üzerinde vâcib (yerine getirilmesi gereken) bir hakları yoktur,

Asla; ama hiçbir çaba da O'nun nezdinde boşa gitmez.

Onlara azab edilirse, adâleti iledir yahut nimet verilirse, lutfu iledir.

O Kerim'dir, lutfu bol olandır."

Şâyet dua eden kimsenin: "Dua edenlerin üzerindeki hakkı için senden istiyorum." sözü ile "Peygamberinin hakkı" ya da buna benzer ifadeler arasındaki fark nedir? diye sorulacak olursa cevap şudur:

Dua eden kimsenin: "Dua edenlerin senin üzerindeki hakkı için..." sözünün manası şudur: Sen dua edenlerin, duasını kabul edeceğini vaadettin. İşte ben de dua edenler arasındayım, benim duamı kabul buyur. Halbuki "filanın hakkı için" denildiği vakit, o filan kişinin her ne kadar Allah'ın sadık va'di gereğince Allah üzerinde bir hakkı var ise de; bunun ile o dilekte bulunan kimsenin duasının kabul edilmesi arasında herhangi bir ilişki yoktur. Şöyle denilmiş gibidir: Filan kişi senin sâlih kullarından olduğu için benim de duamı kabul et. Bu iki şey arasındaki ilişki nedir? Ve bunların birinin diğerini gerektirmesi neye dayanarak söylenebilir? Bu hiç şüphesiz duada haddi aşmak türündendir. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: *"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek*

---

[1] Ahmed (3/21); İbn Mâce (778); İbn Sunni (83). Hadis zayıftır ve kendisiyle ihticac edilmeye elverişli değildir.

şu ki O, haddi aşanları sevmez." (7/el-A'raf, 55)

Bu ve benzeri dualar bid'at olarak ortaya çıkan dua şekilleridir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den olsun, ashab-ı kiram'dan olsun, tabiîn'den olsun, imamlardan herhangi birisinden olsun *radıyallahu anhum* böyle bir dua şekli nakledilmiş değildir. Bu gibi ifâdeler câhillerin ve bir takım tarikatçıların yazdıkları muska ve hamayıllarda bulunur.

Dua ise en fazîletli ibâdetlerdendir. İbadetlerin esası ise sünnet ve peygambere tabi olmaktır, hevâ ve bid'atler değildir.

[Allah'tan Başkası Adına Yemin Caiz Değildir]

Şâyet kastı "falancanın hakkı" diye Allah'a and vermek ise bu da sakıncalıdır. Çünkü mahluk'un adı ile mahluk'a and vermek caiz değilken Halik'a karşı bu nasıl caiz olabilir? Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de: "Her kim Allah'tan başkasının adıyla yemin ederse (Allah'a) ortak koşmuş olur."[1] buyurmaktadır.

Bundan dolayı Ebû Hanîfe ve arkadaşları (Ebû Yusuf ile Muhammed) *-Allah onlardan razı olsun-* şöyle demişlerdir: Dua eden bir kimsenin, filanın hakkı ile Sen'den istiyorum, yahut peygamberlerinin ve rasûllerinin hakkı ile yahut Beyt-i Haram'ın, Meş'ar-i Haram'ın hakkı ile istiyorum ve buna benzer ifâdeleri duada kullanması mekruhtur. Hatta Ebû Hanîfe ve Muhammed bir kimsenin: Allah'ım ben Sen'den Arş'ının izzet makamı hakkı için dilekte bulunuyorum, demesini dahi mekruh görmüşlerdir. Ebû Yusuf ise bu hususta kendisine ulaşan rivâyet[2] sebebiyle bunu mekruh görmemiştir.

Bazen de; "filanın Sen'in nezdindeki makamı hürmeti için" yahut ta: "Peygamberlerin, rasûllerin ve velilerinin yüzü suyu hürmeti için" di-

---

(1) Bu lafızla İbn Ömer hadisi olarak rivâyet edilmiştir. Ahmed (2/69); Ebû Dâvûd (3251); Tayâlisî (1896). İsnâdı sahîhtir.

(2) Söz konusu rivâyet sahîh değildir. el-Hafız ez-Zeylaî bu rivâyeti *Nasbu'r-Râye*'de (4/272-273) Beyhakî'nin *ed-Da'vetu'l-Kebîr* isimli eserine nisbet edip İbnu'l-Cevzî *rahimehullah*'tan şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu hadis şeksiz şüphesiz uydurmadır."

ye bir ifâde kullanılır. Bundan kasıt filan kişinin Sen'in yanında değeri, şerefi ve mevkiî vardır. Bundan ötürü de Sen bizim duamızı kabul buyur, demektir. Ancak bu da sakıncalıdır. Çünkü eğer Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatta olduğu sırada Ashab-ı Kiram'ın tevessülü bu şekilde olsaydı, elbetteki ölümünden sonra da bunu yaparlardı. Ancak onlar peygamber hayatta iken, onun duası ile tevessül ediyorlardı.[1] Ondan kendilerine dua etmesini istiyorlardı, kendileri de onun duasına amin diyorlardı.

Nitekim istiska (yağmur duası) ve diğerlerinde bunu görüyoruz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vefâtından sonra Ömer *radıyallahu anh* yağmur duasına çıktıkları sırada da şöylece dua etmişti: "Allah'ım bizler kuraklıkla karşı karşıya kaldığımızda Peygamberimiz ile sana tevessül ediyor, Sen de bize yağmur yağdırıyordun. Şimdi de peygamberimizin amcası vasıtası ile sana tevessül ediyoruz."[2]

Bu ise biz onun duasıyla, onun şefaatiyle ve onun yalvarması ile sana tevessül ediyoruz demektir. Yoksa onunla sana and veriyoruz yahut onun Sen'in nezdindeki mevkiî dolayısıyla Sen'den diliyoruz, demek değildir. Çünkü maksat bu olsaydı, [Rasûlullah'ı bırakıp Abbas ile tevessül etmezlerdi.] Elbetteki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mevkiî, Abbas *radıyallahu anh*'ın mevkiînden çok çok daha büyüktür.

Bazen dua edenler: Rasûlüne tâbi oluşum, ona olan sevgim, ona ve diğer peygamber ve rasûllerine olan îmânım için ve onları tasdîk ettiğim için... gibi ifâdeler kullanırlar. Bunlar dua, tevessül ve şefaat istemek üzere kullanılabilecek ifâdelerin en güzelleridir.

"Bir şahıs ile tevessül etmek ve onun aracılığı ile yönelmek" ifâdesi kapalı bir ifâdedir. Bu ifâdenin ne anlama geldiğini bilmeyenler bundan dolayı hataya düşmüşlerdir. Eğer bu sözlerle; dua eden ve şefaatte bulunan bir kimseyi sebeb kılmayı kasdeder ve bunu o hayatta iken yaparsa bu doğrudur. Dua eden kimse; kendisiyle tevessül ettiği kişiyi seven, em-

---

(1) Bkz: Tirmizî (3578).

(2) Buhârî (1010, 3710); İbn Hibbân (2861); Taberânî (84).

rine itaat eden, ona uyan bir kimse olur; bu kişi de sevilmeye, itaat edilmeye ve uyulmaya layık olursa onunla tevessül edilir. Ya şefaati ve vesile duası ile ya da dua edenin o şahsı sevmesi ve ona tabi olması ile tevessül olunur. Bu şekildeki dua ve tevesüller meşrû'dur. Eğer bu sözlerden kasıt kimsenin adı ile and vermek ve bizzat onun şahsıyla tevessülde bulunmak olursa, işte selef'in kerih gördüğü ve yapılmamasını istediği tevessül budur.

Aynı şekilde bir şey vasıtasıyla dilekte bulunmakla da bazen onu – istenenin elde edilmesinde sebeb oluşu dolayısıyla- sebeb olması kastı güdülebilir. Bazen de onun ile and verilmek istenebilir.

Dua'da birinci türden vesile edilmeye örnek, mağaraya sığınan üç kişi ile ilgili hadis-i şerif'te görülebilir. Bu, Buhârî ve Müslim'de ve başka eserlerde yer almış meşhur bir hadistir. Büyükçe bir kaya parçası gelip, onların sığındıkları mağaranın kapısını kapatmıştı. Onlar ihlas'la yapmış oldukları sâlih amellerini söz konusu ederek Yüce Allah'a tevessül ettiler ve onların her birisi şöylece dua etti: Eğer ben bu işi senin rızan için yaptı isem içinde bulunduğumuz sıkıntıdan bizi kurtar. Bunun üzerine o kaya parçası mağaranın kapısından çekidi, onlar da yürüyerek oradan çıkıp gittiler.[1]

İşte onlar sâlih amelleri ile dua ettiler. Çünkü sâlih ameller kulun kendileriyle Yüce Allah'a tevessül edip yöneldiği ve onlar vasıtası ile dileklerde bulunduğu en büyük işlerdendir. Zira Yüce Allah îmân edip, sâlih amel işleyenlerin duasını kabul edeceğini ve lütfundan onlara daha fazlasını vereceğini vaadetmiştir.

[Allah Nezdinde Şefaat, İnsanlar Nezdindeki Şefaatten Farklıdır]

Özetle, Allah nezdinde şefaat, insanlar nezdindeki şefaat gibi değildir. Çünkü insanlar nezdinde şefaatçilik eden bir kimse, isteği olan ile birlikte isteğinde ona katılmış olur. Yani o daha önce bu hususta yalnızken onunla birlikte şef' (çift) konuma gelir. Aynı şekilde nezdinde şefaat

(1) Buhârî (2215, 2272, 2333, 3465, 5974); Müslim (2743); Ahmed (2/116).

olunan ile birlikte de şef' (çift) olmuş olur. Yani o şefaati ile istenen işin bir faili olur ve hem istekte bulunan, hem kendisinden dilekte bulunan ile şef' (çift) olmuş olur.

Yüce Allah ise bir ve tek'tir (vitr'dir.) Kimse onunla beraber şef' (çift) oluşturmaz. O'nun izni olmaksızın da kimse O'nun nezdinde şefaat edemez, emir bütünüyle O'nundur. Hiçbir bakımdan O'nun ortağı yoktur.

Kıyâmet gününde şefaatçilerin efendisi, Yüce Allah'ın huzurunda secdeye kapanıp hamd-u sena'da bulunacağında, Yüce Allah ona şöyle diyecektir: "Başını kaldır, söyle sözün kabul edilecek, dile isteğin verilecek, şefaat et şefaatin kabul edilecektir." Bunun üzerine ona bir miktar tesbit edilecek ve onları cennete girdirecektir.

Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi emir bütünüyle yalnız Allah'ındır: "*De ki: Emir bütünüyle yalnız Allah'ındır.*" *(3/Âl-i İmrân, 154)*; "*Emirden sana ait hiçbir şey yoktur.*" *(3/Âl-i İmrân, 128)*; "*Şunu bilin ki yaratmak ta, emretmek te yalnız O'nundur.*" *(7/el-A'raf, 54)*

Sahîh(-i Buhârî)deki rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ey Abdi Menaf oğulları! Benim, Allah'a rağmen size yapabilecek hiçbir şeyim yoktur. Ey Allah Rasûlünün halası Safiye, benim Allah'a rağmen sana yapabilecek hiçbir şeyim yoktur. Ey Allah Rasûlünün amcası Abbas, benim Allah'a rağmen sana yapabilecek bir şeyim yoktur."[1]

Yine Sahîh'de şöyle denilmektedir: Kıyâmet gününde sizden herhangi birinizi boynuna böğüren bir deve yahut meleyen bir koyun yahut dalgalanan bir kumaş parçası ile gelip de: Beni kurtar, beni kurtar dediğini, buna karşılık benim de kendisine: Ben sana tebliğ ettim, Allah'a rağmen benim sana yapabilecek bir şeyim yoktur, diyeceğim bir halde geldiğini sakın görmeyeyim."[2]

Eğer bütün insanların efendisi, şefaatçilerin en fazîletlisi, kendisi-

---

(1) Buhârî (2753, 3627, 4771); Müslim (204); Ahmed (2/333).

(2) Buhârî (3073); Müslim (1831); Ahmed (2/426).

ne en yakın insanlara: "Allah'a rağmen benim size yapabilecek bir şeyim yoktur" diyorsa, ya başkası hakkında ne düşünülebilir?

Yüce Allah'a dua edildiği, O'nun nezdinde şefaatte bulunulduğu takdirde şüphesiz ki O duaları işitir, şefaatı kabul eder.

Ancak bu konuda dua ve şefaatin etkisi, hiçbir zaman bunların mahluk'un mahluka olan etkisi gibi değildir. Zira dua edenin, dua etmesini sağlayan, şefaatçinin şefaatini hazırlayan, takdir eden O'dur. Kulların fiillerini O yaratır. Kulu tevbeye muvaffak kılan, sonra da O'nu kabul eden O'dur. Kulu amelde bulunmaya muvaffak kılan, sonra da O'na mükâfat veren O'dur. Kula dua etmek başarısını ihsan edip sonra da duayı kabul eden yine O'dur.

İşte bu, kadere ve herşeyi yaratanın Allah olduğuna îmân eden Ehl-i Sünnetin kabul etmiş olduğu temel i'tikâd esasları ile uyum arz eden bir inanıştır.

[Metin]

وَالْمِيثَاقُ الَّذِي أَخَذَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ آدَمَ وَذُرِّيَّتِهِ حَقٌّ

"Yüce Allah'ın Âdem'den ve onun zürriyetinden almış olduğu mîsak haktır."

[Şerh]

[Yüce Allah'ın Âdem ve Zürriyetinden Aldığı Mîsak söz]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Hani, Kıyâmet günü: 'Bizim bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz diye Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini (çıkarıp) almış ve onları kendilerine şâhid tutup: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' (buyurmuştu.) Onlar da: 'Evet (Rabbimizsin) şâhid olduk' demişlerdi.*" *(7/el-A'raf, 172)*

Yüce Allah bu buyruğunda Âdemoğullarını sulblerinden alarak kendilerine karşı Allah'ın Rableri ve sahipleri olduğuna, O'ndan başka hiçbir hak ilah bulunmadığına dâir şâhid tutmuş olduğunu haber vermektedir. Adem *aleyhisselam*'ın sulbünden zürriyetinin alınmış olduğu ve

onların Ashab-ı Yemin ve Ashab-ı Şimal olmak üzere biribirlerinden ayırt edildiklerini belirten hadisler varid olmuştur. Bunların bazılarında da Yüce Allah'ın Rableri olduğuna dâir şâhid tutma da, dile getirilmektedir.

Bil ki; müfessirlerden bazısı Yüce Allah'ın Âdem'in sırtından soyundan geleceklerini çıkartmış olup, onları kendilerine karşı şâhid tutup, sonra tekrar geri iade etmiş olduğu görüşünden başka bir şey zikretmemektedirler. es-Sa'lebî, el-Beğavî ve diğerleri gibi. Bazıları da bunu söz konusu etmeyerek yerine Yüce Allah'ın onlara karşı rubûbiyyetinin ve vahdaniyetinin delillerini ortaya koymuş olduğunu; yapılarında var etmiş olduğu akıl ve basiretlerinin de bunlara şâhidlik ettiğini zikretmişlerdir. Zemahşerî ve diğerleri buna örnektir. Kimisi de her iki görüşü birden zikretmiştir. el-Vahidî, er-Razî, el-Kurtubî ve başkaları gibi.

Şüphesiz ki âyet-i kerîme [tek başına] birinci görüşe yani Âdem *aleyhisselam*'ın sırtından çıkartılıp alınmış olduğuna delâlet etmemektedir. Ayet-i kerîme'de [Âdem'den değil] Ademoğullarının sırtlarından alınmadan sözedilmektedir. Âdem'in sırtından zürriyetinin alınması ve o vakit onlara karşı şâhid tutulması hususu bir takım hadislerden çıkartılmaktadır.

Bu hadislerin kimisinde zürriyetin alınması söz konusu edilmekte, bazılarının cennete, bazılarının cehenneme gideceklerine dâir hüküm verildiği belirtilmektedir. Nitekim Ömer *radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadiste böyledir.

Kimisinde de zürriyetin alınması söz konusu edilip bu zürriyetin – haklarında herhangi bir hüküm ve şâhid tutma söz konusu edilmeksizin- Âdem'e gösterildikleri belirtilmektedir. Ebû Hureyre hadisinde olduğu gibi.

Birinci görüşün sahiplerinin kabul ettikleri şekilde şâhid tutmanın söz konusu edildiği hadis ise İbn Abbas ve İbn Ömer'e kadar ulaşan mevkûf bir hadistir. Hadis alimleri de onu tenkit etmişlerdir. Sahîh sahipleri arasında bunu sadece el-Hâkim *"el-Müstedrek ale's-Sahîhayn"* adlı eserinde rivâyet etmektedir ki Hâkim *rahimehullah* hadiste işi sıkı tut-

mamakla tanınan birisidir.

Kimilerinin cennete, kimilerinin de cehenneme gideceklerine dâir ilâhî hükmün söz konusu edildiği hadis de kader meselesine delildir. Bunun tanıkları da pek çoktur. Bu hususta Ehl-i Sünnet arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu konuda sadece sıfatları iptal eden bid'at ehli Kaderiye'nin muhalefeti vardır.

Birinciye gelince selef ve halef'e mensub Ehl-i Sünnet alimleri arasında bu hususta görüş ayrılığı vardır. Şâyet ben muhtasar bir eser yazmayı hedeflememiş olsaydım, bu konuda varid olmuş hadisleri ve bu hadisler ile ilgili söylenen sözleri enine boyuna açıklayacaktım. Bu hadislerle ilgili olarak aklen anlaşılan manaları ve âyet-i kerîme'nin lafızlarının delâleti ile ilgili zikredilenleri de ortaya koyardım.

Kurtubî der ki: Bu âyet-i kerîme müşkil bir âyettir. İlim adamları bu âyetin te'vîli hususunda değişik açıklamalarda bulunmuşlardır. Biz de tesbit edebildiğimiz kadarıyla onların bu açıklamalarını söz konusu edeceğiz.

Kimileri şöyle demiştir: Âyetin anlamı şudur: Yüce Allah, Âdemoğullarını gelecekleri sûretle birbirinin sırtından çıkartmıştır. Bunlara göre âyetin manası şudur: "... ve onları kendilerine şâhid tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (buyurmuştu.)" Böylelikle onları yaratmış olmasını birliğine delil olarak göstermektedir. Çünkü baliğ olan herbir kimse zorunlu olarak kendisinin bir ve tek Rabbinin olduğunu bilir. *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* buyruğu da şu demektir: O'nun bu şekilde soru sorması, kendilerine karşı şâhid tutması ve onlar tarafından da bunun kabul edilmesi konumundadır. Nitekim Yüce Allah göklerle yer hakkında şöyle buyurmaktadır: *"İkisi de: 'İsteyerek geldik' dediler." (Fussilet, 41/11)* el-Kaffâl bu görüşü benimsemiş ve bu konuda geniş açıklamalarda bulunmuştur. Bir başka açıklamaya göre Yüce Allah bedenleri yaratmadan önce ruhları yaratmıştır ve ruhlarda kendilerine yapılan hitabı kavrayabilecek bir bilgi kabiliyetini yaratmıştır.

Daha sonra Kurtubî bu hususta varid olmuş hadisleri de kaydeder ve açıklamalarını sürdürür.

Bu husustaki birinci görüşün doğruluğuna gösterilebilecek en güçlü delillerinden birisi Buhârî ve Müslim'de yer alan ve şu ifâdelerin bulunduğu Enes yoluyla gelen hadistir: "Ben senden bundan çok daha kolay bir şey istemiştim. Âdem'in sırtında iken senden bana hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere söz almış olduğum halde, sen bana ortak koşmaktan başka bir yolu kabul etmedin."[1]

Fakat bu hadisin bir başka rivâyetinde yalnızca şöyle denilmektedir: "Ben senden bundan daha azını ve kolayını istemiştim, fakat yapmadın. Bundan dolayı cehennem ateşine geri döndürülür."

Bu rivâyette "Âdem'in sırtından" ifâdesi olmadığı gibi, birinci rivâyette birinci görüşün savunucularının söz konusu ettiği şekilde Âdem'in sırtından zürriyetinin çıkartılmasından söz edilmemektedir.

Hatta birinci görüş hayret edilecek iki hususu ihtivâ etmektedir:

Birincisi: O sırada insanların konuşmuş ve îmânı ikrar etmiş olmaları ve böylelikle de kıyâmet gününde onlara karşı delilin ortaya konulmuş olmasıdır.

İkincisi: Âyet-i kerîmenin buna delâlet etmesidir. Halbuki âyet çeşitli sebeblerden ötürü bu hususa delâlet etmemektedir:

a- Yüce Allah: "Ademoğullarından" buyurmuş "Adem'den" dememiştir.

b- Yüce Allah: "Ademoğullarının sırtlarından" buyurmuş "Adem'in sırtından" dememiştir. Bu ise ya bedel-i ba'z'dır (Âdemoğullarının bir parçası olan sırtlarından anlamında), yahut bedel-i iştimal'dir (onların bünyesinden anlamındadır.). Bu da daha uygundur.

c- Yüce Allah: "Zürriyetlerini" buyurduğu halde "onun zürriyetini" dememiştir.

d- Yüce Allah: "Ve onları kendilerine şâhid tutup..." buyurmuştur. Yani onları kendilerine şâhid kılmıştır. Şâhidin ise, hakkında şâhidlik ettiği şeyi hatırlaması kaçınılmaz bir husustur. O ise şâhidliğini -ileride de

---

[1] Buhârî (3334, 6557); Müslim (2805).

buna işaret edileceği üzere- ancak bu yurda çıkıp geldikten sonra hatırlayabilmektedir. Bundan önce herhangi bir şâhidlik hatırlayamamaktadır.

e- Yüce Allah bu şâhid tutmanın hikmetinin onlara karşı delil getirmek olduğunu haber vermektedir. Taki kıyâmet gününde: "Bizim bundan haberimiz yoktu demesinler". Onlara karşı ise delil peygamberlerle ve yaratılışları ve fıtratları ile ortaya konulmuştur. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Müjdeci ve korkutucu peygamberler (gönderdik) ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın.*" *(4/en-Nisa, 165)*

f- Kıyâmet gününde: "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeleri için bu husus onlara hatırlatılmaktadır. Bilindiği gibi onlar tümüyle Âdem'in sulbünden çıkartılışlarından ve o vakit hep birlikte buna şâhid tutulmaktan yana gafildirler. Onlardan hiçbir kimse bunu hatırlamamaktadır.

g- Yüce Allah'ın: "*Yahut: Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık.*" *(7/el-A'raf, 173)* buyruğunda bu şekilde zürriyeti alış ve şâhid tutuşun iki hikmetini söz konusu edilmektedir. Bu işten haberdar olmadıklarını iddia etmemişler, atalarını taklit etmek iddiasını gütmüşlerdir.

Habersiz (gafil) olanın şuuru yoktur, mukallid olan kimse de taklidinde başkasına uymaktadır. Bu iki hikmet ise ancak rasûl ve fıtrat gibi kendileri vasıtasıyla delilin ortaya konulabilmesi halinde söz konusu olur.

h- Yüce Allah'ın: "*Şimdi o bâtıl'a saplananların işledikleri yüzünden bizi helak mi edeceksin?*" *(7/el-A'raf, 173)* buyruğu şu demektir: Eğer onları inkar ve şirk koşmalarından ötürü azaplandıracak olursa, onlar böyle diyeceklerdi. Halbuki Yüce Allah'ın onları helak etmesinin tek sebebi rasûllerine muhalefet etmeleri ve onları yalanlamalarıdır.

Eğer onlara karşı peygamberler göndermek sûretiyle, delil ortaya koymaksızın, şirk koşmakta atalarını taklit ettiklerinden dolayı helak etmiş olsaydı, bâtıl'a sapanların yaptıklarından dolayı onları helak ederdi.

Yahut ta izlemekte oldukları yolun bâtıl olduğunu bilmemekle birlikte onları helak ederdi. Ancak Yüce Allah kendileri bilmedikleri halde onlara haksızlık ederek şehirler ahalisini helak etmeyeceğini haber vermektedir. Onları ancak peygamberler göndermek sûretiyle uyarıp korkutmak ve ileri sürebilecekleri bir mazeretleri kalmayacak hale getirdikten sonra helak eder.

i- Yüce Allah herkesi Allah'ın kendisinin Rabbi ve yaratıcısı olduğu hususunda kendisine karşı şâhid tutmuş ve Kitabında birden çok yerde bu şâhid tutmayı ona karşı delil göstermiştir. Yüce Allah'ın: "*Andolsun onlara: 'Göklerle yeri kim yarattı?' diye sorsan, onlar elbette: 'Allah' diyeceklerdir.*" *(31/Lukman, 25)* buyruğu gibi.

İşte, muhtevası ile Yüce Allah'ın kendi nefisleri aleyhine kendilerini şâhid tuttuğu ve peygamberleri ile hatırlattığı delil budur: "*Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında mı şüphe ediyorsunuz?*" *(14/İbrâhîm, 10)*

j- Yüce Allah bunu bir âyet (belge) kılmıştır. Bu ise -kendisinden geri kalması söz konusu olmayacak bir şekilde- medlul'ünü gerektiren apaçık bir delâlet demektir. Yüce Rabbin âyetlerinin özelliği işte budur. Çünkü bunlar belli bir maksada dâir ve o hususu bilmeyi gerektirici muayyen delillerdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İşte biz âyetleri böyle açıklarız. Belki (tevhîd'e) dönerler diye.*" *(7/el-A'raf, 174)*

Bu ise ancak Yüce Allah'ın, insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtrat ile olur. Allah'ın yaratması ise değiştirilemez. Her doğan elbetteki bu fıtrat üzere doğar, bu fıtratın dışında herhangi bir sûrette hiçbir kimse doğmaz. Bu olmuş bitmiş bir iştir, değişmez değiştirilmez. Önceden de buna işaret edilmiş idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Atiyye ve başkaları bu hususun inceliğini kavramış, ancak şanı Yüce Allah'ın Ademoğullarını zürriyet olarak çıkartmış olduğunu, kendilerine karşı kendilerini şâhid tuttuktan sonra tekrar yerlerine iade ettiğini açıkça belirten ifâdeler taşıyan bu tür hadislerin zâhirine muhalefet etmekten çekinmişlerdir.

Aynı şekilde bu iki görüşü de Şeyh Ebû Mansur el-Maturîdî "*Şer-*

hu't-Te'vîlât" adlı eserinde nakletmiş, ikinci görüşü tercih etmiş; bu hususta açıklamalarda bulunup, onu tercihe yönelmiştir.

Şüphesiz ki rubûbiyyeti ikrar ve kabul etmek fıtri bir husustur. Şirk ise sonradan ortaya çıkmış bir hadisedir. Daha sonra gelen evlatlar taklit yoluyla bunu atalarından öğrenmişlerdir. Eğer bunlar kıyâmet gününde atalarının ortak koşmuş olduklarını delil diye ileri sürecek ve: Biz insanlar yiyecek, giyecek ve mesken hususlarında atalarının alışkanlıklarını devam ettirdikleri gibi bu hususta da onların geleneklerini sürdükdük diyecek olurlarsa, kendilerine şöyle denilecektir: Sizler yaratıcının varlığını kabul ediyor, Allah'ın ortağı bulunmaksızın Rabbiniz olduğunu itiraf ediyordunuz. Bu hususta kendinize karşı da şâhidliğiniz vardı. Kişinin kendisine karşı şâhidliği ise o şeyi ikrar ve kabul etmek demektir. Başka bir manası yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey îmân edenler, adâleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şâhidlik edenler olur. Kendinizin... aleyhine dahi olsa."* *(4/en-Nisa, 135)*

Yoksa maksat: Ben kendime karşı şu hususta şâhidlik ediyorum, demek değildir. Aksine kim bir şeyi ikrar ve kabul ederse, o hususta kendisine karşı şâhidlik etmiş olur. Durum böyle olduğuna göre kendinize karşı şâhidlik edip, kabul ettiğiniz bu bilgiden ne diye yüz çevirdiniz de şirke yöneldiniz? Hatta sizler kat'î olarak bilinen bir hususu bırakıp, gerçekle ilgisi olup olmadığı bilinmeyen bir şeye yöneldiniz. Bunu beraberinde hiçbir delil bulunmayan kimseleri taklit ederek yaptınız bu ise dünyevî gelenek ve göreneklerde onlara tabi olmaktan farklı bir şeydir. Çünkü bu gelenek ve göreneklerin tutarsızlıklarına, bozukluklarına dâir elinizde bir delil yoktu. Bunlara uymakta da sizin maslahatınız vardı, fakat şirk böyle değildi. Çünkü sizler şirkin bozukluğunu ve şirk koşmakla sizin doğru yoldan sapmış olduğunuzu açıkça ortaya koyacak ve bu hususta kendinize karşı şâhidlik ettirecek yeterli bir bilgiye sahiptiniz.

Küçük çocuğun anne babasından edindiği din, bir *terbiye ve gelenek dini*dir ve bu dünya maslahatı içindir. Çünkü çocuğa bakacak, bakımını üstlenecek birilerinin olması kaçınılmazdır. Buna en layık olan kimseler ise çocuğun anne ve babasıdır. Bundan dolayı şer'î hükümler

gereğince çocuk anne babasıyla birlikte ise; zâhiren dünya hükümleri bakımından anne babasının dini üzere kabul edilir. Sahîh kabul edilen görüşe göre Yüce Allah bu dinden dolayı çocuğu akil ve baliğ olup ona karşı delil ortaya konuluncaya kadar cezalandırmaz. Bundan sonra, *ilim ve akıl dini*ne tâbi olması gerekir. Bu da onun aklıyla, sahih din olarak bildiğidir.

Şâyet çok doğru sözlü Yusuf'un durumu gibi; annesi, babası, ataları hidâyet bulan kimseler iseler... Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Atalarım İbrâhîm, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum."* *(12/Yusuf, 38)* Ya'kub *aleyhisselam* da oğulları şunları söylemişti: *"Senin ilahına ve ataların İbrâhîm, İsmail ve İshak'ın ilahına... ibâdet edeceğiz."* *(2/el-Bakara, 133)* -Bu takdirde onlara uymak gerekir.-

Eğer atalar peygamberlere muhalif kimseler iseler onların evlatlarına düşen, peygamberlere tabi olmaktır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz insana anasına babasına iyi davranmasını emrettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara itaat etme."* *(29/el-Ankebut, 8)*

Kim basiretsiz ve bilgisizce atalarının dinine uyarsa, hatta kendisi tarafından bilinen haktan sapacak olursa işte böylesi hevâsına uymuş bir kimsedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiği zaman onlar: 'Hayır. Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız' derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğruyu bulamamış idiyseler."* *(2/el-Bakara, 170)*

İslâm üzere dünyaya gelmiş insanların çoğunun hali budur. Onlardan herhangi bir kimse atalarının izleyegeldiği inanış ve mezhep ne ise ona tabi olur. Velev ki bu, atasının basiretsizce izlediği bir hata olsun. Hatta çoğu insanlar yaşadıkları yurda bağlı olarak müslümandırlar, kendi iradeleriyle İslâm'ı seçmiş değillerdir. İşte böyle birisine kabrinde: Rabbin kimdir? diye sorulacağında, o: Ha, ha bilemiyorum. İnsanların bir şeyler söylediklerini duydum. Ben de onu söyledim, diyecektir.

Aklı başında olan, bu hususu iyice düşünsün ve kendisine iyilik yapmaya çalışsın. Allah için ayağa kalksın ve bu iki kesim arasında ki-

min Allah'ın muvaffakiyetine mazhar olduğuna dikkatle baksın. Şüphesiz ki rubûbiyyetin tevhîd'inin delile ihtiyacı yoktur. Çünkü bu fıtratlarda yerleşmiş bir gerçektir.

Kişinin en yakınında ibretle izleyeceği husus bizzat kendisidir, o önceleri bir nutfe idi. Göğüs kemikleri ile sulbün arasından çıktı, sonra bu nutfe sapasağlam bir yerde karar kıldı. Üç tane karanlık içerisinde, anne babanın ve diğer bütün mahlukatın herhangi bir şekilde onu idare etmesi, işlerini çekip çevirmesi mümkün değildi...

İnsan bu husus üzerinde iyice düşünecek olursa, bu nutfenin bir halden bir hale intikal ettiğini düşünürse böylelikle rubûbiyyetin tevhîd'ini bilmiş olur. Buradan da ulûhiyyetin tevhîd'ine intikal eder, çünkü o aklı ile kendisini var eden bir Rabbinin bulunduğunu bilecek olursa, Ondan başka birisine ibâdet etmesi ona hiç yakışır mı? Düşünüp tefekkür ettikçe yakîni daha da artar, tevhîd'i daha da kökleşir. Başarıya ulaştıran Allah'tır, O'ndan başka Rab, O'ndan başka ilâh yoktur.

[Metin]

وَقَدْ عَلِمَ اللَّهُ تَعَالَى فِيمَا لَمْ يَزَلْ عَدَدَ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ، وَعَدَدَ مَنْ يَدْخُلُ النَّارَ جُمْلَةً وَاحِدَةً، فَلَا يُزَادُ فِي ذَلِكَ الْعَدَدِ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُ. وَكَذَلِكَ أَفْعَالُهُمْ فِيمَا عَلِمَ مِنْهُمْ أَنْ يَفْعَلُوهُ

"Yüce Allah ezelden beri cennete gireceklerin sayısını, cehenneme gireceklerin sayısını bütünüyle ve bir defada bilmiştir. Bu sayıya ne bir şey eklenir, ne ondan bir şey eksiltilir. Yine onların, yapacaklarını bildiği fiillerini de aynı şekilde bilmiştir."

[Şerh]

[Allah Cennet'lik ve Cehennem'likleri Ezelden Beri Bilir]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz Allah herşeyi çok iyi bi-*

lendir." (28/el-Enfal, 75); *"Allah herşeyi çok iyi bilendir."* (33/el-Ahzab, 40)

Demek ki Yüce Allah ezelden ebede kadar herşeyi bilmek vasfına sahiptir. Eşya'ya dâir bilgisizliğinin söz konusu olduğu bir zaman yoktur. *"Rabbin unutucu değildir."* (19/Meryem, 64)

Ali b. Ebî Talib *radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bakî' el-Ğarkad'de bir cenaze dolayısıyla bulunuyorduk. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanımıza geldi, oturdu. Biz de etrafında oturduk, yanında bir bastonu vardı. Başını önüne eğdi, elindeki baston ile yere vurmaya başladı. Sonra şöyle buyurdu: Sizden nefes alan herbir canın, Allah mutlaka, cennet ya da cehennemdeki yerini yazmıştır. Mutlaka onun bedbaht mı yoksa bahtiyar mı olduğu yazılmıştır. (Ali *radıyallahu anh* devamla) dedi ki: Bir adam şöyle sordu: Peki, ey Allah'ın Rasûlü, niye biz hakkımızda yazılanı kabullenerek amelde bulunmaya bir son vermiyoruz? Şöyle buyurdu:

Mutlu olanlardan olan kişi, mutlu kimselerin ameliyle amel edecektir. Bedbaht olanlar da da bedbaht olan kimselerin amelleriyle amel edecektir. Daha sonra şöyle buyurdu: Siz amel edin. Herkes ne için yaratılmış ise, o, ona kolaylaştırılacaktır. Mutlu olan kimselere mutlu kimselerin amelinde bulunmak kolaylaştırılacak, bedbaht olan kimselere de bedbaht olan kimselerin amelini işlemek kolaylaştırılacaktır.

Daha sonra da şu buyrukları okudu: *"Artık kim verir ve sakınırsa o el-Hüsnâ'yı da doğrularsa, ona kolay olanı kolaylaştırırız. Amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür, o el-Hüsnâ'yı da yalanlarsa ona en zor olanı kolaylaştırırız."* (92/el-Leyl, 5-10) Bu hadisi Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde rivâyet etmişlerdir.[1]

[Metin]

وَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ . وَالْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ، وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ بِقَضَاءِ اللّٰهِ، وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ بِقَضَاءِ اللّٰهِ

(1) Buhârî (1362, 4945, 4946, 4947); Müslim 2647); Ebû Dâvûd (4694); Tirmizî (2136, 3344); Ahmed (1/82, 129, 132, 140); İbn Mâce (78).

"Herkes ne için yaratılmışsa, ona o kolaylaştırılır. Ameller de sonuçlarladır. Mutlu olan kimse Allah'ın kazası gereği mutlu olandır, bedbaht olan kimse de Allah'ın kazası gereği bedbaht olandır."

[Şerh]

Ali *radıyallahu anh*'ın rivâyet ettiği hadis ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu hadisteki: "Amel edin. Herkes ne için yaratıldı ise o ona kolaylaştırılacaktır" ifâdesi az önce geçti.

Zuheyr'in Ebû'z-Zubeyr'den rivâyetine göre o, Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Süraka b. Malik b. Cu'şum gelip: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bize dinimizi şu anda yaratılmışız gibi açıkla, bugün için amel neye yarar? Acaba kalemlerin yazdıktan sonra kuruduğu ve takdirlerin cereyan ettiği bir şey uğrunda mı amel ediyoruz yoksa gelecek uğrunda mı?

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Hayır, aksine kalemlerin yazdıktan sonra kuruduğu ve takdirlerin kendisi hakkında cereyan ettiği (tesbit edilmiş olduğu) bir şey uğrunda..." O zaman ne diye amel edelim ki? dedi. Zuheyr dedi ki: Sonra Ebû'z-Zubeyr anlayamadığım bir söz söyledi. Ben: Ne dedi? diye sordum, bu sefer: "Amel edin, herşey kolaylaştırılmıştır" dedi. Bunu da Müslim rivâyet etmiştir.[1]

Sehl b. Sa'd es-Sâidî *radıyallahu anh* dan rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kişi gerçekte cehennem ehlinden olduğu halde insanlar tarafından göründüğü kadarıyla cennet ehlinin ameliyle amel eder. Yine kişi gerçekte cennet ehlinden olduğu halde insanlar tarafından göründüğü kadarıyla cehennem ehlinin ameli ile amel eder." Bu hadisi Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde rivâyet etmişlerdir.[2] Ayrıca Buhârî şunu ilave eder: "Ameller ancak sonuçlarladır."[1]

---

(1) Müslim (2648); Ahmed (3/292, 293); Tayâlisî (1737).

(2) Buhârî'nin rivâyet ettiği bir hadisin parçasıdır. (2898, 4202, 4207, 6493); Müslim (112); Ahmed (5/332).

Yine Buhârî ile Müslim'de, Abdullah b. Mes'ud *radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Doğru sözlü, sözü doğrulanan Allah Rasûlü bize şunu anlattı: "Herbirinizin yaratılışı annesinin karnında kırk gün bir arada tutulur.(2) Sonra bunun kadar bir süre alaka (sülük gibi yapışan bir kan parçası) olur. Sonra yine onun kadar bir süre bir lokmacık et olur. Sonra ona melek gönderilir ve ruh üfler. Dört kelime (yazmak) ile emrolunur: Onun rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu yoksa bedbaht mı olduğunu yazar. Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim ki; sizden herhangi bir kimse cennet ehli ameliyle amel eder, öyle ki kendisi ile cennet arasında ancak bir arşınlık bir mesafe kalır, kitap (takdir) onun aleyhine olmak üzere ileri geçer ve bu sefer cehennem ehlinin ameliyle amel eder ve oraya girer. Yine sizden herhangi bir kimse cehennem ehlinin ameliyle amel eder. Nihayet kendisiyle cehennem arasında sadece bir arşın kalır, ilahi takdir onun hakkında ileri geçer ve bu sefer cennet ehlinin ameliyle amel eder ve oraya girer."(3)

Ebû Ömer b. Abdi'l-Berr, "et-Temhîd" adlı eserinde(4) şunları söylemektedir: Bu kabilden hadisleri insanlar çokça rivâyet etmektedirler. Bu hususta söz söyleyenler de çok söz söylemişlerdir. Ehl-i sünnet ise icma ile bu rivâyetlere îmân edip i'tikâd etmiş, bunlar hakkında tartışmayı terk etmiştir. Hatadan koruyan ve başarıya ulaştıran Allah'tır.

[Metin]

وَأَصْلُ الْقَدَرِ سِرُّ اللَّهِ تَعَالَى فِي خَلْقِهِ، لَمْ يَطَّلِعْ عَلَى ذَلِكَ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ، وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ، وَالتَّعَمُّقُ وَالنَّظَرُ فِي ذَلِكَ ذَرِيعَةُ الْخُذْلَانِ، وَسُلَّمُ الْحِرْمَانِ، وَدَرَجَةُ الطُّغْيَانِ، فَالْحَذَرَ كُلَّ الْحَذَرِ مِنْ ذَلِكَ نَظَرًا وَفِكْرًا

(1) Buhârî (6493, 6607).

(2) Fethu'l-Bârî (11/479)'da olduğu gibi Ebû Avâne: "Nutfe halinde" fazlalığı ile rivâyet etmiştir.

(3) Buhârî (3208, 3332, 6594); Müslim (2643); Ebû Dâvûd (4708); Tirmizî (2138); İbn Mâce (76); Ahmed (1/382).

(4) 6. cilt 12. sayfa.

وَوَسْوَسَةً، فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى طَوَى عِلْمَ الْقَدَرِ عَنْ أَنَامِهِ، وَنَهَاهُمْ عَنْ مَرَامِهِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ: (لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ). فَمَنْ سَأَلَ: لِمَ فَعَلَ؟ فَقَدْ رَدَّ حُكْمَ الْكِتَابِ، وَمَنْ رَدَّ حُكْمَ الْكِتَابِ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ.

"Kader asıl itibariyle Yüce Allah'ın mahlukatındaki bir sırrıdır. Buna ne mukarreb bir melek, ne mursel bir peygamber muttalî olmuştur. Bu hususta derinliğe dalmak ve üzerinde çokça düşünmek, ilahi yardımdan uzak kalmaya götüren bir yol, mahrumiyete ulaştıran bir merdiven, tuğyana ulaştıran bir basamaktır. Bu husustaki kıyas, düşünce ve vesveselerden alabildiğine sakınmak gerekir. Çünkü Yüce Allah kader ilmini mahlukatına karşı kapalı tutmuştur. Onun hakkında tartışmayı da yasaklamıştır. Nitekim Yüce Allah Kitabında şöyle buyurmaktadır: "O, yaptığından sorgulanmayandır. Ama kendilerine sorulacaktır." ***(21/el-Enbiyâ, 23)*** **Buna göre kim: Niye yaptı? diye soracak olursa, Kitabın hükmünü reddetmiş olur. Kitabın hükmünü reddeden de kâfirlerden olur."**

[Şerh]

[Kader'in Aslı]

Kader'in aslı, Allah'ın mahlukatındaki bir sırrıdır. Bu da O'nun var edip yok edici, fakir kılıp zengin kılıcı, öldürüp diriltici, saptırıp hidâyete iletici olmasıdır. Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Kader, Allah'ın sırrıdır, onu açmayasın.

[Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'in Kader Görüşü]

İnsanların kader meselesiyle ilgili görüş ayrılıkları meşhurdur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in kabul ettiği görüş de şudur: Herşey Allah'ın

kaza ve kaderi iledir. Kulların fiillerini de yaratan Yüce Allah'tır. Nitekim O şöyle buyurmaktadır: "*Muhakkak biz herbir şeyi bir kader ile yarattık.*" *(54/el-Kamer, 49)*; "*Herşeyi yaratıp, onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir.*" *(25/el-Furkan, 2)*

Kâfirin küfre sapması, Allah'ın irade ve meşîeti iledir. Ancak küfrü sevmediği gibi ondan razı da olmaz. Kevnî açıdan onun meşîeti ile olur, fakat dinî açıdan ondan razı değildir.

Ancak Kaderiye ve Mutezile bu hususta muhalefet etmişler. Yüce Allah'ın kâfirin îmân etmesini dilediğini ancak kâfirin [Allah'ın irâdesini geçersiz kılacak şekilde] küfrü dilediğini iddia etmişlerdir. Onların böyle bir iddiaya kaçışlarının sebebi, "hem kâfirin küfrünü dilemiş, hem de bundan dolayı onu azaplandırmıştır," dememek içindir.

Fakat onlar bu görüşleriyle sıcağa karşı korunmak isterken, ateşe sığınanın durumuna düşmüşlerdir. Çünkü onlar birşeyden kaçayım derlerken, ondan daha kötü bir şeye düşmüşlerdir. Zira bu durumda kâfirin meşîetinin, Yüce Allah'ın meşîetine galip geldiğini kabul etmek zorundadırlar. Çünkü Yüce Allah onların görüşlerine göre, kâfirin îmân etmesini istediği halde kâfirde kâfir olmayı istemiş ve böylelikle kâfirin iradesi Yüce Allah'ın iradesinin önünü kapatmıştır. Bu ise en çirkin i'tikâdlardandır, ayrıca bunun delili de yoktur. Aksine bu iddia delile aykırıdır.

Ömer b. el-Heysem'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bir gemide yolculuğa çıktık. O gemide bizimle birlikte biri Kaderiye'ye mensup birisi de Mecusî iki kişi vardı. Kaderiye'ye mensup Mecusî'ye: Müslüman ol, dedi. Mecusî: Allah dileğinceye kadar (olmam) deyince, Kaderiye'den kişi dedi ki: Allah diler ama şeytan dilemez. Bu sefer Mecusî şöyle dedi: Allah diledi, şeytan da diledi. Eğer bunun sonucunda şeytanın dileği olmuşsa o takdirde bu güçlü bir şeytan demektir. Bir rivâyete göre de o mecusî: Ben bu ikisinden güçlü olanları ile beraberim, diye cevap vermiştir.

Bir bedevî Amr b. Ubeyd'in de bulunduğu bir ders halkasının başında durdu ve dedi ki: Ey adamlar, benim devem çalındı. Allah'a devemi bana geri döndürmesi için dua ediniz. Amr b. Ubeyd dedi ki: Al-

lah'ım sen bunun devesinin çalınmasını murad etmediğin halde çalındı. Bu deveyi ona geri çevir. Bedevî Arap dedi ki: Senin dua etmene benim ihtiyacım yok. Amr: Niye? deyince, şu cevabı verdi: O dilemediği halde devem çalındığı gibi, geri döndürülmesini istediği halde, geri döndürülmeyeceğinden korkarım, dedi.

Ebû İsam el-Kastalanî'ye bir adam şöyle demiş: Bana görüşünü söyle. Benim hidâyete ulaşmama engel olmakla birlikte, beni sapıklığa düçar eder, sonra da azaplandırırsa bu durumda bana karşı adil olmuş olur mu? Ebû İsam şu cevabı verdi: Eğer hidâyet O'na ait bir şey ise O, bu hidâyeti dilediğine vermek ve dilediğine de vermemek hakkına sahiptir.

Kitap ve sünnetten delillere gelince: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer Biz dileseydik, her nefse elbette hidâyetini verirdik. Fakat Benden sadır olan: 'Cehennemi bütünü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım' sözü hak olmuştur (yerini bulacaktır.)" (32/es-Secde, 13)*; *"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan îmân ederlerdi. Böyle iken sen îmân etsinler diye insanları zorlayıp, duracak mısın?" (10/Yûnus, 99)*; *"Alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz." (81/et-Tekvir, 29)*; *"Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah en iyi bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir." (76/el-İnsan, 30)*; *"Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar." (6/el-En'âm, 39)*; *"Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse, onun da göğsünü gökyüzüne tırmanıyormuş gibi daraltır, sıkıştırır." (6/el-En'âm, 125)*

[Sapıklığın Menşei]

Sapıklık, meşîet ve iradeyi, muhabbet ve rıza ile eşit görmekten kaynaklanmaktadır. Cebriye ile Kaderiye bunları birbirlerine eşit görürler. Ancak aralarında görüş ayrılığına düşmüşler ve Cebriye şöyle demiştir: Ne oluyorsa herşey Allah'ın kaza ve kaderi ile olur, dolayısıyla hepsi de sevilen ve razı olunan işlerdir. Bunu kabul etmeyen Kaderiye de şöyle demektedir: Masiyetler Allah tarafından seviliyor olamaz, onlara razı da olamaz. Dolayısıyla bunlar ne takdir edilmiştir, ne de haklarında hüküm

(kaza) vardır. Bunlar O'nun meşîet ve yaratmasının dışındadırlar.

Ancak meşîet ile muhabbet (sevmek) arasındaki farka hem Kitap ve sünnet, hem de sağlıklı fıtrat açıkça delâlet etmektedir. Kitapda meşîet ve irâdeye dâir nass'ların bir bölümünü daha önceden zikretmiştik. Muhabbet ve rıza ile ilgili nass'lara gelince; Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah fesadı sevmez."* (2/el-Bakara, 205); *"Kulları için küfre razı olmaz."* (39/ez-Zümer, 7)

Yüce Allah şirk, zulüm, hayasızlık ve kibri (büyüklenmeyi) yasaklayan buyruklarının akabinde şöyle buyurmaktadır: *"Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir."* (17/el-İsra, 38)

Sahîh(-i Buhârî)de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz ki Allah sizin için üç şeyden hoşlanmaz: Kıyl-u kal (dedikodu), çok soru ve malı zayi etmek."[1]

Müsned'de de şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz Allah masiyetinin işlenmesinden hoşlanmadığı gibi, ruhsat kıldığı şeylerin alınmasını da sever."[2]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı dualardan birisi de şudur: "Allah'ım gazabından, rızana sığınırım. Cezalandırmandan, ihsan edeceğin afiyetine sığınırım. Sen'den, Sana sığınırım."[3]

Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'ın gazap sıfatından rıza sıfatına, cezalandırma fiilinden afiyet ve esenlik fiiline sığınması üzerinde iyice düşünelim. Birincisi sıfat ile ilgilidir, ikincisi ise bu sıfatın sonucu ile ilgilidir. Daha sonra bütün bunları Onun zâtı ile irtibatlandırmıştır. (Özetle, Sen'den Sana sığınırım sözünde) bütün bunlar yalnızca O'na -başkasına değil- raci'dir. Benim kendisinden Sana sığındığım şey, Sen'in meşîet ve iradenle olur. Sen'in kendisine sığındığım rızan ve afiyetin de Sen'in meşîetin ve iradenledir. Şâyet Sen bir kulundan razı olmak ve ona afiyet vermek istersen, bunu yaparsın. Eğer ona gazab etmek

---

(1) Buhârî (1477, 2408, 5975, 6473, 7292); Müslim (1593); Ahmed (4/246, 249, 250); Dârimî (2/310).

(2) Ahmed (2/108). İsnâdı Müslim'in şartı üzerine sahîhtir. İbn Hibbân (2742).

(3) Müslim (486); İbn Mâce (3841); Ebû Dâvûd (879); Müsned (6/8, 201).

ve cezalandırmak istersen bunu yaparsın.

Hoşuma gitmeyen şeylerden benim Sana sığınışım ve Sen'in, onun benim başıma gelmesini engelleyişin de yine Sen'in meşîetin iledir. Sevilen ve sevilmeyen herşey Sen'in kazan ve Sen'in meşîetin iledir. Benim Sen'den Sana sığınışım, Sen'in gücün, kudretin, adâletin ve hikmetinin tecellisi olarak meydana gelen şeylerden benim gücüne kuvvetine, kudretine ve rahmetine sığınışım da böyledir.

Ben Sen'den, asla Sen'den başkasına sığınamam ve Sen'in meşîetinin dışında bir kaynaktan sadır olmuş hiçbir şeyden de Sana sığınmam söz konusu değildir. Aksine hepsi Sen'dendir.

Bu sözlerdeki tevhîd muhtevâsını, marifetullahı ve ubudiyeti, ancak Allah'ı bilmekte ve O'na kulluğu tanımakta derinleşmiş olanlar bilebilir.

Eğer: Yüce Allah nasıl bir işi irade etmekle birlikte, ondan razı olmaz ve onu sevmez ve o işi nasıl ister ve yaratır, aynı işi nasıl hem irade eder, hem de o işe buğzeder ve hoş görmez denilirse;

Cevabımız şudur: İşte insanların çeşitli fırkalara ayrılmasına ve böylelikle farklı yollar izleyip değişik görüşler ortaya atmalarına sebeb olan soru budur.

[İrâde Edilen Şeyler İki Türlüdür: Bizatihî İrâde Edilenler ve Liğayrihî İrâde Edilenler]

Bil ki irâde edilenler: Bizatihi irâde edilenler ve liğayrihi irâde edilenler olmak üzere iki türlüdür.

Bizatihi irâde edilenler, bizzat kendisi ve muhtevasındaki hayırları dolayısıyla istenen ve sevilen şeylerdir. İşte bu gaye ve maksat olarak irâde edilen şey'dir.

Liğayrihi murad ise, irâdede bulunan irâde sahibinin maksadı olmayabilir. Zâtı itibariyle kendisinin herhangi bir faydası-her ne kadar maksat ve murad olunan şeye ulaştırıyor olsa dahi- bir maslahatı da bulunmayabilir ve bu, bizâtihi ve kendisi itibariyle hoşlanılmayan bir şey

olmakla birlikte; kişiyi maksadına götürüp ulaştırması bakımından istediği bir şey olarak ortaya çıkar. Buna göre böyle bir maksatta iki husus bir arada bulunmaktadır. Bir taraftan o şeye buğzedilirken, diğer taraftan o şey istenmektedir. Bunların alakalı oldukları husus farklı olduğundan dolayı aralarında çelişki ve zıtlık yoktur. Buna, hoşlanılmayan fakat bu ilacı alacak olanın, bununla şifa bulacağını bildiği ilacı örnek verebiliriz. Kanser olmuş bir organın kesilmesi halinde vücudun geri kalan bölümünün kurtarılacağı bilinmesi şartıyla o organın kesilmesi, kişinin maksadına ve istediği şeye ulaştıracağı bilindiği takdirde katedilmesi çok zor olan mesafeyi katetmek gibi.

Hatta kesin sonuç onun için aydınlık kazanmasa ve zannı galib ile de olsa, bu gibi sonuçları elde edeceğini bilen akıllı bir kimse, hoşlanılmayan bu işi tercih eder ve ister. Peki ya bu konuda herhangi bir kapalılık yoksa durum ne olur?

İşte Yüce Allah, bir şeyden hoşlanmamakla birlikte, bu durum başkasından ötürü ve böyle bir şeyin kaçırılmasındansa daha çok sevilen bir sonuca sebeb olacağı için, o şeyi irade etmesine aykırı değildir.

Buna onun, dinlerin, amellerin, i'tikâd ve iradelerin fesat bulmasının ana kaynağı ve sebebi olan İblis'i yaratmış olması örnek gösterilebilir. O pekçok kulların bedbaht olmasına; Yüce ve Mübarek Rabbi gazaplandıracak işler yapmalarına sebebtir. Yüce Allah'ın sevip razı olduğu şeylere muhalif durumlara düşülmesi için çalışıp çabalayan odur. Bununla birlikte o, Yüce Rabbin mahlukatı üzerinde ortaya çıkması gereken bir çok sevilen şeyin meydana gelmesinin de vesilesidir ve bu gibi şeylerin var olmasını Yüce Allah yokluğundan daha çok sever.

Buna verilecek örneklerden birisi de şudur: Bu yolla Yüce Rabbin birbirine zıt ve birbirine karşıt şeyleri yaratma kudreti kullar tarafından açıkça görülür. Varlıkların en kötü ve en şerlileri olan ve aynı zamanda yaratılmış zâtların en şereflisi, en temizi, en arı ve durusu olan, her türlü hayrın ana maddesini teşkil eden Cibril'in zâtının tam karşı konumunda yer alan İblis denilen zâtı yaratması böyle bir kudreti açıkça ortaya çıkarmaktadır. Tıpkı O'nun gece ile gündüzü, ilacı ve hastalığı, hayatı ve

ölümü, güzeli ve çirkini, hayır ve şerri yaratmasında kudreti ortaya çıktığı gibi.

O bu zıt şeyleri yaratıp bunların birini diğerinin karşıtı olarak var etmiştir. Bunları tasarruf ve tedbirinin ortaya çıktığı hususlar olarak yaratmıştır. Bunların bir bölümünün dahi varlık aleminde hiçbir şekilde bulunmaması O'nun hikmetini, tasarrufunun kemâlini, mutlak egemen olduğu kainatın yönetim ve idaresini işlemez hale getirmektir.

Bu hikmetlerden bir diğeri de Yüce Allah'ın kahredici isimlerinin etkilerinin ortaya çıkmasıdır. Kahhâr, Muntekim (intikam alıcı), Adl, Darr (zarar veren), Şedîdu'l-İkab (cezası pek çetin), Serîu'l-hisâb (hesabı pek hızlı), Zu'l Batşi'ş-şedîd (şiddetle yakalayan), Hâfid (alçaltan), Muzill (zelil kılan) gibi.

Şüphesiz ki bu isimler ve fiiller kemâli ifâde eder. Bunların taalluk ettiği bir varlık kaçınılmazdır. Eğer cin ve insanlar da meleklerin tabiatı gibi bir tabiata sahip olsalardı, bu isimlerin eserleri, tecellileri ortaya çıkmazdı.

Bir diğer hikmet de Yüce Allah'ın hilm, afv, mağfiret, setretmek (kötülükleri gizlemek), hakkını bağışlamak, kullarından dilediğini azad etmek gibi muhtevalara sahip isimlerin etki ve tecellilerinin ortaya çıkmasıdır.

Şâyet Yüce Allah bu isimlerin tecellilerinin ortaya çıkması sonucunu veren ve kendisinin hoş görmediği bir takım sebebleri yaratmasaydı bütün bu hikmet ve faydalar ortaya çıkmazdı. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu gerçeğe şu buyruğuyla işaret etmektedir: "Eğer sizler günah işlemeyecek olursanız, Allah sizi yok eder ve yerinize günah işleyen bundan sonra mağfiret dileyen ve kendilerine de mağfiret olunan bir kavim getirir."(1)

Bir diğer hikmet de Yüce Allah'ın Hakîm ve Habîr oluşunu ifâde eden isimlerin tecellilerinin ortaya çıkmasıdır. O Hakîm ve Habîr olandır. Herbir şeyi olması gereken yerine koyar, ona yakışan konumunda

(1) Müslim (2739); Ahmed (2/305, 309); Tirmizî (2526); Beğavî (1294).

bulundurur. Hiçbir şeyi olmaması gereken yere koymaz. İlminin kemâlinin, hikmetinin ve herşeyden haberdar oluşunun gerektirdiği gerçek konumundan başka bir konumda tutmaz.

O risaletlerini nerede bırakacağını (kimlere peygamberlik vereceğini) en iyi bilendir. Bu risaleti kabul edebilmeye kimlerin elverişli olduğunu, böyle bir risalet kendisine verildiği için kimlerin şükredeceğini ve bunlara kimlerin elverişli olmadığını en iyi O bilir.

Eğer hoşlanılmayan sebeblerin olmadığını var sayacak olsaydık. Pek çok hikmetler ortaya çıkmaz, sayılamayacak kadar çok maslahatlar, menfaatler elde edilemezdi. Eğer bu gibi sebebler ihtivâ ettikleri şerler dolayısıyla var edilmeyecek olsalardı bu sebeplerde bulunan şerden çok daha büyük olan hayır ortaya çıkmazdı. Mesela sebeb oldukları şerlerin kat kat fazla menfaatler ihtivâ eden güneş, yağmur ve rüzgar buna örnektir.

Bir diğer hikmet de şudur: Eğer İblis yaratılmamış olsaydı, çeşitli yönleriyle ortaya çıkması söz konusu olamayacak ubudiyyet hasıl olmazdı. Şüphesiz ki cihâd ile ibâdet, Yüce Allah'ın en çok sevdiği ibâdet çeşitlerindendir. Eğer insanların tümü mü'min olsalardı, bu ibâdet ile buna bağlı olan Yüce Allah'ı dost ve veli edinmek, O'nun uğrunda düşmanlık etmek ibâdeti ortaya çıkmazdı. Aynı şekilde iyiliği emredip münkerden alıkoymak ibâdeti, sabır ibâdeti, hevâya muhalefet etmek, Allah'ın sevdiklerini tercih etmek, tevbe ve istiğfar ibâdeti, düşmanından kendisini korumak için düşmanının hile, tuzak ve eziyetlerine karşı kendisini muhafaza etmek için Allah'a sığınmak ibâdeti... ve buna benzer akılların idrak etmekten acze düştüğü daha bir çok hikmet ortaya çıkmayacaktı.

Bu sebepler olmaksızın bu tür hikmetler var olamaz mı? diye bir soru tutarsız bir sorudur. Çünkü bu, böyle bir şeyi gerektiren husus olmadan sonucun varlığını var saymak kabilindendir. Tıpkı baba olmadan oğlun varlığını, harekete geçiren olmadan hareketin varlığını, tevbe eden kişi bulunmadan tevbenin varlığını var saymak gibi bir şeydir.

Eğer bu sebebler sonuç olarak neden oldukları bir takım hikmetler dolayısıyla meydana gelmeleri istenen şeyler ise, bu bakımdan kendilerinden

razı olunan ve sevilen şeyler midirler yoksa bütün yönleriyle kendilerine gazap duyulan şeyler midirler? diye sorulacak olursa cevap şudur:

Böyle bir sorunun iki bakımdan sorulmaması gerekir (reddolunur.) Evvela Yüce Rab cihetinden ve bu acaba sevdiği şeye ulaştırması bakımından -bizâtihi ona buğzetse dahi- onun sevdiği bir şey olabilir mi cihetinden, ikincisi de kul cihetinden. Zira kul'un kendisi dahi bu açıdan böyle bir şeye razı olabilir mi? Bu oldukça önemli bir sorudur.

Bil ki; kötülük bütünüyle yokluğa, yani hayrın yokluğuna ve buna götüren sebeblere raci'dir. Bu yönüyle bu şer'dir, ancak katıksız olarak varlığı bakımından onda herhangi bir şer yoktur. Mesela kötü ruhların, şahısların varlığı var olması bakımından bir hayırdır. Ancak onlardaki hayır kaynağının kurutulması sûretiyle onlar için şer hasıl olmaktadır. Bu varlıklar aslı itibariyle hareketli varlıklar olarak yaratılmışlardır, eğer onlara ilim ile hayra ilham edip yönlendirmekle yardım edilecek olursa, bunlar da o şekilde hareket ederler. Şâyet oldukları halde bırakılacak olurlarsa tabiatları gereği aksi yönde hareket ederler. Bunların hareketleri hareket olmak itibariyle bir hayırdır. Bunların şer olmaları ise başkalarına nisbetledir, yoksa bizâtihi hareket olması açısından değildir.

Şerrin tümü bir zulümdür, zulüm de bir şeyi olması gereken yerden başka yere koymak demektir. Eğer olması gereken yere konulacak olursa, şer olmaz. Böylelikle böyle bir şeydeki şer yönünün nisbî ve göreceli olduğu anlaşılmaktadır.

İşte yerli yerince uygulanan cezaların özleri itibariyle hayır olmaları -gerçekleştikleri yer bakımından kötü olsalar dahi- bundan dolayıdır. Gerçekleştikleri yerde bir acıya sebeb olduklarından dolayı o yere nisbetle kötüdürler. O yerin tabiatı onun zıttı olan lezzeti alma kabiliyetine de sahipti ve bu istidadı taşıyordu. İşte böylelikle duyulan o acı bu yere nisbetle şer olmuştur. Halbuki yerli yerince uygulanması bakımından, bu işi yapan açısından da hayırdır.

Yüce Allah bütün yönleriyle ve bütün bakımlardan katıksız bir şer yaratmış değildir. Çünkü O'nun hikmeti buna kabil değildir. Bir şey her bakımdan fesat olduğu; o şeyin yaratılmasında hiçbir açıdan maslahat

bulunmadığı halde Allahu teâlâ için o şeyi irade buyurması imkansızdır. Bu muhal (imkansız) olarak görülen şeylerin en açığıdır. Çünkü hayır bütünüyle O'nun elindedir, şer ise O'na nisbet edilmez. Aksine O'na nisbet edilen herşey hayırdır.

Şerrin ortaya çıkması sadece bu izafetin ve bu nisbetin O'na yapılmayışından dolayıdır. Eğer bu iş O'na nisbet edilecek olursa, şer olamaz. Bu husus üzerinde iyice düşünmek gerekir. Yani bir şeyin O'na olan nisbetinin ortadan kalkması o şeyi şer yapan asıl sebebtir.

Eğer: Şerrin yaratılması ve meşîeti itibariyle O'na nisbet edilmesinde bir kesinti yoktur, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu şer olmaması cihetinden böyledir. Çünkü o şeyin varlığıdır, asıl O'na nisbet edilen yönüyle bu bir şer değildir. Ondaki şer hayrın ve hayır sebeblerinin o işe ulaştırılmaması, verilmemesi dolayısıyladır. Olmayan bir şey (adem, yokluk) ise, hayrı elinde bulundurana nisbet edilmedikçe, yok demektir.

[Hayrın Üç Sebebi]

Eğer bu hususta daha fazla bir açıklama istenecek olursa şunu belirtelim ki hayrın üç sebebi vardır. Birincisi var etmek, ikincisi hazırlamak, diğeri de gerekli desteği sağlamak (icad, i'dâd, imdâd.)

Böyle bir şeyi var etmek hayırdır, bu da Yüce Allah'a aittir. Aynı şekilde onu hazırlamak ve bu konuda ona destek vermek de böyledir.

Eğer onda herhangi bir hazırlama ve destekleme meydana gelmeyecek olursa, o takdirde fâile nisbet edilmeyen, ancak onun zıttına nisbet edilen bu yokluk sebebiyle o şeyde şer husule gelir.

Onu var ettiği vakit niye ona gereken desteği vermedi? diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Hikmet onun var edilmesini ve desteklenmesini gerektirmemiştir. Sadece onun var edilip, destek vermenin de terk edilmesini gerektirmiştir. O halde onu var etmek bir hayırdır, şer ise ona gereken desteği vermemekten ötürü meydana gelmiştir.

Niye bütün varlıklara destek vermemiştir? diye bir soru tutarsız-

dır. Büyük bir ihtimalle böyle bir sorunun sorulmasının sebebi bütün varlıkların birbirine eşit olmasının daha bir hikmetli olduğu zannıdır. Ancak bu, cehaletin ta kendisidir, aksine bu hususta tam ve kamil hikmet, eşyalar arasındaki pek büyük farklılığın var edilmesindedir. Bunların herbir çeşidinin yaratılmasında bir farklılık yoktur. Bunların herbir türünün yaratılmasında bir farklılık söz konusu değildir. Farklılık yaratmaya taalluk etmeyen ve var olmayan bir takım hususlarda meydana gelmektedir. Yoksa yaratmada bir farklılık yoktur. Eğer bu hususu kavramakta zorlanılacak ve gereği gibi anlaşılamayacak olursa, o vakit şairin şu beyitine başvurmamız uygun düşer:

"Bir şeye güç yetiremiyorsan bırak onu,
Güç yetirebildiğin şeylerle uğraş."

Eğer: Kulu için bir şeye razı olmakla birlikte o hususta ona nasıl yardımcı olmaz? diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Çünkü o hususta kula yardımcı olmak, bazen Yüce Allah'ın o kişinin yapmasından razı olduğu söz konusu itaatin husulünden daha büyük çapta sevilen bir şeyin ele geçirilmemesine sebeb olabilir. Bazen kulun o itaati yapması, Yüce Allah tarafından o itaatin sevilmesinden daha ileri oranda hoşlanılmayan bir mefsedet dahi ihtivâ edebilir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeğe şu buyruğuyla işaret etmektedir: "*Eğer onlar çıkmak isteselerdi, elbet bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların çıkmalarını hoş görmedi de kendilerini alıkoydu ve (onlara): 'Oturanlarla beraber oturun' denildi. Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı, sizde şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlar. Aranıza fitne sokmak kastıyla çalışırlardı...*" *(9/et-Tevbe, 46-47)*

Bu buyruğuyla Yüce Allah onların Rasûlü ile birlikte gazaya çıkmalarını hoş karşılamadığını haber vermektedir. Oysa bu bir itaattir, fakat onların cihâda çıkmalarından hoşlanmadığı için bu konuda onları cihâda çıkmaktan alıkoydu.

Daha sonra Yüce Allah onların Rasûlü ile birlikte cihâda çıkmaları dolayısıyla söz konusu olabilecek bir takım fesatları ve kötülükleri dile getirerek şöyle buyurmaktadır: "*Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı, siz-*

de şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar. Aranıza fitne sokmak fesat ve kötülük çıkarmak kastıyla çalışırlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır..." (9/et-Tevbe, 47)

Yani aranızdan onların çağrılarını kabul edecek kimseler vardır. Bir taraftan onların fitne ve fesatta koşuşmaları, diğer taraftan berikilerin onların bu kötülüklerini kabul etmeleri, onların cihâda çıkmalarındaki maslahatlarından daha büyüktür. Bundan dolayı hikmet ve rahmet onların cihâda çıkmayıp oturmalarını sağlamaktır.

İşte bu örneği bir esas kabul edip başka hususları buna kıyas edebilirsin.

Kul cihetinden olan ikinci bakıma gelince; bu da mümkündür, hatta fiilen vaki'dir. Çünkü kul fâsıklığa ve masiyete kızar. Kulun fiili olması, onun kazanmasıyla meydana gelmesi, irade ve ihtiyarı (tercihi) ile ortaya çıkması cihetinden ondan hoşlanmaz. Bununla birlikte Yüce Allah'ın ilmine, yazıp takdir ettiğine, meşîetine, iradesine ve kevnî emrine razı olur. Allah'tan gelene razı olur ve kendisinden meydana gelene de kızar, öfkelenir. İşte bu irfan ehli bir kesimin izlediği yoldur.

Bir başka kesim ise bunu mutlak olarak hoş karşılamamaktadır. Bunların görüşleri de sonuç olarak bu görüşe racidir. Çünkü onlar hoşlanmama ifâdesini kullanırken bununla Rabbin ilmini, kitabet ve meşîetini kastetmezler.

Meselenin sırrı şudur: Bu hususta Rabbe ait olan hoş karşılanmayan bir şey değildir. Kula ait olan ise hoş değildir.

Bundan kula ait bir şey yoktur, denilecek olursa, buna da şöyle cevap verilir: İşte kişinin böyle bir dar makamdan kurtulabilmeye imkan bulamadığı, bâtıl cebrî görüş budur. Kaderi inkar eden kişinin ise böyle bir yanlış kanaatten kurtulma ihtimali Cebriye'ye mensub olana göre daha fazladır. Kaderiye ile Cebriye arasında orta yolu tutan Ehl-i Sünnet ise her iki kesimden kurtulmakla bahtiyar olmuşlardır.

İlahi takdirde hikmetin görülmesi, kayyumiyet ve etkin meşîete tanık olunması ile birlikte pişmanlık duymak ve tevbe etmek nasıl söz ko-

nusu olabilir? diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir:

İşte basiretleri körelmiş olan kimseleri meseleyi gerçek durumdan farklı görmek konumuna düşüren budur. Böyle bir kimse fiilleri meşîet ve kadere uygun düşmesi dolayısıyla itaatler olarak değerlendirir ve: Eğer ben O'nun emrine isyan etsem dahi, O'nun iradesine itaat ediyorum, der. İşte şu beyit de bu hususu dile getirmektedir:

"Ben senin benim için seçtiğin şeyin edilgeniyim,
O halde benim bütün fiillerim itaatlerden ibarettir."

Böyleleri insanlar arasında en kör basiretli, Allah'ın, O'nun dinî ve kevnî hükümlerinin en câhilidirler. Çünkü itaat, kader ve meşîete uygunluk değil, şer'î ve dinî emre uygunluk demektir. Eğer kadere uygunluk itaat olsaydı, şüphesiz ki İblis Allah'a itaatkârların en büyüklerinden olurdu ve elbetteki Nûh, Hûd, Sâlih, Lût ve Şuayb'in kavimleri ile Firavun kavimlerinin tamamı itaatkâr olmalıydılar, bu ise cehaletin en ileri derecesidir.

Fakat kul kendisinin acizliğini, kaderin kendisinde etkin olduğunu, Rabbine kemâl derecesinde muhtaç olup O'nun kendisini koruma ve himaye etmesinde bir göz açıp kırpacak kadarlık bir süre dahi müstağni kalamayacağını gördüğü takdirde; işte böyle bir durumda o kişi kendi nefsine güvenip dayanan değil, Allah ile birlikte olan bir kimsedir. Şüphesiz ki bu durumda olan bir kimsenin günaha düşmesi beklenemez. Çünkü böylesinin üzerinde "benimle işitir, benimle görür, benimle yakalar, benimle yürür" ifâdelerinin dile getirdiği çok sağlam bir zırh bulunur.

Böyle bir durumda bu kimsenin günah işlemesi düşünülemez. Bu konumdan uzak tutulup, nefsiyle başbaşa kalacak olursa o vakit nefsin hükmü onu istila eder. İşte o vakit onun aleyhine olmak üzere ağlar ve tuzaklar kurulur. Avcılar onun üzerine hücum ederler. Bu tabiî varlığının sisleri üzerinden açılıp gittiği zaman; işte o vakit pişmanlık, tevbe ve Allah'a yönelmeye koyulur. Çünkü o masiyet halinde kendi nefsi ile Rabbinden perdeli idi. Bu varlıktan ayrılmaya başlayınca bir başka varlıkla birlikte olur. Artık o kendi nefsi ile değil, Rabbi ile başbaşa kalır.

[İlahi Takdir ve Kaza'dan Razı Olunan ve Olunmayan]

"Küfür Allah'ın kaza ve kaderi ile olduğuna; bizler de Allah'ın kazasına razı olmakla emrolunduğumuza göre bunu nasıl inkar ederiz, nasıl hoşlanmayabiliriz? diye sorulacak olursa buna şöyle cevap veririz:

1- Bizler Allah'ın kaza ve kaderi ile takdir ettiği herşeye razı olmakla emrolunmuş değiliz. Bu hususta ne Kitapta, ne sünnette herhangi bir nass varid olmamıştır. Aksine ilahi kazanın kimilerinden razı olunur, kimilerine gazap edilir ve hoşlanılmaz. Nitekim hâkim de, O'nun kazalarına (bir takım kimselerin suç işlemelerine karşı aleyhte hüküm vermek sûretiyle) razı olmamaktadır. Aksine bir takım kazalar gazaplandırabilir, öfkelendirebilir. Nitekim muayyen kazalar dolayısıyla gazaplanılır, onlara öfke duyulur, lanetlenir ve yerilirler.

2- Burada iki husus vardır. Allah'ın kazası ki bu Yüce Allah'ın zâtı ile kaim bir fiildir. Diğeri ise kaza olunan şey, bu da ondan apayrı ve kendisinde kazanın cereyan ettiği husustur. Kaza tümüyle hayırdır, adâlettir, hikmettir. Onun tümüne rıza gösterilir. Makzi (kaza ile hükm olunan) da iki kısımdır. Bunların bir bölümüne razıdır, bir bölümünden de razı değildir.

3- Kazanın iki yönü vardır. Birincisi Yüce Rabba taalluk edip O'na nisbet edilmesi. Bu yönüyle kul o kazaya razıdır. İkinci yönü ise kula taalluku ve ona nisbet edilmesi. Bu bakımdan da kaza onun razı olduğu ve kendisinden razı olmadığı şey olmak üzere ikiye ayrılır. Mesela can öldürmenin iki ayrı değerlendirmesi vardır. Yüce Allah'ın kaderi, kazası, yazması ve onu dilemiş olması bakımından ve onu maktulün eceli, ömrünün sonu olarak takdir etmiş olması bakımından; biz bu kazaya razı oluruz. Fakat katil tarafından bu fiilin işlenip yerine getirilmesi ve onun kazancı olup kendi iradesiyle buna kalkışarak, fiiliyle Allah'a asi olması açısından da bu fiile gazaplanırız ve buna razı olmayız.

"Bu hususta derinlemesine dalmak ve kafa yormak ilahi yardımdan mahrum kalmaya götüren bir yoldur" sözlerine gelince...

[Kader Hususunda Söz Söylemekte Aşırıya Kaçmak]

Teammuk (derinliğine dalmak); bir şeyi ele geçirmeyi istemekte ve öğrenmek maksadında aşırıya gitmek demektir. Yani kaderi öğrenmekte aşırıya kaçıp bu hususta söz söylemeye derinliğe dalış, ilahi yardımdan mahrum kalmaya götüren bir yoldur.

Hizlân (ilâhî yardımdan mahrum kalmak), hirman (mahrumiyet) ve tuğyan da aynı şekilde mana itibariyle birbirine yakın terimlerdir. Fakat hizlân yardımın zıttı, hirman zaferin zıttı, tuğyân da istikametin zıddıdır.

"O halde; bundan gerek kıyas ve mantık, gerek düşünce, gerekse de vesvese itibariyle alabildiğine sakınmak gerekir."

Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan, dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından bir kesim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gelerek ona şunu sordular: Bizler kendi nefislerimizde birimizin açıkça söylemeyi çok büyük bir iş olarak kabul ettiği şeyleri hissediyoruz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: Siz gerçekten içinizde böyle bir duygu sezdiniz mi? diye sordu. Onlar da: Evet, deyince: "İşte bu, îmânın apaçık halidir" diye cevap verdi. Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[1]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "İşte îmânın apaçık hali budur" sözleri ile onların böyle bir şeyi söylemeyi çok büyük bir iş gördüklerine işaret etmektedir.

Yine Müslim'de yer alan bir rivâyete göre Abdullah b. Mes'ud *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vesvese hakkında soru soruldu da, o da: "İşte îmânın katıksız hali budur" dedi.[2]

Bu Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadisin anlamını ifâde etmektedir. Nefsin vesvesesi, bu vesveselere karşı savunmaya girişmek, iki kişi arasındaki konuşmaya benzer. Şeytani vesveseye karşı savunmaya geçip onu büyük bir şey olarak değerlendirmek îmânın en açık halidir, îmânın katıksız ve yalın şeklidir.

---

(1) Müslim (132); Ahmed (2/397, 441, 456); Ebû Dâvûd (5111); İbn Hibbân (145).

(2) Müslim (133); Tahâvî (2/251).

İşte Ashab-ı Kiram'ın *radıyallahu anhum* ve onlara güzel bir şekilde tâbi olanların izledikleri yol budur. Daha sonra bunların arkalarından şüphe ve tereddütlerin ta kendisi olan bu vesveselerle sahifeleri karalayan bir nesil geldi. Hatta bunlar sahifeleri değil, kalpleri dahi karaladılar. Hakkı kendisiyle bertaraf etmek maksadıyla bâtıl'ı öne sürerek mücadele ettiler. İşte bundan dolayı Şeyh *rahimehullah* kader hususuna ileri geri konuşarak dalmayı ve bu konuda incelemelere girişmeye kalkışmayı yerip, geniş açıklamalarda bulunmuştur.

Âişe *radıyallahu anha*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Şüphesiz ki Allah tarafından kendisine en çok buğzedilen kişi tartışması sürekli ve uzlaşmaz düşmandır."(1)

İmam Ahmed de şöyle demektedir: Bize Ebû Muaviye anlattı, bize Dâvûd b. Ebî Hind, Amr b. Şuayb'dan anlattı. O babasından, o dedesinden rivâyetle dedi ki: İnsanların kader hakkında konuştukları bir günde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* çıkageldi. Kızgınlığından ötürü yüzünde adeta nar tanecikleri gibi kabarcıklar belirdi ve şöyle buyurdu: "Ne oluyor size ki Allah'ın Kitabının bir bölümünü diğeriyle çarpıştırıyorsunuz? Sizden öncekiler de bu yolla helak oldular." (Amr'ın dedesi) dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bulunup da benim hazır bulunmadığım o meclis dolayısı ile memnun olduğum kadar, bulunmadığım başka herhangi bir meclis dolayısı ile memnun olmuş değilim.(2) Bu hadisi İbn Mace de rivâyet etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlar payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi; siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar (bâtıla) daldıkları gibi siz de daldınız.*" *(9/et-Tevbe, 69)*; "*Âhirette ise onun hiçbir payı yoktur.*" *(2/el-Bakara, 200)*

Yani sizden öncekiler kendi paylarından yararlandıkları gibi siz de

---

(1) Buhârî (2457, 4523, 7188); Müslim (2668); Tirmizî (2976); Nesâî (8/248); Müsned (6/55, 62, 205).

(2) Ahmed (2/178, 181, 185, 195); İbn Mâce (85); el-Lâlekâî (180, 1118, 1119).

dünyadaki payınızdan yararlandınız. Onların dalgalar halinde bâtıl'a daldıkları gibi siz de onlar gibi bâtıl'a daldınız.

[Dinin Bozulmasının Sebebi Şüpheler ve Arzulardır]

Yüce Allah bu buyruğunda paydan yararlanmak ile dalmayı bir arada zikretmiştir. Çünkü dinin fesadı ve bozulması ya amelî açıdan ya i'tikâdî açıdan söz konusu olur. Birincisi şehvet ve arzuların neticesi, ikincisi ise şüphelerin neticesidir.

Buhârî, Ebû Hureyre *radıyallahu anh* yoluyla kaydettiği bir rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Andolsun benim ümmetim de kendisinden önceki nesillerin yolunu karış karış, arşın arşın izleyecektir." Ashab (bunlar) Pers'lerle, Rum'lar mıdır? diye sorunca, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Bunlardan başka kim olacak?" buyurdu.[1]

Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Yahudiler yetmiş bir yahut yetmiş iki fırkaya ayrıldılar, hristiyanlar da bir o kadar fırkaya ayrıldılar, benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır."[2] Bu hadisi Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Tirmizî: Hasen, sahîh bir hadistir, demiştir.

Ümmet arasında görüş ayrılığının ortaya çıktığı en büyük mesele kader meselesidir. Bu husustaki sözler ve açıklamalar oldukça geniş ve etraflıdır.

Tahâvî *rahimehullah*'ın: *"Her kim: Niye yaptı? diye sorarsa o, Kitabın hükmünü reddetmiş olur. Kitabın hükmünü reddeden de kâfirlerden olur."*

[Ubûdiyyetin ve Îmân'ın Esası Teslimiyettir]

Şunu bilelim ki ubûdiyyetin ve Allah'a, kitaplarına ve rasûllerine i-

(1) Buhârî (7319); Acurrî, eş-Şeria (18).
(2) Tirmizî (2641).

manın esası teslimiyet göstermek; emir, nehiy ve şer'î hükümlerdeki hikmetlerin tafsilatı ile ilgili olur olmaz soru sormamaktır. İşte bundan dolayı Yüce Allah kendisine gönderilen peygamberi tasdîk edip getirdiklerine îmân etmiş herhangi bir ümmetin kendilerine verdiği emir ve yasaklardaki, Rablerinden kendilerine tebliğ ettiği şeriatteki hikmetlerin tafsilatına dâir soru sorduklarını belirten bir olay nakletmemiştir. Zaten bu ümmet böyle bir şey yapmış olsaydı, peygamberine de îmân etmiş olmazdı. Aksine her bir ümmet emre bağlanmış, teslimiyet göstermiş ve boyun eğmiştir. Hikmetlere dâir bilebildiği kadarını bilmiş, bilme imkanını bulamadığı hallerde ise itaat ve teslimiyet göstermek için bilme şartını koşmamıştır. Böyle bir şeyi uğraşma alanına da sokmamıştır. Her bir ümmetin rasûlü de zaten böyle bir soruya muhatap olmayacak kadar büyük bir şahsiyetti.

İşte bundan dolayı akıl, bilgi ve marifet bakımından bütün ümmetlerin en mükemmeli olan bizim ümmetimizin sâlih selef'i peygamberine Allah ne diye bunu emretti? Niçin bunu yasakladı? Niçin böyle bir şeyi takdir etti? Niye böyle bir şey yaptı? diye sormamışlardır. Çünkü böyle bir soru sormanın îmâna ve teslimiyete aykırı düştüğünü, diğer taraftan teslimiyet derecesi dışında İslâm ayağının zemine sağlam basamayacağını iyice biliyorlardı.

O halde bir emri ta'zim etmenin ilk mertebesi onu tasdîk etmek, sonra ona sıkı sıkıya bağlanmak üzere kesin ve kat'î karar vermek, daha sonra onu yerine getirmek üzere eli çabuk tutmak ve engelleri de ortadan kaldırmaktır. Arkasından en mükemmel şekliyle onu yerine getirmek üzere tam bir samimiyetle bütün gayretini ortaya koymak, sonra da o işi yerine getirmekle emrolunduğu için o işi yapmak gelir. Öyle ki bunu yerine getirmek, hikmetine bağlı kalmamalı, bu hikmeti açıkça bilirse yapacak, bilmezse ihmal edecek duruma düşmemelidir. Çünkü böyle bir tutum emre bağlılığa aykırıdır, emre tam anlamıyla riayet etme haline gölge düşürür.

Kurtubî, İbn Abdilberr'den naklederek der ki: Bir kimse ilme duyduğu arzu ve bilgisizliğini gidermek, diyaneten bilinmesi gerekli bir hu-

susu araştırmak kastıyla soru soracak olursa bunda bir sakınca yoktur. Çünkü bilgisizliğin şifası soru sormaktır. Ancak bilgisini arttırmak ve öğrenmek kastıyla değil de, işi yokuşa sürmek maksadıyla soru soran kimsenin bu sorularının az olması da çok olması da durumu değiştirmez, helal değildir.

İbnu'l-Arabî de der ki: İlim ile uğraşan alime yakışan da delilleri geniş geniş açıklamak, hükümlerin elde edildiği yolları açıklığa kavuşturmak, ictihad için gerekli ön bilgileri ve şartları elde etmek, hükümleri çıkarmak için yardımcı olacak araç ve gereçleri hazırlamaktır. Herhangi bir olay ile karşı karşıya kalınacak olursa ele alınması gereken şekilde ele alınır ve çözümü bulunabileceği kabul edilen yollardan çözülmeye çalışılır. Bu hususta da Yüce Allah doğru yolu gösterir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Kişinin kendisini ilgilendirmeyen hususları terketmesi İslâm'ının güzelliğindendir."[1] Bu hadisi Tirmizi ve başkaları rivâyet etmiştir.

[Kitab'ın Hükmünü Reddedenin Küfründe Şüphe Yoktur]

Kitab'ın hükmünü reddedenin kâfir olacağı şüphesizdir. Fakat karşı karşıya kaldığı bir şüphe dolayısıyla Kitabın hükmünü te'vîl eden kimseye doğruya dönmesi için doğru açıklanır. Yüce Allah'a -Cehm'in ve ona uyanların söyledikleri gibi- sadece kahır ve kudreti dolayısıyla değil, aynı zamanda hikmetinin, rahmet ve adâletinin kemâli dolayısıyla yaptığı hakkında soru sorulmaz. Buna dâir daha geniş açıklamalar, Tahâvî'nin *rahimehullah*: *"Biz helal kabul etmediği sürece kıble ehlinden herhangi bir kimseyi işlediği bir günah dolayısıyla tekfir etmeyiz"* sözlerini açıklarken gelecektir.

[Metin]

فَهَذَا جُمْلَةُ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ مَنْ هُوَ مُنَوَّرٌ قَلْبُهُ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ تَعَالَى، وَهِيَ دَرَجَةُ الرَّاسِخِينَ فِي الْعِلْمِ . لِأَنَّ الْعِلْمَ

[1] Hadis şâhidleriyle birlikte sahîhtir. Tirmizî (2317); İbn Mâce (3976).

عِلْمَانِ: عِلْمٌ فِي الْخَلْقِ مَوْجُودٌ، وَعِلْمٌ فِي الْخَلْقِ مَفْقُودٌ، فَإِنْكَارُ الْعِلْمِ الْمَوْجُودِ كُفْرٌ، وَادِّعَاءُ الْعِلْمِ الْمَفْقُودِ كُفْرٌ، وَلَا يَثْبُتُ الْإِيمَانُ إِلَّا بِقَبُولِ الْعِلْمِ الْمَوْجُودِ، وَتَرْكِ طَلَبِ الْعِلْمِ الْمَفْقُودِ فَإِنْكَارُ الْعِلْمِ الْمَوْجُودِ كُفْرٌ وَادِّعَاءُ الْعِلْمِ الْمَفْقُودِ كُفْرٌ وَلَا يَثْبُتُ الْإِيمَانُ إِلَّا بِقَبُولِ الْعِلْمِ الْمَوْجُودِ وَتَرْكِ طَلَبِ الْعِلْمِ الْمَفْقُودِ

"İşte bunlar Yüce Allah'ın dostlarından (veli kullarından) kalpleri (îmân) nuru ile aydınlanmış kimselerin gerek duyduğu şeylerin özetidir ve bu, ilimde derinleşmiş olanların mertebesidir. Çünkü ilim iki türlüdür: Birisi mahlukat arasında var olan (onlar tarafından bilinen), diğeri ise mahlukat arasında bulunmayandır. Var olan ilmin inkârı küfürdür, olmayan ilmi bilmek iddiasında bulunmak da küfürdür. Îmân var olan ilmi kabul edip bulunmayan ilmi elde etmeyi terketmedikçe sabit olmaz."

[Şerh]

Tahâvî *rahimehullah*'ın: *"İşte bunlar..."* sözleri ile şeriatın getirdiği ve daha önce kendisine işaret edilen, inanılması ve gereğince amel edilmesi gereken hususlara işaret etmektedir.

"İşte bu, ilimde derinleşmiş olanların mertebesidir" sözleri de Allah Rasûlünün icmalî ve tafsilî olarak nefy ve isbat (red ve kabul)e dâir getirdiklerinin bilgisidir.

*"Olmayan ilim"*den kastı Yüce Allah'ın yarattıklarına bildirmeyip, gizlediği ve onun elde edilmesi için çalışmalarını yasakladığı kader ilmidir. "Mevcut (var olan) ilim"den kastı ise şeriatı, şeriatın usûl ve furuû (i'tikâdî, şer'î ve fıkhî) hükümleridir.

Allah Rasûlünün getirdiklerinden herhangi bir şey inkâr eden bir kimse kâfirlerden olacağı gibi, gayb ilmini bildiği iddiasında bulunan kimse de kâfirlerdendir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O gaybı bilendir, O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğer ki beğenip seçtiği bir peygamber ola.*" *(72/el-Cin, 26-27)*; "*Saatin (kıyâmetin ne zaman kopacağının) ilmi şüphesiz Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir, hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez, hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez. Muhakkak Allah herşeyi bilendir, herşeyden haberdardır.*" *(31/Lukman, 34)*

Bizim Yüce Allah'ın hikmetini bilemeyişimiz, bunun bize gizli kalması o hikmetin bulunmamasını, bizim o hikmeti bilmeyişimiz, var olmamasını gerektirmez. Nitekim bizler zarardan başka bir şeylerini bilemediğimiz yılanların, akreplerin, haşeratın yaratılışındaki hikmeti bilememekteyiz. Bu Yüce Allah'ın, bunları yaratmadığı manasına gelmediği gibi, bunlarda bizim için belli olmayan bir takım hikmetlerin bulunmamasını da gerektirmez. Çünkü bir şeyin bilinmemesi o şeyin yok olduğunun bilinmesi demek değildir.

[Metin]

وَنُؤْمِنُ بِاللَّوْحِ وَالْقَلَمِ، وَبِجَمِيعِ مَا فِيهِ قَدْ رُقِمَ

"Biz Levh'e ve Kalem'e de îmân ederiz. (Levh'e kalem ile) yazılan herşeye de."

[Şerh]

[Levh-i **Mahfuz'a ve Kalem'e** Îmân Etmek]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Daha doğrusu o çok şerefli bir Kur'ân'dır. Levh-i Mahfuz'dadır.*" *(85/el-Buruc, 21-22)*

Sözü geçen Levh, Yüce Allah'ın bütün mahlukatın kaderlerini, kendisinde yazdığı Levh'tir. Kalem'den kasıt ise Yüce Allah'ın yaratıp kendisi ile sözü edilen Levh'e ilahî takdirlerini yazdığı şeydir. Nitekim Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer alan rivâyete göre Ubâde b. es-Samit *radı-*

yallahu anh şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey Kalem'dir. Ona: Yaz buyurdu, o: Rabbim neyi yazayım? diye sordu. Kıyâmetin kopacağı ana kadar herbir şeyin takdirini yaz, buyurdu."[1]

Kalem ve Arş'ın Yaratılışları

İlk yaratılanın Kalem mi, yoksa Arş mı olduğu hususunda ilim adamlarının iki görüşü vardır. Bunları Hafız Ebû'l-A'la el-Hemezânî söz konusu etmektedir. Bunların sahîh olanına göre Arş Kalem'den önce yaratılmıştır. Çünkü Sahîh(-i Müslim)de yer alan rivâyete göre, Abdullah b. Amr *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Râsulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Yüce Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce bütün mahlukatın kaderlerini tayin etti, Arşı da su üzerinde idi."[2]

İşte bu buyruk, takdirin Arş'ın yaratılmasından sonra meydana geldiği hususunda açık bir ifâdedir. Takdir (kaderlerin tayini) de Kalem'in ilk yaratılışı sırasında meydana gelmiştir. Bunu da az önce geçen Ubâde b. es-Samit *radıyallahu anh* yoluyla gelen hadisten anlıyoruz. Bu hadisteki: "Allah'ın ilk yarattığı şey Kalem'dir..." ifâdesi ya tek bir cümledir, yahut iki ayrı cümledir. Eğer tek bir cümle ise -ki doğru olan da budur- manası şudur: Kalem, Allah'ın ilk halkettiği ve kendisine "yaz" buyurduğu yaratığıdır. Nitekim ifâdenin lafzında da şöyle denilmektedir: Allah'ın ilk halkettiği şey kalem'dir, ona: Yaz, buyurmuştur. Buradaki "ilk" anlamındaki kelime ile "Kalem" anlamındaki kelime nasb ile okunmuştur.

Eğer iki cümle ise -ki bu rivâyet "ilk" ile "Kalem" kelimelerinin ref'i ile rivâyet edilmiştir- o takdirde bu hadisi şuna yorumlamak gerekir: Kalem, bu alem arasında yaratılmış mahlukatın ilkidir. Böylelikle bu iki hadis arasında ittifak (uyumluluk) söz konusu olur. Çünkü Abdullah b. Amr'ın hadisi arşın ilahi takdirden önce yaratılmış olduğu hususunda açık bir nasstır. Mahlukatın takdiri ise Kalem'in yaratılması ile birlikte olmuştur. Bir başka lafızda da şöyle denilmektedir: "Allah Kalem'i hal-

---

(1) Hadis sahîhtir. Ebû Dâvûd (4700); Tirmizî (2155); Ahmed (5/317); Tayâlisî (577).
(2) Müslim (2653).

kedince ona: Yaz, buyurdu."

İşte bu Kalem, Kalem'lerin ilki, en fazîletlisi ve en değerlisidir. Tefsir alimlerinden birden çok kişi de şöyle demektedir: Bu Kalem Yüce Allah'ın: "*Nûn. Kaleme ve yazmakta oldukları şeylere andolsun ki...*" *(68/el-Kalem, 1-2)* buyruğunda kendisine yemin ettiği kalem'dir.

İkinci Kalem ise vahiy kalem'idir. Kendisi ile Yüce Allah'ın peygamberlerine ve rasûllerine göndermiş olduğu vahyi yazdığı kalem'dir. Bu kalem'in sahipleri âleme hakim olan (melekler)dir. Bütün kalemler onların kalemlerine hizmet eder. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İsra gecesinde kalemlerin cızırtısını duyduğu bir yere kadar çıkartılmıştır. İşte bu kalemler Yüce Allah'ın yüce ve alt âlemin her türlü işini tedbir edip, çekip çevirdiği hususlar ile ilgili olarak bildirdiği vahiylerin kendileri ile yazıldığı kalemlerdir.

[Metin]

فَلَوِ اجْتَمَعَ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ عَلَى شَيْءٍ كَتَبَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ أَنَّهُ كَائِنٌ؛ لِيَجْعَلُوهُ غَيْرَ كَائِنٍ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ، وَلَوِ اجْتَمَعُوا كُلُّهُمْ عَلَى شَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ؛ لِيَجْعَلُوهُ كَائِنًا لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ ، جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Yüce Allah'ın orada olacak diye yazdığı bir şeyin olmamasını sağlamak üzere bütün mahlukat bir araya gelip toplansalar, buna güç yetiremezler. Aynı şekilde Yüce Allah'ın orada olmayacak diye yazmış olduğu bir şeyin olması için hepsi bir araya gelecek olsalar, yine buna güç yetiremezler. (Çünkü) Kalem kıyâmete kadar olacak şeyleri yazmış ve artık (mürekkebi) kurumuştur."

[Şerh]

[Kıyâmete Kadar Olacaklar Kalem'le Yazılmış ve Bitmiştir]

Câbir *radıyallahu anh*'ın, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den naklettiği şu hadis daha önceden geçmişti: Suraka b. Malik b. Cu'şum gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Şu anda yaratılmışızcasına bize dinimizi açıkla. Bugün amel ne içindir? Kalem'lerin yazıp kuruduğu ve takdirlerin kendisi doğrultusunda cereyan ettiği bir şey uğrunda mı, yoksa gelecekte (belirlenecek) şeyler uğrunda mı? Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Hayır. Kalem'lerin yazıp kuruduğu ve takdirlerin kendisi hakkında cereyan ettiği şey hakkındadır."[1]

İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Birgün Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in terkisinde idim. "Ey genç!" buyurdu. "Sana bazı sözler öğreteceğim, dikkat et: Allah'ı(n hükümlerini) koru ki O da seni korusun. Allah'ı koru ki O'nu yöneldiğin cihette bulasın, isteyeceğin zaman Allah'tan iste. Yardım dilediğinde Allah'tan dile. Şunu bil ki bütün ümmet (insanlar) sana herhangi bir hususta faydalı olmak için bir araya gelip toplanacak olsalar Allah'ın senin için yazmış olduğu bir şey müstesna, fayda sağlayamazlar ve eğer sana bir hususta zarar vermek için bir araya toplansalar, Allah'ın senin aleyhine yazmış olduğu bir şey olması müstesna, zarar veremezler. (Çünkü artık) Kalemler kaldırılmış, sahifeler(in mürekkebi) kurumuştur." Bunu Tirmizî rivâyet etmiş ve: Hasen, sahîh bir hadistir, demiştir.[2]

Tirmizî'den başkalarının rivâyetinde ise şu da vardır: "Allah'ı(n hükümlerini) koru, O'nu önünde bulacaksın. Rahat ve bolluk zamanlarında Allah'ı tanı ki zorluk ve darlık zamanında O da seni tanısın. Şunu da bil ki sana gelip çatmayan bir şey, asla sana isabet edecek değildi. Sana isabet eden bir şeyin de seni gelip bulmaması imkansızdır. Şunu bil ki yardım sabırla birliktedir, kurtuluş sıkıntıyla beraberdir ve muhakkak zorlukla birlikte bir kolaylık vardır."[3]

Bu hadislerde ve başkalarında "kalemler" tabiri çoğul olarak gelmiştir. İşte bu da ilâhî takdirlerin -daha önce Levh-i Mahfuz ile birlikte sözü edilen- ilk kalemin dışında, başka kalemlerinin de olduğuna bir de-

(1) Müslim (2648); Müsned (3/292, 293).

(2) Tirmizî (2516); Ahmed (1/293).

(3) Ahmed (1/307).

lildir.

Sünnetin delâlet ettiği üzere kalemler dört tanedir ve bu taksim daha önce sözü edilen taksimden farklıdır:

1. Birinci kalem bütün mahlukatı kapsayan umumi kalemdir. Levh ile birlikte daha önce sözü edilen kalem budur.

2. İkinci kalem, Adem *aleyhisselam*'ın yaratılması zamanındaki kalemdir. Bu da umumi bir kalemdir, ancak Ademoğullarına hass'tır. Bu kaleme dâir Yüce Allah'ın Ademoğullarının amellerini, rızıklarını, ecellerini ve mutluluklarını ilk atalarını yaratmasının akabinde takdir ettiğine delâlet eden bir takım âyetler varid olmuştur.

3. Üçüncü kalem meleğin, annesinin karnında bulunan cenine gönderildiği zaman kullanılır. Melek o vakit cenine ruh üfler ve dört kelimeyi yazmakla emrolunur: Rızkını, ecelini, amelini ve mutlu yahut bedbaht olduğunu yazar.(1) Nitekim bu hususta varid olmuş sahîh hadisler de vardır.

4. Dördüncü kalem, kulun bülûğa ermesi halinde konulan kalemdir. Bu Kiramen katibiyn'in ellerinde bulunur, ve onunla Ademoğullarının yaptıklarını yazarlar. Yine bu hususta Kitap ve sünnetten buyruklar vardır.

[Herşey Bir Kader İle Olduğuna Göre Yalnız Allah'tan Korkmalı]

Kul, herşeyin Allah'tan geldiğini bildiğine göre yalnızca Yüce Allah'ın huzurunda korku ve saygı duymalı ve yalnızca O'na karşı takvalı davranmalıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O halde insanlardan korkmayın, benden korkun."* *(5/el-Mâide, 44)*; *"Ve yalnız benden korkun."* *(2/el-Bakara, 40)*; *"Ve yalnız benden korkun."* *(2/el-Bakara, 41)*; *"Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* *(24/en-Nur, 52)*; *"İşte O kendisinden korkulmaya layık olandır, bağışlamak da O'na yaraşır."*

(1) Buhârî (3208, 3332, 6594, 7454); Müslim (2643); Ebû Dâvûd (4708); Tirmizî (2138); İbn Mâce (76); Ahmed (1/382, 414, 430).

(74/el-Muddessir, 56)

Kur'ân-ı Kerîm'de bu anlamdaki buyruklar gerçekten çoktur.

Kulun bir takım şeylerden sakınması kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü kul, kendisine itaat olunan bir hükümdar olsa dahi tek başına yaşayamaz. Bir hükümdar bile yönetimi altındaki insanların iyiliğini düşünerek bazı şeylerden sakınmak zorundadır. O halde herbir insan mutlaka sakınmalı (takvâ sahibi olmalı)dır.

Eğer Allah'tan korkmaz ve sakınmazsa bu sefer mahlukattan korkmak ve sakınmak zorunda kalır. Bütün mahlukatın ise aynı anda bir kişiye sevgi ve nefret duymaları imkansız bir şeydir. Aksine birisinin istediğini diğeri nefretle karşılayabilir. Hepsini razı etmeye imkan yoktur. Nitekim Şafi'î *radıyallahu anh* böyle demiştir: İnsanları razı etmek, ulaşılamayan bir amaçtır. O halde senin halini düzelten işe bak, ondan ayrılma, onun dışındaki herşeyi de bir kenara bırak, önemseme. Yaratılmışları razı etmek ne gücün çerçevesinde olan bir şeydir, ne de emrolunmuş bir şeydir. Yaratanı razı etmek ise güç yetirilebilen ve emrolunan bir husustur.

Aynı şekilde yaratılmışların insana, Allah'a karşı hiçbir faydası yoktur. Kul, Rabbinden korkarsa insanları razı etmek külfetinden Allah onu kurtarır. Nitekim Âişe *radıyallahu anhâ*, Muaviye'ye böyle yazmıştır ve bu yazdığı mektup merfu olarak rivâyet edildiği gibi yalnız ona mevkûf olarak ta rivâyet edilmiştir: "Kim insanları öfkelendirmek pahasına Allah'ı razı ederse, Allah kendisinden razı olur; insanları da kendisinden razı etmiş olur. Kim de Allah'ı gazaplandırmak sûretiyle insanları razı etmeye kalkışırsa, insanlar arasından onu övenler, onu yermeye koyulurlar."(1)

Allah'ı razı eden bir kimseyi, Allah insanları razı etmek külfetinden kurtarır ve ondan kendisi de razı olur. Daha sonra onlar da ondan razı olurlar, çünkü güzel akıbet takvanındır. Allah böyle bir kulu sever,

---

(1) Tirmizî (2414); İbn Mubârek, Zühd (199); Beğavî (4213); İbn Hibbân (276); el-Kudâî, Müsnedu'ş-Şihâb (499, 500); el-Humeydî, Müsned (266).

insanlar da onu sever. Nitekim Buhârî ile Müslim'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah kulunu sevdi mi, Ey Cebrail diye nida eder. Ben filanı seviyorum, sen de onu sev. Bunun üzerine Cibril onu sever, sonra Cibril semada şöyle seslenir: Şüphesiz Allah filanı seviyor, siz de onu seviniz. Bunun üzerine semadakiler onu severler. Daha sonra o kimse için yeryüzünde kabul görme vasfı yerleştirilir."[1]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buğz ve nefret hakkında da buna benzer ifâdeler kullanmıştır.

Her mahlukun mutlaka ya bir yaratılmıştan yahut ta yaratıcıdan korkmasının kaçınılmaz olduğunu açıklanmaktadır. Yaratılmıştan korkmanın zararı bir çok bakımdan faydalarından daha ağırdır. Allah'tan korkmak (takvâ) ise dünya ve âhiret saadetinin sebebidir.

Yüce Allah kendisinden korkulmaya gerçekten layıktır. Aynı şekilde O mağfirette bulunmaya da ehildir. Günahları bağışlayan O'dur, hiçbir yaratılmış günahları bağışlamaya kadir değildir. Allah'tan başka hiçbir kimse de bu günahların azabından kimseyi koruyamaz. O koruyandır, Ona rağmen kimse kimseyi koruyamaz.

Selef'ten birisi şöyle demiştir: Takvâ sahibi bir kimse asla muhtaç olmaz, çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" *(65/et-Talâk, 2-3)*

Görüldüğü gibi Yüce Allah takva sahiplerine insanların darlanıp, zorlandıkları şeylerden bir çıkış yolu göstermeyi, ummadıkları bir yerden kendilerini rızıklandırmayı taahhüt etmektedir. Eğer bu gerçekleşmeyecek olursa takvada bir halel olduğunu gösterir. Öyleyse Yüce Allah'tan mağfiret dilesin, O'na tevbe etsin. Daha sonra da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah'a tevekkül ederse O, kendisine yeter.*" *(65/et-Talâk, 3)* Yani Allah o kimseye kafi gelir ve onu başkasına muhtaç kılmaz.

---

[1] Buhârî (3209, 6040, 7485); Müslim (2637); Mâlik (2/953); Ahmed (2/267, 341, 413); Tirmizî (3160); Ebû Nuaym (7/141); Tayâlisî (2436).

[Sebebleri Yerine Getirmek Tevekküle Aykırı Değildir]

Bazıları tevekkülün kazanç yollarına başvurmaya ve sebebleri yerine getirmeye aykırı olduğunu, işler takdir edilmiş olduğuna göre esbabı yerine getirmeye gerek bulunmadığını zannedebilir. Ancak bu yanlıştır, çünkü kazanç yollarına başvurmanın kimisi farzdır, kimisi müstehabtır, kimisi mübah, kimisi mekruhtur, kimisi de haramdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tevekkül edenlerin en fazîletlisidir, fakat o savaşa giderken zırh giyerdi. Kazanç elde etmek için pazarlarda dolaşırdı. Öyle ki kâfirler onun hakkında: "*Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer ve pazarlarda dolaşır?*" *(25/el-Furkan, 7)* demişlerdi.

Bundan dolayıdır ki kazanç yollarına başvurmayı tevekküle aykırı gören bir çok kimsenin ya sadaka yahut hediye sûretiyle başkalarının kendilerine verdikleri ile rızıklarını elde ettiklerini görüyoruz. Ancak (sadaka yada hediye veren) bu kimse bir vergi memuru, yahut bir güvenlik amiri ya da buna benzer (kazancı arasında çoğunlukla haram bulunan) bir kimse olabilir.

Yüce Allah'ın: "*Allah dilediğini siler ve (dilediğini) bırakır. Ana kitap ise O'nun nezdindedir.*" *(13/ er-Rad, 39)* buyruğunun tefsiri ile ilgili bir takım görüşlere daha önceden işaret etmiştik.

Yüce Allah'ın: "*O her gün bir iştedir.*" *(55/er-Rahman, 29)* buyruğuna gelince, el-Beğavî şöyle demektedir: Mukatil dedi ki: Bu âyet-i kerîme yahudilerin: Şüphesiz Allah cumartesi günü hiçbir şey hakkında hüküm vermez, demeleri üzerine nazil olmuştur.[1]

Tefsir alimleri derler ki: Hayat vermek, öldürmek, rızık vermek, bir takım kimseleri aziz kılıp başkalarını zelil kılmak, hastaya şifa vermek, bir esiri esaretten kurtarmak, sıkıntı içersinde olan birisini kurtarmak, dua eden birisinin duasını kabul etmek, bir dilekte bulunana istediğini vermek ve bir günahı bağışlamak ve buna benzer sayılamayacak pek çok fiilleri ve yarattıklarında dilediğini yaratması O'nun işlerinden-

---

[1] Tefsîru'l-Beğavî (4/270); İbnu'l-Cevzî de Zâdu'l-Mesîr (8/114)'de nakletmiştir.

dir.[1]

---

(1) İbn Kesîr (7/469, 470).

[Metin]

وَمَا أَخْطَأَ الْعَبْدَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ، وَمَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ

"Kula isabet etmeyen bir şey hiçbir şekilde ona isabet edecek değildi. Ona isabet eden herhangi bir şeyin de ona isabet etmemesi imkânsızdır."

[Şerh]

Bu, daha önce geçen takdir olunmuş herbir şey kaçınılmaz olarak meydana gelir, şeklindeki gerçeğe binaen kullanılmış bir ifâdedir.

[Metin]

وَعَلَى الْعَبْدِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ سَبَقَ عِلْمُهُ فِي كُلِّ كَائِنٍ مِنْ خَلْقِهِ، فَقَدَّرَ ذَلِكَ تَقْدِيرًا مُحْكَمًا مُبْرَمًا، لَيْسَ فِيهِ نَاقِضٌ وَلَا مُعَقِّبٌ، وَلَا مُزِيلٌ وَلَا مُغَيِّرٌ، وَلَا نَاقِصٌ وَلَا زَائِدٌ مِنْ خَلْقِهِ فِي سَمَاوَاتِهِ وَأَرْضِهِ

"Kul şunu bilmelidir: Yüce Allah'ın yarattığı ve medyana gelen herbir hususa dâir bilgisi ezeldendir. O, bunu son derece muhkem ve kat'î bir şekilde takdir etmiştir. Göklerde ve yerdeki yaratılmışlardan hiçbir kimse bunu nakzedemez; kimse onu bozamaz, izale edemez, değiştiremez, başka bir yere havale edemez, eksiltemez, O'na bir şey ilave edemez."

[Şerh]

[Yüce Allah'ın Kâinata Dâir Bilgisi Onların Yaratılmasından Öncedir]

Bu da, daha önce sözü edilmiş "Yüce Allah'ın kainat hakkındaki bilgisi ezeldendir ve O varlıkları yaratmadan önce bunlara dâir kaderleri takdir etmiştir" şeklindeki ifâdelere binaen söylenmiştir. Nitekim Pey-

gamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin sene öncesinden bütün mahlukatın kaderlerini takdir etmiştir, Arşı da su üzerinde idi."[1]

O halde; Yüce Allah'ın, zamanı gelince sonsuz hikmetinin gereğine uygun olarak varlık alemine çıkmadan önce eşyayı bildiğini görüyoruz. Varlık alemine de O'nun bilgisine uygun olarak ortaya çıkar. Çünkü mahlukatın, sahip oldukları akıl almaz pek çok hikmetler ile birlikte var edilmeleri, ancak varlıklarından önce hallerini bütünüyle bilen bir zât tarafından yapılabilir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, herşeyden haberdardır.*" *(67/el-Mulk, 14)*

Mutezile'ye mensup aşırı kimseler Yüce Allah'ın ezelden beri bilen olduğunu kabul etmeyerek şöyle derler: Yüce Allah, kullar fiillerini işlemedikçe onları bilemez. Yüce Allah onların söylediklerinden pek yücedir.

İmam Şafi'î *rahimehullah* şöyle demiştir: Kaderiye ile (Allah'ın) ilmi(ni) ileri sürerek tartışınız. Eğer Allah'ın ilim sıfatını kabul ederlerse, yenik düşerler. İnkar ederlerse, küfre saparlar. Şüphesiz ki Yüce Allah bir kişinin güç sahibi olduğunu ve gücünün yettiği şeyleri yaptığını bilir ve ona mükafat verir. Diğerinin ise yine güç yetiren olmakla birlikte, güç yetirdiği şeyi yapmadığını bilir. Bundan ötürü de onu azaplandırır. Onu azaplandırmasının biricik sebebi, kudret sahibi olmakla birlikte (emrolunduğu hususu) yapmamasıdır. Yüce Allah onun bu halini bilmiştir. Güç yetiremeyen kimseye de ne emir verir, ne de güç yetiremediği şeyi yapmadığı için azaplandırır.

Eğer, "o takdirde kulun Yüce Allah'ın bilgisini değiştirmeye kadir olması gerekir. Çünkü Yüce Allah onun, o işi yapmayacağını bilmiştir. Eğer o işi yapabilecek gücü bulursa o takdirde Allah'ın bilgisini değiştirmeye kadir demektir" denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bu bir kelime oyunudur, çünkü kulun mücerred olarak bir fiili yapabilecek durumda olması, ilmin değiştirilmesini gerektirmez. İlmin değişikliğine uğradığını zanneden kimseler, fiilin meydana gelmesi halinde

---

(1) Müslim (2653).

bir değişiklik olduğunu zannediyorlar. Eğer fiil meydana gelecek olursa, elbetteki Allah tarafından bilinen husus o fiilin meydana geleceğidir, meydana gelmeyeceği değildir.

Yüce Allah'ın bir işin meydana gelmeyeceğini bilmesine rağmen, o işin meydana gelmesi imkansızdır. Böyle bir şey meydana gelecek olursa, elbette Yüce Allah o işin meydana geleceğini biliyordu. Meydana gelmeyecek olursa, şüphesiz ki Yüce Allah o işin meydana gelmeyeceğini biliyordu.

Bizler Yüce Allah'ın ilminin bir olay ile ilgili olarak nasıl olduğunu ancak o işin açıkça ortaya çıkmasıyla bilebiliriz. Yüce Allah'ın ilmi meydana gelene mutâbıktır. Dolayısıyla O'nun ilminin değiştirilmesini gerektirecek bir şeyin meydana gelmesine imkan yoktur. Aksine ne olursa, ne meydana gelirse malûm olan (Allah'ın ilminde bilinen) da onun o durumudur. Herhangi bir iş yapmayan bir kul Allah'ın ilmini değiştiren bir iş yapmış olmaz. Aksine o, meydana gelmeyen bir işi yapabilmeye kadir bir kimse demektir. Eğer o iş meydana gelirse elbetteki Yüce Allah o işin meydana geleceğini bilmiştir, meydana gelmeyeceğini (bildiği halde meydana gelmiş) değildir.

Denilse ki: Bir işin meydana gelmemesi ile birlikte Yüce Allah onun da meydana gelmeyeceğini bilir. Eğer kul o işi meydana getirmeye kadir olursa, ilmi de değiştirmeye kadir, olur demektir.

Buna şöyle cevap verilir: Durum böyle değildir. Aksine kul öyle bir işi meydana getirme gücüne sahip olmakla birlikte, onu meydana getirmemiştir. Onu meydana getirecek olursa, Allah tarafından bilinen o işin meydana geleceği şeklindedir, başka türlü olamaz. Kulun güç yetirebildiği bir iş meydana geldiği takdirde, Allah tarafından bilinen de sadece o işin meydana geleceği şeklindedir.

Bu şekilde soru soran kimseler meydana gelen bir işin meydana gelmeyeceğinin Allah tarafından bilinmesi halini var sayarak soru soruyorlar. Bu ise imkansız bir varsayımdır ve böyle bir varsayım bir kimsenin; meydana gelmemekle birlikte, meydana geldiğini varsay, demesine benzer ki bu da iki çelişik önermeyi aynı anda kabul etmek demektir.

(Bu da imkânsızdır.)

[Metin]

وَذَلِكَ مِنْ عَقْدِ الْإِيمَانِ، وَأُصُولِ الْمَعْرِفَةِ، وَالِاعْتِرَافِ بِتَوْحِيدِ اللَّهِ تَعَالَى وَرُبُوبِيَّتِهِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ : (وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا)، وَقَالَ تَعَالَى : (وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا)

"İşte bunlar inanılması gereken esaslar, marifetin temelleri, Yüce Allah'ın tevhîd ve rubûbiyyetini kabul etmenin kapsamı içerisindedir. Nitekim Yüce Allah Kitab-ı Kerîm'inde şöyle buyurmaktadır: "Ve O herşeyi yaratıp inceden inceye takdir ve ta'yin etmiştir." ***(25/el-Furkan, 2)***; **"Allah'ın emri yerini bulan bir kaderdir."** ***(33/el-Ahzab, 38)"***

[Şerh]

[Kader'e Îmân, Tevhîd'in ve Allah'ın Rubûbiyyetini Kabul Etmenin Bir Gereğidir]

Burada, az önce sözü edilen kadere îmâna, Yüce Allah'ın meydana gelen bütün olay ve varlıklara dâir ilminin ezelî olduğu hususuna işaret edilmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* îmânın ne olduğu hakkında soru sorana verdiği cevabında şöyle buyurmuştur: "(Îmân) Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasûllerine ve âhiret gününe îmân etmendir. Ayrıca hayrı ile şerri ile kadere de îmân etmendir." Hadisin sonlarında da Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ey Ömer, o soru soranın kim olduğunu biliyor musun?" (Ömer): Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Peygamber şöyle buyurdu: "O, Cebrail idi, size dininizi öğretmek için geldi." Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[1]

[1] Müslim (8); Ebû Dâvûd (4695); İbn Mâce (63); Nesâî (8/97, 101); Tayâlisî (5); Ebû Ya'la (242); Ahmed (1/28, 51, 52); İbn Hibbân (168).

"Yüce Allah'ın tevhîd ve rubûbiyyetini kabul etmek" sözleri şu demektir: Yüce Allah'ın sıfatlarına îmân etmedikçe, tevhîd ve rubûbiyyetin itirafı ve kabulü tamam olmaz. Allah'tan başka bir yaratıcının varlığını kabul eden bir kimse Allah'a şirk koşmuş oluyorsa, herkes kendi fiilini yaratır, diye iddia edenin durumu ne olur!?

İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Kader, tevhîd'in kapsamı içerisindedir. Allah'ı tevhîd ederken, kaderi yalanlayanın bu yalanlaması tevhîd'ini nakzeder. Bunun böyle olmasının sebebi kader'e îmân etmenin Yüce Allah'ın ezelî ilmine ve mahlukatın kaderlerinden hitabı ve yazması ile ilminden açığa çıkardıklarına îmân etmeyi içermesindendir. Bu hususta Yüce Allah'ın cüz'iyyata ya da başka hususlara dâir bilgisini inkar eden müşriklerden, sabiîlerden, filozoflardan ve başka kesimlere mensup pek çok kişi sapıtmıştır. Çünkü bütün bunları yalanlamak, kaderi yalanlamanın kapsamı içerisine girer.

Yüce Allah'ın herşeye kadir olmasına gelince bu, genel çerçevesi ile Kaderiyye'nin yalanladığı bir husustur. Çünkü onlar kulların fiillerini yaratmadığını söyleyerek kulların fiillerini O'nun kudret ve yaratması çerçevesinin dışına çıkartmışlardır.

Kitabın, sünnetin ve icma'ın delâlet ettiği kaderi, inkâr edenler tartışmasız olarak katıksız kaderiyye'dendirler. Onlar Yüce Allah'ın kulların takdirleri ile ilgili olarak tayin ettiği kaderini inkâr ederler. Gerek Ashab-ı Kiram'ın, gerek önder ilim adamlarının Kaderiyye'yi yermeye dâir sözleri ile bunlar kastedilmektedir. Mesela İbn Ömer *radıyallahu anh*'a: Bunlar kader diye bir şey olmadığını ve meydana gelen olayların önceden ilahi ilim söz konusu olmaksızın meydana geldiğini iddia ediyorlar, denilince söylediği: Onlara şunu bildir ki, ben onlardan uzak olduğum gibi, onlar da benden uzaktırlar, sözleri bu kabildendir.

* * *

[Kader'in İhtiva Ettiği Esaslar]

Kader -ki o, ilme uygun olan takdirdir- büyük esaslar içermektedir:

1. Yüce Allah, takdir edilmiş olan herbir hususu meydana gelmeden önce bilir. Böylelikle O'nun kadim ilmi isbât olunmuş olur. Yine Yüce Allah'ın kadim ilmini inkâr edenler reddedilmiş olur.

2. Yüce Allah'ın herşeyi takdir etmiş olması bütün mahlukatın miktar ve ölçülerinin de takdir edilmiş olmasını içerir. Mahlukatın miktar ve ölçüleri ise onlara has muayyen nitelikleridir. Şüphesiz ki Yüce Allah herbir şey için belli bir kader (miktar ve ölçü) tayin etmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O, herşeyi yaratıp, inceden inceye takdir ve tayin etmiştir.*" *(25/el-Furkan, 2)*

Buna göre yaratmak takdiri de içerir. Bir şeyin bizzat takdir edilmesi ise onun için bir miktar tayin etmekle olur. Onun miktarının tayini ise var oluşundan öncedir. Yüce Allah'ın, herbir mahlukun kemmiyyet ve keyfiyyeti itibariyle takdirini yazmış olması, muayyen ve cüz'î hususlara dâir ilminin en ileri derecede olduğunu; bu hususu inkâr edip: O, külliyatı bilir fakat cüziyatı bilmez diyenlerin hilafına ortaya koyar. O halde kader hem kadim ilmi, hem de cüziyatı bilmeyi kapsamaktadır.

3. İlahi takdir aynı zamanda onun bunu haber vermiş olmasını ve mahlukatın varlığından önce bunu ortaya koyup etraflı bir şekilde buna dâir bilgileri bildirmiş olması gerçeğini de içerir. Bu da şunu gerektirmektedir: Kulların bir takım hususları var olmadan önce etraflı bir şekilde bilmeleri mümkündür. Bu da Yüce Allah'ın böyle bir bilgiye öncelikle sahip olması gerektiğine dikkatimizi çekmektedir. Çünkü kulları (kısmen de olsa) böyle bir şeyi bilebildiklerine göre kendisinin bilmemesi nasıl düşünülebilir?

4. Kader, Yüce Allah'ın dilediğini yapmakta serbest olduğunu, onu bizâtihi var olması gerektiği için meşîet ve iradesiyle yaratmış olduğunu içerir.

5- Takdir edilen herbir hususun sonradan yaratılmış olduğuna ve daha önceleri yokken meydana geldiğine de delildir. Çünkü Yüce Allah

herbir hususu önceden takdir etmiş, sonradan yaratmıştır.

[Metin]

فَوَيْلٌ لِمَنْ ضَاعَ لَهُ فِي الْقَدَرِ قَلْبًا سَقِيمًا ـوفي نسخة : فَوَيْلٌ لِمَنْ صَارَ قَلْبُهُ فِي الْقَدَرِ قَلْبًا سَقِيمًا ، لَقَدِ الْتَمَسَ بِوَهْمِهِ فِي فَحْصِ الْغَيْبِ سِرًّا كَتِيمًا، وَعَادَ بِمَا قَالَ فِيهِ أَفَّاكًا أَثِيمًا

"Kader hususunda kalbi hastalanan -bir nüshada: hastalıklı kalbini kaybeden- kimselere yazıklar olsun! Çünkü böyleleri vehimleriyle gaybta son derece gizli bir sırrı ortaya çıkarmaya çalışmışlar; buna dayanarak söyledikleri ile de günahkâr bir iftiracı olup çıkmışlardır."

[Şerh]

[Kalbin Hayat Bulması ve Hastalanması]

Kalbin hayatı, ölümü, hastalığı ve şifası söz konusudur. Bu ise beden hakkındakinden daha ileri çaptadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ölü iken kendisini (îmân ile) dirilttiğimiz, insanlar arasında ona yürümesi için bir nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?*" (6/el-En'âm, 122)

Küfür ile (kalbi) ölmüş iken, îmân ile dirilttiğimiz demektir.

Buna göre sağlıklı ve diri bir kalbe bâtıl ve çirkin şeyler ârız olduğunda tabiatı gereği onlardan nefret eder, onlara buğz eder, onlara iltifat etmez. Ancak ölü bir kalp böyle değildir, böyle bir kalp güzel ile çirkin arasında fark gözetmez. Nitekim Abdullah b. Mes'ud da böyle demiştir: Kendisi ile ma'rufu ve münkeri bilip tanıyacağı kalbi bulunmayan bir kimse helâk oldu demektir.[1]

---

[1] Taberânî, Kebîr (8564).

Şehvetler ile hastalığa yakalanmış kalp de böyledir. Böyle bir kalp zayıflığı sebebiyle bu hastalığının ileri derecede olup olmamasına bağlı olarak, karşı karşıya kaldığı arzu ve isteklerine meyleder.

Önceden de geçtiği üzere kalbin hastalığı iki türdür: Şehvet hastalığı ve şüphe hastalığı. Bu iki hastalığın daha kötüsü şüphe hastalığıdır. Şüphelerin en kötüsü ise kader ile ilgili şüphelerdir.

Kalp kimi zaman hastalanır, hastalığını da arttığı halde bu kalbin sahibi, kalbin nasıl sağlık bulacağını, bu sağlığın sebeblerini bilmeyip başka şeylerle uğraştığından dolayı bu hastalığı bilmeyebilir.

Hatta kişinin haberi olmadan kalbi ölebilir de. Bunun alâmeti ise çirkin işlerin açtığı yaralardan acı duymaması, hakkı bilmemesinden rahatsız olmamasıdır. Çünkü kalp hayatta ise çirkin şeylerden ötürü acı duyar, hakkı bilmemekten ötürü de hayatta olduğu oranda ızdırap duyar:

"... Ölü yaralanmaktan ötürü acı duymaz."

Kalbin hastalığını farketmesi de mümkündür. Ancak ilacın acı tadına ve bu tada sabretmeye tahammül ona ağır gelebilir. Hastalığın kalmasının acısını ilacın sıkıntılarına tercih eder.

Şüphesiz ki kalbin hastalığının tedavisi hevâya muhalefet etmektir. Bu ise nefse en ağır gelen bir şeydir; amma hastalığa bundan faydalı bir şey de yoktur.

Bazen kişi kendisini sabra alıştırır fakat sonradan azmi kırılır. İlim, basiret ve sabrının zayıflığı dolayısıyla sabrı sürekli olamaz. Bu son derece güvenli bir yere götüren, korkulu bir yola koyulana benzer. Böyle bir kimse eğer bu korkulara sabredecek olursa, korkuların biteceğini ve arkasından güvenliğin geleceğini bilir.

İşte bunun için, güçlü bir sabra ve ulaşılacak sonuç ile ilgili son derece sağlam bir inanca ihtiyaç vardır. Sabır ve inanç zayıflayacak olursa, yoldan geri döner, yolun sıkıntılarına katlanamaz. Hele hele yol arkadaşı da yoksa, yalnızlıktan dolayı da korkar ve bu sefer: İnsanlar nereye gitti? Ben de onları örnek alayım, der.

İnsanların çoğunun hali budur, onları helâk eden de bu haldir. Samimi ve basiret sahibi bir kimse ise yol arkadaşlarının azlığından dolayı ve hatta hiç arkadaşı olmamaktan ötürü -eğer kalbi ilk ve önder kafilenin yol arkadaşı olduğu şuuruna sahipse- yalnızlık duygusuna sahip olmaz. O ilk kafile ki: "*Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!*" *(4/en-Nisa, 69)*

Ebû Şâme diye bilinen Ebû Muhammed Abdurrahmân b. İsmail'in "*el-Havadis ve'l-Bid'â*" adlı eserinde yer alan şu sözleri ne güzeldir: "Nerede cemaate bağlanma emri varsa ondan kasıt, hakka sımsıkı yapışmak ve ona uymaktır. İsterse ona yapışanların sayısı az, muhalefet edenler çok olsun. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı döneminden itibaren ilk müslüman cemaatin izlediği hak yol bu idi. Onlardan sonra gelen bâtıl ehlinin çokluğuna itibar edilmez."

Hasan-ı Basrî *rahimehullah* da şöyle demiştir: "Kendisinden başka hiçbir hak ilah olmayanın hakkı için, sünnet, aşırı giden ile büsbütün terk edenin izlediği yolların arasındadır. Allah size rahmet etsin! Bu yol üzere sabredin. Çünkü Ehl-i Sünnet geçmiş dönemlerde de insanların en azı idiler. Geriye kalanlar arasında da en az sayıda olanlardır. Bunlar öyle kimselerdir ki, aşırı lüks içerisinde olanlarla birlikte lükse koyulmadılar. Bid'at sahibi kimselerle beraber de bid'atlere dalmadılar, onlar Rab'lerinin huzuruna çıkıncaya kadar sünnetleri üzerinde direndiler. Siz de artık böyle olun."

Kalbin hastalığının alâmeti ona uygun düşen faydalı gıdaları terk edip zararlı gıdalara yönelmesi, ona fayda sağlayacak ilaçları bırakıp zarar verecek ilaçlara doğru gitmesidir.

O halde ortada dört husus vardır: Faydalı gıda, şifa veren ilaç, zararlı gıda ve helâk eden ilaç.

Sağlıklı olan bir kalp, faydalı ve şifa vereni, zararlı ve eziyet verene tercih eder. Hasta kalp ise bunun tam zıddıdır.

[En Faydalı Gıda Îmân, En Faydalı İlaç Kur'ân]

En faydalı gıda îmân gıdası, en faydalı ilaç da Kur'ân ilacıdır. Bunların herbirisi asıl gıda ve ilacı bünyesinde taşır. Kim Kitap ve sünnetin dışında şifa arayacak olursa, o câhillerin câhili, sapıkların en sapığıdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: 'O îmân edenler için bir hidâyet ve bir şifadır. Îmân etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o onlar için bir körlüktür.' İşte onlar kendilerine uzak bir yerden seslenilir gibidirler.*" *(41/Fussilet, 44)*; "*Kur'ân'dan mü'minler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalimlerin ise ancak hüsranını arttırır.*" *(17/el-İsra, 82)*

"Kur'ân'dan" buyruğunda yer alan "min...dan" teb'iz (kısmilik) bildirmek için değil, cinsin beyânı içindir. (Yani Kur'ân bütün türüyle mü'minlere bir şifadır.) Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olanlara bir şifa, mü'minler için de bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.*" *(10/Yûnus, 57)*

O halde Kur'ân tüm kalbî ve bedeni hastalıklara tam bir şifadır. Dünya ve âhiretin ilacı ondadır. Ancak herkes ondan şifa bulabilecek ehliyette değildir. Eğer hasta olan bir kimse onunla güzel bir şekilde tedavi olabilirse, samimiyet ve îmân ile tam bir kabul, kesin bir i'tikâd ile ve gerekli şartlarını da yerine getirerek hastalığını onunla tedavi edecek olursa, katiyyen hastalık onun karşısında duramaz. Hastalıklar, yerin ve göklerin Rabbinin kelâmı karşısında nasıl direnebilir!

O'nun kelâmı eğer dağlara indirilmiş olsaydı, dağları darmadağın ederdi. Yere inseydi, parampaça ederdi. Kalp ve beden hastalıklarından olup da Yüce Allah'ın Kitabını kavramayı nasip etmiş olduğu kimseler için tedavi yolunu, sebebini ve ondan korunmayı göstermediği hiçbir hastalık yoktur.

Tahâvî'nin *rahimehullah*: "Böyle bir kimse vehmi ile son derece gizli bir gayb sırrını araştırmaya koyulmuş olur" sözleri şu demektir: Böyle bir kimse gaybı araştırmakla, vehmiyle son derece gizli bir sırrı öğrenmeye kalkışmıştır. Çünkü kader Yüce Allah'ın mahlukatındaki sırrıdır. Böyle bir kişi ise onu araştırmakla, gayba muttali olmayı amaçlamış demektir. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "*O gaybı bilendir, O kendi*

gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz.” (72/el-Cin, 26... ve sûrenin sonuna kadar)

“Bu hususta” yani kader hakkında *“söyledikleri ile o günahkar”* günah kazanmış “bir iftiracı olarak döner.”

[Metin]

وَالْعَرْشُ وَالْكُرْسِيُّ حَقٌّ

“Arş ve Kürsî haktır.”

[Şerh]

[Arş ve Kürsî]

Nitekim Yüce Allah Kitabında buna dâir şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Arş'ın sahibidir, Mecîd'dir.[Veya: Arş-ı mecîd'in sahibidir]” (85/el-Buruc, 15)*; *“O dereceleri yükseltendir, Arş'ın sahibidir.” (40/el-Mu'min, 15)*; *“Rahman Arş'a istivâ etti.” (20/Tâhâ, 5)*; *“Sonra Arş'a istivâ etti.” (7/el-A'raf, 54)* ve Kur'ân-ı Kerîm'de daha bir çok âyet-i kerîme'de Arş'tan söz edildiğini görüyoruz:

“O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, şerefi büyük Arş'ın Rabbi O'dur.” (23/el-Müminûn, 116) “Allah O'dur ki O'ndan başka ilah yoktur. Çok büyük Arş'ın Rabbidir.” (27/en-Neml, 26); *“Şu Arş'ı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na îmân ederler.” (40/el-Mu'min, 7)*; *“O gün de üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin 'Arş'ını -yüklenirler.” (69/el-Hâkka, 17)*; *“Melekleri de 'Arş'ın etrafını kuşatmış görürsün. Rablerini hamd ile tesbih ederler.” (40/ez-Zumer, 75)*

Sahîh'te rivâyet olunmuş, sıkıntı anlarında yapılacak duada şu ifadeler geçmektedir: “Allah'tan başka hiçbir hak ilah yoktur. O pek büyüktür, Halim'dir. Allah'tan başka hak ilah yoktur, O büyük Arş'ın Rabbidir. Allah'tan başka hak ilah yoktur. Göklerin Rabbidir, yerin Rabbidir, kerim olan Arş'ın Rabbidir.”[1]

[1] Buhârî (6345, 6346, 7426, 7431); Müslim (2730); Tirmizî (3453); Ahmed (1/228,

Buhârî'nin Sahîh'inde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah'tan cenneti istediğiniz zaman On-dan Firdevs'i isteyin. Çünkü o cennetin en yükseği, cennetin en orta yeridir. O'nun üstünde de Rahman'ın Arş'ı vardır."(1)

"O'nun üstünde" anlamındaki kelime zarf olarak anlaşılacak şekilde nasb ile rivâyet edildiği gibi, onun tavanı Rahman'ın Arş'ıdır, anlamına gelecek şekilde mübtedâ olarak ref ile de rivâyet edilmiştir.

Kelâmcılardan bir topluluğun kanaatine göre Arş, bütün yönleri ile dâiresel ve her yönden kâinatı kuşatan bir yörünge şeklindedir. Kimi zaman Arş'a "el-Feleku'l-Atlas" ile "el-Feleku't-Tasi' (dokuzuncu felek)" adını verdikleri de olur.

Ancak bu doğru değildir, zira şeriatte sabit olduğuna göre Arş'ın bacakları vardır ve onu melekler taşır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "İnsanlar baygın düşecekler. İlk ayılan kişi ben olacağım. Bir de ne göreyim, Mûsâ Arş'ın bacaklarından birisini yakalamış. Bilemiyorum, benden önce mi ayılmış, yoksa Tur'daki baygınlığının karşılığı mı ona verilmiş?"(2)

Sözlükte Arş hükümdara ait olan "taht" demektir. Nitekim Yüce Allah Belkıs'in arşı ile ilgili olarak: *"Onun bir de büyük bir arşı var." (27/en-Neml, 23)* buyurmaktadır.

Arş bir felek değildir. Araplar da ondan böyle bir mana anlamazlar, Kur'ân-ı Kerîm de Arapça inmiştir. Arş meleklerin taşıdığı ve bacakları olan bir tahttır. Âlemin üzerinde kubbe biçimindedir, o bütün mahlukatın tavanı durumundadır.

Allah'ın kelâmını tahrîf ederek Arş'ı mülk ve egemenliğin ifâdesi olarak yorumlayanlar Yüce Allah'ın şu buyruğuna karşı ne yapacaklar?: *"O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin Arş'ını yüklenir." (69/el-Hâkka, 17)*; *"Arş'ı da su üstünde iken..." (11/Hûd, 7)*

245, 259, 268, 280, 339, 356); İbn Ebî Şeybe (10/196).

(1) Buhârî (7323); Ahmed (2/335).

(2) Buhârî (2411, 3408, 6518, 7428); Müslim (2773); Ebû Dâvûd (4671); Ahmed (2/264).

Acaba bunlar: O gün Yüce Allah'ın mülkünü sekiz melek yüklenir, O'nun mülkü su üzerinde idi mi, diyorlar? Buna göre Mûsâ *aleyhisselam* da egemenliğin bacaklarından birisini mi yakalamış olacaktır? Hiç, ne söylediğini bilen, aklı başında bir kimse böyle bir şey söyler mi!?

Kürsî'ye gelince Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O'nun Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.*" *(2/el-Bakara, 255)*

Kürsî'nin Arş ile aynı şey olduğu söylenmiştir. Ancak doğru olan ondan başka bir şey olduğudur. Bu husus İbn Abbas *radıyallahu anh*'den ve başkalarından rivâyet edilmiştir. İbn Ebî Şeybe'nin *Sıfatu'l-Arş* kitabında ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde rivâyet ettikleri ve Hâkim'in: Buhârî ve Müslim'in şartları üzere sahîhtir. Ancak ikisi de bunu tahric etmemişlerdir, değerlendirmesinde bulunduğu rivâyet şöyledir: Sa'îd b. Cubeyr'den o da, İbn Abbâs'dan Yüce Allah'ın: "*O'nun Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.*" *(2/el-Bakara, 255)* buyruğu hakkında şöyle demiştir: "Kürsî iki ayağın konduğu yerdir. Arş ise, onun kadrini Allah'tan başkası takdir edemez."[1] Bu merfu' olarak da rivâyet edilmiştir. Ancak doğru olan İbn Abbâs'a mevkûf olduğudur.

Allah'ın Kürsî'sinin ilmi olduğu da söylenmiş ve bu, İbn Abbâs'a nisbet edilmiştir.[2]

Ancak ondan mahfûz olan az önce geçtiği üzere İbn Ebî Şeybe'nin naklettiği rivâyettir. Bundan başka açıklamalarda bulunanların ellerinde mücerred zannın dışında hiç bir delil yoktur. Ortada olan bunların Arş hakkında söylenen sözler gibi yerilmiş kelâmın kılıflarından olduğudur. Kürsî ancak, selef'ten birden çok kimsenin söylediği gibi Arş'ın önündedir.

---

(1) İbn Ebî Şeybe, Sıfatu'l-Arş (114 v); Hâkim (2/282); Taberî (5792); Taberânî (12404); Dârekutnî, Ehâdîsu'n-Nuzûl (49). Hâkim sahîh olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvâfakat etmiştir.

(2) Taberî (5787, 5788).

[Metin]

وَهُوَ مُسْتَغْنٍ عَنِ الْعَرْشِ وَمَا دُونَهُ . مُحِيطٌ بِكُلِّ شَيْءٍ وَفَوْقَهُ، وَقَدْ أَعْجَزَ عَنِ الْإِحَاطَةِ خَلْقَهُ

"O'nun Arş'a da, Arş'ın altındaki varlıklara da ihtiyacı yoktur. Herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstündedir. Yaratılmışları ise kendini kuşatmaktan aciz kılmıştır."

[Şerh]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "O'nun Arş'a da, Arş'ın altındakilere de ihtiyacı yoktur" sözüyle ilgili olarak Yüce Allah'ın şu buyruklarını hatırlatalım: *"Şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir."* (3/Âl-i İmrân, 97); *"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz, Allah ise O, kimseye muhtaç olmayandır. Her hamde layık olandır."* (35/Fâtır, 15)

Şeyh *rahimehullah* burada: Arş ve Kürsî'yi söz konusu ettikten sonra O'nun Arş'a da, Arş'ın dışındaki varlıklara da muhtaç olmadığını dile getirerek, Arş'ı yaratıp üzerine istivâ etmesinin, ona olan bir ihtiyacından ileri gelmediğini açıklamak istemiştir. O, bunu ihtiyacı dolayısıyla yaratmamıştır. Aksine bunu gerektiren bir hikmeti vardır.

Üstte olanın, altta olanın üzerinde olması altta olanın, üstte olanı ihtivâ edip onu kuşatmasını ve onu taşıyor olmasını gerektirmediği gibi; üstte olanın, altta olana muhtaç olmasını da gerektirmez. Yüce Rabbimiz bundan çok daha büyüktür ve yücedir. O'nun yüceliğinin böyle bir hususu gerektirmesinden münezzehtir. Aksine O'nun yüceliğinin gerekleri kendine has özelliklerindendir. Bu da kendi kudretiyle altta olanı taşımasıdır. Altta olanın, O'na muhtaç olmasıdır. Kendisinin ise alttakine muhtaç olmaması ve O'nu kuşatıcı olmasıdır.

Yüce Allah Arş'ın üstündedir. Bununla beraber O Arş'ı ve Arş'ı taşıyanları kudretiyle birlikte taşır, Arş'a muhtaç değildir. Buna karşılık Arş'ın (var olmak için) ona ihtiyacı vardır. O Arş'ı kuşatır, fakat Arş onu kuşatmaz. O Arş'ın sınırlarını hasretmiştir, ancak Arş onu hasredemez. İşte bunlar Yüce Allah hakkında söz konusu olup mahlukatta bulunma-

yan özelliklerdir.

Allah'ın yüksekliğini/uluv sıfatını nefyeden Muattila eğer bu hususu bu şekilde etraflı olarak ele almış olsaydılar dosdoğru yola hidâyet bulurlar, aklın indirilen vahye mutabık olduğunu anlarlar, delilin peşinden yol alırlardı. Fakat onlar delilden uzak düştükleri için yolu da kaybettiler. Bu hususta mesele İmam Malik *rahimehullah*'ın dediği gibidir. Ona Yüce Allah'ın: "*Sonra Arş'a istivâ etti.*" *(7/el-A'raf, 54)* buyruğu hakkında: Nasıl istiva etti? diye sorulunca şu cevabı vermiştir: "İstivânın ne demek olduğu bilinmektedir, keyfiyyeti ise meçhuldür."

Aynı cevab Ummu Seleme *radıyallahu anh*'dan mevkûf olarak da, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, merfu olarak da rivâyet edilmektedir.

"O herşeyi kuşatandır ve O, herşeyin üstündedir." ifâdesi bazı nüshalarda: "O'nun üstündeki herşeyi kuşatıcıdır" şeklindedir. Ancak doğru olan birinci nüshadır. Bunun da anlamı şudur: O herşeyi kuşatan ve herşeyin üstünde olandır. İkincisinin anlamı da: O Arş'ın üstündeki herşeyi kuşatıcıdır, şeklindedir. Bu da -doğrusunu en iyi bilen Allah'tırya bazı müstensih'lerin yanılarak düşürdüğü bir harf sonucudur, sonra bazıları bu nüshadan istinsah edegelmişlerdir, yahut ta sapık bazı tahrîfçiler fesat kastıyla ve Yüce Allah'ın fevkıyyet sıfatını inkar amacıyla bilerek düşürmüş olabilirler. Yoksa Arş'ın bütün mahlukatın üstünde olduğuna dâir delil açıkça ortadadır. Mahlukattan hiçbir şey Arş'ın üzerinde değildir. Durum bu olduğuna göre; "Arş'ın üstündeki herşeyi kuşatıcıdır" şeklindeki ifâdesinin bir anlamı olamaz. Zira arşın üstünde kuşatılacak bir yaratık yoktur. Buna göre doğru olan birinci şekilden başkası olamaz, anlamı da şöyle olur: Yüce Allah herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstündedir.

Onun herşeyi kuşatıcı olmasına gelince, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Halbuki Allah onları arkalarından kuşatandır.*" *(85/el-Burûc, 20)*; "*Uyanık olun, muhakkak O herşeyi kuşatandır.*" *(41/ Fussilet, 54)*; "*Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah herşeyi kuşatıcıdır.*" *(4/ en-Nisa, 126)*

Burada O'nun mahlukatını kuşatıcılığından kasıt, -haşa- O'nun felek gibi olduğunu anlatmak ve mahlukatın O'nun mukaddes zâtının içinde kaldığını söylemek değildir. Yüce Allah bundan yüce ve münezzehtir. Bundan kasıt ancak şudur: Bu kuşatıcılık azamet, genişlik, ilim ve kudret kuşatıcılığıdır. Mahlukatın onun azametine nisbeti ancak bir hardal tanesi gibi olabilir. Nitekim İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Yedi semavat, yedi arz, onların içindekiler ve onların aralarında bulunanlar Rahmân'ın elinde ancak sizden herhangi birinizin elindeki bir hardal tanesi gibidir.

-En yüce misal elbette ki Allah'a mahsustur- bilindiği gibi bizden herhangi bir kimsenin elinde bir hardal tanesi varsa, dilerse onu avucunun içerisine alır ve avucu onu çepeçevre kuşatır. Dilerse onu altında bırakır. Her iki halde de o bu hardal tanesinden ayrı ve farklıdır. Ondan yücedir ve bütün yönleriyle onun üstündedir.

Hiçbir vasfın azametini kuşatamayacağı o azim olanın azametini nasıl tasavvur edebiliriz? Eğer dilerse o bugün dahi semavatı ve arzı avucu içerisine alır ve kıyâmet gününde bunlara yapacağının bir benzerini bugün yapabilir. Çünkü kıyâmet gününde şu anda sahip bulunmadığı bir kudrete o vakit yeniden sahip olacak değildir.

Bununla birlikte akıl, Yüce Allah'ın kainatın bir takım parçalarına -semavatının üzerinde Arş'ının üstünde olmakla birlikte- yakınlaşmasını yahut ta yarattıkla-rından dilediği kimseyi kendisine yaklaştırmasını nasıl uzak görebilir? Bunu kabul etmeyen, Yüce Allah'ı layık-ı veçhiyle takdir etmiş olamaz.

[Üstte Oluş]

Yüce Allah'ın kainatın üstünde oluşu ile ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: "*Kullarının üstünde kahir olandır O.*" *(6/el-En'âm, 18 ve 61)*; "*Üstlerinde olan Rablerinden korkarlar...*" *(16/en-Nahl, 50)*

Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Allah mahlukatı yaratma hükmünü verdiğinde, *kendisinin nezdinde Arş'ın üstünde* bulunan bir kitaba şunla-

rı yazdı: Şüphesiz rahmetim, gazabımı geçmiştir."(1) Bir başka rivâyette de; "Rahmetim gazabıma galip gelir" şeklindedir. Bu hadisi Buhârî ve başkaları rivâyet etmiştir.

Müslim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Yüce Allah'ın: "*O hem ilk'tir, hem âhir'dir, hem zâhir'dir, hem batın'dır." (57/el-Hadid, 3)* buyruğunu şu sözleriyle açıkladığını rivâyet etmektedir: "Sen ilksin, Sen'den önce hiçbir şey yoktur, Sen âhirsin, Sen'den sonra hiçbir şey yoktur. Sen zâhir'sin, Senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen bâtın'sın, Sen'den öte hiçbir şey yoktur."(2)

Burada zâhir olmaktan kasıt üstte, yukarıda oluştur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da bu kelime bu anlamda kullanılmıştır: "*Artık O'na zâhir olamadılar." (18/el-Kehf, 97)* yani O'nun üstüne çıkamadılar.

Bu dört isim karşıt isimlerdir. Bunların ikisi Yüce Rabbimizin ezeli ve ebedi oluşu ile, ikisi de yüceliği ve yakınlığı ile ilgilidir. Kureyza oğulları günü Sa'd b. Mu'az onlar hakkında savaşçılarının öldürülmesi, çoluk çocuklarının da esir alınması şeklinde hüküm vermesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu: "Andolsun ki onlar hakkında *yedi kat göğün üstünden mutlak melik olan*ın hükmü ile hüküm verdin." Bu sahîh bir hadistir, bunu el-Umevî, Meğazî'sinde rivâyet etmiştir, aslı Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerindedir.(3)

Buhârî'de yer alan rivâyete göre Zeyneb *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diğer hanımlarına karşı övünür ve şöyle dermiş: "Sizleri akrabalarınız evlendirdi, beni ise *Allah yedi kat göğün üzerinden* evlendirdi."(4)

Ömer *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre bir seferinde yaşlı bir kadının yanından geçerken, bu kadın onu durdurmuş o da onunla birlikte

---

(1) Buhârî (3194, 7404, 7422, 7453, 7553, 7554); Müslim (2751); İbn Mâce (4295); Ahmed (2/242, 258, 260, 293, 358, 381, 397, 433, 466).

(2) Müslim (2713); Ebû Dâvûd (5051); Tirmizî (3397); İbn Mâce (3873); Ahmed (2/381, 404).

(3) Buhârî (3043, 3804, 4121, 2662); Müslim (1768); Ahmed (3/22); Nesâî (3/327).

(4) Buhârî (7420); Tirmizî (3213); Nesâî (6/80).

durup konuşmaya koyulmuş. Bir adam: Ey mü'minlerin emiri, bu yaşlı kadından ötürü sen insanları beklettin deyince, şöyle cevap vermiş: Yazık sana, sen bunun kim olduğunu biliyor musun? Bu, *Yüce Allah'ın şikayetini yedi kat göğün üstünden dinleyip* kabul ettiği kadındır. Bu, Yüce Allah'ın hakkında: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikayet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir."* (58/el-Mücadele, 1) buyruğunu indirdiği Havle'dir. Bu hadisi de Darimî rivâyet etmiştir.[1]

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadislerini, selef'in sözlerini duyan bir kimse bu sözler arasından Yüce Allah'a fevkıyyet (yukarda oluş)in izafe edildiği sayılamayacak kadar çok ifâde tesbit edebilir.

Şüphe yok ki Yüce Allah, mahlukatı yarattığında onları kendi mukaddes zâtı içerisinde yaratmamıştır. O bundan pek yücedir, O Ehad'dir, doğmamış ve doğurmamış olan Samed'dir. O halde onları kendi zâtı dışında yaratmış olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Yüce Allah kendi nefsiyle kaim, âleme karışmamış alemle içiçe olmamak vasıfları ile birlikte zâtı ile fevkıyyet (yukarda oluş) sıfatına sahip kabul edilmezse, bunun zıttı sıfatlara sahip demektir. Çünkü bir şey kâbil olan o şeyden yahut onun zıttından uzak kalamaz.

Bizler O'nun fevkıyyetinin kâbil olduğunu -onu nefyetmekten ötürü zıttının sabit oluşu söz konusu olmasın diye- kabul edemeyiz, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Eğer Yüce Allah, uluvv (yüksekte oluş) ve fevkıyyet (yukarda oluş)u kâbil değil ise, O'nun kendi başına var olan bir hakikati söz konusu olamaz. Sizler O'nun kendi başına varlığı ortada olan bir zât olduğunu ve âlem ile içiçe yahut karışık olmadığını, âlemin dışında var olduğunu kabul ettiğinize göre; O'nun varlığı sadece bir zihnî varlık olmasa gerektir. Aksine O'nun, zihinlerin dışında kat'î olarak varlığı söz konusudur.

Bütün akıl sahibi kimseler kesin olarak şunu bilirler: Bu şekilde bir varlığa sahip olan bir zât ya âlemin içindedir, ya âlemin dışındadır. Bunu inkâr etmek ise hiç şüphesiz kesin ve apaçık işlerin en açık ve belirgin

---

[1] *er-Reddu ale'l-Cehmiyye* (s: 26); Zehebî, *el-Uluvv* (s:113).

olanını inkar etmek demektir. Buna dâir hangi delil getirilirse getirilsin mutlaka O'nun kainattan ayrı bir varlık olduğuna dâir bilgi daha açık ve daha kesinlikle ortada olan bir gerçektir.

Üstte oluş ve yukarda oluş bir kemâl sıfatı olup bunda bir eksiklik yoktur, eksikliği gerektirmediğine, bir mahzur taşımadığına, Kitaba, sünnete ve icma'a aykırı olmadığına göre bunun hakikatini nefyetmek, bâtıl'ın ta kendisi ve kesinlikle hiçbir şer'î hükmün ifâde etmediği imkansız bir iddia olur.

Bunu (üstte ve yüksekte olşunu) kabul etmeksizin O'nun varlığını kabul etmek, peygamberlerini tasdîk etmek, Kitabına ve rasûlünun getirdiklerine îmân etmek, söz konusu olamayacağına göre; bir de bunlara sağlıklı akılların, dosdoğru fıtratların, Yüce Allah'ın mahlukatının üstünde oluşuna ve kullarının fevkinde bulunuşuna dâir yaklaşık yirmi tür civarında çeşitli ve muhkem nass'ların varid olduğunu da katacak olursak (O'nun ulviyyetini ve fevkıyyetini kabul etmeksizin bütün bunlara îmân nasıl mümkün olabilir?)

[Yüce Allah'ın Fevkıyyetini Ortaya Koyan Çeşitli Nass'lar]

1. Zâtî üstte oluşu ifâde eden "min:...den, dan" edatı ile birlikte açıkça fevkıyyetin zikredilmesi, Yüce Allah'ın: "*Üstlerinde olan Rablerinden korkarlar.*" *(16/en-Nahl, 50)* buyruğu gibi.

2. Bu edat olmaksızın yine fevkıyyetin (yukarda oluşun) söz konusu edildiği buyruklar. Yüce Allah'ın: "*O, kullarının üstünde kahir olandır.*" *(6/el-En'âm, 18 ve 61)* buyruğu gibi.

3. O'na doğru çıkışın açıkça zikredildiği buyruklar; "*Melekler ile Ruh O'na miktarı ellibin yıl olan bir günde yükselirler.*" *(70/el-Meâric, 4)* buyruğu gibi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in da: " Onlar arasında geceyi geçiren melekler yukarıya çıkarlar (urûc ederler.) O da onlara... sorar."[1]

4. O'na doğru yükselişin (suûd) açıkça ifâde edilmesi; "*Güzel söz*

---

[1] Buhârî (555, 3223, 7429, 7486); Müslim (632); Nesâî (1/340); Mâlik (1/170); Ahmed (2/257, 312, 486).

yalnız O'na yükselir (suûd)." *(35/Fatır, 10)* buyruğu gibi.

5. Bir takım mahlukatı kendisine doğru yükseltip kaldırdığına dâir açık ifâdeler. Yüce Allah'ın: "*Bilakis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır.*" *(4/en-Nisâ, 158)*; "*Muhakkak seni vefât ettireceğim, seni kendime yükselteceğim.*" *(3/Âl-i İmran, 55)*

6. Hem zât, hem kadr, hem şeref itibariyle uluvvun bütün metrebelerine delâlet eden mutlak uluvv (üstünlük, yücelik) lafzının açıkça ifâde edilmesi. Yüce Allah'ın: "*Ve O, aliyydir (en yüksektir), aziym'dir.*" *(2/el-Bakara, 255)*; "*Ve O, aliyydir, pek büyüktür.*" *(34/Sebe', 23)*; "*Şüphesiz ki O aliyydir, hakîmdir.*" *(42/eş-Şûrâ, 51)* buyrukları gibi.

7. Kitabın kendi nezdinden indirilmiş olduğunun açıkça ifâde edilmesi. Şu buyruklarda olduğu gibi: "*Kitabın indirilmesi mutlak galip her işi hikmet dolu Allah tarafındandır.*" *(39/ez-Zümer, 1)*; "*Kitabın indirilmesi, hükmünde galip, en iyi bilen Allah'tandır.*" *(40/el-Mu'min, 2)*; "*(Bu kitap) Rahman, Rahim olan tarafından indirilmiştir.*" *(41/Fussilet, 2)*; "*O hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmiştir.*" *(41/Fussilet, 42)*; "*De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail)... Rabbinden hak olarak indirmiştir.*" *(16/en-Nahl, 102)*; "*Ha. Mim. Mubin Kitaba yemin olsun ki şüphesiz Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Muhakkak biz korkutup, uyaranlarız. O gecede hikmetli herbir iş tarafımızdan bir emir ile ayrılır. Muhakkak biz gönderenleriz.*" *(44/ed-Duhan, 1-5)*

8. Bazı yaratılmışların kendi nezdinde bulunmak özelliğine sahip olduklarını, bazılarının diğerlerine göre kendisine daha yakın olduğunu açıkça ifâde eden buyruklar: "*Şüphe yok ki Rabbin nezdindekiler...*" *(7/el-A'raf, 206)*; "*Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. O'nun yanında olanlar ise...*" *(21/el-Enbiya, 19)* Bu buyrukta görüldüğü gibi genel olarak "kendisinin olanlar" ile özel olarak kulları ve emri altında bulunanlardan "nezdindekiler" arasında bir fark vardır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Yüce Rabbin kendisi hakkında yazmış olduğu kitap ile ilgili: " O

kitap O'nun nezdinde "Arş'ın üstündedir."[1] şeklindeki sözleri de bu kabildendir.

[1] Buhârî (3194, 7404, 7422, 7453, 7553, 7554); Müslim (2751); İbn Mâce (4295); Ahmed (2/242, 258, 260, 293, 358, 381, 397, 433, 466).

9. Yüce Allah'ın semada olduğunun açıkça ifâde edilmesi. Bu Ehl-i Sünnete mensub müfessirlere göre iki şekilden birisi ile açıklanır. Ya bu gibi ifâdelerdeki "fî: ...de, da" edatı "ala: üstünde, üzerinde" anlamındadır, yahut ta "sema" ile üstte oluş kastedilmektedir. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur ve bunun dışında bir anlama yorumlanması da caiz değildir.

10. Özellikle mahlukatın en üstünde bulunan Arş'a has olarak "ala: ...e, a" ile birlikte açıkça *istivâ* lafzının kullanılması. Çoğunlukla bunun tertibe (sıraya) ve mühlete delâlet eden "sümme: sonra" edatı ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

11. Yüce Allah'a ellerin kaldırılması ifâdesinin açıkça kullanılması. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu buyruğunda olduğu gibi: "Şüphesiz Allah kulu kendisine doğru ellerini kaldırdığı takdirde onları bomboş olarak geri çevirmekten haya eder."(1) Yükseklik sadece duanın kıblesidir, demek hem kat'î olarak, hem de fıtrat gereği bâtıl'dır. Çünkü böyle bir şeyi ileride Yüce Allah'ın izniyle geleceği gibi dua eden herkes, zaten kendi içinde hisseder.

12. Yüce Allah'ın dünya semâsına her gece indiğinin açıkça ifâde edildiği naslar.

13. Hissedilir (müşahhas) bir şekilde O'nun yüksekte oluşuna işaret etmek. Nitekim O'nu, O'nun hakkında kabul edilmesi gerekenleri, O'nun için imkansız olanları bütün insanlardan daha iyi bilen (son peygamber) O'na böylece işaret etmiştir:

Hiçbir kimsenin benzeri bir topluluğun etrafında bulunmadığı, o en büyük topluluğun bir araya geldiği, en büyük günde ve en büyük yerde onlara şöyle demişti: "Sizlere benim hakkımda soru sorulacaktır. Ne diyeceksiniz?" Onlar şöyle cevap verdiler: Senin tebliğ ettiğine, görevini eksiksiz yerine getirdiğine, gereken şekilde nasihatta bulunduğuna şâhit-

(1) Ahmed (5/438); İbn Ebî Şeybe (10340); Ebû Dâvûd (1488); Tirmizî (3551); İbn Mâce (3865); İbn Hibbân (2399).

lik edeceğiz. Bunun üzerine parmağını semaya doğru kaldırdı. Parmağını semanın da, herşeyin de üstünde olana doğru kaldırarak; "Şâhid ol Allah'ım" dedi.[1]

Adeta o değerli parmağın Yüce Allah'a doğru kaldırılmış olduğunu görüyor; o şerefli dilin parmağını kaldırdığı zâta "şâhid ol Allah'ım" diye seslendiğini işitiyor gibiyiz. Onun apaçık bir tebliğde bulunduğuna, emrolunduğu şekilde Rabbinin risaletini eksiksiz yerine getirdiğine, ümmetine de son derece nasihatta bulunduğuna şâhidlik ediyoruz.

Artık onun beyânı, tebliği, açıklaması ve izahı ile birlikte aşırıya kaçıp olmadık sözler söylemeye ve olur olmaz, yerli yersiz izahlarda bulunmaya ihtiyaç yoktur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

14. "Eyne: Nerede" lafzının açıkça kullanılması. İnsanlar arasında Yüce Allah'ı en iyi bilen, ümmetine en samimi olarak öğüt veren, doğru manayı en fasih bir şekilde açıklayan o yüce peygamberin hiçbir şekilde bâtıl bir anlam vehmettirmeyen "eynallah: Allah nerede?"[2] lafzını birden çok yerde kullanmış olması buna örnektir.

15. Rabbinin semada olduğunu söyleyen kimse lehine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in îmân sahibi olduğuna dâir şâhitlikte bulunması.

16. Yüce Allah'ın Firavun hakkında, onun Mûsâ'nın ilahı olduğunu görmek maksadıyla semaya doğru yükselmek istediğini haber vermesi ve böylelikle Firavu'nun, Mûsâ *aleyhisselam*'ın haber vermiş olduğu, O'nun semavatın üzerinde olduğunu yalanlamaya kalkışması. Bu maksatla Firavun şöyle demişti: "*Ey Haman! Benim için yüksek bir kule yap. Belki o yollara, göklerin yollarına ulaşırım. Sonunda belki Mûsâ'nın ilahının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki ben onu yalancı sanıyorum.*" (40/el-Mu'min, 36-37)

O halde Yüce Allah'ın yüksekliğini kabul etmeyen Cehmiyye Fir'-

---

[1] Müslim (1218); Ebû Dâvûd (1905); İbn Mâce (3074); Dârimî (2/45, 49); İbn Cârûd (469).

[2] Müslim (537); Ebû Dâvûd (930); Nesâî (3/14); Ahmed (5/447, 448); İbn Ebî Şeybe (11/19, 20), Tayâlisî (1105); İbn Ebî Asım (489).

avnî'dirler. O'nu kabul edenler ise Mûsâ ve Muhammed'in yolundadırlar.

17. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazın hafifletilmesi maksadıyla Mi'raç gecesinde Mûsâ *aleyhisselam* ile Rabbi arasında defalarca gidip geldiğini haber vermiş olması. Her seferinde Rabbine doğru yükseliyor, sonra da Mûsâ *aleyhisselam*'a dönüyordu ve bu bir kaç defa tekrarlanmıştır.

18. Cennet ehlinin Yüce Allah'ı göreceklerine delâlet eden Kitap ve sünnetteki pek çok nass ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu arada bulut bulunmaksızın güneşi ve ondördündeki ay'ı gördükleri gibi göreceklerini haber vermesi. Onlar, O, yüce zâtı ancak onların üstünde olduğu halde göreceklerdir.

Yüce Allah'ın yukarda oluşunun inkârı, ancak görüleceğinin inkârı ile mümkün olabilir.

Bundan dolayı Cehmiyye'ye mensup olanlar her ikisini de inkâr etmişlerdir. Ehl-i sünnet ise her ikisini de tasdîk edip kabul etmişlerdir. Görmeyi kabul edip, yukarda oluşu kabul etmeyenler ise ikisi arasında bir yerde kalmışlardır. Ne bunlardan olmuşlardır, ne ötekilerden olabilmişlerdir.

İşte bu tür deliller eğer birer birer serdedilmeye kalkışılacak olursa, yaklaşık bin delil kadar olur. Bunu te'vîl etmeye kalkışan kimsenin bütün bunlara ayrı ayrı cevap vermesi gerekir. Hepsine cevap vermek bir tarafa, bunların bir bölümüne dahi sağlıklı ve doğru cevap vermek imkanı nereden var mı!?

[Selef'in Uluvv (Yukarda Oluş) Sıfatının Kabulünü Ortaya Koyan Bazı Sözleri]

Yüce Allah'ın uluvv (üstünlük, yücelik) sıfatını kabule dâir selef'in sözleri oldukça çoktur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Şeyhulislâm Ebû İsmail el-Ensarî *"el-Fârûk"* adlı eserinde senedini

kaydederek Ebû Mutî' el-Belhî'den şunu nakletmektedir: Ebû Mutî', Ebû Hanîfe'ye: Ben Rabbimin semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum, diyen bir kimsenin durumu hakkında soru sormuş. Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Bu kimse kâfir olur, çünkü Yüce Allah: "*Rahman Arş'a istivâ etti.*" *(20/Tâhâ, 5)* buyurmaktadır. O'nun Arş'ı ise yedi kat göğün üstündedir." Ben: Eğer: O Arş'ın üzerindedir, dediği halde: Bilemiyorum Arş gökte midir, yoksa yerde midir? diyecek olursa (durumu ne olur?) diye sordum. Yine: "O kâfirdir, çünkü o Yüce Allah'ın gökte olduğunu inkar etmiş olur. O'nun gökte olduğunu inkar eden de kâfir olur," dedi. Başkası da şunu ilave etmektedir: "Çünkü Allah a'lâ'yı illiyyindedir. O'na dua edilirken yukarıdan istenir, aşağıdan değil."

Ebû Hanîfe'nin mezhebine müntesib olanlardan bunu kabul etmeyenlerin bu reddedişlerine iltifat edilmez. Çünkü ona Mutezile'den ve başkalarından onun kabul ettiği i'tikâdî esasların birçoğunda ona muhalefet eden pek çok kesimler intisab etmiştir. Malik, Şafi'î ve Ahmed'e de inandıkları bazı hususlarda onlara muhalefet eden bir takım kimseler intisab edebilirler. Ebû Yusuf'un, Bişr el-Merîsî'nin Yüce Allah'ın Arş'ın üzerinde olduğunu inkar etmesi üzerine tevbe etmeye çağırması olayı oldukça meşhurdur. Bunu Abdurrahman b. Ebî Hâtim ve başkaları rivâyet etmişlerdir.

Her kim "fevk: yukarda oluş"u kullarından daha hayırlı ve onlardan daha fazîletli, O'nun Arş'tan daha hayırlı ve daha fazîletli olması anlamına yorumlayacak olur ve bu sözleri: Emir vezirin fevkındedir, dinar dirhem'in fevkındedir sözlerine benzetecek olursa, şunu belirtelim ki bu selim olan akılların nefret ettiği, sağlıklı kalplerin tiksindiği bir açıklama şeklidir.

Çünkü bir kimsenin doğrudan Allah kullarından hayırlıdır ve Arş'ından hayırlıdır demesi, o kimsenin kar soğuktur, ateş sıcaktır, güneş kandil'den daha aydınlıktır, gök evin tavanından daha yukarıdadır, dağ çakıldan daha ağırdır, Allah'ın Rasûlü filan yahudi'den daha fazîletlidir, gök arzın üstündedir demesi kabilinden bir sözdür. Böyle bir ifâdede Yüce Allah'ı ne temcid, ne ta'zim söz konusudur, ne de övmek. Ak-

sine bu gibi ifâdeler en bayağı, en sıradan ve en çirkin ifâdeler arasındadır.

Benzerini meydana getirmek için bir araya gelecek olsalar ve biri diğerine yardımcı olsa bile cinlerin ve insanların benzerini getiremeyecekleri Allah'ın kelâmına bu kabil ifâdeler nasıl yakıştırılabilir? Hatta bu gibi ifâdelerde çokça kullanılan meselde görüldüğü gibi, şanı eksiltmek dahi söz konusudur:

"Görmez misin ki kılıcın kadrini düşürmektir,
Denildiği vakit: Kılıç asadan daha keskindir."

Mesela bir kimse, mücevher balığının pulu, soğanın kabuğundan daha üstündür, diyecek olsa akıl sahibi herkes aralarındaki pek büyük farklılıktan dolayı bu söze güler. İşte yaratan ile yaratılmış arasındaki fark bununla kıyas edilmekten bile çok daha büyüktür. Ancak eğer bâtıl peşinde bulunan bir kimseye karşı bir delil getirmek maksadıyla konum bu kabilden söz söylemeyi gerektiriyorsa durum farklıdır. Nitekim Yûsuf es-Sıddiyk *aleyhisselam*'ın şu sözleri bu kabildendir: "*Darmadağınık bir çok rabler mi hayırlıdır, yoksa bir tek olan ve herşeyi hükmü ve iradesi altında tutan Allah mı?*" *(12/Yusuf, 39)* Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu türdendir: "*Allah hem daha hayırlıdır, hem de daha kalıcıdır.*" *(20/Tâhâ, 73)*

Fevkınde oluşun bu anlamı, her bakımdan söz konusu olan mutlak fevkıyetin kapsamı içerisindedir. Yüce Allah, herşeye galip gelmek (Kahhâr) fevkıyeti, değer ve üstünlüğünün fevkıyeti, zâtının fevkıyeti ile yukardadır. Bu fevkıyetlerin bir bölümünü kabul ederken, diğer bir bölümünü reddeden bir kimse fevkıyetin kemâl derecesini eksiltmiş demektir.

Yüce Allah'ın yüceliği (uluvv) de her yönüyle mutlaktır. Eğer: Hayır! Kasıt, makam ve mevki üstünlüğüdür, mekansâl bir üstünlük değildir, denilecek olursa şunu belirtelim ki; mevki (el-mekâne) mekanın müennes halidir. Müennes olan da hem lafız, hem mana itibariyle müzekker'in bir fer'idir ve ona tabidir. Zihinde mevzu bahis olan misal ve örneklik yüceliği, hakikat manasıyla yüceliğe tabidir. Eğer bu örnek

hakka mutabık ise haktır, değilse bâtıldır.

Bundan kasıt kalplerdeki üstünlüktür ve kalplerde O herşeyden üstündür, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

O gerçekten de böyledir. Böyle bir üstünlük özü itibariyle O'nun herşeyden üstün oluşuna da mutabıktır. Eğer O, bizâtihi herşeye üstün olmazsa, O'nun kalplerdeki üstünlüğü gerçeğe de mutabık olmaz. Tıpkı üstün olmayan bir varlığı üstün olarak değerlendirme halinde olduğu gibi.

[Yüce Allah'ın Yukarda Oluşunun (Uluvv) Aklî Delilleri]

Yüce Allah'ın yukarda oluşu (uluvv) sem'î delillerle sabit olduğu gibi, akıl ve fıtrat ile de sabittir. Allah'ın uluvv'ünün aklî bakımdan sübutu çeşitli şekillerde ortaya konulabilir:

1. İki varlık, ya birbiri ile içiçedir ve biri -sıfatlarda olduğu gibi- diğerinin varlığı ile var olabilmektedir. Yahut ta kendi başına vardır ve diğerinden ayrıdır. Bu kesin bir gerçek ve apaçık bir bilgidir.

2. Yüce Allah kainatı ya kendi zâtı içerisinde yaratmıştır, yahut ta zâtı dışında yaratmıştır. Birincisi bâtıl'dır. Evvela böyle bir şeyin bâtıl olduğu ittifakla kabul edilmiştir. İkinci olarak böyle bir şeyi kabul edecek olursak, Yüce Allah'ın değersiz, adi şeylere ve pisliklere -haşa- mekân olması gerekir. Yüce Allah bundan çok çok yüce ve pek büyüktür.

İkinci durum ise, kainatın Yüce Allah'ın zâtı dışında olmasını gerektirmektedir. Bu durumda kainat O'ndan ayrıdır. O halde O'nun kainattan ayrı olduğu da kaçınılmaz bir sonuçtur. Çünkü "O alem ile bir arada değildir" derken aynı zamanda "O alemden ayrı da değildir" denilmesini akıl asla kabul edemez.

3. Yüce Allah'ın kainatın içinde de, dışında da olmaması O'nun büsbütün varlığını reddetmeyi gerektirir. Zira böyle bir şeyi akıl kabul edemez. O halde, O ya kainatın içinde vardır, ya kainatın dışında. Birincisi bâtıldır, o halde ikincisi gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da O'nun kainattan ayrı olmasını gerektirir.

[Allah'ın Yüksekliğinin Fıtrat İle İsbatı]

Yüksekliğinin fıtrat ile isbatına gelince, bütün insanlar tabiatları ve selîm kalpleri ile dua ettikleri vakit ellerini yukarıya kaldırırlar. Yüce Allah'a yalvarıp yakardıklarında kalpleriyle de yukarı ciheti kastederler.

Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin naklettiğine göre Şeyh Ebû Ca'fer el-Hemedanî, İmamu'l-Haremeyn diye bilinen Üstad Ebû'l-Meâlî el-Cuveynî'nin meclisinde hazır bulunuyorken, Ebû'l-Meâlî Yüce Allah'ın "uluvv sıfatı"nı nefyetme hakkında açıklamalarda bulunuyor ve şöyle diyordu: "Allah ezelden beri, Arş yokken dahi vardı ve şu anda O önceden nasıl var idiyse öylece vardır."

Bunun üzerine Şeyh Ebû Ca'fer şöyle dedi: Sayın Üstad, bize şu kalplerimizde hissettiğimiz zorunlu hal hakkında haber verir misin? Allah'ı tanıyan herkes "ya Allah!" dedikçe mutlaka kalbinde zorunlu olarak bir yücelik hissi duyar. Sağa da, sola da dönmez. Biz kendi içimizden böyle bir zorunlu hali nasıl bertaraf edebiliriz!?

Bunun üzerine Ebû'l-Mealî eliyle başına vurarak, kürsüden indi, zannederim ağladığını da, söyledi. el-Cüveynî inerken şöyle diyordu: el-Hemedanî beni şaşkına çevirdi, el-Hemedanî beni şaşkına çevirdi.

Şeyh şunu kastetmişti: Bu Yüce Allah'ın kullarında fıtrî olarak yerleştirdiği bir histir. Onlar bunu bir öğretmenden öğrenmemişlerdir. Yüce Allah'a yöneldiklerinde kalplerinde zorunlu bir taleb olarak bunu bulmaktadırlar ve bunu yükseklikte istemektedirler.

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Mahlukatı O'nu kuşatmaktan âciz düşürmüştür" sözlerine gelince; yani onlar ne bilgileriyle, ne görmeleriyle O'nu kuşatamazlar. Bunun dışındaki diğer kuşatma şekillerinin hiçbirisiyle de kuşatamazlar. Aksine O herşeyi kuşatandır ve hiçbir şey O'nu kuşatamaz.

[Metin]

وَنقُولُ: إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا، إِيمَانًا وَتَصْدِيقًا وَتَسْلِيمًا

"Bizler deriz ki: Muhakkak Allah İbrâhîm'i halil edinmiş, Mûsâ ile gerçek bir şekilde konuşmuştur. Buna îmân eder, tasdîk eder ve teslimiyetle kabul ederiz."

[Şerh]

[Yüce Allah'ın Kelâm ve Muhabbet Sıfatları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah İbrâhîm'i halil (dost) edinmiştir."* *(4/en-Nisa, 125)*; *"Allah Mûsâ ile gerçek bir şekilde konuştu."* *(4/en-Nisa, 164)*

Hulle (halillik), muhabbetin kemâl derecesidir.

Cehmiyye her iki cihetten de muhabbetin hakikatini kabul etmez. Çünkü onların iddiasına göre muhabbet ancak seven ile sevilen arasındaki bir ilişki halinde söz konusu olur. Kadim ile muhdes (sonradan yaratılmış) arasında ise muhabbeti gerektirecek böyle bir ilişki söz konusu değildir. Aynı şekilde -önceden de geçtiği üzere- konuşmanın hakikatini de inkar etmişlerdir.

İslâm'da bu bid'ati ilk olarak ortaya koyan kişi hicri ikinci yüzyılın başlarında el-Câ'd b. Dirhem olmuştur. Irak ve doğu bölgelerinin emiri Halid b. Abdullah el-Kasrî Vâsıt'ta onu kurban gibi boğazlamıştır. Kurban bayramı günü insanlara hutbe irad etmiş ve şöyle demişti: Ey insanlar, kurbanlarınızı kesin, Allah keseceğiniz kurbanları kabul etsin. Ben de el-Ca'd b. Dirhem'i kurban edeceğim. Çünkü o Yüce Allah'ın İbrâhîm'i halil edinmediğini ve Mûsâ ile de konuşmadığını iddia etmektedir. Daha sonra Halid minberden indi ve el-Ca'd'ı kesti.(1)

O, çağdaşı tabiîn alimlerinden aldığı fetva ile bunu yapmıştı. Dine ve bu dinin mensuplarına geçen bu hizmeti dolayısıyla Allah onu mükâfatlandırsın.

Daha sonra el-Cehm b. Safvan, Ca'd'ın bu görüşünü almış, bunu

(1) Buhârî, Halku Ef'ali'l-İ'bâd (s: 69); er-Reddu ale'l-Cehmiyye (s:113); el-Lâlekâî (2/316).

açıkça ortaya koymuş ve bu görüşü esas alarak başkaları ile tartışmıştır. Cehmiyye de ona izafe edilmiştir. el-Cehm'i de Horasan emiri Selm b. Ahvez öldürmüştür.

Daha sonra bu görüş Amr b. Ubeyd'in izinden giden Mutezile'ye intikal etmiştir. Onların da bu görüşleri Me'mun'un halifeliği döneminde güç kazanmış ve bu İslâm'ın önder ilim adamları bu hususta mihnete maruz kalıncaya ve bu hususta onlara muvafakat etmeye davet edildikleri zamana kadar devam etmiştir.

Ayet-i kerîme'nin delâlet ettiği gerçeğe Sahîh(-i Buhârî)'deki hadisler de delâlet etmektedir. Ebû Said el-Hudrî, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Eğer ben yeryüzü insanlarından bir halil edinecek olsaydım, şüphesiz Ebû Bekir'i halil edinirdim. Fakat sizin bu arkadaşınız Allah'ın halilidir."[(1)] Bununla kendi şahsını kastediyordu.

Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: "Ben her halilin, halilliğinden uzağım. Eğer yeryüzü insanlarından bir halil edinecek olsaydım, elbetteki Ebû Bekir'i halil edinirdim."[(2)]

Bir başka rivâyette de: "Muhakkak Allah İbrâhîm'i halil edindiği gibi, beni de halil edinmiştir."[(3)]

Böylelikle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yaratılmışlardan herhangi bir kimseyi kendisine halil edinmesinin uygun olmadığını ve eğer böyle birşey mümkün olsaydı, insanlar arasında buna en layık kişinin Ebû Bekr es-Sıddiyk olacağını açıkça belirtmektedir. Buna rağmen o, kendi zâtını bir takım kimseleri sevmekle nitelendirmiştir. Mesela Muaz'a: "Allah'a yemin ederim, gerçekten ben seni seviyorum."[(4)] demiştir. En-

(1) Buhârî, (3654); Müslim (2382, 2383); Tirmizî (3656); İbn Mâce (93); Ahmed (1/377, 379, 409, 433).

(2) Müslim (532).

(3) Müslim (532).

(4) Ebû Dâvûd (1522); Ahmed (5/245, 247)

sar'a da böyle söylemiştir. Zeyd b. Harise de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sevdiği kişilerdendi, oğlu Usâme de ve buna benzer başkaları da böyleydi. Amr b. el-As ona: İnsanlar arasında en çok kimi seviyorsun, diye sorduğunda, Âişe'yi diye cevap vermişti. Ya erkeklerden deyince, bu sefer: Babasını diye cevap vermişti.[1]

[1] Buhârî (3662, 4358); Müslim (2384); Tirmizî (3885).

[Halil'lik Muhabbet'ten Daha Özel Bir Makamdır]

Böylelikle halilliğin mutlak olarak muhabbetten daha özel bir makam olduğu anlaşılmaktadır. Halillik derecesinde sevilen kimse bu tür sevginin kemâli dolayısıyla başka bir sebebten ötürü değil, bizzat kendisi olduğundan ötürü sevilir. Zira başka bir sebebten ötürü sevilen kimse böyle olmayan kimseye göre sevgide daha geri bir mertebede demektir.

Halillik kemâl derecesinde bir sevgi olduğu için ne başkasının ortaklığını kabildir, ne de başkası ile birlikte söz konusu olabilir. Çünkü halillikte, tevhîd'in ve muhabbetin kemâli söz konusudur.

Önceden de geçtiği gibi Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbrâhîm *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında sabit olan halillik mertebesinde onunla ortak olduğu gibi, Mûsâ *aleyhisselam* için sabit olmuş, teklîm (konuşmak) konumunda da aynı şekilde onunla ortaktır. Nitekim bu husus İsra hadisinde açıkça sabit olmuştur.

[Metin]

وَنُؤْمِنُ بِالْمَلَائِكَةِ وَالنَّبِيِّينَ، وَالْكُتُبِ الْمُنَزَّلَةِ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَنَشْهَدُ أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ

"Meleklere, peygamberlere, rasûllere indirilen kitaplara îmân ederiz. Onların hepsinin apaçık hak üzere olduklarına da şâhidlik ederiz."

[Şerh]

[Meleklere, Kitaplara ve Peygamberlere Îmân]

Bunlar îmânın esaslarıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O peygamber kendisine Rabbinden indirilene îmân etti, mü'minler de. Onların herbiri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı...*" *(2/el-Bakara, 285)*; "*Yüzlerinizi doğu ve batı'ya döndürmeniz iyilik demek değildir, fakat asıl iyilik Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba, pey-*

gamberlere îmân edeninkidir." (2/ el-Bakara, 177)

Görüldüğü gibi Yüce Allah îmânı, bu esaslara îmân diye tarif etmiştir. Bu esaslara îmân edenleri de mü'min diye adlandırmıştır. Nitekim şu buyruğunda da bu esasları inkar edenleri kâfirler olarak adlandırmıştır: *"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkar ederse artık o hiç şüphesiz uzak bir sapıklığa düşmüştür." (4/en-Nisa, 136)*

Sahîh olduğu Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla kabul edilen ve Cibril hadisi diye bilinen hadiste Cebrail'in Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e îmâna dâir soru sorması üzerine şöyle buyurmuştu: "(Îmân) Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasûlüne ve âhiret gününe îmân etmendir. Ayrıca hayrı ile şerri ile kadere inanmandır."[1]

İşte bütün peygamberlerin ve rasûllerin *-Allah'ın salat ve selamları üzerlerine olsun-* ittifakla tebliğ ettiği îmân esasları bunlardır. Bu esaslara ancak peygamberlere tâbî olanlar gerçek anlamıyla îmân eder.

[Ehl-i Sünnet'in İnancı Peygamberlerin Getirdiklerine Tâbî Olmaya Dayanır]

Ehl-i sünnet'in îmân esasları peygamberlerin getirdiklerine tâbî olmaktan ibârettir.

Dinin aslı daha önceden de açıklandığı gibi Rasûlün getirdiklerine îmân etmektir. Bakara sûresinin son iki âyeti, bu temel esasları içerdiklerinden ötürü başka âyetlerin sahip olmadığı büyük bir öneme sahiptirler. Buhârî ile Müslim'de, Ebû Mes'ud Ukbe b. Amir, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kim bir gecede Bakara sûresinin sonundan iki âyet okuyacak olursa, o iki âyet ona yeter."[2]

---

(1) Buhârî (50, 4777); Müslim (8, 9); Ebû Dâvûd (4695); Tirmizî (2610); Nesâî (8/101, 103); İbn Mâce (63, 64); Ahmed (1/28, 51, 52; 2/426).

(2) Buhârî (4008, 5008, 5009, 5040, 5051); Müslim (808); Ebû Dâvûd (1397); Tirmizî (2881); İbn Mâce (1369).

Müslim'in Sahîh'inde de İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Cebrail, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında oturuyorken üst taraftan bir ses işitti. Başını kaldırdıktan sonra şöyle dedi: Bu, göğün bugün (ilk olarak) açılan bir kapısıdır. Bugünden başka asla açılmış değildir.

Derken gökten bir melek indi, onun hakkında da şunları söyledi: Bu yeryüzüne (ilk defa) inen bir melektir. Bugünden önce asla inmiş değildir. (Melek gelip) selam verdi ve dedi ki: Sana verilen iki nurun müjdesini veriyorum. Bunlar senden önce hiçbir peygambere verilmiş değildir: Fatihatu'l-Kitab ile Bakara sûresinin sonları. Bunlardan okuduğun herbir harfin (karşılığı) mutlaka sana verilir."[1]

Ebû Tâlib el-Mekkî de şöyle demektedir: Îmânın rükünleri yedi tanedir. -Bu beş esas ile birlikte- kadere îmân ve cennet ile cehennem ateşine îmân etmek.

Bu doğrudur, buna dâir deliller sabit, muhkem ve katî'dir. Tevhîd ve risalete dâir delillere daha önceden değinmiştik.

[Melekler ve Yapmakla Görevli Oldukları İşler]

Melekler semavat ve arz ile görevlidirler. Kainattaki herbir hareket meleklerden ortaya çıkar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Her bir işi yürütmekle görevli olan meleklere (andolsun.)*" *(79/en-Nâziât, 5)*; "*Herbir emri paylaştıranlara ki...*" *(51/ez-Zariyat, 4)* Bunlar, îmân ehline ve rasûllere tabi olanlara göre meleklerdir. Peygamberleri yalanlayıp, yaratıcıyı inkar edenler ise, bunlar yıldızlardır, derler.

Kitab ve Sünnet çeşitli meleklerin varlığına, bu meleklerin mahlukât ile görevli olduklarına delâlet etmektedir. Aynı şekilde Yüce Allah'ın dağlara melekler görevlendirdiği gibi; bulutlara ve yağmurlara, nutfenin hilkati tamamlanıncaya kadar işlerini yürütmek üzere rahimlere melekler görevlendirdiğine, kulun amelini tesbit etmek, saymak ve yazmak üzere melekler görevlendirdiğine, ölüm ile ilgili kabirde soru sormakla görevli, yıldızların hareketlerini düzenlemekle görevli, güneş ve ay'la gö-

---

[1] Müslim (806); Nesâî (2/138); Beğavî (1200).

revli melekler olduğuna delâlet etmektedir.

Yine Kitab ve Sünnet cehennem ateşi, onu yakmak, oradakileri azaplandırmak ile melekler görevlendirdiğine; orayı korumak üzere de melekler görevlendirildiğine delâlet etmektedir. Yine cennet ile cennetin imarı ile bahçe ve araçlarıyla da melekler görevlendirmiştir.

Melekler Allah'ın en büyük ordularıdır. Bunlardan kimisi; "*Ardarda gönderilenler, şiddetlice esenler, iyice yayanlar, tam anlamı ile ayırd edenler, zikri (vahyi) getirip bırakanlar*" dır.*(77/el-Murselat, 1-5)*

Kimisi kâfirlerin ruhlarını şiddetlice söküp çıkaranlar (en-Naziat), kimisi mü'minlerin ruhlarını yumuşaklıkla çıkaranlar, dalıp yüzenler, alel acele koşanlardır *(bk. 79/en-Nâziât, 1-4)*

Kimisi saf saf duranlar, haykırarak sürenler, zikir okuyup duranlardır. *(Bk. 37/es-Sâffât, 1-3)*

Bütün burada çoğul müennes kullanılması tekili "fırka, taife ve cemaat" olarak gelen fırkalar, taifeler ve cemaatlere delâlet etmelerinden dolayıdır.

Kimi melekler rahmet, kimileri azab melekleridir. Arş'a taşımakla görevlendirilmiş melekler vardır, gökleri namaz, tesbih ve takdis ile ma'mur etmekle görevlendirilmiş melekler vardır ve bunun dışında Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin sayısını bilemediği çok çeşitli tür melekler vardır.

[Melek Kendisini Elçi Gönderenin Emrini Yerine Getiren Bir Rasûldür]

"Melek" lafzı, onun kendisini elçi olarak gönderenin emrini yerine getiren bir elçi olduğu anlamını zaten hissettirmektedir. Onların elinde emir namına hiçbir şey yoktur. Emir bütünüyle bir ve tek, gücü herşeye galip, kahhâr olan Allah'ındır. Onlar sadece Yüce Allah'ın emrini yerine getirirler: "*Sözleri ile onun önüne geçemezler, onlar O'nun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de Allah bilir. O'nun*

razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler." (21/el-Enbiya, 27-28); *"Üstlerinde olan Rablerinden korkarlar ve yalnız emrolunduklarını yaparlar."* (16/en-Nahl, 50)

O halde onlar ilâhî ikrama mazhar olmuş kullardır. Onlardan kimi saf saf durur, kimi tesbih eder dururlar. Aralarından belli bir makam ve mevkiî bulunmayan hiçbiri yoktur ve onların hiçbiri bu konumundan daha öteye gitmez. Herbiri kendisine emrolunan bir iş ifa eder. Bu işte kusurlu hareket etmez ve onun dışına çıkmaz. O'nun nezdinde bulunanlar onların en yüce ve üstün mertebede olanlarıdır: *"O'nun yanında olanlar ise O'na ibâdete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar. Gece ve gündüz aralıksız tesbih ederler."* (21/el-Enbiyâ, 19-20)

Onların başı Cibril, Mikâil ve İsrafil adındaki üç melektir. Bunların her üçü de hayat ile görevlidirler.

Cibril kendisiyle kalplerin ve ruhların hayat bulduğu vahiy ile görevli olan melektir.

Mikâil arzın, bitkilerin ve canlıların kendisiyle hayat bulduğu yağmur ile görevli olan melektir.

İsrafil yaratılmışların ölümlerinden sonra tekrar kendisiyle hayat bulacakları Sûr'a üfürmekle görevli olan melektir.

O halde melekler Allah'ın yarattıkları arasında ve emri hususunda elçilik yaparlar. Kendisi ile kulları arasında elçidirler. Onlar, O'nun nezdinden aldıkları emir ile kainatın herbir yerine inerler ve ilâhî emirlerle O'na yükselirler. Artık "gökler onlardan dolayı gıcırdamaktadır. Gıcırdamak onun hakkıdır, çünkü Allah için kıyamda, yahut ruku'da ya da secde de duran bir meleğin bulunmadığı dört parmaklık bir yer dahi yoktur."(1) Hergün yetmişbin melek el-Beytu'l-Ma'mur'a girerler ve tekrar bir daha oraya girmek için onlara sıra gelmez.(2)

---

(1) Tirmizî (2312); İbn Mâce (4190); Müsned (5/173).

(2) Buhârî ve Müslim ile diğer kaynaklarda yer alan uzunca "İsra Hadisi"nden bir bölüm.

[Meleklerden ve Mertebelerinden Söz Eden Buyruklar]

Kur'ân-ı Kerîm, meleklerden, çeşitlerinden ve mertebelerinden söz eden buyruklarla dolup taşmaktadır. Kimi zaman Yüce Allah onları kendi adı ile birlikte zikreder. Onların salavât getirmelerini, kendisinin salavâtıyla beraber anar ve onların şereflerine işaret etmek istediği yerlerde o melekleri kendisine izafe eder.

Bazen onların Arş'ın etrafında dolup taştıklarını, Arş'ı taşıdıklarını söz konusu eder ve günahlardan uzak olduklarını bildirir.

Bazen ikram ve kerem sıfatlarıyla yakınlaştırılmış olmakla ve yücelikle nitelendirir. Tertemiz olmakla, güçlülükle ve ihlas ile Allah'a ibâdet etmekle vasfeder. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların herbiri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı.*" (2/el-Bakara, 285); "*Allah kendisinden başka hiçbir hak ilah olmadığını, adâleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna îmân ettiler.)*" (3/Âl-i İmrân, 18); "*O sizi karanlıklardan nura çıkarmak için, size salat getirendir, melekler de.*" (33/el-Ahzab, 43); "*Şu Arş'ı yüklenenler ve etrafında (tavafta) bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na îmân ederler, mü'minlere de mağfiret dilerler.*" (40/el-Mu'min, 7); "*Melekleri de Arş'ın etrafını kuşatmış görürsün, Rablerini hamd ile tesbih ederler.*" (39/ez-Zumer, 75); "*Bilakis onlar mükerrem kullardır.*" (21/el-Enbiya, 26); "*Şüphe yok ki Rabbin nezdindekiler O'na ibâdet etmekten asla büyüklenmezler, O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.*" (7/el-A'raf, 206); "*Şâyet büyüklenmek isterlerse Rabbinin yanında bulunanlar hiç usanmadan O'nu gece ve gündüz tesbih eder, dururlar.*" (41/Fussilet, 38); "*Çok şerefli yazıcılar vardır.*" (82/el-İnfitar, 11); "*Emrine itaatkâr, oldukça değerli (melekler).*" (80/Abese, 16); "*Mukarreb olan (melek)ler O'nu müşahede ederler.*" (83/el-Mutaffifin, 21); "*Onlar (itaatin dışına çıkmış şeytanlar) Mele-i a'lâ'yı dinleyemezler.*" (37/es-Saffat, 8)

Nebevî hadisler de aynı şekilde meleklerden söz eden ifâdelerle dolup taşmaktadır. İşte bundan dolayı meleklere îmân etmek, îmânın esaslarını teşkil eden beş esastan birisi olmuştur.

[Nebî ve Rasûllere Îmân Etmek]

Nebîlere ve rasûllere gelince, Yüce Allah'ın kitab-ı kerîm'inde ismini verdiği rasûllere îmân etmekle yükümlüyüz. Ayrıca sayılarını ve isimlerini, kendilerini gönderen Yüce Allah'ın dışında hiçbir kimsenin bilmediği, bunların dışında bir çok rasûller ve nebî'ler gönderdiğine de îmân etmekle yükümlüyüz.

Bunların hepsine icmalî olarak îmân etmeliyiz. Çünkü peygamberlerin sayıları hususunda herhangi sahîh bir nass gelmiş değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik.)*" *(4/en-Nisâ, 164)*; "*Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kiminin kıssalarını sana anlattık, kiminin de kıssalarını sana anlatmadık.*" *(40/el-Mu'min, 78)*

Bize düşen, onların Yüce Allah'ın emrettiği şekilde kendileri ile gönderilen mesajların tamamını tebliğ ettiklerine ve bunu kendilerine peygamber olarak gönderildikleri herhangi bir kimsenin bilmemek iddiasında bulunamayacağı ve ona muhalefet etmesinin de helal olamayacağı bir şekilde açık ve seçik beyân ettiklerine îmân etmektir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?*" *(16/en-Nahl, 35)*; "*Eğer yüz çevirirlerse sana düşen ancak açıkça bir tebliğden ibarettir.*" *(16/en-Nahl, 82)*; "*O'na itaat ederseniz, hidâyet bulursunuz. Peygambere düşen de ancak apaçık tebliğdir.*" *(24/en-Nur, 54)*; "*Peygambere de itaat edin, eğer yüz çevirirseniz peygamberimize düşen ancak apaçık tebliğdir.*" *(64/et-Teğabun, 12)*

[Ulu'l-Azm Peygamberler]

Ulu'l-Azm rasûllere gelince; bu hususta farklı görüşler vardır. Bunların en güzeli el-Beğavî ve başkalarının İbn Abbas ve Katade'den naklettikleri şu görüştür: Bunlar Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, İsa ve Muhammed *aleyhimu's-salâtu ve's-selam*'dır. İbn Abbas dedi ki: Bunlar Yüce Allah'ın şu buyruklarında sözü edilen peygamberlerdir: "*Hani peygamberlerden; senden, Nuh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İ-*

sa'dan ahidlerini almıştık." (33/el-Ahzab, 7); *"O, 'dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin' diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğimizi, İbrâhîm, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (42/eş-Şûrâ, 13)

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e îmân etmeye gelince, bu onu tasdîk etmektir. Onun getirmiş olduğu şer'î hükümlere icmâlen ve tafsilen tâbî olmaktır.

[Kitaplara Îmân]

Peygamberlere indirilmiş kitaplara îmâna gelince, Yüce Allah'ın Kitab-ı Kerîm'inde ismen zikrettiği Tevrat, İncil ve Zebur'a îmân ederiz. Bizler Yüce Allah'ın bunların dışında çeşitli peygamberlere indirmiş olduğu başka kitaplarının da olduğuna îmân ederiz. Bunların isim ve sayılarını Allah'tan başkası bilemez.

Kur'ân'a îmân etmeye gelince, bu da onu ikrar ve kabul etmek, içindeki hükümlere tâbî olmaktır. Bu ise Kur'ân'ın dışındaki kitaplara îmân etmeye ek bir özelliktir. Bizler Allah'ın peygamberlerine indirilmiş olan kitapların Allah tarafından geldiğine, onların hak olduklarına, hidâyet, nur, beyân ve şifa olduklarına îmân etmekle yükümlüyüz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Deyin ki: 'Allah'a ve bize indirilene... ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilenlere îmân ettik.'"* (2/el-Bakara, 136); *"Elif, Lam, Mim. Allah (O'dur ki) O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Diridir ve kayyumdur, O sana kitabı hak ile ondan öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat, İncil'i de indirdi... Furkan'ı da indirdi."* (3/Âl-i İmrân, 1-4); *"O peygamber, kendisine Rabbinden indirilene îmân etti."* (2/el-Bakara, 285); *"Hala onlar Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan bir çok şeyler bulurlardı."* (4/en-Nisa, 82) ve buna benzer Yüce Allah'ın bu kitapları kelâm'ı olarak indirmiş olduğuna ve bunların kendi katından indirilmiş olduğuna delil olan bir çok âyet-i kerîme daha.

Bu buyruklarda hem kelâm sıfatı, hem de uluvv (yükseklik, yücelik) sıfatı isbat edilmektedir.

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi, beraberlerinde... hak ile kitabı da indirdi.*" *(2/el-Bakara, 213)*; "*Halbuki o hiç şüphesiz pek aziz (güçlü) bir kitaptır. Önünden de, arkasından bâtıl ona erişemez. (Çünkü o) hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmiştir.*" *(41/Fussilet, 41-42)*; "*Kendilerine ilim verilenler bilirler ki: Rabbinden sana indirilen hakkın ta kendisidir.*" *(34/Sebe', 6)*; "*Ey insanlar: Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olanlara bir şifa, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.*" *(10/Yûnus, 57)*; "*De ki: 'O îmân edenler için bir hidâyet ve bir şifadır.*" *(41/Fussilet, 44)*; "*O halde Allah'a, O'nun peygamberlerine ve indirdiğimiz nur'a (Kur'ân'a) îmân edin.*" *(64/et-Teğabun, 8)*

Buna benzer buyruklar Kur'ân-ı Kerîm'de oldukça çoktur.

[Metin]

وَنُسَمِّي أَهْلَ قِبْلَتِنَا مُسْلِمِينَ مُؤْمِنِينَ، مَا دَامُوا بِمَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ ρ مُعْتَرِفِينَ، وَلَهُ بِكُلِّ مَا قَالَ وَأَخْبَرَ مُصَدِّقِينَ

"Biz kıblemiz ehlini, Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem-*in getirdiklerini itiraf edenler olarak kaldıkları, söylediği ve haber verdiği herşeyi tasdîk ettikleri sürece müslümanlar ve mü'minler olarak adlandırırız."

[Şerh]

[Ehl-i Kıble]

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kim bizim kıldığımız namazı (aynen) kılar, kıblemize yönelir ve kestiğimizi yerse işte müslüman odur. Bizim lehimize olan onun da lehinedir, bizim yükümlülüğümüz aynen onun için de söz konusudur."[1]

Şeyh *rahimehullah* bu sözleriyle İslâm ile îmânın bir olduğuna, müs-

[1] Buhârî (391).

lüman olan bir kimsenin helal görmediği sürece herhangi bir günahı işlediğinden ötürü İslâm'ın dışına çıkmayacağına işaret etmektedir.

"Kıblemiz ehli" ifâdesinden kasıt da müslümanlık iddiasında bulunan ve kıbleye yönelen kimselerdir. İsterse çeşitli hevâlara (yanlış fırkalara) mensup kimselerden yahut ta masiyet işleyenlerden olsun. Elverir ki rasûlün getirdiklerinden herhangi bir şeyi yalanlamasın. İleride Şeyh *rahimehullah*'ın: "Bizler kıble ehlinden herhangi bir kimseyi helal görmediği sürece herhangi bir günahı dolayısıyla tekfir etmeyiz" sözleri ile "İslâm ve îmân aynı şeydir. Îmân ehli îmânın aslı hususunda biribirlerine eşittirler" sözleri açıklanırken bu iki hususa dâir daha geniş açıklamalar da gelecektir.

[Metin]

وَلَا نَخُوضُ فِي اللَّهِ، وَلَا نُمَارِي فِي دِينِ اللَّهِ

"Allah'ın zatı hakkında ileri geri konuşmayız, Allah'ın dini hakkında da tartışmalara girmeyiz."

[Şerh]

[Allah hakkında ileri geri konuşmak ve dini hakkında tartışmak]

Şeyh *rahimehullah* burada kelâm'cıların bâtıl sözlerinden uzak durmaya, onların sahip oldukları bilginin yerilen türden olduğuna işaret etmektedir. Çünkü onlar bilgisizce ve kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Yüce Allah hakkında konuşmaktadırlar: "*Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Halbuki andolsun ki Rablerinden kendilerine hidâyet gelmiştir.*" *(53/en-Necm, 23)*

Ebû Hanîfe *rahimehullah*'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Yüce Allah'ın zâtı hakkında hiç kimsenin bir şey konuşmaması gerekir. Aksine O'nu kendi zâtını vasfettiği şekilde nitelendirmelidir.

"Allah'ın dini hususunda tartışmaya girişmeyiz" sözleri şu demektir: Bizler hevâ ehlinin şüphelerini öne sürerek, hak ehli ile -onları tartış-

malara sokmak ve o tartışmalara yönlendirmek maksadıyla- tartışmayız. Çünkü bu bir anlamda bâtıl'a çağırmak, hakkı karıştırmak ve İslâm dinini ifsad etmektir.

[Metin]

وَلَا نُجَادِلُ فِي الْقُرْآنِ، وَنَشْهَدُ أَنَّهُ كَلَامُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الأَ مِينُ، فَعَلَّمَهُ سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدًا صلى الله عليه وعلى آله أجمعين، وَهُوَ كَلَامُ اللَّهِ تَعَالَى لَا يُسَاوِيهِ شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ الْمَخْلُوقِينَ، وَلَا نَقُولُ بِخَلْقِهِ، وَلَا نُخَالِفُ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ

"Kur'ân hakkında mücadele etmez, onun âlemlerin Rabbinin kelâmı olduğuna tanıklık ederiz. Onu er-Rûhu'l-Emîn indirmiştir, Rasûllerin efendisi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e öğretmiştir. O, Yüce Allah'ın kelâmıdır, yaratılmışların hiçbir sözü ona denk olamaz. Onun mahluk olduğunu söylemeyiz, Müslümanların cemaatine muhalefet etmeyiz."

[Şerh]

[Kur'ân Hakkında Tartışmanın Yasaklanışı]

"Kur'ân hakkında mücadele etmeyiz" sözleri ile şunu kastetmiş olabilir: Sapıkların Kur'ân hakkında söz söyleyip, anlaşmazlığa düştükleri ve hakkı bertaraf etmek maksadıyla bâtıl'ı öne sürerek tartıştıkları gibi tartışmayız. Aksine biz şöyle deriz: "O âlemlerin Rabbinin sözüdür, onu Rûhu'l-Emîn indirmiştir..."

Şunu da kastetmiş olabilir: Bizler sağlam senetlerle sabit olan kıraatler hakkında tartışmaya girişmeyiz. Bunun yerine Kur'ân-ı Kerîm'i sabit olmuş ve sahîh yolla gelmiş bütün rivâyetlerle okuyabiliriz.

Her iki mana da haktır. İkinci anlamın doğruluğuna Abdullah b. Mes'ud *radıyallahu anh*'dan gelen şu rivâyet tanıklık etmektedir: Ben, bir adamın, Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyetini Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işittiğim okuyuşun hilâfına okuduğunu duydum. Onu elinden tutup Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e götürdüm ve bu durumu anlattım. Yüzünden bundan hoşlanmadığını anladım. Şöyle buyurdu: "İkiniz de güzel okudunuz, ihtilâfa düşmeyiniz. Sizden öncekiler ihtilâfa düştüler de helâk oldular."(1)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ihtilâf edip anlaşmazlığa düşenlerin her birisinin diğerinin sahip olduğu hakkı inkâr etmesi anlamındaki ihtilâfı yasaklamıştır. Çünkü o buyruğu okuyanların herbirisinin okuyuşu güzeldi. Bu tür ihtilafı yasaklamasına gerekçe olarak da bizden öncekilerin anlaşmazlığa düşüp, helâk olmalarını göstermiştir. Bundan dolayı Huzeyfe *radıyallahu anh*, Osman *radıyallahu anh*'a şöyle demişti: Bu ümmete yetiş, kendilerinden önceki ümmetlerin ihtilâfa düştükleri gibi ihtilâfa düşmesinler.(2)

Bunun üzerine Osman *radıyallahu anh* bütün insanları doğru ve uygun şekilde bir kıraat etrafında topladı. Ümmet sapıklık üzere bir araya gelip, söz birliği etmekten yana korunmuştur. Yapılan bu işte farz olan bir iş terkedilmediği gibi, haram olan bir iş de işlenmemiştir. Çünkü Kur'ân'ın yedi harf üzere okunması caizdi, vâcib değildi. Yüce Allah'tan gelmiş bir ruhsat idi. Onları seçip beğendikleri herhangi bir kıraate uygun olarak okuma tercihini yapmakta serbest bırakmıştı.

Nitekim Kur'ân sûrelerini tertib ile okumak ve sıralamak onlar için nass ile vâcib kılınmış bir şey değildir. Bundan dolayı Abdullah b. Mes'ud'un Mushaf'ının tertibi, Osman *radıyallahu anh*'ın emriyle tertib edilen Mushaf'ın tertibinden farklı idi. Başkalarının Mushaf'ı da bu şekildeydi. Sûrelerinin âyetlerinin tertibine gelince, bu nass ile tesbit edilmiş bir tertibdir.

Sûrelerden farklı olarak bir âyeti öne almak, bir başkasını geriye

(1) Buhârî (2410, 3476, 5062); Ahmed (1/393, 412, 456).

(2) Buhârî (4987).

bırakmak yetkileri yoktu.

Ashab-ı Kiram ümmetin tefrikaya düşüp ihtilâf edeceklerini görüp eğer belli bir kıraat etrafında toplanmayacak olurlarsa biribirleriyle savaşacaklarını tesbit edince, onları belli bir kıraat etrafında bir araya getirip, topladılar. Selef'e mensub ilim adamı ve kıraat alimlerinin büyük çoğunluğunun görüşü budur. Bu açıklamayı İbn Cerir[1] ve başkaları yapmıştır.

"Biz onun âlemlerin Rabbinin kelâmı olduğuna tanıklık ederiz" sözleri ile ilgili açıklamalar bundan önce geçen": Ve şüphesiz Kur'ân Allah'ın kelâm'ıdır. Sözlü olarak ve keyfiyetsiz bir şekilde O'ndan geldi..." sözleri açıklanırken geçmişti.

Tahavî'nin: *"Onu Rûhu'l-Emîn indirmiştir"* sözlerinde kasıt Cibril *aleyhisselam*'dır. Ona "ruh" adının verilmesi, kalplere hayat veren vahyi insanlar arasından rasûllere taşıyanın oluşundan dolayıdır. O emîndir, hem de gerçekten ve tam anlamıyla bir emîn'dir. Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onu Rûhu'l-Emîn indirdi. Uyarıcılardan olasın diye kalbin üzere, apaçık bir Arapça ile.*" *(26/eş-Şuara, 193-195)*; "*Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arş'ın sahibinin nezdinde yüksek mevki sahibi olan elçinin sözü, hem orada kendisine itaat edilendir, oldukça emîndir.*" *(81/et-Tekvir, 19-21)*

Buradaki buyruklar Cibril *aleyhisselam*'ın vasfı ile ilgilidir. Ancak: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin (okuduğu) sözüdür. O bir şair sözü de değildir.*" *(69/el-Hakka, 40-41)* buyruklarından farklıdır, çünkü burada geçen "elçi: rasûl"den kasıt, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

"Onu Rasûllerin efendisine öğretmiştir" ifâdesi açıkça Cibril'in Kur'ân'ı Peygamberimize öğrettiğini ifâde etmektedir. Bu sözleriyle Karmati'lerin ve onların dışındaki çeşitli fırkaların "peygamber Kur'ân'ı kendi nefsinde bir ilham olarak tasavvur etmiştir" şeklindeki vehmî kanaatlerini çürütmeyi kastetmiştir.

---

[1] Câmiu'l-Beyân, (1/56-59).

"Onun mahluk olduğunu söylemez ve müslümanların cemaatine muhalefet etmeyiz" sözlerinde de Kur'ân-ı Kerîm'in mahluk olduğunu söyleyenlerin müslüman cemaate muhalefet ettiklerine dikkat çekmektedir. Ümmetin selef'inin tamamı Kur'ân-ı Kerîm'in mahluk olmayıp, hakiki manasıyla Allah'ın kelâmı olduğunu ittifakla kabul etmektedirler.

Hatta onun "ve müslümanların cemaatine muhalefet etmeyiz" sözleri mutlak olarak kabul edilir yani bizler müslüman cemaatin üzerinde ittifak etmiş olduğu hiçbir hususta onlara muhalefet etmeyiz, çünkü müslüman cemaate muhalefet etmek haktan sapıştır, delâlettir ve bid'attir.

[Metin]

وَلَا نُكَفِّرُ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ بِذَنْبٍ، مَا لَمْ يَسْتَحِلَّهُ . وَلَا نَقُولُ: لَا يَضُرُّ مَعَ الْإِيمَانِ ذَنْبٌ لِمَنْ عَمِلَهُ

"Kıble ehlinden hiç kimseyi -helâl kabul etmediği sürece- bir günah sebebiyle tekfir etmeyiz. Îmân oldukça günah işleyenine zarar vermez de, demeyiz."

Tekfir Meselesi

"Kıble Ehli" ifâdesiyle daha önce "biz kıblemiz ehline, Müslümanlar ve mü'minler deriz" sözlerinde anılan kimseleri kastetmektedir. Şeyh *rahimehullah* bu sözleriyle ne olursa olsun herbir günah sebebiyle günahkârı tekfir eden Hâricîlerin reddine işaret etmektedir.

Allah bize de sana da rahmet etsin, bil ki, tekfir edip etmemek meselesi fitne ve mihnetin pek büyük olduğu bir bahistir. Burada çokça tefrikaya düşülmüş, hevâlar ve görüşler farklılaşmıştır. Tarafların konu ile ilgili delilleri birbiriyle çatışmaktadır.

Allah'ın rasûlü ile göndermiş olduğu hakka, gerçek anlamda ya da kendi kanaatlerine göre muhalefet eden değişik görüş ve bozuk inanca sahip kesimlerin tekfiri hususunda insanlar iki uç nokta ve bir orta yol olmak üzere üçe ayrılmışlardır. Bu konuda da tıpkı amelî büyük günah

işleyenlerin tekfiri hususundaki ihtilaf gibi ihtilâf etmişlerdir.

Bir kesim: Biz kıble ehline mensup hiç kimseyi tekfir etmeyiz deyip genel olarak tekfir'i kabul etmemektedir. Bununla birlikte kıble ehli arasında münafıklar da vardır ve onlar arasında Kitabı, sünneti ve icmaı yahudi ve hristiyanlardan daha ileri derecede inkâr eden, daha şiddetli kâfirler vardır. Onlar arasında imkan bulduğu takdirde, bu küfürlerini kısmen açığa vuranlar da bulunur. Buna rağmen onlar kelime-i şehâdet'i de izhar ederler.

Yine müslümanlar arasında görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın kabul edilen bir gerçek de şudur: Kişi açık ve mütevatir farzları, açık ve mütevatir haramları ve buna benzer kat'î hükümleri açıktan açığa inkâr edecek olursa tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse kabul edilir, aksi takdirde kâfir ve mürted olarak öldürülür. Münafıklığın ve mürtedliğin ise bid'at ve günah işleyen kimseler arasında bulunma ihtimali yüksektir.

Nitekim el-Hallâl "es-Sünne" adlı eserinde senedini kaydederek Muhammed b. Sîrîn'in şöyle dediğini zikretmektedir: İnsanlar arasında en çabuk irtidad edenler, hevâlarının peşinden giden kimselerdir. Onun görüşüne göre şu âyet-i kerîme bu gibi kimseler hakkında inmiştir: "*Âyetlerimize dalanları gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar kendilerinden yüz çevir...*" *(6/el-En'âm, 68)*

İşte bu sebebten dolayı önder ilim adamlarından pek çok kimse mutlak olarak "hiçbir günah sebebiyle kimseyi tekfir etmeyiz," demekten kaçınmış, bunun yerine şöyle demek yolunu tercih etmişlerdir: Biz Hâricîlerin yaptıkları gibi her günah sebebiyle, günahkarları tekfir etmeyiz.

Umumi nefy ile umumun nefyi arasında fark vardır. Yapılması gereken her günah dolayısıyla tekfir eden hâricîlerin sözlerinin aksine umumu nefyetmektir. İşte -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- Şeyh, bundan dolayı ifâdelerine "helal görmedikçe" sözü ile kayıt getirmiştir.

"Bununla birlikte îmân oldukça hiçbir günah, işleyenine zarar vermez... demeyiz" sözlerine gelince, bu Mürcie'ye reddiyyedir. Çünkü on-

lar: Küfür ile beraber hiçbir itaatın faydası olmadığı gibi, îmân ile birlikte hiçbir günahın zararı olmaz demektedirler.

İşte bunlar (Mürcie) bir tarafta, Hâricîler ise bir taraftadır. Hâricîler de biz her günah yahut ta büyük her günah dolayısıyla müslümanın kâfir olduğuna hükmederiz, derler. Büyük günah dolayısıyla îmânı boşa çıkar ve beraberinde îmân namına birşey kalmaz, diyen Mutezile de aynı kanaati paylaşmaktadır. Ancak Hâricîler îmândan çıkan küfre girer derken, Mutezile îmândan çıkar, küfre girmez derler. İşte, [onların terimlerinden biri olan] el-Menziletu Beyne'l-Menzileteyn bu demektir. Onlar îmândan çıktığını söylemekle böyle bir kimsenin cehennemde ebedî kalacağını da söylemiş olmaktadırlar.

Kelâm, fıkıh ve hadis ehlinin pek çoğu ameller ile ilgili olarak bu kanaati paylaşmamaktadırlar. Ancak onlar bid'at özelliğini taşıyan, i'tikâdî meselelerde -bu görüşlerin sahipleri te'vîlci olsalar dahi- şöyle derler: Bu görüşe sahip herkes kâfir olur.

Onlar bunu söylerken hata eden müçtehid ile başkası arasında fark gözetmezler. Ya da bu kesimlere mensup olanlar bid'atçı olan herkesin kâfir olduğunu söylerler.

Ancak böyleleri umumi isbat hususunda pek büyük bir durumla karşı karşıya kalırlar. Çünkü mütevatir nasslar açıkça şunu göstermektedir.:Kalbinde zerre kadar îmândan eser bulunan herkes cehennem ateşinden çıkacaktır. İşte bu delilleri kabul eden vaad edici nasslar berikilerin delil olarak ileri sürdükleri tehdit edici nasslarla çatışmaktadır.

Burada maksat şudur: Bid'atler bu türdendirler. Kişi zâhiren ve bâtınen mü'min olmakla birlikte ya içtihad ederek yahut kusurlu davranıp günaha girmek sûretiyle hataya düştüğü bir te'vîlde bulunur. Böyle bir kimse hakkında sırf bundan ötürü îmânı boşa çıkmıştır, denilemez. Ancak buna (küfrüne) dâir şer'î bir delilin bulunması hali müstesnadır.

Hatta bu tür iddia Hâricîler'le Mutezili'lerin görüşleri türündendir. Bizler bununla birlikte böyle bir kimse kâfir olmaz da demeyiz. Aksine adil olan yol, orta ve mutedil olan yoldur. O da şudur: Allah Ra-

sûlünün sabit olduğunu belirttiği bir hususu nefyetmeyi yahut nefyettiği hususu sabit kabul etmeyi yahut yasakladığını emri ya da emrettiği hususu yasaklamayı ihtivâ eden bâtıl bid'at ve haram olan görüşler ile ilgili olarak hak olan ne ise o söylenir ve nassların bu hususta delâlet ettiği tehdit ne ise o tesbit edilir. Bunların da küfür olduğu beyân edilir ve: Bu (peygamberin bildirdiklerinin tam aksini belirten) görüşleri kabul eden kâfirdir denilir ve benzeri şeyler söylenir. Tıpkı can ve mal hususlarında zulmün söz konusu olduğu hallerde tehdidin söz konusu edildiği gibi.

Diğer taraftan Ehl-i Sünnetin meşhur bir çok ilim adamı Kur'ân-ı Kerîm'in yaratılmış olduğunu, Allah'ın âhirette görülmeyeceğini, Allah'ın eşya'yı meydana gelmeden önce bilmeyeceğini söyleyenlerin kâfir olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Yusuf *rahimehullah*'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Bir süre Ebû Hanîfe *rahimehullah* ile tartıştım, sonunda ikimiz şu kanaate vardık: Kur'ân yaratılmıştır, diyen kimse kâfirdir.[1]

[Belli Bir Kimsenin Tekfir'i]

Belli kimsenin tekfir edilmesine gelince, eğer: Bir kimsenin tehdide maruz kalan kimselerden olduğuna ve kâfir olduğuna şâhidlik eder misiniz? diye sorulacak olursa, böyle bir kimse hakkında ancak şâhidliği caiz kılacak bir husus bulunması halinde şâhidlik ederiz. Çünkü muayyen bir kimseye Yüce Allah'ın mağfiret etmeyip ona merhamet etmeyeceğine, aksine onu cehennemde ebediyyen bırakacağına dâir şâhidlikte bulunmak, haddi aşmanın en büyük şekillerindendir. Çünkü böyle bir hüküm kâfir olarak ölenin, ölümden sonraki hükmüdür.

Bundan dolayı Ebû Dâvûd Sünen'inde Edeb bölümünde: "Bağyin yasaklanışı bahsi" diye bir başlık açmış ve bu başlık altında Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan gelen şu rivâyeti kaydetmiştir: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: "İsrailoğulları arasında kardeş olmuş iki kişi vardı. Onlardan birisi günah işlerdi, diğeri ise olanca gayretiyle ibâdet ederdi. Gayretle ibâdet eden kişi diğerini sürekli günah üzere görür dururdu. Ona bu işten vazgeç, derdi. Yine bir gün bir günah

---

[1] ez-Zehebî, el-Uluvv (s: 140).

işlemekte olduğunu gördü ve ona: Vazgeç, dediği halde bu sefer adam: Beni Rabbimle başbaşa bırak, sen benim üzerime bir bekçi mi gönderildin? dedi. Bu sefer öbürü şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, Allah sana mağfiret etmeyecektir yahut ta seni cennete sokmayacaktır. Yüce Allah ruhlarını kabzetti, her ikisi de âlemlerin Rabbinin huzurunda bir araya geldiler. Gayretle ibâdet eden bu kimseye: Sen beni biliyor muydun, yoksa sen benim elimde bulunana kadir miydin? Günah işleyene de: Haydi git rahmetimle cennete gir, dedi. İbadet eden kimse hakkında da: Bunu alın cehenneme götürün, buyurdu. Ebû Hureyre dedi ki: Nefsim elinde olana yemin olsun ki o dünyasını da âhiretini de mahveden bir söz söylemişti." Bu hasen bir hadistir.(1)

Çünkü muayyen şahsın hata eden, günahı bağışlanmış bir müctehid olması mümkün olabildiği gibi, elindeki nassların dışında bulunan bir takım nassların kendisine ulaşmamış kimselerden olması da mümkündür. Onun pek büyük bir îmânı ve Allah'ın rahmetine mazhar olmasını gerektiren bir çok iyilikleri de bulunabilir. Nitekim Yüce Allah: "Ölecek olursam (beni yakınız) ve öğütünüz, sonra külümü savurunuz" diyen kimseye de mağfirette bulunmuştur. Allah'ın buna mağfiret etmesinin sebebi onun sahip olduğu Allah korkusu idi.(2) O, bununla birlikte Yüce Allah'ın tekrar kendisinin azalarını bir araya getirip yeniden diriltebileceğine kadir olmayacağını zannediyor yahut bu hususta şüphe ediyordu. Ancak onun âhiret hakkındaki bu belirgin olmayan kanaati böyle bir kimseyi bizim dünya hayatında -onu bid'atinden engellemek ve tevbe etmesini istemek maksadıyla- cezalandırmamıza mani değildir.

Diğer taraftan herhangi bir söz bizatihi küfür ise; bu söz küfürdür denilir. O sözü söyleyen kimsenin kâfir olması ise bir takım şartların bulunmasına ve bir takım engellerin olmamasına bağlıdır. Bunların bu şekilde olabilmesi ise ancak o kimsenin münafık ve zındık olması halindedir. Müslüman olduğunu açığa vuran kıble ehlinden herhangi bir kimsenin kâfir olması ancak münafık ve zındık olması halinde düşünülebilir.

---

(1) Ebû Dâvûd (4901).

(2) Buhârî (3481, 7506); Müslim (2756); İbn Mâce (4255); Nesâî (4/113); Ahmed (2/269).

Yüce Allah'ın Kitabı da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Allah insanları üç kısma ayırmıştır. Bir kısım müşriklerden ve kitap ehlinden olan kâfirlerdir, bunlar şehâdet kelimesini ikrar ve kabul etmezler. Bir kısım içte de, dışta da mü'min olanlardır, üçüncü kısım ise zâhiren îmânı ikrar edip, batınen kabul etmeyenlerdir.

İşte bu üç kısım el-Bakara sûresinin baş tarafında söz konusu edilmiştir. Bizzat kâfir olmakla birlikte şehâdet kelimesini ikrar eden kimse, ancak zındık olur. Zındık da münafığın ta kendisidir.

İşte burada her iki kesimin de yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. İçten içe bid'at olan bir görüşü kabul eden herkesin kâfir olduğunu söyleyen kimse, batınen münafık olmayan bir takım kimselerin de kâfir olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Halbuki bu gibi kimseler batında Allah'ı ve Rasûlünü severler. Allah'a ve Rasûlüne -günahkâr olsalar dahi- îmân ederler.

Nitekim Sahîh-i Buhârî'de sabit olan rivâyete göre Ömer *radıyallahu anh*'ın azadlısı Eslem ondan şunu rivâyet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* döneminde Abdullah adında bir adam vardı. Bu kimsenin lakabı Himar idi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i güldürürdü. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de içki içtiğinden dolayı ona sopa cezası vurmuştu. Yine bir gün getirildi, tekrar ona sopa vurulmasını emretti. Orada bulunanlardan birisi: Allah'ım ona lanet et, bu adam (bundan dolayı) ne kadar da çok buraya getiriliyor, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Hayır, ona lanet etme; çünkü o Allah'ı ve Rasûlünü seven birisidir."[1]

Bu, pek çok taifeler, ilim ve din önderleri hakkında da bilinen bir husustur. Onlar Cehmiyye, Mürcie, Kaderiyye, Şia ya da Hâricî'lerin bir takım görüşlerini kabul edebilmektedirler. Fakat aralarından ilim ve dinde imam olan kimseler bu bid'ati bütünüyle benimsemezler. Aksine bunun sadece bir bölümünün içine düşmüşlerdir.

Bid'at ehlinin kusurlarından birisi biribirlerini tekfir etmeleridir.

---

(1) Buhârî (6780); Beğavî (2606).

İlim ehlinin övülmeye değer özelliklerinden birisi de; onların hata ettiklerini söylemekle birlikte tekfire yanaşmamalarıdır.

* * *

[Bazı Nass'larda Bir Takım Günahlara "Küfür" Denilmesinin Açıklaması]

Burada Şeyh *rahimehullah*'ın sözleri ile ilgili olarak açıklanması gereken bir husus daha vardır. O da şudur: Şari' bir takım günahları "küfür" diye adlandırmıştır. Mesela, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.*" *(5/el-Mâide, 44)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Müslümana sövmek fâsıklıktır. Onunla (öldürmek kastıyla) çarpışmak da küfürdür." Bu hadisi İbn Mes'ud *radıyallahu anh* rivâyet etmiş, Buhârî ve Müslim'de kitaplarında ittifakla kaydetmişlerdir.[1]

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Benden sonra biriniz diğerinizin boynunu vuran kâfirler olarak gerisin geri dönmeyiniz."[2]; "Bir adam kardeşine Ey kâfir! diyecek olursa, onlardan birisi bu ünvanı alır."[3] Bu iki hadis de İbn Ömer *radıyallahu anh*'dan gelmekte olup Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmişlerdir.

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Dört husus vardır ki bunlar kimde bulunursa o halis münafık olur. Bunlardan birisine sahip olan kimsede de onu terkedinceye kadar münafıklık özelliklerinden birisi bulunur: Konuşursa yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz, ahdettiği vakit yerine getirmez ve tartışırsa haddi aşar." Abdullah b. Amr *radıyallahu anh* yoluyla gelen bu hadis de Buhârî ve Müslim ta-

---

(1) Buhârî (48, 6044, 7076); Müslim (64); İbn Mâce (69); Ahmed (1/385).

(2) Buhârî (4403, 6166, 6785); Müslim (66); Nesâî (7/126); Ebû Dâvûd (4686); İbn Mâce (3943).

(3) Buhârî (6104); Müslim (11, 60); Tirmizî (2637); Mâlik (2/984); Ahmed (2/18).

rafından rivâyet edilmiştir.(1)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir başka hadiste şöyle buyurmaktadır: "Zina eden, zina ettiği vakit mü'min olarak zina etmez. Hırsızlık yapan, hırsızlık yaptığında mü'min olarak hırsızlık yapmaz. İçki içen, içki içtiğinde mü'min olarak içmez. Bundan sonra da tevbe arz olunur."(2)

Bir başka hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Müslüman ile küfür arasındaki sınır namazı terketmektir." Bu hadisi de Müslim, Câbir *radıyallahu anh* yoluyla gelen rivâyetle kaydetmektedir.(3)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyuruyor ki: "Kim bir kâhine gider de onu tasdîk ederse yahut bir kadına arkadan yaklaşırsa Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilene küfretmiş olur."(4) Bir başka hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Allah'tan başkasının adı ile yemin eden küfretmiş olur." Bu lafzıyla bu hadisi Hakim rivâyet etmiştir.(5)

Bir diğer hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Ümmetim arasında iki hususiyet vardır ki bunlar küfürdür: Neseb'lere dil uzatmak ve ölüye ağıt yakmak."(6) ve buna benzer daha bir çok nass.

Buna verilecek cevaba gelince; Ehl-i sünnetin tümü, büyük günah işleyen kimsenin –Hâricîlerin dediği gibi- bütünüyle dinden çıkacak şekilde kâfir olmayacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Çünkü dinden çıkacak şekilde kâfir olursa, her durumda öldürülmesi gereken bir mürted olur. Kısas hakkına sahip kimsenin, onu affetmesi de kabul edilmez. Zina, hırsızlık ve içki içmek hallerinde de hadlerin uygulanması diye bir şey söz konusu olmaz. Ancak böyle bir görüşün bâtıl ve fâsid olduğu İslâm

---

(1) Buhârî (34, 2459, 3178); Müslim (58); İbn Hibbân (254).

(2) Buhârî (2475, 5578, 6772, 6810); Müslim (57), Ebû Dâvûd (4689); Tirmizî (2625); İbn Mâce (3936).

(3) Müslim (82); Ahmed (3/370); Dârimî (1/270); İbn Ebî Şeybe (11/33); Ebû Dâvûd (4678); Tirmizî (2618); İbn Mâce 1078).

(4) Ebû Dâvûd (3904); Tirmizî (135); İbn Mâce (639); İbn Cârûd (107).

(5) Ahmed (2/69, 87, 125); Ebû Dâvûd (3251); Tirmizî (1535); Hâkim (1/18).

(6) Müslim (67); Ahmed (2/377, 441, 496).

dininin ihtivâ ettiği hükümlerden kesin olarak bilinmektedir.

Yine Ehl-i Sünnet ittifakla şunu kabul ederler: Büyük günah işleyen bir kimse -Mutezile'nin dediği gibi- îmân ve İslâm'dan çıkmaz, küfre de girmez, kâfirlerle birlikte cehennemde ebedî kalmayı da hak etmez. Çünkü Mutezile'nin de bu husustaki görüşü bâtıldır. Zira Yüce Allah büyük günah işleyen kimseleri mü'minler arasında saymıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey îmân edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı... fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa artık örfe uyarak istesin..."* *(2/el-Bakara, 178)* Görüldüğü gibi burada katili îmân edenler arasından çıkartmamış, onu kısas talep etme hakkına sahip olan kimsenin kardeşi olarak nitelendirmiştir. Burdaki kardeşlikten kasıt ta hiç şüphesiz din kardeşliğidir.

Bir başka yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer mü'minlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin... mü'minler ancak kardeştirler, o halde kardeşlerinizin arasını düzeltin."* *(49/el-Hucurat, 9-10)*

Kitap ve sünnetin nassları ve icma; bekar olduğu halde zina eden, hırsızlık yapan, zina iftirasında bulunan kimsenin öldürülmeyeceğine delâlet etmektedir. Bilakis bunlara had uygulanır. Bu da bu günahları işleyen kimselerin mürted olmadıklarının delilidir.

Sahîh(-i Buhârî) de sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Her kimin yanında kardeşinden zulüm yoluyla aldığı bir dünya malı yahut başka bir şey varsa, dirhem ve dinar'ın bulunmayacağı bir vakit gelmeden önce bugün o kimseden helallık dilesin. (Çünkü o gün haksızlık yapanın) şayet sâlih bir ameli varsa yaptığı haksızlık kadarıyla ondan alınır. Eğer hasenâtı yoksa bu sefer haksızlık yaptığı kimsenin kötülüklerinden alınır, ona bırakılır, sonra da cehenneme atılır."(1)

(1) Buhârî (2449, 6534); Tirmizî (2419); Tayâlisî (2327).

Bununla zalim bir kimsenin bir takım hasenatının bulunduğu ve mazlum'un hakkını o hasenattan alacağı sabit olmaktadır.

Aynı şekilde Sahîh(-i Müslim)'de sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Siz kendi aranızda müflis diye kime dersiniz, onlar: Aramızda müflis dirhemi, dinarı bulunmayan kimsedir, dediler. Şöyle buyurdu: Müflis Kıyâmet günü dağlar gibi iyilikleri olduğu halde gelip de şuna sövmüş, ötekinin malını almış, berikinin kanını akıtmış, bir diğerine iftirada bulunmuş, ötekini döğmüş olarak gelen bundan dolayı da iyiliklerinden (öbürünün lehine) eksiltilmiş kimsedir. Onun iyiliklerinden (başkasının hakkı karşılığında) alınır. Nihayet iyilikleri üzerindeki haklar bitmeden, iyilikleri tükenir, bunun üzerine öbürlerinin günahlarından alınır ve onun üzerine bırakılır, sonra da cehenneme atılır." Bu hadisi de Müslim rivâyet etmiştir.[1]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.*" *(11/Hud, 114)* İşte bu şuna delildir: Mü'min kimse kötülük işlemekle birlikte o günahlarını silecek iyilikler de yapar.

Burada âhiretteki hüküm itibariyle Mutezile'nin görüşü Hâricî'lerinkine uygundur. Onlar da büyük günah işleyen kimsenin cehennemde ebedî kalacağını kabul etmektedirler. Ancak Hâricîler büyük günah işleyene kâfir deriz derken, Mutezile biz buna fâsık deriz, demektedirler. Aralarındaki görüş ayrılığı sadece lafızdadır.

Ehl-i sünnet büyük günah işleyen kimsenin o günah hakkındaki tehdidi -bu hususta varid olmuş nasslar'da olduğu üzere- hakkettiğini ittifakla kabul ederler. Yoksa Mürcie'nin belirttiği gibi îmân ile birlikte hiçbir günahın zararı yoktur, küfür ile birlikte de hiçbir itaatın faydası yoktur demezler. Mürcie'nin delil diye kullandığı vaad nassları ile Hâricîler'le Mutezile'nin delil olarak kullandıkları vaid (tehdit) nassları bir araya getirilecek olursa, her iki görüşün de yanlışlığı ortaya çıkar. Bu kesimlerin sözlerinde hiçbir fayda yoktur. Tek fayda, her bir kesimin açıklamasından, karşı görüşü savunan diğer kesimin izlediği yolun yanlışlığını açıkça anlayabiliyor olmamızdır.

---

(1) Müslim (2581); Tirmizî (2418); Ahmed (2/303).

[Bir Takım Ameller Hakkında Küfür Lafzını Kullanmak Yüzeysel Bir İhtilaftan İbarettir]

Ehl-i sünnet arasında bu hususta ittifak bulunmakla birlikte bir yanlışlık doğurmayacak şekilde kendi aralarında lafzî/yüzeysel bir ayrılık içerisindedirler. O da şudur: Küfrün mertebeleri var mıdır, bir küfür diğerine göre daha aşağıda olabilir mi? Nitekim îmânın mertebeleri var mıdır? Bir îmân diğerine göre daha aşağıda olabilir mi, hususunda da görüş ayrılıkları vardır.

Bu husustaki görüş ayrılıkları neye îmân denileceği hususundaki ayrılıklarından ortaya çıkmıştır. Îmân söz ve amel midir? Artar ve eksilir mi, yoksa eksilmez mi?

Ancak Yüce Allah'ın ve Rasûlünün kâfir diye adlandırdığı kimseye bizim de kâfir diye adlandırabileceğimizi ittifakla kabul etmişlerdir. Zira Yüce Allah, Allah'ın indirdiğinden başkasıyla hükmeden kimseye kâfir ismini verirken az önce sözü edilenlere de Rasûlü kâfir olarak isimlendirmişken, bizim bu kimseleri kâfir olarak isimlendirmememiz imkansız bir şeydir.

Ancak îmân, söz ve amel'dir, artar ve eksilir diyenler; böyle bir küfür i'tikâdî bir küfür olmayıp amelî bir küfürdür derler ve bunlara göre küfrün çeşitli mertebeleri vardır. Kimi küfür, kimisine göre daha aşağıdadır. Nitekim bunlara göre îmânda da aynı durum söz konusudur.

Îmân tasdîk'ten ibarettir. Ameller îmânın kapsamı içerisine girmez, küfür de inkar demek olup her ikisi de ne artarlar, ne eksilirler, diyenler ise bu hususta şöyle derler: Bu gibi küfürler hakiki değil, mecazi küfürdür. Çünkü hakiki küfür kişiyi dinden çıkartan küfürdür.

Aynı şekilde bir takım amellere îmân adının verilmesi hakkında da bu tür açıklamalarda bulunurlar. Yüce Allah'ın: "*Allah sizin îmânınızı boşa çıkartacak değildir*" *(2/el-Bakara, 143)* buyruğundaki "îmân, beytu'l-makdis'e doğru dönerek kıldıkları namaz" demektir.[1]

---

[1] Bkz: Buhârî (40, 4486).

Namaza îmân adı mecazen verilmiştir. Çünkü namazın sahîh olabilmesi îmâna bağlıdır. Yahutta namaz îmânın delili olduğundan dolayı bu ismi almıştır. Zira namaz, namazı edâ eden kimsenin mü'min olduğuna delildir. İşte bundan dolayı kâfir bizim namaz kıldığımız gibi namaz kılarsa müslüman olduğuna hüküm verilir.

Günahkar kimseler eğer zâhiren ve bâtınen Allah Rasûlünün getirdiklerini ikrar ile kabul ediyorlarsa -onlardan tevâtüren nakledilene göre- tehdide maruz kimseler olduklarında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Fakat yanlış görüşler, Hâricî ve Mutezile mensupları gibi -bunların cehennemde ebedî kalacaklarını söyleyenlerin görüşleridir. Bundan da daha kötüsü karşılıklı taassubları ve kendi kanaatlerine muhalefet eden kimseler hakkında söylenemeyecek şeyleri söylemeleri, onları kötü bir şekilde ayıplamalarıdır.

Bizler kâfirlerle tartışma halinde bile adâletle emrolunduğumuza, onlarla en güzel yol hangisi ise o şekilde mücadele etmemiz istendiğine göre böyle bir ayrılık dolayısıyla birbirimize karşı nasıl adâletli olmayız? Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Bir topluluğa olan kininiz sizi adâletsizliğe sürüklemesin, adil olun. Çünkü o takvaya daha yakın olandır.*" *(5/el-Mâide, 8)*

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da şudur: Allah'ın indirdiklerinden başkası ile hükmetmek, bazen kişiyi dinden çıkartan bir küfür olabilir. Bazen de küçük ya da büyük bir masiyet ve küfür olur, bu durumda da o, ya az önce sözü edilen görüşlere göre mecazî küfürdür ya da küçük bir küfürdür. Bu da hükmedenin durumuna göre değişir.

Eğer o, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmenin vacip olmadığına inanır ve hükmetme ve etmeme arasında muhayyer olduğu kanaatini taşırsa, yahut o hükmün Allah'ın hükmü olduğuna kesin inanmasına rağmen onu küçümsüyor ise bu büyük küfürdür.

Eğer Allah'ın indirdikleriyle hükmetmenin farziyetine inanır, o olay ile ilgili Allah'ın hükmünü bilir, -cezayı hakkettiğini itiraf eder de- buna rağmen Allah'ın indirdiği ile hükmetmez ise, böyle bir kimse asi

günahkardır ve buna mecazî küfür yahut küçük küfür ile kâfir olmuş denilir.

Eğer o muayyen meselede, Allah'ın hükmünü -bütün gayretini ortaya koymasına ve Allah'ın hükmünü bilmek maksadıyla bütün çabası ile çalışmasına rağmen- bilemeyecek olur da, bu hususta hata ederse; böyle bir kimse hata etmiş ve yanılmış bir kimse demektir. İçtihadı dolayısıyla bir ecir alır, hatası da bağışlanır.

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Biz îmân oldukça hiçbir günahın işleyenine zarar vermeyeceğini söylemeyiz" sözünden kasıt, Mürcie'nin görüşüne muhalefeti ortaya koymaktır. Onların bu husustaki şüpheleri daha önceden geçmiş bir takım kimselere de arız olmuştur. Sahabe bu kanaatlerinden vazgeçmedikleri takdirde bu görüşe sahip olanların öldürüleceğini ittifakla kabul etmişlerdir.

Kudame b. Maz'un ve bir topluluk haram kılınmasından sonra Yüce Allah'ın: "*Îmân edip, sâlih amel işleyenlere sakınır, îmân eder ve salih amel işledikleri, sonra da sakınıp îmân ettikleri, sonra yine sakınıp ihsanda bulundukları takdirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur.*" *(5/el-Mâide, 93)* âyetini te'vîl ederek içki içmişlerdi. Ömer b. el-Hattab *radıyallahu anh*'a bu husus anlatılınca Ali b. Ebî Tâlib ve sair ashab ile birlikte eğer içkinin haram olduğunu kabul edecek olurlarsa onlara sopa cezası verileceğini, helal olduğu üzerinde ısrar ettikleri takdirde ise öldürüleceklerini ittifakla kabul etmişlerdi. Ömer *radıyallahu anh* da Kudame'ye şöyle demişti: Sen tamamiyle yanlış bir kanaattesin, eğer gerçekten sakınan ve îmân eden, sâlih amel işleyen bir kimse olsaydın, hiç içki içmezdin.

Çünkü bu âyet-i kerîme'nin nüzul sebebi şudur: Yüce Allah içkiyi haram kıldığında -ki bu Uhud'dan sonra olmuştu- kimi ashab şöyle demişti: İçki içmeye devam ederken (önceden) vefât etmiş arkadaşlarımızın durumu ne olacak? Bunun üzerine Yüce Allah bu âyet-i kerîme'yi indirdi.[1] Bu âyet ile de haram kılınmamış olduğu halde bir şeyler içmiş o-

---

[1] Tirmizî (3050, 3051); Tayâlisî (715); Taberî (12528); İbn Hibbân (1373).

lanın durumunu açıklayarak eğer mü'min, takva sahibi ve sâlih amel işleyenlerden birisi ise bundan dolayı vebal altında olmayacağını belirtti. Nitekim Beytu'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmakla emrolunanların hali de buydu.

Bu yanlış te'vîl ile içki içmiş bulunanlar yaptıkları işten pişman oldular, hata ettiklerini öğrendiler ve tevbelerinin kabul edilip, edilmeyeceğinden yana ümitsizliğe düştüler. Ömer *radıyallahu anh* da Kudame'ye şu mektubu yazdı: "*Ha, Mim. Kitabın indirilmesi hükmünde galip, en iyi bilen Allah'tandır. O günahları bağışlayan, tevbeleri kabul edendir.*" *(40/el-Mu'min, 1-3)* Bilemiyorum senin iki günahından hangisi daha büyük? Önce haram kılınmış bir şeyi helal kabul etmen mi, yoksa daha sonra Allah'ın rahmetinden ümit kesmen mi?

İşte Ashab-ı Kiram'ın ittifakla kabul ettiği bu husus, İslâm'ın önder ilim adamları tarafından da ittifakla kabul edilmiştir.

[Metin]

نَرْجُو لِلْمُحْسِنِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ، وَيُدْخِلَهُمُ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِهِ، وَلَا نَأْمَنُ عَلَيْهِمْ، وَلَا نَشْهَدُ لَهُمْ بِالْجَنَّةِ ، وَنَسْتَغْفِرُ لِمُسِيئِهِمْ، وَنَخَافُ عَلَيْهِمْ، وَلَا نُقَنِّطُهُمْ

"Mü'minler arasından ihsan sahiplerini (Yüce Allah'ın) affedeceğini, onları rahmetiyle cennete girdireceğini ümit ederiz. Bununla birlikte onlar hakkında (azab görmeyeceklerine dâir) emin olmayız. Onların cennetlik olduklarına şâhidlik etmeyiz. Günahkârlarına mağfiret di-ler ve onlar için korkarız, hiçbir ümitlerinin olmadığını söylemeyiz."

[Şerh]

[Korku ile Ümit Arasında Bulunmak]

Mü'min olanın, kendisi ve başkaları hakkında –Şeyh'in *rahimehullah*

söylediği şekilde- inanması gerekir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"İşte onlar da Rablerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (17/el-İsra, 57); *"Eğer gerçek mü'minlerseniz onlardan korkmayın, benden korkun."* (3/Âl-i İmrân, 175); *"Ve yalnız benden sakının."* (2/el-Bakara, 41); *"Ve yalnız Benden korkun."* (2/el-Bakara, 40); *"O halde insanlardan korkmayın, benden korkun."* (5/el-Mâide, 44)

Yüce Allah kendisinden korkanlardan övgü ile söz ederek şöyle buyurmaktadır: *"Şüphe yok ki Rablerinden korkuları sebebiyle titreyenler, Rablerinin âyetlerine îmân edenler, Rablerine ortak koşmayanlar, verdiklerini verirlerken Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler... işte bunlar hayırlarda yarışırlar, onlar bu işlerde ellerini çabuk tutanlardır."* (23/el-Mu'minun, 57-61)

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ile Tirmizî'de kaydedildiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim: *"Verdiklerini verirlerken Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler"* (23/el-Mu'min, 60) buyruğunda sözü edilen kimse, acaba zina eden, içki içen ve hırsızlık yapan kimse midir? Şöyle buyurdu: "Hayır, ey Sıddiyk'ın kızı. Oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren, bununla birlikte kendisinden kabul olunmayacağından korkan kimseden söz edilmektedir."[1]

el-Hasen *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ki onlar itaatlerle amel ettiler. Bu konuda gayretlerini ortaya koydular, sonra da reddedilir diye korktular. Muhakkak ki mü'min, iyi ameller ile korkuyu bir araya getiren, münafık kötü ameller ile güveni bir araya getirendir.

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz îmân edenler, hicret edip de Allah yolunda cihâd edenler (var ya); işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah günahları bağışlayandır, merhamet edendir."* (2/el-Bakara, 218) Burada dikkat etmemiz gereken husus şudur: Yüce Allah bu itaatlerde bulunmakla birlikte, onların ümitli olduklarını da söz konusu etmektedir. Ümit ancak Yüce Allah'ın hikmetinin gerek-

[1] Tirmizî (3175); Ahmed (6/159, 205); İbn Mâce (4198); Humeydî (275).

tirdiği Şer'î ve kaderî sebebleri yerine getirmekle söz konusu olabilir. Çünkü O'nun, mükafat ve ihsanı hep hikmetledir.

Bir kimsenin gelirinden faydalanmayı ümit ettiği bir arazisi olur ancak bu kişi o araziyi ihmal edip orayı sürmez, tohum ekmez, bununla birlikte bir de, arazisini süren, eken ve ona gerektiği gibi bakan kimsenin elde ettiği gelire sahip olmayı ümit ederse, insanlar böyle birisini akılsızların akılsızı kabul eder.

Aynı şekilde evlenmeksizin çocuğunun olacağını hüsn-ü zan ederek ümit edenin, yahut ta ilim talep etmeksizin ve bu uğurda tam bir gayret ortaya koymaksızın çağının en alimi olacağını umanın ve benzeri temennilerde bulunanın durumu ne ise, şüphesiz ki hiçbir itaatte bulunmaksızın, Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirerek, yasaklarından sakınarak O'na yakınlaşmaya çalışmaksızın, en yüksek mertebelere ulaşacağını kuvvetle ümit eden ve bu hususta hüsn-ü zan besleyen kimsenin durumu da odur.

Bir şeyler ümit eden kimsenin şunu bilmesi gerekir ki; bu ümidi bir takım hususları da yerine getirmesini gerektirir:

1. Ümit ettiği şeyi sevmelidir,
2. Onu elden kaçırmaktan korkmalıdır,
3. İmkan ölçüsünde onu ele geçirebilmek için çalışmalıdır.

Bunlardan hiçbirisinin bulunmadığı bir ümide gelince, bu kuruntular kabilindendir. Ümit etmek başka bir şeydir, kuruntularda bulunmak başka şeydir. Ümit eden herkes korkar, korktuğu zaman umduğunu elde geçiremez korkusuyla izlediği yolda mümkün olan en büyük hızla yol almaya çalışır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez, ondan başkasını da dilediğine bağışlar.*" *(4/en-Nisa, 48 ve 116)*

Müşrik'in mağfirete nail olması ümit edilemez. Çünkü Yüce Allah onun mağfiret edilmeyeceğini belirtmiştir. Onun dışında kalan günahlar ise Allah'ın dilemesine bağlıdır, dilerse Allah o kimseye günahını bağış-

lar, dilerse onu azaplandırır.

Büyük günahlar ile küçük günahlar arasındaki farka dâir ilim adamlarının sözleri farklı farklıdır. İleride Şeyh *rahimehullah*'ın: "Muhammed ümmetinden büyük günah sahipleri cehennem ateşinde ebediyyen kalmayacaklardır" sözleri açıklanırken buna değinilecektir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da şudur: Bir kimse büyük günah işlemekle birlikte bazen öyle haya eder, öyle korkar ve o günahı öyle büyük görür ki bu hali büyük günahını küçük günahlar seviyesine indirir.

Bazen de küçük günah işlemekle birlikte az haya, aldırışsızlık, korkuyu terketmek ve onu önemsememek dolayısıyla o küçük günah büyük günahlar arasına katılabilir. Bu hususu belirleyecek olan ise kalbin halidir ve bu, mücerred fiilde bulunmaktan ayrı bir şeydir. İnsan bu açıdan kendi durumunu da, başkasının durumunu da bilebilir.

[Günahın Cezasını Düşürmesi Mümkün Olan Sebebler]

Aynı şekilde pek büyük ihsanda bulunmuş kimselere başkalarının affedilmedik günahları affedilebilir. Çünkü kötülükler işlemiş olan kimsenin bir takım sebeplerden ötürü cehennem cezası düşer. Bu sebebler, Kitap ve sünnetin incelenmesi ile tesbit edilmiş sebeblerdir:

- 1. *Tevbe etmek:* Yüce Allah: "*Tevbe eden müstesnâ*" *(19/Meryem, 60)* ile *(25/ el-Furkan, 70)*; "*Tevbe edenler müstesnâ...*" buyurmaktadırlar. *(2/el-Bakara, 160)*

Nasûh tevbe, katıksız ve halis tevbe demektir. Tevbe bir takım günahlara has değildir. (Bütün günahlardan tevbe mümkündür.) Tevbe dolayısıyla günahtan sorumlu olunmayacağı ümmet arasında görüş ayrılığı bulunmayan hususlardandır. Tevbe dışında bütün günahların bağışlanmasına sebep olan hiçbir şey yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: 'Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder.' Muhakkak o çok mağfiret edendir, rahmet e-*

dendir." *(39/ez-Zümer, 53)* Bu, tevbe edenler hakkındadır, bundan dolayı Yüce Allah: *"Ümit kesmeyin"* buyurduktan sonra: *"Rabbinize tevbe edin /dönün..."* *(39/ez-Zümer, 54)* buyurmaktadır.

• 2. *İstiğfâr:* Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlar istiğfâr edip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* *(8/el-Enfal, 33)* Ancak kimi yerde istiğfar tek başına söz konusu edilirken bazen tevbe ile birlikte söz konusu edilmektedir. Tek başına söz konusu edildiği takdirde tevbe de onun kapsamı içerisindedir. Nitekim tek başına zikredildiği yerde tevbe, istiğfârı da kapsar, istiğfâr da tevbeyi kapsar. Onların herbiri mutlak olarak kullanıldığı takdirde, diğerini de kapsamına alır. İki lafızdan biri diğeriyle birlikte kullanıldığı zaman istiğfâr, geçmiş günahların kötülüklerinden korunmayı talep etmek demektir, tevbe de günahtan dönmek ve gelecekteki amellerinin kötülüklerinden korkarak korunmayı istememek demektir.

Bunun bir benzeri de "fakir" ve "miskin" kavramlarıdır. Bu iki lafızdan biri tek başına kullanılırsa, ötekini kapsar. Bir arada zikredilecek olurlarsa, herbirisinin kendine göre bir anlamı vardır. Yüce Allah: *"On fakiri (miskini) doyurmak..."* *(5/el-Mâide, 89)*; *"O zaman altmış yoksul (miskin) doyurmalıdır."* *(58/el-Mücadele, 4)*; *"Eğer onları gizler ve fakirlere (miskinlere) verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır."* buyurmaktadır. *(2/el-Bakara, 271)*

Bu âyetlerde her iki isimden birisinin tek başına kullanılması halinde, az bir şeye sahip olanı da, hiçbir varlığı olmayanı da kapsadığında görüş ayrılığı yoktur. Ancak Yüce Allah'ın: *"Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirlere ve miskinlere...dir."* *(9/ et-Tevbe, 60)* buyruğunda birlikte zikredildiklerinden; bu lafzın birisi ile -her ne kadar hangisiyle hangisi kastedildiği noktasında görüş ayrılığı varsa da- az malı bulunan, diğeri ile hiçbir malı bulunmayan kimse kastedilmektedir.

İsm ve udvân (günah); birr (iyilik) ve takvâ, fâsıklık ve isyan kavramları da böyledir. Aradaki anlam benzerliği açısından küfür ve nifak da bu kabilden görülebilir. Küfür daha genel bir mana taşır, küfür tek başına zikredilecek olursa nifak'ı da kapsar. Beraber zikredildikleri tak-

dirde herbirinin ayrı bir anlamı olur. İleride Yüce Allah'ın izniyle açıklaması geleceği üzere îmân ve İslâm da böyledir.

• 3. *Hasenât (iyilikler):* Çünkü bir hasenât on misli ile mükâfatlandırılır. Seyyie (günah) ise misliyle ceza görür. Birer birer kazandığı kötülükleri, onar onar kazandığı iyiliklerini bastıran kimsenin vay haline! Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.*" *(11/Hûd, 114)* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de: "Kötülüğün arkasından iyiliği yetiştir ki onu silsin"[1] buyurmaktadır.

• 4. *Dünyevî musibetler:* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Mü'mine isabet eden herhangi bir hastalık, yorgunluk, gam, keder, üzüntü hatta bir tarafına batan bir dikeni dahi, mutlaka günahlarının keffareti olur."[2]

Musibetlerin bizzat kendileri, günahların keffaretine sebebtir. Onlara sabretmekle kul sevap kazanır. Musibetlere tahammülsüzlük ve bunlardan tiksinmek dolayısıyla da kul günah kazanır. Sabretmek ve tahammülsüzlük göstermek, musibetin dışında başka birer durumdur.

Musibet kulun fiili değildir, Allah'ın fiilidir ve kulun günahına karşılık Allah'ın bir cezasıdır, onunla günahları keffaret olur. Kişi ancak yaptığı işler dolayısıyla mükâfat görür ya da günah kazanır. Sabır ve tahammülsüzlük ise kulun fiillerindendir. Bununla birlikte bazen kulun ameli olmaksızın sevap ve mükafat hasıl olabilir. Bunun başkasının hediyesi yahut ta sebebsiz olarak Yüce Allah'ın bir lütfu olarak elde edilmesi mümkündür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ve O, kendi nezdinden pek büyük bir ecir verir.*" *(4/en-Nisâ, 40)*

Hastalığın bizzat kendisi geçmişin bir cezası ve keffâretidir. Çoğu zaman ecir (mükâfat)den, günahların bağışlanması anlaşılmakla birlikte, onun manası bu değildir. Bu onun bir sonucudur.

• 5. *Kabir azabı:* İleride Yüce Allah'ın izniyle buna dâir açıklamalar gelecektir.

---

[1] Tirmizî (1987); Dârimî (2/323); Ahmed (5/153); Ebû Nuaym (4/378).

[2] Buhârî (5641, 5642); Müslim (2573); Tirmizî (966); Ahmed (2/302).

• 6. *Mü'minlerin hayatta iken de, ölümden sonra da kişiye dua etmeleri ve mağfiret istemeleri.*

• 7. *Ölümden sonra kişiye yapılan bağışlar.* Bir sadakanın sevabı, okunan bir Kur'ân'ın yahut yapılan bir haccın ve buna benzer bir amelin sevabı gibi. Yüce Allah'ın izniyle buna dâir açıklamalar da ileride gelecektir.

• 8. *Kıyâmet gününün sıkıntılı halleri ve dehşetli durumları.*

• 9. Buhârî ile Müslim'de sabit olan şu hadiste belirtildiği gibi: "Mü'minler Sırat'tan geçtikten sonra cennet ile cehennem arasındaki bir köprü üzerinde durdurulurlar. *Birinin diğerindeki hakkı kısas yoluyla alınır. Nihayet tertemiz edilip, arındırıldıktan sonra cennete girmeleri için onlara izin verilir.*"[1]

• 10. *Daha önce şefaat bahsinde ve şefaatin kısımlarında açıklandığı üzere şefaatçilerin şefaati.*

• 11. *Şefaatsiz olarak da merhametliler merhametlisinin affetmesi.* Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Bunun dışında kalanları da dilediğine bağışlar.*" *(4/en-Nisâ, 48 ve 116)*

Eğer kişi Yüce Allah'ın -günahlarının büyüklüğü dolayısıyla- mağfiret etmeyi dilemediği kimselerden ise; artık tertemiz olan îmânı, masiyetlerinin pisliklerinden arınması için körüğe maruz kalmaktan başka yolu kalmaz. Ta ki cehennem ateşinde kalbinde zerre ağırlığından çok çok daha küçük bir miktarda dahi îmânı bulunan hiçbir kimse, hatta –daha önce Enes *radıyallahu anh* yoluyla gelen hadiste belirtildiği üzere- la ilahe illallah diyen hiçbir kimse kalmayıncaya kadar.

Durum böyle olduğuna göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cennetlik olduklarına dâir şâhidlik ettiği kimseler dışında ümmet arasında muayyen herhangi bir kimse için kat'î olarak cennetliktir, demeye imkan kalmaz. Ancak bizler iyilikte bulunanlar namına ümit besleriz ve (günahları dolayısıyla) da onlar için korkarız.

---

[1] Buhârî (2440, 6535); Ahmed (3/13, 57, 63, 74); Taberî (4/37).

[Metin]

وَالْأَمْنُ وَالْإِيَاسُ يَنْقُلَانِ عَنْ مِلَّةِ الْإِسْلَامِ، وَسَبِيلُ الْحَقِّ بَيْنَهُمَا لِأَهْلِ الْقِبْلَةِ

"Güven duymak ve ümit kesmek İslâm dininden çıkmaya sebebtir. Hak yol ise ehl-i kıblenin yolu olan ikisi arasıdır."

[Şerh]

[Korku ile Ümit Arasında Olmak]

Kulun korku duyan ve ümit eden bir halde olması gerekir. Övülmeye değer ve samimi korku (havf), kişi ile Allah'ın haram kıldıkları arasında engel olandır. Bu sınırı aşacak olursa, kişinin ümitsizliğe ve ye'se düşmesinden korkulur.

Övülmeye değer ümit (recâ) ise Yüce Allah'tan bir nur üzere Allah'a itaat ile amel eden kimsenin ümit edişidir. Böyle bir kimse Yüce Allah'ın mükâfatını umar, ya da bir günah işleyip o günahından Allah'a tevbe ettikten sonra onun mağfiretini ümit edenin halidir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz îmân edenler, hicret edip de Allah yolunda cihâd edenler; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah günahları bağışlayandır, Rahimdir.*" *(2/el-Bakara, 218)*

Ancak kişi kusurlu hareket etmeyi ve günah işlemeyi sürdürür ve herhangi bir amelde bulunmaksızın Allah'ın rahmetini umarsa, bu bir aldanış, gereksiz bir temenni ve yalancı bir ümit (recâ)dır.

Ebû Ali er-Rûzbarî *rahimehullah* der ki: Korku ve ümit (havf ve recâ) bir kuşun iki kanadı gibidir. Eşit oldukları takdirde kuş da dengede durur ve güzel bir şekilde uçar. Bu kanatlardan birisi eksik olursa, uçuşunda da eksiklik olur. Her ikisi de olmazsa, bu sefer kuş, ölüm noktasına gelir.

Yüce Allah korku ve ümit halinde olanlardan şu buyruğunda övgü

ile söz etmektedir: *"(Böyle bir kimse mi) yoksa âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır)?"* *(49/ez-Zumer, 9)*; *"Yanları yataklarından uzak kalır. Rablerine korkarak ve ümit ederek dua ederler."* *(32/es-Secde, 16)*

Ümit korkuyu gerektirir, zaten böyle olmasa tam bir güvenlik duygusu hasıl olur. Korku da ümidi gerektirir, böyle olmazsa tam bir ümitsizlik ve ye's hali söz konusu olur. Yüce Allah müstesna bir kimseden korkulacak olursa, sürekli ondan kaçılır. Çünkü O'ndan korkan, kaçıp O'na sığınır. O halde havf sahibi Rabbinden kaçan ve yine O'na sığınan kimse demektir.

"Menâzilu's-Sâirîn" adlı eserin müellifi *rahimehullah*: "Recâ, müridin en zayıf (aşağı) mertebesidir" demektedir. Ancak onun bu sözü tartışılır. Aksine recâ ve havf (ümit ile korku) sözü edilen şekilde mürid'in en şerefli mertebelerindendir. Sahîh'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Aziz ve celil olan Allah şöyle buyuruyor: " Ben kulumun yanında, kulumun hakkımdaki zannı gibiyim. Benim hakkımda nasıl istiyorsa, öyle zanda bulunsun."[1]

Müslim'in, Sahîh'inde Câbir *radıyallahu anh*'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i vefâtından üç gün önce şöyle buyururken dinledim: "Sizden biri ölüm esnasında mutlaka Rabbi hakkında hüsn-ü zan besleyerek ölsün."[2]

İşte bundan dolayı şöyle denilmiştir: Kul, hastalık dönemlerinde sağlık dönemlerinin aksine ümidi korkusundan daha ağır basmalıdır. Sağlık döneminde ise korkusu ümidinden daha ağır basmalıdır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Her kim yalnızca sevgi ile Allah'a ibâdet ederse, o kimse zındık'tır. Her kim yalnızca korku ile Allah'a ibâdet ederse, o kimse Harurî (harici)dir. Kim sadece recâ ile O'na ibâdet ederse o kimse Mürciî'dir. Kim hem sevgi, hem korku, hem de recâ ile O'na ibâdet ederse işte o mü'min ve muvahhiddir.

---

[1] Ahmed (3/491); İbn Hibbân (2468).

[2] Müslim (2877); Ebû Dâvûd (3113); İbn Mâce (4167); Ahmed (3/293).

[Metin]

وَلَا يَخْرُجُ الْعَبْدُ مِنَ الْإِيمَانِ إِلَّا بِجُحُودِ مَا أَدْخَلَهُ فِيهِ

"Kul kendisini îmâna girdiren bir şeyi inkâr etmedikçe, îmândan çıkmaz."

[Şerh]

Şeyh *rahimehullah* bu sözleriyle, büyük günah işlemekle kul îmândan çıkar, şeklindeki Harici'lerle Mutezile'nin görüşlerinin reddedildiğine işaret etmektedir. Bu ifâdeler aynı zamanda daha önce söylediği: "Kıble ehline mensup bir kimse, helal kabul edilmedikçe herhangi bir günahtan ötürü tekfir edilmez" sözlerini pekiştirmektedir. Bu hususa dâir açıklamalar önceden geçmişti.

[Metin]

وَالْإِيمَانُ: هُوَ الْإِقْرَارُ بِاللِّسَانِ، وَالتَّصْدِيقُ بِالْجَنَانِ .
وَجَمِيعُ مَا صَحَّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ρ مِنَ الشَّرْعِ وَالْبَيَانِ
كُلُّهُ حَقٌّ . وَالْإِيمَانُ وَاحِدٌ وَأَهْلُهُ فِي أَصْلِهِ سَوَاءٌ،
وَالتَّفَاضُلُ بَيْنَهُمْ بِالْخَشْيَةِ وَالتُّقَى، وَمُخَالَفَةِ الْهَوَى،
وَمُلَازَمَةِ الْأَوْلَى

"Îmân dil ile ikrar, kalp ile tasdîk'tir. Rasûllullah *sallallahu aleyhi ve sellem'*den sahîh olarak gelen şeriat ve beyânın tamamı haktır. Îmân birdir, îmân ehli îmânın esası bakımından birbirlerine eşittir. Aralarındaki fazîlet ve üstünlük farkı, haşyet, takvâ, hevâya muhalefet ve evlâ olanı yapmaya devam etmekle ortaya çıkar."

[Şerh]

[Îmân'ın Mahiyeti]

Neye îmân denileceği hususunda pek çok görüş ayrılıkları vardır:

Malik, Şafi'î, Ahmed, Evzaî, İshak b. Rahaveyh ve diğer hadis ehli alimler ile Medine alimleri *rahimehumullah* Zâhirîler ve bir kısım kelâmcılar îmânın kalp ile tasdîk, dil ile ikrar ve azalarla amel olduğunu söylemişlerdir.

Mezhebimize mensub bir çok kimse de Tahâvî'nin sözünü ettiği şekilde îmânı dil ile ikrar ve kalp ile tasdîk olarak kabul etmişlerdir.

Aralarından: Dil ile ikrar zaid bir rükün'dür, aslî bir rükün değildir, diyenler de vardır. Ebû Mansur el-Maturidî *rahimehullah* bu kanaattedir. Bu görüş Ebû Hanîfe *radıyallahu anh*'dan da rivâyet edilmektedir.

Kerrâmiye ise îmânın sadece dil ile ikrardan ibaret olduğu kanatindedir. Onlara göre münafıklar da îmânı kâmil mü'mindir. Ancak Yüce Allah'ın tehdit ettiği azabı hak ederler. Bu görüşlerinin ne kadar tutarsız olduğu açıkça ortadadır.

el-Cehm b. Safvân ile Kaderiyye'nin önderlerinden birisi olan Ebû'l-Huseyn es-Sâlihî ise îmânın kalp ile bilip tanımak olduğu kanatindedir. Bunun yanlışlığı ise öncekinden daha açıktır. Çünkü buna göre Firavun ve kavminin mü'min olmaları icab eder. Zira onlar Mûsâ ile Hârûn *aleyhime's-salâtu ve's-selâm*'ın doğru söylediklerini biliyorlardı ve ona îmân etmemişlerdi. İşte bundan dolayı Mûsâ *aleyhisselam* Firavun'a şöyle demişti: "*Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir.*" (17/el-İsra, 102); "*Kalpleri inandığı halde, zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkar ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.*" (27/en-Neml, 14)

Kitab ehli de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğini kendi öz çocuklarını tanır gibi tanıyorlardı. Fakat ona îmân etmediler, aksine onu inkar eden kâfirler oldular, ona düşmanlık ettiler. Nitekim Ebû Tâlib de aynı şekilde bunlara göre mü'mindir, çünkü o şöyle demiştir:

"Ben bildim ki Muhammed'in dini,

Yeryüzündeki dinlerin en hayırlısıdır.

Eğer kınanmaktan yahut bana sövüleceğinden çekinmemiş olsay-

dım,

Bunu gönül hoşluğuyla kabul ettiğimi ve açıkladığımı görecektin."

Hatta İblis dahi el-Cehm'e göre îmânı kâmil bir mü'mindir, çünkü o Rabbini bilmeyen birisi değildi. Aksine o Rabbini bilen birisiydi. *"Dedi ki: Rabbim, diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver."* (15/el-Hicr, 36); *"Rabbim, beni azdırdığın için..."* (15/el-Hicr, 39); *"Dedi ki: İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım."* (38/Sâd, 82)

Cehm'e göre küfür de yüce Rabbi bilmemektir. Halbuki ondan daha çok Rabbini bilmeyen kimse de yoktur. Çünkü o, Yüce Allah'ı mutlak varlık olarak kabul etmiş ve bütün sıfatlarını selbetmiştir, bundan daha büyük bir câhillik de olamaz. Buna göre bizzat kendisinin kendisi hakkındaki tanıklığıyla, kendisi de kâfir olur.

Bütün bunlardan çıkan sonuç şu ki: Îmân ya kalp, dil ve diğer azalar ile birlikte kaim'dir. Nitekim selef'in cumhur'unu oluşturan üç imam ve diğerleri -az önce geçtiği gibi- bu kanaattedir. Ya da azalar dışında kalp ve dil ile kaim'dir. Tahâvî'nin, Ebû Hanîfe'den ve onun mezhebini kabul edenlerden *rahimehumullah* naklettiği gibi.

Yahut sadece dil ile kaim'dir, Kerramiye'nin görüşü gibi.

Yahut ta sadece kalp ile kaim'dir, bu da ya Cehm'in dediği gibi marifettir (bilip tanımaktır) yahut ta Ebû Mansur el-Maturidî *rahimehullah* dediği gibi tasdîk'tir. Kerramiye ile Cehm b. Safvan'ın sözlerinin tutarsızlığı açıkça görülmektedir.

[Îmân'ın Mahiyeti Hususunda Ebû Hanîfe İle Sair İmamlar Arasındaki Görüş Ayrılığı Yüzeyseldir]

Ebû Hanîfe ile Ehl-i Sünnet'in diğer imamları arasındaki ayrılık şekildedir. Çünkü bir taraf azaların amelleri, kalp ile îmânın bir gereğidir demiş, diğerleri de îmândan bir parçadır, demişler; bununla birlikte büyük günah işleyen kimsenin îmândan çıkmadığını da ittifakla kabul etmektedirler. Aksine böyle bir kimsenin durumu Allah'ın meşîetine kalmıştır. Allah dilerse onu azaplandırır, dilerse onu affeder. O halde buradaki görüş ayrılğı lafzîdir ve buna bağlı olarak bir tarafın i'tikâdının

bozuk olması sonucunu doğurmaz.

Namaz kılmayı terkedenin kâfir olduğunu kabul edenler bu hususa başka bir takım delilleri de ilave etmektedirler. Yoksa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zina edenin, hırsızlık yapanın, içki içenin, başkasının malını talan edenin mü'min olmadığını belirtmiş olmasına rağmen bunun, bu gibi kimselerden îmân adının tamamiyle zail olmasını gerektirmeyeceği de ittifakla kabul edilmiştir.

Ehl-i sünnet arasında şu hususta görüş ayrılığı yoktur: Yüce Allah kullarından söz ve amelde bulunmalarını istemiştir. Sözden kasıt kalp ile tasdîk, dil ile ikrardır. İşte îmân söz ve amel'dir ifâdesi mutlak olarak kullanıldığında anlamı budur. Ancak kullardan istenen bu hususu îmân adı kapsamakta mıdır, yoksa îmân bunlardan sadece birisi midir? Yani o, yalnızca sözden ibaret midir? Amel ondan ayrı bir şey olup -her ikisi hakkında mecazen kullanılsa dahi- tek başına zikredildiği takdirde îmân adının ameli kapsamadığı söylenebilir mi? İşte anlaşmazlık noktası buradadır.

Ehl-i sünnet alimlerinin icma ile kabul ettiklerine göre; Bir kimse kalbi ile tasdîk eder, dili ile ikrar eder ve azalarıyla amelden imtina ederse, Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiş, âhiret azabı ile tehdidi haketmiştir.

Ancak ameller îmân denilen şeyin kapsamı içerisine girmez diyen kimseler arasında şöyle diyenler vardır: Îmân tek bir şey olduğuna göre benim îmânım Ebû Bekr es-Sıddîk ve Ömer *radıyallahu anhumâ*'nın îmânı gibidir. Hatta benim îmânım peygamberlerin, rasûllerin, Cibril ve Mikail'in îmânı gibidir, derler.

Ancak böyle diyenlerin bu sözleri bir aşırılıktır. Çünkü îmân ile küfrün durumu görmekle körlüğe benzer. Şüphesiz ki gözleri görenlerin, görme kuvveti ya da zayıflığı arasında farklılık vardır. Kimisi aydınlıkta iyi görmez, kimisi alaca karanlıkta gözleri kamaşır. Kimisi kalınca çizgileri görebilir, kimisi ince çizgileri ancak mercekle ve benzer bir aletle görebilir. Kimisi ancak oldukça yakından görebilir, kimisi tam bunun aksinedir.

İşte bundan dolayıdır ki -Allahu a'lem- Tahâvî şöyle demiştir: "Î-

mân ehli îmânın aslında birbirine eşittirler." O bu sözleriyle eşitliğin îmânın aslında olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu her bakımdan bir eşitliği gerektirmez, bir nur farkı vardır. La ilahe illallah'ı kabul edenlerin kalplerinde Yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin tesbit edemeyeceği kadar farklılık vardır. Kimisinin kalbinde bu kelimenin nuru güneş gibidir, kimisinin kalbinde parlak bir yıldız gibidir, kimisinin kalbinde büyük bir meşaleyi andırır, kimisinin kalbinde apaydınlık bir kandili, kimisinin kalbinde de zayıf bir çıra gibidir.

İşte bundan dolayı kıyâmet gününde îmân ehlinin nurları sağlarında ve önlerinde ortaya çıkacaktır. Bu nurları kalplerindeki îmân ve tevhîd'in ilim ve amel nuruna göre olacaktır.

Bu kelimenin nuru ne kadar çok ve büyük ise gücü oranında şüphe ve arzuları yok eder. Öyle ki îmân nuru bazen ne kadar arzu, şüphe ve günahla karşı karşıya kalırsa mutlaka onu yok edecek hale gelebilir. İşte bu tevhîd'inde sadık olan kimsenin halidir. Onun îmânının seması, attığı taşlarla herbir hırsıza karşı korunmuştur.

Bu gerçeği anlayan bir kimse Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Muhakkak Allah Yüce Allah'ın rızasını arayarak la ilahe illallah diyen kimseye cehennem ateşini haram kılar."[1] buyruğu ile "La ilahe illallah diyen cehennem ateşine girmez"[2] buyruğunu ve bu kabilden varid olmuş diğer hadislerin ne anlama geldiğini çok iyi kavrar. Halbuki bu tür hadisler pek çok kimse tarafından müşkil (anlaşılması zor) olarak değerlendirilmiştir. Hatta kimisi bu tür hadisleri mensuh zannetmiş, kimisi bunların emir ve nehiylerin varid oluşundan önce söylenmiş olduğunu sanmış, bazıları buradaki cehennem ateşini müşrik ve kâfirlere ait ateş diye yorumlamış, bazıları da cehennem ateşine girmeyi ebedi kalmak üzere girmekle ve buna benzer şekillerle yorumlamak zorunda kalmıştır.

Şarî' bunun, sadece dil ile söylenmekle elde edileceğini bildirmiş değildir. Bu İslâm dininden anlaşılan zorunlu gerçeklerden birisidir.

Şüphesiz ki münafıklar dilleriyle la ilahe illallah'ı söylerler, fakat

---

(1) Buhârî (425, 1186, 5401); Müslim (33); Ahmed (4/44, 5/449).

(2) Müslim (29).

diğer inkarcıların da altında, cehennem ateşinin en alt bölgesindedirler. Çünkü ameller şekilleri ve sûretleri itibariyle birbirinden üstün olmazlar. Ameller arasındaki üstünlük, kalplerde bulunanın üstünlüğü ile değişiklik gösterir.

Şimdi terazinin bir kefesine konulan kelime-i tevhîd'in yazılı olduğu parça ile diğer kefesine konulan herbiri göz alabildiğine uzayıp giden doksandokuz ayrı sicilin (amel sahifelerinin) konulduğunu, kelime-i tevhîd'in yazılı olduğu parçanın ağır basarak diğer doksandokuz sicilin hafif kaldığını anlatan ve bu şekilde kelime-i tevhîd'i söyleyen kimsenin azab edilmeyeceğini bildiren hadis[1] üzerinde dikkatle düşünmemiz gerekmektedir. Bilindiği gibi -pek çoğu cehenneme girmeyi hak etmiş- her muvahhid'in böyle bir belgesi olacaktır.

Yine yüz kişinin katilinin kalbinde bulunan[2] îmân hakikatleri üzerinde düşünelim. Bu kimse beraber yaşamak üzere yola koyulduğu kasaba yolunda ölüm sekerâtı halinde iken bile; göğsüyle kendisini gideceği o kasabaya doğru itmeye çalışacak hale gelmiştir.

Fahişe bir kadının, ayağından ayakkabısını çıkartıp, su birikintisinden bir köpeğe su taşıyıp sulaması esnasındaki kalbinde bulunan îmânı ve bundan dolayı Allah'ın ona mağfiret etmesini de iyice düşünelim.[3]

Akıl da aynı şekildedir. Akılda da üstünlük kabildir, fakat asıl akıl itibariyle insanlar deli olmamak ve akıllı olmak bakımından biribirlerine eşittirler, ama biri diğerinden daha akıllıdır.

Farz ve haram kılmak da aynı şekildedir. Bazı farzlar diğerlerinden daha kuvvetlidir, bazı haramlar da diğerlerine göre daha aşağıdır, doğrusu da budur. Bazılarının akıl ve hükümlerin vücubunda da böyle bir eşitlik olacağını söylese dahi, durum dediğimiz gibidir.

[İcmalî ve Tafsilî Bakımdan Îmân'ın Artışı]

---

(1) Sahîh bir hadistir. Tahrici gelecektir.

(2) Buhârî (3470); Müslim (2766).

(3) Buhârî (3467); Müslim (2245).

İcmalî ve tafsilî bakımdan îmânın artışına gelince; bilindiği gibi ilkin farz kılınanlar ile Kur'ân'ın nüzulunun tamamlanmasından sonra farz kılınanlar aynı değildir. Rasûlün haberinin ulaştığı kimseler hakkında farz olduğu şekilde tafsilî bir îmân, herkes hakkında vâcib olmayabilir. Necaşî ve benzerleri gibi.

Kalp ve azaların amelde bulunmasını gerektiren amel ve tasdîk ile îmânın fazlalığına gelince, elbetteki bu, tasdîkin kapsamı içerisinde bulunmayan anlamdan daha mükemmel bir mertebedir. Yani bildiğiyle amel eden bir kimse, bildiğiyle amel etmeyenden daha mükemmeldir. Eğer lazım olan bir şey meydana gelmezse bu onu gerektiren şeyin zayıflığını gösterir.

Mûsâ *aleyhisselam*'a kavminin buzağıya taptıkları haberi ulaşınca Tevrat levhalarını atmadı. Onların buzağıya taptıklarını görünce levhaları yere bıraktı. Bu onun Yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu haberde şüphe ettiğinden ötürü değildi, fakat haber verilen kimse, haber verenin doğruluğunu kesinlikle bilmesine rağmen, verilen haberi bizzat görmesi halinde olduğu gibi, gereği üzere tasavvur edemez.

Nitekim İbrâhîm el-Halîl *aleyhi's-salâtu ve's-selâm* da böyle demişti: "*Rabbim ölüleri nasıl diriltttiğini bana göster. İnanmadın mı yoksa?* Buyurunca, *inandım, fakat kalbimin mutmain olması için soruyorum (demişti.)*" *(2/el-Bakara, 260)*

Aynı şekilde mesela bir kimseye hac ve zekat farz olsa, o kimsenin muhatab olduğu bu emirleri bilip îmân etmesi, Allah'ın bunu kendisine farz kılmış olduğuna inanması ve başkası için ancak icmalî bir şekilde inanılması vâcib olan bu hususa, onun tafsilî olarak îmân etmesi gerekir.

İslâm'a ilk giriş halinde de insanın durumu budur. Öncelikle onun icmalî bir ikrarda bulunması gerekir. Daha sonra namaz vakti girdi mi namazın farziyetine îmân ederek onu eda etmesi gerekir. Kısacası insanlar emrolundukları îmân bakımından birbirlerine eşit değildirler.

Kalbinde, herhangi bir şehvet (arzu) ve şüphenin karşı koyamayacağı, kat'î bir tasdîk bulunan kimsenin masiyet işlemeyeceğinde şüphe yoktur. Çünkü böyle bir şehvet ve şüphenin yahut ta ikisinden birinin

yokluğu halinde isyan da söz konusu olamaz. Bunlardan birisi ya da ikisinin bulunması halinde kişinin kalbi işlemekte olduğu masiyet ile meşgul olur. O vakit kalbinden tasdîk kaybolur, tehdit hatırlanmaz olur ve böylelikle isyanda bulunulur. İşte bundan dolayı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Zina eden, zina ettiği vakit mü'min olarak zina etmez"(1) buyurmuştur. Çünkü kişi zina ettiğinde zinanın haram oluşu dolayısıyla kalbindeki tasdîk kaybolur. Îmân aslı itibariyle kalbinde kalsa bile. Daha sonra bu tasdîk tekrar geri döner.

Gerçek şu ki takva sahibi kimseler Yüce Allah'ın şu buyruğunda nitelendirdiği şekildedirler: "*Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese gelirse iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile.*" *(7/el-A'raf, 201)*

Leys, Mücahid'den naklen şöyle demektedir: Burda sözü edilen kişi günah işlemeyi içinden geçirdikten sonra Yüce Allah'ı hatırlayarak, onu terkeden kimsedir. Şehvet ve gazab bütün kötülüklerin başlangıç noktasıdır. Kişinin basireti açılıp, hakkı görünce verdiği karardan geri döner. Daha sonra Yüce Allah: "*Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler, sonra da ellerini yakalarından çekmezler.*" *(7/el-A'raf, 202)* buyurmaktadır. Yani şeytanların kardeşleri, şeytanları sapıklıkta sürekli kılmaya çalışırlar ve sonra da onları bir türlü bırakmazlar.

İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Ne insanlar kötülükten el çekerler, ne de şeytanlar onları bırakırlar. Eğer basireti açılmayacak olursa, kalbi körlük içerisinde kalmaya devam eder. Şeytan da onun azgınlığında sürekli kalmasını sağlar. Eğer kalbinde tasdîk var ise işte kendisi ile basiretin açıldığı nur budur. İşte kalbinden çıkıp ayrılan haşyet ve korku da budur. Bu şuna benzer: İnsan gözlerini kapatırsa etrafını görmez, körlük olmasa dahi. Kalp de, günahların oluşturduğu perde ile örtülürse bu hale düşer, hakkı göremez olur. Kâfirin körlüğü türünden bir körlük olmasa dahi. İşte bu mana Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kadar ulaşan merfu bir sened ile şöylece dile getirilmiştir: "Kul zina ettiği

---

(1) Buhârî (2475, 5578, 6772, 6810); Müslim (57); Ebû Dâvûd (4689); Tirmizî (2625); İbn Mâce (3936); Nesâî (8/64, 65, 313); Ahmed (2/243, 317, 376, 386, 479).

vakit îmân ondan çekilip, alınır. Eğer tevbe ederse tekrar ona geri iade olunur."[1]

[Îmân'ın Artıp Eksilmesi]

Bu hususta Ehl-i Sünnet arasındaki ihtilaf lafzî/yüzeysel bir ihtilaf olduğuna göre her iki kesimin diğerine karşı gösterdiği bir haksızlıktan ve bundan dolayı ayrılığa düşmekten başka hiçbir sakıncası yoktur. Diğer bir sakıncası da bunun yerilmiş kelâm ehline mensub Mürcie ve benzerlerinin bir takım bid'at görüşlerinin, fâsıklığın ve masiyetlerin ortaya çıkmasına sebep olmasıdır. Çünkü bu tutuma sahip bir kimse; ben gerçekten müslümanım, îmânı ve İslâmı kamil bir kimseyim, Allah'ın velilerinden birisiyim, der ve işlediği masiyetlere aldırmaz. İşte bu anlama gelecek şekilde Mürcie şöyle demiştir: "Îmân oldukça hiçbir günahın o işleyenine zararı yoktur", ancak bu görüşün bâtıl olduğu kat'î olarak ortadadır.

İmam Ebû Hanîfe *rahimehullah* şarî'in kelâm'ında yer alan deliller ile birlikte îmânın sözlük anlamı itibariyle içerdiği gerçek manayı göz önünde bulundurmuştur. Diğer imamlar *rahimehumullah* ise yalnızca şarî'in örfünde îmânın gerçeğinin ne olduğunu göz önünde bulundurmuşlardır. Çünkü şarî' tasdîk'e bir takım vasıf ve şartlar daha katmıştır. Namaz, oruç, hac ve benzerlerinde olduğu gibi.

[Ebû Hanîfe'nin Kanaatini Kabul Edenlerin Delilleri]

Hanefî mezhebine mensub ilim adamlarının Ebû Hanîfe *rahimehullah*'ın lehine delillerinden bir kısmı şöyledir: Îmân, sözlükte tasdîkten ibarettir. Nitekim Yüce Allah Yusuf *aleyhisselam*'ın kardeşlerinin şu sözleri söylediklerini bize haber vermektedir: *"Bununla birlikte sen bize îmân edici değilsin." (12/Yusuf, 17)* Yani sen bizi tasdîk etmiyorsun, demektir.

Hatta aralarından dil bilginlerinin bu hususta icma ettiğini iddia edenler dahi vardır. Diğer taraftan bu sözlük anlamı -ki bu da kalb ile

---

[1] Ebû Dâvûd (4690); Hâkim (1/22).

tasdîktir- kulun üzerinde yerine getirilmesi gereken Allah'ın bir hakkıdır. O da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i Allah'tan getirdiği bütün hususlarda tasdîk etmektir. Buna göre Allah Rasûlünün, Allah'tan getirmiş oldukları hususlarda tasdîk eden bir kimse, kendisi ile Allahu teâlâ arasında mü'mindir. Dil ile ikrar ise, dünyada İslâm ahkamının ona uygulanması için bir şarttır. Bu önceden de geçtiği gibi, iki görüşten birisidir. Çünkü böyle bir îmân küfrün zıttıdır, küfür ise yalanlamak ve inkar etmek demektir. Bunlar da kalp ile olur, o halde onların zıttını teşkil eden (îmân) da böyledir.

Yüce Allah'ın: "*Kalbi îmân ile dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere...*" *(16/en-Nahl, 106)* buyruğu îmânın yerinin kalp olduğunu, dil olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan eğer îmân kavl ve amelden oluşan bir şey olsaydı, onun bir bölümünün zail olmasıyla tümden zail olması gerekirdi. Çünkü amel îmâna atfedilmiştir, atf ise (atfedilen ile kendisine atf olunanın) farklı olmasını gerektirmektedir. Yüce Allah ise Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok yerinde "îmân edenler ve sâlih amel işleyenler" buyurmaktadır.

Bu görüşü savunanların "îmân sözlükte tasdîkten ibarettir" şeklindeki görüşlerine, tasdîk ile îmân kelimelerinin eş anlamlı olmadıkları belirtilerek itiraz edilmiştir. Bir yerde bunların eş anlamlı oldukları doğru görülse bile; mutlak olarak eş anlamlı olmayı gerektirdiğini neye dayanarak söyleyebiliriz?

Aynı şekilde İslâm ile îmân'ın eş anlamlı olduğu iddiasına da itirazlar yapılmıştır. Bunların eş anlamlı olmadıklarını gösteren hususlar arasında şu da vardır; Haber veren kimseyi tasdîk eden kişi hakkında "onu tasdîk etti" denilir ama ile: Ona îmân etti, denilmez. Bunun yerine: Ona inandı, denilir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ":*Lut O'na inandı, îmân etti.*" *(29/el-Ankebut, 26)*; ":*Mûsâ'ya kavminden bir takım gençler dışında, kimse îmân etmedi.*" *(10/Yûnus, 83)*; ":*Allah'a inanır ve mü'minlere (sözlerine) inanır.*" *(9/et-Tevbe, 61)*

Görüldüğü gibi bu fiilin "be" harfi ile geçiş yapması ile "lam" harfi ile geçiş yapması arasında fark vardır. Birincisi haber verilen şey ile ilgili

kullanılırken, ikincisi haber veren hakkında kullanılır. Burada "sen bizi tasdîk edici değilsin" ifâdesinde "lam" harfi ile geçiş yapılabilmesi bu kanaati reddetmek için yeterli değildir. Çünkü böyle bir manada "lam" harfi, âmilin amel gücünü pekiştirmek içindir. Tıpkı -ilgili bahislerde açıklandığı üzere.-ma'mül'ün tekaddüm etmesi yahut âmilin ism-i fail ya da mastar olması gibi.

Hulasâ; hiçbir zaman -ona inandım- anlamında: denilmeyeceği gibi; da denilmez. Bunun yerine sadece ile: Ona ikrarda bulundum, denilmesi gibi. Buna göre (îmân ettim) tabirinin diye açıklanması diye açıklanmasından daha uygundur. Bununla birlikte aralarında bir fark da vardır, çünkü aralarındaki fark, mana itibariyle sabittir. Çünkü ister görülebilen, ister görülemeyen (gayb) hakkında haber veren herbir kimseye dilde; ": Doğru söyledin" de denilir, ": Yalan söyledin" de denilir. Mesela sema bizim üstümüzdedir, diyen kimseye doğru söyledin denilirken tasdîk kökünden gelen fiil kullanılır.

Îmân lafzına gelince, îmân lafzı ancak gaib'ten haber vermek halinde kullanılır. Mesela güneş doğdu, diyen kimse hakkında; biz onu tasdîk ettik, denilir ama; ona îmân ettik, denilmez. Çünkü îmân etmekte asıl mana "emn ve itimad (güvenmek ve güven duymak)"dır. Bu da ancak gaibe dâir haber vermek halinde söz konusu olur. Ancak gaib olan husus hakkında haber veren kimseye îmân etmek söz konusudur. Bundan dolayı ne Kur'ân-ı Kerîm'de, ne de başka sözlerde ifâdesi ancak bu türden olan anlatımlar hakkında kullanılır.

Zira tasdîk lafzının zıttı olarak tekzib (yalanlama) kullanıldığı gibi, îmân lafzı karşısında bu kökten bir lafız kullanılmayıp bunun karşıtı olmak üzere küfür kökü kullanılır. Küfür ise yalanlamaya has bir tabir değildir. Hatta bir kimse: Ben senin doğru sözlü (sadık) olduğunu biliyorum, ancak sana uymuyorum. Aksine düşmanlık ediyorum, buğz ediyorum ve muhalefet ediyorum, diyecek olsa, böyle birisinin küfrü daha büyük çapta olur.

Böylelikle îmânın tasdîkten ibaret olmadığı, küfrün de sadece yalanlamaktan ibaret olmadığı ortaya çıkmaktadır. Hatta küfür tekzib ile

olabildiği gibi, bazen tekzib olmaksızın yalnızca muhalefet ve düşmanlıkla da olabilir. Îmân da aynı şekildedir. Tasdîk, muvâfakat, dostluk (muvalat) ve inkıyad (itaat) ile birlikte bulunur. Îmânda mücerred tasdîk yeterli değildir. O halde İslâm "îmân" adının kapsamı içerisinde bir parçadır.

Bunların eş anlamlı oldukları kabul edilecek olsa dahi, tasdîk fiillerle de olur. Nitekim Sahîh'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu sabittir: "Gözler zina eder, onların zinası bakmaktır. Kulaklar zina eder, onların zinası işitmektir... ferc ise bunu ya tasdîk eder yahut yalanlar."[1]

Hasan-ı Basrî *rahimehullah* der ki: Îmân hoş şeyler istemek, temennilerde bulunmak değildir. O, kalbe yerleşen ve amel ile tasdîk edilendir.[2]

Eğer îmân tasdîk diye anlaşılırsa, bu özel bir tasdîk çeşididir. Namaz ve benzeri tabirlerde olduğu gibi. Nitekim daha önceden buna dâir açıklamalar geçmişti. Bu, lafzı nakil (başka manaya taşımak) olmadığı gibi, onu tağyir (değiştirme) de değildir. Çünkü Yüce Allah bize mutlak olarak bir îmânı emretmiyor, aksine niteliklerini belirttiği ve mahiyetini açıkladığı özel bir şekilde îmân etmeyi emretmektedir.

Îmân, demek olan tasdîk'in asgari hali, genel tasdîk'in bir çeşidi olmasıdır. O halde îmân ve tasdîk, umum ve husus bütün durumlarda birbirine mutabık değildir. Aksine îmân şâri'in dilinde umum ve hususdan meydana gelir. Tıpkı insanın konuşan bir hayvan olmakla nitelendirilmesi gibi. Yahut ta kalb ile yapılan tam bir tasdîk, kalbin ve azaların gerektirdiği bir takım amelleri de gerekli kılan bir tasdîktir. İşte bunlar eksiksiz bir îmânın gerekleridir. Gerektiricinin bulunmaması, gerekli olanın da bulunmamasının bir delilidir.

Biz diyoruz ki: Bu gerekli olan şeyler kimi zaman lafzın ad olduğu şeylerin kapsamına girer, kimi zaman bu kapsamın dışına çıkar. Yahut

(1) Buhârî (6243, 6612); Müslim (2657); Ahmed (2/276); Ebû Dâvûd (2152).

(2) İbn Ebî Şeybe (11/22).

ta lafız sözlük anlamı üzere kalmaya devam eder. Ancak şarî' buna bir takım hükümler de katmış ya da şarî' bu lafzı mecazî anlamı ile kullanmıştır. O takdirde bu şer'î bakımdan hakikat, sözlük bakımından mecazi bir mana taşır ya da şarî bu lafzın anlamını nakletmiş olabilir.

İşte bunlar bu yolu izleyenlerin bu husustaki görüşleridir.

Bu görüşün sahipleri şunu da söylerler: Allah Rasûlü bize îmânın muhtevasını göstermiş ve bize bundan neyi kastettiğini kesin olarak öğretmiştir. Mesela tasdîk ettiği söylenen ancak gücü yetmekle birlikte diliyle îmân ettiğini telaffuz etmeyen, namaz kılmayan, oruç tutmayan, Allah'ı ve Rasûlünü sevmeyen, Allah'tan korkmayan, hatta Allah Rasûlüne buğz eden, ona düşmanlık ederek onunla savaşan bir kimse asla mü'min değildir.

[Amellerin Îmânın Kapsamına Girdiğini Gösteren Hadisler]

Ondan öğrendiklerimize göre kurtuluş ve umduğunu elde edebilmek, şehâdet kelimelerini ihlâs ile birlikte söylemeye ve gereklerince amel etmeye bağlıdır. O şöyle buyurmuştur: " Îmân yetmiş küsur şubedir. Bunun en üstünü lâ ilâhe illallah demektir, en alt mertebesi ise yolda giden gelene rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaktır."(1) Başka hadislerde de şöyle buyurmaktadır: "Haya, îmân'dan bir şubedir."(2)

"Mü'minler arasında îmânı en kamil olan ahlakı en güzel olanlarıdır."(3)

"Gösterişsiz elbise giymek îmândandır."(4)

O halde îmân asıldır. Onun bir çok şubesi vardır. Herbir şubesine de îmân denilebilir. Namaz îmândandır, zekat, oruç, hac, haya, tevekkül, Allah'tan korkmak ve O'na yönelmek gibi batınî ameller de îmândandır.

---

(1) Müslim (35); Buhârî (9); Ebû Dâvûd (4676); Tirmizî (2614); İbn Mâce (57).

(2) Bu hadis bir önceki hadisin devamıdır.

(3) Ebû Dâvûd (2682); Tirmizî (1162); Ahmed (2/250, 472, 527); İbn Ebî Şeybe (8/515).

(4) İbn Mâce (4118); Ebû Dâvûd (4161).

Nihayet bu şubeler yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaya varıncaya kadar dallanıp budaklanır. Çünkü bu da îmânın şubelerindendir.

Bu şubelerden kimisinin zail olmasıyla îmân da zeval bulur, şehâdet şubesi gibi. Kimisinin de zail olmasıyla îmân zeval bulmaz, yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırmayı terketmek gibi. Bu ikisi arasında çok büyük çapta farklılıkları olan pekçok şube vardır. Kimileri şehâdet şubesine yakındır, kimileri de yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırma şubesine yakındır.

Îmânın şubeleri îmân olduğu gibi, küfrün şubeleri de aynı şekilde küfürdür. Mesela Allah'ın indirdikleriyle hükmetmek, îmânın şubelerindendir. Allah'ın indirdiğinden başkalarıyla hükmetmek de küfrün şubelerindendir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Sizden kim bir münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse diliyle, gücü yetmezse kalbiyle (değiştirsin.) İşte bu îmânın en zayıf halidir." Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[1] Bir başka lafızda: "Bunun ötesinde îmân namına hardal tanesi kadar bile bir şey yoktur."[2] buyrulmaktadır.

Tirmizî'de yer alan rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Allah için seven, Allah için buğzeden, Allah için veren, Allah için alıkoyan kimsenin îmânı kemâle ermiştir."[3]

Bunun anlamı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- şudur: Sevgi ve buğz (nefret) kalbin harekete geçmesinin esasıdır. Malı vermek ve alıkoymak da bunun kemâl derecesidir. Çünkü mal nefse taalluk eden şeylerin sonuncusudur. Beden ise kalb ve mal arasında ortada bir yerdedir. İşinin başı da, sonu da Allah için olan kimsenin Allah her hususta ilahı demektir. Onda şirk namına hiçbir şey bulunmaz. Şirk ise Allah'tan başkasını murad etmektir. O'ndan başkasına yönelmek, O'ndan başkasın-

---

(1) Müslim (49); Ebû Dâvûd (1140); Tirmizî (2172); İbn Mâce (1275); Ahmed (3/10, 20, 49); Nesâî (8/111); Tayâlisî (2196); Ebû Ya'la (1009).

(2) Müslim (50).

(3) Ahmed (3/438); Ebû Dâvûd (4681); Beğavî (3469); Tirmizî (2521).

dan ummak demektir. İşte hadiste belirtilen durumda olan kimsenin î-mânı da kemâle ermiş olur. Buna benzer îmânın kuvvetine ve zayıflığına -amellere göre- delâlet eden diğer hadisler de bu kabildendir.

İleride Şeyh *rahimehullah*'ın, sahabe *radıyallahu anhum*'un durumu hakkında şu ifâdeleri kullandığı görülecektir: "Onları sevmek dindir, î-mândır ve ihsandır. Onlara buğzetmek ise küfürdür, nifaktır ve tuğyandır." Görüldüğü gibi o sahabeyi sevmeyi îmân, onlara buğzetmeyi küfür diye adlandırmıştır.

Sözü geçen îmânın şubelerine dâir hadisin delil gösterilmesine karşı Ebû'l-Muîn en-Nesefî ile başkalarının verdikleri cevab gerçekten şaşırtıcıdır. Onların verdiği cevab şöyledir: Râvî "altmış küsur yahut yetmiş küsur" demiştir. Böylelikle bizzat râvî kendisinin yanılmış olduğuna (gafletine) tanıklık etmiş oluyor. Çünkü o şüpheye düşmüş ve: Altmış küsur yahut yetmiş küsur demiştir. Bu hususta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şüpheye düşmesi düşünülemez, ayrıca bu hadis Kur'ân'a da muhaliftir.

Ebû'l-Muîn ravî'nin gafleti ve kitaba muhalif olmak ile niteleyerek bu hadise ta'n etmiştir. Bunun ne kadar şaşırtıcı olduğuna bakmaz mısın!?. Ravî'nin altmış ya da yetmiş deyip tereddüde düşmüş olması bu hadisi zabtetmemiş olmasını gerektirmez, kaldı ki Buhârî şüphe olmaksızın "altmış küsur" diye rivâyet etmiştir.

Kitab'a muhalif olmak ile hadise ta'n etmesine gelince, Kitab'a muhalif olduğuna delâlet eden Kitab'tan delil nerede? Aksine Kitab'ta bunun Kitab'a muvafık olduğuna delil olan buyruklar vardır. Şüphesiz ki bu ta'n ancak taklid ve taassubun kötü bir meyvesidir.

Yine şöyle demişlerdir: Burada başka bir esas vardır, o da şudur: Söz söylemek iki kısımdır. Kalbin sözü olan i'tikâd, bir de dilin sözü o-lan İslâm'a girdiğini sözlü olarak söylemek. Amel de iki kısımdır, kalbin ameli olan niyet ve ihlas ile azaların ameli. İşte bu dört unsur ortada olmadı mı, îmân da kemâliyle ortadan kalkar. Kalbin tasdîki bulunmadı mı diğer bölümlerin faydası olmaz. Çünkü diğer bölümlerinin muteber olması ve fayda sağlayabilmesi için kalbin tasdîki bir şarttır. Kalbin tas-

dîki kalıp da diğerleri bulunmazsa, işte çatışmanın cereyan ettiği nokta da burasıdır.

Azaların itaatsizliğinin, kalbin itaatsizliğinin bir gereği olduğunda şüphe yoktur. Çünkü kalb itaat edip boyun eğse, azalar da itaat eder ve boyun eğerler. Kalbin itaat etmeyip, boyun eğmemesi de itaati gerektiren tasdîk'in de olmamasını gerektirir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki kalbte bir çiğnemlik et parçası vardır. Bu düzelirse, bunun düzelmesinden dolayı bedenin tümü düzelir. Bozulursa onun bozulması dolayısıyla, bedenin diğer bölümleri de bozulur. Haberimiz olsun ki o kalb'tir."(1)

Kalbi düzelen kimsenin, bedeni de kesinlikle düzelir. Halbuki aksi böyle değildir.

Îmânın bir bölümünün zeval bulmasının, tamamının da zeval bulmasını gerektirmesine gelince, eğer bu ifâde ile kastedilen önceki toplu ve birlikteki hali olup önceki haliyle birlikte ve toplu olarak kalmaz, denilmek isteniyorsa bu doğrudur. Fakat bir bölümünün zeval bulması, diğer bölümlerinin de zeval bulmasını gerektirmez. Bu gibi hallerde sadece îmânın kemâli zeval bulur.

[Kitab ve Sünnet'ten Îmân'ın Artıp Eksildiğine Dâir Deliller]

Îmânın artıp eksildiğine dâir Kitab ve sünnetten deliller ile selef'ten gelen rivâyetler gerçekten çoktur. Bunların bir bölümü Yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:

"Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların îmânını arttırır." (8/el-Enfal, 2); *"Allah hidâyete erenlerin hidâyetini arttırır."* (19/Meryem, 76); *"Îmân edenlerin de îmânı artsın."* (74/el-Müddessir, 31); *"Îmânlarına îmân katarak arttırmaları için mü'minlerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur."* (48/el-Feth, 4); *"Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: 'Düşmanlarınız size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun' dediklerinde bu onların îmânlarını arttırdı ve: 'Allah bize yeter,*

(1) Buhârî (52); Müslim (1599); İbn Mâce (3984); Ahmed (4/271); Dârimî (2/245).

O ne güzel vekildir' dediler." *(3/Âl-i İmrân, 173)*

Bu âyet-i kerîme ile ondan önceki âyet hakkında; buradaki artıştan kasıt, kendisine îmân edilen hususların artışıdır, nasıl denilebilir? İnsanların söyledikleri bir söz olan; *"İnsanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun"* sözünde teşrî' olarak bildirilen bir artış mı var? Mü'minlerin kalblerine huzur ve sükûnun indirilmesinde teşrî' bakımından bir artış mı var?

Hudeybiye'den dönüşlerinde mü'minlerin kalblerine huzur ve sükûn indirilmesinin sebebi, itmi'nan ve yakîn'lerinin artması içindi. Bunu da Yüce Allah'ın şu buyrukları desteklemektedir: *"Onlar o gün îmândan çok küfre daha yakındılar."* *(3/Âl-i İmrân, 167)*; *"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden bazıları: 'Bu hanginizin îmânını arttırdı? ' derler. Îmân etmiş olanlara gelince, (bu) daima onların îmânını arttırmıştır ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince, onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler."* *(9/et-Tevbe, 124-125)*

Fakîh Ebû'l-Leys es-Semerkandî *rahimehullah*'ın tefsirinde bu âyet-i kerîme'yi açıklarken naklettiği şu hadise gelince: Bize Fakih anlattı dedi ki: Bize Muhammed b. el-Fadl ile Ebû'l-Kasım es-Sâbâzî anlattılar, dediler ki: Bize Faris b. Merdeveyh anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. el-Fadl b. el-Âbid anlattı, dedi ki: Bana Yahya b. İsa anlattı, dedi ki: Bize Ebû Mutî', Hammad b. Seleme'den anlattı, o İbn el-Muhazzim'den, o Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan naklen dedi ki: Sakîf'liler, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve selleme* gelip dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü îmân artar ve eksilir mi? O: "Hayır, îmân kalbte mükemmeldir, onun artması ve eksilmesi küfürdür."

Hocamız eş-Şeyh İmaduddîn İbn Kesir'e *rahimehullah* bu hadisin durumu hakkında soru sorulmuş ve şu cevabı vermişti: Ebû'l-Leys'ten itibaren Ebû Mutî'a kadar senette yer alan ravî'lerin hepsi meçhuldürler. Meşhur tarih (hadis ravîlerinin biyografilerin) hiçbirisinde bunlar bilinmemektedirler. Ebû Mutî' ise el-Hakem b. Abdullah b. Mesleme el-Belhî'dir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Amr b. Ali el-Fellâs, Buhârî, E-

bû Dâvûd, Nesâî, Ebû Hatim er-Razî, Ebû Hatim Muhammed b. Hibban el-Bustî, el-Ukaylî, İbn Adî, Darakutnî ve başkaları onun zayıf bir ravî olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hureyre'den rivâyet eden asıl kişi ise (sened'de kaydedildiği şekliyle ha ile İbn Muhazzim değil; he ile) Ebû'l-Muhazzim'dir. Yazıcı bunu tashif etmiş (harflerde değişiklik yapmış)dır. Adı Yezid b. Süfyan'dır. Onu da birden çok kişi zayıf ravî olarak kabul etmiş; Şu'be b. el-Haccac ondan rivâyeti terketmiştir. en-Nesâî: O metruk bir ravî'dir, demektedir. Şu'be ise onu: Ona iki kuruş verecek olsalar, kendilerine yetmiş hadis nakleder, sözleriyle hadis uydurmakla itham etmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kadınları akıl ve din bakımından noksanlık ile nitelendirmiş[1] ve şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse beni çocuğumdan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe îmân etmiş olamaz."[2] Maksat kemâlinin söz konusu olmayacağını bildirmektir. Bunun benzerleri pek çoktur.

Îmânın şubeleri hadisi, şefaat hadisi, cehennem ateşinden kalbinde bir zerrenin asgarisinin de asgarisi kadar bir miktarda îmân sahibi olan kimsenin çıkarılacağına dâir hadis gibi.

Artık bütün bunlardan sonra: "Semavattakilerin ve yerdekilerin îmânı birbirine eşittir. Aralarındaki fazîlet farkı, îmânın dışında başka bir takım hususlardan ileri gelir" demek nasıl mümkün olabilir?

Ashab *radıyallahu anhum*'un bu kabilden sözleri de gerçekten pek çoktur. Onlardan bazıları şunlardır:

Ebû'd-Derdâ *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Kişinin zaman zaman îmânını gözden geçirmesi, ondan neyin eksildiğine bakması fıkhındandır. Yine îmânının artmakta mı yoksa eksilmekte mi olduğunu bilmesi de kulun fıkhındandır.

Ömer *radıyallahu anh* arkadaşlarına: Gelin, îmânımızı arttıralım der

---

(1) Müslim (79).

(2) Buhârî (15); Müslim (44); Ahmed (3/207, 275, 278); Nesâî (8/115); İbn Mâce (67); İbn Mende (284); Beğavî (22).

ve bunun üzerine aziz ve celil olan Allah'ı zikrederlerdi.[1]

İbn Mes'ud *radıyallahu anh* da dua'sında: Allah'ım îmânımızı, yakîn'imizi ve fıkhımızı arttır, derdi.[2]

Muaz b. Cebel *radıyallahu anh* bir adama: Gel, beraber oturalım da bir saat (an, süre) îmân edelim, dedi.[3]

Bunun bir benzeri Abdullah b. Revaha'dan da rivâyet edilmiştir.[4]

Ammar b. Yasir *radıyallahu anh*'ın da şöyle dediği sahîh olarak rivâyet edilmiştir: Üç özellik kimde bulunursa, o kimse îmânını kemâle erdirmiş demektir. Kendisine karşı (kendisini kayırmaksızın) adil davranması, az varlığına rağmen infak etmesi ve herkese selamı yayması. Bunu Buhârî *rahimehullah* Sahîh'inde zikretmektedir.[5] Bu kadarı da yeterlidir, başarı Allah'tandır.

"Îmânın amele atfedilmesi, onun farklı olmasını gerektirir. Dolayısıyla amel îmân denilen şeyin kapsamına girmez" görüşüne gelince, şüphe yok ki îmân kimi zaman amel anılmaksızın, kimi zaman da İslâm anılmaksızın mutlak olarak zikredildiği gibi, bazen sâlih amel ile birlikte, bazen de İslâm ile birlikte zikredilebilir. Mutlak olarak zikredilmesi halinde ameli de gerektirir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalbleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların îmânını arttırır.*" *(8/el-Enfal, 2)*; "*Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlüne îmân eden ve sonra da şüpheye düşmeyen... kimselerdir.*" *(49/el-Hucurat, 15)*; "*Mü'minler ancak o kimselerdir ki onlar Allah'a ve Rasûlüne îmân ederler...*" *(24/en-Nur, 62)*; "*Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene îmân etmiş olsalardı, onları veli edinmezlerdi.*" *(5/el-Mâide, 81)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmaktadır: "Zanî,

---

(1) İbn Ebî Şeybe, el-Îmân (108); Musannef (11/16).
(2) Taberânî, Kebîr (8549); Heysemî, Mecmau'z-Zevâid (10/185).
(3) Buhârî (1/45); İbn Ebî Şeybe, el-Îmân (105); Ebû Ubeyd, el-Îmân (20).
(4) İbn Ebî Şeybe, el-Îmân (116); Musannef (11/43).
(5) Buhârî (1/82); Ma'mer, el-Cami' (19439).

zina ederken mü'min olarak zina etmez."[1]; "Birbirinizi sevmedikçe îmân etmiş olamazsınız."[2]; "Bizi aldatan, bizden değildir."; "Bize karşı silah taşıyan bizden değildir."[3]

Burada "bizden değildir" buyruğunu bizim gibi değildir diye açıklayanların açıklaması, gerçekten ne kadar da uzaktır: Bu bir tarafa, hiç aldatmayan kimse bile Peygamber ve ashab'ı gibi olabilir mi?

Îmân'a "sâlih amel" atfedilecek olursa, şunu bilelim ki bir şeyin, bir şeye atfedilmesi, atfedilen ile kendisine atfedilenin farklılığını gerektirmekle birlikte; her ikisi için söz konusu edilen hükümde ortak olmalarını da gerektirmektedir. Farklılık (muğayeret)in de çeşitli mertebeleri vardır:

En ileri mertebesi bunların biribirlerinden farklı olmalarıdır. Biri ötekinin kendisi olmadığı gibi, onun bir parçası da değildir ve bunların arasında gerektiricilik (birinin varlığını diğerinin var olmasını gerektirmesi) yoktur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden...*" *(6/el-En'âm, 1)*; "*Tevrat'ı ve İncil'i de indirdi.*" *(3/Âl-i İmrân, 3)* çoğunlukla görülen atıf şekli budur.

Bundan sonra aralarında gerektiricilik ilişkisinin bulunmasıdır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Bilip dururken, hakkı bâtıla karıştırmayın ve hakkı gizlemeyin.*" *(2/el-Bakara, 42)*; "*Allah'a itaat edin ve Rasûle de itaat edin.*" *(5/el-Mâide, 92)*

Üçüncü mertebe bir şeyin bir parçasını, kendisine atfetme metrebesidir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Namazları ve orta namazı koruyun.*" *(2/el-Bakara, 238)*; "*Kim Allah'a ve meleklerine ve peygamberlerine ve Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa...*" *(2/el-Bakara, 98)*; "*Hani biz peygamberlerden... ahidlerini almıştık ve senden de*" *(33/el-Ahzab, 7)*

---

(1) Tahrici daha önce geçti.

(2) Müslim (54, 22); Ebû Dâvûd (5193); Tirmizî (2677); İbn Mâce (68); Ahmed (2/291, 442, 495, 512); İbn Mende, el-Îmân (328, 329, 330, 333).

(3) Müslim (101, 102); Ebû Dâvûd (3452); İbn Mâce (2224); Tirmizî (1315); Ahmed (2/242).

Bu türden atıflarda iki durum söz konusudur:

1. Atfedilenin birincisinin kapsamına girmesi hali. O takdirde iki defa söz konusu edilmiş olur.

2. Atfedilmesi bu yerde onun, kapsamına girmemesini gerektirmektedir. Tek başına söz konusu edilmesi halinde, kapsamına girse dahi. Mesela "fakirler ve miskinler" lafızları ile buna benzer tek başlarına olmaları halinde aynı, birlikte bulunmaları halinde ayrı ve farklı manaları ifâde eden diğer lafızlar ile ilgili yapılan açıklamada görüldüğü gibi.

Dördüncü mertebe, sıfatlarının farklılığı dolayısıyla bir şeyin, bir şeye atfedilmesidir. Yüce Allah'ın: "*O, günahları bağışlayandır ve tevbeleri kabul edendir.*" *(40/el-Mu'min, 3)* buyruğunda olduğu gibi. Şiirde de sadece lafzın farklılığı dolayısı ile atıf yapıldığı görülmüştür. Şairin: "O, onun sözlerinin yalan ve dolan olduğunu gördü" mısraında böyledir.

Sözde atıf bu şekillerde görüldüğüne göre biz de şari'in sözüne bakarız. Onun sözlerinde îmân lafzı nasıl varid olmuştur? Mutlak olarak zikredildiği takdirde birr, takva, ed-din ve İslâm dini lafızları ile kastedilen şeylerin kastedildiğini görürüz.

Âyetin nüzul sebebinde söz konusu edildiğine göre, Ashab-ı Kiram, îmânın ne olduğuna dâir soru sormuş, bunun üzerine Yüce Allah da şu: "*Yüzlerinizi doğu ve batı'ya döndürmeniz bir (iyilik) demek değildir...*" *(2/el-Bakara, 177)* buyruğunu indirmiştir.

Sahîh(-i Buhârî)'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Abdulkays heyetine söylediği şu sözler de bu kabildendir: "Ben size bir ve tek olarak Allah'a îmân etmenizi emrediyorum. Allah'a îmân etmenin ne demek olduğunu biliyor musunuz? Bir ve tek olarak Allah'tan başka hiçbir hak ilah olmadığına, ortağının bulunmadığına şehâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek ve ganimetin beşte birini vermenizdir."[1]

(1) Buhârî (53, 87, 523, 1398, 3095, 4368); Müslim (17); Tirmizî (2611); Ebû Dâvûd (3692); Ahmed (1/228); Nesâî (8/120).

Kalbte îmân bulunmaksızın bu amelleri işlemenin, Allah'a îmân etmek demek olduğunu kastetmediği bilinen bir husustur. Çünkü başka yerlerde kalbin îmânının kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Böylelikle bunların, kalbin îmânı ile birlikte îmân olacağı bilinmiş olmaktadır.

Artık bu delilin ötesinde amellerin de îmân adının kapsamına girdiğini ortaya koyacak başka bir delil olabilir mi? Bu hadis îmânı ameller ile açıklamakta ve tasdîki söz konusu etmemektedir. Çünkü inkar ile birlikte bu amellerin bir faydasının olmadığı bilinen bir husustur. Müsned'de yer alan rivâyete göre Enes *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "İslâm aleniliktir, îmân ise kalptedir."(1)

* * *

(1) Ahmed (3/135). Hadisin senedinde Ali b. Mes'ade vardır. Onun da hıfzı kötüdür. Buhârî, Nesâî, Ebû Dâvûd onu zayıf olarak değerlendirmişlerdir. İbn Adiy: Hadisleri mahfûz değildir, der.

["Din" Îmân, İslâm ve İhsan'ı Kapsar]

Yine bu hadiste İslâm ile îmân'ın birbirinden farklı olduğuna delil vardır. Bunu ayrıca Cibril hadisi de desteklemektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sözü geçen Cibril hadisinde buyurmuştur: "Bu Cibril idi, size dininizi öğretmek için geldi."[1]

Böylelikle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dini İslâm, îmân ve ihsan'ın bütünü olarak açıklamış ve dinimizin bu üç hususu bir arada içerdiğini beyân etmiştir. Din üç derecedir: Önce müslüman, sonra mü'min, sonra muhsin (ihsan edici) gelir.

Îmân ile murâd olunanın İslâm'da zikredilenler de olduğu kat'îdir. Nitekim ihsan ile îmân ve İslâm diye anılanlar da kastedilmiştir. Yoksa ihsanın, îmândan ayrı ve mücerred olması kastedilmiş olamaz, böyle bir şey imkansızdır. Bu da Yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "*Sonra Kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefsine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir.*" *(35/Fatır, 32)*

İtidal üzere olan ile hayırlarda öne geçenlerin her ikisi de ceza görmeksizin cennete gireceklerdir. Nefsine zulmeden ise böyle değildir, o günahkârlar hakkında söz konusu olan tehdide maruz kalabilir.

Aynı şekilde kalb tasdîki ile birlikte zâhir ameller demek olan İslâm'ın gereğini yerine getirip de batınî îmânın gereğini yerine getirmeyen kimse de, bu gibi kimseler için söz konusu olan tehdide maruzdur.

İhsan ise muhtevası itibariyle daha geneldir, fakat ona sahib olan kimseler bakımından daha özeldir. Îmân kendi muhtevası itibariyle daha genel, ancak îmâna sahip olanlar açısından İslâm'ın gereğini yerine getirmeleri bakımından daha özeldir. İhsanın kapsamına îmân da girer, îmânın kapsamına İslâm da girer. Muhsinler, mü'minlerden daha özeldirler, mü'minler de müslümanlardan daha özeldirler.

Bu da risalet ve nübüvvete benzemektedir. Nübüvvet risaletin kap-

---

[1] Tahrici daha önce geçti.

samı içerisindedir. Risalet özü ve muhtevası itibariyle daha geneldir. Ancak ona muhatab olan kimseler bakımından daha özeldir. Çünkü her bir rasûl aynı zamanda nebî'dir, ama aksi söz konusu değildir.

[İslâm İsminin Kapsamı]

İslâm isminin kapsamı hususunda üç görüş vardır:

Bir kesim İslâm sözdür, diye kabul eder.

Bir başka kesim İslâm'ın ne olduğu sorusuna, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e îmân ve İslâm'a dâir soru sorulduğunda verdiği cevabı verirler. Bu cevabında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İslâm'ı zâhir ameller ile, îmânı da beş esasa îmân etmekle açıklamıştır.

Bir diğer kesim ise İslâm ile îmânı eş anlamlı kabul etmiş ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "İslâm Allah'tan başka hak ilâh olmadığına şâhidlik etmek ve namaz kılmaktır..."[1] sözünün anlamını İslâm'ın şiarları olarak değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte bu görüşün sahipleri şöyle derler: Îmân kalb ile tasdîk demektir. Yine derler ki: İslâm ile îmân aynı şeydir. Bu durumda da İslâm tasdîk demek olur.

Ancak dilcilerden hiçbir kimse böyle bir şey söylemiş değildir. Çünkü İslâm inkıyad (boyun eğmek) ve itaat etmek demektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Allah'ım, ben sana teslim oldum ve sana îmân ettim."[2] buyurmuş ve İslâm'ı zâhir ameller, îmânı ise îmân esaslarına inanmak diye açıklamıştır.

O halde her ikisini bir arada zikredecek olursak, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu hususta kendisine sorulan soruya verdiği cevaptan başkasıyla cevab verme hakkımız yoktur.

Îmân adı tek başına zikredilecek olursa, İslâm'ı da kapsar. İslâm lafzı da tek başına kullanılacak olursa, İslâm ile birlikte kişinin mü'min olacağında tartışma yoktur; kabul edilmesi gereken budur. Böyle bir

(1) Müslim (8); Ebû Dâvûd (4695); Nesâî (8/97, 101); İbn Mâce (63).

(2) Buhârî (1120), 6317, 7385); Müslim (769); Mâlik (1/215); İbn Mâce (1355); Dârimî (1/349); Ahmed (1/298, 308, 358).

kimse müslüman olur, amma ona mü'min denilir mi, denilmez mi? Hususuna dâir açıklamalar daha önceden geçmişti.

Aynı şekilde İslâm îmânı gerektirmekte midir? Bu hususta da daha önce sözü edilen görüş ayrılığı vardır. Ancak Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de cenneti ve cehennemden kurtuluşu îmân adına sahip olanlara vaadetmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: *"Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar îmân edip takvalı davrananlardır."* (10/Yûnus, 62-63); *"Rabbinizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış, eni yerle göğün eni gibi olan bir cennet için birbirinizle yarışın."* (57/el-Hadid, 21)

Kur'an-ı Kerim'de İslâm adı yalnız başına zikredilip, buna bağlı olarak cennete girmenin söz konusu edildiği bir yer yoktur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de İslâm farz kılınmış ve Yüce Allah onu hiçbir kimseden başkasını kabul etmediği ve peygamberle gönderdiği dini olduğunu haber vermiştir: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, asla ondan kabul olunmaz."* (3/Âl-i İmrân, 85)

[Îmân ve İslâm Lafızlarının Ayrı Ayrı ve Birlikte Zikredilmeleri]

Özetle, İslâm'ın îmân ile birlikte kullanılması hali ile bunların herbirisinin ayrı ayrı kullanılması hali arasında farklılık vardır. İslâm'ın, îmâna göre durumu kelime-i şehâdet'in birinin ötekine olan durumu gibidir. Risalete şâhidlik etmek, vahdaniyete şâhidlik etmekten ayrıdır. Bunlar farklı iki şeydir ama bunlardan biri mana ve hüküm itibariyle tıpkı aynı şeymiş gibi birbirine bağlıdır. İşte İslâm ve îmân da böyledir. İslâm'ı olmayanın îmânı yoktur, îmânı olmayanın da İslâm'ı yoktur. Zira mü'minin kendisi ile îmânını muhakkak olarak ortaya koyacağı bir İslâm'ının bulunması kaçınılmazdır. Aynı şekilde hiçbir müslüman için kendisiyle İslâm'ının sahîh olabileceği bir îmânının bulunmaması düşünülemez.

Hem Allah ve rasûlünün kelâmında hem de insanların kelâmında, bunun yani ayrı ayrı ve bir arada kullanımın benzerleri çoktur.

Mesela *küfür* ve *münafıklık* lafızları böyledir. Küfür tek başına âhiretteki ceza tehdidini söz konusu ederek zikredildiği takdirde münafıklar da bunun kapsamına girer. Yüce Allah'ın: "*Kim îmânı inkâr ederse, ameli boşa gitmiş olur ve o âhirette en çok zarara uğrayanlardandır.*" *(el-Mâide, 5/5)* buyruğunda olduğu gibi. Bunun benzerleri çoktur.

Eğer bir arada zikredilecek olurlarsa kâfir, kâfir olduğunu açığa vuran kimse, münafık ise kalbiyle îmân etmediği halde diliyle îmân eden kimse anlamına gelir.

Birr ve *takva* lafızları ile *ism* (günah) ve *udvân* lafızları, *tevbe* ve *istiğfar* lafızları, *fakir* ve *miskin* lafızları ve buna benzer diğer lafızlar da bu türdendir.

Îmân ile *İslâm* arasında fark bulunduğunun delillerinden birisi de Yüce Allah'ın: "*Bedevî Araplar: 'Îmân ettik' dediler. De ki: 'Siz îmân etmediniz, fakat islâm olduk deyin...'*" *(49/el-Hucurat, 14)* buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar olan buyrukları tanıklık etmektedir.

Bu delillendirmeye âyet-i kerîme'deki: "İslâm olduk deyin" buyruğunun biz, zâhiren itaata girdik anlamına geldiğini ve hakikatte onların münafık kimseler oldukları belirtilerek itiraz edilmiştir.Bu, bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak müfessirlerin iki görüşünden birisidir.

Daha ağır basan ikinci görüş ile buna cevab verilmiştir. Bu görüşe göre onlar, münafık da değillerdi, îmânı kamil mü'minler de değillerdi. Burda onların mü'min olmadıklarının belirtilmesi katilin, zina edenin, hırsızın, emanete riayet etmeyenin îmânının bulunmadığını söylemesine benzemektedir. Ayetin öncesindeki buyruklarla, sonra gelen buyruklar da bu görüşü pekiştirmektedir. Çünkü sûre, başından itibaren buraya kadar masiyetleri yasaklamaya, bir takım günahkarların bazı hükümlerini belirtmeye ve buna benzer hususlara dâirdir. Sûrede münafıklardan söz edilmemektedir. Bundan sonra da şöyle buyrulmaktadır:

"Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz, amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez." *(49/el-Hucurat, 14)* Eğer bunlar münafık kimseler olsalardı, itaatin onlara hiçbir faydası olmazdı. Daha sonra da şöyle buyrul-

maktadır: "*Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlüne îmân eden ve sonra da şüpheye düşmeyen... kimselerdir.*" *(49/el-Hucurat, 15)*

Yani -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- îmânları kamil olan mü'minler işte burada nitelikleri belirtilenlerdir, sizler değilsiniz. Aksine sizler, kamil îmâna sahip olmayan kimselersiniz.

Bu açıklamayı da şu husus desteklemektedir: O kendilerine, biz İslâm olduk demelerine izin vermiş ya da emir buyurmuştur. Münafık kimseye ise böyle bir şey söylenmez. Eğer bunlar gerçekten münafık kimseler olsalardı, onların îmân sahibi olmadıklarını belirtir, müslüman oldular diye minnet etmelerini yasakladığı gibi, müslüman olmadıklarını da belirtirdi. Ama bunun yerine onların bir çeşit müslüman olduklarını ortaya koymakta ve Rasûlüne müslüman oldukları için minnet etmelerini yasaklamaktadır.

Eğer onların İslâm'a girişleri sahîh olmasaydı, siz müslüman olmadınız, aksine sizler yalan söylüyorsunuz, buyururdu. Nitekim onların: "*Şehâdet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün.*" *(63/el-Münafikun, 1)* şeklindeki sözlerinin yalan olduğunu belirtmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Artık bu geniş açıklama ve izahlarla îmân ile İslâm'ın eş anlamlı olduğu iddiasını geçersizliği ve "eğer İslâm zâhiren görülen işler olsaydı, ondan başkasının kabul edilmemesi ve ihlas sahibi kimsenin îmânının da kabul edilmemesi gerekirdi [çünkü Allah İslâm'dan başkasını kabul etmeyeceğini haber vermiştir]" diyen kimselerin bu sözlerinin tutarsızlığı ortaya çıkmaktadır. Böyle bir yaklaşımın yanlış olduğu ortadadır.

Daha önceden de îmân ile İslâm'ın (aralarındaki farkın) şehâdet kelimesindeki iki unsura ve diğer hususlara benzediği, bunların ayrı ayrı zikredilmeleri ile bir arada zikredilmelerinin farklı durumları anlattığına dâir açıklamalar geçmiştir.

Mesela şehâdet kelimesine dikkat edelim; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ben insanlarla la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum." Şâyet la ilahe illallah deyip, risaleti in-

kar edecek olurlarsa, kanlarının himaye altına alınması hakkını elde ederler miydi? Aksine onların la ilahe illallah deyip, bunun gerektirdiği hukuku yerine getirmeleri kaçınılmazdır. Risaleti tasdîk etmeyen bir kimsenin ise "la ilahe illallah"ın haklarını layıkıyla yerine getirdiği asla söylenemez.

Aynı şekilde Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhidlik eden bir kimse bu şâhidliğin hakkını, bu rasûlü bütün getirdiklerinde tasdîk etmedikçe yerine getirmiş olamaz. Böylelikle bu şehâdet tevhîd'i de ihtivâ etmiş olmaktadır. Şâyet la ilahe illallah şehâdeti ile birlikte Muhammedu'r-Rasûlullah şehâdeti de zikredilecek olursa, o vakit la ilahe illallah şehâdeti ile tevhîd'in kabulü, Muhammedu'r-Rasûlullah şehâdeti ile de risaletinin kabulü dile getirilir. İşte îmân ve İslâm lafızları da bir arada zikredildikleri takdirde durum böyledir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, îmân eden erkeklerle îmân eden kadınlar...*" *(33/el-Ahzab, 35)* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu buyruğunda da böyledir: "Allah'ım sana teslim oldum ve sana îmân ettim." Burada bu lafızlardan birisiyle kastedilen, diğerinden kastedilenden farklıdır.

Eğer bunlardan birisi tek başına kullanılacak olursa, diğerinin manasını ve hükmünü de kapsar. Fakir ve miskin kelimelerinde ve benzerlerinde olduğu gibi. Çünkü fakir ve miskin lafızları bir arada kullanılacak olursa, anlamları farklıdır. Ayrı ayrı kullanılacak olurlarsa, aynı anlama gelirler. Acaba Yüce Allah'ın: "*On miskine yemek yedirmek gerekir.*" *(5/el-Mâide, 89)* buyruğu ile ilgili olarak sadece az miktarda malı bulunana verilir, hiç olmayana verilmez, yahut bunun aksi denilebilir mi? Yine Yüce Allah'ın: "*Eğer onu (sadakaları) gizler ve fakirlere verirseniz, şüphesiz ki bu sizin için hayırlıdır.*" *(2/el-Bakara, 271)* buyruğunda da durum böyledir.

Aynı şekilde bu açıklama ile îmân edip de müslüman olmayanın yahut ta müslüman olup ta îmân etmeyenin dünya ve âhiretteki hükümleri nedir? şeklindeki bir itiraz da bertaraf edilmiş olur. Bu durumda bunlardan birisi hakkında kabul ettiği bir hükmü, diğeri hakkında kabul

etmeyen bir kimsenin böyle bir kanaatinin bâtıl olduğu açıkça ortaya çıkar.

Ve böyle bir itiraz ile karşı çıkana şöyle denilir: Sizler müslüman mü'minin kendisidir diyorsunuz. Yüce Allah ise: "*Muhakkak müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, îmân eden erkeklerle îmân eden kadınlar.*" *(33/el-Ahzab, 35)* buyurmakta ve bunları birbirlerinden ayrı ayrı zikretmektedir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e: Filan kişi hakkında ne dersin? Allah'a yemin ederim ki ben onu mü'min görüyorum, denilince, o: "Yahut müslüman"(1) diye cevab vermiştir. Bu sözünü üç defa tekrarladığı halde peygamber onun müslüman olduğunu belirtmiş, ancak îmân adını vermemiştir.

Buna göre her ikisi de eşittir, diyen bir kimse buna muhalefet etmiş olmaktadır. Takınılması gereken tutum ise, anlaşmazlık konularını Allah'a ve Rasûlüne havale etmektir. Bazı nasslarda bir çatışma görülüyor olabilir; fakat Allah'a hamdolsun ki herhangi bir çatışma yoktur. Fakat mesele nassları birbiriyle uygun olarak anlamak meselesidir, başarı Allah'tandır.

Yüce Allah'ın: "*Biz de orada bulunan mü'minleri çıkardık; ama orada müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık.*" *(51/ez-Zâriyât, 35-36)* buyruğunu İslâm ile îmânın eş anlamlı olduğuna dâir delil göstermeye gelince, bunun delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü çıkartılan ev halkı hem İslâm, hem îmân vasfına sahip idiler. Hane halkının her iki vasfa sahip olmaları bu iki vasfın eş anlamlı olmasını gerektirmez.

Açıkça görüldüğü kadarıyla bu gibi çelişik ifâdeler, Ebû Hanîfe *radıyallahu anh*'dan sabit olmuş değildir. Bu ifâdeler ancak, onun mezhebine uyan kimselere aittir. Bu ifâdelerin çoğunun kıymeti yoktur, Ebû Hanîfe de bunlardan razı olmaz. Tahâvî, Ebû Hanîfe'nin, Hammad b. Zeyd ile başından geçen bir olayı nakletmektedir. Hammad b. Zeyd, Ebû Hanîfe'ye "İslâm'ın hangisi daha fazîletlidir."(2) hadisini sonuna kadar rivâyet edince, ona: Senin görüşüne göre hangi İslâm daha fazîletlidir diye so-

(1) Buhârî (27), (1478); Müslim (150); Ahmed (1/182).

(2) Abdurrezzâk (20107); Ahmed (4/114).

rulduğunda, Îmândır diye cevab veriyor, sonra da hicret ve cihâdı îmândan sayıyor musun? Bunun üzerine Ebû Hanîfe sesini çıkarmayıp sustu. Arkadaşlarından birisi ona: Ey Ebû Hanîfe, ona cevab vermeyecek misin? diye sormuş. Ebû Hanîfe şöyle cevab vermiş: O bana bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den hadis diye naklediyorken, ben ona ne ile cevap verebilirim ki?

[Îmân'da (İnşaallah Diyerek) İstisnâ Yapmak]

Bu görüş ayrılıklarının bir sonucu da îmânda istisna yapmak meselesidir.

İstisnâ yapmak: Kişinin, "ben inşaallah mü'minim" demesidir. Bu hususta ikisi aşırı uç ve biri orta yol olmak üzere üç görüş vardır. Kimisi bunu vâcib kabul eder, kimisi haram, kimisi de bir yönden caiz görür diğer yönden kabul etmezler. Bu da bu görüşlerin en sahîh olanıdır.

İstisnâ yapmayı vâcib kabul edenlerin iki dayanağı vardır. Birincisi: Îmân, insanın üzerinde öldüğü haldir. İnsan vefât edeceği hal ve Yüce Allah'ın ezeli ilmine göre varacağı durum itibariyle mü'min ya da kâfirdir. Bundan önceki hali ise muteber değildir. Derler ki: Arkasından küfrün bulunacağı ve netice olarak sahibinin kâfir olarak ölmesi ile sonuçlanacak bir îmân îmân değildir. Bu tıpkı tamamlanamadan önce sahibi tarafından ifsad edilen namaz ile gün batımından önce kişinin orucunu açmasına benzer. Bu, Küllâbiye ve diğer fırkaların bir çoğunun dayanağınıdır.

Daha sonra bu hususta aşırıya giden bir kesim bu görüşü kabul etti ve nihayet bunlara mensub insanlar işledikleri sâlih amellerde bile istisnâ yapmaya koyuldular. İnşaallah namaz kıldım vb. sözler söylemeye başladılar. Bundan kasıtları da; inşaallah kabul edildi demekti. Yine onların bir çoğu herşeyde istisna yapar oldu ve mesela inşaallah bu bir elbisedir, inşaallah bu bir halattır diyecek hale kadar geldiler. Kendilerine bunun böyle olduğunda bir şüphe yoktur denilecek olursa onlar, evet böyledir ama Allah onu değiştirmeyi dilese değiştirebilir, diye cevab verirler.

İstisnâ yapmayı vâcib görenlerin ikinci dayanağı da şudur: Mutlak îmân Yüce Allah'ın kuluna yapılmasını emrettiği işlerin tümünü yapmayı, yasakladıklarının tümünü de terketmeyi içerir. Buna göre bir kimse ben mü'minim diyecek olursa, emrolunduğu bütün işleri yerine getiren, yasak kılındığı herbir şeyi de terkeden, ebrâr ve muttakîlerden olduğuna şâhidlik etmiş olur. Bu durumda o, Yüce Allah'ın mukarreb velilerinden biri demektir. Böyle bir iddiada bulunmak ise, insanın kendi nefsini tezkiye etmesi türündendir. Böyle bir şâhidlik doğru kabul edilirse, o kimsenin aynı şekilde bu hal üzere öldüğü takdirde, kendisinin cennetlik olduğuna da şâhidlik etmesinin doğru olmasını gerektirir.

İşte istisna yapan selef'in genel olarak dayanağı budur. Bununla birlikte ileride Yüce Allah'ın izniyle belirteceğimiz gibi, onlar bir başka açıdan istisnada bulunmayı terki de caiz görmüşlerdir. Bu görüşte olanlar aynı şekilde şüphe bulunmayan hususlarda istisna yapmanın caiz oluşunu da delil gösterirler. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"Elbette ve inşaallah Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyet içerisinde... gireceksinizdir." (48/el-Feth, 27)* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kabristan'da: "Ve inşaallah bizler de size kavuşacağız."[1] buyurmuştur. Yine: "Ben aranızda Allah'tan en çok korkan kişi olacağımı ümit ederim."[2] buyurmuştur ve buna benzer başka hadisler de vardır.

Îmânda istisnâda bulunmayı haram kabul edenlere gelince, îmânı tek bir bütün olarak kabul eden herkes bu görüştedir. Bunlar: Ben şehâdet kelimesini söylediğimi bildiğim gibi, mü'min olduğumu da bilirim, der. Benim ben mü'minim demem, ben müslümanım demem gibidir. Îmânında istisna yapan bir kimse onda şüphe ediyor demektir.

Bunlar îmânlarında istisna yapan kimseleri şek edenler diye adlandırırlar ve Yüce Allah'ın: *"Elbette ve inşaallah Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyetle... gireceksinizdir." (48/ el-Feth, 27)* buyruğundaki istisnaya şu sözleriyle açıklık getirmektedirler. Buradaki istisna korkusuzca ve gü-

---

(1) Müslim (249); Ebû Dâvûd (3237); İbn Mâce (4306); Ahmed (2/300); Nesâî (1/94); Mâlik (1/28).

(2) Müslim (1110); Ebû Dâvûd (2389); Mâlik (1/289); Ahmed (6/67).

venlik içerisinde girmeye aittir. Oraya girileceği hususunda ise herhangi bir şüphe yoktur. Şöyle de açıklanmıştır: Siz oraya hepiniz yahut bir bölümünüz gireceksiniz, çünkü onların bazılarının öleceği Allah tarafından bilinen bir husustur.

Her iki cevap da su götürür. Çünkü onlar bu sözleriyle kaçındıkları mahzurun içine düşmüşlerdir. Güvenlik ve korku diye açıklamalarını ele alalım: Yüce Allah bunu bilmekle birlikte; güvenlik içerisinde gireceklerini haber vermiştir. O halde oraya gireceklerinde şüphe olmadığı gibi, güvenlikle gireceklerinde de şüphe yoktur. Hepsinin ya da bir bölümünün gireceklerinde de. Çünkü Yüce Allah kimin gireceğini, kimin girmeyeceğini bilmiştir. Bu hususta da şüphe söz konusu olamaz. O halde Yüce Allah'ın burada "inşaallah" buyurması, girişin muhakkak gerçekleşeceğini belirtmektir. Nitekim bir kimse mutlaka yapacağını kararlaştırdığı bir iş hakkında: Allah'a andolsun ki -inşaallah- ben bu işi yapacağım, der ve o bu sözlerini irade ve kararlılığında şüphe ettiği için söylemez. Ancak bu kimse böyle bir durumda da (istediğini yerine getiremeyecek olursa) yeminini bozmuş sayılmaz, çünkü o maksadının mutlaka gerçekleşeceği noktasında kesin ifâde kullanmış değildir.

İstisnâda bulunmayı ya da terketmeyi caiz kabul edenlere gelince, bunlar her iki kesime göre delil itibariyle daha güçlüdürler. İşlerin en hayırlısı da orta yollu olanıdır.

Eğer istisnada bulunan kimse îmânının esasında şüpheyi kastediyorsa istisnada bulunması men edilir. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Eğer kendisinin Yüce Allah'ın: "*Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların îmânını arttırır ve onlar ancak Rablerine güvenip, dayanırlar. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler. İşte onlar gerçek mü'minlerin ta kendileridir. Onlar için Rableri katında dereceler, mağfiret ve bitmez, tükenmez bir rızık vardır.*" *(8/el-Enfal, 2-4)* buyruğu ile; "*Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlüne îmân eden ve sonra da şüpheye düşmeyen, sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihâd eden kimselerdir. İşte onlar sâdık olanla-*

rın ta kendileridir." *(49/el-Hucurat, 15)* buyruğunda nitelendirdiği mü'minlerden bir mü'min olduğunu kastetmekse; o takdirde istisnâda bulunması caiz olur. Aynı şekilde akıbeti bilemeyeceğini belirtmek maksadıyla istisnada bulunan da îmânında şüphe ettiği için değil de işin Allah'ın meşîetine bağlı olduğunu belirtmek maksadıyla istisnada bulunan da böyledir.

Bu görüşün ne kadar kuvvetli olduğu da görülmektedir.

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*den sahîh olarak gelen şeriat ve beyânın tümü haktır." sözlerine gelince;

[Nass'ların Askıya Alınması]

Şeyh *rahimehullah* bu sözleriyle, haberleri [kabul etme noktasında] mütevatir ve ahad olmak üzere iki kısma ayıran *Cehmiye, Muattile, Mutezile* ve *Rafizî*'lerin görüşlerini redde işaret etmektedir.

Bunlara göre mütevatirin, senedi kat'î olsa bile, delâleti kat'î değildir. Çünkü lafzî deliller yakîn ifâde etmez. Bu görüşleriyle onlar Kur'ân-ı Kerîm'in sıfatlara delâletini yermektedirler.

Yine derler ki: Ahad rivâyetler ilim ifâde etmez ve geliş yolu itibariyle olsun, metni itibariyle olsun delil olarak gösterilmez.

Böylelikle onlar kalplerin kapılarını; Yüce Rabbi, O'nun isim, sıfatlarını ve fiillerini Allah Rasûlünden gelen yolla tanımaya kapatmıştırlar. İnsanları esası vehmî olan bir takım yargılara, hayali bir takım önermelere havale ettiler. Bunlara aklen kat'î deliller ve yakînî burhanlar adını verdiler. Halbuki bunların tümü tahkik edildikleri takdirde ortaya çıkacağı gibi: *"Susuz kimsenin, su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihayet ona yaklaşınca, onun bir şey olmadığını görür. Halbuki kendisi(nin ameli) yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını tamamen öder, Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut (bu) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerlerinde ise bulutlar vardır, birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime bir nur vermemişse onun nuru olmaz."* *(24/en-Nur, 39-40)*

Hayret edilecek hususlardan birisi de şudur: Onlar bu önerme ve delillerini vahyin nasslarının önüne geçirmişler, bunlar uğruna nassları terk etmişlerdir. Böylece kalbleri nasslarla hidâyet bulmaktan yana çoraklaşmış, selîm fıtratın ve nebevî nassların te'yid ettiği sağlıklı akılların verdiği hükümlere de ulaşamamışlardır. Eğer vahyin nasslarının hakemliğini kabul etmiş olsalardı; hiç şüphesiz selim fıtratlara uygun düşen doğru, sahîh, aklî gerçeklere de ulaşırlardı.

Hatta bid'at sahiplerinden herbir kesim nassları kendi bid'atleriyle ve aklî zannettiği yargılarla ölçüp değerlendirir, bunlara uygun düşen nass'a muhkem deyip kabul eder, delil diye gösterir. Muhalif olan nass'a da müteşâbihtir deyip reddeder. Bu reddedişine de tefvîz (işi Allah'a havale etme) adını verir. Yahut ta tahrîf eder, bu tahrîfini de te'vîl diye adlandırır. İşte bundan dolayı Ehl-i Sünnet'in bunlara karşı tepkileri çok şiddetli olmuştur.

[Ehl-i Sünnet Nass'tan Ayrılmazlar]

Ehl-i Sünnet'in izlediği yol: Sahîh nass'tan sapmamak ve nass'lara, aklî yargılarla veya birilerinin sözü ile karşı çıkmamaktır. Şeyh *rahimehullah* buna işaret ettiği gibi, Buhârî *rahimehullah* da şöyle demiştir: el-Humeydî'yi şöyle derken dinledim: Şafi'î *rahimehullah*'ın yanında bulunuyorduk. Bir adam gelerek bir husus hakkında soru sordu, Şafi'î ona, bu hususta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle şöyle hüküm verdi, dedi. Adam Şafi'î'ye: Sen ne dersin? diye sorunca, Şafi'î şu cevabı verdi: Subhanallah, sen benim bir kilisede, bir havra'da gördün? Belime zü'n-nar bağladığımı mı gördün? Ben sana Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmetti diyorum, sen bana: Sen ne diyorsun? diye soruyorsun.[1]

Buna benzer selef'in sözleri pek çoktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur." (33/el-Ahzab, 36)*

[Ümmet Tarafından Kabul Gören Vahid Haber]

[1] *Hılyetu'l-Evliya* (9/106); *Târîhu İbn Asâkir* (15/10/2); *Menâkıbu'ş-Şafi'î* (1/474).

Vahid haber; ümmet gereğince amel ederek ve onu tasdîk ederek, kabul ile karşıladığı takdirde ümmetin çok büyük çoğunluğuna göre yakîn (kesin) bilgi ifâde eder. Bu da mütevatirin iki kısmından birisidir. Ümmetin selefi arasında bu hususta herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Ömer b. el-Hattab *radıyallahu anh*ın rivâyet ettiği: "Muhakkak ameller niyetlerledir"[1] haberi bu kabildendir.

Yine İbn Ömer *radıyallahu anh*'ın naklettiği: "Peygamber vela'nın satışını ve hibe edilmesini yasaklamıştır."[2] haberi, Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın: "Kadın halası üzerine de, teyzesi üzerine de nikahlanmaz."[3] haberi; "Neseb yolu ile ne haram oluyorsa, emmek yolu ile de haram olur."[4] haberi ve bunların benzerleri gibi. Aynı şekilde Kuba Mescidi'ne gidip de Kıble'nin, Mescid-i Aksa'dan, Kabe'ye döndürüldüğünü bildirenin haberi üzerine bunu duyan namaz kılanların Kabe'ye dönmesine dâir haber de buna benzemektedir.[5]

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* elçilerini birer birer gönderirdi. Mektublarını da bir kişi ile birlikte gönderirdi. Kendilerine bu mektub ya da elçi gönderilen kimseler; bu vâhid bir haber olduğu için bunu kabul etmeyiz, demezlerdi. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*O dini bütün dinlere üstün kılmak için rasûlünü hidâyetle ve hak din ile gönderen O'dur.*" *(97/et-Tevbe, 33)* O halde Yüce Allah'ın delil ve açıklamalarının çürütülmemesi için insanlara karşı bu dinin delil ve belgelerini de koruması kaçınılmaz bir şeydir.

İşte bundan dolayı Yüce Allah, Rasûlü adına yalan uyduranları hayatta iken de, ölümlerinden sonra da rezil ve rüsvay etmiş, onların ger-

---

(1) Tahrici daha önce geçmişti.

(2) Buhârî (2535), (6756); Müslim (1506); Ebû Dâvûd (2919); Tirmizî (1236); İbn Mâce (2747); Mâlik (2/782); Dârimî (2/398); Nesâî (7/306).

(3) Buhârî (5109), (5110); Müslim (1408); Mâlik (2/532); Ebû Dâvûd (2065); Tirmizî (1126); İbn Mâce (1929); Nesâî (6/96).

(4) Buhârî (2645); İbn Mâce (1938); Ahmed (1/275); Nesâî (6/100); İbn Ebî Şeybe (4/287).

(5) Buhârî (403), (4488), (4490); Müslim (526); Mâlik (1/195).

çek durumlarını insanlara açıkça göstermiştir. Sufyan b. Uyeyne der ki: Yalan hadis söylemiş hiç kimseyi Allah setretmiş değildir. Abdullah b. el-Mubarek de şöyle demiştir: Bir adam seher vakti yalan bir hadis nakletmeyi içinden geçirse, sabah olur olmaz insanlar; filan kişi yalancıdır, demeye koyulurlar.

Vahid haberin doğru ve yalan olma ihtimali varsa da sahîh haberler ile sahîh olmayan haberleri birbirinden ayırt edebilmek, ancak vakitlerinin büyük bir bölümünü hadisle uğraşmaya; ravîlerin siyretlerini, hallerini ve sözlerinin durumuna vakıf olmak maksadıyla araştırmaya, bu hususta çok ileri derecede haddi aşmaktan ve yanılmaktan gayret gösterenlere nasib olabilir. Bunlar öldürülecek olsalar dahi, hiçbir kimseye Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında tek bir söz dahi uydurmasına müsamaha etmezler, bizzat kendileri de böyle bir şey yapmazlar. Onlar bu dini bizlere kendilerine nakledildiği gibi naklettiler. Onlar İslâm'ın öncü kafilesi, îmânın belkemiğidirler. Onlar haberlerin sarrafları, hadislerin gerçek doktorlarıdır. Kişi onların bu durumlarını, bu hallerini doğruluklarına dâir haberleri ne kadar takvalı ve güvenilir olduklarını bilirse; onların yaptıkları nakil ve rivâyetlerdeki ilmin derecesini de açıkça görür.

Akıl ve marifet sahibi olan bir kimse bilir ki, hadis alimleri, peygamberlerinin sîret ve haberlerini; başkalarının –bilmeleri ve zannetmeleri şöyle dursun- akıllarından bile geçmeyecek şekilde iyi bilirler Nitekim nahivcilerin de Sibeveyh ve el-Halil'e dâir haberlerden, sözlerden ve görüşlerden bildiklerini başkaları bilemez. Doktorların da Hipokrat ve Calinos'un sözleri ile ilgili bidikleri başkaları tarafından bilinmez.

Kısacası herbir sanat sahibi sanatını başkasından daha iyi bilir. Bakkal'a güzel kokulara dâir soru sorulsa yahut güzel koku satıcısına manifatura'ya dâir soru sorulsa ve buna benzer kimselere meslekleri ile uymayan sorular sorulursa elbette bu büyük bir câhillik olarak değerlendirilir.

Ancak Allah'ın sıfatlarını inkâr edenler Yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* *(42/eş-Şûrâ, 11)* buyruğunu sahîh hadisleri reddet-

mek için dayanak kabul etmişlerdir. Benimsedikleri görüş ve kaidelere, düşüncelerinin ve içlerinden geçen duyguların sonucunda ortaya koydukları ilkelere muhalif bir hadis geldikçe, bunu "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" buyruğuna dayanarak reddetmeye kalkışırlar. Böylelikle onlar, kendilerinden olan kalbi körelmiş kimselere karşı hakkı bâtıl'a karıştırıyor ve âyeti gerçek manasından uzaklaştırarak tahrîf ediyorlar.

Onlar, Allah'ın sıfatlarına dâir haberlerden Allah'ın da, Rasûlünün de murad etmediğini, İslâm'ın önder ilim adamlarından hiçbir kimsenin anlamadığını anlamışlardır. Onlara göre bu sıfatları kabul etmek, yaratılmışların sahip oldukları sıfatlara yaratıcıyı benzetmektir. Bu iddialarından sonra bu sıfatların kabulünün bâtıl olduğuna da: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" buyruğunu delil gösterir, böylece her iki nass'ı da [yani sıfatların kabulünü gerektiren nass'ı ve yaratılmışlara benzerliği nefyetmeyi gerektiren nass'ı] tahrîf ederler. Kitablar yazarlar ve: Allah'ın emrettiği ve Allah'tan gelmiş şekliyle İslâm dininin esasları bunlardır, derler. Kur'ân-ı Kerîm'in çokça okur; Allah Rasûlünün beyân ettiği ve Allah'ın murad ettiği manayı haber verdiği anlamlar üzerinde düşünmeksizin, "manasını Allah bilir" diye, O'na havale ederler.

Yüce Allah bu üç nitelikleri dolayısıyla, önceden kendilerine kitab verilmiş olanları yermiştir. Bizlere onların bu konudaki tutumlarını haber vererek anlatmıştır. Tâ ki ibret alalım ve onların gittikleri yolun benzerini izlemekten uzak kalalım. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*(Ey îmân edenler) artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? Halbuki onların bir fırkası vardır ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile tahrîf ederlerdi.*" *(2/el-Bakara, 75)*

Nihayet Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların arasında ümniyye dışında Kitabın ne olduğunu bilmeyen ümmîler de vardır. Onlar yalnız zannediyorlar.*" *(2/el-Bakara, 78)* Ümniyye'den kasd edilen, "mücerred okuma"dır.

Daha sonra şöyle buyurmaktadır: "*Kitab'ı elleriyle yazıp da, sonra az bir değer karşılığında satabilmek için: 'Bu Allah katındandır' diyenlerin vay haline! Vay elleriyle yazdıklarından başlarına geleceklere, vay ka-*

zandıkları yüzünden onların haline!" (2/el-Bakara, 79)

Görüldüğü gibi Yüce Allah, yazdıklarını Allah'a nisbet ettiklerinden ötürü ve bu yolla kazandıkları sebebiyle onları yermiştir. Her iki vasıf da yerilmeye müstehaktır. Allah'tan gelmedik bir şeyi, Allah'a nisbet etmek ve bunun karşılığında mal yahut başkanlık gibi bir karşılık almak.

Yüce Allah'tan söz ve amellerimizde lütuf ve ihsanıyla bizleri yanılmaktan korumasını dileriz.

[Sünnet Ya İbtidaî'dir (Kitabta Olmayan Bir Hükmü Koyar) Yahutta Allah'ın Şeriatını Beyân'dır]

Şeyh *rahimehullah* "şeriat ve beyân" sözleriyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahîh olarak gelenlerin iki tür olduğuna işaret etmektedir: [Sünnet,] ya ibtidaî [Kitabta bulunmayan bir hükmü koyan] bir şeriattir, yahut ta Yüce Allah'ın aziz Kitabında koyduğu, şeriat hakkında bir beyândır. Her ikisi de haktır ve uyulması vâcibdir.

"Îmân ehlî, îmânın aslı itibariyle eşittir. Aralarında fazîlet farkı ise hakikat, hevâ'ya muhalefet ve evlâ olana devam etmek itibariyledir." İfâdelerinde geçen "hakikat" ifâdesi bazı nüshalarda "haşyet ve takva iledir" şeklindedir.

Birinci ibarede herkesin tasdîkin aslı itibariyle ortak olduğuna işaret etmektedir. Ancak tasdîkin bazısı, diğer bazısından daha güçlü ve sağlam olabilir. Nitekim bundan önce buna görmenin sağlam olması ile zayıf olması örnek olarak gösterilmişti. İkinci ibare ile de mü'minler arasında farklılığın kalblerin amelleri ile olduğuna işaret etmektedir. Tasdîkte ise herhangi bir farklılık yoktur, ancak birinci mana daha güçlü görülmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[Metin]

وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ أَوْلِيَاءُ الرَّحْمَنِ

"Mü'minlerin hepsi Rahmân'ın velileridir."

[Şerh]

[Veliler ve Velilik]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar üzülmezler de. Onlar îmân edip takvâlı davrananlardır." (10/Yûnus, 62-63)*

Veli terimi, düşmanlığın zıttı olan (ve dostluk anlamına gelen) -vav harfi fetha olarak- "velâyet"ten gelmektedir. Hamza, Yüce Allah'ın: *"Sizin onlarla hiçbir velâyetiniz yoktur." (8/el-Enfâl, 72)* buyruğundaki "velâyet" kelimesinin "vav" harfini kesra olarak "vilâyet" diye okumuş; diğerleri ise fetha olarak "velâyet" diye okumuşlardır. Bu iki okuyuşun iki ayrı söyleyiş olduğu söylendiği gibi; "velâyet" şeklindeki okuyuşun yardım etmek anlamında, "vilayet" okuyuşunun emirlik anlamında olduğu da söylenmiştir.

ez-Zeccâc dedi ki: Esreli okuyuşun caiz olması, bir takım kimselerin bir takım kimseleri veli edinmesinde bir çeşit sanat ve iş (amel) bulunduğundan dolayıdır. Bu tür bir anlam ihtivâ eden bütün kelimelerde aynı durum söz konusudur. el-Hiyâta (terzilik) gibi...

Mü'minler Allah'ın velileridir. Yüce Allah da onların velisidir. O şöyle buyurmaktadır: *"Allah îmân edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkartır. Kâfir olanların velileri ise tâğûttur. Onları aydınlıktan çıkartır karanlıklara götürürler." (2/el-Bakara, 257)*; *"Bu böyledir. Çünkü Allah îmân edenlerin velisidir. Kâfirlerin ise hiçbir velisi yoktur." (47/Muhammed, 11)*

Mü'minler de birbirlerinin velisidirler: *"Mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin velisidirler." (9/et-Tevbe, 71)*; *"Gerçek şu ki, îmân edenler, hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd edenler, (muhâcirleri) barındıranlar ve (Allah'ın dinine) yardımcı olanlar (var ya); işte onlar birbirlerinin velisidirler." (8/el-Enfâl, 72)*

Bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: *"Sizin veliniz ancak Allah'tır, O'nun Rasûlüdür, namazı dosdoğru kılan, rükû ederek zekatı veren mü'minlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlünü ve îmân edenleri veli edinirse; (bilsin ki) muhakkak Allah'ın (dininin) taraftarları galip gelecek olanların ta ken-*

dileridir." (5/el-Mâide, 55-56)

Bütün bu nasslarda, mü'minlerin birbirlerinin velisi oldukları, Allah'ın da onların hem velileri, hem de mevlâları olduğu tesbit edilmektedir. Allah, mü'min kullarını veli edinir. O onları sever, onlar da O'nu. O onlardan razı olur, onlar da O'ndan hoşnut olurlar. Kim Allah'ın bir velisine düşmanlık ederse, Allah'a ona karşı savaş açar.

Allah'ın mü'minleri veli edinmesi, O'nun rahmet ve ihsanındandır. Yaratılmışların birbirlerini ihtiyaçtan dolayı veli (dost) edinmelerine benzemez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ve de ki: 'Çocuk edinmemiş, mülk (ve hakimiyetin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamd olsun. O'nu tekbir ettikçe et!"* (17/el-İsra, 111)

Buna göre acizliğinden ötürü Yüce Allah'ın velisi (dost ve yardımcısı) yoktur. Aksine izzet bütünüyle Allah'ındır. O, kendisine yardımcı olacak bir veli edinmeye ihtiyacı bulunan hükümdarlara ve başkalarına benzemez.

Velilik, bir açıdan îmâna benzer. O takdirde Şeyh'in maksadı şu olur: Veliliğin aslı itibariyle bütün veliler birbirine eşittir. Ancak bunun kamil olanı, eksik olanı vardır. Kemâl derecesinde velilik, takvâ sahibi mü'minler için söz konusudur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar îmân edip takvâlı davrananlardır. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır."* (10/Yûnus, 62-64)

Buradaki "onlar îmân edip takvâlı olanlardır" buyruğu, îmân edip takvâ sahibi olanların "Allah'ın velisi" olduklarını ve bunun onların bir özelliği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu üç âyet-i kerîmede sözü edilen vaadlere layık olanlar onlardır. Bu ise, sadece çok oruç tutmakla, çok namaz kılmakla ya da üstü başı yırtık pırtık olmakla ve riyazetle (bedeni mahrumiyetlere katlanmakla) olacak bir şey değildir; bu ancak, sevdiği ve gazap ettiği hususlarda Allah'a muvâfakatle [yani sevdiklerini sevip gazap ettiklerine gazaplanmak ile] mümkündür.

Bu hususta daha önce îmân meselesinde geçtiği üzere, Ehl-i Sünnet arasında yüzeysel, onlarla ehl-i bid'at ehli arasında da gerçek bir anlaşmazlık vardır, bununla birlikte, mü'min bir kimsede bir açıdan velilik (dostluk), bir açıdan düşmanlık bir arada bulunabilir. Nitekim bazen onda küfür ve îmân, şirk ve tevhîd, takvâ ve fücür, nifak ve îmân da bulunabilir. Şarî'e hem lafız, hem mana itibariyle muvafakat etmek, yalnızca mana itibariyle O'na muvafakat etmekten iyidir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların pek çoğu Allah'a şirk koşmadıkça, bir türlü O'na îmân etmezler.*" *(12/Yusuf, 106)*; "*De ki: 'Îmân etmediniz. Ancak İslâm olduk, deyin.'*" *(49/el-Hucurât, 14)*

Bu âyete dâir açıklamalar ve buradaki muhatapların, konu ile ilgili iki görüşten doğru olanına göre münafık olmadıklarına dâir izahlar, daha önceden geçmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmaktadır: "Dört haslet vardır ki, kimde bulunurlarsa katıksız münafık olur. Kendisinde bunlardan bir tanesi bulunan kişide de, -onu terkedinceye kadar- münafıklık hasletlerinden birisi var demektir: Konuştu mu yalan söyler, antlaştı mı bozar, söz verdi mi sözünde durmaz, tartıştı mı haddi aşar."[1] Bir rivâyette de "söz verdi mi sözünde durmaz" yerine: "ona bir emanet verildi mi hainlik eder" denilmektedir. Buhârî ve Müslim bunu, Sahîh'lerinde rivâyet etmişlerdir.

Îmânın şubelerine dâir hadis de daha önceden geçmiştir.[2]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Kalbinde zerre ağırlığı kadar îmân bulunan kimse, cehennem'den çıkacaktır"[3] hadisi de daha önceden geçmişti.

Bundan anlaşılıyor ki; bir kimsede münafıklığın bir çok hasleti bu-

(1) Buhârî (34, 2459, 3178); Müslim (58); Ebû Dâvûd (4688); Tirmizî (2632); Nesâî (8/117); Ahmed (2/189).

(2) Buhârî (9); Müslim (35); Ebû Dâvûd (4676); Tirmizî (2614); İbn Mâce (57); Müsned (2/414, 445).

(3) Buhârî (7510); Müslim (193, 326); İbn Mâce (4312); Müsned (3/116, 244, 247).

lunsa dahi, îmânın en az miktarına sahip olmuş ise, o kişi ebedî olarak cehennem'de kalmayacaktır. Bu kimse sahip olduğu münafıklık hasletleri miktarınca azab görecek, sonra da cehennem'den çıkartılacaktır.

Buna göre itaatler îmânın şu'beleri, masiyetler küfrün şu'beleridir. Küfrün şu'belerinin en başı inkar, îmân şu'belerinin en başı da tasdîktir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in söylediği rivâyet edilen: "Bir araya gelip toplanan her bir topluluk arasında mutlaka Allah'ın dostu (veli) bir kimse vardır; ne onlar onu bilirler, ne de o, kendisini bilir" sözü ise asılsız ve bu bâtıl bir sözdür. Çünkü bir topluluğun fertleri kâfir olabilirler; ya da fâsık olarak öleceklerden olabilirler.

Allah'ın kamil velilerine gelince; bunlar, Yüce Allah'ın şu buyruklarında nitelikleri belirtilen kimselerdir: "*Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar îmân edip, takvâlı davrananlardır. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.*" *(10/Yûnus, 62-64)*

Takvâ ise Yüce Allah'ın buyruğunda şöylece anlatılmaktadır: "*Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz birr (iyilik, takvâ) değildir. Fakat asıl birr, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitaba, peygamberlere îmân edenin, ona olan sevgisine rağmen malı akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren, ahitleşince ahitlerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin yaptığıdır. Sadakat gösterenler işte bunlardır. Takva sahibi olanlar da ancak bunlardır.*" *(2/el-Bakara, 177)*

Takva sahipleri: *Muktesid* (orta yollu) olanlar ile *mukarreb* (yakınlaştırılmış) olanlar, olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Muktesid olanlar, kalp ve azalar ile ifa edilen amellerin, farz olanlarını işleyerek Yüce Allah'a yaklaşan kimselerdir.

Sâbikun (ileri geçen ve yakınlaştırılmış olan mukarrebler) ise; Yüce Allah'a farzlardan ayrı olarak nafilelerle yakınlaşan kimselerdir. Nite-

kim Sahîh-i Buhârî'deki rivâyette; Ebû Hureyre *radıyallahu anh*, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu anlatır: "Yüce Allah buyuruyor ki: Kim benim bir veli'me düşmanlık ederse, ben ona savaş açarım. Hiçbir kulum, kendisine farz kıldığım şeyleri eda etmeye denk bir amelle bana yakınlaşmış değildir. Kulum nafilelerle bana yakınlaşmaya devam edip durursa sonunda ben de onu severim. Onu sevdim mi, artık onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, yakaladığı eli, yürüdüğü ayağı [mesabesinde] olurum. Eğer benden dilekte bulunursa, andolsun ki ona (dilediğini) veririm. Eğer bana sığınırsa, onu himayeme alırım. Yapmayı murad ettiğim işler arasında kendisi ölümden hoşlanmadığı, Ben de kendisine kötülük yapmayı istemediğim için mü'min kulumun canını almakta tereddüt ettiğim kadar hiçbir hususta tereddüt etmem."[1]

Veli: Düşmanın zıttıdır. Bu kelime, yakın olmak, yakınlaşmak anlamındaki "el-vely"den türemiştir. Buna göre veliyullah (Allah'ın velisi); Allah'ın sevdiği şeyler hususunda O'na muvafakat etmek sûretiyle Allah'a yakın olan ve O'nun razı olacağı işleri yaparak O'na yakınlaşmaya çalışan kimsedir. Bunların durumu ise Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirdiği gibidir: "*Kim Allah'tan korunup sakınırsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" *(65/et-Talâk, 2-3)*

Ebû Zerr *radıyallahu anh* dedi ki: Bu âyet nazil olunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Ey Ebû Zerr, eğer insanlar bu âyet gereğince amel ederlerse, hiç şüphesiz onlara yeter."[2]

Yüce Allah, insanlar için darlık olan hususlarda takvâ sahiplerine çıkış yolu gösterir ve ummadıkları yerlerden kendilerine rızık gönderir. Böylelikle Yüce Allah, zararlı şeyleri kendilerinden uzaklaştırır, faydalı şeyleri elde etmelerini sağlar ve onlara açıklaması uzun vakit alacak türlü keşif ve tesirler bağışlar.

[Metin]

---

(1) Buhârî (6502); Ebû Nuaym (1/4); Beyhakî, *Zuhdu'l-Kebîr* (690); Beğavî (1248).

(2) İbn Mâce (4220); Hâkim (2/492); Dârimî (2/303); Nesâî, Kubrâ (9/165). Senedinde inkıta' vardır. Bununla birlikte Hâkim ve Zehebî sahîh olduğuna hükmetmişlerdir.

وَأَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَطْوَعُهُمْ وَأَتْبَعُهُمْ لِلْقُرْآنِ

"Allah nezdinde en değerlileri, Allah'a en çok itaat edenleri ve Kur'ân'a en çok uyanlarıdır."

[Şerh]

[Allah Katında Müminlerin En Değerlileri]

Yani mü'minlerin en üstün ve değerli olanları, Allah'a en çok itaat edip Kur'ân'a en çok uyanlardır. İşte en müttakî olan budur. En müttakî olan da en üstün olan demektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Muhakkak Allah nezdinde en değerli olanınız, en takvâlı olanınızdır.*" *(49/el-Hucurât, 13)*

Sünen'lerde şu hadis-i şerif kaydedilmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Arap olanın Arap olmayana, beyazın siyaha, siyahın beyaza, -takvâ dışında- hiçbir üstünlüğü yoktur. Bütün insanlar Âdem'dendir, Âdem de topraktadır."(1)

İşte bu delil dolayısıyla, "sabırlı fakir mi, yoksa şükreden zengin mi fazîletlidir?" meselesi ile ilgili olarak ilim adamlarının görüş ayrılığına düşmelerinin, birini ötekine tercih etmelerinin pek yerinde olmadığı; tahkikin gereğinin şu sonuca varılması gerektiği ortaya çıkmaktadır: Birinin diğerine üstünlüğünde fakirlik ya da zenginlikle herhangi bir ilgisi yoktur. Mesele amellerle, hallerle ve hakikatlerle ilgilidir. Dolayısıyla böyle bir sorunun ortaya atılması yanlıştır. Çünkü Allah nezdinde fazîletli olmak, takva ve îmânın hakikatleriyle ilgilidir. Zenginlik ya da fakirlikle ilgisi yoktur. Herhalde Ömer *radıyallahu anh*'ın şu sözünü söylemesinin de sebebi bu olmalıdır: "Zenginlik ve fakirlik iki binektir. Hangisine binersem bineyim, umurumda değil!"

Zenginlik ve fakirlik, Yüce Allah'ın bir imtihanıdır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "*Ama insan, Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup, nimetler verse: 'Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti' der.*"

(1) Ahmed (5/411).

(89/el-Fecr, 15)

Eğer sabırlı fakir ile şükreden zengin, takvâ itibariyle birbirine eşit olursa, dereceleri de eşit olur. Onlardan birinin takvası, diğerinden üstün olursa, Allah nezdinde daha fazîletli o olur. Çünkü fakirlik ile zenginlik bizatihi ameller arasında tartıya girmezler. Tartıya giren yalnızca sabır ya da şükürdür.

[Metin]

وَالْإِيمَانُ: هُوَ الْإِيمَانُ بِاللَّهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ، وَحُلْوِهِ وَمُرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى

"Îmân: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayrıyla şerriyle, acısıyla tatlısıyla kadere ve (hepsinin) Allah'tan geldiğine îmân etmek demektir."

[Şerh]

[Îmânın Rükünleri]

Bu hususların dinin esasları olduğu ve sahîh olduğu ittifakla kabul edilmiş Cibril Hadisi'nde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bunları sayarak cevap vermiş olduğuna dâir açıklamalar, önceden geçmişti.

Cebrail *aleyhisselam* bedevî bir arap kılığında gelmiş ve ona İslâm'ın ne olduğunu sormuştu. O da buyurmuştu ki: "(İslâm), Allah'tan başka hak ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhidlik etmen, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, Ramazan (ayı) orucunu tutman, oraya yol bulabilirsen Beyt(ullah)ı hac etmendir.

Ona îmânın ne olduğuna dâir soru sorunca da şu cevabı vermişti: "(Îmân) Allah'a, meleklerine, Kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe îmân etmendir. (Ayrıca) hayrıyla, şerriyle kadere de îmân etmen-

dir.

Ona, ihsan'ın ne olduğunu da sormuş ve şu cevabı almıştı: "(İhsan) Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan dahi O, seni görür."[1]

---

[1] Buhârî (50, 4777); Müslim (8, 9); Ebû Dâvûd (4695); Nesâî (8/97); İbn Mâce (63, 64); Ahmed (1/28, 51, 52).

Sahîh'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sabah namazının (sünnet olan) iki rek'atinde "ihlas sûreleri" diye bilinen, el-Kâfirûn ile el-İhlâs sûrelerini[1] ve îmân ve İslâm'ı anlatan iki âyeti okuduğu da sabittir. Bunlardan birisi el-Bakara sûresindedir: *"Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene... îmân ettik..."* *(2/el-Bakara, 132)* Diğeri de Âl-i İmrân sûresindeki şu âyet-i kerimedir: *"De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz..."* [2]*(3/Âl-i İmrân, 64)*

Sahîh olduğu ittifakla kabul edilmiş Abdu'l-Kays Heyeti ile ilgili hadisinde de îmânı, onlara söylemiş olduğu şu sözleriyle açıklamış: "Size bir ve tek olarak Allah'a îmân etmeyi emrediyorum. Allah'a îmânın ne olduğunu biliyor musunuz? Allah'tan başka hak ilâh olmadığına, bir ve tek olduğuna, O'nun ortağının bulunmadığına şehâdet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek ve ele geçirdiğiniz ganimetlerin beşte birini vermektir."[3]

Kalbî îmân olmadıkça bu amellerin îmân olduğunu kastetmediği bilinen bir husustur. Çünkü başka yerlerde kalbî îmânın varlığının kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Bunların kalbî îmân ile birlikte (îmândan olacağı) böylece bilinmiş olmaktadır. Zaten bu hususa dâir açıklamalarımız daha önceden geçmiştir.

Kitap ve Sünnet; kişi hakkında îmân hükmünün, *'beraberinde tasdîk olan amel'* bulunmadıkça sabit olmayacağına delâlet eden buyruklar ile dolup taşmaktadır. Kitap ve Sünnet'te buna dâir açıklamalar, namaz ve zekatın içerdiği anlama dâir açıklamadan daha çoktur. Çünkü namaz ile zekatı sadece sünnet açıkladığı halde; îmânın anlamını hem Kitap hem Sünnet açıklamıştır.

Kitap'ta bu husustaki buyrukların bazıları: *"Îmân edenler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer..."* *(8/el-Enfâl, 2)*; *"Îmân*

---

(1) Müslim (726); Ebû Dâvûd (1256); Nesâî (2/155); İbn Mâce (1148).

(2) Müslim (727); Ebû Dâvûd (1209); Ahmed (1/230, 231); Nesâî (2/155).

(3) Buhârî (53, 87, 523, 1398, 3095, 4368, 4369); Müslim (17); Tirmizî (2611); Ebû Dâvûd (3692, 4677); Nesâî (8/120); Ahmed (1/228).

edenler ancak, Allah'a ve Rasûlüne îmân eden ve sonra şüpheye düşmeyip Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenlerdir. [Îmân iddiasında] Doğru olanlar ancak onlardır." (49/el-Hucurât, 15); *"Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça îmân etmiş olmazlar."* (4/en-Nisa, 65)

Hakem yapma ve teslimiyetin varlığı gerçekleşmedikçe, îmânın da söz konusu olmayacağının belirtilmiş olması, bu gayenin insanlara farz olduğunu göstermektedir. Bu amacı gerçekleştirmeyen, tehdide muhatap kimselerden olur. Sahiplerine azabsız olarak cennete gireceklerine dâir vaatte bulunulmuş ve gerçekleştirilmesi farz kılınmış olan îmân ehlinden olmaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Cibril hadisindeki îmân açıklaması ile Abdu'l-Kays Heyeti ile ilgili hadisteki açıklaması arasında çelişki vardır, denilemez. Çünkü Cibril hadisinde îmânı, İslâm'ı açıkladıktan sonra açıkladı. Buna göre o hadiste îmân, İslâm'ı açıklarken sözünü ettiği amellerle birlikte; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmak demektir. Nitekim, ihsan da, kendisinden önce açıklanan hususları kapsamaktadır.

Abdulkays Heyeti ile ilgili hadiste ise durum böyle değildir. Çünkü bu hadiste ilk olarak îmânı açıklamaktadır. Ondan önce İslâm'a dâir herhangi bir açıklama geçmemiştir.

Ancak Şeyh *rahimehullah*'ın "îmân"a dâir açıklamaları ile bizim bu cevabımız arasında bir uygunluk yoktur. Onun açıklamasına göre; Abdulkays Heyeti hadisini açıklamak zordur.

Sorulan hususlardan birisi de şudur: Yüce Allah'ın farz kılmış olduğu zâhirî ameller, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Cibril hadisinde verdiği cevap da söz konusu ettiği beş hasletten daha çok olduğuna göre, neden İslâm'ın bu hususlardan ibaret olduğunu söylemiştir?

Bazıları; bunlar, İslâm şeârinin en açık ve en büyükleridir. Bunları yerine getirmek sûretiyle kişinin teslimiyeti tamam olur; bunları terk etmesi ise, onun İslâm'a olan bağlılığının gevşediği ya da çözüldüğü in-

tibâını verir, derler.

İşin gerçek mahiyeti ise şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* [İslâm'a ait bu tanımında] kulun Rabbine mutlak teslimiyeti anlamında dini söz konusu etmiştir. Bu da, Allah'ın her bir kişiye farz kıldığı katıksız ibâdetlerdir. Bu sebeple güç yetiren herkesin din O'na halis kılarak bunlarla –bu beş amel ile- Yüce Allah'a ibâdet etmesi gerekir. Onların dışında kalan diğer amellere gelince, onlar bir takım maslahatlar sebebiyle vâcib olduklarından, bunların vâcib oluşu bütün insanları kapsamamaktadır. Aksine cihâd, emr-i bi'l-ma'ruf, nehy ani'l-münker ve buna bağlı olarak emirlik, hakimlik, fetva vermek, Kur'ân okutmak, hadis nakletmek ve buna benzer kifaye yoluyla farz olan ameller gibi…

Ya da bir takım ameller insanların (kulların) hakkı sebebiyle vâcib olmaktadır. Bu vâcib ameller ise kendisi lehine vâcib olan ile kendisi üzerine vâcib olana hastırlar. Kimi zaman hak sahibinin vazgeçmesiyle bu haklar sakıt olabilmektedir. Borçların ödenmesi, emanetlerin ve gasb edilenlerin geri verilmesi, kan, mal, namus, şeref ve haysiyet ile ilgili haksızlıkların hakkının alınması, eş ve çocukların hakları, sıla-i rahim ve benzeri haklar böyledir. Bu gibi haklardan Zeyd'in üzerine vâcib olanlar, Amr'ın üzerine vâcib olmayabilir.

Oysa Ramazan orucu, Beytullah'ın haccedilmesi, beş vakit namaz ve zekat böyle değildir.

Zekat her ne kadar malî bir hak ise de Allah için yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Sekiz sınıf ise zekatın harcanacağı yerleri göstermektedir. Bundan dolayı zekatta niyet farzdır. Başkasının mükellef adına onun izni olmaksızın yerine getirmeye kalkışması caiz değildir. Zekat kâfirlerden de istenmez.

Kul hakları için ise niyet şartı yoktur. Mükelleften başkası onun izni olmaksızın, onun adına eda edecek olursa mükellefin zimmeti ibrâ olur (sorumluluktan kurtulur) ve bu hakların yerine getirilmesi kâfirlerden de istenir.

Keffaret gibi Yüce Allah için yerine getirilmesi gereken haklar ise,

kulun kendisi sebebiyle söz konusu olur ve bunlarda bir çeşit ceza manası da vardır. Bundan dolayı zekât vermek için mükellefiyet şarttır ve –ilgili yerlerde belirtildiği üzere- Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına *rahimehumullah* göre küçük çocuk ve deli zekâtla mükellef değildir.

[Hayrıyla Şerriyle Kader'e Îmân Etmek]

"Hayrıyla şerriyle, acısıyla tatlısıyla kader'e -Allah'tan geldiğine- îmân etmek..." sözlerine gelince; daha önce Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Cibril *aleyhisselam* hadisinde: "Hayrıyla şerriyle kader'e îmân etmendir." hadisi geçmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: 'Allah'ın bizim için yazdığından başkası asla bize isabet etmez.'*" *(9/et-Tevbe, 51)*; "*Eğer onlara bir kötülük dokunursa: 'Bu sendendir' derler. De ki: 'Hepsi Allah'tandır.' Böyle iken bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar? Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir.*" *(4/en-Nisâ, 78-79)*

Eğer: "De ki: Hepsi Allah'tandır" buyruğu ile "sana gelen her fenalık da kendindendir" buyruğu, birlikte nasıl doğru bir şekilde anlaşılabilir, denilirse şöyle cevap verilir: Yüce Allah'ın: "De ki: Hepsi Allah'tandır" buyruğu şu demektir: Bolluk, kuraklık, zafer ve yenilgi... hepsi Allah'tandır. "Her fenalık da kendindendir" buyruğu da sana isabet eden Allah'tan gelen her bir kötülük senin işlediğin günah sebebiyle sana verilen bir cezadır. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir.*" *(42/eş-Şûrâ, 30)* İbn Abbas *radıyallahu anh*'ın bu buyruğu "sana isabet eden kötülük de kendindendir" ve onu senin hakkında ben yazdım, şeklinde okuması da bunun delilidir.[1]

Burada geçen "iyilik (el-hasene)" -en sahîh görüşe göre- ni'met, "kötülük (es-seyyie)" ise belâ ve musibettir. İyiliğin itaat, kötülüğün masiyet olduğu da söylenmiştir. İkinci anlam, birincisi kastedilmiyorsa kesinlikle kastedilmiş olamaz. Bununla birlikte herşey Allah tarafından takdir edilmiş olmakla beraber, amelin kötülüğünün de, cezanın kötülü-

---

(1) Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 2/185. Bkz. Taberî, 8/559.

ğünün de kişinin kendinden olması arasında bir çelişki yoktur. Çünkü ikinci bir masiyet, birincisinin cezası olabilir. Buna göre yapılan bu iş kötü amelden olmakla birlikte cezanın sebeb olduğu kötülüklerden olabilir. İkinci iyilik de birincisinin sevabının bir parçası olabilir. Nitekim Kitab ve Sünnet te buna delâlet etmektedir.

Kaderiye'nin Yüce Allah'ın: "Sendendir" buyruğunu (görüşlerine) delil diye ileri sürmelerine imkan yoktur. Çünkü onlar şöyle derler: Kulun fiili -ister iyilik, ister kötülük olsun- kendindendir, Allah'tan değildir. Kur'ân bunlar arasında ayırım gözetmiştir. Onlar ise bu hususta ayırım gözetmezler. Diğer taraftan Yüce Allah: "Hepsi Allah'tandır" buyurmakta ve böylelikle kötülüklerin Allah'tan olduğunu belirlediği gibi, hasenatın da Allah'tan olduğunu belirlemiştir. Kaderiye ise ameller hususunda bu görüşü benimsemezler. Onlar ceza (amelin karşılığı) hakkında bu kanaati taşırlar. Bundan sonra Yüce Allah'ın: "Sana isabet eden bir iyilik" ile "bir kötülük" buyrukları "onlara isabet eden bir iyilik" ile "onlara bir kötülük isabet ederse..." buyrukları gibidir.

Yüce Allah ni'metler demek olan iyilikler ile musibetler demek olan kötülükler arasında bir fark gözetmiştir. İyilikleri Allah'tan, ötekilerini insanın kendi nefsinden diye tesbit etmiştir. Çünkü iyilik Yüce Allah'a izafe edilir. Zira her bakımdan bu iyiliği ihsan eden O'dur. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın iyiliğin mutlaka Ona izafe edilmesi gerekir. Kötülüğe gelince, O kötülüğü ancak bir hikmet dolayısıyla yaratır. Kötülük bu hikmet göz önünde bulundurulacak olursa, yine O'nun ihsanı arasındadır. Çünkü Yüce Allah asla hiçbir kötülük yapmaz, aksine O'nun bütün fiilleri hayırdır ve güzeldir.

[Allah Katıksız Şer Yaratmaz]

Bundan dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* istiftah duasında (iftitah tekbirinden sonra yaptığı duada) şöyle derdi: "Hayır tümüyle senin elindedir. Kötülük ise sana değildir."[1] Yani sen katıksız bir kötülük ve şer yaratmazsın. Aksine bütün yarattıklarında bir hikmet vardır, o hikmet itibariyle, bir hayırdır. Ancak bazı insanlar için onda bir

---

[1] Müslim (771); Ebû Dâvûd (760); Tirmizî (3422); Nesâî (2/130); Tayâlisî (152).

şer/kötülük bulunabilir, bu ise cüz'î ve izafi (göreceli) bir şer'dir. Külli yahut mutlak bir şerre gelince, Rabbimiz *subhânehu ve teâlâ* bundan münezzehtir. İşte böylesi bir şer, O'na nisbet edilemez.

Bundan dolayı tekil olarak, tek başına şer, Yüce Allah'a asla izafe edilemez. Aksine ya, Yüce Allah'ın: "*Allah herşeyin yaratıcısıdır.*" *(39/ez-Zümer, 62);* "*De ki: Hepsi Allah'tandır.*" *(4/en-Nisa, 78)* buyruklarında olduğu gibi genel mahlukatın kapsamı içerisine sokulur. Ya da bir sebebe izafe edilir, Yüce Allah'ın: "*Yarattıklarının şerrinden*" *(113/el-Felak, 2)* buyruğunda olduğu gibi. Yahut ta faili hazfedilir. Cinlerin: "*Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi, yoksa Rableri onlar hakkında hayır mı murad etti bilmiyoruz.*" *(72/el-Cin, 10)* buyruğunda olduğu gibi.

Bazı canlıların rahatsız olduğu şeyleri yaratmış olması, o yaratılanda hikmet yoktur, anlamına gelmez. Aksine Yüce Allah'ın onu yaratmakta yine Yüce Allah'tan başkasının takdir edemeyeceği çapta rahmet ve hikmeti vardır. Bir takım mahlukatta göreceli bir şekilde cüz'î bir şerrin meydana gelmiş olması, o şerrin küllî ve genel olması demek değildir. Aksine küllî ve genel işler kullar için ancak bir hayır ve bir maslahattır. Genel olarak yağan bir yağmur ve herkese gönderilen bir peygamber gibi.

Yüce Allah'ın: "Sendendir" buyruğunda dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar vardır: Kul, kendinden mutmain olmamalı, nefsinin yapıp ettiklerinden sükûn ve huzur bulmamalıdır. Çünkü onda şer saklıdır, kötülük yalnız kulun kendi nefsinden gelir. İnsanlar kendisine kötülük yapacak olurlarsa, onları kınamak ve yermekle uğraşmamalıdır. Çünkü ona isabet eden kötülükler de ancak kendi günahları sebebiyle isabet etmiştir ve bu günahlarına raci'dir.

Bundan dolayı kul, kendi nefsinin şerrinden ve amelinin kötülüklerinden Allah'a sığınmalıdır, Yüce Allah'tan kendisine itaat etmek üzere yardımını dilemelidir. Böylelikle kul, her türlü hayrı elde eder ve her türlü kötülük te ondan uzaklaşmış olur.

[En Faydalı Dua Fatiha Duasıdır]

İşte bundan dolayı en faydalı, en büyük, en hikmetli ve muhkem dua, Fatiha'daki dua ifâdeleridir: "Bizi dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."

Çünkü Yüce Allah, kulu bu yola iletti mi artık kendisine itaat etmesi, masiyetini terketmesi için ona yardımcı olur. Ona dünyada da, âhirette de, kötülük isabet etmez.

Fakat günahlar insan nefsinin ayrılmaz parçalarıdır. Kul her an hidâyete muhtaçtır. Onun hidâyete olan ihtiyacı yemeye ve içeceğe olan ihtiyacından fazladır. Yoksa durum bazı müfessirlerin: Allah kuluna zaten hidâyet vermiştir, neden hidâyet istemektedir? Bundan kasıt hidâyet üzere sebattır, yahut hidâyetin arttırılmasıdır, şeklindeki açıklamalarında değindikleri gibi değildir.

Hayır, kul Yüce Allah'ın kendisine ahvalini bütün teferruatıyla öğretmesine, hergün yapıp edeceği ve terkedeceği işlerin teferruatını bilmeye ve bu şekilde amelde bulunma ilhamına mazhar olmaya muhtaçtır.

Eğer Yüce Allah, kulunu bildikleri ile amel etme iradesine sahip kılmayacak olursa, mücerred olarak bilgi sahibi olmak ona yeterli değildir. Bildiğiyle amel etmeyecek olursa, bilgileri ona karşı bir delil olur ve hidâyet bulmuş da olmaz. Kul Yüce Allah'ın kendisini bu sâlih irade gereğince amel etmeye güç yetiren bir hale getirmesine muhtaçtır. Çünkü bizim için hakkın meçhul olan bölümleri bildiğimizin kat kat fazlasıdır.

Önemsemediğimiz ve tembellik ettiğimiz için yapmayı istemediğimiz şeyler, yapmak istediklerimiz kadardır yahut daha fazladır veya ondan daha azdır. Yapmak istediklerimiz arasından güç yetirebildiklerimiz de aynı durumdadır.

Biz hakkın tamamını bilemeyiz ve bunun bütün tafsilatını bilmeye yol bulamayız. Bu işin bütün teferruatını tesbit etmek imkansız bir iştir. Bizlerin tam ve eksiksiz bir hidâyete ihtiyacı vardır. İşte bütün bu hususlara kemâli ile sahip olan bir kimsenin Allah'tan dilekleri hak üzere se-

bat doğrultusundadır ve bu da rütbelerin en sonuncusudur.

Bütün bunların dışında bir başka hidâyet daha vardır. O da âhirette cennete giden yola hidâyettir. Bundan dolayı insanlar her namazda dualarında bunu istemekle emrolunmuşlardır. Çünkü buna olan ihtiyaçları çok fazladır. Bu duadan daha çok hiçbir şeye ihtiyaçları yoktur.

Yüce Allah'ın lütuf ve rahmetiyle bu duayı, hayra götüren ve şer'den alıkoyan en büyük sebeblerden kılmış olduğunu bilmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm, kötülüklerin -Allah'ın kaderi ile olsa dahi- insan nefsinden olduğunu, hasenatın tümüyle de Yüce Allah'tan olduğunu açıkça beyân etmiştir.

Durum böyle olduğuna göre; Yüce Allah'a şükretmek gerekir. Kulun günahları dolayısıyla O'ndan mağfiret dilemesi, O'ndan başka hiç kimseye tevekkül etmemesi gerekir. İyilikleri O'ndan başka kimse veremez. İşte bu O'nu tevhîd etmeyi, yalnızca O'na tevekkül etmeyi, yalnızca O'na şükretmeyi ve günahlar dolayısıyla O'ndan mağfiret dilemeyi gerektirmektedir.

İşte bütün bu hususları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda birlikte söz konusu ediyordu. Nitekim, Sahîh(-i Buhârî)de sabit olduğuna göre rükû'dan başını kaldırdığında şöyle derdi: "Rabbimiz, sana pek çok, pek hoş ve mübarek kılınmış hamd-u senalar olsun."[1] "Gökler ve yer dolusu kadar ve bundan sonra senin istediğin herbir şey dolusu kadar, ey hamd-u senâlara, övgülere layık olan! Kulun söylediği en hak söz -ki hepimiz senin kulunuz."

İşte bu ifâdeler Yüce Allah'a bir hamd-u sena'dır, O'na bir şükürdür. O'na hamdetmenin kulun söylediği en hak söz olduğunu açıklamaktadır. Bundan sonra da kul şunları söyler: "Sen'in verdiğini engelleyecek yoktur. Engellediğini de verecek yoktur. Varlık sahibi kimsenin bu

[1] Buhârî (799); Nesâî (2/196); Ebû Dâvûd (770); Ahmed (4/340); Taberânî (4531); İbn Huzeyme (614).

varlığının Sana karşı hiçbir faydası da olmaz." [1]

[Rubûbiyyet ve Ulûhiyyet Tevhîdinin Gerçekleştirilmesi]

İşte bu, Yüce Allah'ın vahdaniyetinin ve rubûbiyyetinin –yaratmak, takdir etmek, ilkin varetmek ve hidâyete iletmek bakımından-tevhîdidir. O verendir, engelleyendir. O'nun verdiğini kimse engelleyemez, engellediğini kimse veremez.

Diğer taraftan şeriat, emir ve nehiy olarak ulûhiyyetinin tevhîdini de dile getirmektedir.

Şöyle ki: Kullar her ne kadar varlık, mülk, azamet, imkan ve riyaset'e zâhiren ya da mükâşefe ve keramet türünde tasarruflarda olduğu gibi batınen- imkanlara sahip kılınıyor iseler dahi, bu varlıklarının Sana karşı kendilerine bir faydası olmaz, yani bunlar o kimseyi kurtarmaz, kurtuluşa erdiremez. İşte bundan dolayı burada "o kimseye sana karşı faydası olmaz" buyurmuş, "senin nezdinde ona faydası olmaz" buyurmamıştır. Çünkü böyle denilmiş olsaydı, bu ifâdeden bunlarla Sana yakınlaşılmaz, ama bunların ona zararı olmayabilir gibi bir mana anlaşılabilirdi.

[Sebebler Bağımsız Olarak İstenen Şeyler Değildir]

Bu ifâdeler aynı zamanda tevhîd'in hakikatini ve Yüce Allah'ın: "Yalnız sana ibâdet eder ve yalnız sen'den yardım dileriz" buyruğunun tahkîkini içermektedir. Şüphesiz ki, eğer sebeblerden birisi tek başına ve bağımsız olarak istenen birşey olursa bu ancak, Allah'ın meşîeti ve yoluna koyması olur. Çünkü Allah'tan başkasından ümitvar olmamak, O'ndan başkasına tevekkül etmemek, O'ndan başkasından dilekte bulunmamak, O'ndan başkasına sığınmamak, O'ndan başkasından yardım dilememek vaciptir. Hamd yalnız O'nadır, şekva sadece O'na yapılır. Yalnız O'ndan yardım istenir, yalnız O'na sığınılır. İtaate gücü de O verir, masiyetten korunma imkanını da O verir. Çünkü hiçbir sebeb tek başına is-

[1] Müslim (477, 876); Ebû Dâvûd (846, 847); Müsned (3/87; 4/353, 354, 356); Nesâî (2/198, 199); Tirmizî (3541); İbn Mâce (878).

tenen bir şey değildir. Aksine herbir sebebe başka bir takım sebeblerin de katılması gerekir. Diğer taraftan engellerin ve onunla çatışan şeylerin de bertaraf edilmesi icab eder ki maksat hasıl olabilsin. Herbir sebebin bir ortak sebebi vardır ve zıttı vardır. Ortağı ona yardımcı olmayacak olursa ve onun zıttı da uzaklaştırılmayacak olursa, kişinin istediği husule gelmez.

Yağmur tek başına bitkiyi yeşertmez, ancak onunla birlikte hava, toprak ve diğer sebeblerin de bir arada olması lazım. Diğer taraftan ekinin yetişebilmesi için onu telef edecek çeşitli afetlerden de uzak kalması gerekir. Yiyeceğin, içeceğin besleyici bir gıda olabilmesi, ancak bedendeki aza ve güçler ile tamam olabilir. Bütün bunlar da bunu ifsad edecek hususlar bertaraf edilmedikçe hiçbir fayda sağlayamaz.

Sana bir şeyler veren yahut sana yardımcı olan mahluk, Allah'ın onda irade, güç ve fiili yaratmış olmasına rağmen, O'nun yaptığının tamamlanabilmesi, kendi kudreti dışında ve istediğini yapmasına yardımcı olabilecek pek çok sebeb olmadıkça tamamlanamaz. İsterse kendisine itaat olunan bir hükümdar olsun. Bununla birlikte maksadı ile çatışacak ve ona engel olabilecek birbiriyle bu hususta yardımlaşan sebebleri de bertaraf etmesi kaçınılmaz bir şeydir. O halde istenen bir şey, ancak istenenin gerektirici bütün sebeblerinin varlığı ve engellerin de bulunmaması ile ortaya çıkabilir.

Muayyen herbir sebep ancak gerektirici hususun bir parçasıdır. Varlık aleminde tek başına ve tam bir gerektirici yoktur. İsterse ona gerektirici adı verilsin ve diğer yardımcı hususlara da şart denilsin. Bu lafzî bir ihtilaftır. Mahlukat arasında ma'lulünü (sonucunu) gerektirecek tam bir illetin (sebebin) varlığına gelince, bu bâtıldır.

Bunu gerçek anlamıyla bilen bir kimsenin önünde, Yüce Allah'ı tevhîd'in kapısı açılır ve O'ndan başkasına ibâdet etmek şöyle dursun, O'ndan başkasından dilekte bulunmaya kimsenin layık olmadığını, başkasına tevekkül olunamayacağını, başkasından ümitvar olunamayacağını da iyice anlar.

[Metin]

وَنَحْنُ مُؤْمِنُونَ بِذَلِكَ كُلِّهِ، لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ، وَنُصَدِّقُهُمْ كُلَّهُمْ عَلَى مَا جَاؤُوا بِهِ

"Biz bütün bunlara îmân edenleriz. Peygamberleri arasında kimseyi diğerinden ayırmayız. Getirdikleri şeylerde onları tasdîk ederiz."

[Şerh]

[Peygamberlere Îmân]

Bu sözlerle tafsilî olarak îmân edilmesi gereken ve daha önce geçen hususlara işaret etmektedir. "Peygamberleri arasında kimseyi diğerinden ayırt etmeyiz..." sözlerinin anlamı da şudur: Bazılarına îmân ederek, bazılarını inkar ederek peygamberler arasında fark gözetmeyiz. Bilakis hepsine îmân eder, hepsini tasdîk ederiz. Çünkü onların kimisine îmân edip kimisini inkâr eden hepsini inkâr etmiş olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkâr ederiz, diyenler böylece bunun arasında bir yol tutmaya yeltenirler. İşte onlar gerçek kâfirlerin ta kendileridirler.*" *(4/en-Nisa, 150-151)*

Çünkü peygamberlerden herhangi birisine îmân etmeyi gerektiren husus, (diğerlerine îmân edilmemesi halinde) kendisine îmân edilmeyen peygamberde de mevcuttur. Çünkü kendisine îmân edilen peygamber, diğer peygamberleri tasdîk etme emrini de getirmiştir. Peygamberlerin bazısına îmân edilmeyecek olursa, îmân ettiğini iddia ettiği peygamberi dahi inkâr etmiş olur. Çünkü îmân ettiği rasûl bütün peygamberlerin tasdîk edilmesi hükmünü de getirmiştir. Bir kısmını inkâr etmekle, inkâr eden kişi gerçekten kâfir olur. Halbuki o, îmân ettiğini zannetmektedir. Böylelikle dünya hayatında yaptıkları boşa gitmekle birlikte, kendilerinin güzel iş yaptığını zanneden, amel bakımından en hüsranda olan kimselerden olur.

[Metin]

وَأَهْلُ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ ρ فِي النَّارِ لَا يُخَلَّدُونَ، إِذَا

مَاتُوا وَهُمْ مُوَحِّدُونَ، وَإِنْ لَمْ يَكُونُوا تَائِبِينَ، بَعْدَ أَنْ
لَقُوا اللَّهَ عَ ارِفِينَ، وَهُمْ فِي مَشِيئَتِهِ وَحُكْمِهِ : إِنْ شَاءَ
غَفَرَ لَهُمْ، وَعَفَا عَنْهُمْ بِفَضْلِهِ، كَمَا ذَكَرَ Y فِي كِتَابِهِ:
(وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ). وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُمْ فِي
النَّارِ بِعَدْلِهِ، ثُمَّ يُخْرِجُهُمْ مِنْهَا بِرَحْمَتِهِ وَشَفَاعَةِ
الشَّافِعِينَ مِنْ أَهْلِ طَاعَتِهِ ثُمَّ يَبْعَثُهُمْ إِلَى جَنَّتِهِ، وَذَلِكَ
بِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَوَلَّى أَهْلَ مَعْرِفَتِهِ، وَلَمْ يَجْعَلْهُ مْ فِي
الدَّارَيْنِ كَأَهْلِ نُكْرَتِهِ الَّذِينَ خَابُوا مِنْ هِدَايَتِهِ، وَلَمْ
يَنَالُوا وَ لَايَتَهُ. اللَّهُمَّ يَا وَلِيَّ الْإِسْلَامِ وَأَهْلِهِ ثَبِّتْنَا عَلَى
الْإِسْلَامِ حَتَّى نَلْقَاكَ بِهِ

"Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmeti arasından büyük günah işleyen kimseler muvahhid olarak öldükleri, Allah'ın huzuruna O'nu bilip tanıyanlar olarak çıktıkları takdirde, tevbe etmemiş olsalar dahi cehennem'de ebedi kalmazlar. Onlar Allah'ın meşîet ve hükmüne tabidirler. Dilerse onlara mağfiret eder ve lütfuyla affeder. Nitekim Yüce Allah Kitabında buyurmaktadır: "Ve bundan başkasını dilediği kimselere bağışlar." (4/en-Nisâ, 48 ve 116)

"Dilerse adâleti gereği onları cehennem ateşinde azaplandırır, sonra da onları oradan rahmetiyle ve kendisine itaat edenlerden olan şefaatçilerin şefaatiyle çıkartır. Sonra da onları cennetine gönderir. Çünkü Yüce Allah kendisini bilip tanıyanların mevlâsıdır. Onları her iki diyarda da kendisini inkâr eden, hidâyetinden uzaklaşıp hüsrana uğrayan ve O'nun dostluğuna nâil olamayan kimseler gibi kılmaz. Allah'ım, ey İslâm'ın ve müslümanların gerçek mevlası! İslâm ile senin huzuru-

na çıkıncaya kadar, sımsıkı bir şekilde İslâm'a sarılmamızı sağla!"

[Şerh]

[Büyük Günahlar ve Bu Günahları İşleyenler]

"Muvahhid olarak öldükleri takdirde, Muhammed ümmetinden büyük günah işlemiş olanlar, ebedî olarak cehennemde kalmazlar..." sözleri Haricilerle Mutezile'nin görüşlerini reddetmektedir. Çünkü onlar büyük günah işleyen kimselerin cehennem ateşinde ebediyyen kalacaklarını savunurlar. Ancak Hariciler büyük günah işleyenlerin kâfir olduklarını söylerken, Mutezile îmândan çıktıklarını söyler, fakat küfre girdiklerini söylemezler. Bunun yerine onların iki menzile arasında bir yerde olduklarını kabul ederler. Nitekim bunlar, daha önce Şeyh *rahimehullah*'ın: "Kıble ehline mensub hiç kimseyi helal kabul etmediği sürece bir günah sebebiyle tekfir etmeyiz" sözünü açıklarken geçmiştir.

"Muhammed ümmetinden büyük günah işleyenler" ifâdesi ile Muhammed ümmetini tahsis etmesinden; Muhammed ümmetinden olmayan ve onun getirdiği şeriatle, şeriatleri nesh olunmadan önce büyük günah işleyen kimselerin hükmünün, Muhammed ümmeti arasından olup büyük günah işleyen kimselerin hükmünden farklı olduğu manası anlaşılmaktadır. Ancak böyle bir anlayış tartışılır, çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize şunu haber vermiştir: "Kalbinde zerre ağırlığı kadar îmân bulunan kimse cehennem ateşinden çıkar."[1]

Bu ifâdesiyle Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* özellikle kendi ümmetini tahsis etmemektedir. Îmânı mutlak olarak zikretmiştir. Bunu dikkatle düşünmek gerekir. Bazı nüshalarda da "ümmet" lafzı zikredilmemektedir.

Büyük Günahlar

İlim adamları büyük günahların mahiyeti ve sayısı hususunda

---

[1] Tahrici daha önce geçti.

farklı görüşlere sahiptirler:

Büyük günahlar hakkında şu görüşler dile getirilmiştir:

- Yedidir.
- Onyedidir.
- Bütün şeriatlerin haram olduğunu ittifakla belirttiği hükümlerdir.
- Allah'ı tanıma kapısını kapatanlardır.
- Mal ve bedenlerin gitmesidir.
- Kendisinden daha küçük günahlara nisbetle diğerlerine büyük günah denilmiştir.
- Büyük günahların ne oldukları asla bilinemez yahut ta kadir gecesi gibi saklı tutulmuştur.
- Yetmişe yakındır.
- Allah'ın yasakladığı herbir şey büyük günahtır.
- Büyük günah [dünya hayatında] had cezalarını gerektiren, yahut işlenmesi halinde cehennem ile tehdit olunan, yahut lanet ya da ilahi gazabın söz konusu olduğu belirtilen günahlardır.

Bu (sonuncusu), bu husustaki görüşlerin en güzelidir.

Bu görüşü benimseyenlerin kullandıkları ifâdeler de farklı farklıdır:

Kimisi şöyle der: Küçük günah cezası iki ceza yurdu olan, dünya ile âhiret cezalarının altında bulunan günahtır.

Bir başkası: Lanet, gazab yahut ateş ile sonuçlanmayan herbir günahtır.

Bir başkası: Küçük günah dünyada bir had cezası, âhirette de bir tehdidi bulunmayan günahtır. Tehditten kasıt ise ateş, lanet yahut gazab gibi özel tehdittir. Çünkü âhiretteki özel ceza, dünyadaki özel ceza gibidir. Yani dünyada miktarı belirli cezalara benzer. Dünyada ta'zir ise cehennem ateşi yahut lanet ve gazab dışında yapılan tehdidi andırır.

Böyle bir sınırlandırma bunun dışındaki sınırlandırmalara yöneltilen tenkidlerden kurtulmuştur.

Bunun kapsamına nass ile büyük günah olduğu sabit olan bütün günahlar girer. Şirk, adam öldürmek, zina, büyü, mü'min ve bir şeyden haberi olmayan namuslu ve iffetli kadınlara iftirada bulunmak ve buna benzer... Savaştan kaçmak, yetim malını yemek, faiz yemek, anne-baba haklarına riayet etmemek, ğamûs (bilerek yalan yere) yemini, yalancı şâhidlik ve buna benzer günahlar.

Çeşitli sebebler dolayısıyla bu görüş tercih edilir:

1. İbn Abbas, İbn Uyeyne, İbn Hanbel ve bunlara benzer selef'ten nakledilen açıklama budur.

2. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin (diğer) günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir mekana sokarız."* *(4/en-Nisa, 31)*

Yüce Allah'ın gazabı, laneti ve cehennem ateşi ile tehdit olunan bir kimse böyle şerefli ve bir va'de hak kazanamaz. Aynı şekilde kendisine had uygulanmayı hakeden bir kimsenin günahları büyük günahlardan kaçınmak sûretiyle örtülmez.

3. Böyle bir sınırlandırmanın esası Yüce Allah'ın ve Rasûlünün günahlarla ilgili nasslarına dayanır. Öyleyse bu şeriat koyucunun hitabından çıkartılmış bir tanımdır.

4. Böyle bir tesbit ile büyük ve küçük günahlar birbirinden ayırt edilebilir, ancak diğerleri böyle değildir. Yedi, onyedi, yetmişe daha yakın gibi kanaat sahiplerinin bu sözleri mücerred iddiadan ibarettir.

Bütün şeriatlerin haram olduğunu ittifakla kabul ettikleridir –ihtilaf ettikleri değil- diyenlerin görüşüne göre içki içmenin, savaştan kaçınmanın, kendileriyle evlenilmesi haram olan mahremlerle evlenmenin, süt emmek yoluyla ve evlilik akrabalığı (sıhriyet) dolayısı ile evlenilmesi haram kılınanların ve buna benzer diğerlerinin kebair'den olmaması gerekir. Buna karşılık yetimin malından bir habbe almak, bir habbe çalmak, önemsiz tek bir yalan ve buna benzer davranışlar da büyük gü-

nahlardan sayılmalıdır. Ancak böyle bir görüş fâsidtir.

Allah'ı tanıma kapısını kapatan yahut mal ve bedenlerin telef olmasını gerektiren şeylerdir, sözüne gelince; bu durumda içki içmenin, domuz, meyte ve kan yemenin, iffetli kadınlara iftira etmenin büyük günahlardan olmaması gerekir, dolayısıyla bu da yanlıştır.

Büyük günahlara, kendilerinden daha aşağı olanlara nisbetle, büyük denilmiştir. Yahut ta Allah'ın yasakladığı herbir şey büyük günahtır, diyenlerin görüşlerine göre de; günahların kendi bünyeleri içerisinde büyük ve küçük diye bir ayırıma tabi olmamaları gerekir, bu da yanlıştır. Çünkü günahların büyük ve küçük olmak üzere kısımlara ayrıldığına delâlet eden nasslara aykırıdır.

Büyük günahlar asla bilinemez yahut müphemdirler, diyenlerin görüşlerine gelince, böyle bir kimse kendisi adına onları bilemeyeceğini haber vermiş olabilir. Ancak bu, büyük günahların başkası tarafından bilinmiş olmasına mani değildir, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Daha sonra Şeyh *rahimehullah*: "Tevbe etmemiş olsalar dahi" demiştir, çünkü tevbenin günahları sildiğinde görüş ayrılığı yoktur, görüş ayrılığı tevbe etmeyenin hali ile ilgilidir.

"Yüce Allah'ı bilen ve tanıyanlar olarak huzuruna çıktıkları takdirde..." sözlerine gelince, burada "bilip, tanıyanlar" yerine "îmân edenler olarak" demiş olsaydı, daha uygun olurdu. Çünkü Allah'ı bilip tanımakla birlikte O'na îmân etmeyen bir kimse de kâfirdir.

Yalnızca bilip tanımakla Cehm yetinmiştir. Onun sözü ise önceden geçtiği üzere bâtıl ve merduttur. Çünkü İblis de Rabbini bilen ve tanıyan birisi idi: "*Rabbim diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.*" *(15/el-Hicr, 36)*; "*Dedi ki: İzzetin hakkı için, onları toptan azdıracağım. Aralarından ihlasa erdirdiğin kulların müstesna.*" *(38/Sad, 82-83)* Firavun da, kâfirlerin çoğu da böyledir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorarsan hiç şüphesiz: 'Allah' diyeceklerdir.*" *(31/Lokman, 25)*; "*De ki: Yer ve orada bulunanlar kimindir? Eğer biliyorsanız, (söyleyiniz.) Allah'ındır, diyeceklerdir.*"

(23/el-Mu'minun, 84-85) Buna benzer bu anlamı dile getiren daha pek çok âyet-i kerîme vardır.

Sanki Şeyh *rahimehullah* bu ifâdeleriyle ehl-i tarîka'nın [istikamet sahiplerinin] işaret ettiği, hidâyet bulmak için gerekli kâmil marifeti kastetmiş gibi görünüyor. Bu halde olanların ise, büyük günah işleyenlerden olmaları düşünülemez. Aksine böyleleri insanların ileri gelenleri ve havassıdırlar.

"Onlar Allah'ın meşîetinde ve hükmündedirler. Dilerse onlara mağfiret buyurur, dilerse lütfuyla onları affeder..." sözlerine gelince, Yüce Allah şirk ile diğer günahları birbirinden ayırmıştır. Çünkü şirk, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de belirttiği gibi büyük günahların en büyüğüdür. Yüce Allah da şirkin bağışlanmayacağını haber vermiştir. Şirkin dışındaki günahların bağışlanmasını da meşîetine bağlı kılmıştır. Caiz olan bir şey ise meşîete bağlı olarak söz konusu edilebilir. Mümteni' (imkansız) olan şey ise böyle değildir. Eğer bütün günahlar bu açıdan birbirine eşit olsalardı, böyle bir ayırımın anlamı olmazdı. Çünkü Yüce Allah şirkin dışındaki günahların bağışlanmasını meşîetine bağlamışken, büyük ve küçük günahların tevbeden sonra bağışlanmasının ise meşîete bağlı olmaksızın kat'î olduğunu bildirmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle bildirmiştir:

"De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah günahların tümünü mağfiret eder. Muhakkak o çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir." (39/ez-Zümer, 53)

Buna göre ilâhî meşîete bağlı olan mağfiret, Allah'a şirk koşmanın dışında kalan tevbe edilmemiş günahların mağfiret edilmesi olmalıdır.

"Çünkü Allah kendisini bilip, tanıyanların mevla'sıdır" ifâdesinde az önce geçtiği üzere, üzerinde durulması gereken ince bir nokta vardır.

"Allah'ım, ey İslâm'ın ve müslümanların gerçek mevlası! İslâm ile senin huzuruna çıkıncaya kadar, İslâm'a sımsıkı sarılmamızı -bir nüshada: İslâm üzere sebat göstermemizi- sağla." Şeyhulislâm Ebû İsmail el-Ensarî, "el-Faruk" adlı eserinde senedini kaydederek Enes *radıyallahu*

anh'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dualarından birisinde şöyle demiştir: Ey İslâm'ın ve müslümanların gerçek mevla'sı! İslâm üzere Senin huzuruna çıkıncaya kadar İslâm'a sımsıkı sarılmamı sağla."[1]

Az önce geçen sözler ile sonunda bu duanın yapılması arasındaki ilişki açıktır. Bu duanın bir benzeri ile Yusuf es-Sıddîk -Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun- dua etmiş ve şöyle demiştir: "*Rabbim, Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin (rüyaların) te'vîlinden (bilgiler) öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da, âhirette de benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni sâlihlere kat.*" *(12/Yusuf, 101)* Mûsâ *(ona ve peygamberimize salat ve selamlar olsun)* ya ilk îmân eden kimseler olan sihirbazlar da şu sözleriyle benzeri bir duayı yapmışlardır: "*Rabbimiz üzerimize sabır yağdır ve müslümanlar olarak canımızı al!*" *(7/el-A'raf, 126)*

[Metin]

وَنَرَى الصَّلَاةَ خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ، وعَلَى مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ.

"Ehl-i Kıble olan iyi ve günahkâr herkesin arkasında namaz kılınacağı ve onlardan ölenlerin cenaze namazının kılınacağı görüşündeyiz."

[Şerh]

[İyi ve Günahkâr Kimselerin Arkasında Namaz Kılmak]

Sahîh-i Buhârî'de[2] belirtildiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ve Enes b. Malik *radıyallahu anh* el-Haccac b. Yusuf es-Sakafî'nin arkasında namaz kılarlardı. Haccac ise fâsık ve zalim bir kimseydi.

Yine Sahîh-i Buhârî'de belirtildiğine göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

---

[1] el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid* (10/176). Ricâli sikâdır

[2] Ayrıca bkz: İbn Hacer, *et-Telhis* (2/43); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (2/378); Beyhakî, *Sunenu'l-Kubrâ* (3/122).

sellem şöyle buyurmuştur: "Onlar size namaz kıldırırlar. İsabet ederlerse sizin de onların da lehine, hata ederlerse sizin lehinize, onların aleyhinedir."(1)

(1) Buhârî (694); Beğavî (839); Ahmed (2/355, 537).

Bil ki -Allah sana da, bize de merhamet buyursun- kişinin, bid'atçi ya da fâsık olduğunu bilmediği kimsenin arkasında namaz kılması, imamların ittifakı ile caizdir. İmam'a uyanın, imamının i'tikâdını bilmesi de, onu imtihan ederek, sen neye inanıyorsun? diye sorması da imama uymasının şartlarından değildir. Aksine kişi, hali gizli saklı kimsenin arkasında namaz kılar.

Bid'atine insanları davet eden bir bid'atçi yahut ta fâsıklığı açıkça ortada olan bir fasığın arkasında namaz kılan kişiye gelince, bu kimsenin arkasında namaz kıldığı imam, eğer cuma ve bayram namazları imamı ile Arafe'de, hac'da namaz kıldırmakla görevli imam ve buna benzer başkası arkasında namaz kılma imkanını bulamadığı muayyen (görevlendirilmiş) bir imam ise; genel olarak selef ve halefe göre imama uyacak kimse, böyle bir imamın arkasında namaz kılar.

Günahkâr bir imamın arkasında namaz kılmayarak cumayı ve cemaatle namazı terkeden kimse, ilim adamlarının çoğunluğuna göre bid'atçi bir kimsedir. Sahîh olan böyle bir namazı kılıp, onu tekrar iade etmeyeceği şeklindedir. Çünkü Ashab-ı Kiram *radıyallahu anhum* günahkâr imamlar arkasında cuma ve cemaat namazlarını kılar ve tekrar iade etmezlerdi. Az önce geçtiği üzere Abdullah b. Ömer ve Enes *radıyallahu anh* Haccac b. Yusuf'un arkasında namaz kılardı.

Sahîh'de kaydedildiğine göre Osman b. Affan *radıyallahu anh*'ın evi muhasara altına alınınca insanlara bir kişi namaz kıldırdı. Birisi Osman'a: Sen genel olarak bütün müslümanların imamısın, şu insanlara namaz kıldıran kişi ise bir fitne (zamanının) imamıdır. Osman *radıyallahu anh* şöyle dedi: Ey kardeşimin oğlu! Namaz insanların yaptıkları işlerin en güzellerindendir. Eğer güzel iş yaparlarsa, sen de onlarla birlikte güzel iş yap. Eğer kötülük işlerlerse sen onların kötülüklerinden uzak dur.[1]

Fâsık ile bid'atçinin namazı özü itibariyle sahîhtir. İmama uyan bir kimse böyle bir kişinin arkasında namaz kılacak olursa, namazı bâtıl olmaz ama böylelerinin arkasında namaz kılmayı mekruh görenlerin bun-

---

(1) Buhârî (695).

dan hoşlanmayış sebebleri sadece iyiliği emredip münkerden alıkoymanın vâcib oluşundan dolayıdır.

Bu kabilden olmak üzere bid'at ve günahını açıkça ortaya koyan bir kimse müslümanlara imam olarak tayin edilmez. Böyle bir kimse tevbe edinceye kadar ta'zir edilmeye müstehaktır. Böyle bir kimsenin tevbe edinceye kadar terkedilme imkanı bulunursa, bu güzel bir şey olur. Bazı kimselerin onun arkasında namaz kılmayı bırakıp, başkasının arkasında namaz kılmaları münkerin reddedilmesinde bir etkisi olursa tevbe edinceye yahut azledilinceye ya da insanlar onun işlediği günahın benzerinden vazgeçinceye kadar, böyle bir kimse arkasında namaz kılmayı terk etmekte hem şer'î bir maslahat olur, hem de imama uymak durumunda olan kimse, bir cuma'yı da, cemaati de terketmemiş olur.

Eğer [günahkar birisinin] arkasında namaz kılmayı terk edip başkasının ardında kılmak cuma ve cemaatleri kaçırmasına sebeb oluyorsa, bu durumda, [o fâsık ve facir kimsenin] arkasında namaz kılmayı, ashab-ı kirâm'a muhalefet eden bir bid'atçiden başkası terketmez.

Eğer imamı yöneticiler tayin etmiş iseler, onun arkasında namaz kılmayı terketmekte şer'î bir maslahat yoktur. Böyle bir durumda bu gibi kimsenin arkasında namaz kılmak terk edilemez. Aksine onun ardında namaz daha fazîletlidir. Eğer bir kimsenin münkeri açıkça işlemeyen bir kimseyi imamete geçirme imkanı varsa, bunu yapması vâcib olur. Ancak başkası onu görevlendirmiş ve böyle bir kimseyi imamlıktan alma imkanı yoksa yahut ta onu imamlıktan alma imkanı ancak, onun işlediği münkerin verdiği zarardan daha büyük bir zarar ve kötülükle mümkün olabiliyorsa, hiç şüphesiz büyük bir fesad ile küçük bir fesadı önlemeye kalkışmak caiz değildir. İki zarardan daha hafif olanının da daha büyük bir zararla defedilmesi caiz olmaz. Çünkü şer'î hükümler, maslahatları elde etmek ve onları tamamlamak, fesadı işlemez hale getirmek ve –imkan ölçüsünde- azaltmak maksadıyla gelmiştir. Buna göre cumayı ve cemaatle namazı kaçırmak, bu iki namazda günahkar imama uymaktan daha büyük bir fesattır. Özellikle cemaate katılmamak herhangi bir günahı önlemiyor ise bu böyledir. Geriye şer'î maslahatın, böyle bir fesat

önlenmeksizin işletilmemesi kalır.

Eğer cuma ve cemaat namazları iyi kimselerin arkasında eda edilebiliyorsa, elbetteki bu günahkar kimselerin arkasında eda edilmesinden daha uygundur. İşte o vakit, mazeretsiz olarak günahkâr bir kimsenin arkasında namaz kılacak olursa, bu ilim adamlarının içtihad ettikleri bir konu olarak karşımıza çıkar. Kimisi böyle bir namazı iade eder derken, kimisi de iade etmez, demektedir. Buna dâir geniş açıklamalar ise fürûa dâir (fıkıh) kitablardadır.

Kitabın ve sünnetin nassları ile ümmetin selefinin icmaı şuna delâlet etmektedir: Yönetici, namaz kıldırmak için tayin edilmiş imam, hakim, harb emiri, sadaka âmili ictihad edilecek konularda itaat olunur. İçtihad edilecek konularda bu gibi kimselerin, kendilerine uymak durumunda olanlara itaat etme gibi bir yükümlülükleri yoktur. Aksine itaat etmek durumunda olanların bu hususlarda onlara itaat etmesi ve onların görüşünü benimseyip kendi görüşlerini terketmeleri gerekir. Çünkü cemaat ve uyuşma maslahatı ile tefrika ve ayrılığın mefsedeti cüz'î meselelerden daha büyüktür. Bundan dolayı hakimlerin birinin diğerinin hükmünü nakz etmesi caiz görülmemiştir.

Kat'î olarak bilinen doğru ise şudur: Bu gibi kimselerin birinin diğeri arkasındaki namazı sahîh'tir. Ebû Yusuf'tan rivâyet edildiğine göre o, Harun er-Reşid ile birlikte hac ettiğinde halife (Harun) hacamat yaptırmıştı. Malik de ona abdest almasının gerekmediği doğrultusunda fetva vermişti. Halife bu haliyle insanlara namaz kıldırdı. Ebû Yusuf'a: Arkasında namaz kıldın mı? diye sorulunca, O: Subhanallah, o, Emiru'l-Müminîn'dir, diye cevab vermişti. Bu sözleriyle yöneticiler arkasında namaz kılmayı terketmenin bid'at ehlinin fiillerinden olduğunu kastetmiştir.

Buhârî'nin rivâyet ettiği Ebû Hureyre yoluyla gelen hadise göre de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Onlar size namaz kıldırırlar. İsabet ederlerse, sizin de, onların da lehinedir. Hata ederlerse,

sizin lehinize, onların aleyhinedir."[1]

Bu hadis imam hata ettiği takdirde, bu hatası imamın aleyhinedir. İmama uyan aleyhine değildir, gerçeğini ortaya koyan açık ve sahîh bir nasstır. Müçtehid nihayet vâcib olmadığına inandığı bir vâcibi terketmekle yahut ta yasak olmadığına inandığı bir yasağı işlemekle hata etmiş olabilir. Ancak Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kimsenin böyle bir hadis kendisine ulaştıktan sonra, bu açık ve sahîh hadise muhalefet etmesi helal olmaz.

Ayrıca bu hadis, imam eğer "imama uyanın vâcib olduğuna inandığı bir şeyi terkedecek olursa, o imama uyması sahîh değildir" ifâdesini mutlak olarak kullanan, Hanefî, Şafi'î ve Hanbelîlere mensub kimselerin kanaatlerine karşı bir delildir. Şüphesiz ki birlik içinde olmak ve kalplerin birleşmesi göz önünde bulundurulması vacip olan hususlardandır. Fesada götüren ayrılıkların da terkedilmesi gerekir.

[İyilerin de Günahkârların da Cenaze Namazı Kılınır]

"Ve onlardan ölenlerin üzerine..." sözlerine gelince, şu demektir: Biz iyilerden de, günahkârlardan da ölen kimselerin namazlarının kılınacağı görüşündeyiz. Devlete karşı ayaklananlar, yol kesiciler -Ebû Yusuf'a hilafen- kendisini öldürenler bundan müstesnâdır.[2] İlgili yerlerde belirtildiği üzere, Malik ve Şafiî'ye hilafen şehit ise böyle değildir.

Şeyh *rahimehullah*, bu sözleri bizim bid'at ehli ile günahkârlardan ölen kimselere namaz kılmayı terketmeyeceğimizi açıklamak üzere bu zikretmiştir, yoksa herkesi kapsayan genel bir ifâde olmak üzere kaydetmiş değildir.

Ancak İslâm'ı izhar edenler iki kısımdır. Bunlar ya mü'mindir, ya münafıktır. Münafıklığı bilinen kimselerin namazlarını kılmak, onlara mağfiret dilemek caiz değildir. Münafık olduğu bilinmeyen kimsenin ise

---

(1) Buhârî (694).

(2) Bu istisna doğru değildir. Müellifin saydıkları da tıpkı diğer günahkarlar gibi, yıkanır, üzerlerine cenaze namazı kılınır ve Müslümanların kabristanına defnedilir. Devlet başkanı ve alimler onların üzerine namaz kılmayı –başkalarını böyle bir günahtan sakındırmak amacıyla terk ederlerse bu yaptıkları güzel bir davranıştır.

namazı kılınır. Bir kimse bir kişinin münafık olduğunu bilirse, onun cenaze namazını kılmaz. Onun münafık olduğunu bilmeyenler namazını kılar. Ömer *radıyallahu anh*, Huzeyfe *radıyallahu anh*'ın cenaze namazını kılmadığı kimselerin namazını kılmazdı. Çünkü Huzeyfe, Tebûk Gazvesi'nde münafıkların kim olduklarını bilmişti. Yüce Allah ise Rasûlüne münafıkların namazını kılmayı yasaklamış ve onlara mağfiret dilemesi halinde bile günahlarını bağışlamayacağını haber vermiştir, bunun sebebi onların Allah'ı ve Rasûlünü inkar ederek kâfir olmalarıdır.

Allah'a ve Rasûlüne îmân eden kimsenin üzerine namaz kılmak yasaklanmış olamaz. İster bid'at türünden i'tikâdî günahları, isterse amelî günahları olsun. Aksine Yüce Allah, peygamberine, mü'minlere mağfiret dilemesini emrederek şöyle buyurmaktadır: "*Onun için bil ki: 'Allah'tan başka hak ilah yoktur.' Hem kendi günahın, hem de mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar için mağfiret dile.*" *(47/Muhammed, 19)* Yüce Allah ona tevhîd'i, hem kendisi için, hem de mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar için mağfiret dileğinde bulunmayı emretmektedir.

Tevhîd dinin esasıdır. Kendisi için ve mü'minler için mağfiret dilemekte tevhîd'in kemâlidir. Onlara mağfiret, rahmet ve sair hayırları dilemek ya vâcibtir, ya müstehabtır. Bu da genel ve özel olmak üzere iki türlüdür: Bunun genel olması bu âyet-i kerîme'de olduğu gibi açıktır. Özel duaya gelince bu da, ölü üzerine cenaze namazı kılmaktır. Ölen herbir mü'minin cenaze namazını kılmaları mü'minlere mutlak olarak emredilmiştir. Onlar kıldıkları namazlarında ona dua etmekle emrolunmuşlardır. Nitekim Ebû Dâvûd ve İbn Mace'nin kaydettikleri rivâyete göre Ebû Hureyre *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*i şöyle buyururken dinledim: "Ölünün namazını kıldığınız vakit ona ihlas ve samimiyetle dua edin."(1)

[Metin]

وَلَا نُنَزِّلُ أَحَدًا مِنْهُمْ جَنَّةً وَلَا نَارًا

(1) Ebû Dâvûd (3199); İbn Mâce (1497); Beyhakî (4/40); İbn Hibbân (754).

"Ehl-i kıble'den herhangi bir kimse hakkında kesin olarak cennetliktir veya cehennemliktir demeyiz."

[Şerh]

[Muayyen Kimselerin Cennet'lik Yada Cehennem'lik Olduklarını Söylemek]

Şeyh *rahimehullah* şunu anlatmak istiyor: Biz Kıble ehline mensub muayyen herhangi bir kimse için: Doğru sözlü peygamberin cennet ehlinden olduklarını haber verdiği Aşere-i Mübeşşere[1] gibi kimseler müstesna, o cennet ehlindendir, yahut cehennem ehlindendir demeyiz.

Bizler her ne kadar: Büyük günah işlemiş olanlardan Allah'ın dilediği kimseler cehenneme mutlaka gireceklerdir, sonra da şefaatçilerin şefaati ile çıkacaklardır diyorsak da muayyen kimseler söz konusu olunca bunu söylemeyiz ve bilgi sahibi olmadıkça kimse hakkında cennetliktir ya da cehennemliktir, demeyiz. Çünkü bu bizim için gizli olan bir hakikattir. Ölenin ne üzere öldüğünü de bilgimizle kuşatamayız.

Ancak iyilikte bulunanlar için ümit besleriz, günahkar kimseler için de korkarız.

[Metin]

وَلَا نَشْهَدُ عَلَيْهِمْ بِكُفْرٍ وَلَا بِشِرْكٍ وَلَا بِنِفَاقٍ، مَا لَمْ يَظْهَرْ مِنْهُمْ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ، وَنَذَرُ سَرَائِرَهُمْ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى

"Bu hususta kendilerinden herhangi bir şey açığa çık-

---

[1] Aşere-i Mübeşşire, yani Nebi sallallahu aleyhi ve sellem tarafından cennetle müjdelenmiş on kişi şunlardır: Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Abdurrrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd, Ebu Ubeyde b. Cerrah ve Zubeyr b. Avvâm. Radıyallahu anhum ecmain.

madıkça Ehl-i kıble hakkında küfür, şirk ya da nifâk şâhidliğinde bulunmayız, onların iç hallerini Yüce Allah'a bırakırız."

[Şerh]

[Muayyen Kimselerin Kâfir Yada Münafık Olduklarını Söylemek]

Çünkü bizler zâhire göre hüküm vermekle emrolunmuş; zannın ve hakkında bilgi sahibi olmadığımız şeylerin arkasından düşmemiz yasaklanmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey îmân edenler! Erkekler topluluğu, başka bir erkek topluluğu ile alay etmesin...*" *(49/el-Hucurat, 11)* Yine Yüce Allah: "*Ey îmân edenler! Zannın bir çoğundan kaçının, çünkü zannın bir kısmı günahtır...*" *(49/el-Hucurat, 12)* buyurmaktadır.

Başka yerde de Yüce Allah: "*Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur.*" *(17/el-İsra, 36)* buyurmaktadır.

[Metin]

وَلَا نَرَى السَّيْفَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ ρ إِلَّا مَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ السَّيْفُ

"Biz -üzerlerine kılıç vâcib olanlar müstesnâ- Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetinden hiç kimseye karşı kılıç çekileceği görüşünde değiliz."

[Şerh]

[Müslümanlarla Savaşmak]

Sahîh'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah'tan başka hak ilah bulunmadığına ve benim

Allah'ın Rasûlu olduğuma şehâdet eden bir müslümanın kanı ancak şu üç şeyden birisi dolayısıyla helal olabilir: Evli zinakâr, cana karşılık can, dinini terk edip İslâm cemaatinden ayrılan kimse."[1]

[1] Buhârî (6878); Müslim (1676); Ebû Dâvûd (4352, 4352); Tirmizî (1403); Nesâî (7/90, 91, 101, 102); İbn Mâce (2534); Ahmed (1/382, 428, 444, 465).

[Metin]

وَلَا نَرَى الْخُرُوجَ عَلَى أَئِمَّتِنَا وَوُلَاةِ أُمُورِنَا وَإِنْ جَارُوا، وَلَا نَدْعُو عَلَيْهِمْ، وَلَا نَنْزِعُ يَدًا مِنْ طَاعَتِهِمْ، وَنَرَى طَاعَتَهُمْ مِنْ طَاعَةِ اللَّهِ Y فَرِيضَةً، مَا لَمْ يَأْمُرُوا بِمَعْصِيَةٍ، وَنَدْعُو لَهُمْ بِالصَّلَاحِ وَالْمُعَافَاةِ

"Devlet başkanlarımıza ve bize yöneticilik edenlere karşı ayaklanmayı -haksızlık etseler dahi- uygun görmeyiz. Onlara beddua etmeyiz, onlara itaat etmekten el çekmeyiz. Onlara itaati aziz ve celil olan Allah'a itaatin bir parçası ve bir fariza olarak görürüz. Elverir ki bize bir masiyet emretmesinler. Onların salah bulmaları ve esenlik için dua ederiz."

[Şerh]

[Yöneticilere İtaat Etmek]

Yüce Allah: *"Ey îmân edenler! Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de"* *(4/en-Nisa, 59)* buyurmaktadır.

Sahîh'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Bana isyan eden, Allah'a da isyan etmiş olur. Emir'e itaat eden bana itaat etmiş olur, emir'e isyan eden bana isyan etmiş olur."(1)

Ebû Zerr *radıyallahu anh*'dan dedi ki: Can dostum *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, Habeşli ve azaları kesik dahi olsa yöneticiyi dinleyip, itaat etmemi tavsiye etti."(2) Buhârî'de şöyledir: "İsterse başı kuru üzüm tanesi bir Habeşli olsun..."(3) ifâdesi de vardır.

(1) Buhârî (7137); Müslim (1835); İbn Mâce (3); Nesâî (7/154); Ahmed (2/252).

(2) Müslim (648); İbn Mâce (2826); Tayâlisî (452); Beğavî (391).

(3) Buhârî (693, 696, 7142); Ahmed (3/114); İbn Mâce (2860); Tayâlisî (2087).

Yine Buhârî ve Müslim'de şu hadis yer almaktadır: "Günah ile emrolunması hali müstesna müslüman kişiye hoşuna giden ve gitmeyen her hususta dinleyip, itaat etmek gerekir. Eğer günah ile emrolunursa dinlemek de, itaat etmek de söz konusu değildir."[1]

Huzeyfe b. el-Yeman'dan şöyle dediği nakledilmektedir: İnsanlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hayra dâir sorarlardı. Ben de ona, beni gelir bulur korkusuyla şerre dâir sorardım. Ey Allah'ın Rasûlü! dedim. Biz câhiliye döneminde ve şer içinde idik. Allah bize bu hayrı gönderdi, bu hayırdan sonra bir şer olacak mı? O: "Evet" buyurdu. Peki bu şer'den sonra bir hayır olacak mı? diye sordum. O: "Evet, ancak bünyesinde bir parça fesad bulunacak" dedi. Ben: Peki bünyesindeki fesadı nedir? diye sordum. Şöyle buyurdu: "Bir kavim (gelecek) ve bunlar benim sünnetimden başka bir sünnet izleyecekler, benim hidâyetimden başka bir yola uyacaklar. Bir takım işlerini uygun görecek, bir takım işlerini münker göreceksin." Yine ben: Peki, bu hayırdan sonra bir şer olacak mı? diye sordum. Şöyle buyurdu: "Evet, cehennem kapıları üzerinde bir takım davetçiler olacak. Bu davetlerini kabul edenleri içine (cehennem ateşine) atacaklar." Ey Allah'ın Rasûlü! Onları bize vasfeder misin? dedim. Şöyle buyurdu: "Evet. Bunlar bizden bir topluluktur. Bizim dillerimizi konuşurlar." Ey Allah'ın Rasûlü! dedim. Eğer ben bu döneme yetişecek olursam, ne yapmamı tavsiye edersin? Şöyle buyurdu: "Müslümanların cemaatine ve yöneticilerine bağlı kal." Ben: Eğer bir cemaatleri de, yöneticileri yoksa (ne yapmamı emredersin?) diye sordum. Şöyle buyurdu: "O takdirde bütün bu fırkalardan uzaklaş, velev ki bir ağacın kökünü azı dişlerinle yakalayacak olsan bile. Ölüm sana gelip yetişinceye kadar bu hal üzere kalmaya devam et."[2]

İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Her kim emirinden hoşuna gitmedik bir şey gö-

---

(1) Buhârî (2955); Müslim (1839); Tirmizî (1707); İbn Mâce (2864); Nesâî (7/160); Ahmed (2/17).

(2) Buhârî (3606, 7084); Müslim (1847); Beğavî (4222).

rürse sabretsin. Çünkü cemaatten bir karış kadar dahi ayrılıp ta ölen bir kimsenin o ölümü câhiliye ölümüdür."[1]

Bir başka rivâyette: "İslâm'ın boyunduruğunu boynundan çıkartmış olur"[2] denilmektedir.

Ebû Said el-Hudrî *radıyallahu anh*'dan dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "İki halifeye bey'at edildiği takdirde, siz o ikisinden sonrakini öldürünüz."[3]

Avf b. Malik *radıyallahu anh*, Rasûlulllah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Sizin en hayırlı devlet yöneticileriniz, sevdiğiniz ve sizi seven, kendilerine dua ettiğiniz ve size dua eden yöneticilerdir. En kötü yöneticileriniz ise buğz ettiğiniz ve size buğz eden, kendilerine lanet ettiğiniz ve size lanet edenlerdir." Ey Allah'ın Rasûlü dedik, böyle olunca kılıçlarımızla onlara karşı çıkmayalım mı? Dedik. Şöyle buyurdu: "Aranızda namazı ikâme ettikleri sürece hayır. Şunu bilin ki her kimin başına bir yönetici gelir de onun Allah'a isyanı gerektiren bir iş yaptığını görürse, Allah'a karşı masiyet olan bu işten hoşlanmasın. Bununla birlikte itaatten de asla el çekmesin."[4]

Görüldüğü gibi Kitab ve Sünnet günahı emretmeleri müstesna yöneticilere itaatin farz olduğunu ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunu düşünelim: "*Allah'a itaat edin, rasûle de itaat edin ve sizden olan yöneticilere de*" *(4/en-Nisa, 59)* Burada Yüce Allah, "itaat edin" emrini rasûl için tekrarladığı halde, yöneticiler için tekrarlamamıştır. Çünkü yöneticilere itaat müstakil değildir. Onlara ancak Allah'a ve Rasûlüne isyan olmayan hususlarda itaat edilir. İtaatı emreden fiil, Allah Rasûlü ile birlikte tekrarlanmıştır. Çünkü Allah Rasûlüne itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Zira Allah Rasûlü, Allah'a itaat olmayan hiç bir işi emretmez. O böyle bir emir vermekten yana korunmuştur. Yöneticiler ise bazen

(1) Buhârî (7053, 7054, 7143); Müslim (1849); Ahmed (1/275, 297, 310).
(2) Ahmed (4/130, 202); Tirmizî (2863); Tayâlisî (1161).
(3) Müslim (1853); Beyhakî (8/144).
(4) Müslim (1855); Ahmed (6/24); Dârimî (2/234); İbn Ebî Asım (1017).

Allah'a itaat olmayan işler emredebilirler. Onlara ancak Allah'a ve Rasûlüne itaat olan hususlarda itaat olunur.

Zulmetseler dahi onlara itaat etme gereğine gelince, bunun sebebi onlara itaatin dışına çıkmanın sebeb olacağı kötülüklerin, onların zulümlerinden hasıl olacak kötülüklerden kat kat fazla olmasıdır. Şüphesiz (zalimlikleri halinde) Yüce Allah onları, ancak amellerimizin fâsid oluşu dolayısıyla bize musallat kılmıştır. Ceza da amelin cinsindendir. O halde bize bütün gayretimizle Allah'tan mağfiret dilemek, O'na tevbe etmek ve amellerimizi ıslah etmek düşer.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandığınız günahlar sebebiyledir. Çoğunu da affeder.*" *(42/eş-Şûrâ, 30)*; "*Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çatınca mı 'bu bize nereden geldi?' dediniz. De ki: 'O kendinizdendir.' Şüphesiz Allah herşeye güç yetirendir.*" *(3/Âl-i İmrân, 165)*; "*Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir.*" *(4/en-Nisâ, 79)*; "*İşte biz kazanmakta oldukları günahlar yüzünden zalimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz.*" *(6/el-En'âm, 129)*

Yönetilenler, eğer zalim yöneticinin zulmünden kurtulmak istiyorlarsa, bizzat kendileri zulmü terk etmelidirler.

[Metin]

وَنَتَّبِعُ السُّنَّةَ وَالْجَمَاعَةَ، وَنَجْتَنِبُ الشُّذُوذَ وَالْخِلَافَ وَالْفُرْقَةَ

"Sünnet'e ve cemaate tabi oluruz. Şâz görüşlerden, ihtilâftan ve tefrikadan da uzak dururuz."

[Şerh]

[Sünnet ve Cemaate Uymak]

Sünnet, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yoludur. Cemaat de

müslüman cemaattir. Bunlar ise Ashâb-ı Kirâm, Tabiîn ve kıyâmet gününe kadar güzel bir şekilde onlara tâbi olanlardır. Onlara tâbi olmak bir hidâyettir, onlara muhalefet etmek bir sapıklıktır. Yüce Allah peygamberine hitaben şöyle buyurmaktadır: "*De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah ğafur'dur, rahîm'dir.*" *(3/Âl-i İmrân, 31)*

[Şâz Görüşlerden ve Tefrika'dan Uzak Durmak]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!*" *(4/en-Nisa, 115)*;

"*Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti.*" *(6/el-En'âm, 153)*;

"*Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için pek büyük bir azab vardır.*" *(3/Âl-i İmrân, 105)*;

"*Dinlerini parça parça edip, fırka fırka ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a aittir. Sonra o yaptıklarını kendilerine haber verecektir.*" *(6/el-En'âm, 159)*

Sünen'lerde rivâyet edilen Tirmizî'nin sahîh olarak nitelendirdiği hadiste el-İrbad b. Sâriye'den şöyle dediği sabit olmuştur: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize son derece etkili bir vaaz verdi. Bundan dolayı gözler yaşardı, kalpler ondan ötürü titredi. Birisi: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu vaaz sanki veda eden birisinin öğüdüne benziyor. Sen bize neyi emredersin? dedi. Şöyle buyurdu: "Ben size dinleyip, itaat etmeyi emrediyorum. Gerçek şu ki aranızda benden sonra yaşayacak olanlar çok ihtilaflar göreceklerdir. Sizler benim sünnetimden ve benden sonra gelecek olan hidâyete iletilmiş, raşid halifelerin sünnetinden ayrılmayın. Ona sımsıkı yapışın, onu azı dişlerinizle kavrayın. Sonradan çıkan uydurma işlerden

sakının; çünkü herbir bid'at dalâlettir."[1]

[1] Tirmizî (2676); Ebû Dâvûd (4603); İbn Mâce (42); Ahmed (4/126); Dârimî (1/44).

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Gerçek şu ki (sizden önceki) iki kitab ehli dinleri hususunda yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Şüphesiz bu ümmet de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Biri müstesnâ, hepsi cehennemdedir. Müstesna olan da cemaat(in izlediği yol)dur."(1)

Bir rivâyette de ashab: Bu fırka hangisidir? Ey Allah'ın Rasûlü! Diye sormuş, o da: "Benim ve ashabımın üzerinde gittiği yoldur" buyurmuştur.(2)

Böylelikle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* genel olarak ihtilaf edenlerin ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat dışında her iki tarafta olanların helâk olacaklarını açıklamıştır.

Abdullah b. Mes'ud *radıyallahu anh*'ın şu sözleri ne kadar da güzeldir: Kim aranızdan bir sünnet izleyecek olursa, ölmüş olanların sünnetini takib etsin. Çünkü hayatta olanın fitneye düşmeyeceğinden emin olamazsın. Sözünü ettiğim bu ölmüş kimseler Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashab'dır. Onlar bu ümmetin en fazîletlileri, en iyi kalplileri, en derin bilgilileri ve yapmacığa sapmaktan ve böylece kendilerini külfetlere sokmaktan en uzak olanlarıydı. Bunlar Allah'ın, peygamberine arkadaş olmaları için, dinini dimdik ayakta tutmaları için seçtiği bir topluluktu. Onların fazîletlerini bilip kabul edin, izledikleri yollarında onların arkasından gidin. Elinizden geldiği kadarıyla onların ahlâklarını huy edinin, onların yapıştıkları gibi dininize yapışın. Çünkü gerçekten onlar dosdoğru hidâyet üzere idiler.(3)

Yüce Allah'ın izniyle Şeyh *rahimehullah*'ın: "Cemaati hak ve doğru olarak görürüz. Tefrika'yı da sapıklık ve azab olarak görürüz" sözlerini açıklarken bu hususa dâir daha geniş açıklamalar gelecektir.

---

(1) Ahmed (3/120); İbn Mâce (3992).

(2) Tirmizî (2641).

(3) Ebû Nuaym, Hilye (1/305).

* * *

[Metin]

وَنُحِبُّ أَهْلَ الْعَدْلِ وَالْأَمَانَةِ، وَنُبْغِضُ أَهْلَ الْجَوْرِ وَالْخِيَانَةِ

"Adâlet ve emanet ehlini severiz, zulüm ve hıyanet ehline buğzederiz."

[Şerh]

[Sâlih Kimseleri Sevmek, **Fâsıklara Buğzetmek**]

Bu ilke îmânın kemâli ve ubudiyetin eksiksizliğinin bir neticesidir. Çünkü ibâdet hem muhabbetin kemâlini ve en son derecesini hem de zilletin kemâlini ve en son derecesini içerir. Allah'ın rasûllerini, peygamberlerini ve mü'min kullarını sevmek Allah'ı sevmenin bir parçasıdır. Her ne kadar Allah'a ait olan sevgiye, O'ndan başka hiçbir kimse layık değilse de Allah'tan başkaları Allah için –Allah ile birlikte değil- sevilir.

Çünkü seven kimse, sevdiği kimsenin sevdiklerini de sever. Onun buğz ettiklerine buğzeder, dost edindiklerini dost edinir, düşmanlık ettiklerine düşmanlık eder. O razı olduğu için o da razı olur, o gazablanırsa ondan dolayı o da gazablanır. Onun emirleri ile emreder, yasaklarından o da yasaklar. Kısacası her durumda o sevdiğine uygun tutum sergiler.

Allah ihsan edicileri sever, takva sahiplerini sever, tevbe edenleri sever, tertemiz olanları sever. Biz de Allah'ın sevdiklerini severiz.

Allah, hainleri sevmez, fesatçıları sevmez, kibirlenenleri sevmez. Yüce Allah'a uyarak biz de onları sevmeyiz ve onlara buğzederiz.

Buhârî ile Müslim'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisi kaydedilmektedir: "Üç özellik vardır ki, kimde bulunurlarsa o kimse îmânın lezzetini alır: Allah ve Rasûlünü herkesden daha çok seven, sevdiği kimseyi yalnız Allah için seven ve Yüce Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmekten tıpkı cehennem ateşine atılmaktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmayan."[1]

Tam ve eksiksiz bir sevgi, sevilen zatın sevdiği ve hoşlanmadığı bütün hususlarda, dostluklarında ve düşmanlıklarında eksiksiz bir muvafakati ve ona uygunluğu gerektirir. Bilindiği gibi Allah'ı gereği gibi seven bir kimsenin, O'nun düşmanlarına buğzetmesi kaçınılmazdır; O kendi yolunda cihâd edenleri sevdiği gibi, onun da Allah'ın buğzettiği kimselere karşı cihâd etmeyi sevmesi kaçınılmaz bir şeydir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.*" *(61/es-Saf, 4)*

Sevgi ve buğz (nefret) o şeydeki hayır ve şer hasletlerine göredir. Kulda hem velayet (dost edinme), hem adavet (düşman edinme) sebebleri hem sevilmenin hem de buğzedilmenin sebebleri birlikte bulunabilir. Bundan dolayı aynı kişi bir açıdan bakıldığında sevilen, bir başka açıdan bakıldığında buğzedilen bir kişi olur. Hüküm ise galib olana göre verilir. Kulun Allah nezdindeki hükmü bu şekildedir.

Şüphesiz Yüce Allah bir şeyi, bir açıdan sever, bir başka açıdan ondan hoşlanmaz. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aziz ve celil olan Rabbinden şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Yapacağım hiçbir işte tereddüt etmiş değilim. Mümin kulumun canını almakta tereddüt ederim. O ölümden hoşlanmaz, ben de ona kötülük yapmak istemem. Ancak bu onun için kaçınılamaz bir şeydir."

Böylelikle Yüce Allah tereddüt ettiğini beyân etmektedir. Çünkü tereddüt iki iradenin birbiriyle çatışmasıdır. Yüce Allah mü'min kulunun sevdiğini sever, hoşlanmadığı şeyden hoşlanmaz. Kul ölümden hoş-

---

[1] Buhârî (16, 21, 6041); Müslim (43); İbn Mâce (4033); Tirmizî (2626); Nesâî (8/94); Ahmed (3/103, 172).

lanmıyorsa Yüce Allah da bundan dolayı onun ölümünden hoşlanmaz. Nitekim: "Ve ben ona kötülük yapmaktan hoşlanmadığım halde..." buyurmaktadır. Halbuki Yüce Allah ölümü de takdir etmiştir. Ölümün tahakkuk etmesini istemektedir. İşte bu hale tereddüt adı verilmiştir. Daha sonra da bu işin gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğunu beyân etmektedir. Zira bu mü'min kulu daha da sevdiği bir sonuca götürmektedir.

[Metin]

وَنَقُولُ: اللهُ أَعْلَمُ فِيمَا اشْتَبَهَ عَلَيْنَا عِلْمُهُ

"İlmi bizim için müteşâbih olan hususlarda Allah daha iyi bilir, deriz."

[Şerh]

Daha önce Şeyh *rahimehullah* şunları söylemişti: "Allah ve Rasûlüne teslimiyet gösterip, hakkında şüpheye düştüğü hususların bilgisini gerçek alimine havale eden kimseler dışındakiler dinlerinde selamete eremezler."

[Bilgisizce Söz Söylemek]

Bilgisizce konuşan ancak kendi hevasına uyar. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*Allah'tan bir hidâyet olmaksızın, hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?*" *(28/el-Kasas, 50)*; "*İnsanların bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar. Onun hakkında şu yazılmıştır: 'O, kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür.'*" *(22/el-Hac, 3-4)*; "*Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Gerek Allah indinde, gerek mü'minler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.*" *(40/el-Mu'min, 35)*; "*De ki: 'Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.*" *(7/el-A'raf, 33)*

Yüce Allah, Peygamberi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bilmediği hususları kendisine havale etmesini emretmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"De ki: 'Allah ne kadar kaldıklarını en iyi bilendir. Göklerin ve yerin gaybı yalnız O'nundur.'"* *(18/el-Kehf, 26)*; *"De ki: Rabbim onların sayısını en iyi bilendir."* *(18/el-Kehf, 22)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de müşriklerin çocukları hakkında soru sorulunca şöyle buyurmuştur: "Allah (büyümüş olsalardı) ne şekilde amel edeceklerini en iyi bilendir."(1)

Ömer *radıyallahu anh* da şöyle demiştir: Din hususunda şahsî re'yi itham edin. (Hudeybiye) günü Ebû Cendel olayında beni görseydiniz! Ben kendi görüşüme dayanarak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emrini reddediyordum. Ebû Cendel günü elimden geldiğince gayret ediyor, bütün gayretimi ortaya koyuyor, elimden geleni esirgemiyordum. O sırada antlaşma metni de yazılıyordu. (Rasûlullah): Bismillahirrahmanirrahiym, diye yaz, buyurdu. Ancak (Kureyş delegesi): Senin adınla ey Allah'ım, yaz dedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* razı oldu ve bu şekilde yazıldı. Bense karşı çıktım, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Ey Ömer! Sen benim razı olduğumu görüyorken, kendin nasıl yüz çevirirsin" buyurdu.(2)

Yine Ömer *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Sünnet Allah ve Rasûlü-nün, sünnet olarak ortaya koyduğudur. Hatalı görüşleri ümmete sünnet yapmayın.

Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Eğer ben Allah'ın Kitabındaki bir âyet hakkında, kendi görüşümü yahut ta bilgi sahibi olmadığım şekilde bir söz söyleyecek olursam, hangi arz beni taşır ve hangi gök beni gölgelendirir.

el-Hasen b. Ali el-Hulvanî'nin naklettiğine göre: Bize Ârim anlattı, bize Hammad b. Zeyd anlattı. O Said b. Ebi Sadaka'dan, o İbn Sîrin'den şöyle dediğini rivâyet eder: Bilmediği hususlardan Ebû Bekr kadar korkup çekinen hiçbir kimse yoktu. Ebû Bekr'den sonra da bilmedikleri

---

(1) Buhârî (1384, 6599, 6600); Müslim (2659); Nesâî (2/58); Ahmed (2/266, 393).

(2) Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (82); İbn Hazm, *el-İhkâm* (6/46).

hakkında söz söylemekten Ömer kadar korkan hiçbir kimse yoktu. Ebû Bekr bir mesele hakkında hüküm vermek zorunda kalmıştı. O mesele ile ilgili Allah'ın Kitabında asıl bir dayanak bulamamıştı, sünnet'de de bir rivâyet tesbit edememişti. Kendi görüşüne dayanarak içtihad etti, sonra şöyle dedi: Bu benim görüşümdür. Eğer doğru olursa Allah'tandır, eğer hata olursa bendendir. Bunun için de Allah'tan mağfiret dilerim.

[Metin]

وَنَرَى الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، كَمَا جَاءَ فِي الْأَثَرِ.

"Yolculukta da, mukîm iken de -rivâyetlerde geldiği üzere- mestler üzerine mesh edileceği görüşündeyiz."

[Şerh]

[Yolculukta ve İkamet Halinde Mestlere Meshetmek]

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den mestler üzerine mesh ve ayakların yıkanması hususunda sünnet mütevatir olarak bize kadar gelmiştir. Rafizîler ise bu mütevatir sünnete muhalefet ederler. Onlara şöyle denilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den söz ve fiil olarak abdesti aktaranlar, ondan abdest almayı öğrenenler, onun döneminde gözünün önünde abdest aldıkları halde kendilerine itiraz etmediği kimseler ve bunu kendilerinden sonra gelenlere aktaranlar, bu âyetin lafzını nakleden kimselerden sayıca daha çoktur.

Çünkü bütün müslümanlar onun döneminde abdest alıyorlardı, abdesti de ancak ondan öğrenmişlerdi. Bu uygulama da câhiliye döneminde onlar arasında alışılmış bir şey değildi. Yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin sayısını bilmediği kadar çok kimse, onu abdest alırken görmüştür. Yüce Allah'ın dilediği kadar pek çok sayıda hadiste de ayakların yıkandığının söz konusu edildiği rivâyetleri nakletmişlerdir. Öyle ki sahîh hadis kitaplarında olsun, başkalarında olsun bir kaç yoldan onun şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Vay ateşten dolayı topuklarının ve iç

taraflarının çekeceğine!"[1]

[1] Ahmed (4/191); İbn Huzeyme (163); Tahâvî (1/38); Dârekutnî (1/95). Yaklaşık bir lafız ile: Buhârî (60, 96, 163, 165); Müslim (241, 242); Ebû Dâvûd (97); Nesâî (1/77); Tirmizî (41); İbn Mâce (451, 453, 454).

Bununla birlikte eğer ayağın üst tarafını meshetmek farz olsaydı, ayağın tamamını yıkamak tabiatın -riyaset ve mal talebinin aksine- kabul edemeyeceği bir külfet olurdu. Eğer abdestin şeklinin mütevatir olarak geldiği hususunda tenkid düşünülebilirse, abdest âyetinin lafzının nakledilmesi hususunda böyle bir tenkidin söz konusu olması daha bir ihtimal dahilinde olurdu.

Şâyet; âyetin lafzı yalan söylemenin de, hatanın da mümkün olamayacağı bir tevatür ile sabit olmuştur, diyecek olurlarsa şunu belirtelim ki: Abdest almanın ondan nakledilmesine dâir tevatürün subutu öncelikli ve daha kamil bir manada söz konusu olmuştur. Ayrıca âyetin lafzı mütevatir olarak gelen sünnete de muhalif değildir. Çünkü "mesh" lafzı, mutlak olarak kullanılıp bununla bir şeyi isabet ettirmek manası kastedilebildiği gibi, bu lafız ile suyu akıtmak anlamı da kastedilebilmektedir. Nitekim Araplar şöyle derler: Ben namaz için meshlendim.

Ayet-i kerîme'de ayakların meshedilmesiyle, yıkamanın diğer bir kısmı olan meshin kastedilmediğine, aksine yıkamanın kendisinin bir parçasını oluşturduğu [suyu akıtmak anlamındaki] meshin kastedildiğine bir delil vardır. Çünkü Yüce Allah: "iki aşık kemiğine kadar" buyurmuş "aşık kemiklerine kadar" buyurmamıştır. Halbuki "ellerinizi dirseklere kadar" buyurmuştur. İşte bu herbir elde tek bir dirsek olduğu gibi, tek bir aşık kemiği olmadığına delil vardır. Aksine herbir ayakta iki aşık kemiği vardır. Buna göre Yüce Allah mesh ile burada çıkıntı teşkil eden iki kemiğin meshini emretmiş olmaktadır. Bu mesh ise yıkamak anlamındaki meshtir. Çünkü meshi özel anlamı ile kabul edenler, ayakların üst tarafı için meshi öngörürler. Ayet-i kerîme'de iki topuğun nihaî sınır olarak belirlenmiş olması, onların görüşlerini reddetmektedir. Onların iddiasına göre farz olan bacak ile ayağın birleştikleri nokta olan ve ayakkabı bağlarının bağlandığı yer olan topuklar kastedilmekte olup, iki ayağın üst tarafının meshedilmesi farzdır. İşte bu iddia görüldüğü gibi Kitab ve Sünnet ile merduttur.

Ayet-i kerîme'de meşhur iki kıraat vardır. (Ayaklarınızı anlamına gelen kelimenin) nasb ve cer ile okunması. Bu iki okuyuşun i'rab'ı ilgili yerlerde genişçe yapılmıştır. Nasb okuyuşu ayakların yıkanmasının

farziyeti hususunda açık bir nasstır. Çünkü mahal'le yapılan atıf ancak anlamın bir olması halinde söz konusudur.

مَسَحْتُ بِرَأْسِي وَرِجْلِي: Başıma ve ayaklarıma meshettim, ifâdesi

مَسَحْتُ رَأْسِي وَرِجْلِي : Başımı ve ayaklarımı meshettim, ifâdesi ile aynı

anlamda değildir. Birincisi "be: ile" mücerred mesh'ten fazla bir mana ifâde eder. Bu ise bir miktar suyu başa değdirmektir. Bu da atıfın "ellerinize" buyruğuna yapılması ile taayyün etmiştir. Mütevatir sünnet de bazı insanların Kur'ân'ın zâhirinden anladıklarının aleyhine hüküm vermektedir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'ân-ı Kerîm'in lafız ve manasını açıkça beyân etmiştir. Nitekim Ebû Abdu'r-Rahman es-Sülemî şöyle demektedir: Bize Kur'ân okutanların anlattıklarına göre Osman b. Affan, Abdullah b. Mes'ud ve başkaları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den on âyet-i kerîme öğrendiler mi bu âyetlerin anlamlarını öğrenmedikçe başka âyetleri öğrenmeye geçmezlerdi."

Ayakların meshinin söz konusu edilmesinde ayaklar yıkanırken kullanılacak suyun az miktarda döküleceğine dikkat çekmek içindir. Çünkü mutad olan ayakların yıkanmasında suyun israf derecesinde çokça kullanılmasıdır. Bu mesele bilinen bir husustur, buna dâir açıklamalar furû'a dâir (fıkıh) eserlerindedir.

[Metin]

وَالْحَجُّ وَالْجِهَادُ مَاضِيَانِ مَعَ أُولِي الْأَمْرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، بَرِّهِمْ وَفَاجِرِهِمْ إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ، لَا يُبْطِلُهُمَا شَيْءٌ وَلَا يَنْقُضُهُمَا

"Hac ve cihâd, iyileriyle ve kötüleriyle, müslüman olan yöneticiler ile birlikte kıyâmet gününe kadar geçerlidir. Hiçbir şey bunları iptal etmez ve bunların farziyetlerini kaldırmaz."

[Şerh]

[Hac ve Cihâd Kıyâmete Kadar Yöneticiler İle Birlikte Geçerlidir]

Şeyh *rahimehullah* bu sözleriyle, "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in soyundan er-Rıza çıkıp da, gökten bir münâdi, ona tâbi olunuz, diye sesleneceği vakte kadar Allah yolunda cihâd yoktur" diyen, Rafızîlerin görüşlerinin reddedildiğine değinmektedir. Bu görüşün bâtıl olduğu, ona karşı herhangi bir delil getirmeye gerek bırakmayacak kadar açıktır.

Rafızîler herhangi bir delile dayanmaksızın yöneticinin/devlet başkanının masum olması şartı koşmuşlardır. Oysa Müslim'in Sahîh'inde Avf b. Malik el-Eşcaî'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: "Yöneticilerinizin en hayırlıları kendilerini sevdiğiniz ve sizleri seven, kendilerine dua ettiğiniz ve sizlere dua eden kimselerdir. Yöneticilerinizin en kötü ise kendilerine buğzettiğiniz ve size buğz eden, kendilerine lanet ettiğiniz ve size lanet okuyan kimselerdir." Ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Böyle bir durumda onlarla çarpışmayalım mı? Şöyle buyurdu: "Aranızda namazı ikâme ettikleri sürece hayır! Şunu bilin ki her kimin başına bir yönetici gelir de o yöneticinin Allah'a isyan olan bir iş yaptığını görürse, Allah'a karşı masiyet olarak yaptığı bu işten hoşlanmasın. Bununla birlikte ona itaat etmekten de asla el çekmesin."(1)

Yöneticilik meselesini ele alırken bu hadise benzer başka hadisler de geçmişti. Bu hadislerin herhangi birisinde; yöneticinin masum olması gerekir, denilmemektedir. Rafızîler bu meselede insanlar arasında en hüsranda olanlardır, çünkü onlar masum olan yöneticiyi madûm (mevcut olmayan) yönetici kıldılar. Böyle bir devlet başkanının ise dinde de, dünyada da kendilerine hiçbir faydası yoktur. Onlar beklenen imamın Muhammed b. el-Hasen el-Askerî olduğunu iddia ederler. Onlara göre bu imam ikiyüzaltmış yılında yahut ona yakın bir tarihte Samerra'da bir bodruma girmiş ve çıkmamıştır. Oradan çıktığı vakit binsin diye sürekli olarak bir katır yahut bir at bulundururlar. Yine orada tayin ettikleri vakitlerde; "Ey efendimiz çık, ey efendimiz çık" diye seslenecek kimseler

---

(1) Müslim (1855); Ahmed (5/24, 28).

bulundururlar ve bu vakitlerde silahlarını kuşanıp çekerler. Halbuki orada kendileri ile savaşacak hiç kimse de yoktur. Buna benzer aklı başında insanların kendilerine gülüp geçeceği başka uygulamaları da vardır.

"İyileriyle, kötüleriyle yöneticilerle birlikte" ifâdesine gelince, çünkü hac ile cihâd yolculuk yapmayı gerektiren iki farzdır. Dolayısıyla bu iki ibâdette de insanları idare edecek ve düşmana karşı direnecek bir yöneticiye kaçınılmaz olarak ihtiyaç vardır. İşte bu husus iyi olan yönetici ile husule gelebildiği gibi, günahkar yönetici ile de husule gelebilir.

[Metin]

وَنُؤْمِنُ بِالْكِرَامِ الْكَاتِبِينَ، فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَهُمْ عَلَيْنَا حَافِظِينَ.

"Kirâmen Kâtibin Melekleri'ne îmân ederiz. Allah onları üzerimize koruyucular olarak tayin etmiştir."

[Şerh]

[Kirâmen Kâtibin Meleklerine Îmân]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Halbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar (kirâmen kâtibin) vardır. Onlar ne yaparsanız, bilirler.*" *(82/el-İnfitâr, 10-12)*;

"*Unutma ki sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tesbit eden iki (melek) vardır. O bir söz söylemeye dursun, mutlak onun yanında görüp, gözetlemeye hazır birisi vardır.*" *(50/Kaf, 17-18)*; "*Onun önünden, arkasından kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır.*" *(13/er-Rad, 11)*; "*Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar? Öyle değil, hatta elçilerimiz de yanlarındadır, yazıp duruyorlar.*" *(43/ez-Zuhruf, 80)*; "*İşte bu size hakkı söyleyen kitabımızdır. Esasen, Biz işlediklerinizi yazdırıyorduk.*" *(45/el-Casiye, 29)*; "*Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları hiç şüphesiz yazıyorlar.*" *(10/ Yûnus, 21)*

Sahîh'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu

kaydedilmektedir: "Gece melekleri ile gündüz melekleri birbiri ardından içinizde görev yaparlar. Sabah namazı ile ikindi namazında bir arada bulunurlar. O vakitlerde aranızda bulunan melekler yukarı çıkar. (Rableri) onların halini en iyi bilen olduğu halde onlara: Kullarımı ne halde bırakıp geldiniz, diye sorar. Onlar da, biz yanlarına namaz kılarken gittik, yine namaz kılarken onlardan ayrıldık."[1]

Bir başka hadiste de şöyle denilmektedir: "Sizinle birlikte tuvalete girdiğiniz vakit ile cima hali dışında, sizden ayrılmayan (melek)ler vardır. Öyleyse onlardan haya edin ve onlara değer verin."[2]

İkrime de İbn Abbas'tan Yüce Allah'ın: "*Onun... Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır.*" *(13/er-Râd, 11)* buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Bunlar önünde de, arkasında da onu gözetleyen meleklerdir. Onu korurlar, Allah'ın kaderi geldi mi onu kaderiyle başbaşa bırakırlar."[3]

Müslim ve İmam Ahmed Abdullah (b. Mes'ud)'un şöyle dediği rivâyetini kaydederler: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Aranızda üzerine cinlerden bir arkadaş ile meleklerden arkadaş görevlendirilmemiş tek bir kimse yoktur. Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü! dediler, şöyle buyurdu: "Ben de, ama Allah bana ona (cinlerden olana) karşı yardım etti de teslim oldu. Bu yüzden bana hayırdan başka bir şey emretmiyor."[4]

Buradaki "teslim oldu" ifâdesi konu ile ilgili iki görüşten daha sahîh olanına göre bana teslimiyet gösterdi, bana itaat etti demektir. İşte bundan dolayı "bana hayırdan başka bir şey emretmiyor" buyurmuştur.

Yüce Allah'ın: "*Onun... kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır*" *(13/er-Râd, 11)* buyruğu şöyle açıklanmıştır: Meleklerin onu

---

(1) Buhârî (555, 3223, 7429); Müslim (632); Nesâî (1/240); Muvatta (1/170); Ahmed (2/257).

(2) Tirmizî (2800).

(3) Taberî (20216, 20217).

(4) Müslim (2814); Ahmed (1/285).

Allah'ın emri ile korumaları, Allah'ın onlara bunu emretmiş olmaları demektir. Buna bu manayı pekiştirecek bir kıraat de tanıklık etmektedir.

Diğer taraftan sözü geçen nasslarla sabit olduğuna göre, melekler sözü ve fiili yazarlar. Niyeti de aynı şekilde yazarlar, çünkü niyet te kalbin bir fiilidir. Bu da Yüce Allah'ın: "*Onlar ne yaparsanız bilirler.*" *(82/el-İnfitar, 12)* buyruğunun genel kapsamı içerisine girmektedir. Buna Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisi de tanıklık etmektedir: "Aziz ve celil olan Allah buyurdu ki: Kulum bir kötülük yapmak istedi mi; onun aleyhine onu yazmayın. Şâyet onu işleyecek olursa aleyhine onu bir kötülük olarak yazın. Eğer kulum bir iyilik yapmak ister de onu yapmayacak olursa, onu onun lehine bir iyilik olarak yazın. Şâyet yapacak olursa, bu sefer onu on iyilik olarak yazın."[1]

Yine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Melekler dediler ki: İşte şu kulun bir kötülük yapmak istiyor. –O, kulunu daha iyi gören olduğu halde- şöyle buyurur: Onu gözetleyin, eğer o kötülüğü işlerse, onu misli ile kaydedin. Eğer terkederse o kötülüğü onun lehine bir iyilik olarak yazın, çünkü o onu benim için terketmiştir." Bu iki hadisi de Buhârî ve Müslim eserlerinde kaydetmişlerdir, lafız Müslim'e aittir.[2]

[Metin]

وَنُؤْمِنُ بِمَلَكِ الْمَوْتِ، الْمُوَكَّلِ بِقَبْضِ أَرْوَاحِ الْعَالَمِينَ.

"Âlemlerin ruhlarını kabzetmekle görevli olan Ölüm Meleğine de îmân ederiz."

[Şerh]

[Ölüm Meleği]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: Size vekil kılınan ölüm*

[1] Buhârî (7501); Müslim (128).

[2] Müslim (129); Ahmed (2/315).

meleği, ruhunuzu alır. Sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz." (32/es-Secde, 11) Bu âyet-i kerîme ile Yüce Allah'ın: *"Nihayet birinize ölüm gelse, elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar eksik de yapmazlar."* (6/el-En'âm, 61) buyruğu ile *"Ölümleri vaktinde ruhları Allah alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır), Hakkında ölüm hükmünü verdiği (kimselerinki)ni tutar, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir."* (39/ez-Zumer, 42) âyetleri arasında herhangi bir çatışma söz konusu değildir.

Çünkü ölüm meleği ruhun kabzedilip, çıkartılmasını üstlenir. Daha sonra o ruhu ondan rahmet melekleri yahut azap melekleri alır ve ondan sonra onlar o ruh ile ilgili görevli olurlar. Bütün bunlar Yüce Allah'ın izni, kazası, kaderi ve hükmü ile olur. O halde ölüm esnasında ruh'un kabzedilme işinin sözü edenlerden her birisine duruma uygun bir şekilde izafe edilmesi, doğru bir izafedir.

[Metin]

وَبِعَذَابِ الْقَبْرِ لِمَنْ كَانَ لَهُ أَهْلًا،وَسُؤَالِ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ فِي قَبْرِهِ عَنْ رَبِّهِ وَدِينِهِ وَنَبِيِّهِ، عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الْأَخْبَارُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعَنِ الصَّحَابَةِ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ . وَالْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النِّيرَانِ

"Hak eden kimseler için kabir azabına, kabir'de Münker ve Nekir'in kişiye Rabbi, dini ve peygamberi hakkında soru sormalarına -gerek Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, gerek Ashâb-ı Kirâm'dan (Allah tümünden razı olsun) gelen haberlere uygun olarak- îmân ederiz. Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir yahut ateş çukurlarından bir çukurdur."

[Şerh]

[Kabir Azabına Îmân Etmek]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Firavun hanedanını ise kötü azab kuşattı. Ateştir o. Sabah, akşam onlar ateşe arzolunurlar. Kıyâmetin kopacağı gün de: 'Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun' (denilecek.)" (40/ el-Mu'min, 45-46)*

el-Berâ b. Âzib *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre şöyle demiştir: Bakî el-Ğarkad'de bir cenaze dolayısıyla bulunuyorduk. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanımıza geldi oturdu, biz de etrafına gelip oturduk. Başlarımız üzerinde adeta kuşlar vardı. O sırada ölenin de lahdi hazırlanıyordu. Üç defa: "Kabir azabından Allah'a sığınırım" buyurdu. Sonra şöyle devam etti: "Mü'min kul dünyadan (ilişkisi) kopup, âhirete doğru yöneleceği sırada onun yanına yüzleri güneşi andıran melekler iner. Beraberlerinde cennet kefenlerinden kefenler, cennet hanut'undan (hoş kokularından) kokular bulunur. Gözün görebileceği kadar bir mesafede yanına otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve başının yanında oturur. Ey hoş ve iyi nefis! Allah'tan bir mağfiret ve bir rızaya kavuşmak üzere çık, der. Bunun üzerine onun canı kaptan bir damlanın akması gibi akarak çıkar. Ölüm meleği, o ruhu alır. Onu alması ile birlikte elinde bir göz açıp kırpacak kadar bir süre dahi bulundurmaksızın diğer melekler gelir. Onu alırlar, o kefene ve o kokular arasına koyarlar. Ondan yeryüzünde bulunan en güzel misk kokusundan daha güzel hoş kokular çıkar. O ruhu alıp yükseklere çıkarlar. O ruhla beraber geçtikleri herbir yerde -melekler topluluğunu kastederek- mutlaka: Bu güzel ruhta ne oluyor? derler. Onlara bu filan oğlu filandır deyip dünya hayatında iken onu adlandırdıkları en güzel isimlerini zikrederler. Nihayet semaya ulaşırlar, onun için kapıların açılmasını isterler ve ona kapılar açılır. Herbir semadaki mukarreb melekler onu bir sonraki semaya uğurlarlar. Nihayet yedinci semaya ulaşınca, aziz ve celil olan Allah şöyle buyurur: Kulumun kitabını Îlliyyîn'de yazın ve onu tekrar yeryüzüne iade edin. Çünkü Ben onları oradan yarattım, tekrar oraya iade ederim, ikinci bir defa daha onları yine oradan çıkartacağım.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* devamla buyurdu ki: Bunun üzerine ruh'u cesedine geri döndürülür. Ona iki melek gelir, onu oturturlar ve Rabbin kimdir? derler. O da: Rabbim Allah'tır der, dinin nedir? diye

sorarlar. O da, dinim İslâm'dır der. Ona, şu aranızda peygamber olarak gönderilen adam nedir? diye sorarlar, o da: O Allah'ın Rasûlüdür, der. Yine iki melek ona: Senin bilgin nedir? diye sorarlar, o: Ben Allah'ın Kitabını okudum, ona îmân edip tasdîk ettim. Bunun üzerine sema'dan bir münadî; Benim kulum doğru söylemiştir, ona cennetten bir döşek yayın ve cennetten bir kapı açın, diye seslenir. Bunun üzerine cennetin hoş ve güzel kokuları ona gelir ve gözünün alabildiği kadar bir mesafe kabrinde ona genişlik verilir. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, hoş kokulu bir adam ona gelir. Bu adam ona: Seni sevindirecek şeylerin müjdesini sana veriyorum. İşte bugün sana vadolunan gündür, der. Ona: Sen kimsin? Yüzün hayır ile gelen kimsenin yüzüne benziyor, diye sorar. Ona, ben senin sâlih amelinim der. Bu sefer o kişi: Rabbim kıyâmeti kopart ki ben de âile halkımın yanına ve malıma geri döneyim, diye yakarır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* devamla buyurdu ki: Kâfir kulun da dünya ile ilişkisi kesilip âhirete doğru yöneleceği vakit, onun üzerine semadan siyah yüzlü, beraberlerinde kancalar bulunan melekler inerler. Gözün görebileceği kadar bir mesafede otururlar, sonra ölüm meleği gelip onun yanıbaşına oturur. Ey kötü nefis! der, Allah'tan bir gazab ve öfke ile çık! Bunun üzerine ruh'u cesedine dağılır. O da kancaları bulunan bir demir çubuk ıslak yünden nasıl sıyrılıp, çekiliyor ise ruh'u öylece sıyırıp alır. Onu aldıktan sonra elinde bir göz açıp kırpacak kadarlık bir süre tutmaksızın diğer melekler bu ruh'u o kancalar arasında tutarlar. Ondan yeryüzünde görülmüş en kötü ve pis bir koku gibi bir koku etrafa yayılır. O ruh ile yukarı çıkarlar, meleklerden bir topluluğun yanından geçtikleri her seferinde mutlaka: Bu kötü ruh da ne oluyor? derler. (Taşıyanlar): Dünya hayatında adlandırıldığı en kötü isimlerini zikrederek, filan oğlu filandır, derler. Nihayet o ruh ile dünya semasına varırlar. Onun için kapıların açılmasını isterler. Ona kapılar açılmaz, daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Yüce Allah'ın: "*Hiç şüphesiz (onlara) gök kapıları açılmayacaktır. Onlar deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler,*" buyruğunu okudu. *(7/el-A'raf, 40)* Aziz ve celil olan Allah şöyle buyurur: Bunun kitabını en aşağılık yerde Siccîn'de yazınız. Bunun üzerine ruh'u şiddetli bir şekilde atılıp bırakılır. Sonra: "*Kim Allah'a or-*

tak koşarsa o, sanki gökyüzünden düşüp kuşların kaptığı yahut rüzgarın kendisini uzak bir yere attığı kimseye benzer." (22/el-Hac, 31) buyruğunu okudu.

Nihayet ruh'u cesedine geri döndürülür. Yanına iki melek gelir, onu oturturlar ve ona Rabbin kimdir? derler. O da; hı, hı bilmiyorum der. Bu sefer ona: Aranızda peygamber olarak gönderilen bu adam ne idi? derler. O yine, hı, hı bilemiyorum der. Bunun üzerine semadan bir münadî: O yalan söyledi. Ona cehennemden bir döşek yayın ve cehennem ateşine giden bir kapı açın, diye seslenir. Cehennemin o yakıcı ve kavurucu sıcağı ona gelir. Kabri üzerine öyle bir daralır ki kaburga kemikleri birbirine girer. Son derece çirkin yüzlü, çirkin elbiseli, pis kokulu bir adam ona gelerek; Senin hoşuna gitmeyecek şeyleri müjdelemeye geldim. İşte (dünyada iken) sana vadolunan günün budur, der. Sen kimsin? diye sorar. Senin yüzün kötü şeyler getiren birisinin yüzüne benzer, der. O da: Ben senin kötü amelinim, der. Bu sefer o kimse: Rabbim kıyâmeti kopartma! der."[1]

Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebû Dâvûd rivâyet etmişlerdir. Nesâî ve İbn Mace baş taraflarını rivâyet ettikleri gibi, Hâkim ile Ebû Avane el-İsferayinî, Sahîh'lerinde ve İbn Hibban rivâyet etmiştir.

Bütün Ehl-i Sünnet ve hadis ehli bu hadisin gereğini kabul etmişlerdir. Bu hadisin Sahîh(-i Buhârî)de de destekleyici rivâyetleri vardır. Buhârî *rahimehullah* Said'den, o Katade'den, o Enes'ten kaydettiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kul kabre konulup da arkadaşları onu bırakıp geri döndüklerinde henüz daha o onların ayak seslerini işitiyorken, yanına iki melek gelir. Onu oturtur ve şöyle derler: Sen Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* diye bilinen bu adam hakkında ne derdin? Mü'min olan kimse: Ben şâhidlik ederim ki o, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür, diye cevap verir. Bu sefer (melek) ona: (Böyle inanmamış olsaydın) cehennemdeki yerine bir bak. İşte Allah onun yerine sana cennette bir yer vermiştir (der) ve her iki yeri bir arada görür."[2]

---

[1] Ahmed (4/287, 295, 296); Ebû Dâvûd (4753).

[2] Buhârî (1338, 1374); Müslim (2870); Nesâî (4/87); Ahmed (3/126); Ebû Dâvûd

Katade dedi ki: Bize rivâyet olunduğuna göre onun kabri ona genişletilir... deyip hadisi zikretmektedir.

Yine Buhârî ile Müslim'de, İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki kabrin yanından geçerken şöyle buyurmuştur: "Bu iki kişi azab görmektedirler. Ancak büyük bir günah sebebiyle de azab görmüyorlar. Onlardan birisi sidikten kendisini korumuyordu, diğeri ise laf götürür getirirdi. Daha sonra Peygamber yaş bir ağaç dalı getirilmesini istedi. Onu -iki parçaya ayırdı ve bunlar yaş kaldığı sürece onların azablarının hafifletileceği ümit olunur, dedi."[1]

[**Kabir Azabı Sabittir,** Keyfiyyetini Bilemeyiz]

Hak eden kimseler için kabir azabı ve kabir nimetinin, meleklerin soru sormalarının sabit olduğu hususunda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen haberler tevatür derecesindedir. Bunun sabit olduğuna i'tikâd etmek ve buna inanmak vâciptir.

Ancak bunun keyfiyeti hakkında bir söz söylemeyiz. Zira akıl bunun keyfiyetine vakıf olamaz, çünkü bu dünyada buna benzer bir şey yoktur.

Şeriat aklın imkansız kabul ettiği bir hususu emretmemiştir. Ancak bazen akılların hayrete düşeceği türden hükümler getirebilir. Ruh'un bedene geri dönmesi, dünya hayatında bilinen bir şekilde değildir. Aksine ruh dünya hayatında alışıla gelmiş şekilden başka bir sûrette kula iade olunacaktır.

Ruh'un beden ile hükümleri birbirinden farklı beş türlü alakası vardır:

1. Anne karnında cenin iken ruh'un beden ile alakası.
2. Yeryüzüne geldikten sonra ruh'un beden ile alakası.
3. Ölüm halinde iken ruh'un beden ile alakası. Bu halde ruh bir

---

(4751); İbn Ebî Asım (863).

[1] Buhârî (216, 218, 1361, 1378); Müslim (292); Ebû Dâvûd (20); Tirmizî (70); İbn Mâce (347); Nesâî (1/28); Ahmed (1/225).

bakıma beden ile alakalıdır, bir bakıma ondan ayrıdır.

4. Ruh'un Berzah âleminde beden ile alakası. Ruh her ne kadar ondan ayrılmış, ondan soyutlanmış ise hiçbir şekilde onunla bir ilişkisi bulunmayacak bir sûrette büsbütün ondan ayrılmaz. Çünkü müslümanın selam verişi esnasında ruh'un bedenine tekrar geri döndürüldüğü[1], kabirdekinin insanların geri dönmeleri sırasında ayak seslerini işittiğine[2] dâir rivâyetler varid olmuştur. Bu geri çevriliş de kıyâmet gününden önce bedenin, hayatta olmasını gerektirmeyecek bir şekilde, özel bir geri çevrilmedir.

5. Cesetlerin diriltileceği günde ruh'un beden ile alakası. Bu ruh'un beden ile alakalı olduğu şekillerin en mükemmelidir. Bundan önceki ilişki türleri ile hiçbir nisbeti söz konusu değildir. Zira bu alaka dolayısıyla artık beden hakkında bir daha ölüm, uyku veya bozuluş söz konusu olmayacaktır. Çünkü uyku ölümün kardeşidir.

Bu hususları iyice düşündüğümüz takdirde, bu konu ile ilgili bir çok içinden çıkılamayan mesele kendiliğinden çözülmüş olur.

Şunu belirtelim ki kabir azabı Berzah'taki bir azabtır. Azabı hak ederek ölen herbir kimse bu kabir azabından payına düşeni alır. Kabre ister gömülmüş olsun, ister gömülmemiş olsun. Onu ister yırtıcı hayvanlar yemiş olsun, ister kül oluncaya kadar yakılmış olsun ve külü de havaya savrulmuş olsun. İster asılmış, ister denizde boğulmuş olsun. Tıpkı kabre gömülen kimsenin azab görmesi gibi böylelerinin de ruhu da bedeni de azab görecektir.

Rivâyetlerde varid olan kabrinde oturtulup kemiklerinin birbirine girmesi ve buna benzer hallere gelince, bunlarla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in maksadının, herhangi bir ifrat ve tefrite gidilmeden anlaşılması icab eder. Onun sözlerine ifâdelerin kaldıramayacağı anlamlar yüklenmemesi gerektiği gibi, onun maksadına ve maksad olarak gözettiği

---

(1) Bu Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e has bir özellik olarak varid olmuştur. Ebû Dâvûd (2041).

(2) Buhârî (1338); Müslim (2870).

hidâyet ve beyânına aykırı manalar da çıkartılmamalıdır. Çünkü böyle bir şey ihmal edildiği için ve bu maksat gözetilmediği için pek çok sapıklıklar ortaya çıkmıştır. Yüce Allah'tan başkasının bilemediği türden, doğrudan ayrılmalar ve sapmalar meydana gelmiştir. Hatta Allah ve Rasûlünden gelenlerin kötü anlaşılması İslâm tarihinde görüle gelmiş her türlü bid'at ve sapıklığın esasını teşkil eder. Fer'î ve aslî bütün hataların temel sebebi budur. Hele bir de buna kötü maksat ta ilave edilecek olursa... Allah'tan yardımcımız olsun!

[Üç Ayrı Yurt ve Bunların Hükümleri]

Özet olarak üç tane yurt vardır: Dünya yurdu, berzah yurdu ve ebedî kalınacak âhiret yurdu.

Yüce Allah herbir yurda ait özel hükümler tesbit etmiştir. Bu insanı da beden ve candan yaratmıştır. Dünya ahkâmı bedenler ile alâkalıdır, ruhlar da bedenlere tabidir. Berzah ile ilgili hükümler ruhlar üzerindedir, bedenler de onlara tabidir. Bedenlerin haşredilip, insanların kabirlerinden kalkacağı gün gelince, hüküm, nimetler ve azab hem ruhlar, hem de bedenler hakkında söz konusu olacaktır.

İşte bu husus gerçek anlamda düşünülecek olursa, o zaman kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarından bir çukur olacağı gerçeğinin akla uygunluğu ortaya çıkar ve bunun tartışılmaz bir gerçek olduğu anlaşılır. Böylelikle gayba îmân eden mü'minler ile böyle olmayanlar birbirlerinden ayırt edilir.

Şunu da bilmek gerekir ki, kabirdeki ateş ile kabirdeki nimetler ne dünyadaki ateş türündendir; ne de dünyanın nimetleri türündendir. Yüce Allah onun toprağını, üstündeki ve altındaki taşları, dünyadaki kor ateşten çok daha sıcak olacak hale gelinceye kadar kızdırır. Ancak dünya ehlinden bir kimse elini ona değdirirse bunu hiç hissetmez.

Bundan daha hayret edilecek husus şudur: İki kişi yanyana gömülmekle birlikte, onlardan birisinin çukuru cehennem çukurlarından bir çukur olabilir, diğerininki de cennet bahçelerinden bir bahçe olabilir. Ateş çukurunda olan kimsenin ateşinin hararetinden komşusuna hiçbir

şey gitmediği gibi, ötekinin de nimetlerinden yanında bulunana hiçbir şey ulaşmaz. Elbetteki Yüce Allah'ın kudreti bundan da daha geniştir ve bundan da daha hayret vericidir.

Şu kadar var ki nefisler bilgisini kuşatamadıkları şeyleri yalanlama eğilimindedir. Yüce Allah ise bu dünya yurdunda kudretinin akıllara durgunluk veren öyle şeylerini göstermiştir ki; bunlar bu sözünü ettiğimiz hususlardan çok ileri derecededir. Yüce Allah kullarının bazılarına bunu göstermeyi dilediği takdirde gösterir, başkalarına da bunu göstermez, gayb olarak muhafaza eder.

Eğer Allah bütün kullara bunları gösterecek olsa idi, elbetteki teklif ve gayba îmânın hikmeti ortadan kalkardı. İnsanlar birbirlerini gömmeye kalkışmazlardı. Nitekim, Sahîh'de şöyle buyrulmaktadır: "Eğer birbirinizi gömmemek gibi bir durum söz konusu olmayacak olsaydı, ben Yüce Allah'a sizlere kabir azabından benim duyduklarımı sizlere duyurması için dua edecektim."[1]

Hayvanlar hakkında böyle bir hikmet (birbirlerini gömmeme) kesin olarak ortada olduğundan dolayı, hayvanlar bu sesleri işitir ve bunu idrâk etmektedirler.

[Metin]

وَنُؤْمِنُ بِالْبَعْثِ وَجَزَاءِ الْأَعْمَالِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَالْعَرْضِ وَالْحِسَابِ، وَقِرَاءَةِ الْكِتَابِ، وَالثَّوَابِ وَالْعِقَابِ، وَالصِّرَاطِ وَالْمِيزَانِ

"Ba's'a (öldükten sonra dirilişe), kıyâmet gününde amellerin karşılıklarının verileceğine, arz'a, hisab'a, kitapların (amel defterlerinin) okunmasına, sevaba, cezaya, Sırat'a ve Mîzân'a da îmân ederiz."

---

(1) Müslim (2870); Ahmed (5/190).

[Şerh]

[Ba'sa ve Ceza'ya (Amellerin Karşılıklarının Görülmesine) Îmân]

Meâd (öldükten sonra diriliş) Kitab'ın, Sünnet'in, aklın ve selim fıtratın delâlet ettiği hususlardandır. Yüce Allah aziz Kitabında ona dâir haberler vermiş, bu hususta deliller ortaya koymuş; Kur'ân sûrelerinin bir çoğunda, onu inkâr edenlerin kanaatlerini reddetmiştir.

Çünkü peygamberler (hepsine salat ve selam olsun) âhirete îmân gereğini ittifakla bildirip tebliğ etmişlerdir. Âlemlerin Rabbinin varlığını kabul etmek Âdemoğullarında umumi bir özelliktir ve bu fıtrîdir. Firavun gibi inat edenler müstesnâ, hepsi âlemlerin Rabbini kabul eder.

Âhiret gününe îmân ise böyle değildir, onu inkâr edenler pek çoktur. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* de peygamberlerin sonuncusu olduğundan ve onun peygamber olarak gönderilmesi ile kıyâmetin kopması, şehâdet parmağı ile orta parmağın biribirlerine yakınlığı gibi yakın oluşundan[1] ve o Hâşir ve Mukaffi ünvanlarına sahip olduğundan dolayı, âhiret ile ilgili olarak daha önceki peygamberlerden hiçbirisinin kitabında bulunmayan geniş açıklamalarda bulunmuştur.

İşte bundan dolayı kimi felsefeciler ve onlara yakın bazıları Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den başka bedenlerin tekrar yaratılacağını açıkça ifâde eden olmadığı zannına kapılmışlar ve bunu âhiretin bir çeşit hayallendirme, canlandırma ve topluluğa yapılan hitab kabilinden olduğu şeklindeki görüşlerine delil göstermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm ölüm halinde nefsin dönüşünü, büyük kıyâmet esnasında da bedenin dirilişini birden çok yerde açıklamıştır. Bunlar ise büyük kıyâmeti ve bedenlerin yeniden dirilişini inkar ederler ve onlardan kimisi şöyle der: Bunu Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den başka hayal ve temsil yolu ile haber veren olmamıştır.

---

[1] Buhârî (4935, 5301, 6503); Müslim (295).

Ancak bu bir yalandır, büyük kıyâmet Âdem'den Nuh'a kadar İbrâhîm'e, Mûsâ'ya, İsa'ya ve diğer peygamberlere varıncaya kadar bütün peygamberler tarafından bilinen ve bildirilen bir husustur.

Yüce Allah, Adem'in yeryüzüne indirilişini haber verirken şöyle buyurmaktadır: "*Buyurdu ki: 'Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Siz yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip, kalacak ve orada geçineceksiniz. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz. Yine oradan çıkarılacaksınız' buyurdu.*" *(7/el-A'raf, 24-25)*

Lanet olasıca iblis de şöyle demişti: "*Rabbim, o halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver. Buyurdu ki: 'O halde sen kendisine mühlet verilenlerdensin. O belli zamanın gününe kadar.*" *(38/Sad, 79-81)*

Nuh *aleyhisselam* da şöyle demişti: "*Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir. Sonra sizi yine oraya iâde edecek ve sizi bir defa daha çıkaracaktır.*" *(71/Nuh, 17-18)*

İbrâhîm *aleyhisselam* da şöyle demişti: "*Kıyâmet gününde bana günahımı bağışlamasını ümit ettiğim de O'dur...*" *(26/ eş-Şuara, 82)* Yine o şöyle demişti: "*Rabbimiz hesabın ayağa kalkacağı gün beni, ana-babamı ve bütün îmân edenleri bağışla.*" *(14/İbrâhîm, 41)* Yine şöyle demişti: "*Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster...*" *(2/el-Bakara, 260)*

Mûsâ *aleyhisselam*'a gelince, Yüce Allah kendisine seslendiğinde şöyle buyurmuştu: "*Muhakkak kıyâmet saati gelecektir. Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini gizli tutarım. Ona îmân etmeyen ve hevâsına uyan kimse ondan seni alıkoymasın. O takdirde helâk olursun.*" *(20/Tâhâ, 15-16)*

Hatta Firavun hanedanından olup îmân eden kişi de öldükten sonra dirilişi biliyordu. O, Mûsâ *aleyhisselam*'a îmân etmişti. Yüce Allah bize onun şu sözleri söylediğini nakletmektedir: "*Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için bağırışıp çağırışma gününden korkarım. O günde arkanızı dönüp gideceksiniz ve sizi Allah'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz.*" *(40/el-Mu'min, 32-33)* O bu şekilde sözlerini sürdürmüş ve nihayet: "*Ey kavmim! Bu dün-*

ya hayatı ancak bir geçimliktir. Âhiret ise doğrusu asıl kalınacak yurdun ta kendisidir." (40/el-Mu'min, 39) diyecek noktaya kadar gelmişti. Nihayet Yüce Allah'da: *"Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun (denilecek)"* (40/el-Mu'min, 46) buyurmuştur. Mûsâ *aleyhisselam* da şöyle demişti: *"Bize hem bu dünyada, hem de âhirette iyilik yaz. Çünkü biz, sana döndük."* (7/el-A'raf, 156)

Yüce Allah (sûreye adını veren) İnek (Bakara) kıssasında bize şunu haber vermektedir: *"O sebeble: 'Onun bir parçasıyla ona vurun' dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir. Akledersiniz diye size âyetlerini gösterir."* (2/el-Bakara, 73)

Yüce Allah Kur'ân'ınbir çok âyetinde rasûlleri müjdeleyiciler ve uyarıcılar olmak üzere gönderdiğini haber verdiği gibi, cehennem ehli hakkında cehennem bekçilerinin kendilerine şöyle diyeceklerini de bildirmektedir: *"Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini üzerinize okuyan ve bugününüze kavuşmakla sizi korkutan peygamberler gelmedi mi? Onlar: 'Evet' diyecekler. 'Fakat azab sözü kâfirler aleyhine hak olmuştur.'"* (39/ez-Zümer, 71)

İşte bu cehenneme girecek kâfirlerin bazılarının, rasûllerin bugünleri ile karşılacakları hususunda kendilerini uyardıklarına dâir bir itiraftır. Kısacası bütün rasûller son peygamberin uyarıp korkuttuğu şekilde günahkarların dünya ve âhirette görecekleri cezaları bildirip korkutmuşlardır. Va'd ve vâid'in (tehdidin) söz konusu edildiği Kur'ân-ı Kerîm'in bütün sûrelerinde bu husus böylece dünyada da, âhirette de söz konusu edilmektedir.

Yüce Allah peygamberine kendi zatı adına öldükten sonra dirilişin gerçekleşeceğine dâir yemin etmesini emrederek şöyle buyurmaktadır: *"Kâfirler: 'Sa'at (kıyâmet) bize gelmeyecek' dediler. De ki: 'Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir.'"* (34/Sebe', 3); *"O gerçek midir? diye senden haber almak isterler. De ki: 'Evet, Rabbim hakkı için o elbette haktır ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.'"* (10/Yûnus, 53); *"O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: 'Hayır, Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz. Sonra da işlediğiniz mutlaka size haber verilecektir. Hem bu Allah'a göre pek kolaydır.'"* (64/et-

Teğâbun, 7)

Yüce Allah kıyâmetin yakın olduğunu da haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"O saat (kıyâmet) yaklaştı ve ay yarıldı."* *(54/el-Kamer, 1)*; *"İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı. Onlar ise gaflet içerisinde yüz çeviricidirler."* *(21/el-Enbiya, 1)*; *"İsteyen biri inecek azabı istedi o kâfirler içindir. Onu önleyebilecek yoktur."* *(70/el-Mearic, 1-2)* ve daha sonra da şöyle buyurmaktadır: *"Çünkü onlar, onu (azabı) uzak gördüler. Biz ise onu yakın görürüz."* *(70/el-Meâric, 6-7)*

Yüce Allah öldükten sonra dirilişi inkâr edenleri kınayarak şöyle buyurmaktadır: *"Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar hem en büyük zarara uğramışlardır, hem de doğru yolu bulamamışlardır."* *(10/Yûnus, 45)*; *"Bilin ki o saat hakkında tartışanlar elbette (Haktan) uzak bir sapıklık içindedirler."* *(42/eş-Şûrâ, 18)*; *"Halbuki âhirete dâir bilgileri ardarda (kendilerine) ulaştırılmıştır. Onlar ise ondan yana şüphe içindedirler. Hatta onlar ona karşı kördürler."* *(27/en-Neml, 66)*; *"Onlar var güçleriyle: 'Ölecek kimseyi Allah diriltmez' diye Allah'a yemin ettiler. Hayır öyle değil, bu O'nun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak bir vaaddir... İnkar edenler de kendilerinin gerçekten yalancı kimseler olduklarını bilsinler diye."* *(16/en-Nahl, 39)*; *"Elbette kıyâmet mutlaka gelecektir. Bunda hiç şüphe yoktur fakat insanların çoğu îmân etmezler."* *(40/el-Mu'min, 59)*;

"Biz onları kıyâmet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzü koyun haşredeceğiz, varacakları yer cehennemdir. Alevi yavaşladıkça Biz onlara alevini arttırırız. Bu onların cezasıdır, çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve; 'Bir yığın kemik ve ufalanmış toprak olunca mı sahi biz mi yeniden yaratılıp diriltileceğiz?' dediler. Onlar gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'ın kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olduğunu görmediler mi? Hem onlar için bir ecel tayin ettik ki onda hiçbir şüphe yoktur. Fakat zalimler küfürde kalmaktan başkasında ayak diretmediler." *(17/el-İsra, 97-99)*;

"Ve dediler ki: 'Bir yığın kemik ve ufalanmış toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılıp, diriltileceğiz?' De ki: 'Taş veya demir olun yahut gönlünüzce büyük kabul ettiğiniz herhangi bir yaratık.' 'Bizi

kim diriltecek?' diyecekler. Hemen deki: 'İlk defa sizi yoktan yaratmış olan.' Sana kafalarını sallayacaklar ve: 'O ne vakit olacaktır' diyecekler. De ki: 'Yakın olması umulur.' Sizi çağıracağı gün O'na hamdederek çağrısına uyup geleceksiniz ve ancak pek az bir süre kaldığınızı zannedeceksiniz." *(17/el-İsra, 49-52)*

Yüce Allah'ın: "*Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip dedi ki: 'Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?'"* *(36/Yasin, 78)* buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar devam eden buyruklar da bu kabildendir.

Eğer insanların en bilgili, en fasih ve en güçlü anlatıma sahip olanları bu delilden daha güzel yahut veciz oluşları ve sağlıklı ve yerinde oluşları bakımından buna benzer bir delili getirmeye kalkışsalardı, elbette buna güç yetiremezdi.

Yüce Allah bu husustaki delilin başına bir cevap gerektirecek şekilde, inkarcı birisinin sorduğu bir soruyu söz konusu etmiştir. Yüce Allah'ın: "Kendi yaratılışını unutarak" ifâdesinde zaten yeterli cevap vardır, gerekli delil ortaya konulmuştur. Eğer Yüce Allah delili pekiştirmek ve daha bir açıklamak murad etmemiş olsaydı, bu bile şüpheyi izale etmek için yeterli olurdu.

Bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " De ki: "Onları ilk defa yaratan kim ise O diriltecektir." Böylelikle ilk yaratmayı tekrar yaratmaya, birinci var etmeyi ikinci var edişe delil göstermiştir. Çünkü aklı başında olan herkes şunu kesinlikle bilir ki: Bunlardan birisine güç yetiren, ötekine de güç yetirebilir. Eğer ikincisini meydana getirmekten aciz ise, birincisini (yoktan var etmeyi) gerçekleştirmekteki aczi çok daha ileri derecede olmalıydı. Böylece yoktan yaratma, yaratıcının yarattığına muktedir olmasını da gerektirmezdi. Mahlukatı ile ilgili etraflı bilgi sahibi olmasını icab ettirmezdi. İşte bundan dolayı Yüce Allah: "*O her türlü yaratmayı en iyi bilendir."* *(36/Yasin, 79)* buyurmaktadır.

O ilk yaratmanın her türlü tafsilatını ve cüz'iyatını, maddelerini ve sûretini bildiği gibi, ikincisini de bu şekilde etraflı olarak bilir. O'nun ilmi tam, kudreti kamil olduğuna göre çürümüş kemikleri diriltmek, O'-

nun için nasıl imkansız olabilir?

Daha sonra Yüce Allah karşı konulamaz bir delil ve apaçık bir belge ile durumu daha da pekiştirmektedir. Bu da bir başka inkarcının soru ve cevabını içermektedir: Kemikler çürüdükleri takdirde kuru ve soğuk tabiatına geri dönerler. Hayatın maddesi ve hayatı taşıyan varlığın tabiatı ise öldükten sonra dirilişe delil olacak şekilde sıcak ve nemli olmasını gerektirmektedir. İşte bu ifâdede aynı anda hem delil, hem de cevab bulunmakta ve şöyle buyurmaktadır: "*O sizin için yeşil ağaçtan, ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz.*" *(36/Yasin, 80)*

Yüce Allah nemlilik ve soğukluk ile dolup taşan yeşil ağaçtan, son derece sıcak ve kuru olan bu unsuru çıkartmış olduğunu haber vermektedir. Bir şeyi onun zıttı özelliklere sahip olan bir başka şeyden çıkartan, bütün yaratıkların madde ve unsurlarıyla kendisine itaat ettiği ve asla karşı koyamadığı zat kim ise, şu inkârcının kabul edemediği çürümüş kemikleri diriltecek olan O'dur.

Daha sonra Yüce Allah bunu daha büyük ve daha değerli olan bir şeyin daha kolay ve daha küçük olana delâleti yöntemini kullanarak pekiştirmektedir. Akıl sahibi herkes şunu bilir ki: Büyük ve üstün olana güç yetiren bir zat, ondan çok daha aşağılarda olan bir şeye daha bir muktedirdir. Bir kantar ağırlığı taşıyabilen bir kimse, bir okkayı çok daha kolaylıkla taşıma gücüne sahip demektir. İşte bu maksatla Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gökleri ve yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir?*" *(36/Yasin, 81)*

Böylelikle Yüce Allah, üstünlük ve büyüklüklerine, cisimlerinin azametine, genişliklerine, yaratılışlarındaki akıllara durgunluk veren niteliklerine rağmen, gökleri ve yeri yoktan var edenin, çürümüş olan kemikleri diriltip eski haline geri döndürmeye çok daha ileri çapta muktedir olduğunu haber vermektedir. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Göklerle yerin yaratılması andolsun ki insanların yaratılışından daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmezler.*" *(40/el-Mu'min, 57)* Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Peki göklerle yeri yaratmış ve onları yaratmaktan dolayı yorulmamış olan Allah'ın ölüleri*

diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi?" (46/el-Ahkaf, 33)

Daha sonra Yüce Allah bu hususu daha bir pekiştirmekte ve bir başka şekilde de açıklamaktadır. O da şudur: Yüce Allah'ın fiili; bir takım araçlar, bir takım külfetler, yorgunluk ve meşakkatlere maruz kalarak iş yapabilen ve o fiili tek başına ve bağımsız olarak yapma imkanı bulunamayan bir varlığın fiiline benzemez. Böyle bir varlığın mutlaka bir takım aletlere ve yardımcılara ihtiyacı vardır. Halbuki Yüce Allah'ın dilediğini yaratması ve meydana getirmesi için bizatihi o işi irade etmesi ve meydana gelecek olan varlığa da "ol" demesi yeterlidir. O derhal O'nun dileyip, irade ettiği şekilde var olur.

Daha sonra Yüce Allah bu delili herşeyin mutlak egemenliğinin elinde bulunduğunu ve fiiliyle, emriyle dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu haber vererek; "*Yalnız O'na döndürüleceksiniz.*" (36/Yasin, 83) buyurarak, sona erdirmektedir.

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "*Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır? O dökülen meniden bir damla değil miydi? Sonra o bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş, sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir. Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?*" (75/el-Kıyame, 36-40)

Böylelikle Yüce Allah insanı emir ve nehy vermeksizin, yaptıkları karşılığında mükafat ve ceza söz konusu olmaksızın ihmal edilmiş bırakmayacağını, hikmet ve kudretinin bunu asla kabil olmadığını belirterek kıyâmete delil göstermektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?*" (23/el-Mu'minun, 115) Sûrenin sonuna kadar bu gerçeği ifâde etmektedir.

Şüphesiz ki insanı nutfeden, sülük gibi yapışan bir kan damlacığına, sonra bir çiğnem ete dönüştüren, daha sonra ona gözler ve kulaklar var edip ona duyu organlarını, güç ve kabiliyetlerini, kemikleri ve çeşitli menfaat araçlarını yerleştiren, güç ve kuvvetini teşkil eden sinirleri ve lifleri koyan, hılkatini son derece sağlam ve muhkem kılıp en mükemmel olan bu sûret ve bu şekliyle onu dünyaya çıkartan, nasıl olur da onu

ikinci bir defa yaratıp var etmekten aciz olabilir? Yahut O'nun hikmet ve inayeti, onu başıboş bırakıp terketmesini nasıl gerektirebilir? Elbetteki bu O'nun hikmetine yakışmaz ve O'nun kudreti böyle bir şeyi gerçekleştirmekten de acze düşmez.

Şimdi ondan daha vecizi asla mümkün olmayan son derece veciz sözlerle akılları hayrete düşüren delillendirmeye, daha açığı asla düşürülemeyen fevkalâde açıklamaya ve hiçbir şekilde daha yakın bir örnek düşünülemeyecek şekilde bu örneğin son derece yakın bir yerden verilmiş olmasına gerçekten dikkat etmek gerekir.

Kur'ân'da bu tür delillendirme pek çoktur. Mesela Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa muhakkak biz sizi topraktan yarattık. Sonra nutfeden... onda hiç şüphe yoktur ve Allah muhakkak kabirdekileri diriltecektir.*" *(22/el-Hac, 5-7)*; "*Andolsun ki biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık... sonra da şüphesiz ki sizler Kıyâmet gününde elbette diriltileceksiniz.*" *(23/el-Mu'minun, 12-16)*

Yüce Allah ayrıca Ashab-ı Kehf kıssasını, onları güneş hesabıyla üç yüz yıl, kamerî sene hesabıyla üç yüz dokuz yıl nasıl ölü olarak bıraktığını söz konusu etmektedir. Bu kıssada da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Böylece bulunmalarını sağladık ki Allah'ın (insanları dirilteceğine dâir) va'dinin gerçek olduğunu ve Kıyâmetin kopacağında asla şüphe bulunmadığını bilsinler.*" *(18/el-Kehf, 21)*

Selefin ve akıl sahibi kimselerin büyük çoğunluğunun kabul ettiğine göre, cisimler bir halden bir hale dönüşmektedir. Toprağa dönüştükten sonra Yüce Allah onu yeni bir şekilde yaratmaktadır. Nitekim o, ilk yaratılışında da yeni bir yaratılışa bürünmüştü. Önce o bir nutfe idi, sonra bir kan pıhtısı oldu, sonra bir çiğnemlik et, sonra et ve kemik oldu. Sonra mükemmel ve gayet muntazam bir hılkat halinde onu yarattı. İşte sonradan tekrar yaratmak da böyledir.

Yüce Allah, "acbu'z-zeneb" denilen kuyruk sokumu müstesnâ tamamıyla çürüdükten sonra onu tekrar yaratacaktır. Nitekim Sahîh'de sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuş-

tur: "Ademoğlunun acbu'z-zeneb müstesna bütünü çürür. Ademoğlu ondan yaratılmıştır ve tekrar ondan yaratılacaktır."[1]

O halde iki yaratılış aynı cinsin iki türüdür. Bir bakıma birbirleriyle uyum arzederler ve birbirlerine benzerler. Bir diğer açıdan ise birbirlerinden ayrı ve farklıdırlar.

Meâd (yeniden yaratma) ilkin aynısıdır. Tekrar yaratmanın gerekleri ile ilk yaratmanın gerekleri arasında fark olsa bile bu böyledir. (Çürümeden) geriye kalan acbu'z-zeneb'dir. Bedenin diğer bölümleri ise şekil değiştirir ve dönüştüğü ilk maddeden tekrar yaratılır.

Bilindiği gibi birisi küçük bir kimseyi görse, sonra da onu yaşlanmış haliyle görse bu gördüğü kişinin önceden çocuk olarak gördüğü kişi ile aynı şahıs olduğunu bilir. Halbuki her zaman bir halden bir hale geçmiş bir varlıktır. Diğer canlılar ve bitkilerde de durum böyledir. Bir kişi küçük bir fidanı görse, sonra onu büyümüş haliyle görse bu odur der. Halbuki ikinci yaratmanın nitelikleri bu yaratmanın nitelikleri ile aynı değildir. Bu sebeple değişmeye uğrayanlar sadece niteliklerdir, denilemez.

Bilhassa cennet ehli cennete -Buhârî ve Müslim ile diğer hadis kitaplarında sabit olduğu üzere- Âdem'in sûreti üzere altmış arşın boyunda gireceklerdir. Eninin yedi arşın olacağı da rivâyet edilmiştir. İşte bu, çeşitli değiştirici etkenlere maruz olmayacak kalıcı bir yaratılış olacaktır. Dünyadaki bu yaratılış ise bozulan ve çeşitli olumsuz etkenlere (afetlere) maruz bir yaratmadır.

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Kıyâmet gününde amellerin karşılıklarının görüleceğine..." şeklindeki ifâdesine gelince; Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*(O) din gününün mâlik'idir.*" *(24/el-Fatiha, 3)*; "*O gün de Allah onlara hakettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu da bileceklerdir.*" *(24/en-Nur, 25)*

Din, karşılık demektir. Mesela "sen nasıl tedeyyün edersen, sana

---

[1] Buhârî (4814, 4935); Müslim (2955); Ahmed (2/322); Nesâî (4/11); Ebû Dâvûd (4743); Mâlik (1/234); İbn Mâce (4226).

da öylece diyanet olunur," denilirken sen nasıl karşılık verirsen, sana da öylece karşılık verilir, demektir.

Yüce Allah: "*Yaptıklarına ceza (karşılık) olmak üzere...*" *(32/es-Secde, 17, el-Ahkaf, 46/14, el-Vakıa, 56/24)*; "*Bu (amellerine) uygun bir karşılıktır.*" *(78/en-Nebe', 26)*; "*İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlara zulmedilmez.*" *(6/el-En'âm, 160)*; "*Kim iyilikle gelirse ona, ondan hayırlısı vardır. Hem onlar o günde dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler. Kim de kötülükle gelirse, yüzleri üzere ateşe dökülürler. 'İşlediğinizden başkası ile mi cezalandırılırsınız ki?' (denilir.)*" *(27/en-Neml, 89-90)*; "*Kim iyilikle gelirse, onun için ondan hayırlısı vardır. Kim de kötülükle gelirse, kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir.*" *(28/el-Kasas, 84)* ve buna benzer bir çok buyrukta bu anlam ifâde etmektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de aziz ve celil olan Rabbinden şu rivâyette bulunduğunu Ebû Zerr el-Ğıfarî *radıyallahu anh* naklettiği hadisinde bize şöylece bildirmektedir: "Ey kullarım! Bunlar ancak (Sizin karşılığını göreceğiniz) amellerinizdir. Ben onları sizin için tesbit ediyorum, sonra da onların karşılıklarını size eksiksiz olarak vereceğim. Kim bir hayır bulursa, bundan dolayı Allah'a hamdetsin. Kim başka bir şey bulursa, kendisinden başka kimseyi kınamasın."[1]

Yüce Allah'ın izniyle biraz sonra buna dâir daha geniş açıklamalar gelecektir.

[Arz ve Hesab]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İşte o günde olan (vâkıa) olmuştur. Gök yarılmış ve o günde o gevşemiş olacaktır. Melek de onun çevresinde olacak, o günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin Arşını yüklenir. O günde -hiçbir şeyiniz gizli kalmaksızın- arzolunursunuz.*" *(69/el-Hakka, 15-18)* ve sûrenin sonuna kadar.

---

[1] Buhârî (4814, 4935); Müslim (2955).

"Ey insan! Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp, çabalayacaksın. Sonunda O'na kavuşacaksın. Kitab'ı sağ eline verilecek kimseye gelince, o kolay bir hesab ile hesaba çekilecek ve o âilesine sevinçli dönecektir. Kitabı arkasından (sol eline) verilecek kimseye gelince, o hemen ölümü çağıracaktır ve alevli ateşi boylayacaktır. Çünkü o âilesi arasında şımarıktı, çünkü o asla dönmeyeceğini sanmıştı. Hayır, şüphe yok ki Rabbi onu çok iyi görendi." (84/el-İnşikak, 6-15)

"Saf halinde Rabbine arzedilecekler. 'Andolsun ki ilk kez sizi nasıl yaratmış idiysek, öylece bize geldiniz.'" (18/el-Kehf, 48);

"Kitab konulmuş olacak günahkârları onun içindekilerinden korkuya kapılmış göreceksin. 'Vay bizim halimize; bu kitaba ne olmuş. Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, sayıp dökmüş' diyecekler. Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez." (18/el-Kehf, 49);

"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir, gökler de. (İnsanlar da) bir olan, kahhâr olan Allah'ın huzurunda toplanacaklardır..." (14/İbrâhîm, 48) itibaren sûrenin sonuna kadar.

"O dereceleri yükseltendir, arşın sahibidir... Şüphesiz Allah hesabı çok çabuk görendir." (40/el-Mu'min, 15-17)

"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkun. Sonra herkese kazandığı eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir." (2/el-Bakara, 281)

Buhârî *rahimehullah* Sahîh'inde kaydettiği rivâyete göre Âişe *radıyallahu anhâ*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu naklet-mektedir: "Kıyâmet gününde hesaba çekilen kişi mutlaka helak olur." Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! dedim. Yüce Allah: "*Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince, o kolay bir hesab ile hesaba çekilecek" (84/el-İnşikak, 7-8)* buyurmuyor mu? Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "O arz esnasında olacaktır. Yoksa kıyâmet gününde inceden inceye hesaba çekilen bir kimse mutlaka azaplandırılır."[1]

---

(1) Buhârî (103, 4939, 6536, 6537); Müslim (2876); Ebû Dâvûd (3093); Tirmizî (3334); Ahmed (6/47).

Yani eğer Yüce Allah kullarını hesaba çektiğinde, inceden inceye onları hesaba çekecek olursa, mutlaka onları azaplandırır ve bu durumda onlara zulmetmiş olmaz. Ancak Yüce Allah affedip bağışlar. İleride Yüce Allah'ın izniyle buna dâir daha geniş açıklamalar da gelecektir.

Yine Sahîh'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz kıyâmet gününde insanlar baygın düşeceklerdir. İlk ayılacak kişi ben olacağım. Mûsâ'nın Arş'ın bir bacağını yakalamış olduğunu göreceğim. Bilemiyorum, acaba benden önce mi kendisine gelmiş olacak, yoksa Tur günü baygın düşmesinin karşılığını mı ona verilmiş olacak?"[1]

Bu, Yüce Allah insanlar arasında hüküm vermek üzere geleceği, yeryüzü onun nuru ile aydınlanacağı vakit, kıyâmetin mevkıf'inde (durulan yerde) ki baygınlıktır. O vakit bütün mahlukat baygın düşecektir.

Eğer, hadis-i şerif'te geçen: "Kıyâmet gününde bütün insanlar baygın düşeceklerdir. Üzerinden yerin ilk yarılacağı kişi ben olacağım. Mûsâ'nın Arş'ın bir bacağını yakalamış olduğunu göreceğim."[2] hadisi hakkında ne dersiniz? diye sorulacak olursa, şu şekilde cevap veririz:

Şüphesiz bu lafız böylece varid olmuştur. İşte izah edilmesi gereken mesele de bu lafızın böyle oluşundan ötürüdür. Ancak râvî bu lafzı naklederken bazı hadislerin ifâdelerini diğerine karıştırmıştır. Böylelikle o, iki hadisin lafzını bir araya getirmiştir. İki hadis de bu şekilde gelmiştir. Hadislerden birisi şu şekildedir: "Kıyâmet gününde insanlar baygın düşerler, ilk ayılan kişi ben olurum." Az önce geçtiği gibi. İkinci hadis de şu şekildedir: "Kıyâmet gününde arzın üzerinden yarılacağı ilk kişi ben olacağım." Râvî bu hadisin lafızlarını diğerine karıştırmıştır. Buna dikkat çekenlerden birisi de Ebû'l-Haccac el-Mizzî'dir. Ondan sonra da eş-Şeyh Şemsuddin İbnu'l-Kayyim ile hocamız İmaduddîn İbn Kesir de bu-

(1) Buhârî (2411, 3408, 6517, 6518, 7428); Müslim (2373); Ebû Dâvûd (4671); Ahmed (2/264).

(2) Buhârî (2412, 3298, 4638, 6916); Müslim (2374).

na dikkat çekmişlerdir. Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun.

Aynı şekilde kimi râvî de bu hususta tereddüte düşüp şöyle demişlerdir: "Bilemiyorum, benden önce mi ayılmış olacak yoksa Yüce Allah'ın istisna ettiği kimselerden mi? olacak." Ancak sahîh rivâyetlerin ittifakla kaydettikleri mahfuz şekil birincisidir. Sahîh olan mana da odur. Çünkü kıyâmet gününde baygın düşmek, Yüce Allah'ın kullar arasında hüküm vermek üzere geleceği vakit, kullarına tecelli etmesi dolayısıyla olacaktır. Mûsâ *aleyhisselam* da eğer onlarla birlikte baygın düşmeyecekse, ona yüce Rabbinin dağa tecelli edip dağı darmadağın ettiği esnadaki baygınlığının karşılığı verilmiş olacaktır. Böylece o tecellinin baygınlığı kıyâmet gününde Rabbin tecellisi dolayısıyla bütün yaratıkların baygın düşecekleri baygınlığın bedeli olmuştur. İşte bu önemli hususu dikkatle düşünmeli ve bunu gözden uzak tutmamalıyız.

İmam Ahmed, Tirmizî, Ebû Bekr b. Ebi'd-Dunya, el-Hasen'den şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Ebû Mûsâ el-Eşarî'yi şöyle derken dinledim: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Kıyâmet gününde insanlar üç defa arzedileceklerdir. İki arz tartışma ve mazeret belirtme arzıdır. Diğer arzda ise amel defterleri (sahiplerini bulmak üzere) uçuşacaklardır. Kitabı sağ tarafından verilen kolay bir şekilde hesaba çekilecek ve cennete girecektir. Kitabı sol tarafından verilen de cehenneme gisrecektir."[1]

[Sırat]

Şeyh *rahimehullah*'ın "Sırat'a" ifâdesi Sırat'a da îmân ederiz, demektir. Sırat cehennem üzerindeki bir köprüdür. İnsanlar hesab için duracakları yer olan Mevkıf'den ayrıldıktan sonra Sırat'ın önündeki bir karanlığa ulaşacaklardır.

Nitekim Âişe *radıyallahu anhâ* böyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle soruldu: Yer başka bir yere ve semavat ta başka semalara dönüştürüleceği vakit insanlar nerede olacaklardır? O: "Köprü-

---

[1]Tirmizî (2427); İbn Mâce (4277); Ahmed (4/414).

nün berisinde, bir karanlığın içerisinde olacaklar" buyurmuştur.[1] İşte münafıkların mü'minlerden ayrılacakları ve geride kalarak mü'minlerin önlerine geçecekleri, aralarına münafıkların, mü'minlerin yanına ulaşmalarını engelleyecek bir sur çekilip engel olunacağı yer burasıdır.

Beyhakî kendi senedi ile, Mesruk'dan, o Abdullah (b. Mes'ud)dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Kıyâmet gününde Allah insanları bir arada toplar... Amelleri miktarınca herbirisine nuru verilir. Kimisine nuru önündeki bir dağ gibi verilir. Kimisine nuru bundan daha fazlasıyla verilir. Kimisine de nuru sağ tarafındaki bir hurma ağacı gibi verilir. Kimisine de yine sağ tarafında ama bundan daha aşağı şekilde verilir. Nihayet en sonuncu kişiye nuru ayağının başparmağı üzerinde verilir. Kimi zaman aydınlatır, kimi zaman da söndürülür. Aydınlattığı vakit ayağını öne doğru atar, söndürüldüğünde olduğu yerde kalakalır. Bu kimse ve diğerleri Sırat'ın üzerinden geçerler. Sırat ise kılıcın keskin tarafı gibidir, oldukça kaygandır. Onlara, nurlarınız miktarınca yol alın, denilir. Kimisi yıldızın akması gibi hızlıca gider, kimisi rüzgar gibi geçer. Kimisi göz açıp kapamak gibi geçer, kimisi hızlı deve gibi geçer ve hızlıca koşar. Kısacası amelleri miktarınca yol alırlar. Nihayet nuru ayağının başparmağı üzerinde olan kişi de bir eli çekilir, bir eli bir tarafa yapışır. Bir ayağı çekilir, bir ayağı bir yere takılır. Sağı, solu cehennem ateşine değer. Nihayet hepsi (Sırat'ı geçip) kurtulurlar. Kurtuldukları vakit: Bize seni gösterdikten sonra, bizi senden kurtaran Allah'a hamdederiz. Allah bize hiç kimseye vermediğini vermiştir, derler."[2]

["Cehenneme Uğrama"nın Anlamı]

Yüce Allah'ın: "*Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur.*" *(19/Meryem, 71)* buyruğu hakkında sözü edilen "cehenneme uğrayış"dan ne kastedildiği hususunda tefsir alimlerinin farklı görüşleri vardır. Daha güçlü ve daha açık anlaşılan görüş bunun Sırat'ın üzerinden geçiş olduğudur. Çünkü Yüce Allah: "*Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız, zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk e-*

---

(1) Müslim (315).

(2) el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, (10/340, 353).

deriz." (19/Meryem, 72) buyurmaktadır.

Sahîh'deki rivâyete göre de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki ağacın altında bey'at eden hiçbir kimse asla cehenneme girmeyecektir." Hafsa *radıyallahu anhâ* dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! dedim, Yüce Allah: "*Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur.*" buyurmuyor mu? Şöyle buyurdu: "Peki Allah'ın: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız, zalimleri ise oradan dizleri üzerine çökmüş olarak terkederiz." (19/Meryem, 72)* buyurduğunu da duymadın mı?"[1]

Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cehenneme uğramanın, cehenneme girmeği gerektirmediğine işaret etmiştir. Aynı şekilde şerden kurtulmanın önce o şerrin husule gelmesini gerektirmediğini, aksine onun sebebinin gerçekleşmiş olmasını gerektirdiğini belirtmektedir.

Bir kimseyi öldürmek üzere düşmanın takip edip de buna imkan bulamamaları halinde: Allah onu onlardan kurtardı, denilir. Bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Emrimiz gelince Hud'u da... kurtuluşa erdirdik." (11/Hud, 58)*; "*Emrimiz gelince Sâlih'i... kurtardık." (11/Hud, 66)*; "*Emrimiz gelince Şuayb'ı... kurtardık." (11/Hud, 94)*

Halbuki azab onlara isabet etmemişti. Ancak azab başkalarına isabet etmişti. Yüce Allah'ın kendilerine özellikle lutfetmiş olduğu kurtuluş sebebleri olmasaydı, elbette kavimlerine isabet eden azab kendilerine de isabet edecekti.

İşte ateşe uğrayacakların durumu da böyledir. Onlar Sırat'ın üzerinde ateşin üst tarafından geçeceklerdir, sonra da Yüce Allah takva sahibi olanları kurtaracak, zalimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacaktır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Cabir *radıyallahu anh* yoluyla gelen hadiste bunu şöylece açıklamıştır: Burada uğramak (vurûd)dan kasıt, Sırat'ın üzerinden geçmektir.

[Mîzân ve Hakikati]

---

[1] Müslim (2469).

"Ve Mîzân'a" ifâdesi Mîzân'a da îmân ederiz, demektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kıyâmet gününe has adâlet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. Bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile Biz onu getiririz. Hesaba çekenler olarak Biz yeteriz.*" *(21/el-Enbiya, 47)*; "*Kimlerin tartıları ağır gelirse, işte onlar felah bulanların ta kendileridir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse işte onlar kendilerine zarar verenlerdir. Cehennemde ebedi kalıcıdırlar.*" *(23/el-Mu'minun, 102-103)*

Kurtubî der ki: İlim adamları derler ki: Hesab bittikten sonra arkasından amellerin tartılmasına sıra gelir. Çünkü tartı karşılık vermek içindir. Dolayısıyla hesaba çekmekten sonra olması gerekir. Hesaba çekiş ise amellerin tesbiti içindir. Tartı da ona göre karşılık vermek maksadıyla amellerin miktarını ortaya çıkarmak için yapılır. Yüce Allah'ın: "*Kıyâmet gününe has terazileri adâlet ile koyarız*" buyruğuna göre amellerin tartıldığı bir çok Mîzân'ın olması ihtimal dahilinde olduğu gibi, tartılan şeylerin kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Çoğul olması ise tartılan âmellerin çeşitli olmaları göz önünde bulundurularak kullanılmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sünnet'in delâlet ettiği husus ise şudur: Amellerin kendisinde tartılacağı Mîzân'ın maddi/hissî ve gözle görülür iki tane kefesi bulunacaktır. İmam Ahmed'in kaydettiği rivâyete göre Ebû Abdurrahmân el-Hubulî şöyle demiştir: Ben Abdullah b. Amr*radıyallahu anh*'ı şöyle derken dinledim: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Muhakkak Yüce Allah benim ümmetimden kıyâmet gününde herkesin gözü önünde bir kişiyi çıkartacaktır. Onun aleyhine tam doksandokuz tane sicil yayacaktır. Her bir sicil'in uzunluğu göz alabildiği kadar olacaktır. Sonra da ona bunlardan herhangi birşeyi inkâr ediyor musun? Benim koruyucu yazıcılarım sana zulmettiler mi? diyecek, o: Hayır, Rabbim diyecektir. Yüce Allah: Herhangi bir mazeretin yahut bir iyiliğin var mı? diye soracak, adam şaşırıp kalacak ve: Hayır, Rabbim diyecektir. Yüce Allah şöyle buyuracak: Bilakis senin bizim nezdimizde yapmış olduğun bir iyiliğin var. Bugün senin aleyhine sana zulmedilmeyecektir. Bunun üzerine ona üzerinde, "eşhedu enla ilahe illallah ve enne Muhammeder Rasûlullah," yazılı bir parça çıkartılır. (Yüce Allah): Onu huzura getirin, buyurur. O

kişi: Rabbim, diyecek bu parçanın bu siciller karşısındaki ağırlığı ne olacak ki? Yüce Allah: Şüphesiz ki sana zulüm olunmaz, buyuracak. Bunun üzerine o siciller bir kefeye konulur. O parça da diğer kefeye konulur. (Tartı sonucu) siciller havaya doğru kalkar ve o parça ağır basar. Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adı karşısında hiçbir şey ağır basmaz."[1]

Bu hadisi Tirmizî, İbn Mace ve İbn Ebi'd-Dünya böylece el-Leys yoluyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî şunu da ekler. Allah'ın ismi ile birlikte hiçbir şey ağır basmaz." Bir başka rivâyetinde de şöyle denilmektedir: "Kıyâmet gününde mîzânlar konulur. Adam getirilir ve bir kefeye konulur..."[2]

Bu hadisin ifâdelerinde çok önemli bir husus dile getirilmektedir. O da amelde bulunan kimsenin ameli ile birlikte tartılacağıdır. Buna Buhârî'nin kaydettiği şu rivâyet te tanıklık etmektedir: Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Kıyâmet gününde oldukça iri yarı, şişman adam getirilicek, fakat Allah nezdinde bir sivrisinek kanadı kadar ağırlığı olmayacaktır. (Devamla) buyurdu ki: Dilerseniz Yüce Allah'ın: *"Biz kıyâmet günü onlar için ölçü tutmayacağız." (18/el-Kehf, 105)* buyruğunu okuyunuz."[3]

İmam Ahmed de İbn Mes'ud'dan şu rivâyeti kaydetmektedir: "İbn Mes'ud bir seferinde Erak ağacından bir misvak koparıyordu. Bacakları oldukça ince idi, rüzgar onun dengesini bozar gibi oldu. Onu görenler buna güldüler. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Ne diye gülüyorsunuz?" diye sordu. Ey Allah'ın Rasûlü, bacaklarının inceliğine, dediler. Şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki onlar Mîzân'da Uhud'dan daha ağır basacaklardır."[4]

Bizzat amellerin tartılacağına dâir hadisler de varid olmuştur. Müslim'in, Sahîh'inde yer alan Ebû Malik el-Eşarî'den gelen şu hadiste

---

(1) Tirmizî (2639); İbn Mâce (4300); Ahmed (2/213).

(2) Tirmizî (2639); Ahmed (2/221, 222).

(3) Buhârî (4729); Müslim (2785).

(4) Ahmed (1/420, 421); Taberânî (8452).

olduğu gibi: O dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Abdest almak îmânın yarısıdır, elhamdulillah da mîzân'ı doldurur."(1)

Yine Buhârî ve Müslim'de yer alan ve aynı zamanda Buhârî'nin kitabının son hadisi olan şu buyruk da böyledir: "İki söz vardır ki bunlar dile hafif gelir. Rahmân tarafından sevilirler, terazide de ağır basarlar: Subhanallahi ve bihamdihi subhanallahil aziym."(2)

(1) Müslim (223); Tirmizî (3512); Ahmed (5/342).

(2) Buhârî (6406, 6687, 7563); Müslim (2694).

Bu durumda, şöyle diyen inatçı bir inkarcının sözüne iltifat edilmez: Ameller araz'dırlar, tartılmaları kabil değildir. Tartılmaları mümkün olan şeyler cisimlerdir. Şüphesiz ki Yüce Allah önceden de geçtiği üzere arazları cisimlere dönüştürecektir. Nitekim İmam Ahmed'in kaydettiğine göre Ebû Hureyre *radıyallahu anh*, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Kıyâmet gününde ölüm beyaz bir koç sûretinde getirilir. Cennet ile cehennem arasında durdurulur ve: Ey cennet ehli, diye seslenilir. Onlar da boyunlarını uzatarak bakarlar. Ey cehennemlikler, diye de seslenilir, onlar da boyunlarını uzatıp bakarlar. Artık kurtuluşun gelmiş olduğunu zannederler. O koç (sûretindeki ölüm) boğazlanır ve artık ebedi kalacaksınız, ölüm diye bir şey olmayacaktır denilir."[1] Bu hadisi, bu manada Buhârî de rivâyet etmiştir.[2]

Böylelikle hem amellerin, hem amelde bulunanların, hem de amel sahifelerinin tartılacağı sabit olduğu gibi, terazinin iki kefesinin olduğu da sabit olmaktadır. Artık bunun ötesinde ne gibi keyfiyyetlerinin olduğunu en iyi bilen Allah'tır.

Bize düşen o doğru sözlü peygamberin (salat ve selam ona) bize haber verdiği şekilde, eksiksiz ve fazlalıksız olarak gayba îmân etmektir.

Bu konuda hikmeti kavrayamadığı için şeriat koyucunun haber verdiği şekilde kıyâmet gününe mahsus terazilerin, adâletle konulacağını kabul etmeyen ve; teraziye bakkal ile manav'dan başka kimsenin ihtiyacı olmaz, sözleri ile nasslara dil uzatan kimselerin hüsranı ne kadar da büyüktür. Yüce Allah'ın kıyâmet gününde onlara hiçbir ağırlık vermemesi bu gibi kimselere ne kadar da layıktır. Eğer amellerin tartılmasında Yüce Allah'ın bütün kulları tarafından adâletinin görülmesi dışında hiçbir hikmet olmasaydı, bu dahi yeterdi. Çünkü yaptığı işinin mazeret ve gerekçesinin olmasını Allah kadar hiç kimse sevmez.

Bundan dolayıdır ki O, rasûlleri müjdeleyiciler ve uyarıcılar olmak üzere göndermiştir. Hele bunların ötesinde bizim muttalî olamadığımız

---

(1) Ahmed (2/423); Dârimî (2/329).

(2) Buhârî (4730); Müslim (2849).

pek çok hikmetler de vardır. Yüce Allah'ın sözlerine karşılık meleklerin verdiği belirtilen cevab üzerinde de düşünelim: "*Hani Rabbin meleklere: 'Muhakkak ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Melekler: 'Biz seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken, orada bozgunculuk yapacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın' demişlerdi. 'Sizin bilmediğinizi herhalde ben bilirim' demişti.*" *(2/el-Bakara, 30)*; "*Size bilgiden ancak pek az birşey verilmiştir.*" *(17/el-İsrâ, 85)*

[Metin]

وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ مَخْلُوقَتَانِ، لَا تَفْنَيَانِ أَبَدًا وَلَا تَبِيدَانِ، وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى خَلَقَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ قَبْلَ الْخَلْقِ، وَخَلَقَ لَهُمَا أَهْلًا، فَمَنْ شَاءَ مِنْهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ فَضْلًا مِنْهُ، وَمَنْ شَاءَ مِنْهُمْ إِلَى النَّارِ عَدْلًا مِنْهُ وَالْخَيْرُ وَالشَّرُّ مُقَدَّرَانِ عَلَى الْعِبَادِ

"Cennet ve cehennem yaratılmışlardır. Ebediyyen sonları gelmez ve yok olmazlar. Şüphesiz Yüce Allah cennet ve cehennem'i diğer mahlukattan önce yaratmıştır. Her ikisine de girecekleri yaratmıştır. Onlardan dilediği kimseleri kendisinin bir lütfu olarak cennete, yine onlardan dilediği kimseleri adâletinin bir gereği olarak cehenneme koyacaktır. Herkes kendisi hakkında hüküm verilip bitirilmiş sonuç için amel eder ve ne için yaratılmış ise sonunda oraya varacaktır. Hayır ve şer de kullar hakkında takdir edilmiştir."

[Şerh]

[Cennet ve Cehennem]

"Cennet ve cehennem yaratılmışlardır" sözlerinin ifâde ettiği gerçek ile ilgili olarak şunu belirtelim ki; Ehl-i Sünnet ittifakla cennet ve cehennemin yaratılmış ve şu anda mevcut olduklarını kabul etmektedir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Mutezile ve Kaderiyye'ye mensup bir takım kimseler ortaya çıkıp da bunu inkâr etmelerine ve: Hayır, Yüce Allah bunları kıyâmet gününde yaratacaktır, demelerine rağmen bu kanaate sahip olmaya devam etmiştir.

Mutezile ve Kaderiye'yi bunu inkâr etmeye iten ise onların, Yüce Allah'ın fiilleri için bir şeriat olarak tesbit ettikleri ve O'nun şunu yapması gerekir, bunu da yapmaması gerekir diye koydukları fâsid ilkeleridir. Onlar yaratılmışlarının fiillerini O'na kıyas ederek, bu gibi iddialarda bulunmuşlar ve böylelikle onlar fiileri itibariyle Müşebbihe arasına katılmışlardır. Cehmiyye'nin görüşlerileri onların arasına da girmiş ve aynı zamanda Muattile de olmuşlardır. Hatta; cennetin amellerin karşılığının verilmesinden önce yaratılmış olması abestir, demişlerdir, çünkü bu durumda cennet çok uzun bir süre atıl kalır ve hiçbir işe yaramaz.

Böylelikle onların Yüce Rab için tesbit ettikleri bu bâtıl şeriata muhalif olan nassları reddettiler, nassları yerlerinden kaydırarak tahrîf ettiler, kendilerinin tesbit ettikleri şeriate muhalefet edenlerin sapık ve bid'atçi olduklarını ileri sürdüler.

Kitabın bu husustaki nasslarının bazıları şunlardır: Yüce Allah cennet hakkında: "*O, takva sahipleri için hazırlanmıştır.*" *(3/Âl-i İmrân, 133)*; "*Allah'a ve rasûlüne îmân edenler için hazırlanmıştır.*" *(57/el-Hadid, 21)* buyurmaktadır. Cehennem hakkında da: "*O, kâfirler için hazırlanmıştır.*" *(3/Âl-i İmrân, 131)*; "*Şüphesiz ki cehennem bir pusudur, azgınların dönüp varacakları bir yerdir.*" *(78/en-Nebe', 21-22)*; "*Andolsun ki onu diğer bir inişinde görmüştü. Sidretu'l-Müntehâ yanında. Cennetu'l-Me'va'da onun yanındadır.*" *(53/en-Necm, 13-15)* buyurmaktadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Sidretu'l-Müntehâ'yı gördüğü gibi, onun yanında Cennetu'l-Me'va'yı da görmüştür. Nitekim Buhârî ile Müslim'de, Enes *radıyallahu anh* yoluyla gelen İsra'yı anlatan hadiste de böyle denilmektedir. O hadisin sonlarında şu ifâdeler yer alır: "Sonra Cibril beni, Sidretu'l-Müntehâ'ya getirinceye kadar yola koyuldu. Onu mahiyetlerini bilemediğim renkler bürüdü. Sonra cennete girdim, orada

yüksek kubbeleri andıran inciler gördüm, toprağı misk'ten idi."[1]

Yine Buhârî ile Müslim'de, Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse öldükten sonra sabah-akşam ona kalacağı yer gösterilir. Şâyet cennet ehlinden ise, cennet ehli arasındaki yeri eğer cehennem ehlinden ise cehennem ehli arasındaki yeri gösterilir ve: Bu senin kalacağın yerdir, kıyâmet gününde Allah seni ölümden sonra diriltinceye kadar (oraya) girmeyeceksin," denilir.[1]

el-Berâ b. Âzib *radıyallahu anh* yoluyla gelen hadis daha önceden geçmiştir. O hadiste şu ifâdeler yer almaktadır: Semadan bir münadi: Kulum doğru söyledi, ona cennetten bir döşek yayınız ve cennete giden bir kapı açınız, diye seslenir. Bunun üzerine ona cennetin hoş ve güzel kokuları gelmeye başlar..."[2]

Yine el-Berâ'nın bu hadisinin manasında Enes yoluyla gelen hadis de daha önceden geçmiştir.

Müslim'in Sahîh'inde, Âişe *radıyallahu anhâ*'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hayatta iken güneş tutuldu... deyip, hadisi nakletti: Hadiste şu ifâdeler de yer almaktadır: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Ben şu bulunduğum yerde size vadolunmuş herbir şeyi gördüm. Öyle ki kendimi, siz beni öne doğru ilerler gördüğünüzde cennetten bir salkım aldığımı dahi gördüm. And olsun siz beni geri doğru gelirken gördüğünüzde cehennemin birbirini yiyip bitirdiğini de gördüm."[3]

Buhârî ve Müslim'de, -lafız Buhârî'nin olmak üzere- Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in döneminde güneş tutuldu. Hadisin geri kalan bölümlerini zikrettikten sonra şu ifâdeleri de zikretmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, biz seni

---

(1) Buhârî (3207, 3787); Müslim (164).

(1) Mâlik (1/239); Buhârî (1379); Müslim (2866); Ahmed (2/113); Nesâî (4/107).

(2) Ahmed (4/287, 295, 296); Ebû Dâvûd (4753).

(3) Buhârî (1212); Müslim (901).

bulunduğun bu yerde birşey alır gibi gördük; sonra da senin geriye doğru geldiğini gördük. Şöyle buyurdu: "Ben cenneti gördüm ve oradan bir salkım almak üzere elimi uzattım, eğer elime geçirmiş olsaydım, dünya kaldığı sürece siz de ondan yemeye devam ederdiniz. Cehennem ateşini de gördüm, asla bugünkü gibi korkunç bir manzara görmüş değilim. Cehennem ehlinin çoğunlukla kadınlar olduğunu da gördüm." Bunun sebebi nedir ey Allah'ın Rasûlü, diye sordular. "İnkarcılık ederler" buyurdu. Yani onlar Allah'ı mı inkar ederler, diye sorulunca şöyle buyurdu: "Onlar kocalarına karşı nankörlük ederler, yapılan iyiliğe karşı nankörlük ederler. Sen onlardan birisine ömür boyu iyilik yapsan da sonra senden küçük bir kusur görse; ben senden asla hayır namına hiçbir şey görmedim, der."[1]

Müslim'in Sahîh'inde, Enes'den gelen rivâyette de (Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir): "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer benim gördüklerimi görmüş olsaydınız, pek az gülerdiniz, çok ağlardınız." Neler gördün ey Allah'ın Rasûlü, diye sordular: "Cenneti ve cehennemi gördüm" buyurdu.[2]

Muvatta' da ve Sünen'lerde Kâb b. Malik yoluyla gelen hadiste şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Mü'minin canı cennet ağaçlarına konan bir kuştur. Taki Yüce Allah, Kıyâmet gününde onu tekrar cesedine geri döndürünceye kadar."[3]

İşte bu, kıyâmet gününden önce ruh'un cennete girişi hususunda çok açık bir ifâdedir.

Müslim'in Sahîh'inde, Sünen'lerde ve Müsned'de Ebû Hureyre *radıyallahu anh* yoluyla gelen hadiste belirtildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "Allah cennet ile cehennemi yarattıktan sonra Cibril'i cennet'e gönderdi ve: Git te orayı gör. Orada, oraya gi-

---

(1) Buhârî (1052); Müslim (907).

(2) Müslim (426).

(3) Mâlik (1/240); Tirmizî (1641); Nesâî (4/108); İbn Mâce (1449); Ahmed (3/455, 456, 460).

recekler için hazırladıklarıma da bak, dedi. Cibril gidip oraya, orada oraya girecekler için hazırlananlara baktı ve geri döndü, dedi ki: İzzetin hakkı için yemin ediyorum. Onun bu halini kim duyarsa mutlaka buraya girecektir. Bunun üzerine Yüce Allah emir vererek cennetin etrafı hoşlanılmayan şeylerle çepeçevre kuşatıldı. Yine: Dön ve tekrar ona ve oraya girecekler için orada hazırladıklarıma bir bak, dedi. Tekrar gitti oraya baktı, sonra geri döndü ve dedi ki: İzzetin hakkı için oraya hiç kimsenin giremeyeceğinden korkmaya başladım. Sonra onu cehenneme gönderdi ve: Git oraya ve orada, oraya girecekler için hazırladıklarıma bir bak, dedi. Cibril oraya gitti ve baktı. Herbir bölümünün diğerinin üstüne çıkmış olduğunu gördü, sonra da geri dönüp şunları söyledi: İzzetin hakkı için onun bu halini kim işitirse buraya mutlaka girmez. Bunun üzerine (Allah) emir vererek etrafı arzu ve şehvetlerle çepeçevre kuşatıldı. Sonra tekrar ona: Git, orada oraya girecekler için neler hazırladıklarıma bir bak, buyurdu. O da gitti ve ona bakıp geri döndü ve şöyle dedi: İzzetin hakkı için buraya girmeksizin hiç kimsenin kurtulmayacağından korkmaya başladım."[1]

Sünnet'te buna benzer rivâyetler çok fazladır.

Vadolunan cennet, Adem'in içinde yaratıldığı ve sonradan çıkartıldığı cennet'tir diyenlerin görüşlerine gelince, cennetin şu anda var olduğuna dâir görüş açık bir görüştür. Ancak bu cennet'in Adem'in yaratılıp çıkartıldığı cennet olup olmadığı ile ilgili görüş ayrılıkları da bilinen bir husustur.

Cennet henüz yaratılmamıştır. Çünkü eğer şu anda yaratılmış olsaydı, zorunlu olarak kıyâmet gününde sonunun gelmesi, içinde bulunan herkesin helak olup, yok olması gerekirdi. Çünkü Yüce Allah: "*O'nun vechinden başka herşey helâk olacaktır.*" *(28/el-Kasas, 88)*; "*Her can ölümü tadıcıdır.*" *(3/Âl-i İmrân, 185)* buyurmaktadır, diyenlerin bu husustaki şüphelerine gelince;

Tirmizî, Sünen'inde İbn Mes'ud *radıyallahu anh*'dan şöyle dediğini

---

[1] Ebû Dâvûd (4744); Tirmizî (2563); Nesâî (7/3, 4); Ahmed (2/332, 354).

rivâyet etmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "İsra'ya götürüldüğüm gece İbrâhîm ile karşılaştım. Bana: Ey Muhammed, ümmetine benden selam söyle ve onlara haber ver ki; cennetin toprağı hoş, suyu tatlıdır ve orası dümdüz bir arazidir. Oraya dikilecek olan ağaçlar ise subhanallahi velhamdulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber sözleridir, dedi."(1) Tirmizî: Bu hasen, garib bir hadistir dedi.

Yine Tirmizî'de Ebû'z-Zubeyr'in, İbn Cabir'den rivâyetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kim subhanallahi ve bihamdihi diyecek olursa cennette onun için bir hurma ağacı dikilir."(2) Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahîh bir hadistir.

Bu şüphe sahipleri derler ki: Şâyet cennet yaratılmış ve bitirilmiş olsaydı, dümdüz bir arazi olmazdı ve bu gibi ağaç dikmelerinin bir manası olmazdı.

Yine derler ki: Yüce Allah'ın Firavun'un hanımının: *"Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap."* *(66/et-Tahrim, 11)* dediğine dâir buyruk da bu kabildendir.

Bunun cevabı şöyle verilir: Eğer sizler bu sözlerinizle cennet şu anda yoktur, Sûr'a üfürülmek gibi, insanların kabirlerinden kalkması gibi bir şeydir, demek istiyorsanız bu bâtıl bir iddiadır. Bu iddiayı bundan önce kaydetmiş olduğumuz deliller ile sözünü etmediğimiz benzeri deiller reddetmektedir. Eğer bu sözlerinizle Yüce Allah'ın cennette, cennete girecekler için hazırladıklarının tamamını yaratması henüz tamamlanmamıştır. Yüce Allah orada yine ardı arkasına bir takım şeyler yaratmaktadır. Mü'minler oraya girdirilecekleri vakit te yine o esnada başka hususları da yaratacaktır, demek istiyorsanız bu haktır, bunun reddedilmesine de imkan yoktur. Sizin ileri sürdüğünüz deliller de ancak bu kadarına delâlet etmektedir.

Yüce Allah'ın: "*O'nun vechinden başka herşey helak olacaktır*" *(28/el-Kasas, 88)* buyruğunu delil getirmenize gelince, âyetin anlamını yan-

---

(1) Tirmizî (3458).

(2) Tirmizî (3460, 3461).

lış anladığınızdan ötürü bunu delil diye göstermektesiniz. Bu buyruğu cennet ve cehennemin şu anda var olmadığına dâir delil göstermeniz size benzer görüşleri ileri sürenlerin cennet ile cehennemin yok olacaklarına, harab olacaklarına, oradakilerin de öleceklerine dâir delil getirmelerini andırmaktadır. Bundan dolayı sizler de sizin gibi görüşleri savunanlar da bu âyeti kavrama muvaffakiyetine mazhar değilsiniz. Bunu anlayabilme muvaffakiyetine İslâm'ın önder ilim adamları mazhar olmuşlardır.

Onların bu husustaki açıklamalarının bir kısmı şöyledir: Buradaki "herşey"den kasıt, Yüce Allah'ın yok olup fena bulacağını takdir etmiş olduğu herşeyin helak olacağı, yok olacağı anlamındadır. Cennet ile cehennem ise yok olmak için değil, baki kalmak için yaratılmışlardır. Arş da bu şekildedir ve o cennetin tavanıdır. Bu O'nun mülkü müstesnâ, diye de açıklandığı gibi, O'nun zatının rızası aranarak yapılmış olanlar müstesna diye de açıklanmıştır. Yine şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Yüce Allah: "*Onun üzerindeki her canlı fanidir*" *(55/er-Rahman, 26)* buyruğunu indirince, melekler: Yeryüzü ahalisi helak oldular, dediler ve kendileri ebedi kalacakları ümidine kapıldılar. Yüce Allah da semadakilerin de, yerdekilerin de öleceklerini bildirdi ve: "*O'nun vechinden başka herşey helâk olacaktır.*" *(28/el-Kasas, 88)* buyurdu. Yani O hayy'dır ve ölmeyecektir. İşte o vakit melekler de öleceklerine kesin olarak inandılar.

Bu açıklamaları yapanlar, bu nasslar ile -Yüce Allah'ın izniyle biraz sonra zikredileceği üzere- cennet ile cehennemin kalıcılığına delâlet eden muhkem nassları bir arada uygun bir şekilde anlamak için yapmışlardır.

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Ebediyyen yok olmazlar, fena bulmazlar" sözlerine gelince, selef ve halef'ten imamların cumhurunun kabul ettiği görüş budur.

[Cennet ve Cehennemin Kalıcılığı İle İlgili Görüşler]

Cennetin kalıcılığı, cehennemin ise yok olacağı görüşünü selef ile halef'ten bir topluluk da kabul etmiştir. Her iki görüş de (yani cennet ile

cehennemin kalıcılığı ile cennetin kalıcılığı, cehennemin son bulacağı görüşleri) pek çok tefsir kitabında ve başkalarında da zikredilmişlerdir.

Hem cennet, hem de cehennemin yok olacağı görüşünü ise Muattıle'nin imamı el-Cehm b. Safvan kabul etmiştir. Bu hususta onun ne Ashâb-ı Kirâm'dan, ne de güzel bir şekilde onlara tâbi olanlardan, ne de müslümanların imamlarından, ne de sünnet ehlinden ve selef'ten uyduğu hiç kimse yoktur. Genel olarak bütün Ehl-i Sünnet onun bu kanaatini reddetmiş ve bundan dolayı onun kâfir olduğunu söylemiş, onu ve yeryüzünün dört bir yanından ona tabi olanları teşhir etmişlerdir.

Bu görüşü kabul etmesinin sebebi inanmış olduğu temel ilkesidir. O da: Hadis (sonradan yaratılmış) olan varlıkların sonsuz bir şekilde var olmasının imkansızlığıdır. Bu ise yerilmiş kelâm bilginlerinin cisimlerin sonradan hadis olduklarına ve hâdislerden uzak kalmayan varlıkların da hadis olduklarına delil olarak gösterdikleri bir ilkeleridir. Onlar kainatın yaratılmış olduğuna bu ilkeyi temel dayanak kabul etmişlerdir. Cehm de geçmişte başlangıcı bulunmayan hadislerin imkansız olduğu bir varlık, gelecekte de bunları kabil değildir, görüşündedir. Ona göre Yüce Allah'ın fiilinin gelecekte de sürekli olarak devam etmesi imkansızdır. Nitekim geçmişte de O'nun hakkında bunun imkansız olması gibi. Mutezile'nin önder hocalarından Ebû'l-Huzeyl el-Allâf da bu hususta ona muvafakat etmiştir, şöyle der: Bu, hareketlerin son bulmalarını gerektirir. Şunları da ekler: Cennet ve cehennem ehlinin hareketleri -onlardan hiçbir kimse hareket edecek gücü bulamayacağı ve sürekli bir sükûn içerisinde kalacağı zamana kadar- devam edecek ve o zaman son bulacaktır.

Cennetin ebediliğine ve onun son bulup yok olmayacağına gelince, bu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kat'î olarak haber verdiği bilinen hususlardandır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O bahtiyar olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Gökler ve yer ayakta durduğu müddetçe orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesnadır. Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır.*" *(11/Hud, 108)* Bu buyruğa göre onların mükafatlarının ardı arkası kesilmeyecektir. Yüce Allah'ın: "*Rabbinin dilediği kadarı müstesnadır*" buyruğu da buna aykırı değildir.

Selef bu istisnanın anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bir görüşe göre bunun anlamı: Onların ateşte kalacakları süre müstesnâdır, şeklindedir. Bu da aralarından cehenneme girmiş olup sonradan çıkartılmış olanlar için söz konusudur, hepsi için değildir.

Bir başka açıklamaya göre burda kasıt, onların Mevkıf'te kaldıkları süre müstesnadır. Bir başka açıklamada: Onların kabirlerinde ve Mevkıf'te kaldıkları süre müstesnadır, şeklindedir. Bir başka görüşe göre buradaki istisna Rabbin yaptığı fakat gerçekleştirmeyeceği bir istisnadır. Nitekim: "Allah'a yemin ederim, mutlaka seni döveceğim. Başka bir görüşe sahib olmam müstesnadır" deyip bu görüşe sahip olmamak aksine onu vurmayı kat'î olarak kararlaştırmak gibi.

Sibeveyh ise buradaki istisna edatını "lâkin" anlamında kabul etmektedir. O takdirde istisna munkatı' olur. İbn Cerir de bu görüşü tercih etmiş ve şöyle demiştir: Şüphesiz Yüce Allah sözünden caymaz. Nitekim o bu istisnayı: " Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır" diyerek bağlamıştır. Bu görüşün sahipleri derler ki: Bir kimsenin: Senin evimde –dilediğim, kadar müstesnâ- bir yıl süreyle kalmana izin veriyorum, deyip de arkasından: Lâkin buna daha fazla bir süre eklemek isteme halim müstesnâdır, demeye benzer.

Bir diğer açıklamaya göre buradaki istisnâ onlara ebedi kalacak olmalarına rağmen Allah'ın meşîetinin hükmüne tâbi olduklarını bildirmek içindir. Onların ilahi meşîetin dışına çıkamayacaklarını anlatmaktır, bu ise Yüce Allah'ın onların ebediliklerini kesinlikle kararlaştırmış ve takdir etmiş olmasına aykırı değildir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Andolsun ki dilersek sana vahyettiğimizi bütünüyle alıveririz. Sonra onu geri almak için bize karşı duracak bir kimse de bulamazsın.*" *(17/el-İsra, 86)*; "*Allah dilerse, senin kalbini mühürler.*" *(42/eş-Şûrâ, 24)*; "*De ki: 'Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size (Allah) bildirmezdi.*" *(10/Yûnus, 16)*

Buna benzer buyruklar pek çoktur. Yüce Allah böylelikle bütün işlerin kendi meşîeti ile olduğunu kullarına haber vermektedir. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz.

Buradaki "mâ: (meâlde kadarı)"nın "men: kimseler" anlamında ol-

duğu da söylenmiştir. Yani Yüce Allah'ın bahtiyarlar arasından günahları sebebiyle cehennem ateşine gireceklerini dilediği kimseler müstesnâdır. Bunun dışında başka açıklamalar da yapılmıştır.

Durum ne olursa olsun, buradaki istisna müteşabih türündendir. Yüce Allah'ın: "Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır" buyruğu ise muhkem'dir. Aynı şekilde Yüce Allah'ın: "*İşte muhakkak bu Bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur.*" *(38/Sad, 54)*; "*Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de devamlıdır.*" *(13/er-Rad, 35)*; "*Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.*" *(15/el-Hicr, 48)* buyrukları da aynı şekilde muhkemdir.

Yüce Allah cennet ehlinin ebedi kalacaklarını Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde "ebed" lafzını da zikrederek te'kid etmiş ve onların: "*Orada ilk ölümden başka ölümü tatmazlar.*" *(44/ed, Duhan, 56)* buyruğunda ölümü tatmayacaklarını haber vermiştir. Buradaki istisna ise munkatı'dır. Eğer bu istisnayı "Rabbinin dilediği müstesnâ" istisnası ile birlikte ele alacak olursak, her iki âyetten maksadın ne olduğu açıkça anlaşılmış olur. Onların cennette bulunmayacakları zamanı ifâde eden istisna, ebedi kalacakları süreden yapılmış bir istisnadır. Böyle bir istisna da ilk ölümün genel olarak bütün ölümlerden istisna edilmesini andırmaktadır. İlk ölüm onların ebedi hayatlarından önce gerçekleşmiştir. Öbür âyette sözü edilen, cennetten ayrı kalış ise onların cennette ebedi kalmak üzere girişlerinden önce olacaktır.

Cennetin ebedilik ve devamlılığına dâir sünnet'ten deliller de pek çoktur. Yüce Allah'ın şu buyruğu gibi: "Kim cennete girerse orada nimetlere garkolur, orada sıkıntı çekmez, ebedi kalır ve asla ölmez."[1]

"Bir münadi şöyle seslenecek: Ey cennetlikler! Burada sizin için ebedi olarak sağlıklı olmak ve hastalanmamak vardır. Yaşlanmayacaksınız ve ebediyyen kocamayacaksınız. Ebediyyen hayat bulacak ve asla ölmeyeceksiniz."[2]

Ölümün cennet ile cehennem arasında boğazlanacağına ve: "Ey

---

[1] Müslim (3836); Ahmed (2/370, 407).

[2] Müslim (2837).

cennet ehli! Artık ebediyyen hayattasınız, ölüm olmayacaktır. Ey cehennem ehli! Artık ebedisiniz ölüm olmayacaktır"[1] denileceğine dâir rivâyet de daha önceden geçmişti.

[Cehennemin Ebediliği]

Cehennemin ebediliği ve devamlılığı hususunda insanların sekiz görüşü vardır:

1. Oraya giren ordan bir daha ebediyyen çıkmayacaktır. Bu Haricilerle, Mutezile'nin görüşüdür.

2. Oraya girenler, orada azab görecekler, sonra tabiatları değişecek ve kendilerinin narî (ateşsel) bir tabiatları kalacaktır. Tabiatları ile cehennemin tabiatı arasındaki uygunluk dolayısıyla cehennemden lezzet dahi alacaklardır. Bu ise vahdet-i vücutçuların önderi olan İbn Arabî et-Taî'nin görüşüdür.

3. Cehennem ehli orada belli bir süre azap görecekler, sonra oradan çıkacaklar. Onların arkasından başka bir kavim oraya girecektir. Bu ise yahudilerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e naklettikleri bir görüştür. O da onların bu kanaatlerini yalanlamıştır. Yüce Allah da bu kanaatlerinin gerçek olmadığını belirterek şöyle buyurmaktadır: "*Onlar bir de: 'Sayılı günler dışında bize ateş asla dokunmaz' dediler. De ki: 'Buna dâir Allah'tan bir ahid mi aldınız? Allah asla ahdinden dönmez, yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz? Hayır, kim kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa onlar cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcıdırlar.*" *(2/el-Bakara, 80-81)*

4. Cehennemlikler oradan çıkacaklar ve o da içinde hiçbir şey olmaksızın, olduğu halde kalacaktır.

5. Hâdis (sonradan yaratılmış) olduğundan, kendi kendisine yok olacaktır. Sonradan hâdis olduğu sabit olan bir şeyin baki kalması imkânsızdır. Bu ise Cehm'in ve taraftarlarının görüşüdür. Az önceden de geçtiği üzere bu hususta cennet ile cehennem arasında da ona göre bir

---

[1] Buhârî (4730); Müslim (2849); Ahmed (3/9).

fark yoktur.

6. Cehennem ehlinin hareketleri son bulacak ve onlar hiçbir acı duymayan, cansız varlıklara dönüşeceklerdir. Bu da -az önce geçtiği üzere- Ebû'l-Huzeyl el-Allaf'ın görüşüdür.

7. Yüce Allah -sünnet'te varid olduğu üzere- oradan dilediği kimseleri çıkartır, sonra da dilediği kadar bir süre varlığını devam ettirir. Sonra da yok eder, çünkü O, cehennem için son bulacağı bir süre takdir etmiştir.

8- Yüce Allah oradan sünnet'te varid olduğu üzere dilediği kimseleri çıkartır. Orada kâfirler ise -Tahâvî'nin dediği şekilde- sonu gelmeyecek ve ebedi olmak üzere kalacaklardır.

Bu son iki görüş dışındaki görüşlerin bâtıl oldukları açıkça ortadadır.

Ehl-i Sünnet'in benimsediği bu iki görüşün de delillerini tetkik edelim:

Birinci görüşü benimseyenlerin delillerinin bazıları şunlardır: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şöyle buyuracak: 'Allah'ın dilediği müstesnâ olmak üzere içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır.' Şüphesiz Rabbin hikmeti sonsuz olandır, herşeyi bilendir.*" *(6/el-En'âm, 128)*; "*Bedbaht olanlar ateştedirler. Onlar orada yüksek hırıltılarla ve inleyerek solurlar. Onlar gökler ve yer ayakta durdukça, orada ebediyyen kalıcıdırlar, Rabbinin dilediği kadarı müstesnâ. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır.*" *(11/Hud, 106-107)* Bu buyruklarda sözü edilen iki istisnâdan sonra cennetlikler için sözü edilen istisna yapılmamıştır. O da Yüce Allah'ın: "*Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır.*" *(11/Hud, 108)* buyruğudur. Yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca, içinde kalacaklar.*" *(78/en-Nebe', 23)* buyruğu da bu görüşlerine delil gösterilmiştir.

İşte bu görüş yani cehennemin sonunun geleceği, cennetin ebedi olacağı görüşü Ömer, İbn Mes'ud, Ebû Hureyre, Ebû Said ve başkalarından da nakledilmiştir.(1)

(1) Adı geçen sahabilere nisbet edilen rivâyetlerin tümü zayıftır. Hiçbirisi delil olma-

Abd b. Humeyd meşhur Tefsir'inde senedini kaydederek Ömer *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini zikretmektedir: "Eğer cehennemliklerin, cehennemde kalacakları süre alic denilen yerin kum taneleri kadar dahi olsa mutlaka o vakit gelip, bitecek ve onlar oradan çıkacaklardır." Abd b. Humeyd bunu Yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar*" *(78/ en-Nebe', 23)* buyruğunu tefsir ederken zikretmektedir.

Yine bu görüşün sahipleri derler ki: Cehennem ateşi O'nun gazabının bir gereğidir, cennet te rahmetinin bir gereğidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah mahlukatı yaratmayı takdir buyurunca Arş'ın üzerinde nezdinde bulunan bir kitaba şunu yazdı: Benim rahmetim gazabımı geçmiştir." Bir başka rivâyette de: "Gazabıma galip gelmiştir" denilmektedir. Bu hadisi Buhârî Sahîh'inde, Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan gelen bir senetle rivâyet etmiştir.

Yine derler ki: Yüce Allah azab hakkında onun: "*Büyük bir günün azabı*" *(6/el-En'âm, 15)*,"*Can yakıcı*" *(11/Hud, 26)* ve "*Akîm (merhamet olunmayacak)*" *(22/el-Hacc, 55)* diye nitelendirmektedir. Tek bir yerde ise ihsan edeceği nimetlerin bir günün nimetleri olduğunu bildirmemiştir. Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah buyurdu ki: Ben kimi dilersem, onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır.*" *(7/el-A'raf, 156)* Yine Yüce Allah bizlere meleklerin şu sözlerini nakletmektedir: "*Rabbimiz, rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmıştır.*" *(40/el-Mu'min, 7)*

O halde (derler,) O'nun rahmetinin bu azab görenleri de kuşatması kaçınılmaz bir şeydir. Eğer sonu gelmeyecek bir vakte kadar azabta kalacak olurlarsa, rahmeti onları kuşatmış olmaz. Sahîh hadiste de kıyâmet günü ellibin yıl ile takdir edilmiştir.[1] Orada azab göreceklerin azabta kalacakları süre ise günahlarına göre olacaktır. Ahkemu'l-Hakimîn ve Erhamu'r-Rahimîn olan Yüce Allah'ın ebedi, sonu gelmeyecek, bitip tükenmeyecek bir şekilde azablandıracağı yaratıklar yaratmak, O'nun hikmet ve rahmetine sığmaz. Kendilerine ebedi olarak nimetler ihsan e-

---

ya elverişli değildir. Geniş bilgi için bkz: *Şerhu't-Tahâviyye* 2/651. Dr. et-Turkî ve el-Arnavut'un yaptıkları tahkîk.

(1) Müslim (987); Ebû Dâvûd (1658); Nesâî (5/12, 14).

deceği ve sonu gelmez lütuflarda bulunacağı varlıklar yaratması ise hikmetin bir gereğidir. İhsan bizatihi istenen bir şeydir. İntikam ise arizî bir sebeb dolayısıyla istenir.

Yine bu görüş sahipleri derler ki: Cehennemde ebedi olarak kalıp oradan çıkılmayacağına, cehennem azabının kalıcı olduğuna ve bütünüyle büyük bir ziyan olduğuna dâir varid olmuş bütün haberler haktır ve hak oldukları kabul edilir. Bu hususta hiçbir tartışma olmaz. Bu da cehennem baki kaldığı sürece o azab yurdunda ebedi kalmayı gerektirir. Ancak oradan cehennemin kalıcılığı mevzubahisken tevhîd ehli çıkartılacaktır. Dolayısıyla hapsin, hapis olarak kalmaya devam ettiği sürece hapisten çıkan kimse ile hapis yıkılıp harab olduğu için hapsi sona eren kimse arasında elbetteki bir fark olacaktır.

Cehennemin ebedi kalıcılığını ve yok olmayacağını kabul edenlerin delillerinin bazıları şunlardır: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlar için sürekli bir azab vardır.*" *(5/el-Mâide, 37)*; "*Onlara (azabları) hafifletilmez. Onlar o azab içinde ümitsiz kalacaklardır.*" *(43/ez-Zuhruf, 75)*; "*İşte tadın; artık azabtan başka bir şeyinizi arttırmayacağız.*" *(78/en-Nebe', 30)*; "*Onlar orada ebediyyen kalacaklardır.*" *(72/el-Cin, 23)*; "*Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.*" *(15/el-Hicr, 48)* (Ancak bu buyrukta söz konusu edilenler cennetliklerdir. -Çeviren-); "*Ve onlar ateşten çıkacak da değillerdir.*" *(2/el-Bakara, 167)*; "*Onlar deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler.*" *(7/el-Araf, 40)*; "*Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler, onların üzerinden (cehennem) azabından birşey hafifletilmez.*" *(35/Fatır, 36)*; "*Çünkü gerçekten O'nun azabı kalıcı ve yakayı bırakmayandır.*" *(25/el-Furkan, 65)* Yani azabı sürekli ve terketmeyendir.

Sünnet'ten pek yaygın şekilde gelmiş rivâyetler de cehennemden la ilahe illallah diyenlerin çıkartılacaklarını göstermektedir. Şefaat hadisleri de günahkar muvahhidlerin cehennem ateşinden çıkartılacakları hususunda açık ifâdeler taşımaktadır. Bu ise onlara has bir hükümdür, şâyet kâfirler de oradan çıkacak olurlarsa, onlar da onların durumunda olacaklar, cehennem ateşinden çıkış îmân ehline mahsus olmayacaktır. Cennet ve cehennemin kalıcılığı ise bizatihi o ikisinin sahip olduğu bir

kalıcılık hususiyeti ile değil, Yüce Allah'ın onları kalıcılar kılmasıyla olur.

[Allah Cennet'e de Cehennem'e de Girecekleri Yaratmıştır]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Her ikisine de girecekleri yaratmıştır" ifâdesi ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır.*" *(7/el-A'raf, 179)*

Âişe *radıyallahu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ensar'dan bir çocuğun cenazesine çağırıldı. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü dedim, ne mutlu ona, cennet kuşlarından bir kuştur. Hiç kötülük yapmadı ve o çağa da erişmedi. Şöyle buyurdu: "Yahut başka bir şey de olabilir, ey Âişe. Şüphesiz Allah cennet'e girecekleri yaratmıştır. Onları daha henüz babalarının sülblerinde iken cennet için yaratmıştır. Cehenneme girecekleri de yaratmıştır. Onları kendileri henüz babalarının sulblerinde iken de orası için yaratmıştır." Bu hadisi Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî rivâyet etmiştir.[1]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gerçekten biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu sınar dururuz. Bu sebebten onu işiten ve gören yaptık. Gerçekten biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör bir kâfir.*" *(76/el-İnsan, 2-3)*

Burada hidâyetten kasıt ise umumi hidâyettir. Bundan da daha umumi olanı Yüce Allah'ın: "*Rabbimiz bütün herşeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir.*" *(20/Tâ'hâ, 50)* buyruğunda söz konusu edilen hidâyettir.[2]

Varlıklar iki türlüdür. Birisi tabiatı itibariyle musahhar kılınmış olanlar, diğerleri ise iradesiyle hareket edenler. Birincisinin hidâyeti tabiatı gereği Yüce Allah'ın onu ne için musahhar kılmış ise, ona doğru yol bulması şeklindedir. İkinci türün hidâyeti ise kendisine neyin faydalı, neyin zararlı olduğuna dâir bilgi ve şuuruna tabi, olarak iradesi ile doğru

---

[1] Müslim (2662); Ebû Dâvû7d (4713); Nesâî (4/57); İbn Mâce (82).

[2] Bu hususta geniş açıklamalar için bkz: Kurtubî *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân* 1/160.

yolu bulma hidâyetidir.

Daha sonra bu kısım da üç türe ayrılmıştır:

Bir tür, hayırdan başka bir şey irade etmez ve ondan bunun dışında bir şeyi irade etmesi dahi beklenmez. Melekler gibi.

İkinci kısım şerden başka bir şey irade etmez ve ondan şerden başka bir şey irade etmesi dahi beklenmez. Şeytanlar gibi.

Üçüncü kısım ise, iki tür irade sahibidir. insan gibi.

Sonra bunlar da üç sınıfa ayrılırlar: Bir kesimin îmânı, marifeti ve aklı, hevâ ve arzularına galib gelir, bu da meleklere katılır.

Diğer bir kısım bunun tam aksi olup bu da şeytanlara katılır.

Üçüncü bir kısım ise hayvani arzuları aklına galip gelir ve o da hayvanlara katılır.

Maksat şudur: Her iki varlığı yani aynî olanı da ilmî olanı da veren Yüce Allah'tır. O'nun var etmesi olmadan hiçbir varlık olamayacağına göre, O'nun öğretmesi olmaksızın hiçbir hidâyet de olmaz. Bütün bunlar ise O'nun kudretinin kemâline, vahdaniyetinin sübutuna, rubûbiyyetinin muhakkak oluşuna delillerdendir. O her türlü kusurdan yüce ve münezzehtir.

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Onlardan dilediklerini kendisinden bir lütuf olmak üzere cennete, yine onlardan dilediklerini adâletinin bir tecellisi olmak üzere de cehenneme koyar..." sözlerine gelince, bilinmesi gerekir ki Yüce Allah, mükafat kazanma sebebi ortadan kalkmadıkça mükafatı, sevabı engellemez. Mükafatın sebebi ise sâlih ameldir, çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim mü'min olduğu halde sâlih ameller işlerse o zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de.*" *(20/Tâhâ, 112)*

Aynı şekilde Yüce Allah ceza görmeyi gerektiren sebeb meydana gelmedikçe de kimseyi cezalandırmaz. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir. Çoğunu da affeder.*" *(42/ eş-Şûrâ, 30)*

Veren de, alıkoyan da Yüce Allah'tır. O'nun verdiğini kimse engelleyemez, vermediğini de kimse veremez. Ancak O, insana îmân ve sâlih ameli de lutfedecek olursa, bunun gereği olan mükâfatı da asla insandan alıkoymaz. Aksine ona hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin hatırından geçirmediği şekilde mükâfatlar ihsan eder ve kendisine yakınlaştırır. Ona böyle bir mükâfatı vermeyecek olursa, bu onun sebebi olan sâlih amelin bulunmayışından dolayıdır.

Şüphesiz ki O, dilediğine hidâyet verir, dilediğini de saptırır. Ancak bütün bunlarda O'nun belli bir hikmeti vardır ve adâletinin bir gereğidir. Mükâfat görmenin sebebini oluşturan sâlih amellerde bulunmayı engellemesi, O'nun hikmeti ve adâletindendir. Sebeblerinin ortaya çıkmasından sonra, sonuçlara gelince hiçbir şekilde onları engellemez. Eğer bunları engellemesi ve cezalandırması söz konusu olursa, bu da îmân ve sâlih amel olmadığından dolayıdır. O kendisinin bir hikmeti ve adâletinin bir gereği olarak ta baştan bunları vermemiştir. Her iki halde de O'na hamdedilir. O her türlü hal dolayısıyla kendisine hamdedilendir. O'nun herbir bağışı bir lütuftur. O'nun herbir cezası da adâletidir. Yüce Allah hikmeti sonsuz olandır, herşeyi en uygun olan yerine koyar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlara bir âyet gelse: 'Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla îmân et--meyeceğiz' derler. Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir.*" *(6/el-En'âm, 24)*; "*Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: 'Allah aramızdan bunlara mı lutfetti?' desinler diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?*" *(6/el-En'âm, 53)* ve buna benzer başka buyruk--lar.

Yüce Allah'ın izniyle buna dâir daha geniş açıklamalar gelecektir.

[Metin]

. وَالِاسْتِطَاعَةُ الَّتِي يَجِبُ بِهَا الْفِعْلُ مِنْ نَحْوِ التَّوْفِيقِ
الَّذِي لَا يَجُوزُ أَنْ يُوصَفَ الْمَخْلُوقُ بِهِ، فَهِيَ مَعَ
الْفِعْلِ، وَأَمَّا الِاسْتِطَاعَةُ مِنْ جِهَةِ الصِّحَّةِ وَالْوُسْعِ

وَالتَّمَكُّنِ وَسَلَامَةِ الْآلَاتِ فَهِيَ قَبْلَ الْفِعْلِ، وَبِهَا يَتَعَلَّقُ الْخِطَابُ، وَهُوَ كَمَا قَالَ تَعَالَى : (لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا)

"Kendisi ile fiilde bulunmanın gerekli olduğu istitââ (güç yetiriş) fiil ile birlikte olup da mahluk'un kendisi ile nitelendirilemeyeceği tevfîk kabilindendir. Sağlıklı oluş, genişlik ve imkân buluş, araçların esenlikte oluşu yönünden istitââ ise fiilden öncedir ve hitab da bununla alâkalıdır. Bu da Yüce Allah'ın: "Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez." ***(2/el-Bakara, 286)*** **buyruğunda dile getirdiği gibidir."**

[Şerh]

[Fiilden Önce ve Sonra İstitââ]

İstitââ, takat, kudret, vüs'at (genişlik) anlam itibariyle birbirine yakın lafızlardır. Şeyh'in zikrettiği şekilde istitââ'nın iki kısma ayrılması genel olarak Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği görüştür, orta yollu görüş olan da budur.

Kaderiye ve Mutezile de şöyle demektedir: Kudret ancak fiilden önce olur. Bunların tam aksine Ehl-i Sünnet'ten bir kesim ise istitââ, ancak fiil ile birlikte bulunur, demişlerdir.

Genel olarak Ehl-i Sünnet'in görüşü de şu şekildedir: Kulun emir ve nehy'in esas sebebini oluşturan belli bir kudreti vardır. Bu da tekliften önce olur, teklif ile birlikte olması icab etmez. Kendisi vasıtasıyla fiilin yapılabildiği kudretin ise fiil ile birlikte olması zorunludur. Dolayısı ile olmayan bir kudretle fiilin var olması da mümkün değildir.

Sağlıklı oluş, güç yetiriş, imkan bulmak ve araçların sağlıklı olması bakımından kudret ise fiillerden önce olabilir. İşte bu Yüce Allah'ın: *"Ona bir yol bulabilenlerin o Ev'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki*

bir hakkıdır." *(3/Âl-i İmrân, 97)* buyruğunda sözü geçen kudret de budur. Yüce Allah haccı güç yetirene farz kılmaktadır. Eğer ancak hacceden kimsenin güç yetirmesi söz konusu olsaydı, o takdirde hac, ancak hacceden kimseler için farz olur ve kimsenin haccı terketmek dolayısıyla, cezalandırılmaması gerekirdi. Bu ise İslâm dininin kesin bilinen gerçeklerinin aksinedir.

Yüce Allah'ın: "*O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korunup sakının.*" *(64/et-Teğabun, 16)* buyruğu da böyledir. Yüce Allah istitâa (güç yetirebilme) oranında takvâyı farz kılmıştır. Eğer Allah'tan korkmayan takvalı olmaya güç bulamayacak olsaydı, Yüce Allah takvâyı yalnızca güç yetirenler için vâcib kılmış olur ve takvalı olmayanları da cezalandırmazdı. Bu ise tutarsızlığı apaçık ortada olan bir husustur.

Yüce Allah'ın: "*Kim güç yetiremezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır.*" *(58/ el-Mücadele, 4)* buyruğu da bu şekildedir. Bundan kasıt ise se-bep ve araçlara güç yetirebilmektir.

Yüce Allah'ın bize naklettiği münafıkların şu sözleri de bu kabildendir: "*Gücümüz yetseydi herhalde biz de sizinle beraber çıkardık.*" *(9/et-Tevbe, 42)* Ancak Yüce Allah onların bu sözleriyle yalan söylediklerini belirtmiştir. Çünkü onlar bir işe güç yetirebilmenin hakikati demek olan istitâa'yı (güç yetirebilmeyi) kastetmiş olsalardı, böyle bir güce sahip olmadıklarını söylemekle yalan söylemiş olmazlardı. Yüce Allah'ın onları yalanlamış olması, onların bu sözleriyle hastalığı yahut ta gerekli malî imkanı bulamamayı kastettiklerini göstermektedir. Nitekim Yüce Allah bunu daha sonraki buyruklarında şöylece açıklamaktadır: "*Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şartı ile zayıflara, hastalara... bir günah yoktur... Yol ancak zengin oldukları halde (geri kalmak için) senden izin isteyenlerin aleyhinedir.*" *(9/et-Tevbe, 91-93)*

Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: "*İçinizden hür olan mü'min kadınları nikahlayacak bir bolluğa güç yetiremeyenler...*" *(4/en-Nisa, 25)* Bu buyruğunda ki istitâa (güç yetirebilme)dan kasıt, gerekli araç ve sebeplere sahip olmaktır. İmran b. Husayn'a, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in söylediği şu sözlerde de bu manadadır: "Ayakta namaz kıl, e-

ğer buna gücün yetmiyorsa oturarak, buna gücün yetmiyorsa yanın üzere yatarak (namaz kıl.)"[1] İşte bunlara güç yetirilememesi halinde fiile de güç yetirememek söz konusu olur.

Kudretin (güç yetirebilmenin) hakikatini oluşturan istitâa'nın sabit oluşunun deliline gelince, bu hususta Yüce Allah'ın şu buyruğu delil olarak zikredilmektedir: "*(Çünkü) onların işitmeye güçleri yetmezdi ve görmezlerdi.*" *(11/Hud, 20)* Bu buyrukta kastedilen ise araç ve sebeblerin bulunmadığını anlatmak değil, kudretin gerçek anlamıyla bulunmadığını anlamaktır. Çünkü gerekli araç ve sebebler vardı. İleride "onlar ancak Allah'ın kendilerini mükellef kıldığı şeylere takat (güç) yetirebilirler" sözlerini açıklarken buna dâir daha geniş açıklamalar gelecektir.

Yine Mûsâ *aleyhisselam*'ın arkadaşının söylediği: "*Doğrusu sen benimle beraber olmaya asla güç yetiremezsin*" *(18/el-Kehf, 67)* buyruğu ile: "*Ben sana benimle beraber olmaya güç yetiremezsin, demedim mi?*" *(18/el-Kehf, 72)* sözleri de bu kabildendir.

Bundan kasıt ise sabra güç yetirebilmenin hakikatidir, sabrın sebeb ve araçları değildir. Çünkü bunlar vardı. Nitekim bundan dolayı ona sitem ettiğini de görüyoruz. Halbuki bir fiilin işlenmesi için gerekli araç ve sebebi elinde bulunduramayan bir kimse, o fiili yapmadığı takdirde kınanamaz. Ancak fiili yapmaya yanaşmayan bir kimse, o fiile güç yetirebilmeyi yitirdiği için kınanır. Bunun sebebi emrolunduğundan başka bir şeyle uğraşmadır yahut ta bu kudretini emrolunduğunun tam zıttı olan bir yönde kullanmasıdır.

Kudret ancak fiilin işlendiği zamanda bulunur diyenler, şunu da söyler: Kudret iki zıt şeye elverişli değildir. Fiil ile birlikte bulunan kudret ancak, o fiili işlemeye elverişlidir ve o kudret o fiil ile birlikte bulunur. O fiil olmadan, o kudret de olmaz.

Bozuk esaslarına binaen Kaderiye'nin söyledikleri de şudur: Allah'ın mü'mini ve kâfiri, iyi'yi ve kötü'yü muktedir kılması eşit şekilde-

---

(1) Buhârî (1117); Ebû Dâvûd (952); Tirmizî (372); İbn Mâce (1223); Ahmed (4/426).

dir. Onlar, Yüce Allah'ın itaatkar mü'mine özellikle kendisi vasıtasıyla îmânın hasıl olduğu yardımını verdiğini kabul etmezler. Bilakis kişi, kendiliğinden itaati tercih etmiştir, diğeri de kendiliğinden masiyeti tercih etmiştir, derler. Bir babanın oğullarından herbirisine bir kılıç vermesi gibidir. Onlardan birisi Allah yolunda o kılıçla cihâd ederken, diğeri ise o kılıçla yol kesicilik yapmıştır.

Bu görüş ise kader'i kabul eden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in ittifakı ile fâsid bir görüştür. Onlar ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Allah'ın itaatkâr kulu üzerinde dinî bir nimeti vardır ve O, bu nimetini -kâfir bir yana- özellikle ona vermiştir. Kâfire vermemiş olduğu bir yardımı ile de itaat etmesi için mü'mine yardımcı olmuştur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Fakat Allah size îmânı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fıskı ve isyanı size çirkin gösterdi. İşte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridir.*" *(49/el-Hucurat, 7)*

Kaderiye bunu şöyle açıklar: Bu sevimli ve süslü gösteriş, bütün insanlar hakkında umumidir. Bu da hakkın delillerinin açıkça ortaya konulması ve beyân edilmesi manasınadır.

Halbuki âyet-i kerîme bunun mü'mine has olmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı Yüce Allah: " İşte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridirler" buyurmaktadır. Kâfirler ise doğru yolu bulmuşlar değillerdir.

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse, onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır. Allah îmân etmeyenlerin üstüne işte böyle murdarlık çökertir.*" *(6/el-En'âm, 125)*

Buna benzer âyetler, Kur'ân'da pek çoktur. Bunlarla Yüce Allah mü'mine hidâyet verenin kendisi olduğunu, berikini saptıranın da kendisi olduğunu beyân etmektedir.

Bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Allah kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa, artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (dost ve yardımcı) bulamazsın.*" *(18/el-Kehf, 17)*

İleride Yüce Allah'ın izniyle bu meseleye dâir daha geniş açıklama-

lar da gelecektir.

[Metin]

وَأَفْعَالُ الْعِبَادِ خَلْقُ اللّٰهِ، وَكَسْبٌ مِنَ الْعِبَادِ

"Kulların fiilleri Allah'ın yaratması ve kulların kesbi iledir."

[Şerh]

[Kulların Fiilleri]

İnsanlar kulların ihtiyarî fiilleri hakkında farklı görüşlere sahiptir.

Başları el-Cehm b. Safvan et-Tirmizî olan Cebriyye'nin iddiasına göre mahlukatın fiillerindeki tedbirin tümü Yüce Allah'a aittir ve bütün fiiller mecburî ve zorunludur. Tıpkı felç olanın titremesi gibidir. Damarların seyirmesi, ağaçların hareket etmesi gibidir. Bu fiillerin mahlukata izafe edilmesi mecazdır. Bu izafe de bir şeyin mahalline izafe edilmesi kabilindendir. Yoksa bir şeyi meydana getirene izafe edilmesi kabilinden değildir.

Bunların tam aksine Mutezile de şöyle der: Canlı varlıkların yapmış oldukları bütün ihtiyarî fiilleri kendileri yaratırlar. Yüce Allah'ın yaratmasıyla ilgileri yoktur. Mutezile kendi aralarında: Yüce Allah kulların fiillerine kadir midir, değil midir? hususlarında farklı görüşlere sahiptirler.

Hak ehli ise şöyle demektedir: Kullar fiilleriyle Allah'a itaatkâr veya isyankâr olurlar. Fiilleri Yüce Allah tarafından yaratılır. Yüce Allah tek başına bütün mahlukatı yaratandır. O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur.

Cebriye kader'i kabulde aşırılığa kaçarken, kulun hiçbir fiilinin olmadığını söylemişlerdir. Nitekim Müşebbihe de sıfatları kabulde aşırıya gitmiş ve Allah'ı yaratıklara benzetmişlerdir.

Kader'i reddeden Kaderiye ise kulları Allah ile birlikte yaratıcı ko-

numuna yükseltmişlerdir. Bundan dolayı Kaderiye bu ümmetin Mecusi'leridirler.

Başkalarının anlaşmazlığa düştüğü hakka Yüce Allah, mü'min sünnet ehlini hidâyet eylemiştir. Allah dilediğini dosdoğru yola iletir. Cebriye'ye mensup kimsenin ortaya koyduğu herbir sahîh delil, Yüce Allah'ın herşeyin yaratıcısı olduğuna, O'nun herşeye kadir olduğuna, kulların fiillerinin de O'nun yarattıklarının bir bölümü olduğuna, dilediğinin olup dilemediğinin olmadığına; delâlet etmekte; ancak kulun hakikat anlamda fail olmadığına irade ve ihtiyar sahibi olmadığına da delâlet etmemektedir. Onun ihtiyarî hareketlerinin de felçten titreyen kimsenin hareketleri, esen rüzgarın ve ağaçların hareketleri türünden olmadığını göstermektedir.

Kaderiye mensubu bir kimsenin ortaya koyduğu herbir sahîh delil de ancak kulun gerçek manada fiilinin faili olduğuna, o fiili iradesiyle ve gerçek manada ihtiyarı ile yaptığına, fiilin ona izafe ve nisbet edilişinin gerçek anlamıyla bir izafet olduğuna delâlet etmekte, ancak yapılan bu fiilin Allah'ın kudreti dahilinde olmadığına ve Allah'ın meşîet ve kudreti dışında meydana geldiğine delâlet etmemektedir.

Bundan dolayı herbir kesimin sahip olduğu hak delilleri diğerlerinin hak delillerine kattığımız takdirde ancak Kur'ân'ın ve Yüce Allah'ın indirmiş olduğu sair kitapların delâlet ettiği şekilde, Allah'ın kainatta bulunan her türlü ayn ve fiile kadir olup bunların kendi meşîetiyle meydana geldiğine, kulların kendi fiillerini hakikat manasıyla yaptıklarına ve bundan dolayı da övülmeyi ya da yerilmeyi hakettiklerine delâlet etmektedir.

İşte bizatihi olan budur. Şüphesiz ki hakkın delilleri birbirleriyle çatışmazlar. Hakkın biri, diğerini tasdîk eder. Bu özet açıklamalar ise her iki kesimin delillerini ayrıca zikretmeye elverişli değildir. Ancak bu delillerin biri diğerini çürütür. Buna karşılık herbir kesimin ileri sürdüğü delillerden diğerinin iddiasının bâtıl olduğu ortaya çıkar. Bununla birlikte her iki kesimin delil olarak gösterdiği bazı hususları kaydettikten

sonra, kabul ettikleri bâtıl'a bu delillerinin delil olamayacağını açıklayalım.

[Kulların Fiilleri İle İlgili Cebriye ve Mutezile'nin Görüşleri ve Delilleri]

Cebriye'nin gösterdikleri delillerden birisi şudur: "*Attığın zaman da sen atmadın, ama ancak Allah attı.*" *(8/el-Enfâl, 17)* Burada Allah, Peygamberinin atmadığını belirtirken, atanın kendisi olduğunu açıklamaktadır. İşte bu, kulun herhangi bir fiilinin olmadığının delilidir, derler ki: Ceza (amellerin karşılıkları) ise amellere tertib edilen (ameller dolayısıyla verilen) birşey değildir. Bunun delili de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu buyruğudur: "Hiçbir kimse cennete kendi ameliyle giremez." Ashab: Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü? deyince, şöyle buyurdu: "Ben dahi; Allah'ın kendi lutfuyla ve ihsanıyla bir rahmete beni daldırması hali müstesnâ."[1]

Kaderiye'nin gösterdikleri delillerden birisi de Yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!*" *(23/el-Mu'minûn, 14)* Kaderiye der ki: Cezanın (amellerin karşılığının) amellere karşılık olması, bedelin karşılığı kabilindendir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların yaptıklarına bir ceza (karşılık) olmak üzere*" *(41/Fussilet, 17; 46/el-Ahkaf, 14; 56/el-Vakıa, 24)*; "*İşte bu cennet, yapageldiğiniz ameller sebebi ile size miras verilmiştir.*" *(43/ez-Zuhruf, 72)* ve buna benzer buyruklar.

Cebriye'nin delil olarak gösterdiği Yüce Allah'ın: "*Attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı*" *(8/el-Enfal, 17)* buyruğu aslında onların aleyhine bir delildir. Çünkü Yüce Allah: "Attığın zaman" buyruğu ile rasûlünün de bir atışının varlığını dile getirmektedir. Böylelikle tesbit edilen ile nefyedilenin aynı şey olmadığı, ayrı şeyler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da şudur: Atmanın bir başlangıcı ve bir de bitişi vardır. Atmanın başlangıcı elden çıkarmak ve fırlatmaktır, bitişi ise isabet etmesidir. Bunların her ikisine de atma tabiri kullanılır. O takdirde mana -

---

[1] Ahmed (2/256); Buhârî (5673, 6363); Müslim (2816); İbn Mâce (4201).

doğrusunu en iyi bilen Yüce Allah'tır- sen elinden fırlattığın zaman, isabet ettiren sen olmadın, isabet ettiren Allah oldu, demektir. Yoksa onların bu açıklamalarını kabul edecek olursak, şöyle demek gerekir: Namaz kıldığın zaman sen kılmadın ama Allah namaz kıldı. Oruç tuttuğun zaman sen oruç tutmadın, zina ettiğin zaman sen zina etmedin, hırsızlık yaptığın zaman sen hırsızlık etmedin... bu sözlerin tutarsızlıkları ise açıkça ortadadır.

Cezanın amellere bağlı olmasına gelince; Cebriye'de, Kaderiye'de bu hususta sapıtmıştır. Allah Ehl-i Sünnet'i ise doğruya iletmiştir, hamd ve minnet yalnız O'nadır. Gerçek şu ki nefy halinde "be" harfinin kullanılması, olumlu halde "be" harfinin kullanılması gibi değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Hiçbir kimse cennete ameli ile giremeyecektir" derken nefy'de kullandığı "be" harfi ivaz be'si diye bilinir. O da amelin bir kimsenin cennete girmesi için bir bedel olması anlamını verir.

Nitekim Mutezilede bu kanaattedir. Onlara göre amelde bulunan bir kimse ameli dolayısıyla cennete girmeye hak kazanır ve bu onun Rabbi üzerindeki bir hakkıdır. Oysa bu Allah'ın rahmet ve lutfu iledir.

Yüce Allah'ın: "*Yaptıklarına bir karşılık olmak üzere*" (41/Fussilet, 17) buyruğunda ve benzerlerindeki "be" harfi ise sebeblilik bildirir ve bu da amelleriniz sebebiyle anlamındadır. Sebebleri de, sonuçları da yaratan ise Yüce Allah'tır. Böylelikle hepsi katıksız olarak lütuf ve rahmetine raci olmaktadır.

Mutezile'nin Yüce Allah'ın: "*Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!*" *(23/el-Mu'minun, 14)* buyruğuna gelince, âyet sûret verip takdir edenlerin en güzeli demektir. "Yaratmak" fiili zikredilmekle birlikte "takdir" anlamı kastedildiği de olur. İşte burada da kastedilen odur. Buna Yüce Allah'ın: "*Allah herşeyi yaratandır.*" *(13/er-Râd, 16, 49/ez-Zumer, 62)* buyruğu bunun delilidir. Yani Allah mahluk olan herşeyin yaratıcısıdır. Kulların fiilleri de "herşey"in kapsamına girmektedir.

Onların Yüce Allah'ın kelâmını bu "herşey" lafzının genel kapsamına sokmaları şeklindeki görüşleri ne kadar da tutarsızdır! Halbuki ke-

lâm Allah'ın sıfatlarından bir sıfat'tır. O'nun mahluk olması imkansız bir şeydir. Diğer taraftan onlar "herşey" lafzının genel çerçevesinin dışına yaratılmış bulunan fiillerini çıkartmışlardır. Peki "herşey" lafzının genel kapsamına mahluk olandan başka bir şey girer mi? O'nun mukaddes zatı ve sıfatları ise bu lafzın kapsamına girmez. Diğer taraftan sair bütün mahlukat bu lafzın genel kapsamı içerisindedir.

Yüce Allah'ın: "*Allah sizi ve yaptığınız amelleri de yaratandır.*" *(37/es-Saffat, 96)* buyruğu da böyledir. Bizler buradaki "mâ" mastar manası içindir, diyemeyiz. Çünkü O, sizi ve sizin amellerinizi yaratmıştır demektir. Zira ifâdelerin akışı "mâ"nın mastar anlamını vermesine engeldir. Çünkü İbrâhîm *aleyhisselam* kavminin yontma eylemini değil, yontulmuş varlıklara ibâdetleri reddetmiştir. Ayet-i kerîmede yontulan nesnelerin Yüce Allah tarafından yaratılmış olduklarına delildir. Halbuki bu yontulan şeyler ancak onların fiilleriyle yontulmuştur. Buna göre onların fiillerinin bir etkisi ve sonucu olan bir iş, Yüce Allah'ın da mahluk'u olmaktadır. Eğer yontma işi Yüce Allah'ın mahluk'u olmamış olsaydı, yontulan şey de O'nun mahluku olmazdı. O'nun mahluku sadece tahta yahut ta taş olurdu, başka bir şey olmazdı.

Mutezile'ye mensub müteahhirlerin imamı Ebû'l-Hüseyin el-Basrî'nin naklettiğine göre, kulun kendi fiilini ihdas edeceğinin bilinmesi zaruridir (kesindir.) er-Razî'nin zikrettiğine göre de mümkün, muhdes (sonradan yaratılan) bir fiilin, tercih edici bir sebebe muhtaç olması, o fiilin var olması halinde gereklidir; olmaması halinde gerekli olmaması ise zaruri (zorunlu) bir şeydir.

Her ikisinin de sözünü ettiği bilginin zaruriliği doğrudur. Fakat herbirisinin kalkıp; bu zaruri bilgi diğerinin iddia ettiği zorunluluğu çürütür, iddiasında bulunmasını kabul edemeyiz. Aksine her ikisi de zaruri bilgi ile ilgili iddialarında doğru söylemektedir. Ancak yanlışlıkları diğerinin iddiasındaki hakkı inkâr etmekte ortaya çıkmaktadır.

Çünkü kulun kendi fiilini ihdas edici olması ile bu ihdas'ın varlığının Yüce Allah'ın meşîeti ile vâcib oluşu arasında bir aykırılık yoktur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Herbir nefse ve onu düzenle-*

yene, sonra da ona hem kötülüğü hem de takva'yı ilham edene yemin olsun..." (91/eş-Şems, 7-8)

Yüce Allah'ın: " Sonra da ona hem kötülüğü hem de takva'yı ilham edene" buyruğunda "ona ilham edene" ifâdesinde kader isbatlanmakta, aynı şekilde günahkâr ya da takvâ sahibinin o nefis olduğu bilinsin diye, kötülüğü ve takvayı nefsine izafe etmekle, kulun fiilini de isbat etmektedir. Bundan sonra Yüce Allah'ın: "*Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur, onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır.*" (91/eş-Şems, 9-10) buyurması, aynı şekilde kulun fiilini isbat etmektedir. Bunun benzerleri de pek çoktur.

Velhasıl kulun fiili gerçek anlamıyla kul'a aittir, ancak Yüce Allah'ın da yaratığıdır, Allah'ın yaptığıdır. Bu, bizatihi Allah'ın fiilinin kendisi değildir. Çünkü etmek ile edilgen aynı şeyler değildir, yaratmak ile yaratık aynı şeyler değildir. İşte Şeyh *rahimehullah*: "Kulların fiilleri Allah'ın yaratığı, kullar için de bir kesb'dir" derken bu hususa işaret etmekte ve kulların fiil ve kesbinin olduğunu tesbit ederken, yaratmayı Yüce Allah'a izafe etmektedir. Kesb de, fayda ya da zarar olarak yapanına kendisinden bir şeyler avdet eden fiilin adıdır. Yüce Allah'ın: "*Herkesin kazandığı kendisine, yaptığı da onun aleyhinedir*" (2/el-Bakara, 286) buyruğu gibi.

[Metin]

وَلَمْ يُكَلِّفْهُمُ اللّٰهُ تَعَالَى إِلَّا مَا يُطِيقُونَ، وَلَا يُطِيقُونَ إِلَّا مَا كَلَّفَهُمْ وَهُوَ تَفْسِيرُ : " لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ". نَقُولُ: لَا حِيلَةَ لِأَحَدٍ، وَلَا حَرَكَةَ لِأَحَدٍ، وَلَا تَحَوُّلَ لِأَحَدٍ عَنْ مَعْصِيَةِ اللّٰهِ إِلَّا بِمَعُونَةِ اللّٰهِ، وَلَا قُوَّةَ لِأَحَدٍ عَلَى إِقَامَةِ طَاعَةِ اللّٰهِ وَالثَّبَاتِ عَلَيْهَا إِلَّا بِتَوْفِيقِ اللّٰهِ تَعَالَى
وَكُلُّ شَيْءٍ يَجْرِي بِمَشِيئَةِ اللّٰهِ تَعَالَى وَعِلْمِهِ وَقَضَائِهِ وَقَدَرِهِ، غَلَبَتْ مَشِيئَتُهُ الْمَشِيئَاتِ كُلَّهَا، وَغَلَبَ قَضَاؤُهُ الْحِيَلَ كُلَّهَا، يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ أَبَدًا، تَقَدَّسَ

عَنْ كُلِّ سُوءٍ وَحَيْنٍ، وَتَنَزَّهَ عَنْ كُلِّ عَيْبٍ وَشَيْنٍ ، (لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ)

"Yüce Allah onları ancak takat getirebilecekleri şeylerle mükellef tutmuştur. Onlar da ancak kendilerini mükellef tuttuğu şeylere takat getirebilirler. İşte bu da "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah" sözünün açıklamasıdır. Biz (bu sözle): Hiçbir kimse Allah'ın yardımı ile olmadıkça Allah'a isyandan uzak kalmaya çare bulamaz, başka bir tarafa yönelemez ve herhangi bir harekette bulunamaz. Yüce Allah'ın tevfıki ile olmadıkça da hiçbir kimse Allah'a itaati yerine getirmeye, onun üzerinde sebat göstermeye güç bulamaz, demek istiyoruz.

Herşey Yüce Allah'ın meşîeti, ilmi, kaza ve kaderi ile cereyan eder. O'nun meşîeti bütün meşîetlere galip gelir, O'nun kazası da bütün çareleri yenik düşürmüştür. O dilediğini yapar ve asla zulmetmez: "O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara sorulur." ***(21/ el-Enbiyâ, 23)"***

[Şerh]

["Teklif, Takat'e Göredir]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Yüce Allah onları ancak takat gösterebildikleri şeylerle mükellef tutmuştur" sözü ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez.*" *(2/el-Bakara, 286)*; "*Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.*" *(6/el-En'âm, 152; 7/el-A'raf, 42; 23/el-Mu'minun, 62)*

Ebû'l-Hasen el-Eşârî'den nakledildiğine göre, takat dışında kalan şeylerle mükellef tutmak aklen caizdir. Ancak onun mezhebine mensub olanlar bu şeriatta varid olmuş mudur, değil midir? hususunda farklı gö-

rüşlere sahiptirler. Bunun varid olduğunu kabul edenler Ebû Leheb'e îmân etmesi emrinin verilmiş olmasını delil gösterirler. Yüce Allah onun îmân etmeyeceğini ve alevli bir ateşi boylayacağını haber vermiştir. Bununla birlikte o îmân etmeyeceğine inanmakla emrolunmuş idi. Bu ise zıt iki şeyi bir arada bulundurmak kabilinden bir tekliftir ve bu da imkansızdır.

Böyle bir imkansızlık iddiasına cevap şudur: Bizler onun îmân etmeyeceğine inanmakla emrolunmuş olduğunu kabul etmiyoruz. Kendisi vasıtasıyla îmân edebileceği istitaat da onda vardı. O îmânı elde etmekten âciz değildi. Daha önce istitâa'nın açıklamasında geçtiği üzere ancak güç yetirebildiği şeyle mükellef tutulmuştu.

Yüce Allah'ın meleklere: "*Bana bunların isimlerini haber veriniz.*" *(2/el-Bakara, 31)* buyurmuş olması, isimlerini bilmemekle birlikte, bu varlıkların isimlerini haber vermeleri gerekli değildir. Kıyâmet gününde sûret yapıcılara: "Yarattığınıza hayat veriniz."[1] denilmesi de onların böyle bir şeyi yapabilecek durumda olmalarını gerektirmemektedir. Buna benzer örnekler çoktur. Çünkü bu yapanına mükâfat verilecek, terkedeni de cezalandırılacak bir fiilin yerine getirilmesi şeklinde bir teklif değildir. Bu, âciz bırakmak maksadıyla yöneltilecek bir hitabtır.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın şu buyruğunda yer alan: "*Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize yükletme*" *(2/el-Bakara, 286)* buyruğunda yer alan mü'minlerin duasından da böyle bir teklif'in lüzumu anlaşılmaz. Çünkü güç yetirilemeyen bir şeyin yükletilmesi teklif değildir. Aksine kula takat getiremeyeceği ve ölümü ile sonuçlanacak bir dağı taşımasını istemesi mümkündür.

İbnu'l-Enbarî der ki: Bu şu demektir: Bizlere edası ağır gelecek bir yük yükleme. Her ne kadar sıkıntılara katlanarak, zorlanarak ve hoşa gitmeyen şeylere tahammül ederek, güç yetirecek olsak dahi. O, Araplara akıllarıyla kavrayabilecekleri üslupla hitab etmiştir. Onlardan herhangi bir kimse nefret ettiği bir şahsa -aslında böyle bir şeye takati ol-

---

[1] Buhârî (5951, 7558); Müslim (2108); Nesâî (8/215).

makla birlikte-: Seni görmeye tahammül edemiyorum, der. Ancak onu görmesi, ona ağır geldiğinden dolayı böyle söyler. Hikmet açısından yapması halinde mükâfat göreceği, yapmaması halinde de ceza göreceği şekilde bir dağı taşımakla mükellef tutmak caiz değildir. Nitekim Yüce Allah, kendi zatı hakkında hiçbir kimseye takati dışında ve güç yetiremeyeceği bir hususu yüklemeyeceğini haber vermektedir.

Onlardan kimisi de şöyle demektedir: Bizatihi imkansız olanı değil de adeten imkansız olanın teklif'i mümkündür. Çünkü bizatihi imkansız olan bir şeyin varlığı, zaten düşünülemez. Öbürünün aksine böyle bir şeyi emretmek de akla sığmaz.

Kimileri de şöyle der: Âciz bıraktığından ötürü güç yetirilemeyen bir şeyin teklifi caiz değildir. Onun zıttı ile meşgul olunduğundan dolayı güç yetirilemeyen şey ise böyle değildir. Bununla mükellef tutmak caizdir. Bunlar mana itibariyle selef'e ve imamlara uygun kanaat belirtmişlerdir. Ancak onların kulun terkettiği bir işi, zıttı ile meşgul olduğundan ötürü onu terkedip güç yetirilemez, olarak değerlendirmeleri hem şer'î bakımdan, hem dil açısından bir bid'attir. Çünkü bu ifâdenin muhtevası kul yapmadığı bir işi yapmaya güç yetiremez, şeklindedir.

Onların böyle bir kanaati kabul etmelerinin sebebi şu görüşü benimsemeleridir: *İstitâa* ve *kudret* ile aynı şey olan *takat* (güç yetirmek), ancak fiil ile birlikte olur. Bu sebeple derler ki: Bir fiili yapmayan her kimse, ona takat getiremez demektir. Bu ise Kitab'a, Sünnet'e ve selef'in icma'ına muhaliftir. Aynı zamanda daha önceden istitâa'nın söz konusu edildiği esnada işaret edildiği üzere, genel olarak akıl sahibi kimselerin kabul ettiklerine de muhaliftir.

Ancak fiil ile birlikte var olan güç yetirmeye gelince, bu teklif'te aranan bir şart değildir. Bununla birlikte gerçekte fiilî bir irade de vardır. Bu görüşü benimseyenler Yüce Allah'ın: "*Onların işitmeye güçleri yetmezdi.*" *(11/Hud, 20)*; "*Sen benimle beraber sabretmeye güç bulamazsın.*" *(18/el-Kehf, 67)* buyruğunu da delil göstermişler, fakat bu buyruklarda onların istitâa adını verdikleri şey kastedilmemektedir. Onların istitâa dedikleri şey ise ancak fiil ile birlikte olandır.

Yüce Allah (Hud sûresinde) sözü edilen bu kimseleri işitmeye güç yetiremeyişleri dolayısıyla yermektedir. Eğer burada fiil ile birlikte olan istitâa'yı kastetmiş olsaydı, elbetteki bütün mahlukat işitmeden önce işitebilme gücüne sahip değildirler. Dolayısıyla onların böyle bir yergi ile özellikle söz konusu edilmelerinin bir anlamı da olmazdı. Fakat bunlar – hakka olan nefretleri ve hakkın onlara ağır gelmesi dolayısıyla ya hak sahibini kıskandıklarından ya da hevalarına tabi oldukları için- işitmeye güç yetiremiyorlardı.

Mûsâ *aleyhisselam* da şeriatın zâhirine muhalif olarak gördüğü bu hususta ona dâir bilgi sahibi olmadığı için sabredemiyordu. Arapça'da da, diğer dillerde de böyledir. Başkasına buğzeden kimse hakkında: Ona iyilik yapma gücünü bulamaz, denilir. Sevdiği kimse hakkında da: Ona ceza verecek gücü bulamaz, denilir. Bunun sebebi o kimseye karşı beslediği sevgidir, onu cezalandırmaktan aciz oluşu değildir. Bu gibi ifâdeler de mübalağa için kullanılır. Mesela, ölesiye kadar onu mutlaka döveceğim, demek gibi. Maksat ileri derecede vurmaktır. Ancak (onların bu hoşlanmayışları) bir mazeret teşkil etmez. Zira Yüce Allah kullara sadece hoşlarına giden emirler vermiş olsaydı, göklerin ve yerin düzeni bozulurdu. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Eğer hak hevalarına uysaydı, göklerle yer ve içlerinde bulunanlar fesada uğrardı.*" *(23/el-Mu'minun, 71)*

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Onlar da ancak kendisiyle mükellef tuttuğu şeylere güç yetirebilirler..." sözleri de şu demektir: Onlar ancak kendilerini muktedir kıldığı şeylere takat getirebilirler. İşte bu bir çeşit ilahi tevfik türünden olan takat'tir. Yoksa sağlık, güç yetirebilmek, imkan bulmak ve araçların esenlikli olması anlamındaki takat türünden değildir.

"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" sözü de kader'in varlığını isbat eden bir delildir. Bundan sonraki ifâdeleriyle de Şeyh bunun anlamını açıklamıştır. Ancak kendisinin ifâdesinde açıklanması gereken bir taraf vardır. Çünkü teklif muktedir kılmak manasına kullanılmaz, ancak emir ve nehiy manasına kullanılır.

O ise şöyle demiştir: "Onları ancak takat gösterebildikleri şeylerle mükellef tutmuştur ve onlar, O'nun kendilerini mükellef tuttuğu şeylere

ancak güç yetirebilirler." Bu ifâdeler zâhiren aynı manayı dile getirmektedir. Ancak böyle bir şey sahîh değildir. Zira kullar Allah'ın kendilerini mükellef tuttuğunun üstünde de bir takım şeylere güç yetirebilmektedirler, fakat Yüce Allah kulları için kolaylığı ve yükümlülüklerini hafifletmeyi murad etmiştir. Şu buyruklarda olduğu gibi: *"Allah size kolaylık diler, güçlük istemez." (2/el-Bakara, 185)*; *"Allah üzerinizdeki yükleri hafifletmek ister." (4/en-Nisa, 28)*; *"Dinde size güçlük vermedi." (22/el-Hacc, 78)*

Eğer Yüce Allah bizi mükellef tuttuğu hususları daha da arttırmış olsaydı, onlara da güç yetirebilirdik. Ancak O, bize lütufta bulunmuş, merhamet etmiş, yükümüzü hafifletmiş, dinde bize zorluk vermemiştir.

Görüldüğü gibi kendisinin ifâdesinde nisbeten düzeltmeyi gerektiren bir taraf vardır. Bunu iyice düşünmek gerekir.

[Şer'î Kaza İle Kevnî Kaza]

"Herşey Allah'ın meşîeti, ilmi, kaza ve kaderi ile cereyan eder" sözleri ile Allah'ın kaza'sından şer'î olanı değil, kevnî kazayı kastetmektedir. Çünkü kaza hem kevnî, hem şer'î olabilir. İrade, emir, izin, Kitab, hüküm, haram kılmak, kelimeler ve buna benzer tabirler de böyledir.

Kevnî kaza Yüce Allah'ın: *"Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı.(Kadâhunne)" (41/Fussilet, 12)* buyruğunda dile getirilmektedir.

Dini ve şer'î kaza (hüküm) Yüce Allah'ın şu buyruğunda ifâde edilmiştir: *"Rabbin şunları hükmetti (Kadâ): Kendisinden başkasına ibâdet etmeyin." (17/el-İsra, 23)*

Kevnî ve dini iradeye gelince, buna dâir açıklamalar daha önceden Şeyh'in: "Ve ancak O'nun dilediği olur" sözleri açıklanırken geçmişti.

Kevnî emir Yüce Allah'ın şu buyruğunda söz konusu edilmektedir: *"O bir şeyi diledi mi, ona emri sadece ol, demesidir. O da oluverir." (36/Yasin, 82)*

Şer'î emir, şu buyruklarda dile getirilmektedir: *"Muhakkak Allah adâletle, iyilikle... emreder." (16/en-Nahl, 90)*; *"Şüphesiz Allah size emanet-*

leri ehline vermenizi emreder." (4/en-Nisa, 58)

Yüce Allah'ın şu buyruğu ile kevnî izine değinilmektedir: "*Allah'ın izni olmadıkça, onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi."* (2/el-Bakara, 102)

Yüce Allah'ın: "*Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz, yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur."* (59/el-Haşr, 5) buyruğunda da şer'î izin dile getirilmektedir.

Kevnî kitab'a (yazısına) gelince, bu da Yüce Allah'ın şu buyruklarında ifâdesini bulur: "*Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da, ömrünün eksiltilmesi de ancak bir kitabtadır. Şüphesiz ki bu Allah'a göre pek kolaydır."* (35/Fatır, 11); "*Andolsun ki biz Tevrat'tan sonra Zebur'da: 'Arza benim sâlih kullarım mirasçı olur' diye yazdık."* (21/el-Enbiya, 105)

Şer'î, dini kitab'a (yazmaya) gelince, bu da Yüce Allah'ın şu buyruklarında ifâde edilmektedir: "*Biz onda (Tevrat'ta) onlara şunu (farz olarak) yazdık: Can'a can..."* (5/el-Mâide, 45); "*Ey îmân edenler! Oruç sizden öncekilere (farz olarak) yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı."* (2/el-Bakara, 183)

Kevnî hüküm Yüce Allah'ın Yakub *aleyhisselam*'ın oğlunun söylediğini naklettiği şu ifâdelerde dile getirilmektedir: "*Artık ya babam izin verinceye, yahut benim için Allah hükmedinceye kadar katiyyen bu yerden ayrılmam. O hükmedicilerin en hayırlısıdır."* (12/Yusuf, 80); "*Dedi ki: 'Rabbim, hak ile hükmet. bizim Rabbimiz Rahman'dır, sizin niteleye geldiklerinize karşı yardımı istenen O'dur."* (21/ el-Enbiya, 112)

Şer'î hükümden Yüce Allah'ın şu buyruklarında söz edilmektedir: "*İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere, size dört ayaklı davarlar helal kılındı. Şüphesiz Allah dilediği hükmü koyar."* (5/el-Mâide, 1); "*Bunlar Allah'ın hükümleridir, aranızda O hükmeder."* (60/el-Mumtehine, 10)

Kevnî haram kılmak Yüce Allah'ın şu buyruklarında söz konusu edilmiştir: "*Buyurdu ki: 'Artık orası onlara kırk yıl haram edildi. Onlar o yerde (Tîh'de) şaşkın şaşkın dolaşacaklardır.'"* (5/el-Mâide, 26); "*Helak etti-*

ğimiz bir ülke halkının (mahşere) dönmemeleri haramdır (imkansızdır.)" (21/el-Enbiya, 95)

Şer'î haram kılma Yüce Allah'ın: "*Leş, kan... size haram kılındı." (5/el-Mâide, 3)*; "*Size anneleriniz... haram kılındı," (4/en-Nisa, 23)* buyruklarında dile getirilmiştir.

Kevnî kelimeleri Yüce Allah'ın şu buyruğunda söz konusu edilmektedir: "*Rabbinin İsrailoğullarına olan o pek güzel kelimesi sabretmelerinden ötürü bütünüyle yerini buldu." (7/el-A'raf, 137)* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "İyi ya da kötü hiçbir kimsenin kendilerini aşıp ileri geçemediği o tam ve eksiksiz olan Allah'ın kelimeleri ile (Allah'a) sığınırım"[1] hadisinde de bu kevnî kelimeler kastedilmektedir.

Şer'î ve dini kelimeler de Yüce Allah'ın: "*Hani Rabbi İbrâhîm'i bir takım kelimelerle imtihan etmişti. O da bunları eksiksiz yerine getirmişti" (2/el-Bakara, 124)* buyruğunda dile getirilmektedir.

[Yüce Allah Kendisi Üzerine Rahmeti Yazmıştır]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "O dilediğini yapar ve asla zulmedici değildir" sözlerine gelince, Kur'ân'ın delâlet ettiği husus Yüce Allah'ın kullarına zulmetmekten kendi zatını tenzîh ettiği şeklindedir. Bu da Kaderiye ile Cebriye'nin görüşleri arasında orta bir görüşü benimsemeyi gerektirmektedir.

Ademoğulları tarafından zulüm ve çirkin olarak değerlendirilen bir husus -Kaderiye, Mutezile ve benzerlerinin dedikleri gibi- onun tarafından zulüm ve çirkin bir iş olarak değerlendirilmez. Çünkü bu Yüce Allah'ı yarattıklarına benzetmektir. O'nu, onlara kıyas etmektir. O Ğanî (asla muhtaç olmayan) ve herşeye kadir olan bir Rab'tir. Kendileri ise Allah'ın egemenliği altında, O'na muhtaç olan kullardır.

Zulüm ise kelâmcıların ve diğerlerinin söyledikleri gibi kudretin kapsamı içerisine girmeyen imkansız şeyler anlamında değildir. Onlar şöyle derler: Kudret çerçevesi içerisinde olup mümkün olan şeylerde zu-

---

[1] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, (10/127).

lüm olmasına imkan yoktur. Aksine mümkün olan herbir şey O'ndandır, onu yapacak olursa adâlettir. Zira zulüm, ancak başkası tarafından kendisine emir ve yasaklar verilmiş kişi tarafından yapılır. Allah ise böyle değildir.

Yüce Allah'ın şu buyrukları bu görüşün tam aksini ortaya koymaktadır: "*Kim mü'min olduğu halde sâlih ameller işlerse, o zulme uğratılmaktan da korkmaz, (mükafatının) eksiltilmesinden de.*" *(20/Tâhâ, 12)*; "*Benim yanımda söz değiştirilmez ve Ben kullara asla zulmedici de değilim.*" *(50/Kaf, 29)*; "*Biz onlara zulmetmedik fakat onlar bizzat zalimler idiler.*" *(43/ez-Zuhruf, 76)*; "*Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez.*" *(18/el-Kehf, 49)*; "*Bugün de herkese kazandığının karşılığı verilir, bugün zulmetmek yoktur. Şüphesiz Allah hesabı pek çabuk görendir.*" *(40/el-Mu'min, 17)*

Allah Rasûlünün, Rabbinden rivâyet ettiği şu buyruklar da bu türdendir: "Ey kullarım! Şüphesiz ki ben kendime zulmü haram kıldım. Aranızda da onu haram kıldım. O halde birbirinize zulmetmeyin."[1] İşte bu, iki hususa delildir:

1. Yüce Allah, kendisine zulmü haram kılmıştır. İmkansız olan bir şey ise böyle nitelendirilemez.

2. O, üzerine rahmeti yazdığını haber verdiği gibi zulmü kendisine haram kıldığını haber vermektedir. Bu da onların zulmün ancak kendisine emir ve nehy verilen kimse tarafından söz konusu olabileceği, Yüce Allah'ın ise bu durumda olmadığı şeklindeki delillerini çürütmektedir. Çünkü onlara şöyle denilir: Her türlü eksiklikten münezzeh olan Yüce Allah kendisi üzerine rahmeti yazmış ve kendisine zulmü haram kılmıştır. Görüldüğü gibi O, kendisi üzerine rahmeti yazdığı gibi, güç ve kudreti çerçevesinde olup kendisi için imkânsız olmayan bir hususu da kendisine haram kılmıştır.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın: "*O zulme uğratılmaktan da korkmaz, (mükafatının) eksiltilmesinden de.*" *(20/Tâhâ, 112)* buyruğunu selef zulüm, onun üzerine başkasının günahlarının yükletilmesi, eksiltilmesi ise yap-

---

[1] Müslim (2577); Ahmed (5/160).

tığı iyiliklerin eksiltilmesi diye açıklanmıştır. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde: "*Hiçbir nefis bir başka nefsin günah yükünü yüklenmez*" *(17/el-İsra, 15)* buyurmaktadır.

Diğer taraftan insanın kudret çerçevesi içerisine girmeyen ve imkansız olan bir şeyden korkması söz konusu değildir ki, bu açıdan ona ayrıca teminat verilmesine gerek duyulsun. Olsa olsa mümkün olan birşeye karşı ona teminat verilebilir. Yüce Allah: "Korkmaz" buyruğu ile zulümden yana ona teminat verdiğine göre, bunun mümkün ve kendisine güç ve kudret yetirilebilen bir iş olduğu anlaşılmış olmaktadır.

"Benim huzurumda çekişmeyin" buyruğundan itibaren; "*Benim huzurumda çekişmeyin... ve ben kullara asla zulmedici de değilim.*" *(50/Kaf, 28-29)* buyruğunda da aynı şekilde Allah'ın kudreti çerçevesinde olan ve kendisinin yapması imkansız olan bir husus nefyedilmemektedir. Nefyedilen, Yüce Allah'ın kudreti çerçevesinde bulunan ve mümkün olan bir husustur. O da kulların amellerinden başkası ile cezalandırılmalarıdır.

Aksi kanaati savunanların görüşüne göre Yüce Allah, hiçbir fiilden münezzeh değildir ve hiçbir fiili işlemekten yana mukaddes değildir. Aksine hepsi mümkündür. O hiçbir fiili işlemekten tenzîh edilmez, aksine O'nun bütün işleri güzeldir. Kötü fiilin de hakikati yoktur. Hatta bu imkansız bir şeydir, imkansız olan bir şeyin de hakikati olmaz.

Kur'ân ise bir çok yerde bu görüşün tam aksine delâlet etmektedir. Bu buyruklarda Yüce Allah kendi zatını, kendisine layık olmayan ve yakışmayan işlerden tenzîh etmiştir. Böylelikle O'nun kötü fiillerden, kusurlu ve yerilen işlerden münezzeh ve mukaddes olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim O, kötü vasıflardan, kusurlu ve yerilen sıfatlardan münezzeh ve mukaddestir. Bu da Yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "*Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?*" *(23/el-Mu'minun, 115)* Yüce Allah kendi zatını mahlukatı boşu boşuna yaratmış olmaktan tenzîh etmekte ve böyle bir zannı taşıyanların kanaatlerini reddetmektedir, bu ise bir fiildir.

Yüce Allah'ın: "*Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız*

hiç?" (68/el-Kalem, 35) buyruğu ile: "*Îmân edip, sâlih amel işleyenleri, yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız? Yahut takva sahiplerini günahkarlar gibi mi kılarız?" (38/Sad, 28)* buyruğu ile Yüce Allah'ın bu iki kesimi birbirine eşit kılmasını mümkün gören kimselerin bu kanaatlerini reddetmektedir. Şu buyruk ta böyledir: "*Yoksa kötülük işleyenler kendilerini îmân edip, sâlih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorla!." (45/el-Casiye, 21)*

Bu buyrukta da O'nun bu şekilde hareket edeceğini zannedenlerin kanaatleri reddedilmekte, böyle bir hükmün kötü ve çirkin bir hüküm olduğu ve yüce Rabbin bundan münezzeh olduğu bildirilmektedir.

Ebû Dâvûd ile Hakim'in el-Müstedrek'te kaydettikleri İbn Abbas, Ubade b. es-Samit ve Zeyd b. Sabit yoluyla gelen rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah semavatında ve arzında bulunanların hepsini azaplandıracak olursa, onlara zulmetmesi söz konusu olmaksızın onları azaplandırmış olur. Eğer onlara rahmet buyuracak olursa, elbetteki O'nun rahmeti onlar için öz amellerinden daha hayırlı olur."(1)

Bu hadis Cebriye'ye karşı gösterilen delillerdendir. Kaderiye'ye gelince, onların benimsedikleri bozuk usûl ve ilkelere de uygun düşmemektedir. Bundan dolayı onlar, bu hadisi ya yalanlamışlardır yahut ta olmadık şekilde te'vîl etmişlerdir.

Bu hadise karşı takındıkları tutumları dolayısıyla en bahtiyar olan kimseler Ehl-i Sünnettir. Çünkü onlar bu hadisi tasdîk ile karşılamışlar, onun Yüce Allah'ın azamet ve celâlini, mükellefler üzerindeki nimetinin üstün değerini ifâde ettiğini bilmişlerdir. Bu hadis ayrıca mahlukatın üzerlerindeki nimetlerin hakkını ödemekten aciz olduklarını da ortaya koymaktadır. Bu da ya onların âcizlikleri, ya câhillikleri, ya kusurlu davranışları ve buna aldırmayışları dolayısıyladır. Yahut ta güç yetirebildikleri kadarıyla dahi şükürde bulunmayışlarıdır. Bazı yönleriyle dahi bunu

(1) Ebû Dâvûd (4699); İbn Mâce (77); Ahmed (5/182, 183, 185, 189).

ihmal edişleridir.

O'nun semavat ve arz ehli üzerinde hakkı, O'na itaat edilip isyan edilmemesi, anılıp unutulmaması, şükredilip O'na nankörlük edilmemesidir. O'na karşı duyulan sevginin gücü ve O'na dönüşün tevekkül ve haşyetin gözetimi altında bulunma şuuru, korku ve ümidin hepsinin O'na yönelik olması ve O'na bağlı olması gerekir. O kadar ki kalb O'nun muhabbetine ve O'nun ulûhiyyetine kulluk etmeye kendisini vermelidir. Münhasıran bu şekilde O'na yönelmelidir, dil de sadece O'nu anmalı, organlar da O'na itaate adanmalıdır.

Bunun genel anlamıyla güç yetirilen bir şey olduğunda şüphe yoktur. Fakat nefisler bu hususta cimrilik ederler. Bu cimrilik mertebeleri ise, Yüce Allah'tan başkasının sayısını bilemediği kadar pek çoktur. İtaatkârların çoğunun da nefisleri bazı yönleriyle bunun gereğini yerine getirseler bile, diğer bazı yönleriyle yine cimrilik ederler. Allah'ın muradına karşı bir irade ortaya koymayan, yahut yapmasını sevdiği işten başkasını istemeyen bir kimse bulunabilir mi? Yaratılış maksadına muhalif bir iş yapmayan -zamanlardan bir zamanda olsa dahi- kimse var mıdır? Eğer şanı yüce Rabbimiz semavat ve arz ehline adâletinin gereğini uygulayacak olursa, elbetteki adâletiyle onları azaplandırır ve yine de onlara zulmetmiş olmaz.

Kulun yapabildiği en ileri iş bu kusurlarından tevbe edip, onları itiraf etmektir. Tevbeyi kabul etmek ise O'nun katıksız bir lütuf ve ihsanıdır. Yoksa eğer O, günahları dolayısıyla kulunu azaplandıracak olursa ona zulmetmiş olmaz. Tevbe ettiği varsayılacak olsa dahi.

Ancak Yüce Allah, lütuf ve rahmetinin gereği olarak tevbe edeni azaplandırmamayı kendi üzerine yazmıştır. Yine O, kendisine rahmet'i yazmıştır, O'nun rahmet ve affetmesinden başka, mahlukatı hiçbir şey kuşatmaz.

Kullardan hiçbirisinin ameli kendisini ateşten kurtaracak yahut ta ameli dolayısıyla cennete girebilecek dereceye asla ulaşamaz. Nitekim insanlar arasında Rabbine en itaatkâr, ameli itibariyle en üstün ve Rabbine ta'zim ve saygısı en ileri derecede olan yüce zat şöyle demiştir: "A-

ranızdan hiçbir kimseyi kendi ameli kurtaramaz." Sen de mi, ey Allah'ın Rasûlü? demeleri üzerine şöyle buyurdu: "Ben dahi, Allah'ın kendi nezdinden bir lutuf ve bir rahmet'e beni daldırması hali müstesnâ."(1)

Ebû Bekr es-Sıddîk, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den namazında yapacağı bir duayı kendisine öğretmesini isteyince şöyle buyurdu: "De ki: Allah'ım gerçekten ben kendi nefsime çok büyük zulmettim. Günahları da Sen'den başka kimse bağışlamaz. Sen bana nezdinden bir mağfiret ile mağfiret eyle, bana rahmet buyur. Şüphesiz ki Sen Ğafur'sun, Rahim'sin."(2)

Peygamberler ve rasûllerden sonra insanların en fazîletlisi olan Ebû Bekr es-Sıddîk'in durumu bu olduğuna göre onun dışındakiler hakkında ne düşünülebilir? Hatta o, bu makama ancak hakkını eksiksiz vermekle sıddîk olmuştur. Bu makam ise Rabbini, Rabbinin hakkını, azametini, Rabbine karşı yapılması gerekenleri, Rabbinin kulu üzerindeki hakkını bilmeyi de kendi kusurunu gereği gibi bilmeyi de içermektedir.

Yaratılmışın Rabbinin mağfiretine muhtaç olmadığını, buna gereği olmadığını söyleyenler bizden uzaktırlar. Artık bunun ötesinde Allah ve O'nun haklarına dâir cehalet düşünülemez, eğer bunu gereği gibi kavrayamayan varsa bu sefer nimetlere ve bu nimetler dolayısıyla yerine getirilmesi gereken vazifelere bir bakılsın. Bu nimetlere karşı şükür ve nankörlük arasında bir karşılaştırma yapılsın. İşte o vakit Yüce Allah, eğer göklerde ve yerde bulunanları azaplandıracak olursa, onlara hiçbir şekilde zulmetmesi söz konusu olmaksızın azaplandırmış olacağı gerçeği de anlaşılmış olur.

[Metin]

وَفِي دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ وَصَدَقَاتِهِمْ مَنْفَعَةٌ لِلْأَمْوَاتِ.

"Hayatta olanların dua ve sadakalarının ölülere faydası vardır."

---

(1) Buhârî (5673, 6363, 6464, 6467); Müslim (2816); Ahmed (2/235).

(2) Buhârî (834, 6326, 8388); Müslim (2705).

[Şerh]

[Ölülerin Hayattakilerden Yararlanmaları]

Ehl-i sünnet, ölülerin hayatta olanların yaptıkları işlerden şu iki yolla yararlanacaklarını ittifakla kabul etmektedirler:

1. Ölünün hayatta iken sebeb olduğu işler.

2. Müslümanların ölene dua etmeleri, mağfiret dilemeleri, sadaka ve hacc etmeleri.

Bununla birlikte haccın sevabından ölüye ne ulaşacağı hususunda görüş ayrılığı vardır. Muhammed b. el-Hasen *rahimehullah* şöyle demiştir: Ölüye sadece hac için yapılan harcamanın sevabı ulaşır. Hacc etmenin sevabı ise hacc edenedir.

Genel olarak ilim adamları ise, haccın sevabı kendisi adına hac yapılanadır, derler, sahîh olan görüş de budur.

Oruç, namaz, Kur'ân okumak ve zikir gibi bedenî ibâdetler hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanîfe, Ahmed ve selef'in cumhuru, ulaşacağı görüşündedirler. Şafi'î'nin meşhur görüşü ile Mâlik'in görüşü, ulaşmayacağı şeklindedir.

Kelâmcılardan bid'at ehli bazı kimselerin kanaatine göre ise, ne dua ne de başka hiçbir şey ölüye ulaşmaz. Onların bu kanaatleri ise Kitab ve Sünnet'le reddolunur. Şu kadar var ki onlar Yüce Allah'ın müteşabih bir takım buyruklarını da delil göstermişlerdir: "*İnsan için çalıştığından başkası yoktur.*" *(53/en-Necm, 39)*; "*Ve siz ancak işlediğinizin karşılığını görürsünüz.*" *(36/Yâsin, 54)*; "*Herkesin kazandığı kendisine, yaptığı da aleyhinedir.*" *(2/el-Bakara, 286)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in da şöyle buyurduğu sabittir: "Âdemoğlu öldüğü takdirde ameli kesilir. Üç şey müstesnâ: Sadaka-i cariye, yahut kendisine dua edecek sâlih bir evlat, yahut kendisinden sonra kendisiyle yararlanılacak bir ilim."[1]

---

[1] Müslim (1631); Tirmizî (1376); Ebû Dâvûd (2770); Nesâî (6/251); Ahmed (2/382).

Peygamber, böylelikle kendisi hayattayken sebeb olduğu hayırlardan faydalanabileceğini haber vermektedir. Kendisi hayatta iken eğer sebeb olmamışsa bunların sevabı kendisinden kesilir, ona ulaşamaz.

Sadece sadaka ve hac gibi vekaletin söz konusu olduğu ibâdetlerin ulaşacağını kabul edenler de şunu delil gösterirler: İslâm'a girmek, namaz, oruç ve Kur'ân okumak gibi herhangi bir şekilde vekaletin caiz olmadığı ibâdet türlerinin mükafatı onları yapana hastır, onu aşıp başkasına ulaşmaz. Nasıl ki hayatta iken bunları kimse kimsenin yerine yapamıyor ve bu fiillerde kimse başkasının yerine vekalet edemiyorsa (öldükten sonra da böyledir.) Nesâî senedini kaydederek, İbn Abbas'ın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu kaydetmektedir: "Kimse kimsenin yerine namaz kılamaz. Kimse kimsenin yerine oruç tutamaz, ancak onun adına herbir gün karşılığında bir mud buğday yedirir."[1]

Ölünün kendisinin sebeb olmadığı amellerden de faydalanacağına delil ise Kitab, sünnet, icma ve sahîh kıyastır.

Kitabtan delil Yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Onlardan sonra gelenler derler ki: 'Rabbimiz bizi ve bizden önce îmân etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle...'*" *(59/el-Haşr, 10)*

Yüce Allah kendilerinden önceki mü'minlere mağfiret diledikleri için onlardan övgüyle söz etmektedir. İşte bu, önceden gidenlerin hayatta olanların kendilerine mağfiret dilemelerin den faydalandıklarının delilidir. Yine ümmetin icma'ı da cenaze namazında ölüye yapılan duadan ölünün faydalanacağına delil teşkil etmekdir.

Sünnet'te cenaze namazı duaları oldukça büyük bir yekûn tutmaktadır. Definden sonra ölüye yapılan dua da böyledir.

Ebû Dâvûd'un, Sünen'inde Osman b. Affan *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ölünün defni bittikten sonra mezarı başında durur ve şöyle derdi: "Kardeşinize mağfiret dile-

---

[1] Nesâî, *Kubrâ* (4/43/1); Tahâvî, *Müşkilu'l-Âsâr* (3/141).

yin, ona sebat dileyin. Çünkü şu anda ona soru sorulmaktadır."[1]

Aynı şekilde kabirlerin ziyareti esnasında onlara dua yapılacağı da pek çok rivâyetle sabittir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde Bureyde b. el-Husayb'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara kabristana gittiklerinde şu sözleri söylemelerini öğretiyordu: "Ey mü'min ve müslümanlardan sakinlerin bulunduğu bu diyarın ehli! selam sizlere! Şüphesiz bizler de Yüce Allah'ın izniyle sizlere kavuşacağız. Bize de, size de Allah'tan esenlik dileriz."[2]

Yine Müslim'in Sahîh'inde, Aişe *radıyallahu anhâ*'dan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle sorduğu rivâyet edilmektedir: Kabirdekilere mağfiret dilediğin vakit ne söylersin? Peygamber şöyle buyurdu: "Şöyle de: "Ey mü'min ve müslümanlardan oluşan bu diyarın ehli! Selam sizlere. Allah bizden önden gidenlere de, sonradan kavuşacak olanlara da rahmet buyursun. Şüphesiz biz de inşaallah size kavuşacağız."[3]

Sadakanın sevabının ulaşacağı ile ilgili olarak Buhârî ve Müslim'de, Âişe *radıyallahu anhâ*'dan gelen rivâyete göre bir adam Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Annem ansızın öldü ve bir vasiyette bulunamadı. Zannederim konuşabilseydi, tasadduk'ta bulunurdu. Ben onun yerine sadaka verecek olursam, onun için ecir almak söz konusu olur mu? Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Evet" buyurdu.[4]

Buhârî'nin Sahîh'inde Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Sâd b. Ubâde'nin annesi -kendisi yanında bulunmadığı bir sırada- vefât etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*e gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Annem ben onun yanında bulunmadığım bir vakitte vefât etti. Onun yerine ben tasadduk'ta bulunacak olursam, ona bir faydası olur mu? Peygamber: "Evet" buyurdu. Bunun üzerine Sâd dedi ki: Ben seni

---

(1) Ebû Dâvûd (3221).

(2) Müslim (249); Ebû Dâvûd (3237); İbn Mâce (4306); Ahmed (2/300, 375, 408).

(3) Müslim (974).

(4) Buhârî (1388, 2760); Müslim (1004).

el-Mihraf denilen yerdeki bahçemi onun adına sadaka olarak bağışladığıma şâhid tutuyorum.(1)

Buna benzer sünnet te pek çok rivâyet vardır.

Orucun sevabının ulaşacağına gelince, Buhârî ile Müslim'de Âişe *radıyallahu anh*dan nakledildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim üzerinde oruç borcu olduğu halde vefât ederse, onun velisi onun yerine oruç tutar."(2) Buhârî'de bunun benzeri daha başka rivâyetler de vardır.

Fakat Ebû Hanîfe *rahimehullah* ölü adına oruç tutmaktansa, yemek yedirme görüşünü benimsemiştir. Bunun sebebi de az önce geçen İbn Abbas yoluyla gelen hadis-i şerif'tir. Bu husustaki açıklamalar ise fıkıh kitaplarından öğrenilebilir.

Haccın sevabının ulaşması hususunda da Sahîh-i Buhârî'de İbn Abbas *radıyallahu anh*'dan şu rivâyet delil teşkil etmektedir: Cüheyne'den bir kadın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek şöyle sordu: Benim annem haccetmeyi adamıştı, fakat ölünceye kadar haccedemedi. Ben onun yerine haccedeyim mi? Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, onun yerine haccet. Eğer annenin üzerinde bir borç bulunsaydı, ne dersin sen o borcu öder miydin? Allah'ın hakkını ödeyiniz, çünkü Allah hakkı ödenmeye en layık olandır."(3)

Bunun benzeri de pek çoktur.

Müslümanlar borcun ödenmesi halinde ölünün zimmetinin ibrâ olacağını icma ile kabul etmişlerdir. İsterse bu ödemeyi yapan yabancı birisi olsun ve terikesinden yapmamış olsun. Buna Ebû Katade yoluyla gelen hadis delil teşkil etmektedir. Çünkü o ölen birisi adına borcu olan iki dinarı ödemeyi taahhüd etmişti. Bunları ödeyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Şimdi onun teninin (sıcaktan kurtula-

(1) Buhârî (2756, 2762, 2870); Ebû Dâvûd (2882).

(2) Buhârî (1952); Müslim (1147); Ebû Dâvûd (2400); Ahmed (6/69).

(3) Buhârî (1852, 6699, 7315); Ahmed (1/279).

rak) serinlemesini sağladın."[1]

Bütün bunlar şer'î kaidelere uygundur ve kıyas da bunu göstermektedir. Mükâfat amelde bulunanın bir hakkıdır, o bunu müslüman kardeşine bağışlayacak olursa buna engel olunmaz. Hayatta iken malından ona bir şeyler bağışlaması ve vefâtından sonra da borcunu ibrâ etmesi engellenmediği gibi.

Şarî' orucun sevabının ulaşacağını belirterek, kıraatin ve benzeri bedeni ibâdetlerin sevabının da ulaşacağına dikkatlerimizi çekmektedir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Oruç, nefsin oruç bozucu hususlardan niyet ile birlikte alıkonulmasıdır. Şarî' orucun sevabının ölene ulaşacağını açıkça ifâde etmiştir. Hem amel, hem de niyet olan kıraat nasıl ulaşmasın?

["İnsan İçin Çalıştığından Başkası Yoktur" Buyruğunun Anlamı]

Yüce Allah'ın: "*İnsan için çalıştığından başkası yoktur*" *(53/en-Necm, 39)* buyruğunun delil gösterilmesine karşılık verilecek cevaba gelince, ilim adamları buna çeşitli cevaplar vermişlerdir. Bunların en sahîh olanları şu iki cevabtır:

1. Kişi kendi çalışmasıyla, güzel geçimiyle arkadaş kazanır, çocuk sahibi olur, eşleri olur, hayırlarda bulunur, insanları sever, sevilir, onlar da ona rahmet okurlar, dua ederler, itaatlerin sevabını ona hediye ederler. İşte bu, onun çalışmasının, sa'yinin bir neticesidir. Hatta müslümanın İslâm akîde bağı çerçevesinde müslümanlar arasına girmesi dahi bütün müslümanların menfaatinin kişiye hayattayken de, ölümünden sonra da ulaşmasında en büyük sevaplar arasındadır. Müslümanların yaptıkları dua da onların hepsini çepeçevre kuşatır.

Yüce Allah'ın, îmânı kişinin mü'min kardeşlerinin dua ve çalışmalarıyla yararlanmalarına sebep kılmış olması buna açıklık getirmektedir. Kişi îmân etti mi artık bütün bunların kendisine ulaşabilmesini sağlayan sebeb uğrunda gerekli sa'yi, gayreti göstermiş demektir.

---

[1] Ahmed (2/330).

2. Bu birincisinden daha güçlüdür. Şöyle ki Kur'ân, bir kimsenin başkasının çalışması ve gayretinden faydalanmayacağını belirtmemektedir. Aksine sadece kişinin kendi öz çalışmasından başkasına malik olmasını kabul etmemektedir. Her iki durum arasında ise açık bir fark vardır. Yüce Allah insanın ancak kendi çalışmasına malik olacağını haber veriyor. Başkasının çalışması ise o çalışmayı yapanın mülküdür. Eğer bir kimse bu mülkünü başkasına bağışlamak isterse, bağışlayabilir. Kendisinin kalsın isterse, bunu da yapabilir.

Yüce Allah'ın: "*Hiçbir kimse başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur*" *(53/en-Necm, 38-39)* buyrukları muhkem iki âyettirler ve Yüce Rabbin adâletini gerektirmektedir.

Birinci âyet -dünya hükümdarlarının yaptıklarının aksine- kimsenin başkasının suçunun cezasını çekmemesini, kimsenin başkasının günahından sorumlu tutulmamasını gerektirir.

İkincisi de kişinin ancak kendi ameli ile kurtulabileceğini hükme bağlamaktadır. Böylelikle herkes atalarının, geçmişlerinin, hocalarının, şeyhlerinin ameli ile kurtulacağından yana ümidini kessin. Yalan yere umutlanan kimseler gibi olmasın. Ama Yüce Allah: Kendi çalışmasından başka hiçbir şeyden faydalanmaz, da dememektedir.

Yüce Allah'ın: "*Kazandığı kendisinedir.*" *(2/el-Bakara, 286)*; "*Siz işlediğinizin ancak karşılığını görürsünüz*" *(36/Yâsin, 54)* buyrukları da bu şekildedir. Bu âyet-i kerîme'ler kulun başkasının amelinin cezasını çekmeyeceğine delildir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O günde hiçbir kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz ve siz işlediğinizin ancak karşılığını görürsünüz.*" *(36/Yâsin, 54)*

Karşı görüşü savunanların, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in; "Âdemoğlu öldü mü, artık onun ameli kesilir" hadisini delil göstermelerine gelince, bu yerinde olmayan bir delillendirmedir. Çünkü hadis "faydalanması kesilir" dememektedir, amelinin kesileceğini haber vermektedir. Başkasının ameli ise o ameli işleyene aittir, eğer o amelin sahibi onu ölene bağışlayacak olursa amelde bulunan kimsenin yaptığı amelin sevabı da ona ulaşır. Kendisinin amelinin sevabı değil. Bu da bir kim-

senin başkasına ait olan borcu ödemesine benzer. Böylelikle borçlu, borçtan kurtulur. Ancak borcunun ödenmesini sağlayan şey, kendisine ait olan bir şey değildir.

Malî ibâdetler ile bedenî ibâdetler arasında fark gözetenlere gelince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* az önce de geçtiği üzere ölen yerine oruç tutmayı meşru kılmıştır. Halbuki oruçta vekalet cereyan etmemektedir. Cabir *radıyallahu anh* yoluyla gelen hadiste de böyledir. O dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kurban bayramı namazı kıldım. Namazı bitirdikten sonra bir koç getirildi ve onu boğazladı ve şöyle buyurdu: "Bismillahi vallahu ekber. Allah'ım bu hem benim adıma, hem de ümmetimden kurban kesmeyenlerin adına olsun." Hadisi Ahmed, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmiştir.[1]

Diğer taraftan iki koç kestiğine dâir bir başka hadis de vardır. Bunlardan birisi hakkında: "Allah'ım, bu benim bütün ümmetimin adına olsun" demiş, diğerini keserken de: "Allah'ım, bu Muhammed adına ve Muhammed'in âile halkı adına olsun" demiştir.[(2)]

Kurban kesmekte Allah'a yakınlaştırıcı taraf kanın akıtılmasıdır. Görüldüğü gibi burada bu yakınlığı (ibâdeti) başkası adına yapmıştır.

Aynı şekilde hac ibâdeti de bedeni bir ibâdettir. Mal sahibi olmak haccın bir rüknü değildir, sadece bir araçtır. Nitekim Mekke'de bulunan bir kimseye -mal şartı aranmaksızın- Arafat'a yürüyebilmesi halinde hac farzdır. Daha kuvvetli görülen görüş de budur, yani haccın malî ve bedeni bir ibâdet şeklinde mürekkeb bir ibâdet olmayıp, -Ebû Hanîfe mezhebine mensub müteahhir ilim adamlarından bir topluluğun da açıkça belirttiği gibi- sadece bedeni bir ibâdet olduğu görüşü daha kuvvetlidir.

Bir de kifaye farzlarda bir kısmın yerine getirmesiyle, diğerlerinin de adına yerine getirmiş olduklarına bir bakalım.

Çünkü bu da bir sevabın bağışlanmasıdır. Vekâlet kabilinden değildir. Nitekim hususi bir ecir (işçi)nin kendisinden başkasını vekil tut-

(1) Ahmed (3/356); Ebû Dâvûd (2810); Tirmizî (1521).

(2) Ahmed (6/391, 392).

mak hakkı yoktur, ama aldığı ücreti dilediğine verme hakkına sahiptir.

[Kur'ân Tilaveti Karşılığında Ücret]

Kur'ân okumak ve onu ölüye hediye etmek üzere Kur'ân okuyucularını ücretle tutmaya gelince, bu işi selef'ten hiçbir kimse yapmış değildir. Din imamlarından kimse de bunu emretmediği gibi, ruhsat da vermemiştir.

Bizatihi tilavet için ücretle tutmak herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın caiz değildir.

Görüş ayrılığı Kur'ân öğretmek ve buna benzer başkasına da ulaşan bir faydası bulunan hususlar için ücret almanın caiz olup olmadığı ile ilgilidir. Sevabın ölüye ulaşması ise, ancak amelin Allah için yapılması halinde söz konusudur. Ücretle yapılan böyle bir amel ise halis bir ibâdet değildir. Dolayısıyla bundan elde edilecek sevap, ölülere hediye edilecek nitelikte de olamaz. Bundan dolayı hiçbir kimse oruç tutacak, namaz kılacak ve bunun sevabını ölüye hediye edecek bir kimseyi kiralar dememiştir. Ancak Kur'ân okuyan ve Kur'ân öğreten ve öğrenen kimseye, Kur'ân ehline bu konuda bir yardım ve destek olmak üzere bir şeyler verecek olursa, bu ölü adına verilen bir sadaka kabilinden olur ve caizdir.

el-İhtiyar, da şöyle denilmektedir: Şâyet malının bir bölümünün kabri başında Kur'ân okuyacak kimseye verilmesini vasiyet edecek olursa, bu vasiyet bâtıldır. Çünkü böyle bir şey (bu iş için) ücret manasınadır.

ez-Zahidî, el-Kınye adlı eserde şöyle demektedir: Şâyet kabri üzerinde Kur'ân okuyacak kimselere bir vakıf yaparsa, böyle bir tayin bâtıl olur.

[Ücret Almaksızın Kur'ân Okuyup Sevabını Ölüye Hediye Etmek]

Ücretsiz olarak kendi bağışı olmak üzere Kur'ân okuyup onu ölüye hediye etmeye gelince; bu da ölüye -oruç ve haccın sevabının ulaştığı gi-

bi- ulaşır.

Eğer: Bu selef arasında bilinen bir şey değildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de onlara böyle bir yol göstermiş değildir, denilecek olursa cevabımız şu olur:

Bu soruyu soran kişi eğer hac, oruç ve dua'nın sevabının ulaşacağını kabul eden bir kimse ise ona şöyle denilir: Peki bunlar ile Kur'ân okumanın sevabının ulaşması arasındaki fark nedir? Selef'in böyle bir şeyi yapmamış olmaları sevabının ulaşmayacağına dâir bir delil değildir. Biz böyle genel bir nefyi nereden çıkartabiliyoruz?

Eğer: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oruç, hac ve sadaka'nın ulaşacağını onlara göstermiş, ancak Kur'ân'ın sevabının ulaşacağını göstermemiştir, denilecek olursa şöyle denilir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bizzat öncelikle onlara böyle bir yol göstermiş değildir. Aksine onun bu yol göstermesi onların sorularına bir cevap vermesi sûretiyle olmuştur. Birisi ölmüş yakını adına haccetmeye dâir ona soru sormuş, bu hususta ona izin vermiş. Diğeri ölen yakını adına oruç tutmaya dâir ona soru sormuş, ona da bu hususta izin vermiştir. Bunların dışında kalan hususları da onlara yasaklamamıştır. Şimdi mücerred bir niyet ve orucu bozan şeylerden uzak durmak (imsak)den ibaret olan orucun sevabının ulaşması ile, Kur'ân ve zikrin sevabının ulaşması arasındaki fark neredeydir?

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve selleme* sevabı bağışlamak hususunda ne dersiniz? diye sorulursa, ona da şöyle cevab veririz: Müteahhirin'den bunu müstehab görenler olduğu gibi, bid'at görenler de vardır. Çünkü Ashab-ı Kiram böyle bir şey yapmadılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ümmetinden hayır işleyen herbir kimsenin amelinin aldığın ecrin mislini alır ve amelde bulunan kimsenin ecrinden de bir şey eksilmez. Çünkü ümmetine her türlü hayrın yolunu gösteren ve o hayra kendilerini irşad eden odur.

Ölü yakınında okunan Kur'ân-ı Kerîm'den -Allah'ın kelâmını işitiyor olması dolayısıyla- faydalanır, diyenlerin görüşlerine gelince, bu

hususta meşhur imamlardan herhangi birisinin böyle bir görüşe sahip olduğu sahîh değildir. Ölünün okunan Kur'ân'ı işittiğinde şüphe yoktur. Ancak Kur'ân'ı dinlemekle faydalandığı görüşü sahîh olarak gelmemiştir. Çünkü dinleme dolayısıyla sevap kazanmak hayatta olma şartına bağlıdır ve bu ihtiyarî bir ameldir. Ölüm ile ihtiyar ortadan kalkar, hatta belki ondan dolayı zarar da görebilir ve acı da çekebilir. Çünkü bu kimse hayatta iken Allah'ın emirlerini ve yasaklarını yerine getirmeyen bir kişi olabilir, yahut ta fazla hayır yapmamış bir kimse de olabilir.

[Kabir Başında Kur'ân Okumanın Hükmü]

İlim adamları kabir başlarında Kur'ân okumanın hükmü hususunda üç farklı görüş ortaya koymuşlardır: Mekruhtur, sakıncası yoktur; defin vaktinde sakıncası yoktur; ondan sonra mekruhtur şeklinde.

Ebû Hanîfe, Malik ve bir rivâyete göre Ahmed gibi mekruh olduğunu söyleyenler şöyle derler: Çünkü bu muhdes'tir (sonradan çıkmış bir bid'attir.) Bu hususta da sünnet varid olmuş değildir. Kıraat de namaza benzer. Kabirlerin yanında namaz ise yasaklanmıştır, kıraat de böyledir.

Muhammed b. el-Hasen ve bir rivâyete göre de Ahmed gibi, sakıncası yoktur, diyenler de İbn Ömer *radıyallahu anh*'dan nakledilen şu rivâyeti delil göstermişlerdir: İbn Ömer *radıyallahu anh* defnedileceği vakit kabrinin başında Bakara sûresinin ilk âyetleri ile son âyetlerinin okunmasını tavsiye etmişti. Muhacir'lerden birisinden de Bakara sûresinin okunmasını vasiyet ettiği de nakledilmiştir.

Sadece defin zamanında mahzur yoktur -ki bu Ahmed'den gelen bir rivâyettir- diyenler de bu konuda İbn Ömer ve muhacirlerden birisinden nakledilen rivâyeti delil alırlar.

Bundan sonra kabirlerin başlarında nöbetleşe Kur'ân okumaya gelince; bu mekruh'tur. Çünkü bu konuda sünnet varid olmuş değildir, selef'ten herhangi bir kimseden de asla böyle bir şey nakledilmemiştir. Bu görüş konu ile ilgili her iki delili de bir arada değerlendirdiğinden ötürü, diğerlerinden belki de daha güçlüdür.

[Metin]

وَاللَّهُ تَعَالَى يَسْتَجِيبُ الدَّعَوَاتِ وَيَقْضِي الْحَاجَاتِ.

"Yüce Allah duaları kabul eder, ihtiyaçları karşılar."

[Şerh]

[Dua'nın Kabulü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Rabbiniz buyurdu ki:' 'Bana dua edin, ben de duanızı kabul edeyim...'"* *(40/el-Mu'min, 60)*; "*Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim.*" *(2/el-Bakara, 186)*

Hem müslümanlar, hem sair dinlere mensub olanlar ve başkaları büyük bir çoğunlukla duanın menfaatleri sağlamak, zararları önlemek hususunda en güçlü sebeblerden birisi olduğunu kabul etmektedirler. Yüce Allah kâfirlerin denizde bir sıkıntı ile başbaşa kaldıkları takdirde dinlerini Allah'a halis kılarak O'na dua ettiklerini, insana bir zarar dokunacak olursa yanı üzere bulunurken, otururken yahut ayaktayken dua ettiğini bizlere haber vermektedir.

Yüce Allah'ın kulunun duasını kabul etmesi -müslüman ya da kâfir olsun- ve dileğini ona vermesi, onlara rızık vermesi, onlara yardımcı olması kabilindendir. Bu, Yüce Allah'ın kulunun mutlak olarak Rabbinin olmasının bir gereğidir. Diğer taraftan duanın kabulü kişi hakkında bir zarar ve bir fitne sebebi de olabilir, eğer onun kâfirliği ve fâsıklığı bunu gerektirmekte ise.

İbn Mace'nin, Sünen'inde Ebû Hureyre *radıyallahu anh*dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Allah'tan dua edip dilekte bulunmayana Allah gazab eder."[1]

[Dua'nın Faydasız Olduğunu İddia Edenlere Cevab]

Bir takım filozoflar ile aşırı mutasavvıfların kanaatine göre duanın

---

[1] İbn Mâce (3827); Ahmed (2/477)

bir faydası yokmuş. Bunlar derler ki: İlahi meşîet şâyet istenen şeyin var olmasını gerektirmiş ise duaya gerek yoktur, eğer gerektirmemiş ise bu sefer duanın faydası yoktur.

Hatta onların bazıları âriflerden havas olanlarının özel bir makamı olduğunu kabul ederler. Ancak bu kimi şeyhlerin hatalarından birisidir. Böyle bir kanaatin İslâm dininin gerçeklerinden ve aklın kabul ettiği hükümlerden kesin olarak tutarsızlığı bilindiği gibi, duanın faydalı olduğu, ümmetlerin tecrübeleriyle, ittifakla sabit olmuş bir husustur. Hatta filozoflar şöyle derler: İbadet için yapılmış heykeller etrafında çeşitli dillerle ve şekillerle yükselen sesler, etkin feleklerin bağladığı düğümleri çözer.

Ancak bu, müşriklerin bir vehmidir.

(Filozoflarla, aşırı mutasavvıfların) şüphesine verilecek cevab ileri sürdükleri iki önermenin de yersiz olduğunu belirtmekten ibarettir. Onların ilahî meşîet ile ilgili olarak belirttikleri, ilahî meşîet ya bunu gerektirir, ya gerektirmez şeklindeki önermelerinin dışında üçüncü bir önerme daha vardır. O da şudur: İlahi meşîet, duada istenilen şeyi bir şart ile öngörmüş, şartsız olarak öngörmemiştir. Dua etmek, bunun şartı olabilir.

Nitekim ilahi meşîetin sâlih amel olması halinde mükafatı gerekli kılması, olmaması halinde bunu gerektirmemesi buna benzer. Ayrıca ilahi meşîet yemek ve içmek halinde tok olunacağını ve su ihtiyacının karşılanacağını gerektirmiş, bunların yapılmaması halinde böyle bir şeyi gerektirmemiştir. Evlilikle çocuğun hasıl olacağını, ekinin tohumla hasıl olacağını hükme bağlamıştır... Eğer duada istenen şeyin meydana gelmesi dua ile birlikte olması halinde takdir edilmiş ise, duanın faydası yoktur, demek doğru olamaz. Tıpkı yemenin, içmenin, tohum ekmenin vs. sebeblerin faydası yoktur, denilemeyeceği gibi. O halde bu gibi kimselerin, bu sözleri şeriate muhalif olduğu gibi, aynı şekilde hisse ve fıtrata da muhaliftir.

Bir kesim ilim adamının söylediği şu görüş bilinmesi gereken hususlardandır: Esbaba iltifat etmek tevhîd'de bir şirktir. Esbabı silerek, onların esbab olmayacaklarını kabul etmek de aklî bakımdan bir eksik-

liktir. Esbab'tan büsbütün yüz çevirmek ise şeriati tenkid etmektir. Tevekkül ve umudun manası ise, tevhîd'in, aklın ve şeriatın gereklerini yerine getirmekle gerçekleşir.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Sebebe yönelmek demek, kalbin ona güvenip dayanması; ondan ümit beslemek demek, kalbin ona bel bağlamasıdır. Ancak mahlukat arasında buna layık hiçbir kimse, hiçbir şey yoktur. Çünkü hiçbir mahluk tek başına ve bağımsız olarak var değildir. Onun bir takım ortaklarının ve zıtlarının da bulunması kaçınılmazdır. Bütün bunlarla birlikte eğer esbab'ın müsebbibi onu musahhar kılmayacak olursa, o sebeb müsahhar kılınmaz.

Dua'yı faydasız görenlerin: Eğer ilahi meşîet istenenin gerçekleşmesini hükme bağlamış ise duaya gerek yoktur, sözlerine karşılık şu cevabı veririz: Aksine bazen ister dünyevî, ister uhrevî bir maslahatın elde edilebilmesi ve ister dünyevî, ister uhrevî bir başka zararın önlenebilmesi için duaya gerek duyulabilir.

Yine duayı gereksiz görenlerin: Şâyet ilahi meşîet bunu gerekli görmüyorsa onda bir fayda yoktur, sözlerine karşılık da şöyle deriz: Aksine dua'nın menfaatleri sağlamak, zararları önlemek bakımından pek büyük faydaları vardır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlara dikkatimizi çekmiştir. Hatta dua sebebiyle kula acilen dünyada verilen Rabbini bilip tanımak, O'nun rubûbiyyetini ikrar ve itiraf etmek, O'nun herşeyi işiten, pek yakın, herşeye kadir, herşeyi bilen, merhameti sonsuz olduğunu dile getirmek, kul olarak kendisinin O'na muhtaç olduğunu, zorunlu olarak O'nsuz olamayacağını dile getirmek ve buna bağlı olarak pek üstün bilgiler ve pek değerli haller -ki bunlar en büyük talepler ve istekler arasında yer alırlar- dua ile gerçekleşirler.

Denilse ki: Eğer kendisinden istekte bulunulan kimsenin, istekte bulunana bir şeyler vermesinden aklımızla kavradığımız şekilde, Yüce Allah'ın bir şeyler vermesi, kul'un (dua etmek şeklindeki) fiiline bağlı ise; o takdirde bu dua eden kimsenin kendisine dua edilene -istediğini verinceye kadar- etki etmiş olmaz mı?

Deriz ki: Kul'u kendisine dua etmek üzere harekete getiren de Yüce Rabbimizdir. Bu hayır O'ndandır, O'nun kuluna hayrını tamamlamasının bir tecellisidir.

Nitekim Ömer *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Ben dua'mın kabul edilip, edilmeyeceğini düşünmem. Beni düşündüren dua edebilmektir, o bakımdan bana dua etmem ilham edildiği takdirde duamın kabulü de onunla birlikte demektir.

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu anlamı dile getirmektedir: "*O herşeyi gökten yere doğru tedbir eder (düzenler.) Sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde O'na yükselir.*" *(32/es-Secde, 5)* Yüce Allah bu buyruğu ile tedbir'i kendisinin başlattığını, sonra da tedbir ettiği bu işin kendisine yükseldiğini haber vermektedir. O halde kulun kalbine dua etme duygusunu veren ve bunu kendisine vereceği hayırlara sebeb kılan O'dur. Tıpkı amellere karşılık mükafat vermesi gibi. Kulu tevbe etmeye muvaffak kılan, sonra o tevbeyi kabul eden de O'dur. Kulu amelde bulunmaya muvaffak kılıp sonra da mükâfatlandıran O'dur. İşte dua etme tevfık'ini kul'a veren de, sonra bu duayı kabul eden de O'dur. Mahlukattan hiçbir şey bu hususta O'na etki etmiş olamaz. Aksine bizzat O, yaptığı birşeyi yapacağı bir şeye sebeb kılmıştır. Tabiîn'in imamlarından birisi olan Mutarrif b. Abdillah b. eş-Şihhîr şöyle der: Ben bu işe baktım, iyice düşündüm. Baktım ki başlangıcı da Allah'tandır, tamamlamak ta Allah'a aittir. Bütün bunların anahtarının da dua olduğunu gördüm.

[Metin]

وَيَمْلِكُ كُلَّ شَيْءٍ وَلَا يَمْلِكُهُ شَيْءٌ، وَلَا غِنَى عَنِ اللّٰهِ
تَعَالَى طَرْفَةَ عَيْنٍ، وَمَنِ اسْتَغْنَى عَنِ اللّٰهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ
فَقَدْ كَفَرَ، وَصَارَ مِنْ أَهْلِ الْحَيْنِ

"O herşeye mâlik'tir, hiçbir şey O'na mâlik olamaz. Bir göz açıp kırpacak bir an dahi Allah'a muhtaç olmamak düşünülemez. Bir göz açıp kırpacak kadar bir süre Allah'a muhtaç olmadığını zanneden küfre sapar ve helâk

olanlardan olur."

[Şerh]

Bu, açık bir gerçek ve hiçbir kapalılığı bulunmayan bir ifâdedir.

[Metin]

وَاللَّهُ يَغْضَبُ وَيَرْضَى، لَا كَأَحَدٍ مِنَ الْوَرَى

"Yaratıklardan kimseye benzemesi söz konusu olmaksızın Allah hem gazab eder, hem razı olur."

[Şerh]

[Allah'ın Gazabı ve Rızası]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah onlardan razı olmuştur.*" *(5/el-Mâide, 119; 58/el-Mücadele, 22; 93/el-Beyyine, 8)*; "*Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken, Allah mü'minlerden razı olmuştur.*" *(48/el-Feth, 18)*

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği... kimseler*" *(5/el-Mâide, 60)*; "*Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş...*" *(4/en-Nisa, 93)*; "*Allah'tan gelen bir gazaba uğradılar.*" *(2/el-Bakara, 61)* Buna benzer buyruklar pek çoktur.

Selef'in vs. imamların benimsediği görüş gazab, rıza, adâlet, velâyet, sevmek, buğzetmek ve buna benzer Kitab ve sünnette varid olan sıfatları kabul etmek, diğer taraftan bunları Yüce Allah'a yakışan gerçek manalarından uzaklaştıracak türden olan te'vîli de benimsememek şeklindedir. Nitekim *semi', basar, kelâm* vs. sıfatlar hakkında da buna benzer kanaattedirler. Şeyh *rahimehullah* da daha önce geçen: "Çünkü ru'yetin (Allah'ın görülmesinin) te'vîli ve rubûbiyyete izafe olunan herbir anlamın te'vîli, te'vîli terketmektir, teslime yapışmaktır. Rasûllerin dini de bu şekildedir." sözleriyle işaret etmişti.

İstivâ sıfatının nasıl olduğu hususunda İmam Malik *radıyallahu*

anh'ın verdiği şu cevaba da dikkatle bakalım: İstiva'nın ne demek olduğu bilinmektedir, keyfiyeti ise meçhulümüzdür. Yine Ummu Seleme *radıyallahu anhâ*'dan mevkuf olarak bu cevab nakledildiği gibi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e merfu olarak da nakledilmiştir. Aynı şekilde Şeyh *rahimehullah* da daha önceden şunları söylemiştir: Her kim nefy'den ve teşbîh'ten korunmazsa ayağı kayar ve tenzîh'i isabet ettiremez. İleride de şu sözleri gelecektir: "Gerçek şu ki İslâm ifrat ile tefrit arasıdır. Teşbîh ile ta'til arasıdır."

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Mahlukattan hiçbir kimse gibi olmamak üzere" ifâdesi teşbîh'i nefyetmektedir.

Rıza iyilik yapmak iradesi, gazab da intikam almak iradesidir denilemez. Çünkü böyle bir açıklama sıfatı nefyetmektir. Ehl-i sünnet de ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Allah sevdiği ve razı olduğu şeyleri emreder. Velev ki bunları irade ve meşîeti ile istemesin. Buna karşılık gazab ettiği ve hoşlanmadığı, buğzettiği şeyleri nehyeder ve bunları yapanlara da gazab eder. Bunu meşîet ve iradesiyle istemiş olsa dahi. Çünkü Yüce Allah irade etmemekle birlikte bir takım hallerini sevip razı olabilir. Bununla birlikte irade ettiği bazı şeylere de gazab edebilir.

Gazab'ı ve rıza'yı iyilik yapma isteği diye te'vîl edenlere: Niye böyle bir te'vîl'de bulundun? diye sorulursa, şüphesiz şu cevabı verecektir: Çünkü gazab kalbteki kanın kaynayıp coşması, rıza ise eğilim ve arzu duymak demektir. Böyle bir şey ise Yüce Allah'a yakışmaz.

Ona şöyle cevab verilir: Kalbteki kanın kaynayıp coşması insanoğlunda gazab sıfatından meydana gelen bir haldir, yoksa o gazabın kendisi değildir. Yine şöyle denilir: Bizim irade ve meşîetimiz, hayatta olan kimsenin bir şeye ya da kendisine uygun ve mülayim gelene eğilim duymasıdır. Bizden hayatta olan bir kimse ancak kendisine fayda sağlayacak yahut ta bir zararı önleyecek bir şeyi irade eder ve iradesiyle istediği şeye muhtaçtır. İsteğini elde etmekle de varlığı artar, etmemesi halinde de eksilir. Buna göre (siz bu te'vîli yaparken) Allah hakkında uygun görmediğiniz mana ile sizin uygun gördüğünüz mana arasında hiçbir fark yoktur. Eğer bu caiz ise öteki de caizdir, bu caiz değilse öteki de caiz değil-

dir.

Dese ki: Herbirisinin bir hakikati bulunsa bile Allah'ın sıfatı olan iradenin, kulun sıfatı olan irade gibi anlaşılmasından korkulur. Ona şöyle cevab verilir: Bunun yerine: Herbirisinin bir hakikati olmakla birlikte, Allah'ın sıfatı olan gazab ve rıza, kulun vasfı olan *gazab* ve *rıza*'ya muhaliftir, de. Eğer irade ile ilgili olarak söyledikleri bu sıfatlar hakkında da söylenebiliyor ise o takdirde te'vîl kaçınılmaz bir yol olmaktan çıkar, aksine terkedilmesi gerekir. Çünkü bu durumda sen çelişkiden kurtulmuş olacağın gibi, Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını gereksiz yere ta'til etmekten de kurtulmuş olursun. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'i gereksiz yere zâhirî anlamından ve hakikatinden başka manalara çekip yorumlamak haramdır. Başka manaya çekip, yorumlamayı gerektiren de kişinin aklının gösterdiği sebeb olamaz. Zira akıllar farklı farklıdır, çünkü herkes başkasının söylediğinden farklı bir şeyi aklının gösterdiğini söylemektedir.

Bu sözler; "Bu adın verildiği sıfatlar mahlukta da vardır. O bakımdan Yüce Allah hakkında bunları düşünmek imkansızdır" gerekçesiyle Yüce Allah'ın sıfatlarından herhangi birisini nefyeden herkese aynen söylenebilir. Çünkü varlık sıfatı dahil, insanın bilip tanıdığından farklı olmayan herhangi bir şeyi Yüce Allah hakkında kabul etmek kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü kulun vücudu (varlığı) ona yakışan bir şekildedir. Yaratıcının vücud sıfatı da O'na yakışan bir şekildedir. Yüce Allah'ın vücud sıfatı hakkında yokluk imkansızdır. Mahluk'un vücud sıfatı hakkında ise yokluk imkansız değildir. Yüce Rabbimizin kendi zatına isim olarak verdikleri ile mahlukatına verilen isimler -Hayy, Alim, Kadir gibi- yahut ta gazab ve rıza gibi kullandığı bazı sıfatları aynı şekilde bir takım kulları hakkında kullanılmış ise şunu bilelim ki bizler, akıllarımızla, kalplerimizle Yüce Allah hakkında bu isimlerin manalarını idrak edip kavrayabiliriz. Bunlar haktır, sabittir ve vardır. Aynı şekilde bu isimlerin mahlukat hakkında kullanılması halinde ne manaya geldiklerini de kavrayabiliyoruz. Her iki mana arasında bir ortak noktanın bulunduğunu kavramakla birlikte, elbetteki bu ortak noktanın hariçte (zihnin dışında varlık aleminde) varlığı söz konusu değildir. Çünkü küllî müşterek mana

ancak zihinlerde ortak olarak bulunur, hariçte ise ancak muayyen ve tahsis edilmiş (şart, sıfat ve nitelikleri belirlenmiş) olarak var olabilir. Böylelikle halik ile mahluk arasında ortak sıfatların herbirisi ilgili olduğu zat hakkında ona yakışan şekilde sabit olur.

Hatta: Cehennem bekçisi olan mâlîk'in gazabı ile meleklerden bir başkasının gazabı söz konusu edilecek olursa, bu gazabların Ademoğullarının gazab keyfiyetinin aynısı olması icab etmez. Çünkü melekler dört unsurun karışımından meydana gelmiş varlıklar değildir ki insanoğlunun kızması halinde kalbindeki kanın kaynaması gibi, onların da kalblerindeki kanın kaynaması söz konusu olabilsin. O halde Yüce Allah'ın gazabının, Ademoğlunun gazabından farklı olması öncelikle söz konusudur.

* * *

[Metin]

وَنُحِبُّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ρ، وَلاَ نُفْرِطُ فِي حُبِّ أَحَدٍ مِنْهُمْ، وَلاَ نَتَبَرَّأُ مِنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ، وَنُبْغِضُ مَنْ يُبْغِضُهُمْ، وَبِغَيْرِ الحَقِّ يَذْكُرُهُمْ، ولا نَذْكُرُهُمْ إِلاَّ بِخَيْرٍ، وَحُبُّهُمْ دِينٌ وإِيمَانٌ وإِحْسَانٌ، وَبُغْضُهُمْ كُفْرٌ ونِفَاقٌ وطُغْيَانٌ

"Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını sever, onlardan herhangi birisinin sevgisinde aşırıya kaçmayız. Onlardan herhangi birisinden de beri olduğumuzu söylemeyiz. Onlara buğzedenlere ve hayırdan başka türlü onları yadedenlere biz de buğzederiz. Onlardan ancak hayırla söz ederiz. Onları sevmek din, îmân, ihsandır. Onlara buğzetmek ise küfür, nifak, tuğyândır."

[Şerh]

[Ashab'ı Sevmenin Gereği]

Şeyh *rahimehullah*, Rafızîler'in ve Nevasıb'ın kanaatlerinin reddine işaret etmektedir. Yüce Allah da, Rasûlü de Ashab-ı Kiram'dan övgüyle söz etmiş, onlardan razı olmuş ve onlara el-Hüsna'yı (cennet'i) vaad etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu en büyük kurtuluştur." (9/et-Tevbe, 100)

"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar, kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler." (48/el-Feth, 29) Sûrenin sonuna kadar.

"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken, Allah mü'minlerden razı olmuştur." (48/el-Feth, 18)

"Îmân edip, hicret eden, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihâd edenlerle (onları) barındırıp yardım edenler (ensar); işte onlar birbirlerinin velileridirler..." (8/el-Enfal, 72) sûrenin sonuna kadar.

"Aranızdan fetih'ten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı (cenneti) vaad etmiştir. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (57/el-Hadid, 10)

"(O fey) yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lutuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sadıkların ta kendileridir. Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip îmân'a sahip olanlar ise kendilerine hicret edenleri severler ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler derler ki: 'Rabbimiz bizi ve bizden önce îmân etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle, kalplerimizde îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rab-

bimiz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." (59/el-*Haşr*, 8-10)

Bu âyetler muhacir ve ensar'a, onlardan sonra gelip onlar için mağfiret dileyen, Yüce Allah'tan kalplerinde onlara karşı bir kin bırakmamasını isteyenlere övgüleri ihtivâ ettiği gibi, fey'de hak sahibi olanların da işte bunlar olduğu hükmünü de ihtivâ etmektedir. Kalbinde îmân edenlere karşı bir kin besleyen, onlar için mağfiret dilemeyen bir kimse Kur'ân nass'ı ile fey'de hak sahibi değildir.

Buhârî ve Müslim'de, Ebû Said el-Hudrî *radıyallahu anh*dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Halid b. el-Velid ile Abdurrahman b. Avf arasında bir anlaşmazlık oldu. Halid ona sövecek oldu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Ashab'ımdan kimseye sövmeyiniz. Sizden herhangi bir kimse eğer Uhud dağı kadar altın infak edecek olsa, onlardan birisinin infak ettiği bir mudde ve hatta onun yarısına dahi erişemez."[1] Halid'in, Abdurrahman'a sövmesini sadece Müslim söz konusu etmekte, Buhârî ondan söz etmemektedir.

İşte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Halid'e ve benzerlerine: "Ashab'ıma sövmeyiniz" diyor ve bununla Abdurrahman ve benzerlerini kast ediyor. Çünkü Abdurrahman b. Avf ve benzerleri ilk îmân edenler arasındadırlar. Onlar ayrıca Fetih'ten önce İslâm'a girip savaşmış olanlardır. Rıdvan bey'atinde de bulunmuşlardır. O bakımdan onlar, Rıdvan bey'atinden sonra İslâm'a giren kimselere nisbetle daha fazîletlidirler ve onun daha has ashab'ıdırlar. Diğerleri ise Hudeybiye'den sonra ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mekke'lilerle barış yapmasından sonra İslâm'a girmişlerdir. Halid b. el-Velid de onlardan birisidir. Bunlar da Mekke fethedilinceye kadar müslüman olmaları geciken kimselerden daha önce müslüman olmuşlardır. Mekke fethedildiği gün İslâma girenlere de "et-Tulaka" adı verilmiştir. Ebû Sufyan ile onun iki oğlu Yezid ve Muaviye de bunlardandır.

Hadis'ten maksad Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sonradan

---

[1] Buhârî (3673); Müslim (2541); Ebû Dâvûd (4658).

ashab arasına karışmış olanların, önceden ashab'dan olanlara dil uzatmalarını yasaklamaktır. Çünkü bunların sonradan ashab arasına katılanlara göre bir imtiyazları vardır ve sonradan ashab arasına katılanların bu hususta onlara ortak olmalarına imkan yoktur. Hatta onlardan birisi Uhud dağı kadar altın infak edecek olsa dahi bu, diğerlerinden birisinin infak ettiği bir mudde yahut onun yarısına dahi denk düşmez.

Hudeybiye'den sonra -Mekke'nin fethinden önce olsa bile- İslâm'a girenlerin hali bu olduğuna göre, hiçbir şekilde ashab arasında sayılmayan kimselerin ashab'a karşı durumu ne olur? Allah onların hepsinden razı olsun.

Ensar ve muhacir'lerden ilk İslâm'a girenler Fetih öncesinden infak edip, savaşan kimselerdir. Rıdvan bey'atinde bulunanların hepsi de onlardandır ve bunların sayısı bindörtyüz kişiden fazla idi.

Şöyle de açıklanmıştır: "İlk önde gidenler" iki kıbleye doğru da namaz kılanlardır. Ancak bu zayıf bir görüştür, çünkü Kudüs'e doğru namaz kılmak neshedilmiş bir hükümdür, tek başına bir fazîlet değildir. Çünkü nesh onların işi değildir, ayrıca bu şekilde bir namaz kılmanın daha fazîletli olduğuna delil olabilecek şer'î bir delil de yoktur. Halbuki infak ile cihâd ile ve ağaç altında Rıdvan bey'atinde bulunmak sûretiyle öncelikli oluşun fazîletine dâir delil teşkil eden buyruklar vardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivâyet edilen: "Ashab'ım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz."[1] hadisine gelince; bu zayıf bir hadistir. el-Bezzar der ki: Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*den sahîh olarak gelen bir hadis değildir, güvenilir hadis kitaplarında da yoktur.

Müslim'in Sahîh'inde ise Cabir'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Âişe -*Radıyallahu anh*a-ya: Bazı insanlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını hatta Ebû Bekr ve Ömer'i dillerine doluyorlar denilince, dedi ki: Siz bunun neresine hayret ediyorsunuz ki? Onların amelleri (vefâtlarıyla) kesildi, Yüce Allah da onların ecirlerinin kesilmesini murad etmedi.

---

[1] İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm* (2/91)

İbn Batta, sahîh bir isnad ile İbn Abbas'ın şöyle dediğini kaydetmektedir: "Muhammed'in ashab'ına sövmeyiniz. Onlardan herhangi birisinin -Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte- bir anlık bulunması, sizden herhangi birisinin kırk yıllık amelinden daha hayırlıdır."(1) Vekî' yoluyla gelen rivâyette de: "Sizden herhangi birisinin ömür boyu ibâdetinden daha hayırlıdır" denilmektedir.

Buhârî ile Müslim'de, İmran b. Husayn ve başkalarının rivâyet ettiği hadise göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "İnsanların en hayırlısı benim çağdaşlarımdır, sonra onlardan sonra gelenler, sonra onlardan sonra gelenler." İmran dedi ki: Kendi çağından sonra iki mi, üç mü çağ zikretti bilemiyorum.(2)

Müslim'in Sahîh'inde, Cabir *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ağaç altında bey'at edenlerden hiçbir kimse cehennem ateşine girmeyecektir."(3)

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki Allah peygamberini de içlerinden bir gurubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar zamanda ona tabi olan muhacir'lerle ensar'ı da tevbeye muvaffak etti. Sonra onların bu tevbelerini kabul buyurdu...*" *(9/et-Tevbe, 117 ile ondan sonraki diğer âyetler...)*

Andolsun ki Abdullah b. Mes'ud *radıyallahu anh* şu sözleriyle onları nitelendirirken doğru söylemiştir: Allah kulların kalplerine nazar etti. Muhammed'in kalbinin kulların kalplerinin en hayırlısı olduğunu gördü. O bakımdan onu kendisi için seçti ve risaletiyle onu gönderdi. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*in kalbinden sonra diğer kulların kalplerine nazar etti. Ashab'ının kalplerinin, kulların kalplerinin en hayırlısı olduğunu gördü. O bakımdan onları peygamberinin yardımcıları yaptı, dini uğrunda savaştılar. Müslümanların güzel gördükleri şey bundan dolayı Allah nezdinde de güzeldir, onların kötü gördükleri şey bundan dolayı Allah nezdinde de kötüdür.

---

(1) İmam Ahmed, *Fedâilu's-Sahâbe* (20).

(2) Buhârî (2561, 3650, 6428, 6695); Müslim (2535); Tirmizî (2221, 2222, 2303).

(3) Müslim (2496); Tirmizî (3859); Ebû Dâvûd (4653).

Bir başka rivâyette şu şekildedir: Muhammed'in ashab'ının tamamı Ebûbekr'i halife seçmek görüşünde birleştiler.

İbn Mes'ud'un: Sizden her kim bir sünnete uyacaksa, ölmüş olanların sünnetine tabi olsun... şeklindeki sözleri Tahâvî'nin: "Ve biz sünnet'e ve cemaate tabi oluruz" sözlerini açıklarken geçmiş idi.

Mü'minlerin en hayırlılarına ve Yüce Allah'ın peygamberlerden sonraki gerçek dostlarının efendilerine, önderlerine kalbinde bir kin taşıyan bir kimseden daha sapık kim olabilir? Hatta onlara kin duyanlardan yahudi ve hristiyanlar bir hasletleriyle bu bakımdan onlardan üstündürler. Çünkü yahudiler'e: Sizin ümmetinizin en hayırlıları kimlerdir? diye sorulduğunda onlar: Mûsâ'nın ashab'ıdır, derler. Hristiyanlar'a: Sizin ümmetinizin en hayırlıları kimdir? diye sorulunca onlar da: İsa'nın ashab'ıdır derler. Rafızî'lere: Ümmetinizin en kötüleri kimdir? diye sorulunca, onlar da: Muhammed'in ashab'ıdır der, çıkarlar ve aralarından çok az kimseler dışında istisna da yapmazlar. Halbuki onların dil uzatıp, sövdüğü kimseler arasında istisna ettikleri kimselerden kat kat daha hayırlıları bile vardır.

Şeyh *rahimehullah*'ın : "Onlardan herhangi birisinin sevgisinde aşırıya kaçmayız" sözlerine gelince, yani onlardan kimseyi sevmekte -Şia'nın yaptığı gibi- haddi aşmayız. O takdirde biz haddi aşanlardan oluruz. Yüce Allah ise: "*Ey kitab ehli! Dininizde aşırıya gitmeyin*" *(4/en-Nisa, 171)* buyurmaktadır.

[Ashab'dan Herhangi Bir Kimse Hakkında Haddi Aşmak Caiz Değildir]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Onlardan herhangi birisinden beri olduğumuzu da söylemeyiz" sözlerine gelince, Rafızî'lerin yaptıkları gibi çünkü Rafızîlere göre Berâ olmaksızın velâ olmaz. Yani Ebû Bekr ve Ömer *radıyallahu anh*'dan teberri etmedikçe (onlardan uzak olmadıkça) ehl-i beyt tevelli (dost) edinilmez.

Ehl-i sünnet ise onların hepsini veli edinirler ve layık oldukları konumlarında görürler. Bu konuda adâlet ve insaf ölçülerini kullanırlar,

heva ve taassubla hareket etmezler. Çünkü bütün bunlar haddi aşmanın ta kendisi olan bağy'in bir bölümüdür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlar kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki bağy'den dolayı anlaşmazlığa düştüler.*" *(45/el-Câsiye, 17)*

İşte seleften birisinin şu sözünün manası da şudur: Şehâdet te bid'attır, beraet te bid'attir. Hatta bu ashab ve tabiîn'den olan bir grub seleften dahi rivâyet edilmektir. Ebû Said el-Hudrî, Hasan-ı Basrî, İbrâhîm en-Nehaî, ed-Dahhak ve başkaları bunlar arasındadır.

Burada sözü geçen şehâdet'in anlamı şudur: Müslümanlardan muayyen bir kimse hakkında cehennemliklerden olduğuna yahut kâfir olduğuna -bu hususta Allah'ın onun vefâtı halindeki durumuna dâir bir bilgisi olmaksızın- şâhidlik etmek demektir.

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Onları sevmek din'dir, îmân'dır, ihsan'dır" sözlerine gelince, çünkü bu daha önce kaydettiğimiz nass'larda sözü geçen Allah'ın emirlerine uymak demektir.

Tirmizî, Abdullah b. Muğaffel'in şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*i şöyle buyururken dinledim: "Ashab'ım hakkında Allah'tan korkun, Allah'tan. Benden sonra onları (atışlarınıza, saldırılarınıza) hedef edinmeyin. Çünkü onları seven beni sevdiği için onları sever, onlara buğzeden de bana olan buğzundan dolayı onlara buğz eder. Onlara kim eziyet ederse, bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allah'a eziyet etmiş demektir. Allah'a eziyet edeni de fazla zaman geçmeden Allah yakalar."[1]

Ashab'ı sevmeye îmân demek, Şeyh *rahimehullah* adına izahı zor bir şeydir. Çünkü sevmek kalbin bir amelidir, tasdîk ile de aynı şey değildir. Buna göre amel de îmân adının kapsamı içerisine girmektedir. Halbuki daha önce onun: "Îmân dil ile ikrar ve kalb ile tasdîktir" dediğini görmüştük ve o ameli îmân kapsamı içerisine sokmamaktadır. Ebû Hanîfe mezhebinin bilinen görüşü budur. Ancak böyle bir adlandırma mecazi kabul edilirse, izah edilmiş olur.

---

[1] Tirmizî (3862); Ahmed (4/87).

"Onlara buğzetmek küfür, münafık ve tuğyan'dır" sözlerine gelince, bid'at sahibi kimselerin tekfir'i ile ilgili açıklamalar daha önceden geçmiştir. Burada sözü edilen küfür de Yüce Allah'ın: "*Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler, onlar kâfirlerin ta kendileridir*" *(5/el-Mâide, 44)* buyruğunda sözü edilen küfrü andırmaktadır. Bu hususa dâir açıklamalar da daha önceden geçmiştir.

[Metin]

وَنُثْبِتُ الْخِلَافَةَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ρ أَوَّلًا لِأَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ τ تَفْضِيلًا لَهُ وَتَقْدِيمًا عَلَى جَمِيعِ الْأُمَّةِ

"Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra, halifeliği; onun fazîletinin, bütün ümmetin önünde oluşunun bir belirtisi olarak ilk olarak Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallahu anh* için sabit kabul ederiz."

[Şerh]

[Ebû Bekr *radıyallahu anh* **ın Halifeliği Ne İle Sabit Olmuştur?**]

Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallahu anh*'ın halifeliği nass ile mi, yoksa ihtîyar (seçim) ile mi sabit olduğu hususunda Ehl-i Sünnet arasında görüş ayrılığı vardır.

Hasan-ı Basrî ve hadis ehlinden bir topluluk bunun gizli nass ve işaret ile sabit olduğu görüşündedir. Onlardan açık nass ile sabit olmuştur, diyenler de vardır. Hadis ehlinden, Mutezile ve Eşarîyeden, bir grubun kanaatine göre ise halifelik ihtîyar ile sabit olur.

Ebû Bekr *radıyallahu anh* hakkında halifeliğin nass ile sabit olduğuna delil olabilecek bazı rivâyetler vardır.

Bunlardan birisi Buhârî'nin senedini kaydederek Cubeyr b. Mutim *radıyallahu anh*dan kaydettiği şu rivâyettir: Bir kadın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* e geldi, o kadına kendisine tekrar geri gelmesini emretti. Kadın -ölümü kastedercesine-: Şâyet gelip de seni bulamayacak olursam

ne emredersin? diye sorunca: "Beni bulamazsan Ebû Bekir'e git" buyurdu.[1] Buhârî bu hadisin bir başka şeklini de ve daha başka hadisler de kaydetmektedir. İşte bunlar Ebû Bekir'in imameti hususunda açık bir nass'tır.

Huzeyfe b. el-Yeman dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Benden sonraki iki kişiye Ebû Bekir ve Ömer'e uyunuz." Bunu da Sünen sahipleri rivâyet etmiştir.[2]

Buhârî ile Müslim'de Âişe *radıyallahu anhâ*'nın şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hastalığı başladığı günü yanıma geldi ve bana: "Bana babanı ve kardeşini çağır ki Ebû Bekir'e bir kitap (ahidnâme) yazayım." Sonra da şöyle buyurdu: "Zaten Allah da, müslümanlar da Ebû Bekir'den başkasını kabul etmez."

Bir rivâyette: "Bu işe hiçbir kimse göz dikmesin." denilmektedir.

Bir diğer rivâyette de şöyle buyurmuştur: "Bana Abdu'r-Rahman b. Ebû Bekr'i çağır ki Ebû Bekir'e -ona karşı muhalefet olmasın diye- bir yazı (ahidname) yazayım. Sonra da şöyle buyurdu: "Ebû Bekir hususunda mü'minlerin ihtilafa düşmelerinden Allah'a sığınırım."[3]

Namazda imamete geçirilmesi ile ilgili hadisler ise hem meşhurdur, hem de bilinmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ebû Bekir'e emredin, insanlara namaz kıldırsın."[4]

Buhârî ile Müslim'de ki rivâyete göre Ebû Hureyre *radıyallahu anh*da dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*i şöyle buyururken dinledim: "Ben uyurken kendimi bir kuyu başında gördüm. Kuyunun üzerinde bir kova vardı. Allah'ın dilediği kadar o kuyudan su çektim. Sonra o kovayı benden Ebû Kuhafe'nin oğlu (Ebû Bekir) aldı. Kuyudan bir ya da iki kova çekti, çekişinde biraz zayıflık vardı. Allah ona mağfiret buyursun. Sonra bu kova daha da büyük bir kova halini aldı ve İbnu'l-Hattab (Ö-

---

(1) Buhârî (3659, 7220, 7360); Müslim (2386); Ahmed (4/82).

(2) Tirmizî (3662, 3663); İbn Mâce (97); Müsned (5/382, 385).

(3) Müslim (2387); Müsned (6/47, 106, 144).

(4) Buhârî (664, 679, 712, 713, 716).

mer) onu aldı, insanlar arasında onun çekişi gibi çeken müthiş birisini görmedim. Öyle ki sonunda insanlar onun etrafında kalabalık bir şekilde toplandılar."(1)

Sahîh hadiste de belirtildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* minberi üzerinde şöyle demiştir: "Eğer yeryüzündekilerden bir halil (candan dost) edinecek olsaydım, elbetteki Ebû Bekir'i halil edinirdim. Mescid'e açılan ne kadar kapı varsa -Ebû Bekir'in kapısı müstesna- hiçbirisi açık kalmasın, kapatılsın."(2)

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde ve başkalarında da el-Eş'âs, el-Hasen'den, o Ebû Bekre'den gelen rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün: "Aranızdan kim rüya gördü" diye sorunca, bir adam: Ben gördüm dedi, sanki semadan bir terazi indirildi. Sen ile Ebû Bekir tartıldınız, sen Ebû Bekir'e ağır bastın. Sonra Ömer ile Ebûbekir tartıldi, Ebû Bekir ağır bastı. Sonra Ömer ve Osman tartıldı, Ömer ağır bastı. Sonra da terazi kaldırıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in yüzünde hoşlanmadığının belirtilerini gördüm: şöyle buyurdu: "(Bu) nubuvvet hilâfetidir, sonra Yüce Allah mülkü dilediğine verecektir."(3)

Böylelikle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların yönetimlerinin nebevî halifelik olduğunu, bundan sonra ise melik'lik olacağını beyân etmektedir.

Bu hadiste Ali *radıyallahu anh*'dan söz edilmeyişinin sebebi, insanların onun döneminde birlik olmayışından dolayıdır. Aksine onlar ihtilaf halinde idiler. Onun döneminde ne nebevî hilafet düzenli bir şekilde vardı, ne de mülk.

Yine Ebû Dâvûd'da yer alan rivâyete göre Cabir *radıyallahu anh*, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu naklederdi: "Bu gece sâlih bir adam rüyasında Ebû Bekir'in Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sel-*

---

(1) Buhârî (3664, 7021, 7022, 7475); Müslim (2392).

(2) Buhârî (3654); Müslim (2382, 2383); Tirmizî (3656); İbn Mâce (93); Müsned (1/377, 379, 409, 433).

(3) Ebû Dâvûd (4634, 2287); Müsned (5/44, 50).

lem'e askıyla bağlandığını, Ömer'in de Ebû Bekr'e aynı şekilde bağlandığını, Osman'ın da Ömer'e öylece bağlandığını gördü." Cabir dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanından kalkınca şöyle dedik: "Sâlih adam, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Biri diğerine bağlanan kişiler de Allah'ın peygamberi ile göndermiş olduğu bu işteki yöneticilerdir."(1)

Yine Ebû Dâvûd'da yer alan Semura b. Cündeb'den gelen rivâyete göre bir adam şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, sanki sema'dan kova gibi bir şey sarkıtıldığını rüyamda gördüm. Ebû Bekir geldi ve bu kovanın ağzında bulunan değneği tuttu, az birşey içti. Sonra Ömer de geldi, ağzındaki değneği tuttu ve doyasıya içti. Arkasından Osman geldi, o da değneğinden tuttu ve o da doyasıya içti. Sonra Ali gelip değneğinden tuttu ve suyu sıçratacak şekilde çalkalandı, onun üzerine de ondan biraz su döküldü."(2)

Said b. Cuhman'dan, o Süfeyne'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Nubuvvet hilafeti otuz senedir. Sonra Allah dilediği kimseye mülkünü -yahut mülkü- verir."(3)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* halife olarak kimseyi tayin etmemiştir diyenler de bu hususta rivâyet edilen haberi delil gösterirler. Abdullah b. Ömer'den, o da Ömer'den *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmektedir: Eğer ben halife tayin edersem, benden daha hayırlı olan halife tayin etmiştir. -Ebû Bekir'i kastediyor.- Şâyet halife tayin etmezsem, yine benden daha hayırlı olan -Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*ı kastediyor- halife tayin etmemiştir.(4)

Âişe *radıyallahu anh*dan gelen şu rivâyeti de delil gösterirler: Ona Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* eğer halife tayin etmiş olsaydı, kimi ta-

(1) Ebû Dâvûd (4636); Ahmed (3/355).

(2) Ebû Dâvûd (4637); Ahmed (5/21).

(3) Ebû Dâvûd (4646, 4647).

(4) Buhârî (7218); Müslim (1823); Ebû Dâvûd (2939); Tirmizî (2225); Ahmed (1/43, 47).

yin ederdi, diye sorulmuştur.[1]

Kuvvetli görünen görüşe göre, -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- o kimseyi halife tayin etmemiştir, diyenlerin maksadı yazılı bir ahidnâme bırakmamıştır, şeklindedir. Eğer yazılı bir ahidname bırakmış olsaydı, bunu Ebû Bekir *radıyallahu anh* lehine yazacaktı. Çünkü o böyle bir ahidname yazmayı istemiş, sonra da bundan vazgeçmiş ve: "Allah da, müslümanlar da Ebû Bekir'den başkasına razı olmazlar" demiştir.[2]

İşte bu mücerred bir ahidname bırakmaktan daha beliğ'dir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müslümanlara Ebû Bekir'i halife tayin etme yolunu göstermiş ve onlara bu yolu söz ve fiilleriyle bir çok yolla göstermiştir. Onun halife olacağını, bu işten hoşnud olan ve bundan övgü ile söz eden bir eda ile haber verdiği gibi, bu hususta bir ahidname yazmayı da kararlaştırmış idi. Sonra da müslümanların onun etrafında birleşeceğini bildiği için bununla yetinerek yazılı bir ahidname bırakmayı terk etmiştir. Sonra hastalığı esnasındaki perşembe günü de buna karar vermiş, ancak bazılarının bu hususta acaba onun bu sözleri hastalığın bir etkisi ile midir yoksa uyulması gereken bir söz müdür? diye şüpheye düşmesi üzerine[3] yazı yazmayı terkederek Yüce Allah'ın da, mü'minlerin de Ebû Bekir'i halifelik makamına seçeceklerini bilmekle yetinmiştir.

Eğer tayin ümmet için şüpheye düşülen bir husus olacak olsaydı, elbetteki bunu bu hususta bir mazeret kalmaması için kat'î bir şekilde açıklayacaktı, fakat Ebû Bekir'in halife seçilmesi gereğini bir çok yolla onlara gösterip onlar da bunu anladıklarından maksat hasıl olmuştur. Bundan dolayı Ömer *radıyallahu anh* muhacir ve ensar'ın hazır bulunduğu bir sırada irad ettiği hutbesinde şunları söylemiştir: Sen bizim en hayırlımızsın, efendimizsin. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in aramızda en çok sevdiği kişi sensin.

O bu sözleri söylediği halde kimse onun bu sözlerine karşı çıkmadığı

---

(1) Müslim (2385).

(2) Az önce geçti.

(3) Buhârî (7376); Müslim (1637).

gibi, Ashab-ı Kiram'dan bir kimse kalkıp hayır Ebû Bekir'den başka muhacir'lerden herhangi bir kimse hilafet'e ondan daha bir hak sahibidir, demediği gibi, ensar'dan bir kaç kişi dışında -ensar'dan bir emir, muhacir'lerden de bir emir olur umuduyla- halifeliği hususunda kimse onunla tartışmamıştır.

Daha sonra ensar bütünüyle -Sâd b. Ubade müstesna- Ebû Bekir'e bey'at ettiler. Çünkü Sad'ın kendisi yöneticiliğe talibti. Ashab'tan hiçbir kimse asla: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*den; Ebû Bekir dışında Ali, Abbas veya bir başkası olsun -bid'at ehlinin söyledikleri gibi- diye açık ifâdeler kullandığını söyleyen olmamıştır.

Özetle: Ebû Bekir'den başkasının yönetime talib olduğu nakledilenlerin hiçbirisi dini ve şer'î bir delil zikretmediği gibi Ebû Bekir'den başkasının ondan daha fazîletli yahut bu işe daha layık ve hak sahibi olduğunu da belirtmemiştir. Bu husustaki ifâdeler sadece kabilesini ve kavmini sevdiğinden ortaya çıkmıştır. Onlar Ebû Bekir *radıyallahu anh*ın fazîletini, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in onu sevdiğini biliyorlardı. Nitekim Buhârî ile Müslim'de yer alan rivâyete göre Amr b. el-Âs'ı, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Zatu's-Selasil Gazvesi'ne giden ordunun başında kumandan olarak göndermişti. Amr der ki: Peygamberin yanına vardım, ona: İnsanlar arasında en çok kimi seviyorsun? diye sordum. O: "Âişe'yi" buyurdu. Ben: Erkeklerden? diye sordum. O: "Babasını" diye cevap verdi. Sonra kimi diye sordum: "Ömer'i" dedi ve daha başka şahıslar saydı.[1]

Yine Buhârî ile Müslim'de yer alan rivâyete göre Ebû'd-Derdâ şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında oturuyordum. Aniden Ebû Bekir elbisesinin bir yanını diz kapakları açığa çıkıncaya kadar tutmuş olarak geldi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Sizin bu arkadaşınız, birisiyle tartışmış ve öfkelenmiştir." Sonra gelip, selam verdi ve şöyle dedi: Benimle Hattab'ın oğlu arasında bir anlaşmazlık oldu. Ben acele ederek ona ağır sözler söyledim, sonra pişman oldum. Beni affetmesini istedim, kabul etmedi. Ben de senin yanına geldim. Peygamber: "Allah sana mağfiret buyursun. Ey Ebû Bekir" dedi ve

---

(1) Buhârî 3662, 4358; Müslim 2384; Tirmizî 3885; Müsned 4/203.

üç defa bu sözünü tekrarladı. Daha sonra Ömer de pişman oldu. Ebû Bekir'in evine gitti ve: O burada mı diye sordu, hayır dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna geldi, ona selam verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüzü değişmeye başladı. Ebû Bekir korktu, dizleri üzerine çökerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin ederim, daha haksız idim, dedi ve bu sözlerini iki defa tekrarladı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Allah beni size peygamber gönderdi. Sizler: Yalan söylüyorsun, dediniz. Ebû Bekir doğru söylüyorsun, dedi. Malıyla, canıyla bana karşı fedakarca davrandı. Şimdi siz arkadaşımı bana (ona zarar vermeksizin) bırakmaz mısınız?" Bu sözlerini de ki defa tekrarladı. Bundan sonra kimse Ebû Bekir'i rahatsız edecek bir iş yapmadı.[1]

Ebû Bekir'in fazîletlerini sayıp dökmeye bu küçük hacimli eserimiz yeterli değildir.

Yine Buhârî ile Müslim'de kaydedildiğine göre Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefât ettiği sırada, Ebû Bekir es-Sunh'da bulunuyordu. -Hadisi nakletti ve şunları söyledi-: Ensar, Sâd b. Ubade'nin etrafında Benu Saide Sakife'sinde toplandı ve bizden bir emir olsun, sizden de bir emir olsun dedi. Ebû Bekir, Ömer b. el-Hattab ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrah onların yanına varıp gitti. Ömer konuşmak istedi, Ebû Bekir onu susturdu. Ömer şöyle derdi: Allah'a yemin ederim. Ben konuşmak isterken beni memnun edecek şekilde tasarladığım bir konuşmayı yapmak istemiştim ve Ebû Bekir'in bunları söylemeyeceğinden korkmuştum. Daha sonra Ebû Bekir konuştu ve insanların en beliğ konuşanı olarak sözlerini söyledi. Bu konuşmasında dedi ki: Emir'ler bizleriz, vezir'ler de sizlersiniz. Hubab b. el-Münzir dedi ki: Allah'a yemin olsun, böyle yapmayacağız. Bizden bir emir, sizden bir emir olsun. Ebû Bekir şu cevabı verdi: Hayır ama emir'ler bizleriz, vezir'ler sizlersiniz. Onlar (Kureyş'liler) Arap'ların her bakımdan en uygunlarıdır. Şeref ve mevkileri itibariyle en azizleridir. O bakımdan Ömer'e yahut Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'a bey'at ediniz. Bunun üzerine Ömer: Hayır, biz sana bey'at edeceğiz, sen bizim efendimizsin, bizim hayırlımız-

---

(1) Buhârî (3661, 4640).

sın. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in aramızda en sevdiği kişi sensin. Sonra Ömer elini yakaladı, ona bey'at etti. Daha sonra da insanlar ona bey'at ettiler. Onlardan birisi: Sâd'ı öldürdünüz, dedi. Bu sefer Ömer: Onu öldüren Allah'tır, diye cevap verdi.[1]

Sunh ise el-Aliye diye bilinen yerdir ve bu, Medine bahçelerinden bu isimle bilinen bir bahçedir.

[Metin]

ثُمَّ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ τ

"Sonra Ömer b. el-Hattab *radıyallahu anh*'ın halife'liğini (kabul ederiz.)"

[Şerh]

[Ömer el-Farûk'un Halifeliği]

Yani Ebû Bekir'den sonra halifeliği Ömer *radıyallahu anh* için sabit kabul ederiz. Bu da Ebû Bekir *radıyallahu anh*'in halifeliği ona havale etmesi ve ondan sonra da ümmetin bu hususta Ömer üzerinde ittifakı ile olmuştur. Fazîletleri inkar olunamayacak kadar ünlü, zikredilemeyecek kadar çoktur.

Muhammed b. el-Hanefiye'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ben babama: Babacığım, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*den sonra insanların en hayırlıları kimdir? O şöyle dedi: Oğulcağızım, bilmiyor musun? Ben: Hayır, dedim. O: Ebû Bekir'dir, dedi. Ben: Sonra kimdir? diye sordum. O: Ömer'dir, dedi. Bu sefer sonra Osman'dır, diyeceğinden korktuğum için hemen: Sonra sen, değil mi? dedim. Şöyle dedi: Ben ancak müslümanlardan bir adamım.[2]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Benden sonraki iki kişiye Ebû Bekir ve Ömer'e uyun." şeklindeki buyrukları da daha önceden geç-

---

(1) Buhârî (3668).

(2) Buhârî (3651); Ebû Dâvûd (4629).

miştir.

Müslim'in Sahîh'inde, İbn Abbas *radıyallahu anh*dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ömer divan'ına (teneşire) konuldu. İnsanlar –cenazesi kaldırılmadan- etrafını sardılar övgüyle söz edip ona dua etmeye koyuldular. Aralarında ben de vardım, arkamdan birisinin omuzumu yakaladığını farkettim. Ona döndüm: Ali olduğunu gördüm. Ömer'e rahmetler diledi ve şöyle dedi: Geriye yaptığı amelin bir benzerini yaparak, Allah'ın huzuruna çıkmayı senden daha çok istediğim bir kimse bırakmadın. Allah'a yemin ederim ki ben Allah'ın seni iki arkadaşın ile birlikte bulunduracağını sanıp durmuştum. Çünkü ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in: "Ben Ebû Bekir ve Ömer geldik. Ben Ebû Bekir ve Ömer girdik. Ben Ebû Bekir ve Ömer çıktık, dediğini çok duyuyordum. O bakımdan ben Allah'ın seni o ikisi ile beraber kılacağını ümit ederdim –yahut zannederdim.-"[1]

Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gördüğü rüyasına dâir hadisi de daha önceden geçmişti. Bu hadise göre Peygamber, gördüğü rüyasında önce kendisi bir kuyudan su çekiyor, daha sonra Ebû Bekir su çekiyor. Daha sonra su çektikleri kova büyükçe bir kovaya dönüşüyor, sonra İbnu'l-Hattab (Ömer) bunu alıyor. (Peygamber de şöyle buyuruyor): "Ben insanlar arasında Ömer'in çektiği gibi muazzam bir şekilde su çeken kimse görmedim. Öyle ki insanlar onun etrafında çok kalabalık bir şekilde toplandı."

Buhârî ile Müslim'de, Sâd b. Ebi Vakkas'ın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ömer b. el-Hattab, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna girmek için izin istedi. Huzurunda Kureyş'ten ve onunla yüksek sesle konuşan Kureyş'ten bazı kadınlar vardı... Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Yeter, ey Hattab'ın oğlu! Nefsim elinde olana yemin ederim ki, şeytan senin gitmekte olduğun bir yolda seninle karşılaşacak olursa, mutlaka senin gittiğin yoldan başka bir yolu izler."[2]

---

(1) Buhârî (3677, 3685); Müslim (2389).

(2) Buhârî (3294, 3683); Müslim (2396); Ahmed (1/171).

Yine Buhârî ile Müslim'de, kaydedildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dermiş: "Sizden önceki ümmetlerde ilhama mazhar insanlar vardı. Eğer benim ümmetimde onlardan birisi varsa şüphesiz ki Ömer b. el-Hattab onlardandır."[1]

[Metin]

ثُمَّ لِعُثْمَانَ τ

"Sonra Osman *radıyallahu anh* için (halifeliği sabit görürüz.)"

[Şerh]

[Osman -*Radıyahllahu anh.*-**ın Halifeliği**]

Yani halifeliği Ömer'den sonra Osman *radıyallahu anh* için sabit kabul ederiz.

Buhârî *rahimehullah* Ömer *radıyallahu anh*ın öldürülmesi ile şûra'nın durumunu ve Osman *radıyallahu anh*a bey'at edilmesini, Sahîh'inde kaydetmiştir. Ben de onun rivâyet ettiği şekilde senediyle bu rivâyeti serdetmeyi uygun gördüm:

Amr b. Meymun'dan dedi ki: Ömer *radıyallahu anh*ı Medine'de öldürülmesinden birkaç gün önce gördüm. Huzeyfe b. el-Yeman ile Osman b. Huneyf'in yanında durdu ve: Ne yaptınız? diye sordu. Sizler araziye (Irak sevad'ına) kaldıramayacağı kadar bir yük yükletmiş olmaktan korkuyor musunuz? Onlar, biz o araziye kaldırabileceği kadar bir yük yükledik. Çünkü yüklediğimiz fazla bir şey değildir. Onlara: Yine sizler o araziye kaldıramayacağı kadar bir yük yükletmiş olup olmadığınızı gözden geçirin, dedi. Onlar: Hayır (fazla yük yüklemedik) dediler. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* şöyle dedi: Eğer Allah bana esenlik verecek olursa, Irak ahalisinin dul kadınlarını benden sonra hiçbir erkeğe muhtaç bırakmayacağım. (Amr) dedi ki: Üzerinden dört gün geçmeden öldürüldü.

---

[1] Buhârî (3469, 3689); Müslim (2398).

(Amr devamla) dedi ki: Öldürüldüğü gün sabahı ben (safta) ayakta duruyordum ve benimle onun arasında sadece Abdullah b. Abbas vardı. İki saf arasından geçti mi: Saflarınızı düzeltiniz, derdi. Nihayet saflar arasında bir bozukluk görmedi mi bu sefer öne geçer ve tekbir alırdı. Bazen Yusuf yahut Nahl sûresini ya da buna yakın uzunluktaki bir sûreyi ilk rek'atte okurdu ki insanlar (cemaate) toplanmış olsun. Tekbir alır almaz; onun: O köpek beni öldürdü -yahut beni yedi- sözlerini hançerlediği vakit söylediğini duydum.

Kâfir iki uçlu bıçak ile kaçıp gitti. Kimin yanından, sağında ya da solunda olsun geçtiyse mutlaka ona hançerini saplıyordu. Böylece onüç kişiyi yaraladı, bunların yedisi öldü. Müslümanlardan birisi onun bu durumunu görünce, üzerine bir bornoz attı. O yakalandığını anlayınca intihar etti.

Ömer, Abdurrahman b. Avf'ın elinden tutarak onu mihraba geçirdi. Ömer'in arkasında bulunanlar benim gördüklerimi gördü, ancak mescidin uzak yerlerinde bulunanlar ise sadece Ömer'in sesini işitmediler ve başka bir şeyin farkına varmadılar. Onlar subhanallah, subhanallah deyip durdular. Abdurrahman cemaate kısa bir namaz kıldırdı. Namaz bitince ey İbn Abbas, bak bakalım beni kim öldürdü, dedi. Bir süre dolaştıktan sonra geri geldi ve el-Muğire'nin kölesi dedi. O sanatkar köle mi? diye sordu. İbn Abbas, evet dedi. Ömer: Allah kahretsin onu, halbuki ben onun için iyilikte bulunmasını (efendisi Muğire'ye) emretmiştim. Ölümümü müslüman olmak iddiasında bulunan bir adam eli ile gerçekleştirmeyene hamdolsun. Sen ve baban Medine'de bu kâfirlerin çoğalmasını arzu ederdiniz. Abbas da onlardan en çok kölelere sahip olan bir kimse idi. (İbn Abbas): Dilersen böyle bir şey yaparım yahut ta ben istersem (onları) öldürürüz dedi. Ömer, artık bunu yapamazsınız, onlar sizinle aynı dili konuşuyorlar, sizin kıble'nize dönüp namaz kılıyorlar, haccettiğiniz gibi haccediyorlar.

Sonra onu evine taşıdılar, biz de onunla birlikte gittik. İnsanlar sanki bundan önce hiçbir musibetle karşılaşmamış gibiydiler. Kimisi korkulacak bir şey yoktur diyordu, kimisi: Ben onun için korkuyorum,

diyordu. Ona, nebiz (şıra) getirildi, içti. Karnından dışarı çıktı, sonra ona süt getirildi, o da karnından çıktı. Artık öleceğini anladılar.

Yanına girdik, insanlar gelip ondan övgüyle sözetmeye başladılar. Genç bir adam gelip: Allah'ın müjdesiyle müjdeler olsun sana ey mü'minlerin emiri! Çünkü sen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile arkadaşlık ettin. Erken dönemlerde İslâm'a girdin ve bildiğin şeyleri yaptın. Sonra yönetimin başına getirildin, adil davrandın, sonra da işte şehid oluyorsun, dedi. Şu cevabı verdi: Bu işin başabaş çıkmasını çok arzu ederdim. Ne lehime olsun, ne de aleyhime. Geri döndüğünde adamın elbisesinin etekleri yere değiyordu. O delikanlıyı yanıma geri çağırınız, dedi. Ona şunları söyledi: Kardeşimin oğlu, elbiseni yukarı çek. Böylesi elbiseni daha temiz tutar ve Rabbine karşı daha takvalı olursun. Ey Ömer'in oğlu Abdullah, üzerimdeki borçları tesbit et, dedi.

Hesabını yaptılar, seksenaltıbin veya ona yakın miktarda olduğunu tesbit ettiler. (Ömer) dedi ki: Şâyet Ömer âilesinin malı bunu ödemeye yeterli gelirse, mallarından o borcu öde. Aksi takdirde Adiy b. Ka'b oğullarının bunu tamamlamasını iste. Onların da malları buna yetmezse, bu sefer Kureyş arasında bunu tamamlamalarını iste ve artık onlardan başka da kimseden birşey isteme ve benim yerime bu borcu sen öde. Mü'minlerin annesi Âişe'ye git ve ona de ki: Ömer'in sana selamı var, ama sakın mü'minlerin emiri demeyesin. Çünkü ben bugün mü'minlerin emiri değilim artık ve de ki: Ömer b. el-Hattab iki arkadaşının yanında defnedilmek için izin istiyor.

O da gitti, selam verib izin istedi, sonra yanına girdi. Oturmuş ağlamakta olduğunu gördü, babam Ömer b. el-Hattab sana selâm söyledi ve iki arkadaşı yanında defnedilmek için izin istedi dedi. Aişe dedi ki: Orayı ben kendim için düşünüyordum fakat bugün ben onu kendime tercih edeceğim.

İbn Ömer geri döndüğünde, işte Abdullah geliyor denildi. (Ömer) dedi ki: Beni doğrultunuz, bir adam onu kendisine dayadı. Ona: Ne haber? diye sordu. İstediğin oldu ey emir, izin verdi dedi. Buna karşılık dedi ki: Allah'a hamdolsun, bundan daha fazla hiçbir şeyi sevmiyordum.

Artık benim işim bittikten sonra beni oraya taşıyınız, sonra yine selam ver ve de ki: Ömer b. el-Hattab izin istiyor, şâyet bana izin verirse beni içeri sokunuz. Eğer beni geri çevirecek olursa, siz de beni müslümanların kabristanına geri götürünüz.

Mü'minlerin annesi Hafsa ve onunla birlikte kalabalık halinde başka hanımlar da geldi. Onu görünce ayağa kalktık, ona kapandı ve yanında bir süre ağladı. Daha sonra yanına girmek üzere erkekler izin istedi. Ben de onlarla birlikte girdim, içerden onun ağlayışını duydum.

Huzurunda bulunanlar: Ey mü'minlerin emiri vasiyet et, halife tayin et dediler. O şu cevabı verdi: Ben bu işe şu kimselerden yahut ta şu şahıslardan daha hak sahibi kimseyi bulamıyorum. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlardan razı olduğu halde vefât etmişti, deyip Ali, Osman, Zubeyr, Talha, Sa'd ve Abdu'r-Rahman'ın isimlerini verdi ve şunları ekledi: Abdullah b. Ömer de aranızda hazır bulunacak fakat bu hususta onun herhangi bir yetkisi olmayacak. Bu da onu bir çeşit teselli idi. Şâyet emir'lik Sa'd'a isabet ederse, o bu işe ehil'dir. Aksi takdirde hanginiz emir olursanız, onun yardımını alınız. Şüphesiz ki ben onu ne acizliğinden, ne de hainliğinden dolayı azletmiş değildim.

(Ömer -*Radıyallahu anh.*- devamla) dedi ki: Benden sonraki halifeye ilk muhacirleri tavsiye ediyorum. Onların haklarını gözetsin, onların saygınlıklarını korusun. Ensar hakkında da ona hayır tavsiye ederim, onlar muhacirlerden önce (Medine denilen) yurtta yerleşmiş ve îmân sahibi kimselerdir. İyilik yapanlarını güzellikle mükafatlandırsın, kötülük yapanlarını da bağışlasın. Sair İslâm diyarlarında bulunan insanlara da hayırla davranmasını tavsiye ederim, çünkü onlar İslâm'ın desteğidir. Malı toplayanlardır, düşmanın öfkesidir. Onlardan ancak arta kalanlarından ve gönül hoşluklarıyla alacağını alsın. Bedevîler hakkında da ona hayırla davranmasını tavsiye ederim, çünkü onlar Arapların esası, İslâm'ın ana maddesidirler. Mallarının en iyi olanlarından değil, öbürlerinden alsın, fakirlerine versin. Ona Allah'ın ve Rasûlünün zimmeti ile (zimmî'lik) akdi yapmış olanlara ahidlerinin gereklerini eksiksiz olarak yerine getirmesini ve onları korumak için savaşmasını tavsiye ederim,

takatlerinden fazlasının onlara yükletilmemesini de tavsiye ederim.

Ruh'unu teslim ettikten sonra onu aldık ve cenazesi ile yürüdük. Abdullah b. Ömer selam verdi ve dedi ki: Ömer b. el-Hattab izin istiyor. (Âişe) dedi ki: Onu içeri getiriniz, içeri alındı ve orada iki arkadaşı ile birlikte konuldu.

Defin işi bittikten sonra bu kişiler bir araya gelip toplandılar. Abdurrahman b. Avf dedi ki: Aranızdaki bu işi, aranızdan üç kişiye havale edin. ez-Zubeyr dedi ki: Ben hakkımı Ali'ye verdim, Talha da: Ben de hakkımı Osman'a verdim dedi. Sa'd da: Ben de hakkımı Abdurrahman'a verdim. Abdu'r-Rahman dedi ki: İkinizden hangisi bu işten feragat ediyorsa (halife tayini) işini ona verelim. O da Allah'ın hakkı ve İslâm için kendi nefsinde hangisinin daha fazîletli olduğuna bir baksın (ve ona görevi versin.)

İki yaşlı (Ali ile Osman) sustular. Abdu'r-Rahman, peki bu işi (tesbit yetkisini) bana verir misiniz? Allah'a yemin ediyorum, ben sizin en fazîletliniz kimse onu bulup çıkarmaktan geri kalmayacağım. Her ikisi de evet dedi, onlardan birisinin elini tuttu ve şunları söyledi: Sen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile akrabasın, İslâm'da da bildiğin şekilde bir önceliğin vardır. Allah adına sana ant veriyorum, şâyet seni emir tayin edecek olursam, mutlaka adâletle hareket edeceğine ve eğer başkasını sana emir tayin edecek olursam, mutlaka dinleyip itaat edeceğine (söz veriyor musun?) Sonra diğeri ile başbaşa kaldı, ona da aynı şeyleri söyledi. Bu şekilde söz aldıktan sonra; elini kaldır, ey Osman dedi ve ona bey'at etti. Ali de ona bey'at etti, daha sonra evde bulunanlar içeri girip, onlar da ona bey'at ettiler.(1)

Humeyd b. Abdurrahman'dan dedi ki: el-Misver b. Mahreme'nin kendisine haber verdiğine göre: Ömer'in tayin ettiği kimseler bir araya gelip, istişare ettiler. Abdurrahman'da onlara: Ben bu hususta sizinle yarışa girecek değilim, fakat sizler arzu ederseniz aranızdan sizin için birisini seçerim. Bunun üzerine bu işi Abdurrahman'a havale ettiler. İşlerini Abdurrahman'a havale ettikten sonra insanlar Abdurrahman'a yöneldi.

---

(1) Buhârî (3700).

Öyle ki insanlardan kimsenin öbür kimselerin arkasından gittiğini, ayak bastıkları yerlere ayak bastıklarını görmez oldum. İnsanlar Abdurrahman'a yöneldiler ve o geceler boyunca onunla istişare ettiler. Nihayet sabahı ettiğimiz o gece geldi, biz de Osman'a bey'at ettik. el-Misver b. Mahreme dedi ki: Gece karanlığı iyice bastıktan sonra Abdu'r-Rahman yanıma geldi, kapıyı çaldı, nihayet uyandım. Bana: Uyuduğunu görüyorum, dedi. Allah'a yemin ederim, bu üç gece boyunca pek fazla uyumadım. Haydi kalk bana ez-Zubeyr ile Sa'd'i çağır. Onları Abdurrahman'ın yanına çağırdım. Onlarla istişare etti, sonra beni çağırdı. Bu sefer: Bana Ali'yi çağır dedi, onu çağırdım. Gece karanlığı aydınlanıncaya kadar onunla başbaşa konuştu. Sonra Ali onun yanından -umuda kapılmış olarak- kalkıp gitti. Abdurrahman, Ali'den bir hususta çekiniyordu. Sonra bana Osman'ı çağır dedi, onu çağırdım, onunla da başbaşa konuştu. Nihayet müezzin sabah ezanını okuyunca ayrıldılar. İnsanlar sabah namazını kılıp da o kimseler minberin yanında bir araya gelip toplandıklarında muhacir ve ensar'dan hazır olanlara ve ordu kumandanlarına haber gönderdi. Onlar o hac mevsiminde Ömer ile birlikte idiler. Bütün bunlar bir araya gelip toplandıklarında, Abdurrahman kelime-i şehâdet getirdikten sonra şunları söyledi: İmdi ey Ali, ben insanların durumunu tetkik ettim. Onların Osman'a denk kimse görmediklerini gördüm. Sakın kendi aleyhine bir yola sebebiyet vermeyesin. Sonra Osman'a şöyle söyledi: Ben sana Allah'ın sünneti, Rasûlünün sünneti, ondan sonra gelen iki halife'nin sünneti üzerine bey'at ediyorum deyip, Abdu'r-Rahman ona bey'at etti. Daha sonra diğer insanlar, muhacirler, ensar, ordu kumandanları vs. müslümanlar ona bey'at ettiler.[1]

Osman *radıyallahu anh*'ın özel fazîletleri arasında onun Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki kızını da nikahlamış olmasıdır. (Bunlar da Rukayye ve Ummu Külsum *-Allah ikisinden de razı olsun-* idiler.)

Müslim'in Sahîh'inde, Âişe *radıyallahu anhâ*'nın şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* evinde baldırları yahut bacakları açık olduğu halde uzanmış yatıyordu. Ebû Bekir (huzuruna gir-

---

[1] Buhârî (7207).

mek üzere) izin istedi, ona izin verdi ve bu hali üzere de kaldı. Onunla bir süre konuştu. Sonra Ömer izin istedi, ona da bu hali ile izin verdi, bir süre konuştu. Sonra Osman izin istedi, bu sefer Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oturdu ve elbisesine çeki düzen verdi. Osman girdi ve bir süre konuştu. Çıkıp, gittikten sonra Aişe *radıyallahu anh* dedi ki: Ebû Bekir girdi, onu karşılamak için durumunu değiştirmedin ve aldırmadın. Sonra Ömer girdi, yine durumunu değiştirmedin ve aldırmadın. Daha sonra Osman girdi, oturdun, elbiselerine de çeki düzen verdin. Şu cevabı verdi: "Kendisinden meleklerin dahi haya ettiği bir adamdan ben nasıl haya etmem."[1]

Sahîh(-i Buhârî)deki rivâyete göre Rıdvan Bey'ati gününde, Osman *radıyallahu anh*ı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye göndermişti. Rıdvan Bey'ati de, Osman'ın Mekke'ye gidişinden sonra olmuştu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sağ elini gösterib: "Bu Osman'ın eli" dedi ve bunu öbür eline koydu ve: "Bu da Osman içindir" dedi.[2]

[Metin]

ثُمَّ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ

"Sonra Ali b. Ebî Talib *radıyallahu anh* için (halifeliği sabit görürüz.)"

[Şerh]

[Ali *radıyallahu anh*'**ın Halifeliği ve** Fazîleti]

Yani Osman *radıyallahu anh*'dan sonra halifeliği Ali *radıyallahu anh* için sabit görürüz.

Osman *radıyallahu anh*'ın öldürülmesinden ve Ali *radıyallahu anh*'a bey'at edilmesinden sonra o itaat edilmesi vâcib hak bir imam olmuştur. Kendi döneminde nebevi hilafet halifesi idi. Az önce geçen Süfeyne yoluyla gelen hadis de buna delâlet etmektedir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve*

---

(1) Müslim (2402); Ahmed (4/15, 62, 155).

(2) Buhârî (3698, 4066); Tirmizî (706).

sellem buyurdu ki: "Nubuvvet hilafeti otuz senedir. Sonra Allah mülkünü dilediği kimseye verir."[1]

Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh*'ın halifeliği iki yıl üç ay idi. Ömer *radıyallahu anh*'ın halifeliği onbuçuk yıl sürdü. Osman *radıyallahu anh*'ın halifeliği oniki yıl devam etti, Ali *radıyallahu anh*'ın halifeliği de dört yıl dokuz ay sürdü. Oğlu el-Hasen'in halifeliği de altı ay sürdü.

Müslümanların ilk kralı Muaviye *radıyallahu anh*'dır. O Müslümanların krallarının en hayırlısıdır. Şu kadar var ki o, el-Hasen b. Ali *radıyallahu anh* ona halifeliği devredince hak bir imam oldu. Çünkü el-Hasen *radıyallahu anh*'a babasının vefâtından sonra Irak'lılar bey'at etmişti. Bundan altı ay sonra o işi Muaviye'ye devretti ve böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Benim bu oğlum seyyid'dir. Allah onun vasıtasıyla müslümanlardan iki büyük kesiminin arasını bulacaktır."[2] hadisinin doğruluğu da böylelikle ortaya çıkmış oldu.

Halifelik Osman *radıyallahu anh*'dan sonra Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh*'ın lehine, Ashab-ı Kiram'ın bey'atiyle sabit olmuştur. Ancak Muaviye ve Şam ahalisi bey'at etmediler.

Hak, Ali *radıyallahu anh* tarafında idi. Osman *radıyallahu anh*'ın şehâdetiyle sonuçlanan bir takım olaylar gelişmişti. Gerek Osman *radıyallahu anh* aleyhinde, gerekse de Ali, Talha, ez-Zübeyr gibi ashab'ın ileri gelenlerinden olup Medine'de bulunan ashab aleyhinde çokça yalanlar uydurulmuştur. Durumu bilmeyen kimseler için de şüphe içinden çıkılamayacak kadar bir hal almıştı. Yurtları Şam ahalisinden uzaklarda bulunanlar arasından heva ve heveslerinin arkasından gidenlerin nefislerinde çeşitli arzular güç kazanmıştı.

Osman *radıyallahu anh*'ı sevenler ise ileri gelenler hakkında kötü zanlar besliyordu. Onlara dâir bir takım haberler de ulaşmıştı. Bu haberlerin bir bölümü yalan, bir bölümü tahrîf edilmişti, bir bölümü de nerden geldiği bilinmiyordu. Buna yeryüzünde üstünlük sağlamak isteyen bir topluluğun hevaları da katıldı.

---

[1] Ebû Dâvûd (4634, 4635); Tirmizî (2287); Ahmed (5/44, 50).

[2] Buhârî (2704, 3639, 3746, 7109); Tirmizî (3775).

Ali *radıyallahu anh*'ın askerleri arasında Osman *radıyallahu anh*'ı o haddi aşmış ve ayaklanmış kimselerden de vardı. Ancak bunların kim oldukları muayyen olarak bilinemiyordu. Kimisi kabilesi tarafından destekleniyor, kimisinin de aleyhine yaptığına dâir delil ortaya konulamıyordu. Kimisinin kalbinde münafıklık var, fakat bunu büsbütün açığa çıkaramıyordu. Talhâ ve Ebû'z-Zubeyr mazlum şehidin intikamının alınmadığı görüşüne kapıldılar. Fesad ve düşmanlık yapanların kökünün kazınmadığını kabul ettiler. Aksi takdirde (Ali'ye itaat etmedikleri için) yüce Rabbin gazabı ve cezası onlar hakkında vâcib olurdu. Bunun sonucunda ne Ali'nin, ne Talha'nın, ne de Zübeyr'in tercihi olmaksızın Cemel fitnesi cereyan etti. Bu fitneyi kışkırtanlar, önce müslüman olmuş olanların tercihi olmaksızın, fesatçılar oldu.

Sonra da görüş ayrılığı sebebiyle Sıffîn fitnesi ortaya çıktı. Şöyle ki; Şam halkı hakkında adâleti uygulayamıyor yahut ta adâleti uygulama imkanını bulamıyordu. Onlar ise bir şeye ilişmiyorlardı, ümmet söz birliği edinceye kadar böyle kalacaklardı. Diğer taraftan onlar, orduda bulunanların mazlum şehide haksızlık ettikleri gibi, kendilerine de haksızlık edeceklerinden korkuyorlardı.

Ali *radıyallahu anh* ise itaat olunması gereken raşid ve mehdî (hidâyet üzere) halife idi. Ümmetin onun etrafında birleşmesi gerekiyordu. O bakımdan Şam'lıların da hakkında vâcib olan itaat ve cemaatin, ancak onlarla savaşmak sûretiyle gerçekleşeceğine inandı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in dönemiyle, ondan sonraki iki halife döneminde olduğu gibi; bunların da kalpleri te'lif edilecek kimseleriden oldukları kanaatinde değildi.

İşte onun sahib olduğu; onlara haddi uygulamayı, onları telife çalışmak söz konusu olmaksızın ayaklanmaları önlemeyi şeklindeki dinî kanaati kendisini onlarla savaşmaya itti.

İleri gelenlerin büyük çoğunluğu ise savaşmaktan uzak kaldılar: Çünkü onlar bu hususta fitne zamanlarında oturmayı emreden nassları duymuş ve bellemişlerdi. Fesadı maslahatından daha ileri derecede olan bu fitneyi görünce savaştan uzak durdular.

Bununla birlikte hepsi hakkında da güzel söz söylemek gerekir: *"Rabbimiz, bizi ve bizden önce îmân etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz, şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."* *(59/el-Haşr, 10)*

Onun dönemindeki fitnelere karışmaktan Yüce Allah ellerimizi korumuş bulunuyor. O'ndan dilediğimiz lütuf ve keremiyle, dillerimizi de korumasıdır.

Mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh*ın fazîletlerinden birisi de Buhârî ile Müslim'deki şu rivâyette dile getirilmektedir: Sa'd b. Ebi Vakkas *radıyallahu anh*dan dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Ali'ye şöyle buyurdu: "Senin bana karşı durumun Harun'un Mûsâ'ya karşı durumu gibidir. Şu kadar var ki benden sonra peygamber yoktur."(1)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber günü şöyle buyurdu: "Yarın bu sancağı Allah'ı ve Rasûlünü seven, Allah ve Rasûlünün de kendisini sevdiği bir kişiye vereceğim." Hepimiz bunu temenni ettik. Şöyle buyurdu: "Bana Ali'yi çağırın." Gözlerinden rahatsız olduğu halde Ali'yi getirdiler. Gözlerine tükürdü ve sancağı ona verdi. Yüce Allah ona zafer nasip etti."(2)

Şu: *"De ki: 'Geliniz oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz de kendinizi çağıralım...'"* *(3/Âl-i İmrân, 61)* âyeti nazil olunca, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Ali, Fatıma, Hasan ile Hüseyin'i çağırdı ve: "Allah'ım, işte bunlar benim âile halkımdır" buyurdu.(3)

[Metin]

وَهُمُ الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ وَالْأَئِمَّةُ الْمُهْتَدُونَ

"İşte raşid halifeler ve hidâyete iletilmiş olan imamlar

---

(1) Buhârî (3706, 4416); Müslim (2404); Tirmizî (3764).

(2) Buhârî (3009, 3701, 4210); Müslim (2406).

(3) Müslim (2404).

bunlardır."

[Şerh]

[Dört Raşid Halife]

Sünen'de sabit olup Tirmizî'nin sahîh olduğunu belirttiği el-İrbâd b. Sâriye yoluyla gelen hadis daha önceden geçmiştir. el-İrbâd dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize oldukça etkileyici bir öğüt verdi. Bundan dolayı gözler yaşardı, kalpler titredi. Birisi: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bu veda eden birisinin öğüdüne benziyor. Bize neyi tavsiye edersin? Şöyle buyurdu: "Size dinleyip, itaat etmeyi tavsiye ediyorum. Gerçek şu ki aranızdan benden sonra yaşayacak olanlar pek çok ayrılıklar göreceklerdir. Siz benim sünnetime ve benden sonra hidâyete iletilmiş raşid halifelerin sünnetine uymaya bakınız. Ona sımsıkı sarılınız, onu azı dişlerinizle kavrayınız. Sonradan uydurulmuş işlerden (bid'atlerden) çokça sakınınız, çünkü herbir bid'at sapıklıktır."[1]

Raşid halifelerin -*Allah hepsinden razı olsun*- fazîlet itibariyle sıralanışı, halifelikteki tertibleri gibidir. Ebû Bekir ve Ömer *radıyallahu anh*ın ayrıca bir meziyeti de vardır. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bizlere raşid halifelerin sünnetine tabi olmayı emretmiştir. Ancak fiilleri itibariyle Ebû Bekir ve Ömer'den başkalarının fiillerine uymamızı emr etmemiştir. O: "Benden sonraki iki kişiye iktida ediniz: Ebû Bekir'e ve Ömer'e."[2] Bu sözleriyle raşid halifelerin sünnetine tabi olmak ile onlara iktida etme arasında bir fark olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Ebû Bekir ve Ömer'in durumu, Osman ve Ali'nin durumundan daha üstündür. -*Allah hepsinden razı olsun.*-

Ebû Hanîfe'den Ali'yi, Osman'a takdim ettiğine dâir rivâyet gelmişse de mezhebinde zâhir (kuvvetli) olan Osman'ı takdim ettiğidir. Ehl-i sünnet'in geneli de bu kanaattedir.

Abdurrahman b. Avf'ın, Ali *radıyallahu anh*'a söylediği şu söz daha

---

(1) Ebû Dâvûd (4607); Tirmizî (2678); Ahmed (4/126, 127).

(2) Tirmizî 3662, 3663; İbn Mâce 97; Müsned 5/382, 385, 399, 402.

önceden geçmişti: Ben insanların durumuna bir baktım, onların Osman'a kimseyi denk tuttuklarını görmedim.

Eyyub es-Sahtıyanî dedi ki: Osman'ı, Ali'ye takdim etmeyen bir kimse muhacir ile ensar'ı küçümsüyor demektir.

Buhârî ile Müslim'de de İbn Ömer'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hayatta iken biz şöyle diyorduk: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*ın ümmeti arasında ondan sonra en fazîletli kimse Ebû Bekir'dir, sonra Ömer'dir, sonra da Osman'dır.[1]

[Metin]

وَإِنَّ الْعَشَرَةَ الَّذِينَ سَمَّاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ρ وَبَشَّرَهُمْ بِالْجَنَّةِ، نَشْهَدُ لَهُمْ بِالْجَنَّةِ عَلَى مَا شَهِدَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ρ، وَقَوْلُهُ الْحَقُّ، وَهُمْ : أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ، وَطَلْحَةُ، وَالزُّبَيْرُ، وَسَعْدٌ، وَسَعِيدٌ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ وَهُوَ أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ ψ أَجْمَعِينَ.

"Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in isimlerini saydığı ve kendilerini cennet ile müjdelediği on kişinin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in lehlerine yaptığı şehâdete binâen, cennetlik olduklarına biz de şâhidlik ederiz. Çünkü onun sözü hakkın kendisidir. Bunlar: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, ez-Zübeyr, Sa'd, Said, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'dır ki o bu ümmetin eminidir. Allah hepsinden razı olsun."

[Şerh]

[Cennet'le Müjdelenmiş On Sahabi]

---

[1] Buhârî (3697).

Dört halifenin fazîletlerine dâir bazı açıklamalar daha önceden geçmişti. Onun geriye kalan altısının fazîleti *-Allah hepsinden razı olsun-* ile ilgili bir rivâyeti Müslim kaydetmektedir: Âişe *radıyallahu anh*dan: Bir gece Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* uyuyamadı. "Keşke ashab'ından sâlih bir adam bu gece gelse de bana bekçilik yapsa" buyurdu. (Âişe) dedi ki: Bu esnada silah sesi duyduk, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*: "Bu kim?" buyurdu. Sa'd b. Ebi Vakkas dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, seni korumaya geldim. Bir diğer lafızda: İçimden Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir tehlike gelir diye bir korku geçti, onu korumaya geldim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona dua etti ve sonra uyudu.[1]

Buhârî ile Müslim'deki rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Uhud günü Sa'd b. Ebi Vakkas'a hem annesi, hem de babasını zikrederek: "Ok at, anam babam sana feda olsun" demiştir.[2]

Müslim'in Sahîh'inde de Kays b. Ebi Hâzim'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ben Talha'nın Uhud günü, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kendisi ile koruduğu elini felç olmuş haliyle gördüm.[3]

Yine Müslim'de Ebû Osman en-Nehdî'den şöyle dediği kaydedilmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in fiilen savaştığı o günlerin birisinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Talha ile Sa'd'dan başka kimse kalmamıştı.[4]

Buhârî ile Müslim'de -lafız Müslim'in- Cabir b. Abdullah'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hendek günü ileri atılacak er istedi, ez-Zubeyr ileri atıldı. Sonra onlardan aynı isteğini tekrarladı, yine ez-Zubeyr atıldı. Sonra onlara aynı isteğini tekrarlayınca yine ez-Zubeyr atıldı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Herbir peygamberin bir havarisi vardır. Benim ha-

---

(1) Müslim (2410); Buhârî (2885, 7235).

(2) Buhârî (2905, 4058, 4059, 6184); Müslim (2411).

(3) Buhârî (3724, 4063).

(4) Buhârî (3724, 4060); Müslim (2414).

varim de ez-Zubeyr'dir."[1]

Buhârî ile Müslim'de, ez-Zubeyr *radıyallahu anh*'dan gelen rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kim Kureyza oğullarına gidip bana onlara dâir haber getirebilir?" Ben yola koyuldum, geri döndüğümde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana anne ve babasını bir arada zikrederek: "Anam-babam sana feda olsun" dedi.[2]

Müslim'in Sahîh'inde, Enes b. Malik'ten şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Muhakkak her bir ümmetin bir emini vardır. Elbette bizim eminimiz de ey ümmet: Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'dır."[3]

Buhârî ile Müslim'de, Huzeyfe b. el-Yeman'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Necran'lılar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü sen bize emin bir kişi gönder. Şöyle buyurdu: "Ben size gerçekten emin bir adam göndereceğim." Herkes ben olurum diye ümide kapıldı. Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ı gönderdi.[4]

Said b. Zeyd *radıyallahu anh*'dan dedi ki: Şâhidlik ederim ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: "On kişi cennettedir: Peygamber cennettedir, Ebû Bekir cennettedir, Ömer cennettedir, Osman cennettedir, Ali cennettedir, Talha cennettedir, ez-Zubeyr cennettedir, Sa'd b. Malik cennettedir, Abdurrahman b. Avf cennettedir." İstesem onuncusunun da adını veririm. O kimdir? diye sordular. Said b. Zeyd dedi ki: Onlardan herhangi birisinin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yüzünün tozlanması sonucunu verecek bir konumda bulunması, sizden herhangi birisinin -Nuh ömrü kadar yaşayacak olsa dahi- amelinden daha hayırlıdır.[5] Bu hadisi Ebû Dâvûd, İbn Mace ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Tirmizî sahîh olduğunu belirtmiştir, yine Tirmizî bunu Abdurrahman b. Avf'tan da rivâyet etmiştir.

---

(1) Buhârî (2846, 2847, 2997, 3419, 4113, 7261); Müslim (2415).

(2) Buhârî (3720); Müslim (2416); Tirmizî (3743).

(3) Buhârî (3744, 4382, 7255); Müslim (2419); Ahmed (3/125).

(4) Buhârî (3745, 4380, 4381, 7254); Müslim (2420).

(5) Ebû Dâvûd 4649, 4650; Tirmizî 3748.

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ebû Bekir cennettedir, Ömer cennettedir, Ali cennettedir, Osman cennettedir, Talha cennettedir, ez-Zubeyr b. el-Avvam cennettedir, Abdurrahman b. Avf cennettedir, Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl cennettedir, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah cennettedir."(1)

Bu hadisi de İmam Ahmed Müsned'inde rivâyet ettiği gibi, Ebû Bekir b. Ebi Hayseme de bunu rivâyet etmiş ve rivâyetinde Osman *radıyallahu anh*'ı, Ali *radıyallahu anh*dan önce zikretmiştir.

Ebû Hureyre *radıyallahu anh*dan dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha ve ez-Zubeyr ile birlikte Hira dağının üzerinde bulunuyorlardı. Kaya sarsılır oldu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurdu: "Sakin ol, senin üzerinde bulunanların her biri ya bir peygamberdir, ya bir sıddîk'tır, ya bir şehid'dir." Bu hadisi Müslim, Tirmizî ve başkaları rivâyet etmiştir.(2) Farklı yollardan da rivâyet edilmiştir.

[Bu On Kişiye Saygı Gösterme Gereği]

Bu on kişinin ta'zim edilip onlara öncelik tanınması Ehl-i Sünnet tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Çünkü onların fazîletleri ve üstün menkıbeleri pek ünlüdür.

On lafzını söylemekten hoşlanmayan yahut onu bulacak bir iş yapmaktan hoşlanmayan kimseden daha câhil kim olabilir? Onların bundan hoşlanmayış sebebleri ise ashab'ın en hayırlılarına buğzetmeleridir. Bunlar ise cennetlik olduklarına şâhidlik edilen kimselerdir. Ancak bu kimseler Ali *radıyallahu anh*'ı istisna ederler. Hayret edilecek bir husus da on kişiden dokuzuna buğz ettikleri halde, dokuz lafzını da benimserler. Ağacın altında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bey'at eden, öncelikli olarak İslâm'a girmiş bulunan muhacir ve ensardan geri kalanlarına da

(1) Tirmizî (3748); Ahmed (1/193).

(2) Müslim 2417; Tirmizî 3696; Ahmed 2/419

hep buğzederler. Bunlar da bin dört yüz kişi idiler.[1]

Yüce Allah da şu buyruğunda olduğu gibi, onlardan razı olduğunu belirtmiştir: *"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah mü'minlerden razı olmuştur."* *(48/el-Feth, 18)*

Müslim'in Sahîh'inde ve başka kaynaklarda Câbir'den sabit olan rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ağaç altında bey'at eden hiçbir kimse cehennem ateşine girmeyecektir."[2]

Yine Müslim'in Sahîh'inde, Cabir'den rivâyete göre Hatıb b. Ebi Beltea'nın kölesi: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Andolsun Hâtıb ateşe girecektir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Yalan söyledin, o ateşe girmeyecektir. Çünkü o hem Bedir'e katılmıştır, hem de Hudeybiye'de bulunmuştur."[3]

Rafızî'ler ise bunların büyük çoğunluğundan beri olduklarını söylerler. Hatta yaklaşık on küsur kadar az sayıdaki sahabi dışında, Allah Rasûlünün bütün ashabından beri olduklarını ilan ederler.

Bilindiği gibi eğer dünyada insanlar arasında küfrü en aşırı on kişinin varlığı kabul edilse yine bundan dolayı on adını terketmek icab etmez. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan fakat ıslah etmeyen dokuz kişi vardı.*" *(27/en-Neml, 48)* (Bu böyledir diye) asla dokuz lafzını terketmek icab etmez. Hatta Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'in bazı yerlerinde, on adının ad olduğu varlıkları övmüştür bile: "*İşte bunlar tam on gün eder.*" *(2/el-Bakara, 196)*; "*Mûsâ ile otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kattık.*" *(7/el-A'raf, 142)*; "*Andolsun fecre ve on geceye*" *(89/el-Fecr, 1-2)*

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Ramazan'ın son on gününde itikafa çekilirdi.[4]

Kadir gecesi hakkında da şöyle buyurmuştur: "Onu ramazan ayı-

---

[1] Buhârî (4152); Müslim (1856).
[2] Müslim (2496); Ebû Dâvûd (4653); Tirmizî (3859); Ahmed (6/362).
[3] Müslim (2495); Tirmizî (3864); Ahmed (3/325, 349).
[4] Buhârî (2026); Müslim (1172).

nın son on gecesinde arayınız."[1]

Yine şöyle buyurmuştur: "Sâlih ameli Yüce Allah on günde sevdiği kadar hiçbir günde sevmez."[2] Burdaki on günden kasıt zü'l-hicce ayının ilk on günüdür.

[İmamiyye'nin Kabul Ettiği Oniki İmam]

Rafızî'ler ise cennetle müjdelenmiş on kişi yerine, oniki imamı veli edinirler. Bunların ilki Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh*'dır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vasisi olduğunu iddia ederler. Ancak bu iddialarının bir delili yoktur. Sonra el-Hasen *radıyallahu anh*, sonra el-Huseyn *radıyallahu anh*dır. Daha sonra sırasıyla Ali b. el-Huseyn b. Zeyne'l-Âbidîn, Muhammed b. Ali el-Bakır, Cafer b. Muhammed es-Sadık, Mûsâ b. Ca'fer el-Kazım, Ali b. Mûsâ er-Radî, Muhammed b. Ali el-Cevad, Ali b. Muhammed el-Hadî, el-Hasen b. Ali el-Askerî, sonra da Muhammed b. el-Hasen gelir.

Bunlara sevgi beslemekte aşırıya giderler ve haddi aşarlar.

On iki imam ancak, onların görüşlerini red ve iptal edecek bir sûrette (nasslarda) zikredilmiştir. Bu da Buhârî ve Müslim'in, Sahîh'lerinde kaydettikleri şu rivâyettir: Cabir b. Semura'dan dedi ki: Ben babam ile birlikte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna girdim, şöyle buyurduğunu işittim: "İnsanların işi, başlarına on iki kişi yönetici olarak geldiği sürece yolunda gitmeye devam edecektir." Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* anlayamadığım bir söz söyledi, babama: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ne buyurdu? diye sordum, o: "Hepsi Kureyş'ten..." dedi.

Bir diğer lafız da: "İslâm on iki halife gelinceye kadar aziz kalmaya devam edecektir."

Bir diğer lafızda da; "Oniki halife'ye kadar bu iş aziz kalmaya devam edecektir." şeklindedir.[3]

---

(1) Buhârî (2017, 2019, 2020); Müslim (1169).

(2) Buhârî (669); Tirmizî (757).

(3) Buhârî (7222, 7223); Müslim (1821).

Gerçekten durum Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in buyurduğu gibi olmuştur. Bu oniki kişi, dört raşit halife, Muaviye, oğlu Yezid, Abdulmelik b. Mervan ve onun dört çocuğu ile aralarında halifelik devri geçen Ömer b. Abdulaziz'dir. Daha sonra iş çözülmeye başladı.

Rafızî'lere göre ümmet bunların döneminde işleri hep bozuk ve hep iyi gitmemiştir. Başlarına zalimler ve haddi aşanlar yönetici olmuştur, hatta münafıklar ve kâfirler onları yönetmiştir. O dönemde hak ehli yahudilerden daha zelil imiş. Onların bu sözlerinin bâtıl olduğu açıkça ortadadır. Aksine bu oniki kişinin döneminin her günü İslâm'ın izzeti artarak devam etmiştir.

[Metin]

وَمَنْ أَحْسَنَ الْقَوْلَ فِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ρ وَأَزْوَاجِهِ الطَّاهِرَاتِ مِنْ كُلِّ دَنَسٍ، وَذُرِّيَّاتِهِ الْمُقَدَّسِينَ مِنْ كُلِّ رِجْسٍ؛ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ

"Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashab'ı, her türlü pislikten tertemiz zevceleri ve her türlü kirlilikten uzak mukaddes zürriyetleri hakkında güzel söz söyleyen kimse münafıklıktan beri olur."

[Şerh]

[Ehl-i Beyt]

Ashab-ı Kiram'ın fazîletlerine dâir Kitab ve Sünnet'te varid olmuş bazı nasslar önceden geçmişti.

Müslim'in Sahîh'inde, Zeyd b. Erkam'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize Hum diye bilinen Mekke ile Medine arasındaki bir yerdeki bir su yakınında bir hutbe irad etmek üzere ayağa kalktı ve şöyle buyurdu: "İmdi ey insanlar! Ben ancak bir beşerim. Belki aradan fazla zaman geçmeden, Rabbimin elçisi bana

gelir, ben de Rabbimin çağrısını kabul ederim. Ben, sizin aranızda iki ağır (emaneti) bırakıyorum. Bunların ilki Allah'ın Kitabıdır, onda hidâyet ve nur vardır. Allah'ın Kitabının gereğini yerine getiriniz ve ona sımsıkı sarılın." Böylece Allah'ın Kitabına sarılmaya teşvik edip durdu, sonra şöyle buyurdu: "Diğeri de benim ehl-i beytim'dir. Ehl-i beytim hususunda size Allah'ı hatırlatırım" dedi ve bunları üç defa tekrarladı.[1]

Buhârî'de Ebû Bekr es-Sıddîk *radıyallahu anh*ın şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Muhammed'in hatırını, ehl-i beyt'ini gözeterek gözetiniz."[2]

[Rafızî'liği İlk İhdas Eden Münafık ve Zındık Birisidir]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Münafıklıktan beri olur" demesinin sebebi Rafızî'liğin aslını ortaya koyanın münafık ve zındık bir kimse oluşundandır. Bu kişinin maksadı İslâm dinini ortadan kaldırmak, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i tenkid edip ona dil uzatmaktı.

Nitekim ilim adamları bunu böylece zikretmişlerdir. Çünkü Abdullah b. Sebe' müslüman olduğunu ortaya koyunca, hile ve desiseleriyle, kötü maksatlarıyla İslâm dinini ifsad etmek istemişti. Tıpkı Pavlos'un hristiyanlığa yaptığının benzerini yapmaya çalışmıştı.

Abdullah b. Sebe' önce çok âbid birisi olduğu izlenimini verdi. Daha sonra iyiliği emredip münker'den alıkoyar göründü ve nihayet Osman *radıyallahu anh* dönemindeki fitneyi ve onun öldürülmesi fitnesini körükledi. Daha sonra Kufe'ye geldiğinde Ali *radıyallahu anh* hakkında aşırı kanaatler ortaya koydu. Böylelikle maksatlarına ulaşma imkanını bulmak istiyordu.

Bu husus Ali *radıyallahu anh*'a ulaşınca, öldürülmesini istedi. Ondan kurtulmak için Karkisiya'ya kaçtı. Ona dâir bilgiler tarih kitaplarında bilinen şeylerdir. Ancak bâtıl peşinde olanların nefislerinde Harici'ler arasında bulunan Haruri'ler ile Şia'nın bid'atlerinin tohumları varlığını sürdürdü.

---

(1) Müslim (2408); Ahmed (4/366).

(2) Buhârî (3713, 3751).

İşte bundan dolayı Rafızî'lik de bir çeşit zındıklıktır. Nitekim Kadı Ebû Bekr b. et-Tayyib'in, Batınî'lere dâir naklettikleri ve onların İslâm dinini nasıl ifsad ettiklerine dâir açıklamaları da bu kabildendir. O şöyle der: Dai'ye (propagandiste) dediler ki: Sen müslüman diye çağırdığın birisini bulacak olursan, ilk yapacağın iş senin Şiî'liği din ve şiar edindiği kanaatini onda uyandırmaktır. Onu etkilemeyi deneyeceğin ilk kapı selef'in Ali'ye nasıl zulmettiklerini ve Huseyn'i öldürdüklerini ortaya koymak olmalıdır. Teym oğullarından, Adiyy oğullarından, Ümeyye oğullarından ve Abbas oğullarından teberri ettiğini (uzak olduğunu) anlatmalısın. Ali'nin gayb'ı bildiğini ve âlemin yaratılmasının ona havale edildiğini ortaya koymalısın ve buna benzer Şia'nın hayret verici ve cehaletlerini ortaya koyan şeylerini telkin edib durdular. Nihayet şunları söyledi: Sen kimi şiî'lerin bu davetine icabet ettiklerini ve buna kulak verdiklerini tesbit edecek olursan, bu sefer Ali'nin ve onun çocuklarının kusurlarını onlara anlatmaya koyulmalısın...

Şüphesiz Ashab'a sövmekten yola çıkıldıktan sonra, Ehl-i beyt'e, ondan sonra da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*e sövüp dil uzatmaya kadar gidilir.

[Metin]

وَعُلَمَاءُ السَّلَفِ مِنَ السَّابِقِينَ، وَمَنْ بَعْدَهُمْ مِنَ التَّابِعِينَ
ـأَهْلُ الْخَيْرِ وَالْأَثَرِ، وَأَهْلُ الْفِقْهِ وَالنَّظَرِ ـ، لَا يُذْكَرُونَ
إِلَّا بِالْجَمِيلِ، وَمَنْ ذَكَرَهُمْ بِسُوءٍ فَهُوَ عَلَى غَيْرِ السَّبِيلِ

"Önceki selef âlimleri ile onlardan sonra gelen tabiîn -haber ve eser ehli ile fıkıh ve nazar ehli- ancak güzellikle anılırlar. Onlardan kötülükle söz eden, hak yolun dışında bir yol üzerindedir."

[Şerh]

[Mü'minleri ve İlim Ehli'ni Veli Edinmenin Gereği]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim doğru yol kendisine apaçık*

belli olduktan sonra, Peygamber'e karşı gelir, Mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!" (4/en-Nisa, 115)

O halde her müslümanın Allah ve Rasûlünü veli edindikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'inde açıkça belirttiği gibi mü'minleri veli edinmesi gerekir. Özellikle peygamberlerin mirasçısı olan ve Yüce Allah'ın kendilerini yıldız konumuna çıkarttığı, kara ve denizin karanlıklarında kendileriyle yolun bulunduğu kimseleri. Müslümanlar onların hidâyet ve dirayet sahibi olduklarını icma ile kabul etmişlerdir.

Çünkü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderilmesinden önce herbir ümmetin alimleri, o ümmetin en kötüleri olmuştur, müslümanlar bundan müstesnadır. Onların alimleri en hayırlılarıdır, onlar Allah Rasûlünün ümmeti arasındaki halife'leridir, sünetinden ölenleri diriltenlerdir. Kitab onlar vasıtasıyla dimdik ayaktadır, onlar da Kitab'la ayakta kalırlar. Kitab onlar vasıtasıyla konuşur, onlar da Kitab'la konuşurlar. Hepsi de kat'î olarak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olmanın farziyyetini ittifakla kabul ederler. Ancak onlardan herhangi birisinin bir görüşüne muhalif sahîh bir hadis tesbit edilecek olursa, mutlaka o hadisi almamasında o alimin haklı bir mazereti vardır.

Bu mazeretlerin özü de üç türlüdür:

1- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in o sözü söylediğine inanmaması.

2- O söz ile bu meseleyi kastettiğine inanmaması.

3- O sözün ihtivâ ettiği hükmün mensuh olduğuna inanması.

Onlar bizden önce geldiklerinden ve Allah Rasûlü ile gönderilenleri bizlere tebliğ ettiklerinden, bizim için kapalı olan hususları açıkladıklarından dolayı bizden üstündürler ve bizim onlara karşı minnet duygularımız vardır. Allah onlardan razı olsun ve onları hoşnud kılsın: *"Rabbimiz! Bizi ve bizden önce îmân etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalblerimizde îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz, şüphesiz ki Sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."* (59/el-Haşr, 10)

[Metin]

وَلَا نُفَضِّلُ أَحَدًا مِنَ الْأَوْلِيَاءِ عَلَى أَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامِ، وَنَقُولُ : نَبِيٌّ وَاحِدٌ أَفْضَلُ مِنْ جَمِيعِ الْأَوْلِيَاءِ

"Hiçbir veli zatı, hiçbir peygamber'den *-hepsine selam olsun-* üstün tutmayız. Hatta: Bir tek peygamber dahi bütün veli'lerden daha fazîletlidir, deriz."

[Şerh]

[İnsanlar Arasında Peygamberlerden Üstün Yoktur]

Şeyh *rahimehullah*, vahdet-i vücut'çuların ve câhil mutasavvıf'ların kanaatlerinin reddine işaret etmektedir. Yoksa istikamet ehli olan kimseler ilme tabi olmayı, şeriata tabi olmayı tavsiye ederler. Yüce Allah bütün insanlara peygamberlere tabi olmayı farz kılmıştır. O şöyle buyurmaktadır: "*Biz gönderdiğimiz herbir peygamber'i Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şâyet kendilerine zulmettiklerinde sana gelib de Allah'tan mağfiret dileselerdi... Aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça îmân etmiş olmazlar.*" *(4/en-Nisa, 64-65)*; "*De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı bağışlasın. Allah ğafûr'dur, rahîm'dir.*" *(3/Âl-i İmrân, 31)*

Ebû Osman en-Neysaburî dedi ki: Sünnet'i nefsine söz ve fiilleriyle tatbik eden bir kimse hikmet ile konuşur. Nefsine hevâ'yı hakim kılan kimse ise bid'at konuşur.

Bir ilim adamı da şöyle demiştir: Kim sünnet'ten bir şey (bilerek) terk ederse bu ancak nefsindeki bir kibirden dolayıdır.

Durum gerçekten de dediği gibidir. Zira bir kimse eğer Allah Rasûlünün getirmiş olduğu emre tabi olmuyor ise o, nefsinin iradesiyle amel ediyor demektir. Dolayısıyla Allah'tan gelen bir hidâyet olmaksızın hevasına uyan bir kimse olur. Bu ise nefsin aldatmasıdır ve bu da kibirden kaynaklanır, bu hal; "*Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de*

verilmedikçe asla îmân etmeyeceğiz." (el-En'âm, 6/124) diyenlerin sözlerinin bir dalını teşkil eder. Halbuki; "*Allah, peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir." (6/el-En'âm, 124)*

Bu kabilden olanlardan pek çok kimse ibâdetteki olanca gayret ve riyazetiyle, nefsini arındırmakla, peygamberlerin ulaştığı mertebeye –onların yollarını izlemeksizin- ulaşabileceklerini zannederler.

Hatta onlar arasından artık peygamberlerden daha üstün olduğunu zannedenler de bulunur.

Yine aralarından: Peygamberler ve Nebîler Allah'a dâir bilgiyi, Hatemu'l-Evliya (velilerin sonuncusu)nun nurundan alırlar, diyen ve kendisinin Hatemu'l-Evliya olduğu iddiasında bulunan da var.

Böyle bir ilim ise aslında Firavun'un söylediği sözün bizzat kendisidir. O da şudur: Şu görülen varlık alemi bizatihi vâcib'tir (varlığı zorunludur.) Onun ondan ayrı bir yaratıcısı yoktur.

Hatta böyleleri: Bu bizzat Allah'tır, derler. Firavun inkârı büsbütün açığa, ortaya koymuştu. Fakat Firavun içten içe Allah'ı onlardan daha iyi bilip, tanıyan bir kimseydi. Çünkü o bir yaratıcının varlığını kabul ediyordu, bunlar ise yaratılmış olan bu varlık alemini, yaratıcının varlığı zannettiler, İbn Arabî ve benzerleri gibi. Zâhir hükümleriyle şeriatın değiştirilmesine imkan olmadığını görünce, şöyle demeye koyuldu: Peygamberlik sona ermiştir, fakat velilik sona ermemiştir. O öyle bir velilik iddiasında bulundu ki, nubuvvetten de daha büyük, peygamber ve rasûllerin sahib oldukları makamlardan da daha üstündür. Hatta (onlara göre) peygamberler velilikten istifâde ederler, nitekim şöyle demiştir:

"Nubuvvet makamı bir berzah'ta (ara bir yerde)dır.

Rasûl'den biraz üstte, fakat veli'den aşağıdadır."

Bu ise şeriatı altüst etmektir. Çünkü velilik, takva sahibi bütün mü'minler için sabittir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar îmân edip, takvalı davrananlardır." (10/Yûnus, 62-63)* Nubuvvet ise velilikten daha özel bir makamdır. Risalet te, nubuvvetten

daha özeldir. Nitekim daha önceden buna dikkat çekilmişti.

Yine İbn Arabî "Fususu'l-Hikem" adlı eserinde şöyle demektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nubuvveti kerpiç'ten yapılmış bir duvara benzetti. Bu duvarın bir kerpiç'lik yer dışında tamamlandığını gördü. İşte o kerpiç'in yeri onun idi. Hatemu'l-Evliya (velilerin sonuncusu)nın da bu rüya'dan mutlaka bir payı vardır. O da peygamber'in kendisine ait temsili gördüğü gibi görür ve Hatemu'l-Evliya kendisini o duvarda iki kerpiç'in yerinde görür. Nefsinin o iki kerpiçin tabiatını kazandığını görür. Böylelikle duvarı tamamlar. Onun iki kerpiç olarak görmesini gerektiren sebeb de şudur: Duvar, bir kerpiç gümüşten, bir kerpiç altındandır. Gümüşten olan kerpiç onun zâhir ve ona tabi olan ahkam'ı temsil eder. Nitekim o sûretin zâhirinde ona tabi olur görüneni sır'da (gizli halde) Allah'tan alır. Çünkü o (Hatemu'l-Evliya) durumu gerçek mahiyetiyle gördüğünden bunu (temsili duvar'ı) da böyle görmesi kaçınılmazdır. Bu ise bâtın'da altın olan kerpiç'in yeridir. Çünkü o rasûl'e vahiy getiren meleğin aldığı madenin kaynağından alacağını alır. İşte bizim işaret ettiğimiz bu hususu anladı isen, sen faydalı bilgiyi elde etmiş oldun demektir.

[İbn Arabî ve Benzerlerinin Küfrü]

Verdiği misalde kendisini altın kerpiçe, Allah Rasûlünü de gümüş kerpiçe benzeten ve böylelikle kendisini rasûl'den daha üstün ve fazîletli gösteren kimseden daha kâfir kim olabilir? Bu onların kuruntularıdır: "*Şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur.*" (40/el-Mu'min, 56)

Bu sözleri söyleyen bir kimsenin küfrü nasıl açıkça görülmez ki? Onun bu kabilden daha başka sözleri de vardır. Bu sözler arasında küfrün açıkça görülebildiği sözleri de vardır, küfrün gizli saklı bulunduğu sözleri de vardır. Bundan dolayı böyle birisinin sözlerinin sahteliğinin ortaya çıkması için iyi bir sarrafa ihtiyacı yoktur. Bu gibi sahtelikler herkes tarafından açıkça görülebilir. Bazı ifâdeler ise ancak çok becerikli ve maharetli sarraflar tarafından anlaşılabilir. Ancak İbn Arabî ve benzerlerinin küfrü; *"Allah'ın peygamberlerine verilen gibi, bize de verilmedikçe*

asla îmân etmeyeceğiz." *(6/el-En'âm, 124)* diyenlerin küfürlerinden daha da ileri derecededir.

Fakat İbn Arabî ve benzerleri münafık, zındık, cehennemin en alt basamaklarında vahdet-i vücut'çudurlar. Münafıklara ise -müslüman olduklarını açığa vurduklarından- müslüman muamelesi yapılır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayatta iken münafıklar da böylece müslüman olduklarını -küfrü içlerinde gizledikleri halde- açığa vuruyorlardı, o da onlara zâhir olan durumları dolayısıyla müslüman muamelesinde bulunurdu. Şâyet onlardan herhangi bir kimse içinde sakladığı küfrü açığa vuracak olursa, ona da mürted hükmü uygulanır. Şu kadar var ki tevbesinin kabulü hususunda görüş ayrılığı vardır, doğru görüş tevbesinin kabul olunmayacağıdır. Ebû Hanîfe *radıyallahu anh*'dan, Mualla'nın rivâyeti de budur. Allah'tan yardımını taleb ederiz.

[Metin]

وَنُؤْمِنُ بِمَا جَاءَ مِنْ كَرَامَاتِهِمْ، وَصَحَّ عَنِ الثِّقَاتِ مِنْ رِوَايَاتِهِمْ

"Onların (evliya'nın sahîh yolla) gelen kerametlerine ve güvenilir kimselerden sahîh olarak bize ulaşan rivâyetlerine inanırız."

[Şerh]

Mucize, sözlük'te olağan üstü herbir şeyi kapsar. İmam Ahmed b. Hanbel ve diğerleri -ki onlar buna "âyet'ler" adını da verirler.- Önceki ilim ehli'nin örfünde "keramet" de bu anlamda kullanılmıştır. Fakat sonraki ilim adamlarının bir çoğu lafız itibariyle aralarında fark gözetirler. O bakından mucize'yi peygamber için, kerameti veli için kabul ederler. Her ikisinin ortak yönü ise olağan üstü olmalarıdır.

[Evliya'nın Kerameti]

Kemâl sıfatları üç hususa raci'dir: İlim, kudret ve muhtaç olmayış (gani'lik). Bu üç husus kemâl şekliyle ancak Allah için söz konusudur. O

herşeyi ilmiyle kuşatmıştır. O, herşeye kadir olandır ve O, âlemlere muhtaç olmayandır. Bundan dolayı Yüce Allah şu buyruğuyla peygamberine bu üç hususa sahib olmak iddiasından uzak olduğunu bildirmesini emretmektedir: *"De ki: 'Ben size yanımda Allah'ın hazineleri vardır, demiyorum. Ben gayb'ı da bilmem, şüphesiz ben bir meleğim de demiyorum. Ben ancak bana vahyolunana uyarım.'"* *(6/el-En'âm, 50)*

Nuh *aleyhisselam* da böyle demiştir. O ulu'l-azm peygamberlerin ilkidir. Allah'ın yeryüzü insanlarına gönderdiği ilk rasûldür. İşte peygamberlerin ve ulu'l-azm'in sonuncusu da, aynı şekilde bu gibi hususlardan uzak olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi muhatablarının onlardan;

Kimi zaman: *"Sana kıyâmet hakkında onun ne zaman kopacağını sorarlar"* *(79/en-Naziat, 42)* buyruğunda olduğu gibi gayb'a dâir soru sormaları;

Kimi zaman: *"Dediler ki: 'Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız."* *(el-İsra, 17/90 vd.)* buyruğunda olduğu gibi etkin olmasını;

Kimi zaman da: *"Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer ve pazarlarda dolaşır... dediler"* *(25/el-Furkan, 7)* buyruğunda olduğu gibi beşer olarak bir takım şeylere muhtaç oluşunu ayıplamaya kalkışmalarıdır.

Rasûlullah onlara, onların istediklerini gerçekleştirme imkanına sahib olmadığını bildirmekle emrolundu. O bu üç hususa Allah'ın kendisine bağışladığı kadarıyla sahib olabileceğini bildirdi. O Allah'ın kendisine öğrettiği kadarını bilir. Allah'ın kendisini muktedir kıldığı şeylere güç yetirebilir ve kesintisiz adete muhalif olan yahut ta çoğu insanların adetlerine muhalif olan işlerden ancak Yüce Allah'ın muhtaç kılmadığı şeylerden müstağni kalabilir. İşte bütün mucizeler ve kerametler bu üç tür hususun dışına çıkmamaktadır.

Diğer taraftan olağanüstü bir olayın şâyet dinde arzulanan bir faydası gerçekleşirse, bu dinen ve şer'an emrolunan sâlih amellerdendir ve bu tür amel ya vâcibtir, yahut müstehabtır. Eğer bununla mübah olan bir husus gerçekleşiyorsa, bu da Yüce Allah'ın şükür gerektiren dünyevî

nimetlerinden birisidir. Eğer haram yahut kerahet manasına bir yasağı (nehyi) ihtivâ ediyor ise o takdirde bu, azaba ya da buğzedilmeye sebebtir. Kendisine verilen bir takım âyetlerden sıyrılıp, uzaklaşan Bel'âm b. Baurâ buna örnektir. Bu ise ya bir içtihada yönelmek, yahut taklid, yahut akıl ve ilim eksikliği, yahut bir halin etkin olması, acizlik ya da zaruret dolayısıyla olur.

Buna göre olağanüstü haller üç türlüdür: Dinde öğülen hal, yerilen hal ve mübah olan hal. Şâyet mübah olan halde bir fayda varsa, bu bir nimet olur, aksi takdirde hiçbir faydası bulunmayan sair mübahlar gibi olur. Ebû Ali el-Cüzecanî der ki: Sen keramete değil, istikamete talib ol! Çünkü nefsin, keramet talebinde harekete geçer. Rabbin ise senden istikameti ister.

Şeyh es-Sühreverdî de "Avarifu'l-Meârif" adlı eserinde şunları söylemektedir: Bu, bu hususta çok büyük bir esastır. Çünkü kendilerini ibâdete vermiş ve bu hususta çok gayret göstermiş pek çok kimse önceden gelmiş, selef-i sâlih'i ve onlara ihsan edilmiş kerametlerle harkulade olayları işitip durmuşlardır. Bundan dolayı nefisleri sürekli bunların bir kısmını arzulayıp durmuştur. Bunlardan bir parça kendilerine de rızık verilmesini isterler. Hatta böyle bir kimse, böyle bir olağanüstü olaya sahib ve mazhar olamadığı için amelinin sıhhati hususunda nefsini itham eder durur ve kalbi kırık haliyle kalıverir. Eğer bunun sırrını bilselerdi, mesele onlar için basitleşirdi. Yüce Allah bir takım sadık mücahidlere bundan bir kapı açabilir. Bundaki hikmet ise bu kimsenin gördüğü olağanüstü olaylar ile kudretin emaresini yakînen müşahede edip dünyadaki zahidlik ile hevâ'nın gereğini yerine getiren hususların dışına çıkmak hususundaki kararlılığını pekiştirmektir. O halde davasında sadık olan kimselerin izleyeceği yol, nefsin istikametine talib olmaktır, işte bütün keramet budur.

Şüphesiz ki kalplerin bedenlere göre daha büyük bir te'siri söz konusudur. Ancak kalpler sâlih ise etkileri de sâlih olur. Bozuk olursa, etkileri de bozuktur. Hallerin etkisi de kimi zaman Yüce Allah tarafından sevilir, kimi zaman da hoşlanılmayan bir şeydir.

Fukahâ batınen başkasını öldüren kimseye kısas'ın vâcib olduğu hususunu söz konusu etmişlerdir. Bunlar ise batın ve kalpleriyle kevnî emre tanıklık ederler ve herhangi birilerinin sahip olduğu mücerred, olağanüstü durumu Allah'tan kendisine verilmiş bir keramet sayarlar. Halbuki onlar hakikatte kerametin istikametten ayrılmamak olduğunu, Yüce Allah'ın sevdiği ve razı olduğu hususlarda kendisine muvafakat etmekten daha büyük bir kerameti hiçbir kuluna lutfetmemiş olduğunu bilmezler. O'nun sevip razı olduğu hususlarda, O'na muvafakat etmek ise Allah'a ve Allah'ın Rasûlüne itaat etmek, O'nun dostlarını dost edinmek, düşmanlarına da düşmanlık etmektir. İşte bunlar Yüce Allah'ın haklarında: "*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir.*" *(10/Yûnus, 62)* buyurduğu Allah'ın velileridirler.

Yüce Allah'ın rahatlık zamanlarında olağanüstü bir halle yahut başkasıyla ya da darlık zamanlarında mübtela kıldığı (sınadığı) hususlara gelince; Bunlar kulun Rabbi nezdinde keramet sahibi olduğundan yahut ta değersiz olduğundan dolayı değildir. Bilakis kimi topluluklar O'na itaat ettikleri takdirde bu olağanüstü halden dolayı bahtiyar olmuşlardır. O'na isyan ettiklerinden de kimileri bundan dolayı bedbaht olmuşlardır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ama insan Rabbi kendisini sınayıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: 'Rabbim beni şereflendirdi, bana lutfetti' der. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkının daraltırsa, bu sefer: 'Rabbim, beni alçalttı' der. Hayır...*" *(89/el-Fecr, 15-17)*

İşte bundan dolayı insanlar bu hususlarda üç kısımdırlar: Bir kısmının olağanüstü olay sebebiyle dereceleri yükselir, bir kısmı bundan dolayı Allah'ın azabına maruz kalır, bir kısmı için de bu -önceden de geçtiği gibi- mübah'lar seviyesinde kalır.

[Allah'ın Kelimeleri Kevnî ve Dini Olmak Üzere İki Türlüdür]

Keşf ve te'sirin çeşitliliği, Allah'ın kelimelerinin çeşitliliğine göredir. Allah'ın kelimeleri ise kevnî ve dinî olmak üzere iki türlüdür:

Allah'ın kevnî kelimeleri, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in şu sözlerinde kendileri ile Allah'a sığındığı sözlerdir: "İyi olsun, kötü olsun hiçbir kimsenin kendilerini aşamadığı Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile (Allah'a sığınırım.)" Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*O bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesidir. O da oluverir.*" *(36/Yasin, 82)*; "*Rabbinin sözü doğruluk ve adâlet bakımından eksiksizdir. O'nun kelimelerini değiştirebilecek yoktur.*" *(6/el-En'âm, 115)*

Kainatın ve oluşların tamamı, vesair olağan üstülükler bu kelimelerin kapsamına girmektedir.

İkinci tür kelimeler ise dinî kelimelerdir. Bunlar da Kur'ân-ı Kerîm'dir, Yüce Allah'ın kulu ile birlikte gönderdiği şeriatidir. Bu şeriat te O'nun emri, yasağı ve haberini ihtivâ eder. Kulun bunlardan alacağı pay, bunu bilmek, gereğince amel etmek, Allah'ın emrettiklerini emretmektir. Nitekim kulların özel ve genel olarak payları da kevniyatı bilip onları etkilemektir. Yani kevniyatın gereğince etkili olmaktır.

Buna göre birinci tür kelimeler tedbirî ve kevnî'dir, ikinci tür ise şer'î ve dinî'dir. Birinci türün keşfi, açıklanması kevnî olayları bilmekle gerçekleşir. İkincilerinin keşfi ve açığa çıkartılması ise şer'î emirlere dâir bilgi edinmektir.

Birinci tür kelimeler ile ilgili kudret sahibi olmak, kevniyatta etki ile ortaya çıkar. Bu da ya su üzerinde yürüyüp havada uçmak, ateşin üzerinde oturmak gibi bizzat kendi nefsinde cereyan eden olaylarla ortaya çıkar yahut ta sağlığa kavuşturmak, helak etmek, zengin ya da fakir kılmak sûretiyle başkasını etkilemekle olur.

İkinci tür kelimelerin gücü ise şer'î hususlarda etkili olmakla kendisini gösterir. Bu da ya Allah ve Rasûlüne itaat edip Allah'ın Kitabına, Rasûlünün sünnetine batınen ve zâhiren sıkı sıkıya yapışmak sûretiyle bizzat kişinin kendisinde olur yahut ta Allah'a ve Rasûlüne itaati emrederek bu hususta şer'î bir sûrette ona itaat edilmek sûretiyle başkasını etkilemek şeklinde ortaya çıkar.

Bu husus, bu şekilde ortaya çıktığına göre şunu bilmek gerekir ki;

ilim ve kudret itibariyle olağanüstülüklere sahip olmamak müslümana dini bakımdan zarar vermez. Gayb olan hususlardan herhangi bir şey kendisine açılmayan, kevnî olaylardan herhangi bir şey kendisine müsahhar kılınmayan bir kimsenin bu hali, Allah'ın nezdindeki mertebesini eksiltmez.

Aksine böyle bir halin olmaması -şâyet dinine bağlı bir kimse ise- onun için daha faydalıdır. Aksi takdirde kişi dünyada da, âhirette de helak olur. Şüphesiz ki olağanüstü olaya mazhar olmak, dine bağlı olmakla birlikte de görülebilir, olmamakla birlikte yahut dinin fesadı ya da bağlılığın eksikliği ile birlikte de görülebilir.

O halde faydalı olan olağanüstü haller dine tabidir ve ona hizmet edicidir. Nitekim faydalı olan başkanlık bizzat dine tabi olandır, faydalı olan mal da aynı şekilde. Nitekim faydalı haliyle sultan (otorite) ve mal Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in, Ebû Bekir ve Ömer'in... elinde idi.

Bizzat bunları maksat olarak gözeten kimse ise dini bunlara tabi ve bunlar için bir araç kılmış olur. Bizzat asıl din için bunları vasıta kılmış olmaz. Bunu yapan bir kimse dini ileri sürerek, dünyalığı yiyen kimseye benzer.

Böyle bir kimsenin hali elbetteki azab korkusu yahut ta cennet ümidi ile dine bağlanan kimsenin hali gibi değildir, çünkü böylesi emr olunan bir husustur. Bu şekilde dine bağlanan bir kimse kurtuluş yolu üzerindedir, doğru bir şeriat üzere yol almaktadır.

Hayret edilecek bir husus ta şudur: Gayretinin artık ateşten korkmanın yahut cennete talib olmanın çok üstüne çıktığını iddia edenlerin bir çoğu, dini vasıtası ile bütün gayretini dünyadaki olağanüstü hallerin asgarisine dahi yöneltmeye kalkışır.

Diğer taraftan şunu bilelim ki: Bir kimse sahib olduğu dindarlık, ilim ve amel itibariyle olduğu takdirde, böyle bir kimsenin muhtaç olması halinde olağanüstü bir hali gerektirmesi de (ortaya koyması) kaçınılmazdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" (65/et-Talak, 2-3); "*Ey îmân edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size iyi ile kötü-*

yü ayırdedecek bir anlayış (furkan) verir..." (8/el-Enfal, 29); *"Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi, elbette haklarında çok daha hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu. O takdirde onlara katımızdan büyük bir mükafat da verirdik ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik." (4/en-Nisa, 66-68)*; *"Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar îmân edip, takvalı davrananlardır. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır." (10/Yûnus, 62-64)*

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: "Mü'minin ferasetinden sakınınız, çünkü o Allah'ın nuru ile bakar." Daha sonra Yüce Allah'ın: *"Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır." (15/el-Hicr, 75)* ayetini okudu." Bu hadisi Tirmizî, Ebû Said el-Hudrî yoluyla rivâyet etmiştir.(1)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bize rivâyet ettiğine göre de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " Kim Benim bir velime (dostuma) düşmanlık ederse, Ben ona savaş ilan ederim. Kulum Bana kendisine farz kıldığım şeylere benzer hiçbir amelle yaklaşamaz. Kulum nafilelerle Bana yaklaşmayı devam ettirir ve nihayet Ben onu severim. Onu sevdim mi de kendisiyle işittiği kulağı, kendisiyle gördüğü gözü, kendisiyle yakaladığı eli, kendisiyle yürüdüğü ayağı olurum ve andolsun ben'den isterse ona veririm. Bana sığınırsa, onu himayeme alırım. Ben yapacağım hiçbir işte -kişi için kaçınılmaz olan ve ben'im kendisine kötülük yapmak istemediğim fakat ölümden de hoşlanmayan- mü'min kulumun canını almakta tereddüt ettiğim kadar tereddüt etmem."(2)

Böylelikle istikametin Rabbe ait olan bir pay, kerameti taleb etmenin ise nefse ait olan bir pay olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Başarı Allah'tandır.

Keramet'in inkarı ile ilgili Mutezile'nin söylediklerinin bâtıl olduğu açıkça ortadadır. Bu tıpkı hissedilen maddi şeyleri inkar etmeye benzer. Onlar: Keramet'in doğru olduğu kabul edilirse, o vakit bu mucizeye benzer (ona karışır.) Dolayısıyla insanlar peygamber ile veli'yi

(1) Tirmizî (3127).

(2) Buhârî (6502).

birbirine karıştırırlar, bu ise caiz değildir, derler.

Böyle bir iddia veli olan kimsenin olağanüstü hali göstermekle birlikte peygamberlik iddiasında bulunması halinde doğru kabul edilebilir. Ancak böyle bir şey görülmemektedir, zaten peygamberlik iddiasında bulunacak olursa veli olamaz. Aksine o yalancı bir peygamberlik taslayıcısı olur. Peygamber ile yalancı peygamber arasındaki farka dâir açıklamalar ise daha önceden Şeyh'ın *rahimehullah*: "Ve şüphesiz Muhammed, O'nun seçilmiş kulu ve seçkin peygamberidir" sözlerini açıklarken geçmiştir.

[Metin]

وَنُؤْمِنُ بِأَشْرَاطِ السَّاعَةِ: مِنْ خُرُوجِ الدَّجَّالِ، وَنُزُولِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ، وَنُؤْمِنُ بِطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَخُرُوجِ دَابَّةِ الأَرْضِ مِنْ مَوْضِعِهَا

"Deccal'in çıkması, Meryem oğlu İsa *aleyhisselam*'ın gökten inişi inişi gibi kıyâmet alâmetlerine de îmân ederiz. Güneşin batısından doğacağına, Dâbbetu'l-arz'ın bulunduğu yerden çıkacağına da inanırız."

[Şerh]

[Kıyâmet Alâmetlerine İnanmak]

Avf b. Malik el-Eşcaî'den dedi ki: Tebuk Gazvesi'nde, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna -o deriden bir çadır içerisinde iken- vardım. Şöyle buyurdu: "Kıyâmetten önce gerçekleşecek altı şeyi sayıyorum: Ölümüm, sonra Beytu'l-makdis'in fethedilmesi, sonra aranızda koyunlar arasında salgın ölümleri andıran çokça ölümlerin olması, sonra malın oldukça artması öyle ki bir kişiye yüz dinar dahi verilecek olsa yine razı olmaz. Sonra Arap evlerinden girmedik hiçbir ev bırakmayacak olan bir fitne, sonra sizler ile Sarı oğulları arasındaki bir a-

teşkes antlaşması, onlar bu antlaşmayı bozacaklar, size herbirisi altında on ikibin asker olmak üzere seksen sancak altında saldıracaklar."[1] Bu hadisi Buhârî, Ebû Dâvûd, İbn Mace ve Taberanî de rivâyet etmiştir.[2]

Huzeyfe b. Esid'den dedi ki: Biz kıyâmet hakkında konuşurken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanımıza çıkageldi "Neden söz e-diyorsunuz?" diye sordu. Kıyâmetten söz ediyoruz, dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "On tane alâmet görülmedikçe Kıyâmet asla kopmayacaktır: Duman, Deccal, Dabbe, güneşin batı'sından doğması, Meryem oğlu İsa'nın inmesi, Ye'cuc ile Me'cuc(un çıkması), birisi doğu'da birisi batı'da ve birisi Arap yarımadasında olmak üzere üç kara parçasının yerin dibine geçmesi. Bunların sonuncusu ise Yemen'den çıkıp insanları mahşerlerine doğru önüne katıp sürükleyecek olan bir ateştir." Bunu da Müslim rivâyet etmiştir.[3]

Lafız Buhârî'nin olmak üzere, Buhârî ile Müslim'de, İbn Ömer *radıyallahu anh*dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda Deccal'in sözü geçti. Şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki Allah size gizli kalmaz (onu tanırsınız.) Muhakkak Allah'ın bir gözü kör değildir -deyip eliyle gözüne işaret etti.- Şüphesiz Mesih Deccal'in ise sağ gözü kördür, onun gözü adeta kurumuş bir üzüm tanesini andırır."[4]

Enes b. Malik *radıyallahu anh*dan dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Kavmini bir gözü kör deccal ile uyarıp korkutmamış hiçbir peygamber yoktur. Şunu bilin ki onun bir gözü kördür ve elbetteki Rabbiniz kör değildir. Deccal'in gözlerinin arasında "kâfir" yazılıdır."[5]

Buhârî ve başkalarının rivâyetine göre Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki fazla zaman geçmeyecek, aranızda Meryem oğlu (İsa) adil bir ha-

---

(1) Buhârî (3176); Ebû Dâvûd (4293); İbn Mâce (4042).

(2) Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 18/40

(3) Müslim (2901).

(4) Buhârî (3439).

(5) Buhârî (7131, 7408); Müslim (2933).

kem olarak inecek. Haç'ı kıracak, domuzu öldürecek, cizye'yi kaldıracak. Mal o kadar çoğalacak ki hiç kimse onu kabul etmeyecek, öyle ki bir tek secde dahi dünyadan ve dünyadaki herşeyden hayırlı olacak." Daha sonra Ebû Hureyre der ki: Dilerseniz Yüce Allah'ın: "*Kitab ehlinden ölümünden evvel ona îmân etmeyecek kimse yoktur. O da Kıyâmet günü aleyhlerinde bir şâhid olacaktır." (en-Nisa, 4/159)* buyruğunu okuyunuz.[1]

Deccal ile Meryem oğlu İsa *aleyhisselam*'ın gökten inip onu öldüreceğine dâir hadisler ile Ye'cuc ile Me'cuc'ün; (İsa'nın)Deccal'i öldürmesinden sonra onun döneminde çıkacağını ve Yüce Allah'ın onların hepsini, onlara beddua etmesinin bereketiyle tek bir gecede helak edeceğini belirten hadisler bu kısa kitaba sığmayacak kadar çoktur.

Dâbbe'nin çıkışı, güneşin batı'dan doğuşu ile ilgili olarak da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O söz aleyhlerine gerçekleşince, Biz onlara yerden bir Dâbbe çıkartırız. Onlara: 'İnsanlar âyetlerimize inanmıyorlardı' diye söyler." (27/en-Neml, 82)*

"Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin gelmesinden yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün daha önce îmân etmemiş yahut îmânında bir hayır kazanmamış olan kimseye îmânı fayda vermez. De ki: 'Bekleyin, biz de beklemekteyiz.'" (6/el-En'âm, 158)

Buhârî bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Güneş batı'sından doğmadıkça kıyâmet kopmaz. İnsanlar onu göreceklerinde yeryüzünde bulunanların hepsi îmân edecektir. İşte daha önceden îmân etmiş olması hali müstesnâ hiçbir nefse îmân etmenin fayda vermeyeceği zaman o zamandır."[2]

Müslim'in rivâyetine göre de Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ezberlemiş olduğum bir hadis var ki onu henüz unutmadım. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyu-

---

(1) Buhârî (2222).

(2) Buhârî (4635).

rurken dinledim: "İlk çıkacak olan alâmet güneşin batısından doğmasıdır. (Sonra) kuşluk vaktinde Dâbbe'nin insanların üzerine çıkmasıdır. Bunların hangisi diğerinden önce olursa, ötekinin de hemen arkasından çıkması pek yakın demektir."[1]

Alışılmadık alâmetlerin ilkini kastetmektedir. Deccal ve İsa *aleyhisselam*'ın gökten inmesi her ne kadar bunlardan önce olacaksa da aynı şekilde Ye'cuc ile Me'cuc'ün çıkışı da böyle ise de; bütün bunlar bir çeşit alışılmışlık özelliğine sahiptir, çünkü bunlar beşer'dirler. Bunların benzerlerini görmek alışılmış bir şeydir. Fakat alışılmadık bir şekilde Dâbbe'nin çıkması, sonra bunun insanlarla konuşması sonra da onları mü'min ve kâfir diye damgalaması olağanüstü bir iştir. İşte bu da yeryüzündeki bu tür alâmetlerin ilkidir. Nitekim güneşin batısından alışılmış adetine muhalif olarak doğması da semada görülecek alâmetlerin ilki olacaktır.

İlim adamları kıyâmetin alâmetleri ile ilgili hadislere dâir özel ve meşhur eserler tasnif etmişlerdir. Bu kısa şerh bunların hepsini burada kaydetmeye elverişli değildir.

---

[1] Müslim (2941).

[Metin]

وَلاَ نُصَدِّقُ كَاهِناً وَ لاَ عَرَّافاً، وَلاَ مَنْ يَدَّعِي شَيْئاً يُخَالِفُ الْكِتَابَ والسُّنَّةَ وإِجْمَاعَ الأُمَّةِ

"Hiçbir kâhin'i, hiçbir arrâf'ı; Kitab'a, sünnet'e ve ümmetin icmâ'ına muhalif herhangi bir iddiada bulunanı da tasdîk etmeyiz."

[Şerh]

[Kahin ve Arraf'ın Tasdîki]

Müslim ve İmam Ahmed, Safiye bint Ebî Ubeyd'den, o Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hanımlarından birisinden, o Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Her kim bir arrâf'a gider de ona birşeye dâir soru soracak olursa, kırk gün süreyle onun namazı kabul olunmaz."(1)

İmam Ahmed de Müsned'inde, Ebû Hureyre'den kaydettiği rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kim bir arraf ya da kahin'e gider de söylediklerini doğrularsa, o Muhammed'e indirilene küfretmiş olur."(2)

Bazı ilim adamlarına göre, Müneccim de arrâf ismi kapsamındadır. Bazılarına göre ise arraf müneccim anlamındadır. Arraf, kahin ve müneccime herhangi bir şey soranın durumu böyleyse ya kendisine sorulanın hali nicedir!

Buhârî ile Müslim'de ve İmam Ahmed'in Müsned'inde, Âişe *radıyallahu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İnsanlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kahinler hakkında sordular, O da şöyle buyurdu: "Onlar hiç birşey değildirler." Bunun üzerine: Ey Allah'ın Rasûlü! Bazen bir şeyi haber veriyorlar ve o, gerçekleşiyor, dediler. Rasûlullah *sallallahu*

(1) Müslim (2230); Müsned (4/68, 5/380).

(2) Ebû Dâvûd (3904); Tirmizî (135); İbn Mâce (639); Ahmed (2/408, 429, 476).

aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "O, cinnin kapıp kaçırdığı, sonra dostunun kulağına içine yüzden fazla yalan katarak seslice söylediği hak bir kelimedir."[1]

Sahîh'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Köpeğin bedeli pistir. Fahişe'nin kazancı pistir. Kahin'in kazancı pistir."[2]

Müneccime, üzerine bir takım harflerin yazılı olduğu tahta oklarla kısmet arayan kimseye, çakıl taşları atana, kumda çizgi çizene (falcıya) verilen ücret de onun kapsamı içerisindedir. Bütün bunlara verilen ücret haramdır. Beğavi, Kadı İyad ve bu ikisinden başkailim ehlinden pek çoğu bunun haram olduğuna dâir icma nakletmiştir.

Buhârî ile Müslim'de, Zeyd b. Halid'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye'de bize bir hutbe irad etti. Geceleyin yağmur yağmıştı, şöyle buyurdu: Bu gece Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?" Bizler: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedik. Şöyle buyurdu: "Kullarımdan kimisi bana îmân etmiş, kimisi de beni inkar etmiş olarak sabahı etti. Her kim Allah'ın lütfu ve rahmeti ile bize yağmur yağdırıldı, dediyse işte o bana îmân etmiş demektir. Yıldızları da inkar etmiştir. Her kim de şu, şu yıldızın doğuşu dolayısıyla bize yağmur yağdırıldı demişse o da beni inkar etmiş, yıldızlara îmân etmiştir."[3]

Müslim'in Sahîh'i ile İmam Ahmed'in Müsned'inde Ebû Malik el-Eşarî'den gelen rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin arasında câhiliye işinden dört şey kalacaktır ve onları terketmeyeceklerdir: Soylarla, soplarlar övünmek, neseplere dil u-

---

[1] Buhârî (3210); Müslim (2228).

[2] Müslim (1568). Müslim bu hadisi: "Köpeğin bedeli pistir, fahişenin kazancı pistir, hacamat yapanın kazancı pistir" şeklinde rivâyet etmiştir. Buhârî (2237, 2282); Müslim (1567); Ebû Dâvûd (3428); Tirmizî (1276)'da Ebû Mes'ud el-Ensârî'den şöyle rivâyet etmişlerdir: "Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem köpek bedelini, zina kazancını,kahinlik ücretini yasakladı."

[3] Buhârî (846, 1038, 4147, 7503); Müslim (17).

zatmak, yıldızların hareketleri ile yağmur yağdırılmasını istemek ve ölüler arkasından ağıt yakmak."[1]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*den, ashab'ından ve diğer imamlardan bu hususlara dâir yasaklayıcı ifâdeler ihtivâ eden nass'lar buraya sığmayacak kadar pek çoktur.

Muhtevası bir şeyi muhkem kılmak ve (başkalarını) etkilemek demek olan müneccimlik sanatına gelince, bu sanat yeryüzündeki olaylara felekî hallerin (yıldız ve gezegenlerin yörüngelerindeki degişikliklerin) yahut ta felekî güç ile yeryüzündeki gâileleri birbirine katıp mütalaa ederek bir takım sonuçlar çıkartmayı öngören bir sanattır ve bu sanat Kitab ve sünnet ile haram kılınmıştır. Hatta bütün peygamberler vasıtasıyla haram kılınmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Büyücü ise nereye giderse iflah olmaz.*" *(20/Tâhâ, 69)*; "*Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibt'e ve tağut'a inanıyorlar...*" *(4/en-Nisa, 51)*

Ömer b. el-Hattab *radıyallahu anh* ve başkaları cibt, büyücülük demektir demişlerdir. Sahîh-i Buhârî'de, Âişe *radıyallahu anh*dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Ebû Bekir'in getirdiği gelirlerden yediği bir kölesi vardı. Birgün birşeyler getirdi, Ebû Bekir'de ondan yedi. Köle ona: Bunun neyin kazancından alındığını biliyor musun? O: Bu, neyin nesidir? diye sordu. O da şöyle dedi: Câhiliye döneminde birisine kahin'lik yapmıştım. Halbuki ben kahin'liği de bilen birisi değildim, ancak onu aldatmıştım. Benimle karşılaştı, bana bunları verdi. İşte senin o yediklerin bundandır. Ebû Bekir elini ağzına soktu ve karnında ne varsa hepsini dışarı çıkardı.[2]

Yönetici ve yetki sahiplerinin ve gücü yeten herkes, bu müneccimleri, kahinleri, arrâfları, kuma, taşa vurarak remil yoluyla fal açanları, falcıları engellemekle görevlidir. Onları dükkanlarda yahut yollarda oturmaktan ya da bu maksatla insanların evlerine girmekten engellemelidir. Bunların haram olduğunu bilip buna güç yetirmekle birlikte ortadan

---

(1) Müslim (934); Ahmed (5/342, 343).

(2) Buhârî (3843).

kaldırmaya çalışmayan kimselere de Yüce Allah'ın: "*Onlar işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi!*" *(5/el-Mâide, 79)* buyruğu tehdit olarak yeterlidir.

Bu lanet olasıca kimselerin günah sözler söyleyip haram'ı yedikleri hususunda müslümanlar icma etmişlerdir. Sünen'de, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in Ebû Bekir es-Sıddîk'in rivâyetiyle şöyle buyurduğu sabittir: "İnsanlar münker'i gördükleri halde, eğer onu değiştirmeyecek olurlarsa fazla zaman geçmeden Allah kendi katından onların hepsini bir azaba düçar kılar."[1]

Kitab ve sünnet'in dışında bu tür fiiller işleyen bu gibi kimseler bir kaç çeşittir.

Onların kimisi gerçeği gözden kaçırıp başka türlü gösterme, yalan ve aldatma yolunu seçerler. Bu onlardan herhangi bir kimse cinlerin kendisine itaat ettiğini söyler yahut ta uyduruk, yalancı şeyhlerden yahut yalancı miskinlerden ya da hilebaz tarikatçılardan olup bâtıl ehli kimselerden hal sahibi birisi olduğunu iddia eder.

Böyleleri hem kendilerini hem de benzerlerini bu tür yalan iddialardan ve insanlara karşı bâtıl üzere oldukları halde hak ehli imiş gibi kendilerini göstermekten alıkoyacak bir şekilde etkin bir cezalandırmayı hakederler. Hatta bu gibileri arasında öldürülmeyi hakedenler dahi olabilir. Bir takım abuk sabuk laflarla, peygamberlik iddiasında bulunanlar yahut ta şeriatten bir şeylerin değiştirilmesi talebinde bulunanlar vb. gibi.

Bir başka tür de bu hususlar hakkında çeşitli sihirlerle ciddi ve gerçekmiş gibi söz söyler, konuşur. İlim adamlarının büyük çoğunluğu ise büyücünün öldürülmesini öngörürler. Nitekim Ebû Hanîfe, Malik ve Ahmed'in görüşü budur. Ömer, oğlu (Abdullah), Osman ve bunların dışında (Allah hepsinden razı olsun) kalan bir çok sahabe-i kiram'dan nakledilen görüş de bu doğrultudadır.

---

[1] Ebû Dâvûd (4338); Ahmed (1/25, 7, 9); Tirmizî (2168, 3057).

Ancak bu görüşün sahipleri büyücünün tevbe etmesi istenir mi, istenmez mi? Büyü yapmakla küfre girer mi, girmez mi? ve yeryüzünde fesad çıkarttığı için mi öldürülür? hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Sihirbaz yaptığı büyü ile başkasının ölümüne sebeb olmuşsa öldürülür, aksi takdirde eğer söz ve amelinde küfür yoksa ölümden daha aşağı bir ceza ile cezalandırılır. Şafi'î'den nakledilen görüş budur, Ahmed'in mezhebindeki bir görüş de bu şeksildedir. *-Allah'ın rahmeti hepsine olsun.-*

[Büyünün Hakikati ve Çeşitleri]

İlim adamları büyü'nün hakikati ve çeşitleri hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Çoğunluk der ki: Büyü yapılan kişinin ölümüne, hastalanmasına -zâhiren ona bir şey ulaşması tesbit edilmeksizin- etki edebilir. Bazılarının iddiasına göre de büyü mücerred bir hayal göstermekten ibarettir.

Hepsi de ittifakla şunu kabul ederler: Yedi gezegene yahut başkalarına dua etmek ya da onlara hitab etmek yahut onlara secde etmek ve onlara uygun düşen elbise, yüzük, tütsü vb. şeyler ile yakınlaşmaya çalışmak türünden olan işler küfürdür ve bu, şirkin en büyük kapılarından birisidir. Bu kapının kapanması hatta açılmamak üzere tıkanması gerekir. Bu gibi işler İbrâhîm *-Aleyhisselam-*ın kavminin yaptığı türdendir. Bundan dolayı Yüce Allah bizlere onun şu durumunu nakletmektedir: "*Derken yıldızlara bir defa baktı da: 'Muhakkak ben hastayım' dedi.*" *(37/es-Saffat, 88-89)*

Yine Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Gece onu (İbrâhîm'i) bürüyüp, örtünce bir yıldız gördü: 'Bu muymuş benim Rabbim' demişti... Îmân edenler ve îmânlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince işte onlaradır güvenlik ve onlardır hidâyete ermiş olanlar.*" *(6/el-En'âm, 76-82)*

Yine bütün ilim adamları ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Allah'a şirk koşmayı ihtivâ eden herbir okuma yahut kasem ve yemin'i telaffuz etmek, kesinlikle caiz değildir. İsterse bu sözleriyle cinler ya da başkaları

ona itaat etsin. Aynı şekilde küfür ihtivâ eden hiçbir sözün telaffuzu caiz olmadığı gibi, anlamı bilinmeyen sözler de söylenmez. Çünkü bu sözlerde bilinmeyen türden bir şirk bulunabilir. Bundan dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Şirk olmadığı sürece rukye (okumak) da bir mahzur yoktur."[1]

Cinlere sığınmak caiz değildir. Çünkü bundan dolayı Yüce Allah kâfir'leri yermiş ve şöyle buyurmuştur: "*Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı.*" *(72/el-Cin, 6)*

Dediklerine göre bir insan, bir vadide konaklayacak olursa, bu vadinin şer'lilerinden bu vadi'inin en büyüğü kimse ona sığınırım, der ve böylelikle sabaha kadar güvenlik ve himaye altında uyurmuş. İşte "bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı" buyruğu insanlar cinlere sığınmak sûretiyle, onların günahlarını, azgınlıklarını, cüretkârlıklarını ve kötülüklerini arttırmış oluyorlardı. Bu azgınlıkları da onların: Biz cinlerin de, insanların da efendileri olduk, demeleri idi. Cinler kendi kendilerine büyükleniyorlar ve insanlar bu şekilde onlarla muamele ettikçe, onların küfürleri de sürekli artıyordu. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*O günde onların hepsini haşredecek, sonra da meleklere şöyle diyecek: Bunlar mı size ibâdet ederlerdi? Melekler diyecekler ki: Tenzîh ederiz seni. Bizim velimiz (mabudumuz) onlar değil, sensin. Aksine onlar cin'lere ibâdet ediyorlardı. Bunların çoğu onlara inanıyorlardı.*" *(34/Sebe', 40-41)*

İşte kendi kanaatlerine göre meleklere dua edip bu dualarıyla onlara hitab ettiklerini ve meleklerin üzerlerine indiklerini zanneden bu kimseler, sapık kimselerdir. Aslında onların üzerine inen (melekler değil) şeytan'lardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Hepsini toplayacağı o günde: 'Ey cin topluluğu! İnsanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz' (buyuracak.) O zaman onların dostları olan insanlar da şöyle diyecek: 'Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihayet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik.' Şöyle buyuracak: 'Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere, içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır.' Şüp-*

[1] Müslim (2200); Ebû Dâvûd (3886).

hesiz Rabbin hikmeti sonsuz olandır, herşeyi bilendir." (6/el-*En'âm, 128*)

İnsanlardan olanın, cinlerden olandan faydalanması, ihtiyaçlarını karşılaması, emirlerini yerine getirmesi, gaybe dâir bir takım hususları kendisine haber vermesi vb. hususlarla olur. Cinlerden olanın, insanlardan faydalanması ise insanın onu ta'zim etmesi, onun yardımını istemesi, ona sığınması ve ona boyun eğip itaat etmesidir.

Bu kabilden iş yapanların bir başka çeşidi de şeytanî halleri, keşifleri söz konusu eden gayb ricali ile konuşan ve Allah'ın velileri olmalarını gerektiren olağanüstü hallerinin bulunduğunu iddia ederler. Bu kimseler arasından müşriklere karşı müslümanlara yardım edenler de vardı. Bunlar şöyle derler: Rasûl kendisine müşriklerin yanında yer alarak, müslümanlarla savaşmayı emretmiştir, çünkü müslümanlar artık isyankardırlar. Böyleleri hakikatte müşriklerin kardeşleridir.

Bunların aralarında bulunan ilim ehli kimseler üç gruba ayrılırlar:

Bir grub gayb rical'inin varlığını yalan kabul ederler. Ancak insanlar da bunları görür yahut görenlerden bunların varlıkları sabit olursa yahut ta bunlara güvendikleri kimseler gördüklerini anlatacak olursa, kendileri de bunları görmeleri halinde, artık varlıklarına kesin inanırlar ve onlara boyun eğerler.

Bir başka kesim bunların varlığını bilip kabul ederler ve kadere raci'dir deyip, batın'da Yüce Allah'ın peygamberlerin yolu dışında bir yolunun da bulunduğuna inanırlar.

Bir başka kesim de rasûlün dâiresi dışında bir veli'nin varlığını kabul etmenin mümkün olmadığını gördüklerinden şöyle derler: Her iki kesime de yardımcı olan rasûlün kendisidir. Bunlar rasûl'ü ta'zim eden kimseler olmakla birlikte onun dinini ve şeriatini bilmeyen câhillerdir.

Gerçek şudur: Böyleleri şeytanlara tabi olan kimselerdir. Gayb rical'i denilenler de cin'lerin ta kendileridir ve onlara "rical" diye ad vermişlerdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bir gerçek de şu ki insanlardan bazı kimseler (rical) cinlerden bazı kimselere (rical'e) sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı."* (72/el-Cin, 6)

Bu, böyledir. Çünkü insanlar görülür ve müşahede olunurlar. İnsan belki bazı zamanlar görülmeyebilir, ancak her zaman için insanların gözlerinden kaybolması söz konusu değildir. Bunların insan olduklarını zannedenler bu konuda hata ediyorlar ve câhilliklerinden bu kanaate kapılıyorlar. Sapmalarının sebebi de kendilerindedir. Bu üç kesimin böyle bir ayrılık içerisinde olmasının sebebi, şeytan'ın velileri ile Rahman'ın velileri arasındaki farkı bilememektir.

Bazı kimseler: Fakirler kendi hallerine bırakılırlar, demektedirler. Ancak bu bâtıl bir sözdür, aksine onların fiillerini ve hallerini Muhammed-î Şeriat'e arzetmek gerekir. Ona uygun düşen kabul edilir, muhalif olan da reddedilir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim bizim bu işimize uygun düşmeyen bir amelde bulunursa, o merduttur."(1) Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: "Kim bizim bu işimizde ondan olmayan bir şeyi ortaya çıkartırsa, o merduttur."

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in tarikati dışında tarikat, onun getirdiği hakikatin dışında hakikat, şeriatı dışında şeriat, akîdesi dışında akîde yoktur. Ondan sonra hiçbir kimse zâhiren ve batınen ona tabi olmadıkça Allah'a, Allah'ın rızasına, cennetine, kerâmetine (lütuf ve ihsanına) erişemez.

Onun verdiği haberleri tasdîk etmeyen, kalplerle ilgili batınî hususlara dâir emirlerinde olsun, bedenlere dâir zâhirî amellerde olsun ona itaate bağlanmayan bir kimse Yüce Allah'ın velisi olması şöyle dursun, mü'min olması dahi söz konusu değildir. İsterse havada uçsun, suyun üzerinde yürüsün, isterse gaybdan dilediği harcamaları yapsın, cebinden altın çıkarsın ve isterse her türlü harikulade olayı göstersin. Emrolunduğu fiilleri terkediyorsa, o ancak kişiyi Allah'tan uzaklaştıran, O'nun gazabına ve azabına yaklaştıran, şeytanî hallerin sahibi bir kimsedir.

---

(1) Buhârî (2697); Müslim (1718); Ebû Dâvûd (4606); İbn MÂce (14); Ahmed (6/270).

Ancak mükellef olmayan çocuk ve delilerden mesuliyet kaldırılmıştır, onlar cezalandırılmazlar. Zaten onların zâhiren de, batınen de kendilerini Allah'ın mukarreb velileri arasına katacak, kurtuluşa eren hizbinden ve galip gelen askerleri arasına katacak îmân ve takvaları da olmaz. Ancak bunlar babalarına tabi olarak İslâm'a girmiş olarak kabul edilirler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Îmân edenlerin soyları da îmân ile kendilerine uyanların, Biz evlatlarını da kendilerine katarız. Amellerinden bir şey eksiltmeyiz. (Çünkü) her kişi kendi kazandıkları karşılığında bir rehinedir.*" *(52/et-Tur, 21)*

[Bazı Ahmakların Veliliklerine İnanmak Bid'at ve Dalâlettir]

Bir takım ahmak ve akılsız kimselerin -söz, fiil ve hallerinde Allah Rasûlüne tabi olmayı terk etmeklerine rağmen- Allah'ın velilerinden olduklarına inanan ve bunların Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yoluna tabi olanlardan üstün olduğuna inanan kimseler dalâlettedir, bid'atçidir. Bu inanışlarında yanılmışlardır, çünkü böyle bir ahmak ya şeytan ve zındık'tır, yahut ta zâhiren başkasına zahid ve abid birisi olduğu intibaını veren birisidir yahut ta mazur görülebilecek bir delidir. Böyle bir kimse nasıl olur da Allah'ın dostlarından, Rasûlüne uyan kimselerden daha fazîletli ve üstün görülebilir yahut ta ona eşit kabul edilebilir?

Bu kişi her ne kadar zâhiren peygamber'e tabi olmayı terkediyor ise de batınen ona tabi olabilir, denilemez. Çünkü bu da bir hata'dır. Aksine Allah Rasûlüne hem zâhiren, hem batınen tabi olmak icab eder. Yûnus b. Abdi'l-A'la es-Sadefî der ki: Şafiî'ye dedim ki: Bizim arkadaşımız el-Leys şöyle derdi: Bir adamın su üzerinde yürüdüğünü görseniz dahi, onun halini Kitab ve sünnet'e arzetmediçe, onun bu haline itibar etmeyiniz. Bunun üzerine Şafiî şöyle dedi: Leys *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* biraz müsamahalı bir ifâde kullanmış. Hayır, siz bir adamın suda yürüdüğünü ve havada uçtuğunu görseniz dahi, onun halini Kitab ve sünnet'e arzetmedikçe ona itibar etmeyiniz, demesi gerekirdi.

Bazı kimselerin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Ben cennet'e muttali oldum. Ora ehlinin çoğunluğunun ebleh'lerden oluştuğunu gördüm" buyurduğunu söylemelerine gelince, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve*

sellem'in böyle bir söz söylediği sahîh olarak rivâyet edilmiş değildir. Bunun ona nisbet edilmemesi gerekir. Çünkü cennet ancak özlü akıl sahibleri için yaratılmıştır. Akıllarının ve zihinlerinin kendilerini Allah'a, melek'lerine, kitab'lara, rasûllerine ve âhiret gününe îmân etmeye irşad ettiği özlü akıl sahibleri için. Yüce Allah cennet ehlini Kitab-ı Kerim'inde nitelikleriyle zikretmiştir. Onların nitelikleri arasında şu kıt akıllı, zayıf akıllı ebleh'lik yoktur. Aksine Peygamber: "Ben cennete muttalî oldum da ahalisinin çoğunluğunu fakirler gördüm."[1] buyurmuştur "ama ebleh'leri" dememiştir.

Melamiye taife'sine gelince, bunlar kınanmalarını gerektirecek işleri yapar ve biz batın'da şeriate tabi kimseleriz, derler. Bu sözleriyle de riyakâr kimselerin yaptığı gibi amellerini gizlediklerini anlatmak isterler. Onlar kendi bâtıl'larını bir başka bâtıl'la çürütmektedirler. Sırat-ı Müstakîm ise bu ikisinin arasındadır.

[Güzel Nağmeler Dinlemek (Semâ')]

Güzel nağmeler dinlediklerinde baygın düşen kimseler de aynı şekilde bid'atçi ve sapık'tırlar. Hiçbir zaman insanın aklının başından gitmesine sebeb teşkil edecek şeyleri gerektirecek işler yapmamalıdır. Ashab-ı Kiram ile Tabin arasında Kur'ân'ı dinledikleri zaman dahi böyle hareket eden olmamıştır. Aksine onlar Yüce Allah'ın kendilerini nitelendirdiği şu halde idiler: "*Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların îmânını arttırır ve onlar ancak Rablerine dayanıp, güvenirler.*" *(8/el-Enfal, 2)*; "*Allah sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen (mesani) bir kitab halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rablerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir, sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar. Bu Allah'ın hidâyetidir, onunla dilediğine hidâyet verir. Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola ileten olmaz.*" *(39/ez-Zümer, 23)*

İlim adamlarının kendilerinden hayırla söz ettiği akıllılar arasından çıkan delilere gelince, bunlar bir zamanlar hayırlı kimselerdiler. Da-

[1] Müslim (2737); Tirmizî (2602).

ha sonradan akılları zail olmuştur. Bu gibi kimselerin bir alâmeti de şudur: Bunların deliliklerinde bazen ayılma ve kendine gelme hasıl olursa, kalplerinde bulunan îmânın gereği ile konuşurlar. Hatta akıllarının zail olduğu halde bile bu hususları hezeyanlarında söylerler. Fakat bir çeşit ayılıp kendilerine geldiklerinde küfür ve şirk sözler söyleyen ve akıllarının zevali esnasında da hezeyanlarında bu tür şeyler söyleyenler böyle değildirler. Deli olmadan önce kâfir ya da fâsık olan bir kimsenin sonradan deli olması daha önceden sabit olmuş küfür ya da fâsık'lığını izale etmez. Aynı şekilde mü'min ve takva sahibi kimseler arasından deliren bir kimse de mü'min ve takva sahibi kimseler arasında haşredilecektir.

Delilik ya da başka bir sebeble aklın zail olması, böyle bir kimse ister delirmiş veya delirtilmiş diye adlandırılsın, önceki îmân ve takva halinde bir fazlalığı gerektirmez. Aksine önceden hayır ve şer kabilinden neyin üzerinde ise öylece kalır. Yani delilik onun halinde bir artış ya da bir eksikliğe sebeb değildir. Ancak delirmesi daha fazla hayır yapmaktan kendisini mahrum eder, diğer taraftan şerre karşılık çekeceği cezasını da engeller. Ancak delilikten önceki kötülüklerini de silmez.

Neşelendirici nağmeleri, semâ'ı dinlemesi halinde bir takım hezeyanlarda bulunan ve kendisinin alışılagelmiş konuşmasından başka ve ondan farklı bazı dillerle konuşmalarına şâhid olunan kimselere gelince, bu o kimsenin dili ile konuşan bir şeytanın söylediği sözlerdir. Nitekim şeytanın saraya yakalanmış kimsenin diliyle konuşması da bu kabildendir. Bütün bunlar şeytanî hallerdendir.

Hem aklın zevali, dalalet ehli pek çok kimsenin zannettiği gibi Allah'ın veli'si olmaya bir sebeb yahut şart veya buna yakınlaşmaya bir gerekçe olarak nasıl görülebilir? Öyle ki bu gibi kimselerden birisi şöyle demiştir:

"Onlar öyle bir topluluktur ki düzeni çözmüşler, duvarı yıkmışlar.

Onlar için ne farz vardır, ne nafile.

Delidir onlar, şu kadar var ki deliliklerinin sırrı,

Çok değerlidir; onun kapılarında akıl secde eder."

Ancak bu sapık, hatta kâfir bir kimsenin söyleyebileceği bir sözdür. Çünkü böyle bir kimse deliliğin, kapısında secde etmesini bir sırrının bulunduğunu zannedecek hale gelmiştir. Bu sözleri söylemelerine sebeb ise bazı delilerin bir çeşit mükâşefede bulunduklarını yahut ta olağanüstü hayret verici bazı tasarruflarının olduğunu görmüş olmalarıdır. Bu da sihirbaz ve kahinler hakkında söz konusu olduğu gibi, kimi şeytanların bu işe katılmaları sebebiyle olur. O sapık kişi de böylelikle mükâşefede bulunan yahut olağanüstü bir iş yapan herkesi Allah'ın velisi zanneder. Böyle birşeye i'tikâd eden ise kâfirdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler.*" *(26/eş-Şuara, 221-222)* Şeytanın üzerine nazil olacağı herbir kimsenin de mutlaka yalancılığı ve facir'liği (günahkarlığı) vardır.

Bir takım riyazetlerde bulunarak, halvete çekilerek ibâdet eden, cumalara, cemaatlere katılmayı terkeden kimselere gelince, onlar da iyilik yaptıklarını zannetmekle birlikte, dünya hayatındaki çalışmaları sapıklık noktasına ulaşmış kimselerdir. Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Nitekim sahîh hadis'te Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in şöyle buyurduğu sabittir: "Kim mazeretsiz olarak ve ehemmiyet vermeyerek üç cuma'yı terkedecek olursa, Allah onun kalbine mühür vurur."(1)

Allah Rasûlünün sünnetini izlemeyerek başka yol izleyen bir kimse eğer bu sünneti bilen birisi ise gazaba uğramış bir kimsedir, değilse sapıktır. Bundan dolayı Yüce Allah bizlere her namazda bizleri en güzel arkadaş olan ve kendilerine nimetlerini ihsan etmiş olduğu peygamberlerin, sıddîkların, şehidlerin ve sâlihlerin yoluna -kendilerine gazab edilmiş ve sapmışların yoluna değil- iletmesini dilemeyi bize teşri buyurmuştur.

Mûsâ *aleyhisselam*'ın ve Hızır *aleyhisselam*'ın başlarından geçen kıssayı ilahi tevfike mazhar olmamış bazı kimselerin iddia ettiği şekilde "ledünnî ilmi" vahye muhtaç olmamanın cevazı hususunda delil diye gösterenlere gelince, bunlar inkârcı ve zındıktırlar.

---

(1) Tirmizî (500); Ebû Dâvûd (1052); Nesâî (3/82); İbn Mâce (1125).

Çünkü Mûsâ *aleyhisselam*, Hıdır'a peygamber olarak gönderilmiş değildir. Hıdır da, Mûsâ *aleyhisselam*'a tabi olmakla emrolunmamıştı. Bundan dolayı ona: Sen İsrailoğullarının Mûsâ'sı mısın? diye sormuştu. O da: Evet, diye cevap vermişti. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ise bütün cinlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiştir, eğer Mûsâ ve İsa da hayatta olsalardı, onlar dahi onu tabi'lerinden olurlardı. İsa *aleyhisselam*'da yeryüzüne ineceğinde ancak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şeriati ile hükmedecektir.

Her kim Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı durumunun, Hıdır'ın Mûsâ *aleyhisselam*'a karşı durumu gibi olduğunu iddia edecek olursa yahutta bunu ümmetten herhangi bir kimse için caiz diye kabul ederse, o kimse İslâm'ını tazelesin ve yeniden kelime-i şehâdet getirsin. Çünkü o Allah'ın velilerinden olmak şöyle dursun, tamamen İslâm dininden ayrılan bir kimsedir. Böyle bir kimse ancak şeytanın velilerinden olabilir.

İşte bu, zındıkları istikamet sahibi kimselerden ayıran önemli bir ölçüdür. Tetkik eden görür.

Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, bir takım insanların etrafında dönüp tavaf yaptığını söyleyenlere gelince, Hudeybiye'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in Kâbe'ye ulaşması engellendiğinde niye Kâbe yerinden ayrılıp Allah Rasûlünün etrafında tavaf etmedi? Halbuki peygamber onu bir defa olsun görmeyi çok arzuluyordu. Bunlar Yüce Allah'ın şu buyruğu ile nitelendirdiği kimselere benzer: "*Hatta onlardan herbiri kendisine açılmış sahifeler verilmesini ister. Asla, doğrusu onlar âhiretten korkmazlar...*" *(74/el-Muddessir, 52-53)*

[Metin]

وَنَرَى الجَمَاعَةَ حَقّاً وَصَوَاباً، والفُرْقَةَ زَيْغاً وَعَذَاباً

"Cemaati hak ve doğru, tefrika'yı sapıklık ve azab olarak görürüz."

[Şerh]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp, ayrılmayın."* (3/Âl-i İmrân, 103)

"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp, ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azab vardır." (3/Âl-i İmran, 105)

"Dinlerini parça parça edip, fırka fırka ayrılanlar var ya? Senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi (cezalarını vermek) ancak Allah'a aittir. Sonra O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir." (6/el-En'âm, 159)

"Onlarsa hala anlaşmazlık içerisindedirler. Rabbi'nin rahmet ettikleri müstesnâ." (11/Hud, 118-119)

Böylelikle rahmet'e mazhar olan kimseleri ihtilâfa düşmekten istisnâ etmiştir.

"Bunun sebebi: Allah'ın, Kitabı hak ile indirmesidir. Muhakkak ki Kitab hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette uzak bir ayrılık içindedirler." (2/el-Bakara, 176)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in şu hadisi daha önceden de geçmişti: "Şüphesiz iki Kitab ehli dinlerinde yetmişiki fırkaya ayrılmışlardır ve şüphesiz bu ümmet yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. -Hevâ ehli fırkaları kastetmektedir.- Hepsi ateştedir, bir tanesi müstesnâ; o cemaattir."[1]

Bir rivâyette de ashab: O hangisidir, ey Allah'ın Rasûlü? diye sormuşlar. O da şu cevabı vermiştir: "Benim ve ashab'ımın üzerinde olduğu yol."

Böylelikle genel olarak ihtilafa düşenlerin helak içerisinde olduklarını, Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'in bundan müstesnâ olduğunu, ihtilafın ise mutlaka ve kaçınılmaz bir şey olduğunu beyân etmektedir.

İmam Ahmed'in rivâyetine göre de Muâz b. Cebel'den, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki şeytan insanın kurdudur. Tıpkı koyunların sürüden ayrılmış olanı kapması gibi. O bakımdan sakın kenardaki uzak yollara gitmeyin. Size cemaate, umumi

---

[1] Ahmed (6/102); Ebû Dâvûd (4597).

olarak müslümanlarla birlikte olmaya ve mescide devam etmenizi tavsiye ederim."[1]

Buhârî ile Müslim'de kaydedildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yüce Allah'ın: "*De ki: "O size üstünüzden"* buyruğundan sonra, Peygamber: "Sana sığınırım" dedi. "*Yahut ayaklarınızın altından*" buyruğundan sonra, Peygamber: "Sana sığınırım" dedi. "*Bir azab göndermeye ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır.*" buyruğundan sonra, *(6/el-En'âm, 65)* Peygamber: "İşte bu ikisi daha da ehven'dir." buyurdu.[2]

Bu buyruk onları fırka fırka birbirlerine katmasının ve onlardan kimisinin hıncını kimisine tattırmasının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ise bu halden beridir. Onlar bu halde olacaklarında bir çeşit câhiliye içerisinde bulunacaklardır, bu sebebten ez-Zührî şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashab'ı daha pek çok iken fitne meydana geldi. Onlar, Kur'ân'ın te'vîli neticesinde akıtılan herbir kan yahut telef edilen herbir mal yahut herbir ırzın heder olduğunu icma ile kabul ettiler ve bu halleri bir çeşit câhiliye konumunda değerlendirdiler.

Malik de sabit isnadı ile Âişe *radıyallahu anhâ*'dan şunu rivâyet etmektedir: Âişe şöyle derdi: İnsanlar şu âyet-i kerîme gereğince amel etmeyi terkettiler. O bu sözleriyle Yüce Allah'ın: "*Eğer mü'minlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa onların aralarını düzeltin.*" *(49/el-Hucurat, 9)* buyruğunu kastediyordu. Müslümanlar birbirleriyle çarpıştıklarında farz olan, Yüce Allah'ın emrettiği şekilde aralarını düzeltmek idi, ancak gereğince amel olunmayınca fitne ve bir çeşit câhiliye ortaya çıktı.

[İhtilaf Konuları Allah'a ve Rasûlüne Havale Edilmelidir]

İşte bu şekilde ümmetin usul ve furû'a dâir anlaşmazlığa düştüğü anlaşmazlık konuları şâyet Allah'a ve Rasûlüne havale edilmeyecek olurlarsa o konularda hak apaçık ortaya çıkmaz. Aksine anlaşmazlık içeri-

---

(1) Ahmed (5/232, 233).

(2) Buhârî (4628, 7313, 7406); Tirmizî (3065).

sinde olanlar işlerinde herhangi bir delil üzere hareket etme imkânını kaybederler. Eğer Allah onlara rahmet buyuracak olursa, biri diğerinin hakkını teslim eder ve biri diğerine haksızlık etmez. Nitekim Ömer ve Osman *radıyallahu anh*'ın halifeliklerinde bir takım içtihadi meselelerde anlaşmazlığa düşenlerin biri diğerinin hakkını teslim eder ve ne kendisi haksızlık eder, ne başkasına haksızlık ederdi.

Şâyet onlara rahmet olunmayacak olursa, bu sefer aralarında hoş görülmeyen ihtilaf meydana gelir, biri diğerine haksızlık eder. Bu haksızlık ya mesela kâfir ve fâsık olduğunu söylemek gibi sözle olur yahut ta o kimseyi hapsetmek, dövmek ve öldürmek sûretiyle fiil ile olur. Kur'ân'ın yaratılması meselesiyle insanları mihnete düşürenler işte bu kabilden idiler. Onlar bir bid'at ortaya attılar ve bu bid'atte kendilerine muhalif olanların kâfir olduklarını söylediler. Ona haklarının verilmemesini ve onun cezalandırılmasını helal kabul ettiler.

İnsanlar şâyet Yüce Allah'ın, Rasûlü ile gönderdiklerinin bir kısmını farkedemiyecek olurlarsa, bu hallerinde ya adâletlidirler yahut zalimdirler. Aralarında adâletli olan kimseler kendisine ulaşan ve peygamberlerden gelen gereğince amel eder, başkasına zulmetmez. Zalim ise başkasına haksızlık eden kimsedir, bunların çoğunluğu ise zulmettiklerini bile bile zulmederler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştüler.*" (3/Âl-i İmrân, 19)

Yoksa bildikleri kadarıyla adâlet yolunu izleyecek olurlarsa, biri diğerinin hakkını teslim eder. Nitekim taklid edenler ilmin önderlerine karşı bu tavrı takınırlar. Mukallitler kendilerinin Yüce Allah'ın ve Rasûlünün taklit ettikleri meselelerde Allah'ın hükmünü bilmekten aciz olduklarını bilip kabul ederler. O bakımdan kendi taklit ettikleri imamlarını Allah Rasûlünün vekili konumuna getirir ve şöyle derler: Bu bizim gücümüzün ulaşabildiği noktadır. Onlardan adâletli olan başkasına zulmetmez ve söz ya da fiiliyle haksızlık etmez. Ortaya koyacağı bir delil olmaksızın taklit ettiği zatın görüşünün sahîh olduğunu iddia etmek ve -müçtehid mazur olmakla birlikte- taklit ettiği kimsenin görüşüne muhalefet edenleri yermek, böyle bir haksızlıktır.

[İhtilâf'ın Çeşitleri]

Tefrika ve ihtilâf asıl itibariyle: Çeşitlilik arzeden ihtilâf ile çelişki arzeden ihtilâf olmak üzere iki türlüdür.

Çeşitlilik arzeden ihtilâf da birkaç şekilde olur. Bir şeklinde iki görüş yahut iki fiilin herbirisi ayrı ayrı hak ve meşru olabilir. Ashab-ı Kiram'ın hakkında ihtilaf ettiği kıraatlerde olduğu gibi. Öyle ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (haklılık iddiasında bulunmaktan) vazgeçmelerini söylemiş ve: "Her ikiniz de güzel okumaktasınız." demiştir.[1]

Ezanın, ikamet getirmenin, istiftâhın (iftitâh tekbirinden sonra dua okumanın), sehv secdesinin yapılacağı yerin, teşehhüd, korku namazı, bayram tekbirleri ve buna benzer hepsi de meşru olan türlü ihtilaflar da bu kabildendir. Bazı çeşitleri diğerlerine göre daha tercihe şayan veya fazîletli olsa bile bu böyledir.

Ümmetin pek çoğunun bu hususta ikametin çift yahut tek ve buna benzer getirilmesi dolayısıyla bazı kesimlerin birbiriyle çarpışmalarını gerektirecek kadar ayrılığı ileri götürdüklerini görüyoruz. Ancak bu, bizzat haram olan bir iştir. Yine onların bir çoğunun kalbinde bu türlerden herhangi birisini daha çok sevdiğini, diğerinden ise yüz çevirip nehyettiğini -ve böylelikle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nehyettiği tefrikanın kapsamı içerisine düştünüğü- görüyoruz.

Kimi ihtilâflarda da her iki görüşün herbirisi diğer görüş ile aynı manaya gelebilmektedir. Ancak kullanılan ifâdeler farklıdır. Bir çok insanların tariflerin lafızlarını, delilleri sıralamalarını, eşyaya verdikleri isimleri ve buna benzer hususlarda ihtilâf etmeleri buna örnektir. Diğer taraftan cehalet yahut zulüm bu iki görüşten birisinin övülmesine yorumlanır, diğerinin ise yerilmesine ve o sözü söyleyene haksızlığa kadar gider ve buna benzer tutumlar.

Çelişki türünden ihtilâfa gelince, bu da ya usul ya da furûda birbirini nefyeden iki ayrı görüştür. Bu gibi ihtilaflar hakkında cumhur: İsabet eden bir kişidir, demektedir. Bu tür ihtilafta iş daha zordur, çünkü

---

(1) Buhârî (2410, 3476, 5026); Ahmed (1/393, 412, 456).

her iki görüş birbirini nefyetmektedir. Ancak bunların bir çoğunun tartışma içerisinde bulunduğu karşı tarafın bâtıl görüşünde bir dereceye kadar hak hususlar da bulunduğunu yahut ta onunla birlikte bir dereceye kadar hakkı gerektiren bir delil bulunduğunu ve bu reddedilirken dolayısıyla hak ve bâtıl'ın beraberce reddedildiğini ve nihayette bunu reddedenin de kısmen bâtıl içerisinde kalmaya devam ettiğini -karşı görüşü savunanın asıl itibariyle bâtıl içerisinde olduğu gibi- görüyoruz. Bu da Ehl-i Sünnet arasında çokça görülen bir durumdur.

Bid'at ehline gelince, onların durumu açıkça ortadadır. Allah'ın kendisine bir hidâyet ve bir nur kıldığı kimseler bunu açıkça görür ve kendisine faydalı olmak üzere Kitab ve Sünnette varid olan bu ve benzeri hususlar ile ilgili nehyi idrak eder. Eğer kalpler sağlıklı ise bu gibi bid'atleri reddeder fakat kimi nur, kimisinden üstündür.

Çeşitlilik ihtilâfı türünden olan birinci ihtilâfta yermek, diğerine haksızlık eden kimse hakkında söz konusudur. Kur'ân-ı Kerîm böyle bir durumda eğer haksızlık husule gelmeyecek olursa her iki kesimin her birisinin de övülebileceğine delil teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur.*" (59/el-Haşr, 5) Halbuki daha önce ağaçların kesimi hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Kimileri ağaç kesmiş, kimileri kesmemişti.[1]

Yüce Allah'ın şu buyruğunda da benzeri bir durum dile getirilmektedir: "*Dâvûd ve Süleyman'ı da (an.) Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık, bununla beraber herbirine hikmet ve ilim verdik.*" *(21/el-Enbiya, 78-79)*

Böylelikle Yüce Allah, Süleyman'ı olayı kavramak özelliği ile zikrederek her ikisinden de hüküm ve bilgi sahibi olmakla övgüyle söz etmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Kureyza oğulları gününde

(1) Buhârî (4884); Müslim (1746).

ikindi namazını vaktinde kılanların da Kureyza oğulları diyarına ulaşıncaya kadar erteleyenlerin de uygulamalarına itiraz etmemiş olması da bu türdendir.[1]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*in: "Hakim içtihad edip de isabet ederse, onun için iki ecir vardır. İçtihad edip, hata ederse onun için bir ecir vardır"[2] buyruğunda da benzeri bir durum söz konusudur ve buna benzer diğer hususlar da böyledir.

İkinci tür ihtilâfta ise iki kesimden birisinden övgü ile söz edilir, diğeri ise yerilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği gibi: "*Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi îmân etti, kimi de kâfir oldu.*" *(2/el-Bakara, 253)*

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "*Bunlar Rableri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten elbiseler biçilir...*" *(22/el-Hac, 19)*

Ümmet arasında sonuç itibariyle hevâların peşine takılmaya götüren ihtilâfın büyük çoğunluğu birinci kısma girer. Aynı şekilde bu, kanların dökülmesine, malların mübah görülmesine, düşmanlığa ve nefretleşmeye de götürür. Çünkü iki kesimden biri diğerinin sahib olduğu hakkı kabul etmediği gibi, ona insafla da muamele etmemektedir. Hatta kendisinin sahib olduğu hakka daha başka bâtıllar ilave etmek yoluna gider, diğeri de böyle davranır. İşte bundan dolayı Yüce Allah şu buyruğunda bu tür ihtilâfın kaynağını haddi aşmaya bağlamıştır: "*Halbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler ancak apaçık deliller onlara geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan (haksızlıktan) dolayı ona dâir anlaşmazlığa düştüler.*" *(2/el-Bakara, 213)*

Çünkü bağy (haksızlık, kıskançlık) haddi aşmaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu husus, bu ümmete ibret teşkil etmesi için bir kaç yerde söz konusu edilmiştir.

---

[1] Buhârî (946, 4119); Müslim (1770).

[2] Buhârî (7353); Müslim (1716).

Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyet ettikleri şu hadiste bu tür ihtilafa benzer bir durumu dile getirmektedir: "Ebû'z-Zinâd el-A'rec'den, o Ebû Hureyre *radıyallahu anh*dan rivâyetine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ben size ilişmediğim sürece siz de beni bırakınız. Çünkü sizden öncekiler ancak çokça soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri dolayısıyla helâk olmuşlardır. Bundan ötürü ben size bir şeyi yasaklayacak olursam, ondan uzak durunuz. Size bir hususu emredecek olursam, gücünüz yettiği kadarıyla onu yerine getiriniz."[1]

Böylelikle peygamber onlara emrolunmadıkları husus hakkında soru sormamalarını emretmektedir. Bunun sebebi de öncekilerin helâk olmalarının ancak çokça soru sormaları, sonra da masiyetleriyle peygamberlere muhalefet etmeleri olduğunu göstermiştir.

Kitab Etrafında İhtilaflar

Kitab'ı kabul edenlerin, kitab ile ilgili ihtilafları iki türlüdür:

1- Kitab'ın indirilişi ile ilgili ihtilaf,

2- Te'vîli ile ilgili ihtilaf. Her ikisinde de bir bölümüne îmân söz konusudur, bir bölümüne de değil.

Birinci türe örnek, Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i kelâm olarak söylemiş olması ve indirilmesi ile ilgili ihtilâf gösterilebilir. Bir kesim şöyle demiştir: Bu kelâm O'nun kudret ve meşîeti ile hasıl olmuştur, ancak bu kelâm O'nunla kaim olmayıp, O'ndan başkasında mahluktur.

Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Kelâm O'nun zatı ile kaim bir sıfatıdır ve mahluk değildir. Fakat O, kendi meşîet ve kudretiyle konuşmaz.

Her iki kesimin de görüşlerinde hak ile bâtıl bir arada bulunmaktadır. O bakımdan görüşlerindeki bir kısım hak dolayısıyla mü'mindir, diğerinin görüşündeki hakkı da yalanlamaktadır. Bu hususlara dâir işaret daha önceden geçmiştir.

Bir bölümüne îmânı ihtivâ etmekle birlikte, bir bölümüne de

[1] Buhârî (7288); Müslim (1337); Ahmed (2/258).

îmânı ihtivâ etmeyen te'vîlindeki ihtilaf örnekleri ise pek çoktur. Buna örnek olarak Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivâyet ettiği şu hadistir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün kader ile ilgili tartışmakta iken ashabının yanına çıktı. Bu bir âyet-i kerîme'yi delil gösteriyor, diğeri bir başka âyeti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüzünden adeta nar tanecikleri gibi terler boşaldı, şöyle buyurdu: "Size emrolunan bu mudur? Yoksa size bu işler mi görev olarak verildi? Allah'ın Kitabını bir bölümünü, diğer bölümüne vurmak mı? Size ne emrolunduysa ona bakın ve ona uyun, size ne yasaklandıysa ondan da uzak durun."(1)

Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: "Ey kavmim sizden önceki ümmetler bununla sapıttılar. Peygamberlerine muhalefet etmekle ve kitab'ın bir bölümünü diğeri bölümüne çarpıştırmakla. Gerçek şu ki Kur'ân-ı Kerîm bir bölümünü diğeriyle çarpıştırasınız diye indirilmemiştir. Ama Kur'ân bir bölümü diğerini tasdîk ederek nazil olmuştur. Ondan bildiğiniz ile amel ediniz, sizin için müteşâbih görünene de îmân ediniz."

Bir diğer rivâyette de şöyle denilmektedir: "Sizden önceki ümmetler ihtilâfa düşünceye kadar lanete uğramadılar. Şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm hakkında inatlıca tartışmak küfürdür." Bu hadis meşhur bir hadis olup, müsned'lerde ve sünenler'de rivâyet edilmiştir.

Bu hadisin aslını Müslim, Sahîh'inde rivâyet etmektedir. Abdullah b. Rebah el-Ensarî'nin rivâyetine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Bir gün öğle sıcağında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına gittim. Bir âyet hakkında ihtilâf eden iki adamın seslerini işitti. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in yüzünden öfkeli olduğu okunur haliyle yanımıza çıkıp geldi ve şöyle buyurdu: "Sizden öncekiler ancak Kitab hakkındaki ihtilâfları sebebiyle helak oldular."(2)

Bütün bid'at ehli Kur'ân'ın te'vîli hususunda ihtilâf etmektedirler. Bir bölümüne îmân ederken, bir bölümüne etmemektedirler. Yani onlar

(1) Ahmed (2/181, 185, 195, 196); İbn Mâce (85); Müslim (2666).
(2) Müslim (2666).

görüşlerine uygun düşen âyetleri kabul ederler, muhalif olanları da etmezler. Ya sözleri yerlerinden tahrîf edecek bir şekilde o muhalif âyetleri te'vîl ederler, yahut ta: Bu müteşabih'tir, kimse bunun manasını bilmez, diyerek Allah'ın indirmiş olduğu manalarının bir bölümünü inkar ederler. Bu da buna bir çeşit küfür anlamındadır, çünkü bir anlamı olmayan lafza îmân, Kitab ehlinin îmânı türündendir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendilerine Tevrat yükletilip sonra onu yüklenmeyenlerin hali kocaman kitaplar taşıyan eşşeğin hali gibidir.*" *(62/el-Cuma, 5)*; "*Onların arasında kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmi'ler vardır.*" *(2/el-Bakara, 78)* Yani manasını anlamadan onu okumaktan başka bir şey bilmezler.

Böyle bir kimse ise Kur'ân-ı Kerîm'den anlayıp da anladığı kadarıyla amel eden, bir bölümü kendisine müteşabih geldiği takdirde de onun ilmini Allah'a havale eden ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: "Ondan bildiğiniz kadarı ile amel ediniz. Bilmediğinizin de bilgisini onu bilene havale ediniz" buyruğunda emrettiği şekilde, peygamberinin emrine uyan mü'min gibi değildir.

[Metin]

وَدِينُ اللهِ فِي الأَرضِ وَالسَّمَاءِ وَاحِدٌ، وهُ و دينُ الإِسلَامِ، قال الله تعالى : (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ)، وقال تعالى : (وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا).وَهُوَ بَيْنَ الْغُلُوِّ وَالتَّقْصِيرِ، وَبَيْنَ التَّشْبِيهِ وَالتَّعْطِيلِ، وَبَيْنَ الْجَبْرِ وَالْقَدَرِ، وَبَيْنَ الْأَمْنِ وَالْإِيَاسِ

"Allah'ın yeryüzündeki dini de, semadaki dini de birdir. O da İslâm dinidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Allah nezdinde din İslâmdır." ***(3/Âl-i İmrân, 19)*** **Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."** ***(5/el-Mâide, 3)*** **O din aşırı gitmek ile kusurlu kalmak arasında, teşbîh ile ta'til ara-**

sında, Cebriye ile Kaderiye arasında, kendisini emin hissetmek ile ümit kesmek arasında bir yoldur."

[Şerh]

[Göklerde ve Yerde Allah'ın Dini Birdir]

Sahîh'de, Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Muhakkak biz peygamberler topluluğuyuz ve bizim dinimiz birdir."[1] Yüce Allah'ın: "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa o, ondan asla kabul olunmaz.*" *(3/Âl-i İmrân, 85)* buyruğu ise her zaman için umumidir, ancak şer'î hükümlerde çeşitlilik olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sizden herbiriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik.*" *(5/el-Mâide, 48)*

Buna göre İslâm dini Yüce Allah'ın kulları için peygamberleri vasıtasıyla teşri' ettiğidir. Bu dinin esasları da, fürû'u da peygamberlerden kalan miraslardır. Bu din gayet açıktır. Küçük büyük, fasih olan ve olmayan, zeki olan ve olmayan, mümeyyiz olan her kimsenin en kısa zamanda bu dine girmesi mümkündür. Bundan daha hızlı bir şekilde de bir kelimeyi inkar etmek, yahut yalanlamak, yahut ona karşı çıkmak, yahut Allah'a iftira etmek, yahut Allah'ın buyruğu hakkında şüpheye düşmek, ya da indirdiğini reddetmek, yahut Yüce Allah'ın şüphe edilmemesini emrettiği hususlarda şüphe etmek veya bu kabilden başka herhangi bir tutum dolayısıyla da bu dinden çıkmak söz konusu olabilir.

[İslâm'ı Öğrenmek Çok Kolaydır]

Kitab ve Sünnet İslâm dininin apaçık olduğuna, onu öğrenmenin kolay olduğuna, uzaktan gelen bir kimsenin onu öğrenib aynı zamanda geri dönebileceği kadar kolay öğrenilebildiğine delâlet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu dini öğretirken bir takım lafızlarda farklılık görülmesi, öğrenen kimsenin durumuna göredir.

---

[1] Buhârî (3443); Müslim (2365).

Çünkü, Dımam b. Sa'lebe, en-Necdî ve Abdulkays hey'etleri[1] gibi yurtları uzak olan kimselere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bilmemeleri uygun olmayacak türden olan hususları öğretmiştir.

Bununla birlikte o, dininin herbir tarafa yayılacağını biliyordu. Onlara gerek duyacakları sair hususlarda, kendilerine dini öğretecek kimseleri göndereceğini de biliyordu. Kaldığı yurdu yakın olup da, tedrici olarak öğrenebilme imkanı olacak şekilde her vakit gelebilen yahut ta peygamberin, bilmesi kaçınılmaz olan hususları bildiğini tesbit ettiği kimselere de yine soru soranın halinin karinesinin delâletine uygun olarak, durumuna ve ihtiyacına uygun şekilde cevab vermiştir. Onun: "Allah'a îmân ettim de, sonra da dosdoğru ol,"[2] buyruğu gibi.

Allah'ın izin vermediği bir dini teşri' eden kimselere gelince şunu bilmek gerekir ki, böyle bir dinin esaslarının Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*den da, ondan başka diğer rasûllerden de nakledilmiş olması imkansız bir şeydir. Çünkü böyle bir din bâtıldır, bâtılın gerektirdiği şey de bâtıldır. Nitekim hakkın gerektirdiği şeyin hak olduğu gibi.

[**İslâm** Dini Orta Yoldur]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Aşırı gitmek ile kusurlu kalmak arasındadır" ifâdesi ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey kitab ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin.*" *(4/en-Nisa, 171)*; "*De ki: 'Ey kitab ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın...'*" *(5/el-Mâide, 72)*

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey îmân edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helal ve tertemiz olarak yiyin ve siz îmân ettiğiniz Allah'tan korkun.*" *(5/el-Mâide, 87-88)*

Buhârî ile Müslim'de, Âişe *radıyallahu anh*'dan rivâyete göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabından bazı kimseler Peygamber

---

(1) Bkz: Buhârî (46, 53, 1891, 2678, 5956); Müslim (11, 17); Mâlik (1/175).

(2) Müslim (38); Tirmizî (2410); Ahmed (3/413).

sallallahu aleyhi ve sellem'in hanımlarına insanlardan gizli olarak yaptığı ameline dâir sorular sordular. Kimileri: Ben et yemiyeceğim, dedi. (Kimileri): Ben de kadınlarla evlenmeyeceğim, dedi. (Bir diğeri): Ben de yatak üzerinde uyumayacağım, dedi. Bu Peygamber *sallallahu aleyhi ve selleme* ulaşınca şöyle buyurdu: "Bir takım kimselere ne oluyor ki onların biri böyle, diğeri böyle diyor? Fakat ben hem oruç tutarım, hem yerim, hem uyurum, hem namaz kılarım, eti de yerim, hanımlarla da evlenirim. Benim sünnetimden yüz çeviren, benden değildir."[1]

Buhârî ile Müslim'den başkasında da: "Onun insanlardan gizli yaptığı ibâdetine dâir soru sordular ve sanki onu azımsar gibi oldular" denilmektedir.

[İslâm Teşbîh İle Ta'til Arasıdır]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "*Teşbîh* ile *ta'til* arasındadır" ifâdesine gelince, daha önceden de açıkladığımız gibi Yüce Allah kendisinin kendi zatını, Rasûlünün de kendisini vasfettiği şekilde vasfedilmeyi *-teşbîh (benzetmek)* söz konusu olmaksızın- sever. O bakımdan O'nun işitmesi bizimki gibidir, görmesi bizimki gibidir ve buna benzer sözler söylenmez.

Ta'til'e (işlevsiz kılmak) de gidilmez, yani O'nun kendi zatını nitelendirdiği herhangi bir sıfat yahut ta insanlar arasında O'nu en iyi bilen Allah Rasûlünün ona izafe ettiği hiçbir sıfat reddedilmez, çünkü bu *ta'til* dir. Bu hususa dâir açıklamalar da daha önceden geçmiştir.

Bu sözlerinin bir benzeri de daha önceden söylediği: "Her kim (sıfatları) nefyetmekten ve teşbîh'ten sakınmayacak olursa, ayağı kayar ve tenzîh'i isabet ettiremez" sözleridir.

Bu mana ise Yüce Allah'ın şu buyruklarından anlaşılmaktadır: "*Hiçbir şey O'nun gibi değildir. O herşeyi işitendir, herşeyi görendir*" *(42/eş-Şûrâ, 11)* Yüce Allah'ın: "Hiçbir şey O'nun gibi değildir" buyruğu *Müşebbihe*'nin görüşlerini reddetmektedir. "O herşeyi işitendir, herşeyi görendir" buyruğu da *Muattile*'nin görüşlerini reddetmektedir.

---

[1] Müslim (1401); Ahmed (3/241, 259).

[İslâm Cebriye ile Kaderiye Arasında Orta Yoldur]

Şeyh *rahimehullah*'ın: "Cebriye ile Kaderiye arasındadır" ifâdesinin anlamına dâir açıklamalar da daha önceden geçmiştir. Oradaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, kul fiil ve sözleri hususunda mecbur değildir. Bunlar felç olmuş kimsenin titreme hareketleri ayarında, ağaçların, rüzgarların ve başka şeylerin hareketleri seviyesinde değildir ve bunlar kul tarafından yaratılmış da değildir. Aksine, fiiller kulun fiili ve kesbidir, Yüce Allah'ın da yaratması ile meydana gelir.

[İslâm Güven Duymak İle Ümit Kesmek Arasıdır]

"Güven duymak ile ümit kesmek arasıdır" şeklindeki ifâdelerinin dile getirdiği anlam hakkında da açıklamalar önceden geçmiştir. Kulun, Rabbi'nin azabından korkan, rahmetini ümid eden bir halde olması gerekir. Korku ile ümitin kulu Yüce Allah'a giderken ve âhiret yurduna doğru yol alırken, iki kanadı seviyesinde olduğu belirtilmiş idi.

[Metin]

فَهَذَا دِينُنَا وَاعْتِقَادُنَا ظَاهِرًا وَبَاطِنًا، وَنَحْنُ بُرَءَاءُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ كُلِّ مَنْ خَالَفَ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ وَبَيَّنَّاهُ وَنَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى أَنْ يُثَبِّتَنَا عَلَى الْإِيمَانِ، وَيَخْتِمَ لَنَا بِهِ، وَيَعْصِمَنَا مِنَ الْأَهْوَاءِ الْمُخْتَلِفَةِ، وَالْآرَاءِ الْمُتَفَرِّقَةِ، وَالْمَذَاهِبِ الرَّدِيَّةِ، مِثْلَ الْمُشَبِّهَةِ وَالْمُعْتَزِلَةِ وَالْجَهْمِيَّةِ وَالْجَبْرِيَّةِ وَالْقَدَرِيَّةِ وَغَيْرِهِمْ مِنَ الَّذِينَ خَالَفُوا السُّنَّةَ وَالْجَمَاعَةَ، وَحَالَفُوا الضَّلَالَةَ، وَنَحْنُ مِنْهُمْ بَرَاءٌ، وَهُمْ عِنْدَنَا ضُلَّالٌ وَأَرْدِيَاءُ. وَبِاللَّهِ الْعِصْمَةُ وَالتَّوْفِيقُ

"İşte bu bizim dinimiz, zâhiren ve batınen i'tikâdımızdır. Bizler Yüce Allah'a, sözünü ettiğimiz ve açıkladığımız hususlara muhalefet eden herkesten uzak olduğumuzu bildiririz. Yüce Allah'tan bizlere îmân üzere sebat vermesini ve îmân ile hayatımızı sona erdirmesini, ce-

maate muhalefet eden, dalâlet ile ahid-leşmiş bulunan Müşebbihe, Mutezile, Cehmiye, Cebriye, Kaderiye ve diğer çeşitli hevâlardan, farklı farklı görüşlerden ve bayağı mezheblerden muhafaza buyurmasını dileriz. Biz onlardan uzağız, bize göre onlar sapıklıktırlar, bayağıdırlar. (Bunlardan) koruyacak olan ve başarıyı ihsan edecek olan Allah'tır."

[Şerh]

[Sapık Fırkalardan Uzaklaşma (Teberri)]

Şeyh *rahimehullah*'ın "işte bu" sözleri kitabın başından itibaren buraya kadar geçen bütün ifâdelere bir işarettir.

Müşebbihe'den kasıt, Yüce Allah'ı sıfatları itibariyle mahlukata benzeten kimselerdir. Onların söyledikleri, hristiyanların söylediklerinin aksidir. Çünkü hristiyanlar mahluk'u -ki o İsa *-Aleyhisselam-*dır- Yüce Halık'a benzetmişler ve onu ilah diye kabul etmişlerdir. Bunlar ise Halık'ı, mahluk'a benzetmişlerdir. Dâvûd el-Cevaribî ve benzerleri gibi.

Mutezile ise Amr b. Ubeyd, Vasıl b. Atâ el-Ğazzal ve onların kanaatlerini kabul eden kimselerin adıdır. Bu isim onlara merhum Hasan el-Basrî'nin vefâtından sonra ikinci yüzyılın başlarında cemaatten i'tizal etmeleri (ayrılıp uzaklaşmaları) üzerine verilmiştir. Onlar başkalarından ayrı, kendi başlarına otururlardı. Katade ve başkası da: İşte onlar mutezile (ayrı duranlar)dir, derdi.

[Mutezile'nin Beş Esası]

Denildiğine göre *Mutezile* mezhebinin esaslarını ortaya koyan Vasıl b. Atâ'dır. Hasan-ı Basrî'nin öğrencisi Amr b. Ubeyd de ona tabi olmuştur. Harun er-Reşid döneminde de Ebû'l-Huzeyl, Mutezile'ye dâir iki kitab telif etmiş ve bunlarda mezheblerinin beş esasını açıklamıştır. Onlar bu beş esaslarına "adl, tevhîd, infâdu'l-vaîd, el-menziletu beyne'l-menzileteyn, el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker" adını vermiş-

lerdir. Onlar bu beş esasta hakkı bâtıl'a karıştırmışlardır. Çünkü böyle bir bid'atin özelliği hem hakkı, hem bâtıl'ı ihtivâ etmektir.

Mutezile fiillerde *Müşebbihe*'dir, çünkü *Mutezile* Yüce Allah'ın fiillerini kulların fiillerine kıyas etmişler. Kullar tarafından yapılması halinde güzel görülen hususları Allah'tan da güzel görülür, kullar tarafından yapılması halinde çirkin görülen hususları da Allah tarafından yapılması halinde çirkin kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: Allah için şunu yapmak vâcibtir, şu işi yapmak caiz değildir. Bunu da fâsid bir kıyas'ın gereği olarak ileri sürmüşlerdir.

• İlkelerinden birisi olan *adl* (adâlet)'in mahiyetine gelince: Bunun altına kader'i reddi gizlemişler ve şöyle demişlerdir: Şüphesiz ki Allah şer diye bir şey yaratmaz ve onu hükmetmez. Zira şer yaratacak, sonra da bundan dolayı kullarını azaplandıracak olursa bu bir zulüm olur. Yüce Allah ise adâletlidir, zulmetmez.

Bu bozuk esaslarına binaen Yüce Allah'ın mülkünde, O'nun irade etmediği şeylerin cereyan etmesi gerekir. O bir şeyi irade ettiği halde, o iş olmaz. Bunun ayrılmaz sonucu ise O'nun âcizlik ile vasıflandırılmasıdır. Yüce Allah bundan münezzehtir.

• *Tevhîd* ilkesinin altına da Kur'ân'ın yaratılması görüşünü gizlemişlerdir. Çünkü eğer Kur'ân mahluk değilse, kadim olanların birden çok olması gerekir.

Bu bozuk görüşlerine binaen ise Yüce Allah'ın ilim, kudret vs. sıfatlarının da mahluk olduğunu kabul etmeleri yahut ta çelişkiye düştüklerini kabullenmeleri gerekir.

• *Vaîd*'i şöyle açıklarlar: O kullarından herhangi birisine bir vaîd'de (tehditte) bulunacak olursa, onları azablandırmaması ve va'dini yerine getirmemesi caiz değildir. Çünkü o verdiği va'dinde caymayandır. Dolayısıyla -onlara göre- dilediği kimseyi affetmez, istediği kimseye mağfiret etmez.

• *el-Menziletu beyne'l-menzileteyn:* Onlara göre bir kimse büyük bir günah işlerse îmândan çıkar, fakat küfre girmez.

• *Emr bi'l-ma'ruf*: Hakkında şöyle derler: Bizim emrolunduğumuz hususları, başkalarına da emretmek ve bizim için bağlayıcı olan hususların başkaları için de bağlayıcılığını sağlamak bizim vazifemizdir. İşte el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker denilen şey budur.

Onlar bu ilkelerinin kapsamına zalimlik etmeleri halinde yöneticiler ile savaşarak karşı çıkmanın caiz olduğu hükmünü de sokmuşlardır.

Bu beş şüphenin cevabı ile ilgili açıklamalar da, ilgili yerlerinde daha önceden geçmiştir.

Mutezile'ye göre *tevhîd* ve *adl* (adâlet) aklî esaslardan olup semin sıhhati ancak bunlardan sonra bilinebilir. Bu hususlara dâir semi deliller getirecek olsalar dahi, onlar bu semi delilleri, semi delillere olan itimad ve güvenlerinden dolayı değil, aklî kanaatlerini pekiştirmek için zikrederler ve şöyle derler: Bu husus sem ile sabit olmamaktadır, aksine bu hususa dâir bilgi naklin sıhhatine dâir bilgiden öncedir.

Kimileri de bu semi delilleri esaslar ile ilgili olarak söz konusu etmez. Zira onlara göre bunların bir faydası yoktur. Kimileri de sadece semin akla uygunluğunu açıklamak ve onlara güvenip dayanmak maksadıyla değil de insanların bu delillerle konuya daha bir ısınmalarını sağlamak maksadıyla zikrederler.

Onlara göre Kur'ân-ı Kerîm ile hadis bu hususlarda aranan asgari şâhid miktarından daha aşağıdaki şâhidler seviyesindedir. Kendilerine ihtiyaç bulunmayan askeri gücün daha sonra gelip yardıma katılması ve bir kimsenin hevâsına tabi olurken, şeriatın da onun hevâsına uygun gelmesi seviyesindedir.

Ömer b. Abdu'l-Aziz der ki: Sen hevasına uygun düştüğü vakit hakka tabi olan, hevâsına muhalefet ettiği vakit ona muhalefet eden bir kimse olma. Çünkü o takdirde sen hakka muvafakat ettiğin için mükafat kazanmazsın. Ancak hakkı terkettiğinde, ettiğin kadarıyla cezalandırılırsın, çünkü sen her iki halde de aslında sadece hevâna tabi olmuşsun.

Ameller niyetlere olduğuna göre ve her kişiye ancak niyet ettiğinin karşılığı verileceğine göre, amel de o ameli işleyenin maksat ve iradesine

tabi bulunduğuna göre, güçlü i'tikâdın arkasından da aynı şekilde buna dâir bir bilgi ve buna dâir tasdîk gelmelidir. Eğer bu ilim ve tasdîk îmâna tabi ise, bu da îmândandır.

Nitekim sâlih amel, sâlih bir niyet ile yapılırsa sâlih olur, aksi takdirde olmaz. Mutezile arasında pek çok zındıklar olduğu gibi, yine onların aralarında güzel bir iş yaptıklarını zannetmekle birlikte dünya hayatında yaptıkları boşa gitmiş olanlar da vardır.

[Cehmiye]

Cehmiye, Cehm b. Safvân et-Tirmizî'ye müntesib olanlardır. Sıfatları nefyetmeyi ve ta'tili açıkça dile getiren odur. O ise bu kanaatleri Abdullah b. Halid el-Kasrî'nin, Vasıt'ta kurban niyetine kestiği el-Câd b. Dirhem'den almıştır. Halid b. Abdullah kurban bayramı günü insanlara hutbe irad ederken şöyle demişti: Ey insanlar! Kurbanlarınızı kesiniz, Allah keseceğiniz kurbanları kabul buyursun. Ben de el-Câd b. Dirhem'i kurban edeceğim, çünkü o Yüce Allah'ın İbrâhîm'i halil edinmediğini, Mûsâ ile özel bir şekilde konuşmadığını iddia etmektedir. Yüce Allah el-Câd'in söylediğinden çok yüce ve münezzehtir. Daha sonra minberden inip, el-Câd'ı boğazladı. Bunu ise çağdaşı ilim adamlarından fetva aldıktan sonra yapmıştır ki bunlar da selef-i sâlih'tirler. -*Yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun.*-

İşte Cehm, el-Câd'den sonra Horasan'da ortaya çıkmış ve orada onun görüşlerini açığa vurmuştur. Bir takım insanlar da bu görüşleri benimseyerek ona uymuşlardır. Rabbi hususunda şüphe ettiği için kırk gün namazı terkettikten sonra bu açıklamalarda bulunmuştur. Bu şüpheye düşmesi ise bir takım müşrik'lerle tartışmasından sonra olmuştur. Bunlar da Hind filozoflarından es-Sümeniyye diye adlandırılırlar. Bunlar maddi olarak hissedilenler dışındaki şeylerin bilgisini inkar ederler.

Cehm'e şöyle demişlerdi: Senin tapındığın bu Rabbin görülür, koklanır, tadına bakılır yahut elle kendisine dokunulabilir bir şey midir? O: Hayır, deyince, onlar da: O halde O yoktur. Bunun üzerine kırk gün süreyle hiçbir şeye ibâdet etmeksizin durdu. Daha sonra kalbinde ibâdet

edeceği bir ilahın bulunmamasının boşluğunu hissetti, şeytan da onun içine fikriyle yonttuğu bir i'tikâd nakşetti ve o da: Mutlak bir varlık vardır, deyip bütün sıfatları reddetti ve bu görüşleriyle de el-Ca'd'a katılmış oldu.

Şöyle de denilmiştir: el-Ca'd, Harran'lı Sabiî filozoflarla ilişkiye geçmişti. O aynı şekilde dinlerini tahrîf eden ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*i büyüleyen, büyücü Lebîd b. el-A'sam ile bağlantıları bulunan ve dinlerini tahrîf eden bir takım yahudilerden bazı şeyler de öğrenmişti. Cehm, Horasan'da Selm b. Ahvez tarafından öldürülmüştür, ancak o sırada görüşleri insanlar arasında yaygınlaşmış idi, mutezile'de ondan sonra onun bu görüşlerini taklid ettiler. Fakat Cehm, Mutezile'ye göre ta'til'de daha ileri dereceye gitmişti. Çünkü o hakiki isimleri de inkâr ediyordu. Ancak Mutezile hakiki isimleri değil sadece sıfatı inkâr ederler.

İlim adamları Cehmiye'nin, acaba bunlar yetmiş iki fırkanın içinde midirler, değil midirler? hususunda görüş ayrılığı halindedirler. Bu hususta onların iki görüşleri vardır: Onların yetmiş iki fırka içerisinde bulunmadıklarını söyleyenler arasında Abdullah b. el-Mübarek ile Yusuf b. Esbat da vardır.

Cehm'in bu görüşü İmam Ahmed b. Hanbel ile sünnet-i seniye'nin diğer ilim adamlarının mihnete uğramasından itibaren yaygınlık kazanmıştır. Çünkü onlar Me'mun'un emirliğinden itibaren güçlenmiş ve sayıca çoğalmışlardır. Çünkü o da Horasan'da bir süre ikamet etmişti. Onlarla bir araya gelmiş, sonra da 218 yılında Tarsus'tan mihnete dâir mektub yazmış ve o senede ölmüştü.

Bunun üzerine İmam Ahmed'i, Bağdat'ta 220 yılına kadar tekrar hapse koymuşlardı. O dönemde de Ahmed b. Hanbel'in, Mu'tasım tarafından mihnete uğratılması gerçekleşmiş ve kelâm sıfatı ile ilgili olarak onlarla tartışmaya girişmişti.

Onların ileri sürdükleri delilleri tek tek çürütüp bu hususlarda onların herhangi bir delillerinin bulunmadığını, insanlardan kendilerine muvafakat etmelerini isteyip, bu uğurda onları mihnete tabi tutmaları-

nın bir câhillik ve bir zulüm olduğunu ortaya koymuştur.

Mu'tasım onu serbest bırakmak istemiş ancak onun yakınlarından birisi maslahatın onu sopalamak olduğu görüşünü belirtmiştir. Böylece ardı arkasına halifeliğin saygınlığının zedelenmesinin önleneceğini belirtmiştir. Onu dövmeye başlamaları üzerine bu sefer herkes bundan dolayı kızıp öfkelenmeye başladı. Yönetim de bundan korkunca onu serbest bıraktı. Buna dâir açıklamalar tarih kitaplarında mevcuttur.

Cehm'in tek başına savunduğu kanaatlerden birisi de şudur: Cennet ile cehennem yok olurlar. Îmân sadece bilgidir, küfür de yalnızca cehaletten ibarettir. Hakikatte hiç kimsenin bir fiili yoktur, yalnız Allah'ın fail oluşu söz konusudur. İnsanların fiilleri, insanlara nisbet etmeleri mecazidir. Ağaç hareket etti, felek (yörünge) deveran etti, güneş batıya kaydı, demeye benzer.

Nakledildiğine göre Ebû Hanîfe *rahimehullah*'a araz ve cisimler hakkında söylenen sözlere dâir soru sorulmuş, şu cevabı vermiştir: Allah Amr b. Ubeyd'e lanet eylesin. Bu hususta söz söyleme kapısını ilk açan kişi odur.

[Cebriye]

Önceden de geçtiği üzere *Cebriye*'nin görüşlerinin esası el-Cehm b. Safvan'a dayanır. Onlara göre kulun fiili, uzunluğu, boyu, posu ve rengi seviyesindedir. Onlar Kaderi reddeden Kaderiye'nin aksi konumdadırlar. Kaderiye'nin kadere nisbet edilmeleri onu nefyetmelerinden ötürüdür. Nitekim Mürcie de ircaı nefyettikleri için bu adı almışlardır. Onlara göre hiç kimse Allah'ın emrine murce' (bırakılmış, havale edilmiş) değildir. O, onları ya azablandırır yahut tevbelerini kabul eder.

Cebriye 'ye de bazen *Kaderiye* adı verildiği olur, çünkü Cebriye de kaderi kabullenmekte aşırıya gitmişlerdir. Nitekim va'd ile vaid namına hiçbir şeyi kabul etmeyenlere de bu ismin verildiği olmaktadır. Bunlar ise her işi irca' etmekte aşırıya giderler. Onlar tevbe edenin, sevab kazanacağını kesin söylemezler, tevbe etmeyenin ceza göreceğini de kesin söylemezler. tıpkı muayyen bir kimse hakkında kesin bir kanaat belirt-

medikleri gibi.

İlk Mürcie mensubları Osman ve Ali *radıyallahu anh*ın durumlarını da ircâ'da bulunurlar ve ne mü'min olduklarına ne de kâfir olduklarına şehâdet ederlerdi.

Kaderiye'nin yerilmesi ile ilgili bir takım hadisler rivâyet edilmiştir ki, hadis alimleri bunların sıhhati hususunda bir takım tenkidlerde bulunmuşlardır. Sahîh olan bu hadislerin -Harici'lerin zemmedilmesine dair varid olmuş hadislerden farklı olarak- mevkuf olduklarıdır. Çünkü Hariciler'in yerilmesi ile ilgili sadece sahîh hadis kitaplarında on hadis yer almaktadır. Buhârî bunların üçünü rivâyet etmiş, diğerlerini de Müslim rivâyet etmiştir.

Ancak Kaderiye'nin mecusilere benzerlikleri açıkça ortadadır. Çünkü Mecusiler iki yaratıcının varlığına inanmışlardır. Kaderiye de (biri Allah, diğeri fiillerini yaratan kul olmak üzere) iki yaratıcının varlığına inanırlar.

Birbirinin zıttı olan bu bid'atler ümmet arasındaki çeşitli zamanlarda ortaya çıkmış fitnelerden meydana gelmiştir. Buhârî'nin, Sahîh'inde Said b. el-Müseyyeb'den zikrettiğine göre o şöyle demiştir: Birinci fitne yani Osman'ın öldürülmesi fitnesi meydana geldi. Bedir ashab'ından kimseyi geri bırakmadı. Sonra ikinci fitne -el-Harre fitnesini kastediyor- meydana geldi. Bu fitne sonunda da Hudeybiye'ye katılanlardan hiç kimse kalmadı. Sonra üçüncü fitne meydana geldi, insanların başında akıl diye bir şey bırakmadı.[1]

Haricilerle, Şia birinci fitnede ortaya çıktılar. Kaderiye ile Mürcie ikinci fitnede, Cehmiye ve benzerleri ise üçüncü fitneden sonra ortaya çıktılar.

İşte böylelikle dinlerini bölük pörçük edip kendileri de fırkalara ayrılan bu kimseler bid'ate karşılık bid'atle ortaya çıktılar.

Bunların ilki Ali hususunda aşırıya kaçtılar, diğerleri ise onu tekfir

(1) Buhârî (4024) no'lu hadisin akabinde.

edecek noktaya vardılar. Onların kimileri vaîd'de öyle aşırıya gittiler ki kimi mü'minlerin ebedi cehennemde kalacağını söyleyecek hale geldiler, diğerleri vâd'de o kadar aşırıya gittiler ki artık vaîd diye bir şeyin olmadığını kısmen dahi olsa kabul etmeyecek hale geldiler. Bunlardan da kasıt Mürcie'dir.

Kimileri sıfatları nefyedecek hale gelinceye kadar tenzîhte aşırıya giderken, diğerleri teşbîhe düşünceye kadar sıfatları isbatta aşırıya gittiler.

Bunun sonucunda meşru olmayan bir takım delil ve meseleleri bid'at olarak ortaya koymaya başladılar. Meşru olan emirden ve işlerden de yüz çevirir oldular. Bu bid'at görüşleri savunanlar arasında daha önce gelmiş olan yahudi, hristiyan, mecusî ve sabiî'lerin bir takım görüşlerinden de istifâde ettiler.

Çünkü bunlar onların kitaplarını okudular, bunun sonucunda onların sapıklıklarından öğrendiklerinin bir bölümünü kendilerinin gündeme getirdikleri mesele ve delilleri arasına kattılar. Kimi zaman aldıkları bu görüşleri lafzen değiştirdiler, kimi zaman da mana itibariyle değiştirdiler. Böylelikle hakkı bâtıl'a karıştırdılar. Peygamberlerinin getirmiş olduğu hakkı gizlediler, tefrika'ya düştüler, ihtilaf ettiler. İşte o vakit de cisim, araz, tecsim ile ilgili kabul ve red çerçevesinde görüşler belirttiler.

[Sapıklığın Sebebi Sırat-ı Müstakîm'den Uzaklaşmaktır]

Bu fırkaların ve benzerlerinin sapıtmalarının sebebi ise Yüce Allah'ın bizlere kendisine tabi olmamızı emretmiş olduğu sırat-ı müstakîm'den sapmaktır, uzaklaşmaktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz ki bu Benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın, sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar." (el-En'âm, 6/153)*; *"De ki: 'İşte bu benim yolumdur. Ben (insanları) Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum; Ben de, bana uyanlar da...'" (12/Yusuf, 108)*

Görüldüğü gibi Yüce Allah "kendi yolunu: sırat ve sebil" tekil olarak zikrederken, ona muhalif olan "yolları: es-subul" çoğul olarak zik-

retmiştir.

İbn Mes'ud *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* önümüze bir çizgi çizdi ve: "Bu, Allah'ın yoludur." dedi. Sonra o çizginin sağında ve solunda bir takım çizgiler çizdi ve şöyle buyurdu: "Bunlar da değişik bir takım yollardır. Bu yolların herbirisinin başında ona davet eden bir şeytan vardır." Daha sonra Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki bu Benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti*" *(6/el-En'âm, 153)* buyruğunu okudu.[1]

İşte buradan şunu anlıyoruz: Kulun Rabbinden dosdoğru yola iletilmeyi istemesi her türlü zorunlu ihtiyacın da üstündedir. Bundan dolayı Yüce Allah namazda herbir rek'atte Fatiha'yı okumayı teşri' buyurmuştur. Bu Fatiha'nın okunması, bu husustaki ilim adamlarının farklı görüşlerine göre ya farz ya da vâcib'tir. Bunun sebebi kulun bu çok değerli, en üstün ve en şerefli ihtiyacı kapsayan böyle bir duaya muhtaç oluşudur. Yüce Allah bize: "*Bizi dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğramışlarınkine de, sapıklarınkine de değil*" *(1/el-Fatiha, 6-7)* diye dua etmeyi emretmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*den de: "Yahudiler kendilerine gazab edilmiş olanlar, hristiyanlar da sapıtmış olanlardır" dediği sabittir.[2]

Sahîh'de de sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Sizden öncekilerin yollarını karış karış izleyeceksiniz. Öyle ki bir kertenkele deliğine girecek olsalar dahi siz de oraya gireceksiniz." Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar yahudilerle, hristiyanlar mıdır? diye sormuşlar. O da: "Başka kim olabilir ki" buyurmuştur.[3]

Seleften bazıları şöyle demiştir: İlim adamlarından olmakla birlikte sapanlarda, yahudilerden bir takım şüpheler vardır. İbadete kendilerini vermiş olanlar arasından sapanlarda da hristiyanların bir takım

---

(1) Ahmed (1/435, 465).

(2) Tirmizî (2954, 2955); Ahmed (6/378).

(3) Buhârî (3456, 7320); Müslim (2669); Ahmed (3/84, 89, 94).

şüpheleri vardır.

İşte bundan dolayı kelâm ehli arasından sapanların çoğunu teşkil eden Mutezile ve benzerlerinde yahudilerinkini andıran bir takım şüpheler vardır. Öyleki yahudi ilim adamları, Mutezile'ye mensub ileri gelen ilim adamlarının kitablarını okuyorlar, onların yöntemlerini güzel bulup benimsiyorlar. Aynı şekilde ileri gelen Mutezile ilim adamları da yahudilere meyleder ve onları hristiyanlara tercih ederler.

İbadete kendilerini veren sapık bir takım mutasavvıf ve benzerlerinde ise hristiyanların şüphelerini andıran şüpheler vardır. Bundan dolayı bunlar da bir çeşit ruhbanlığa ve hulul, ittihad ve buna benzer kanaatlere meyl ederler. Kelâmı ve kelâmcıları da zemmederler. Onların ileri gelen ilim adamları da bunların izledikleri yolu ayıplarlar. Sema', vecd ve bunların ortaya koymuş oldukları fazla zahidlik ve ibâdetin yerilmesine dair de kitaplar yazarlar.

[Sapıklık Fırka'larının Vahye Karşı Tutumları]

Sapıklık fırkalarının vahye karşı biri *tebdil* yolu, diğeri de *techil* (câhil bırakma) yolu olmak üzere iki yöntemleri vardır. Tebdil yapanlar da iki türdür. *Vehm* ve *tahyil* (hayallendirme) ehli kimseler ile *tahrîf* ve *te'vîl* yapan kimseler.

Vehm ve *tahyîl* yapanlar der ki: Peygamberler Allah'tan, âhiret gününden, cennet ve cehennem'den, durumun gerçek vaziyetine uymayan bir takım hususlarla haber vermişlerdir. Onlar durumu gerçeği gibi haber vermek yerine Allah'ın büyük bir şey olduğunu, bedenlerin tekrar diriltileceğini, onların maddi bir takım nimetlere ve maddi ve hissedilir bir takım cezalara ma'ruz kalabileceklerini hayallerinde canlandıracak ve vehmetmelerini sağlayacak bir şekilde hitab etme yolunu seçmişlerdir. Durum böyle olmamakla birlikte cumhur'un maslahatı böyle bir yolu seçmeyi gerektirmektedir, yalan dahi olsa. Bu cumhur'un faydasına söylenmiş bir yalandır. İşte İbn Sina ve onun benzerleri "Kanun"larını bu esasa bina ederek ortaya koymuşlardır.

Tahrîf ve *te'vîl* ehline gelince: Bunlar şöyle derler: Peygamberler

bu sözleriyle bizatihi hakkı olduğu şekliyle haber verme maksadını gütmemişlerdir. Hak gerçek mahiyeti itibariyle bizim akıllarımızla bilip öğrendiğimiz şeydir.

Bundan sonra bu görüşleri artık çeşitli te'vîl yollarıyla kendi kanaatlerine uygun düşecek şekilde te'vîl etmek için olanca gayretlerini harcarlar. İşte bundan dolayı onların önemli bir çoğunluğu açıktan açığa te'vîl lafzını zikretmez, bunun yerine: Şu kastedilmiş olabilir, demek yolunu seçerler. Bunların bütün bilgileri ise lafzın ihtivâ etmesi muhtemel olan manadan ibarettir.

Techil ve *tadlîl* ehli kimselere gelince, bunların görüşlerinin gerçek mahiyeti şudur: Peygamberlere tabi olanlar câhil ve sapık kimselerdir. Bunlar Allah'ın kendi zatını vasfetmiş olduğu âyetlerden ve peygamberlerin buyruklarından Allah'ın neyi murad ettiğini bilmezler deyip sözlerini şöyle sürdürürler: Nass'ın Allah'tan başka hiçbir kimsenin, ashab ve onlara güzel bir şekilde tabi olanlar şöyle dursun, Cebrail'in de, Muhammed'in de sair peygamberlerin de bilemeyeceği bir te'vîlinin olması mümkündür. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*: *"Rahman Arş'a istiva etti."* (20/Tâhâ, 5); *"Güzel söz yalnız O'na yükselir."* (35/Fatır, 10); *"Kendi ellerimle yarattığıma secde'den seni ne alıkoydu?"* (38/Sad, 75) buyruklarını okurdu ama bu âyet'lerin ne manaya geldiğini bilmezdi. Aksine bu buyrukların delâlet ettiği manayı Allah'tan başkası bilemez, derler ve selef'in yolunun bu olduğunu zannederler.

Kimileri de şöyle der: Bu buyruklardan kasıt, zâhirinden anlaşılan medlul değildir, bunların maksadını kimse bilemez. Tıpkı kıyâmetin ne zaman kopacağının bilinemeyeceği gibi.

Bazıları da şöyle der: Bu gibi buyruklar zâhirleri gibi kabul edilir ve zâhirlerine göre yorumlanırlar. Bununla birlikte bunların te'vîlini Allah'tan başkası bilemez. Böylelikle bu görüşün sahipleri bir taraftan zâhirlerine muhalif bir te'vîllerinin bulunduğunu söylerken, bununla birlikte: Bunlar zâhirlerine göre yorumlanır, diyerek çelişkiye düşmektedirler.

Bunların görüşlerinin ortak noktası şudur: Rasûl -kendilerinin-

müşkil ya da müteşabih kabul ettikleri nasslardan neyin kastedildiğini açıklamamıştır. Bundan dolayı onların herbir kesiminin müşkil kabul ettiği nasslar diğer bir kesimin müşkil kabul ettiğinden farklıdır.

Kimileri de yine: Bunların manaları bilinmez der ve bunların arasından bazıları şu kanaati ileri sürer: "Bunların ilmini peygamber açıklamamıştır. Bunun yerine, bunları açıklamayı aklî delillere ve bu nassları te'vîl etmek yolunda ilimde olanca gayretini harcayan kimselere havale etmişlerdir. Bunların da ortak noktası şudur: Rasûl bilmezdi yahut bildirmedi. Biz hakkı akıllarımızla biliriz, sonra da Allah Rasûlünün kelâmını aklımızla kavradıklarımıza uygun şekilde yorumlarız. Peygamberler ve peygamberlere tabi olanlar aklî bilgileri bilemezler, sem'î bilgileri de kavrayamazlar."

Bütün bunlar ise doğru yoldan bir sapmadır ve başkalarını saptırmadır.

Yüce Allah'tan, kabul edeni cehenneme kadar götüren bu aslı astarı olmayan görüşlerden kurtarıp esenlik ve afiyet ihsan etmesini dileriz.

Onların vasfedegeldiklerinden münezzeh olan, izzetin Rabbi olan senin Rabbin, her türlü eksiklikten münezzehtir. Selam olsun peygamberlere; hamdolsun âlemlerin Rabbi Allah'a.

İÇİNDEKİLER